

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07819

MARAMORESHENER

Volf Tambur

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

וואלף סאמבור

מאראמאָרעשאנער

הילע : דומיטרו באדעסקו

צייכענונג : לאזאר זין

וואָלף טאַמבור

וואָלף טאמבור

מאַראַמאַרעשאַנער

דערציילונגען

פארלאג קריטעריאָן
בוקארעשט 1975

אויך דעם מחבר

... אין דער חסידישער וועלט ווייסט מען, אז אלע מעשיות, אלע דערציילונגען, אלע פערזן און לידער, וואָס עמעצער האָט אמאָל דער־ ציילט, אָדער אָנגעשריבן — סײַ די וואָס זענען געחתמעט מיט אַ נאָמען, סײַ וואָס זענען געחתמעט מיט אַ פּסעוודאָנים, סײַ מע האָט זײ דערציילט בשם אומרו, דאָס הייסט אז מע האָט זײ איבערדערציילט — זענען זײ נישט קײן נײע, צי אַריגינעלע מעשיות, אָדער לידער, נאָר אלע זענען זײ אלטע, נאָך מימים קדמונים.

אויך דאָ, ביים דערציילן אַ מעשה, אָדער זינגען אַ ליד, איז חל דער זאָג פון שלמה המלך: אין חדש תחת השמש. נישטאָ קײן נײע מעשה אָדער נײ ליד אונטער דער זון... אלע, אלע מעשיות וואָס מע האָט אמאָל דערציילט, אָדער מע וועט נאָך אמאָל דערציילן, זענען זײ נישט קײן נײע מעשיות, נאָר איבערדערציילטע און אָבער אַ מאָל איבערדערציילטע.

אלע מעשיות, אָדער לידער, זענען דאָך באשאפן געוואָרן אויף אײן מאָל, נאָך אין די ששת־מי־בראשית, און ווען אונדזער אורארעלטערבאָבע, חוה, האָט געוואָלט אײנשלעפן אירע צוויי קינדערלעך, קײנען און הבלען, האָט זי זײ דערציילט די זעלביקע מעשיות, געזונגען די זעלביקע לידער, נאָר מיט דער צײט זענען זײ פארלוירן געגאנגען. זענען פאָרגעסן געוואָרן...

געשעט זשע אַ מאָל, אז אײנער דערמאנט זיך פון אַט יענע מעשיות, אָדער לידער, צי אַן ענלעכע מעשה, דערציילט ער זי, אין פּראָזע, צי אין אַ ליד, פארשטייט זיך, אז יעדער אויף זײן אופן, אײנער אין אַ שטענען

לבוש, אין א זיידן אָדער א סאמעטן קלייד. מיט שיינע קלינגענדיקע פראזן, מיט מעטאפאָרן, ווערטלעך, וואָס האָבן א צוציאונגס־כּוח און פאַרכאַפּן די צוהערער, צי די ליינער — און טייל, רחמנא ליצלן, דערציילן איבער א מעשה, צי שרייבן אָן א פּאָעם, אז סע קומט אויס צו גענעצן. אין א לבוש פון פלאקסענעס צייגווארג, געלאטעט און געשטיקעוועט. דאָס איז, פאר־שטייט זיך, אויך א לבוש, אָבער ליידער א נעבעכדיקער... וואָס זאָל מען אָבער טון? (פאַרענטפערט זיך דער מחבר, מיין ווייניקייט) א מענטש, ווער ער זאָל נישט זיין. איז דאָך אָבער אויך נישט מער ווי א מענטש, א זינ־דיקער בן־אָדס?!

איין זאך איז אָבער יאָ וויכטיק. זייער וויכטיק נאָך ביים סאמע אָנ־הויב. אז דער דערציילער צי דער דיכטער גופא זאָל זיין איבערצייגט. אז דאָס וואָס ער שרייבט איצט, אָט דאָס איז טאקע ממש תורת משה. דאָס בעסטע וואָס סע קאָן זיין, אָדער וואָס ער איז ביכולת צו געבן. ווייל, ווען נישט אפילו ער, דער מחבר, איז נישט פאַרזיכערט אין דעם, וואָס זשע קאָן ער זיך דערווארטן פון די ליינער צי צוהערער זיינע?!

קודם כל דארף ער, דער מחבר גופא הנאה האָבן פון זיינע שאפונ־גען. דערציילט מען דאָך, אז דער גרויסער שלום־עליכם, ווען ער פלעגט אָנשרייבן א מעשהלע, פלעגט ער אליין, בשעת מעשה, קייכן פאר געלעכטער.

א שרייבער, א קינסטלער בכלל, דארף דעריבער זיין א מקפיד לגבי זיך גופא. ער דארף זיך באמיען צו געבן זאָס בעסטע וואָס ער איז ביכולת אָנצושרייבן.

פאר וואָס? — אָט נאָך איין פאַרוואָס...

...מע דערציילט נאָך אין נאָמען פון א רבין, אז ער פלעגט זאָגן ביי די שבתדיקע סעודות, זייער שיינע דרושים, טיש־תורהס, אז די צוהערער פלעגן זיך פון זיי לעקן זי פינגער. אָבער ער גופא איז קיין מאָל מיט זיך נישט געווען צופרידן און זיך תמיד געפילט געקרוודעט פון זיינע אייגענע דרושים אָדער תורה־ווערטלעך, הגם ער האָט זיי אזוי שייך געדאָגט און אויסגעטייטשט. אז זיי זענען אריינגעדורנגען אין דער טיפעניש פון דער נשמה און אין די הערצער פון זיינע צוהערער.

הע האָט אָבער באַשיימפערלעך געזען אויף זיין הייליק געזיכט, אַז דאָס תורה־זאָגן קומט אים אָן זייער שווער, גלייך ער וואָלט געטאָן א שווערע עבודה. הגם ער האָט די תורה געזאָגט מיט שמחה, איז ער געווען ווי געפלאַגט פון א געדאַנק, גלייך ער וואָלט געפרואוּט אַריבערגיין איבער א שטרויכלונג און קאָן זי זייער שווער איבערהיפן. די מקורבים האָבן עס נישט איין מאָל אין אַכט גענומען, אָבער זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען די סיבה דערפון.

איין מאָל האָבן זיי צווישן זיך אָפגערעדט און באַשלאָסן, אים צו שטעלן אָט די פראַגע, אז ער זאָל זיי אויפקלערן, פאַר וואָס ער איז אזוי אומצופרידן מיט זיינע תורה־ווערטלעך, בעת זיי, זיינע חסידים, זענען נשחומט, ווען זיי הערן זיך צו, און זענען איבערצייגט, אז דאָס וואָס זיי הערן פון זיין פה־קדוש, איז גאַנץ באַשטימט געזאָגט געוואָרן נאָך ביים הר סיני, בשעת מתן תורה...

דערציילט מען אז דער צדיק האָט זיי געזאָלט האָבן געענטפערט בזה

הלשון:

אמת, די תורה איז אייביק, אי אלט אי ניי — זי איז נצחיות. אמת, איך זאָג אייך טאַקע נישט קיין נייעס, דאָס אלץ איז נאָך געזאָגט געוואָרן צו משה רבנו. אָבער, זעט איר, דער שטן האָט זיך זיינע שטיקן. איך האָב טאַקע מורא, אז איך קען עפעס צולייגן, וואָס ס'איז נישט געזאָגט געוואָרן אויפן הר־סיני, אָדער חלילה אַרויסלאָזן עפעס, וואָס איז דווקא יאָ געזאָגט געוואָרן — קען דען דער מענטשלעכער זכרון און מוח אלעס געדענקען גענוי אזוי ווי ס'האָבן עס געהערט אונדזערע אורעלטערן, בעת די קולות וברקים, ווען מע האָט זיי געגעבן די עשרת הדברות?... איז דערפאַר בין איך געער־ גערט... איך בין נישט געערגערט אויף דעם וואָס איך זאָג אין מיינע דרושים. נאָר, ווי אזוי איך זאָג זיי... איך באַמי זיך, אז סע זאָל אַרויסקומען וואָס בעסער, אז לכל־הפחות איך גופא זאָל דערפון הנאָה האָבן. ווייל, אז איך וועל אַס־ירצה־השם קומען פאַרן בית־דין של מעלה, וועט מען דאָך מיך אודאי משפטן אויך וועגן יעדן איינציקן תורה־זאָגן, וועגן יעדן דרוש וואָס איך האָב אמאָל געזאָגט, איז וועל איך תיכף איבער־ האקן די רייד פונעם קטיגור און וועל אים פרעגן, אז ער זאָל מוחל זיין זאָגן וועגן וועלכער ס'איז די רייד, וועגן וועלכן דרוש ער באַ־ שולדיקט מיך. וועט ער דאָך מוזן איבערחזרן דעם דרוש מיינעס... איז ממנה־גופשד: איז עס נישט געווען פון מיינע דרושים, בין איך דאָך גאַרנישט

שולדיק און מ'וועט מיד נישט קאָנען פאראורטיילן — ווידער אז סע וועט
יאַ זיין איינע פון מיינע דרושים, פון מיינע תורה־ווערטלעך, וויל איך אז
זיי זאלן זיין אזעלכע שיינע ווערטלעך, אז ווען איך וועל זיך צוהערן, ווען
מ'חזרט איבער מיין תורה־זאָגן, זאָל עס מיר אזוי געפעלן, אז פון דער
הנאָה זאָל איך אויפלעבן און באקומען אזא כוח, אז איך וועל שוין זיין
ביכולת אויסצוהאלטן אויך דאָס גיהנום!...

אזוי האָט געזאָגט יענער רבי.

אַבער, איך, מיין ווייניקייט, ווי אזוי וועל איך אויסהאלטן דאָס
„גיהנום“?!

דאָס דאָ געזאָגטע וויל זיין א מין התנצלות, א רעכטפארטיקן מצד דעם
מחבר, וואָס ווענדט זיך צו די לייענער מיט אַט די פיר „ראַמאָנען“ אין
מיניאטור. זיי זענען א קאפיטל יידיש לעבן פון דעם „נעכטיקן“ מאראמאָ־
רעש, אין וועלכן סע האָבן זיך „געראַנגלט מיט זיך“ די פייווישס, סערלס
און גיטלס. יעדער איינער פאל איז א וואריאנט פון דעם כמעט זעלביקן
טראגזום. איז דערפאר ווילט זיך, אז אויך די לייענער זאָלן דערגיין צו
דער מסקנה אז „יעדן מוז מען געפינען א זכות“...
...אויך דעם מחבר.

ו. ט.

מיט דער געלער אַרעמבאנד

א שוועסטערקינד־מתנה
טשיפעלע, די שטילע, ציכטיקע צנועה, ווי א טויב;
ווילעם פישעלאַוויטש, וואָס איז אויפגעשטאנען תחייתיהמתים
פון א מאסן־קבר און זערנאָך איבערגעלעבט אויך אוישוויץ.
צו זי שלוש־ים — דרייסיק יאָר נאָך היטלערס מפלה. כן יאבדו!

אויפן וועג „נאך אַסטן“

...צאקא־צאק, צאקא־צאק, פאַרט די באן און זי פאַרט, און זי פאַרט.
איילנדיק זיך, גלייך מע וואָלט זי אונטערגעטריבן מיט אומגעזעענע ביי־
טשן. די רעדער רוישן, דער לאַקאָמאָטיוו שניידט אדורך פון צייט צו צייט
די טונקלקייט מיט זיין לאנגן יעמערלעכן פייף: אַר־אַר־אַר! ...
דאכט זיך אז עס איז איין לאנגע נאכט, א לאנגע פינצטערניש, וואָס
ווערט פון צייט צו צייט דורכגעשטאַכן מיט ליכט־שטראלן, וואָס דרינגען
אריין אין די שפאלטן פונעם לאסט־וואגאָן, ווי מיט בלישטשענדיקע שפיון.
איז דערפאר זעט עס אויס, אז עס איז איין לאנגע נאכט — אַן אויפהער.
צאקא־צאק, צאקא־צאק...

די וואגאָנען זענען פארמאכט, פארריגלט, אזוי ווי מע פירט ארעס־
טאנטן צי געפאנגענע. קיינער ווייסט נישט, וואו ער געפינט זיך, אויף
וועלכן עולם. ער ווייסט, אז ער איז פארלאָדן געוואָרן אין א לאסט־וואגאָן,
אַנגעטשעפעט צו א באן, אן עשאלאַן, וואָס פאַרט „נאך אַסטן“, אויף מיזרח־
אויפן אוקראינישן פראַנט... נאָר ווען די באן פארקערעוועט, דעמאָלט
קאָן מען אפשר עפעס דערזען דורך די קליינע פענצטער־קראטעס, וואָס
זענען העכער ווי א שטייענדיקער מענטש. איז אז מען וויל דווקא יאָ
ארויסקוקן (אוי ווילט זיך!) שטעלט מען זיך אויף, ארויסגעהאַלפן דורך
א צווייטן, און מען קוקט. ווען די באן פארקערעוועט, זעט מען צו ערשט
דעם לאַקאָמאָטיוו, וואָס דעכעט שווער, אָבער דאָך יאָגט ער אין א כמעט
משוגענעם געאייילעניש אויף פאַרויס. תמיד אויף פאַרויס... הגם א סך מאל
דאכט זיך אויס, אז דאָס איז נישט פאַרויס. עס איז גאר, ווי אויף צוריק...

יא, אומזיסט איז אויפגעהאָנגען אויף די וואַגאָנען א טעוועלע מיט אן אויפשריפט: „נאך אַסטן“. ווען די ארבעטס־דינסטלער פונעם צוואַנג־ארבעטס־באַטאַליאָן נומער 108/6 האָבן זיך געפרואוּט אַריענטירן נאָך דער זון, האָבן זיי גאָר באַמערקט, אז מע פירט זיי גאָר אויף מערב, נישט אויף מיזרח. סוף־כל־סוף איז דאָך אלץ אײנס, וואוהין מע פירט. די הויפט זאך איז דאָס, וואָס זיי לייענען אויף די אויפשריפטן פון די וואַקזאַלן, וועלכע זיי פאָרן פאַרביי: „רעדער מוזן ראָלן פאַרן זיג“... פאַר זיי איז דאָך דער זעל־ביקער „זיג“ אין מערב, ווי אין מיזרח.

איז פאָרן זיי שוין ענדלעך ארויס אויפן פראַנט.

וויפל צייט האָבן זיי זיך שוין צוגעגרייט צו אַט דער „גליקלעכער“ רייזע? כמעט דריי חדשים האָט מען זיי געפייניקט אין דער היים, אין אונ־גערן, אויסגעשטאַנען כל־ערליי דערנידעריקונגען און ליידן. אָנגעהויבן זיך שפּיזן מיט זעקס הונדערט גראַם ברויט א טאָג און זענען דערגאַנץ גען אין לעצטן חודש, צו נאָר הונדערט זעכציק גראַם ברויט א טאָג. דאָס איז געשען דאָ, נאָך אין דער היים, אין אונגערן, וואו עס איז פאַראַן ברויט. וואָס וועט מיט זיי זיין דאָרט, אויפן פראַנט, אז דאָ ווען זיי זענען נאָך געווען אין דער היים, אונטער דער מכלומרשטער השגחה פון געזעצלעכ־קייט, וואו מען האָט געוואַלט שאַפן דעם אײנדרוק, אז די ארבעטס־דינס־טלער ווערן באַטראַכט פאַר כמעט געוויינטלעכע זעלנער, א באווייז: זיי טראָגן א מיליטעריש היטל מיט דער אונגערישער קאַקאַרוזע... איז וואָס וועט זיין דאָרט? ...

ווידערשטענדלער

...די פאַרזאַמלונג איז צוזאַמענגערופן געוואָרן — האָט דער פאַרזיי צער געזאָגט אין זיין קורצן דערעפּונגס־וואָרט — כדי צו פאַרהייליקן דעם זכרון פון די אומגעקומענע...
(דער שרייבער, וואָס איז געווען פאַרבעטן צו לייענען פון זיינע ווערק, האָט זיך דערווייל צוגעגרייט, אָנגיסנדיק זיך א גלאַז וואַסער און ארויס־גענומען פון זיין בוזעם־קעשענע פון פריער אָנגעשריבענע בייגעלעך פאַפיר).
— איך גיב דאָס וואָרט דעם חשובן שרייבער...

— ליבע צוהערער! (אבער איידער נאך ער זאל אנהייבן לייענען, האט ער די ברילן אראפגענומען מיט דער רעכטער האנט, די בייגעלעך פאפיר האט ער געהאלטן אין דער לינקער האנט. דער בליק זיינער איז געווען געווענדט צום זאל, וואו ער האט געזען נאך קעפ, קעפ פון פארשידענעם עלטער, מיט יונגע, שווארצע, געקרייזלטע האר, ביז גרויע, ערטער-ווייז פליכעוואטע, לבנהדיקע קעפ, מיט די אויגן געוואנדן פארויס, וואס ווארטן צו הערן פון אים עפעס נייעס, וואס מע האט נאך ביז היינט נישט געזאגט, כאטש מען מערקט שוין אפ דעם אזכרה-יארצייט עטלעכע צענדלינגער יארן. דער רעדנער האט עס דערפילט אין די בליקן. אבער וואס קען מען מחדש זיין און זאגן עפעס, וואס עס איז נאך נישט געזאגט געווארן? דערפאר האט ער א וויילע פארשפעטיקט, און מיט בליקן פרעגנדיקע זיך געוואנדן צום עולם, גלייך ער וואלט זיך שואלעצט גע-ווען: זאל ער לייענען פון די בייגעלעך, וואס ער האט צוגעגרייט, צי זאל ער זיך ווענדן דירעקט, מיט פשוטע ווערטער, ספאנטאנע? עטלעכע סע-קונדעס האט עס געדויערט און ער האט זיך באשלאסן. און אזוי מיט די ברילן אין דער האנט האט ער פארגעזעצט):

די, וואס האלטן, אז די זעקס מיליאן יידן, וואס זענען אומגעקומען, זענען געפירט געווארן צו דער עקידה ווי די לעמער, און האבן זיך נישט אקעגנגעשטעלט די היטלעריסטישע רוצחים, די ווייסן נישט, וואס עס הייסט זיך אקעגנשטעלן, אדער שטעלן א ווידערשטאנד.

פארשטייט זיך, אז שטעלן א ווידערשטאנד קאן מען אויף פארשידענע אופנים. דאס באלאנגט פון די אומשטאנדן: די מעגלעכקייטן פון די פארפאלגטע, די סביבה, אין וועלכער זיי געפינען זיך, די טראדיציע און די פאָרעם פונעם קאמף, דער ציל פונעם ווידערשטאנד און אזוי ווייטער... עס איז באוואוסט, יידן האבן געשטעלט א ווידערשטאנד די היטלעריסטישע רוצחים מיט כלי-זיין, אין א באוואפנטן אויפשטאנד, ווי דאס איז געשען אין די געטאס פון ווארשע, ביאליסטאק, ווילנע און אין אנדערע ערטער וואו זיי האבן געקעמפט באזונדער; און אויך צוזאמען מיט אנדערע קעמפער, נישט-יידן, אין די פארטיזאנער-אפטיילונגען פון פארשידענע לענדער אין אייראפע, וואו זיי האבן צוזאמען מיט אנדערע ווידערשטענדלעך זיך אקעגנגעשטעלט די היטלעריסטישע אָקופאנטן, ווי אויך דא, אין רו-מעניע... אבער ווען מע זאל זיך נאך מיט דעם באגריפן, וואלט עס נישט געווען ריכטיק. ניין, דער ווידערשטאנד איז געשטעלט געווארן אויך מיט אנדערע מיטלען, אויך נישט באוואפנטערהייט, מיטן קאמף קעגן פארלירן

זיך, מיטן קאמף פאר ממשײך זיין אין די שווערסטע באדינגונגען זייער גייסטיקן קיום, נישט לאָזן זיך צוזאמענברעכן מאַראַליש, נישט פאַרלירן דעם בטחון און די אמונה, וועלכע זיי האָבן געירשנט פון זייערע עלטערן און אורעלטערן זינט טויזנטער יאָרן. און אויב דער גור איז געוואָרן אומפאַרמיידלעך — איז זאָל מען אויסגיין ווערדיק, נישט יאושדיק, נאָר אדרבה, מיט א גלויבן, א בטחון, אז עס איז נאָך נישט כלו כל הקיצין: דער מענטש, דער אָדם העליון, וועט נישט ווערן לגמרי א פאַרווילדעוועטע חיה...

דאָס מין ווידערשטיין איז מיט גאַרנישט מינדער ווי דער באוואָפֿנ־טער ווידערשטאַנד. אדרבה. אין געוויסע אומשטאַנדן, בפרט אין די, אין וועלכע עס האָבן זיך געפונען די ייִדישע גיבורים, ווידערשטענדלעך, ווען סע האָט זיך געשטעלט די פראגע: וואָס איז בילכער צו טויטן א פאַשיסט אָדער צו ראטעווען א ייד? איז פיל מאָל גרינגער געווען צו טויטן א היטלעריסט ווי צו ראטעווען א ייד. איז דער פּרואו צו ראטעווען א ייִדיש לעבן געווען א ווידערשטאַנד! אפשר א פיל העכערער, א ווערטיקער — און מיט רעכט ווערן זיי אַנגערופֿן „קדושים“, די וואָס זענען אומגעקומען אין געראנגל פאר זייער קיום. אָט דאָס איז זייער קידוש־השם. פאַר וואָס? ווייל שוין דער פּרואו צו זיין און צו עקזיסטירן. פאַרצוועצן דעם המשך, וואָס די שונאים ווילן אונטערשניידן — דאָס איז שוין א ווידערשטאַנד...

דאכט זיך, אז דער היסטאָריקער עמנואל רינגלבלום רופט דאָס אַן אין זיין בוך „נאָטיצן פון ווארשעווער געטאָ“ פסיכישער ווידערשטאַנד... (דער רעדנער האָט זיך דאָ אָפגעשטעלט א וויילע. עס האָט זיך גע־פילט, אז עפעס איז נישט דערזאָגט געוואָרן. און ער האָט ווי בכיוון נישט געמאַכט קיין פאַרבינדונג צווישן דעם געזאָגטן און דעם, וואָס ער גרייט זיך צו לייענען. ער האָט אָנגעטון די ברילן און אָנגעהויבן לייענען פון די אַנ־געשריבענע בייגעלעך):

א קאפיטל תהלים

... אין וועלדל צווישן טיסאַ־לעק און טאַקאי האָבן אָפגעהילכט די געשרייען פון די מיליטערישע באפעלן, פון דעם טוי אונגערישע פאַשיס־

טישע שומרים, וואס האבן געוועלטיקט איבער דעם צוואנגארבעטס־באטאָ-
ליאָן פון טראַנסילוואַנישע יידן.

...דער ווינט האָט צעבלאָזן דעם פּריש־געפּאלענעם שניי, און האָט צע-
שפּרייט אַן אימהדיקע שטימונג צווישן די איבערגעשראַקענע טראַנסילוואַנישע
און מאַראַמאַרעשער יידן. הגם זיי האָבן ווייניק גערעדט צווישן זיך, דאָך האָט
זיך געטראָגן פון מויל צו מויל אַ שאַרף, אַ שעפטשע, אַ „וואָס געשעט?“ — אַ
פּרעגצייכן אויף וועלכן מע האָט נישט געהאַט קיין ענטפּער. וויי, ווי שרעקלעך
עס איז דאָס נישט־וויסן! מעג זיין אפילו דאָס גרעסטע אומגליק, אָבער
אַז מען איז דערפון אינפאַרמירט צו דער צייט, איז עס ווייניקער מוראדיק,
ווי „עפעס“ וואָס האָט נישט קיין נאַמען, וועגן וועלכן מע ווייסט כמעט
גאַרנישט. אזוי פיל איז מען יאָ געוואויר געוואָרן, און היינט וועט מען „אויס־
הענגען“ צוויי צוואַנגאַרבעטס־דינסטלער.

וואָס באַטייט „אויסהענגען“?

אין דער אונגערישער שפּראַך איז פאַראַן אזאַ וואָרט: קיאַקאַסטאַני.
דאָס הייסט נישט אויפהענגען, אַ וואָרט וואָס מע געפינט אין אלע לשונות.
„אויסהענגען“, אַט דאָס דאָזיקע וואָרט געפינט מען נישט אין אומגאַנג, אין
אַנדערע שפּראַכן. סיידן מען איבערזעצט עס ספּעציעל פון דעם אונגערישן.
וואָס זשע הייסט אויסהענגען? דערקלערט זיך עס אזוי. דאָס איז אַן אלטער
מנהג, ער שטאַמט נאָך פון דער עסטרייך־אונגערישער ארמיי. מע פלעג דער-
ציילן וועגן דעם נאָך בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַז איינע פון די
דיסציפּלין־שטראַפּן איז „אויסהענגען“. דאָס הייסט אַז מע בינד צוזאַמען
ביידע הענט אַהינטער די פלייצעס, דערנאָך הענגט מען אויף דעם באַשטראַפּ-
טן, געוויינטלעך אויף אַ בוימ, לאַזנדיק אים הענגען אויף די אַהינטערגע-
בונדענע הענט אַ צייט, לאַמיר זאָגן צען־צוואַנציק מינוט, לויט דער האַרב-
קייט פון דער שטראַף...

וואָס געשעט מיטן אויסגעהאַנגענעם? די הענט זייענדיק אויסגע-
דרייט אויף הינטן, און די גאַנצע משאַ פונעם קערפּער ציט זיי אויס נאָך
מער ביז אויסצולינקען, — שטעלט זיך לאַנגזאַם אָפּ די בלוט־צירקולאַציע.
דער קערפּער ווערט קודם רויט, און דערנאָך הויבט ער אָן צו באַקומען אַ
בלוילעך־בלאַסן קאַליר. וואָס פילט דער אויסגעהאַנגענער? פאַרשטייט זיך,
אַז דאָס קאָן וויסן נאָר יענער, וואָס איז אַ מאָל געווען אין דער לאַגע. דאָס
עדותשאַפט פון די וואָס זענען געווען דערביי, ביי אַן אויסהענגען, איז
פאַרשטייט זיך ווייניקער וויכטיק. מע קאָן זיך אָבער דאָך פאַרשטעלן, אַז דאָס
זענען איינע פון די ליידן, וואָס דאַנטע מיט זיין דיכטערישער פאַנטאַזיע

האָט באשריבן אין זיין „גיהנום“. א באווייז, אז אויך אצינד, הגם מע הענטט אויס א יידישן ארבעטס־דינסטלער, דאָך איז געווען דערביי א דאָקטער, ווייל אזוי שרייבן פאַר די אונגערישע מיליטערישע תקנות, אז ביים אויסהענגען דארף זיין דערביי א דאָקטער וועלכער וועט אין א נויטפאל געבן די ערשטע הילף, כדי צו ראטעווען דעם אויסגעהאַנגענעם, אז ער זאָל חלילה נישט אויסהויכן זיין נשמה פאַר דער צייט.

דער ארבעטס־באטאליאָן איז געווען פארזאמלט אין א האלבן קרייז און האָט געווארט מיט אומגעדולד, אז מע זאָל פירלייענען דעם אורטייל, אָדער דעם באפעל. פאר וואָס זשע געדויערט עס אזוי פיל ?

די הכנות, דאָס פארציען, דאָס פארשלעפן די צייט, איז גורם, אז די ליידן פונעם ווארטנדיקן אומוויסן זאָלן וואקסן. הגם, וואָס איז דאָ צו וויסן, אָדער געוואויר צו ווערן? מע ווייסט, אז קיינער האָט מיט גאַרנישט חוטא געווען. אלץ איז נאָר געמאכט געוואָרן, כדי צו פייניקן, ווי אן אויסדרוק פונעם נידע־ריקסטן חייהשן געפיל. חייהשן געפיל ? ! ניין, נישט קיין חייהש געפיל איז דאָס. ווייל אויב מע זעט אז די חייה פייניקט איר קרבן, אָט דאָס דאכט זיך נאָר אויס פאר אונדז, אז זי פייניקט איר קרבן, פאקטיש שטילט די חייה נאָר איר הונגער. עס איז דאָך נאָרמאל פאר א חייה, אז ווען זי איז הונ־געריק, זאָל זי אויפעסן דאָס לעבעדיקע נפש, וואָס זי באגעגנט און איז שוואכער פון איר. דאָס איז נאָרמאל... אָבער פייניקן ? ניין, א חייה, ווי ווילד זי זאָל נישט זיין, א חייה פייניקט נישט, אויף יעדן פאל נישט באַ־וואוסטזיניק. מע ווייסט שוין פון לאנג, אז עס איז נישט ריכטיק יענץ לאַ־טיינישע שפריכוואָרט „האַמאָ האַמיני לופוס“, אז דער מענטש לגבי דעם מענטשן איז א וואָלף. ניין, עס איז נישט ריכטיק, אָדער דער באטייט איז היינט שוין אן אנדערער. היינט ווייסט מען שוין, אז דער וואָלף לגבי דעם וואָלף איז נישט קיין „וואָלף“...

צו ערשט האָט מען אויסגעהאַנגען דעם ארבעטס־דינסטלער גראָס שימאָן. א קראנקער ייד פון קרוב צו פערציק יאָר, פיזיש צוזאמענגעבראָכן. וואָס האָט מען זיך געקאָנט דערווארטן פון אזא ליידנדיקן ? וואָס פאר א ווידערשטאנד קאָן מען שטעלן אין א קאלטן פראַסטיקן וואלד, מיט די ליי־דיקע הענט קעגן אָנגעלאָדענע ביקסן ?

וואָס קאָן טאָן שמעון גראָס, וואָס האָט איבערגעלאָזט אין דער היים א פרוי מיט פיר קינדער ?

...איז ווען די פאשיסטישע חיות האָבן אָנגעהויבן ציען דעם שטריק איבער דער צווייג פונעם בוים, האָט גראָס שימאָן פארקרוםט זיין צו פרי

פארעלטערט פנים אין א ווייטיקדיקער גרימאסע, און געשעפטשעט „ויהי נועם... פאר וואָס דווקא „ויהי נועם“? ווייל דאָס איז אים געקומען אויפן זיבען. אָן א פארוואָס. נאָר סתם אזוי, ווייל דאָס האָט אויסגעדריקט זיין שטימונג איצט, ווען ער איז ביים פארלירן דאָס באוואוסטזיין. כל זמן ער קאָן זיך נאָך קאָנטראָלירן, ער ווייסט נאָך קוים אויף וואָס פארא וועלט ער געפינט זיך, שעפטשעט ער.

— וואָס זאָגט ער דער פארשאַלטענער ייד? — האָט געדונערט דאָס חייהשע רעווען פונעם קאָמאנדאנט פונעם ארבעטס־באטאליאָן.
— ער זאָגט תהלים — האָט אים אן ארבעטס־דינסטלער געענטפערט —
ער בעט זיך צו גאָט. ער זאָגט פסאלמען...

— זאָל ער זיך בעטן צו גאָט וויפל ער וויל — האָט די חייה גערע־
וועט — איך בין אייער גאָט און וועל מאַכן אייער סוף...
א שוידער איז אריבער דער שדרה, דערהערנדיק אַט דאָס סטראשען,
ווייל דער צוזאָג א „סוף צו מאַכן“ איז געקומען מיט עטלעכע טעג איידער
מע פירט ארויס אויפן אוקראינישן פראָנט.

מע דארף דערמאנען, אז אין יענע צייטן האָט מען לכה־פחות לפנים,
עפטלעך, גישט ארויס געוויזן קיין ווילקיר. פאר אלע פייניקונגען האָט
מען געגעבן א לעגאלן אויסרייד. אלץ איז מכלומרשט געטאָן געוואָרן גע־
זעצלעך, לויט די מיליטערישע תקנות. אָפיציעל האָט מען זיך געקאָנט
פארקלאָגן אויף אן אומרעכט, וואָס עס איז קעגן עמעצן באגאנגען געוואָרן.
מיליטעריש האָט מען געקאָנט ארויס אויף ראפאָרט און זיך באקלאָגן. וואָס
עס איז געשען נאָך אזא ראפאָרט, נאָך אזא באקלאָגן זיך? דער פארשוין
איז מער אין זיין לעבן גישט ארויס אויף קיין ראפאָרט זיך צו באקלאָגן...
א באווייז איז אויך דאָס היינטיקע אויסהענגען...

נו, וויפל קאָן אויסהאלטן אזא גראָס שימאָן צו זיין אויסגעהאָנ־
גען? נאָך איידער ער האָט געענדיקט דאָס קאפיטל תהלים, האָט ער געחלשט.
דער דאָקטער, וואָס איז געווען דערביי האָט מורא געהאט צו עפענען דאָס
מויל. איז ער דאָך אויך געווען גישט מער ווי אן ארבעטס־דינסטלער. נאָר
האָט מען דען געדארפט זיין א דאָקטער אויף צו זען, אז דער אויסגעהאָנ־
גענער איז האלב א טויטער! ?

איז האָבן די „חיות“ נאָכגעלאָזט דעם שטריק און אים אָפגעגאָסן
מיט אן עמער וואסער, אים צו דערמונטערן...

אצינד ליגט ער, שמעון גראָס, אין שניי. די נאסע בגדים זיינע הייבן
זיך אָן צו פארהארטעווען פונעם פראָסט, און ער שעפטשעט שוין ווידער :

„לא תירא מפחד... זאלסט נישט מורא האָבן פאר א שרעק פון דער נאכט, פאר א פייל וואָס פליט ביי טאָג, פאר א פעסט וואָס גייט ארום אין דער פינצ-טער, פאר א מגיפה וואָס פארוויסט אין מיטן טאָג. אין דיין זייט וועלן פאלן טויזנט, און צען טויזנט פון דיין רעכטער האנט — צו דיר וועט עס נישט גענענען. בלויז מיט דיינע אויגן וועסטו אַנקוקן, און די באַצאלונג פון די רשעים וועסטו זען“...

ער איז שוין צו זיך געקומען. ער שעפטשעט שוין ווייטער דאָס גיינציקסטע און איין און גיינציקסטע קאפיטל פון תהלים. אָבער די חברים זיינע, וואָס האָבן זיך צוגעקוקט צו זיינע פייניקונגען, זענען נאָך נישט צו זיך געקומען. זייער אָטעם איז נאָך דערשטיקט טיף אין האַלדז, גלייך זיי וואָלט מען געווען אויסגעהאַנגען. פאר וואָס? ווייל זיי האָבן געזען, אז זייער גורל איז אין די הענט פון אוממענטשן, פאר וועמען עס איז נישט פאראן קיין שום געזעץ. יעדער קען טאָן מיט זיי, וואָס נאָר ער וויל. זיי זענען הפקר...

די פסוקים תהלים האָבן געשוועבט אין דער קילער, וואלדיקער דעצעמבער-לופט.

איבער זיי האָבן געשוועבט שווארצע וואַראַנעס, אין א קרייז איבער די געפייניקטע ארבעטס-דינסטלער, גלייך זיי וואָלטן געווארט אויף א קרבן...

(דער שרייבער, וועלכער האָט געענדיקט לייענען אָט דאָס קאפיטל פון זיינע כתבים, האָט זיך דאָ א וויילע אָפגעשטעלט, גלייך ער וואָלט אויף עפעס געווארט. אויף וואָס? אויף אפלאַדיסמענטן? איז דען די שטימונג געווען, ביי אזא סוף קאפיטל, גינציק צום אפלאַדירן? אָדער האָט ער זיך א וויילע אָפגעשטעלט, כדי צו ווייזן אז עס איז אן הפסקה, פון א סוף קאפיטל? ער האָט א זוף געטון פונעם גלאַז וואסער, וואָס איז געשטאנען פאָר אים. ער איז נישט דורשטיק געווען, ער האָט דערמיט נאָר געוואָלט אַנמערקן א פויזע צווישן צוויי קאפיטלעך, אזוי ווי פיל רעדנער זענען זיך נוהג. אָבער אין דער צייט האָט זיך דערהערט דאָס קול פון א יונגן צוהערער):

— ווילט איר אפשר זאָגן, אז דאָס קאפיטל תהלים איז געווען אן אקט פון רעזיסטענץ? — און האָט מיט אן איראַנישן שמייכל צוגעגעבן — איז עס כאַטש דערגאַנגען ביז צום כסא הכבוד?

יא, דאָס קאפיטל תהלים האָט אויסגעדריקט זיין גלויבן — האָט דער רעדנער געענטפערט געלאסן אויף דער כמעט ארויסרופערישער איבערגע-

שפיצטער שאלה. ער האָט נישט א מאָל געקוקט אויף דעם, וואָס האָט אים די פראגע געשטעלט. ווייל ער האָט געפילט אז די פראגע איז אין דער לופט, כמעט ביי אלע. האָט ער איבערגעריסן דאָס לייענען און געענט-פערט אויף אויסנווייניק: — אז ער גלויבט אין א כוח, אין א יש, וואָס איז פיל העכער פון זיין פיזישער אָפהענטיקייט. די אלע ליידן און פיין ניקונגען זענען פארביגייענדיקע, לגבי דעם נצחיות, דעם אייביק גילטיקן אמת, וואָס געפינט דעם אויסדרוק אין די פסוקים פון תהלים, וואָס דויערן שוין דריי טויזנט יאָר, וואָס ווערן געזונגען און דעק-לאמירט אין אלע עקן וועלט, אויף כמעט אלע לשונות... דער אויסגעהאָנגענער, דאָס מאָל הייסט ער שמעון גראָס, איז אן אות פון אָט דעם אוראלטן, אָבער דויערהאפטקן תהלים. אן אות פון תהלים! איר באנעמט די ריזיקייט פון אזא אות? אן אות פון תהלים איז אן אוניווערס. א וועלט, א ריזיקע, וואָס וועט דויערן און איבערדויערן אלע עינים און פייניקונגען...

(דאָס מאָל האָט דער זאל, האָבן די צוהערער, יאָ רעאגירט. מע האָט עס געפילט אין דער לופט. עס האָט נישט געפעלט קיין סך און עס זאָלן זיך טאקע יאָ דערהערן אפלאַדיסמענטן. אָבער דער רעדנער האָט שוין מער אויף זיי נישט געווארט. ער האָט זיך אָנגעטון צוריק די ברילן און אָנגעהויבן לייענען דאָס צווייטע קאפיטל):

מיט שטאַלץ

דער צווייטער אויסגעהאָנגענער איז געווען יאקאָב בינדער. דער איז געווען א קרעפטיקער יונגער־מאן, ווייזט אויס, א שפאַרטלער. די „חיות“ האָבן זיך געפאַרעט ארום אים מיט „געטריישאפט“. מע האָט גע-צויגן דעם שטריק אים אויסצוהענגען, מיט דער זעלביקער פראָצעדור: ביידע הענט אהינטער געבונדן, דעם שטריק איבער א צווייג און — מע האָט געצויגן און געצויגן. די פיס זיינע האָבן שוין נישט דערגרייכט די ערד, אָבער ער האָט אויסגעהאלטן. ער האָט נישט געחלשט תיכף. נאָך מער. אויף זיין בלאס געזיכט האָט זיך געלאָזט מערקן א גרימאסע פון א שמיי-כל. הגם דאָס איז ארויסגעקומען א פארקרומטע גרימאסע, א מוראדיקע, א קאריקאטורעלע — אָבער דאָך האָט זיך געלאָזט זען אז די מאַראל זיינע

איז נישט אפגעשוואכט, טראָץ דעם וואָס די כוחות זענען דערגאנגען כמעט צום סוף.

אז די חיות, די פאשיסטישע, האָבן געזען, אז זיי האָבן נישט דער- לעבט צו האָבן א סאטיספאקציע פון דער פייניקונג און דערנידעריקונג. האָבן זיי אים געוואלט כאַטש אַפּגיסן מיט אן עמער וואסער, מכלומרשט אים „אַפראטעווען“, ווייל „ער האָט געחלשט“... אין דער אמתן האָבן זיי געטראכט כאַטש אזוי צו פארגרעסערן די פייניקונגען, ווייל אין אזא פראַס- טיקן טאָג איז א פשוטע מחייה אַפּצוטובלען דעם קרבן אין קאלטן וואסער... אָבער ער האָט זיך געווערט. אמת, ער האָט שוין נישט געקאנט רעדן. דאָס פנים זיינס האָט שוין אָנגעהויבן אַנווערן דעם נאטירלעכן קאָליר. עס האָט זיך שוין אָנגעהויבן פארבן אין בלוילעך-בלאָסן מתים-קאָליר, אָבער דאָך האָט ער נאָך געקאנט מורמלען צווישן די ציין, אז מע זאָל אים נישט „מונטערן“ מיט קיין וואסער, ווייל ער האָט נישט געחלשט.

וויפל עס האָט געדויערט די גאנצע צערעמאָניע פון אויסהענגען? עס איז געווענדט, מיט וואָס פאר א מאָס מע מעסט די צייט. ווען מע מעסט די צייט מיט א פשוטן זייגער, האָט עס געקענט דויערן א האלבע שעה. אויף אזוי פיל צייט איז ער געווען באשטראַפט צו ווערן אויסגעהאַנג- גען. דאָס איז דער לענגסטער טערמין, וואָס דער רעגולאמענט דערלויבט אויסצוהענגען, פאר דער שווערסטער זינד. אָבער פאר די ארבעטס-דינסט- לער, פארן גאנצן צוואנגארבעטס-באטאליאַן איז עס געווען אן אייביקייט, וואָס האָט נישט גענומען קיין עק.

דערמיט ווילט זיך נישט זאָגן, אז דאָס סאָלידאריטעטס-געפיל מיטן געפייניקטן האָט דערשלאָגן יעדן איינעם פון זיי. ניין, פשוט, דאָס געפיל פאר דערהאלטן דעם אייגענעם זיין, די סכנה פארן אייגענעם איבערלעבן, האָט זיך באוויזן אין דער גאנצער נאקעטקייט. עס האָט זיך באוויזן נאָך א מאל, אז דער גורל זייערער איז אין די הענט פון סאדיסטישע חיות. איז א וואונדער, וואָס די פייניקונגען זייערע זענען מיט גאַרנישט געווען קלענערע, גלייך זיי אלע וואָלטן געווען אויסגעהאַנגען געוואָרן ? !

אָבער ביי בינדער יאקאבן אליין, וויפל האָט עס געדויערט, ביז ער האָט זיך געזען אראַפּגעלאָזט פונעם שטריק ?

ווען מע האָט אים אראַפּגעלאָזט פונעם שטריק, האָט ער געמאכט א באמיאונג, אז ער זאָל פאלן שטייענדיק אויף די פיס, אָבער דאָס האָט זיך אים שוין נישט איינגעגעבן. זיין קערפער איז געווען געליימט. די אברים זענען געווען כמעט ווי פאראליזירט — איז ער געפאלן א קנויל צו דער

ערד. אָבער נאָך עטלעכע סעקונדעס האָט ער זיך פאמעלעך אויפגעוויבן,
צו זיך געקומען, און מיט די לעצטע אַנשטרענגונגען געמאכט עטלעכע
גימנאסטישע באוועגונגען, כדי דאָס בלוט זאָל אָנהייבן נאָרמאל צירקולירן,
דערנאָך האָט ער זיך געשטעלט מיליטעריש פארן באטאליאָנס־קאָמאנדאנט
און ראפאָרטירט לויטן מיליטערישן רעגולאמענט, מיטן העכסטן קול, וואָס
איז אים נאָר מעגלעך געווען, אז דער גאנצער וואלד האָט אָפּגעהילכט:
— הער אויבערלייטנאנט, דער ארבעטס־דינסטלער בינדער יאקאָב,
פון צוואנגארבעטס־באטאליאָן הונדערט אכט אויף זעקס, האָט אויסגעפירט
די דיסציפלינארע שטראַף! ...

אָט די ווערטער זענען ארויסגעזאָגט, בעסער געזאָגט, ארויסגעשריגן
געוואָרן אויף א באזונדער הויך קול, אויף א ריינעם אונגעריש, וואָס נישט
א מאָל דער געוועזענער עסטרייך־אונגערישער מארינע־אָפיציר, האָרט
מיקלאָש, דער היינטיקער רעגענט פונעם פאשיסטישן אונגערן, קאָן אזוי
רעדן אין אזא ריינעם אונגעריש... דער גאנצער חלל פון האָרטישן אונגערן
האָט געקאָנט אָפּקלינגען, פון אָט דעם ראפאָרט (אזוי האָט עס זיך כאַטש
זיי אויסגעדאכט!).

דאָס ווידערקול האָט זיך צוריקגעקערט פון אלע פיר זייטן, וואָס
האָט גורם געווען, אז דער גאנצער באטאליאָן פון די יידישע ארבעטס־
דינסטלער האָט אָפּגעאַטעמט און עס האָט זיך געזען אויף זייערע פנימער,
אז די שונאים האָט זיך נישט איינגעגעבן, זיי איינצוברעכן.

(דער רעדנער האָט זיך אויסגעטון די ברילן. דאָס האָט אויך געזאָלט
הייסן אז ער האָט ג'עענדיקט דאָס ליינען... ער האָט מסתמא נישט גע־
וואוסט, אז דאָס אויסטון און אַנטון די ברילן פון א רעדנער מאכט
נערוועז די צוהערער... עס האָט געדויערט עטלעכע סעקונדעס און
עס האָט זיך דעהערט דאָס זעלביקע קול פון יענעם יוגנטלעכן):

— דאָס איז אויך אן אקט פון ווידערשטאנד?

— יא, האָט דער שרייבער רואיק געענטפערט. דאָס איז אן אקט פון
ווידערשטאנד.

— אפשר ווילט איר זאָגן — האָט ווייטער געפרעגט דער יוגנטלעכער —

אז דאָס איז געווען אן אקט פון פאסיווער רעזיסטענץ?

— גיין, האָט ווייטער געענטפערט דער שרייבער, איך וויל דאָס בכלל
נישט זאָגן. מע דארף נישט מאכן קיין חילוק צווישן פאסיווער און אקטיווער
רעזיסטענץ. ווייל וואו איז די גרענעץ צווישן פאסיוון און אקטיוון ווידער־
שטאנד? אויב איר ווילט, קאָנט איר מאכן א חילוק צווישן באוואַפנטן און א

נישטבאוואפנטן ווידערשטאנד. אבער צווישן אזוי גערופענעם אקטיוון און פאסיוון ווידערשטאנד איז, לויט מיין מיינונג, נישטאָ קיין שום חילוק. אדרבה, עס איז כמעט נישט מעגלעך קיין אקטיווער ווידערשטאנד אָן דעם פאסיוון ווידערשטאנד...

(דער רעדנער האָט זיך א וויילע אָפגעשטעלט. זיך פארטראכט, גע-
זוכט דאָס פאסיקע וואָרט, און באלד פאָרגעזעצט):

— ביי אונדז, ביי דער שרייבער-משפחה, האלט מען, אז כדי סע זאָלן געבוירן ווערן שרייבער-גאונים ווי שעקספיר צי פושקין, האָבן גע-
דארפט צו יענער צייט עקזיסטירן צענדליקער מיטלמעסיקייטן און אויך אפילו גראַפאָמאַנען... אזוי איז אויך מיט די העלדן פון ווידערשטאנד... איר ווייסט ווי אזוי עס זעט אויס א פיראמידע? שטעלט אייך פאָר אזא גע-
אַמעטרישע פיגור, א דרייעק אין דער פאָרעם פון א פיראמידע. אין שפיץ איז די פאָרעם דין, אויסגעשפיציקט. אויב מיר וועלן אזוי אויסשטעלן די ווידערשטענדלער, וועט מען געוויס שטעלן אין שפיץ דעם העלד פון אק-
טיוון ווידערשטאנד. כדי סע זאָל זיין מער פארשטענדלעכער, וועל איך זאָגן, אז דאָרט אין שפיץ וועט אוועקגעשטעלט ווערן דער העלד פונעם באוואָפנטן אויפשטאנד. אבער, לאָמיר נאָר א טראכט טון: קאָן אַנקומען אהין אין דער שפיץ פון דער פיראמידע, דער העלד — אָן דעם יסוד פון דער פיראמידע, וועלכער שטעלט מיט זיך פאָר דעם מאסן-ווידערשטאנד, דעם פאסיוון אפילו, ווי אזוי טייל ווילן אים אַנרופן?!

דערפאר וויל איך מיינען, אז יעדעס געראנגל, יעדער פראווי, צו נישט צו מאכן די פארברעכערישע כוונה פונעם שונא, איז א רינגעלע אין דער קייט פונעם ווידערשטאנד.

יא, א קאפיטל תהלים, אָדער אפילו בלויז א ניגון, א טאנץ, קאָן א מאָל אויך זיין א פאָרעם פון ווידערשטאנד... נאָך מער, איך מיין אז איר וועט אוודאי מסכים זיין, אז א געוויסער ניגון, אין א געוויסער צייט, אויף א געוויס אָרט — איז נישט נאָר א פאסיווער ווידערשטאנד, נאָר אן אקטיווער ווידערשטאנד...

— איר קענט דעם משל פון אליעזר שטיינבארג די „צוויי פייגע-
לעך“? — די פראגע איז געשטעלט געוואָרן פון יענעם יונגן מאן וואָס האָט זיך, ווייזט אויס, נישט באַגניגנט מיטן ענטפער.

אַנשטאָט אן ענטפער, האָט דער רעדנער ציטירט שורות פון יענעם שטיינבארגישן משל:

זיצט זיך איינס, דאָס עלטערע, הכנעהדיק און שטייל.
מילא, וועלן מוז מען ווי ס'איז מעגלעך אז נישט מעגלעך ווי מ'ווייז.
דאָס ווייטע יעדער, ווער דעם קאָפּ אין אומגליק ניט פארלירט.
נאָר דאָס צווייטע — וויי, וואָס דאָס פארפירט!
וואָס פארעקשנטער די נויט, אלץ אימפעט מער.

. . . . .

„פיקהאַלץ!“ זאָגט דאָס עלטערע, „וואָס נאָרשיקייטן צו באַווייזן?
זעסט דאָך, שוואַך דאָס שנעבעלע, די דראַטלעך — אייזן!
גיי שוין, אומרה, גיי שוין אין דיין רוי!“

ניין, איך וויל נישט באהויפטן „אז באשערט איז די ישועה קומט זי
סייוויסיי!“ . אזא מין פאסיוויטעט, וואָס האמעוועט דעם ווידערשטאנד, איז
צום פאראורטיילן. זי איז, ווי מע זאָגט, מעכב די גאולה. אזא מין פאר-
סיוויטעט איז כמעט פארארט... פון דעם רעד איך נישט.
איך רעד וועגן פאסיוון ווידערשטאנד. וואָס דערמוטיקט דעם אק-
טיוון ווידערשטאנד. אַט וועגן וואָס איך האָב דערציילט... צווישן אַט דעם
ווידערשטאנד, דעם פאסיוון, ווי איר ווילט אים אַרופן, און דעם אקטיוון
איז נישטאָ קיין מחיצה, אז ביז דאָ ענדיקט זיך דער פאסיווער און פון דאָ
אַן הייבט זיך אַן דער אקטיווער ווידערשטאנד... איך קאָן נאָר אַנווייזן,
למשל, אז די וואָס ווייסן פון דער עקזיסטענץ פון א ווידערשטאנדס-באווער
גונג און זיי שווייגן, הגם זיי טוען גאַרנישט נאָר זיי שווייגן און פארבאהאלטן
דעם סוד, זענען זיי שוין ווערט אַנגערופן צו ווערן ווידערשטענדלעך. גענוי
אזוי ווי די, וואָס קוקן זיך צו, ווען מע באַגייט פארברעכנס און שווייגן,
דארפן פאררעכנט ווערן פאר מיטשותפים צו די פארברעכנס... על אחת כמה
וכמה, די וואָס שטיצן א באוועגונג פון ווידערשטאנד מיט מאטעריעלעך
הילף, אָדער נאָר מיט מאַראלישער, די זענען שוין לכל הדעות מיטשותפים...
דערפאר האָב איך דעם אויפשטאנד געגליכן צו א פיראמידע: דער יסוד
פון דער פיראמידע, די מאסן וואָס שטיצן די אויפשטענדלעך, אַנהויבנדיק
מיטן בלויוון שווייגן, פון די וואָס זענען נישט קעגן דעם ווידערשטאנד, אַט
די דאָזיקע זענען דער פונדאמענט, אויף וועלכן סע לעגען זיך אַן די אק-
טיווע קעמפער — די באוואָפנטע ווידערשטענדלעך און אויפשטענדלעך...

אין סטראטעגישן לשון רופט מען אן אַט די מאסן „הינטערלאנד“. און עס איז באוואוסט, אז קיין שום פראַנט קאָן נישט האָבן קיין קיום אָן אַ הינטערלאַנד.

אין דעם זינען, וועל איך ביי דער געלעגנהייט באמערקן, אז פּרצעס „דריי מתנות“ זענען נישט נאָר שיינע, נאָר אויך ניצלעכע. איך דערמאנט זיך ווי אזוי י. ל. פּרץ ענדיקט זיין דערציילונג „דריי מתנות“? עמעצער פון צווישן די צוהערער האָט רעציטירט, אנשטאט אים צו געבן אן ענטפער:

— אמת, שיינע מתנות, אויסטערליש שיינע... צו ניץ קומען זיי נישט, גאָר נישט לתשמיש, אָבער לנוי — אויסטערליש.

— ניין, האָט דער רעדנער אָפּגעענטפערט ווי אויפגעבראכט, ניין, פּרץ איז נישט גערעכט. אַט יענע דריי מתנות, וועלכע האָבן אפשר אין זיין צייט אויסגעזען ווי אומניצלעכע, האָבן אָבער פונעם היסטאָרישן שטאַנד־פּונקט א גרויסן ווערט געהאַט: די יארמלקע אויפן קאַפּ, די שפּילקע וואָס האָט צוגעהאַלטן דאָס קלייד, דאָס זעקעלע ארץ־ישראל ערד — דאָס זענען געווען אין יענער צייט און אין יענע באדינגונגען א פאַרעם פון ווידערשטאַנד, אין וועמענס זכות עס האָבן דורות יידן פאַרגעזעצט זייער קיום...

דאָס מאָל האָבן די צוהערער אויסגעבראַכן אין אפּלאַדיסמענטן. אָבער ווען דער רעדנער האָט זיך שוין אנידערגעזעצט, אַ מידער, האָט ער דאָך געהאַט דאָס געפּיל, — אז הגם ער איז געווען איבערצייגט אין אַט די מיינונגען, וואָס ער האָט נאָר וואָס ארויסגעזאָגט, אז ער איז גערעכט, דאָך האָט ער געהאַט דאָס געפּיל, אז אים האָט זיך נישט אַיינגעגעבן צו איר בערצייגן אויך די צוהערער. און דאָס איז נישט צוליב די מיינונגען זיינע, נאָר צוליב דעם אופן ווי אזוי ער איז בכוח דאָס צו געבן צו פאַרשטיין... היסט עס, אז אַט די עפּיזאָדן, וואָס ער האָט דערציילט, זענען נישט אָנגעשריבן געוואָרן מיט דער נויטיקער איבערצייגונגס־קראַפט, זענען אויך נישט קינסטלעריש גענוג באאַרבעט געוואָרן, אויף צו באַאיינפלוסן, אויף צו עמאַציאָנירן...

דער רעדנער האָט געפּילט אַ ביטערן טעם אין מויל, דעם טעם פון כּמעט א דורכפאַל. און ער האָט אָנגעהויבן טראַכטן און טראַכטנדיק האָט ער געמוזט דערלאָזן אויך דעם געדאַנק: זענען זיינע אַרגומענטן נישט געווען גענוג איבערצייגנדיק — אָדער אפשר איז ער גאָר נישט גערעכט? ...!

ווען דער שרייבער איז אַראָפּ פון דער בינע, האָבן עטלעכע צוהער־רער, פון די ערשטע רייען, אים געדריקט די האַנט און מיט אַ שמיכל אים

געזאגט א קאמפלימענט, אז עס האָט זיי זייער געפעלן דאָס קאָפיטל, וואָס ער האָט פאַרגעלייענט. אנדערע האָבן געפרעגט אויב דאָס איז א פראַגמענט פון א גרעסערער אַרבעט, אפּשר גאָר פון א ראָמאַן? ער האָט נישט געענט פּערט, נאָר געשאַקלט מיטן קאָפּ, און אויך געדאַנקט מיט א שמיכל, ביז ער האָט זיך, ווי בגנבה, ארויסגעשארט פונעם זאל.

אויב אים האָט זיך איינגעגעבן צו עמאַציאָנירן די צוהערער? דאָס איז ער ערשט איצט נישט זיכער געווען. אדרבה, זינט דער יוגנטלעכער האָט אים געשטעלט די פראַגן און אים ארויסגערופן ווי צו אן עפנטלעכער דיסקוסיע, האָט ער אויך שוין אָנגעהויבן צווייפלען אין דער גילטיקייט פון זיינע אַרגומענטן. ער האָט געצווייפלט, אויב ער האָט געפונען די אי־בערצייגנדיקסטע באווייזן, אָבער ער איז זיכער געווען אין איינעם, אז אים אליין האָט מער עמאַציאָנירט זיין איצטיק פאַרלייענען, ווי בעת ער האָט אָנגעשריבן אַט דעם עפּיזאָד פון אויסהענגען די חברים זיינע אין דעם צוואַנאַרבעטס־באַטאליאָן, וואָס איז באשטאַנען פון מאַראַמאַרעשער יידן. יא, דאָס בילד איז, דאַכט זיך, טאַקע גענוג שוואַך סקיצירט, ווייל אויב די צוהערער האָבן נישט „געזען“ פאַר זיך דאָס פון אים באשריבענע, איז דאָך דאָס א סימן, אז ער איז שולדיק, אז ער איז נישט געווען ב־יכולת דאָס זיי צו „ווייזן“... און דאָך — ווי בולט איז נאָך דאָס בילד פאַר אים. גלייך אצינד זעט ער זיך שטיין אין האַלבקרייז, פאַרזאַמלט ארום דעם אויסגעהאַנגענעם. און כאַטש אין דרויסן איז איצט העלער פּרילינג, עס איז אפּשר דער ערשטער וואַרעמער טאַג, דאָך פילט ער די קעלט פון דעמאָלט, ווען עס האָט אין יענעם וועלדל, נעבן דעברעצין, אין אונגערן, געבלאָזן א קאַלטער, שנייאיקער ווינט. און כאַטש ער איז איצט אין אוי־טאַבוס, צווישן מענטשן מיט אנדערע געדאַנקען, פון אן אנדערער וועלט, וואָס ווייסט שוין נישט וועגן היטלעריסטן און וועגן געפייניקטע יידן — דאָך פילט ער זיך אצינד עטלעכע שפאַן פונעם אויסגעהאַנגענעם. ער זעט זיינע ווייטיקלעכע גרימאַסן, און פונקט ווי דעמאָלט, קוקט ער אויף זיין האַנט־זייגערל בגנבה און שעפּטשעט צום חבר זיינעם, אזוי שטיל, אז נאָר ער זאָל אים הערן: סע זענען שוין פאַרביי צען מינוט... סע זענען שוין פאַרביי פּופּצן מינוט... זיי שטאַרק! ... סע זענען נאָך געבליבן פינף מינוט... נאָך צוויי מינוט... האלט אויס! ...

דאָס האָט ער אויך זיך גופאַ געזאַגט: האלט אויס! ... ניי, עס איז לגמרי נישט דאָס, וואָס ער האָט געוואַלט אַנשרייבן. ער וועט עס מוזן איבערקוקן, דאָס גאַנצע כּתב־יד, פּראוון איבעראַרבעטן

דארט, וואו עס איז ארויס אזוי שוואך, אויב נישט, דארף ער דאך צערייסן אלץ...

אמת, דאס דאזיקע געפיל האט ער שוין נישט צום ערשטן מאל. וויפל מאל האט עס מיט אים שוין פאסירט, אז ער האט זיך אוועקגעזעצט אַנ־שרייבן א דערציילונג, צי עפעס אנדערש, און ווען ער האט עס געענדיקט, האט ער געפילט אן אומצופרידנקייט, ווי פון איינעם, וואָס האט געגעסן און דאך זיך נישט געפילט געזעטיקט. ערשט שפעטער מיט וואַכן, ווען ער האט ווידער איבערגעלייענט דאָס אַנגעשריבענע, האט עס אים הנאה געטון... און ווידער, ווען עס איז פאַרביי נאָך א מאל א צייט און ער האט איבערגעלייענט דאָס אַנגעשריבענע, האט ער ווידער געפילט א ווידערווילן, אז עס איז אים נישט געלונגען... און נישט איין מאל איז אים אַנגעקומען צו פאַרגליכטן די אַנגעשריבענע זייטלעך. נאָר זיינע חברים האָבן זיי געקאָנט אַפראטע־ווען, אז זיי האָבן דערפון זיך דערוואוסט. זיי האָבן אים געפרואווט מסביר זיין, אז דאָס איז דער נאָרמאלער פראָצעס פון שאפן, פון צווייפלען, אויך אויף א געלונגענער זאך.

ווען ער איז אַנגעקומען אהיים, האט ער אפירגענומען דאָס כתב־יד און זיך גענומען פון אנהויב לייענען. פאר זיך, אבער אויף א קול, כדי איבערצוקוקן דאָס געשריבענע:

דער קאָמאנדאנט איז געווען א ציווילער

דער קאָמאנדאנט פונעם צוואנגארבעטס־באטאליאָן, הונדערט אכט אויף זעקס, איז א נייער. ער איז ערשט צוריק מיט צוויי־דריי טעג גע־קומען צו זיי און דערווייל האָבן זיי נאָך נישט צייט געהאט זיך ארומצו־קוקן, וואָס פאר א מין בריאה דאָס איז. איינס איז געווען זיכער, אז דער נייער קאָמאנדאנט איז שוין נישט דער געוועזענער.

יענער איז געווען אן אדלדיקער, געשריבן מיט אן איפסילאָן ביים סוף פון זיין נאָמען, וואָס באווייזט, אז ער שטאַמט פון אן אדלדיקער משפחה, ווי אין דייטשן א „פאָן“ שטאַמט פון א באַראָן, א גראַף... ער איז בסך הכל געווען א וואָך צייט ביים באטאליאָן. און אפילו אויך אין דער דאָ־זיקער צייט האט מען אים אויך זעלטן געזען. א גאַנצן טאָג איז ער געזעסן

אין זיין קאנצעלאריע. נאָר צו מיטאָג איז ער ווי בגנבה געגאנגען אויף זיין קווארטיר. ער איז געווען אַנגעטון ציוויל. א פאָר רייט־הויזן, אריינגעשטעקטע אין א פאָר געשנורעוועטע שטיוול. א דריי־פירטל איבערציער, צונויפ־געקנעפלט מיט די טראַדיציאָנעלע, אונגערישע, געהאַפטענע קנאָפלעכער. דעמאָלט האָט מען נאָך נישט געוואוסט, פאר וואָס ער האָט זיך נישט אַנגעטון מיליטעריש. ער איז געווען דער איינציקער, וואָס איז נישט געווען אונטערמירט. אפילו די צוואַנגארבעטס־דינסטלער, די טראַנסילוואַנישע יידן, זענען אויך געווען אונטערמירט מיטן אונגערישן מיליטערישן היטל, מיט א קאָקארדע פון אונגערישן רויט־ווייס־גרינעם טריקאָלאָר, און אויפן לינקן אַרעם א געלע באַנד מיטן נומער 108/6.

צווישן די ארבעטס־דינסטלער האָט מען אים געזען איין איינציק מאָל. דאָס איז געשען אין א נאָכמיטאָג, וואָס איז מער קיין מאָל נישט פאָרגעסן געוואָרן דורך די ארבעטס־דינסטלער (וואָס באַטייט קיין מאָל? געוויינטלעך פאָרשטייט מען עס אויפן גאַנצן לעבן. דאָ, אין אונדזער פאל, איז דער ״קיין מאָל״ געווען פון גאָר קליינעם דויער. ביי דעם גרויסן רוב פון זיי האָט עס געדויערט עטלעכע חדשים. ביי טייל פון זיי האָט עס געדויערט נישט מער ווי עטלעכע וואָכן, און ביי די ווינציקער ווי צען, וועלכע זענען געבליבן ביים לעבן — איז דער ״קיין מאָל״ עפעס מער ווי עטלעכע יאָר). אין יענעם נאָכמיטאָג האָבן זיך די שומרים געלאָזט וואוילגיין און אויס־גערייט דעם גאַנצן באַטאליאָן אין דער לאַנגער שטאל, וואו זיי זענען גע־ווען איינקווארטירט (אין דרויסן האָט גערעגנט), און אין מיטן צווישן די צוויי רייען האָט דער קרענקלעכער גראָס שימאָן געשפרונגען ווי א פראַש... וואָס עס הייסט שפּרינגען ווי א פראַש, דארף מען נישט פארטייטשן.

דאָס איז א באַקאַנטע פאָרעם פון דיסציפלינאַרע שטראַפן, כמעט אין אלע מיליטערישע איינהייטן. אָבער נאָר אין נאָרמאַלע צייטן איז דאָס נישט קיין שווערע שטראַף. פאר א יונגן זעלנער צו שפּרינגען ווי א זשאַבע עטלעכע מאָל, לאָמיר זאָגן, צען מאָל, צי אפילו צוואַנציק מאָל איז שווערלעך, אָבער עס איז אויף קיין פאל נישט געפערלעך. אָבער אין דעם דאָזיקן פאל, ווען די האָרטיסטן האָבן געשטעלט שפּרינגען גראָסן, וועלכער איז שוין געווען אין די מיטעלע יאָרן און נאָך דערצו נאָך א קרענקלעכער, און דאָס האָט שוין געדויערט מער ווי א האַלבע שעה, — דאָס איז שוין נישט געווען צום אויסהאַלטן. ער איז שוין נישט געווען בכוּח צו מאַכן אויך נישט א מאָל איין איינציקן שפּרונג. ער האָט געלייגט די הענט אויף די לענדן, זיך איינגעבויגן מיט די קני, געמאַכט א פּראַוואו צו מאַכן א שפּרונג, אָבער ער

איז תיכף געפאלן צו דער ערד, א קנול. וויפל מאל ער האָט געפרוואוּט
טון כאָטש נאָך איין שפרונג, איז ער געפאלן ווי אן אונטערגעשאַסענער
פויגל, וועלכער האָט שוין מער נישט קיין כוח צו באוועגן די פליגל, כאָטש
איין מאל נאָך, כדי ער זאָל זיך נאָך האַלטן אין דער לופט... אומזיסט
האָבן די רוצחים אים געדריגעט מיט די פיס, אין די ריפן, אין קאָפּ, וואו
זיי האָבן נאָר אָנגעטראָפּן, אומרחמנותדיק.

דאָס בלוט האָט געקאָכט ביי די אלע ארבעטס־דינסטלער, וועלכע
האָבן זיך געמוזט צוקוקן צו דעם פייניקן פון זייער חבר. אָבער וואָס איז
זיי דען געבליבן צו טון? די פויסטן האָבן זיך געביילט, אָבער מע האָט
געדארפט האָבן כוח זיך צו באהערשן. מען האָט פארביסן די ליפן און מען
האָט געשוויגן. מען האָט געפילט, אז דער גאנצער ציל פון אָט דעם פייניקן
דעם אומשולדיקן קרבן איז דאָך נישט מער ווי צו פראַוואַצירן און ארויס־
צורופן די געמיטער, כדי מען זאָל זיך קאָנען נוקם זיין איצט, דאָ, נאָך
איידער מע וועט ארויס אויפן פראַנט, אין דער אוקראינע. מע דארף גע־
וואויר ווערן איצט, מיט וועמען מען האָט צו טון. אויב עס זענען פאראן
כונטאָשטשיקעס צווישן אָט די צוואנגארבעטס־דינסטלער, — זאָלן זיי זיך
באווייזן דאָ. וואָס פריער...

דאָס בלוט איז גערונען פון גראַס שימאָנען, פונעם מויל, פון דער
נאָז, אָבער די רוצחים האָבן נישט אויפגעהערט זייער טייוולאָנישן שפיל
און אים געשלאָגן, געדריגעט, אז ער זאָל שפּרינגען ווי א פראַש.
דעמאָלט איז עס געשען. די סטרונע האָט געמוזט פלאצן. איר האָט
געזען אמאל, ווי אזוי א סטרונע רייסט זיך איבער, ווען מע ציט זי אויס
צו פיל? דאָס דעהערט זיך ווי א קלאנג, אן אָפּגעריסענער, גלייך א לעבן
וואָלט איבערגעריסן געוואָרן, מען הערט גלייך ווי דעם לעצטן אָטעם זיך
אויסהויכן... אזוי האָט דאָס געדולד זיך איבערגעריסן ביי איינעם פון זיי,
ביי בינדער יאקאָבן.

ער איז ארויס פון דער ריי, אָן דעם ער זאָל בעטן דערלויבניש דאָס
צו טון און איז אריין געלאָפּן אין דער קאנצעלאריע, וואו עס איז געזעסן
דער קאמאנדאנט פונעם באטאליאָן; דאָס פלוצעמדיקע ארויסגיין פון דער
ריי האָט איבערראשט נישט נאָר די ארבעטס־דינסטלער, נאָר אויך די שומ־
רים. דער סערזשענט, וואָס האָט אָנגעפירט מיטן טרויעריקן ספעקטאָקל
פון דעם פראַש־שפּרינגען, האָט זיך אויך אויף א וויילע פארלוירן, אָבער
ער האָט שוין נישט געהאט קיין צייט צו באטראַכטן, וואָס פאר א שטעלונג
צו נעמען אין דער סיטואציע, ווייל די טיר פון דער קאנצעלאריע האָט זיך

ראפטום געעפנט און עס איז געקומען דער קאמאנדאנט. אן אויפגערגטער האט ער דערזען ווי גראס שימאן איז א קנויל, ווי א פראש, פון וועלכן עס רינט דער שווייס און דאס בלוט, האט ער נאָר א פרעג געטון דעם סערושענט:

— וואָס איז דאָס פאר א קאָמעדיע? זאל דאָס תיכף אויפהערן. אזוי לאנג ווי איך בין דער קאָמאנדאנט פונעם באטאליאָן, זאל זיך דאָס מער נישט איבערחורן! ... איבעריקנס, קומט אריין צו מיר אין דער קאנצעלאריע! הגם דאָס איז געווען א נצחון, האָט אָבער יעדער איינער פון זיי געוואוסט, אז נאָך אזא נצחון קאָן מען זיך אויף קיין גוטן נישט דערוואַר-טן. אָבער דערווייל איז עס געווען א נצחון, בפרט ווען עס האָט זיך געהערט פון דער קאנצעלאריע, ווי דער קאָמאנדאנט וואָרנט אלע (ווייל אלע שומ-רים האָט ער צו זיך גערופן!), אז ער באטראכט די ארבעטס-דינסט ווי א מיליטערישע פליכט און אז ער וויל, סע זאל אין זיין באטאליאָן הערשן מיליטערישע דיסציפלין, נישט אנארכישער ווילקיר...

דאָס איז געווען נישט נאָר א נצחון אין דעם דאָזיקן פאל, פון גראָס שימאָנען, דאָס איז געווען אויך א גוטער צוואַג, אז אויך להבא וועט מען נישט קאָנען זיי פייניקן, אויך דעמאָלט ווען מע וועט זיי ארויספירן אויפן פראָנט. דאָס איז געווען א דערמוטיקונג, וואָס עס האָט זיך געפילט אין דער לופט. כאָטש דער קאָמאנדאנט האָט געזאָגט, אז יעדער זאל הערן, אז אויך יאקאב בינדער וועט באשטראַפט ווערן, פאר וואָס ער האָט נישט רעספעקטירט די היערארכישע דיסציפלין און ארויס אויף ראפארט דירעקט צו אים, האָט דאָס אָבער קיינער נישט גענומען אין אכט ווייל דאָס האָט שוין נישט געצייילט. דער נצחון איבערן ווילקיר איז שוין געווען פארוי-כערט סיי ווי סיי.

אָבער וויי, ווי קורץ איז געווען די פרייד פונעם נצחון! עס האָט נישט געדויערט מער ווי אנדערטהאלבן טאָג.

אזוי ווי מען האָט נישט געזען, ווען עס איז אָנגעקומען דער קאָמאנ-דאנט, אזוי האָט מען נישט געזען, ווען ער איז אוועק. מען האָט נאָר גע-זען א רשעותדיקן שמייכל אויף די פרצופים פון די שומרים. מען האָט קודם נישט געוואוסט דעם באטייט פון דער פרייד, אָבער דעם אנדערן טאָג האָט מען שוין פארשטאנען, אז דער שפיל איז א פארלירענער. עס האָט זיך פאָרגעשטעלט דער נייער קאָמאנדאנט. דאָס מאָל אין אן אָפגעבליאקעוועטער אַוניפארעם, וואָס איז געהאַנגען אויף אים, ווי א זאק.

ערשט אצינד האָט מען פארשטאנען, פאר וואָס דער געוועזענער קאָ-מאנדאנט האָט זיך נישט אָנגעטאָן מיליטעריש. מען איז געוואויר געוואָרן,

אז ער איז געווען א רייכער גוטבאזיצער און בכלל נישט געהאט קיין חשק ארויסצוגיין אויפן פראנט מיט א באטאליאן יידן. קודם האט ער בכלל נישט געהאט קיין חשק ארויסצוגיין לידן א קאלטן אוקראינישן ווינטער. און אויב שוין יא פראנט, איז זאל כאטש זיין ווי א בכבודיקער קעמפער, ווי א שטאבס־אפיציר, מיט רעגולער מיליטער. איז האט ער זיך נישט אנגעטון דעם אונטערטעם און נישט גערוט, ביז עס האט זיך אים איינגעגעבן איבער צוגעבן די קאמאנדע.

דער נייער קאמאנדאנט, דער איז שוין נישט געווען קיין אדליקער, ווי זיין פאָרגייער. דער איז געווען א באשיידענער אדמיניסטראטאר פון א מיל, מיט א באשיידענעם געהאלט. פאר אים איז די אונטערטעם מיטן ראנג פון א לייטנאנט געווען א קאריערע, ביי וועלכער ער האט זיך געפילט, אז ער האט עולה לגדולה געווען. כאטש ער איז שוין נישט געווען אזוי יונג, דער רוקן זיינער איז שוין געווען א געבויענער, און זיין נידעריקער אפיצירישער גראד איז שוין נישט געווען צוגעפאסט פאר זיין עלטער. ער איז שוין געווען צו נידעריק. אבער פאר אים איז עס געווען די לעצטע געלעגנהייט פון מאכט, וואו ער האט זיך געקאנט מאניפעסטירן ווי אן אלמעכטיקער, אז אלע זיינע קאפריזנע באפעלן זאלן אויסגעפירט ווערן אן שום דיסקוסיעס. ער האט אלע רעכטן איבער די ארבעטס־דינסטלער, ווייל זיי האבן קיין שום רעכטן נישט. ווער זשע קען אים פרעגן, אז ער זאל געבן חשבון איבער זיינע ווילדע מעשים?

ביי דער מיל איז ער געווען דער, וואס האט געמוזט זיין אונטער־טעניק, געמוזט אויספירן אלץ וואס דער פריץ האט אים באפוילן. אצינד איז ער דער פריץ.

איז האט ער שוין אצינד, באלד ביי דער ערשטער באגעגעניש זיינער מיט דעם צונויפגעזאמלטן ארבעטס־באטאליאן, זיך געלאזט הערן מיט ווילדע געשרייען, מיט דראָונגען, מסתמא נאך אויפגעהעצט אויך פון די שומרים, וועלכע האָבן לייכטער אָפגעאַטעמט, ווען זיי זענען פטור געוואָרן פונעם געוועזענעם קאמאנדאנט, וועלכער איז, לויט זייער מיינונג און דערפארונג, גארנישט געווען פאסיק צו אזא פאסטן. ער איז געווען א ציווילער... נאך אזא מעשה, ווי דאָס שפרינגען ווי א זשאבע, ביי וועלכן די שומרים האָבן געליטן א מיאוסן דורכפאל, ביים פייניקן גראָס שימאַנען, האָט מען זיך אויף עפעס בעסערס נישט געקאנט דערווארטן אונטער דער

נייער קאמאנדע, ווי דאָס אויסהענגען נישט נאָר גראָס שימאַנען, נאָר אויך
יאַקאַב בינדערן...

דער שרייבער האָט אויפגעהערט ליינען. זיך אָנגעלענט אויף די
עלנבויגנס און אונטערגעשפּאַרט דעם קאַפּ אויף די הענט: וועמען אינטער-
רעסירט עס היינט? וועמען קאָן היינט אינטערעסירן דאָס פייניקן עטלעכע
יידן, צוואַנגאַרבעטס־דינסטלער, דורך אויסהענגען, צי דורך שפּרינגען ווי
א פּראָש? היינט, נאָך אוישוויץ, איז דאָך דאָס אזוי מינדערווערטיק.

וואָס איז נישט מינדערווערטיק?

אַבער דאָס געלייענטע איז דאָך נישט געווען קיין פשוט וויינען
אויף די צרות, וואָס עס האָבן געליטן יידישע צוואַנגאַרבעטס־דינסטלער,
וועלכע זענען שוין צום גרעסטן טייל סיי ווי סיי אומגעקומען. אמת, עס וואָלט
אפשר געווען עפעס בילכערס צו באשרייבן, ווייל אַט דאָס דאָזיקע וועמען
קאָן עס עמאַציאָנירן? דעם אלטן דור, וואָס האָט עס איבערגעלעבט? צי
דעם נייעם דור, וואָס ווייסט כמעט גאַרנישט דערפון? (און וויל אפשר
נישט וויסן — עס איז פאַר אים ווי אומגלויבלעך!). און אז מע דערציילט
עס אים, הערט ער עס אויס, ווי א לאַנגווייליקע מעשה...

ניין, דער שרייבער איז געקומען צו דער מסקנה, אז דאָס צו בא-
וויינען פשוט, ווייבעריש, דאָס האָט טאַקע נישט קיין צוועק. אַבער, דאַרף
מען אויך נישט דערציילן אַט די העלדישקייט, וואָס עס האָבן באוויזן ביי
יעדן שריט און טריט, די ארבעטס־דינסטלער, מיט וועלכע ער איז געווען
צוזאַמען אין אַט יענע שווערע מאַמענטן? ניין, ער איז באוואוסטזיניק, אז
דאָס איז נישט נאָר כדאי, נאָר דאָס איז אויך זיין חוב. אפשר איז ער גאָר
צוליב דעם איבערגעבליבן א לעבעדיקער, כדי צו זיין אן עדות?

איז פאַר וואָס זאָל ער נישט דאָ, ביי דעם קאַפיטל, זיך אַפּשטעלן
מער אויף דעם געדאַנק? ער האָט דאָך גאַרנישט געשריבן וועגן דעם
מסירות־נפּשדיקן חירקן פון יאַקאַב בינדער, וואָס האָט איינגעשטעלט זיך
און אחעק צום קאַמאַנדאַנט ראפּאַרטירן, אז מען פייניקט דעם קראַנקן
שמעון גראָס, פאַר וואָס ער האָט שפּעטער באַצאָלט מיטן לעבן?...

יא, ער וועט מוזן איבערשרייבן פון דאָס ניי אַט דאָס קאַפיטל.

אזוי באַרט מען יידן

מען האָט נאָך נישט אָפגעפארטיקט דאָס מיטאַג־עסן, האָט מען שוין אָנגעהויבן טרייבן די ארבעטס־דינסטלער. די רימענעס פון די שומרים זענען אריין אין זייער טעטיקייט. טייל האָבן באלד אָנגעהויבן מיט דעם אנדערן עק, מיטן שנאָלן. די שלעק זענען געפאלן, וואו מען האָט נאָר אָנגעטראָפן: איבער די הענט, וואָס האָבן געפרוואוּט שיצן דאָס פנים, און איבער דעם פנים גופא.

— ארויס, ארויס, אין באַד אריין!

אין באַד? זינט די עטלעכע חדשים, וואָס זיי זענען שוין דאָ, איינ־קווארטירט אין דער גרויסער שטאל (כמעט אלע צוואנגארבעטס־באטאליאָ־נען זענען איינקווארטירט געוואָרן אין די שטאלן פון די גרעפישע מאיאָנ־טיקעס!), האָבן זיי נאָך נישט געזען קיין באַד, אָדער לכל הפחות א נא־טירלעך וואשן זיך אויפן פנים צי אויפן לייב. אמת, דעם ערשטן דעצעמבער, ווען זיי האָבן געארבעט ביים ברעג פון דער טייס, אין דרויסן האָט די זון גע־שיינט, האָבן עטלעכע, יונגערע אראָפגעוואָרפן פון זיך די בגדים און זענען אריינגעשפרונגען אין וואסער, טראָץ דעם הייטל אייז, וואָס איז געווען דין פארצויגן איבערן טייך, נאָר כדי זיך צו קאָנען ארומוואשן. אצינד טרייבט מען זיי אין באַד אריין. דאָס האָט געזאָלט אויך זיין איינע פון די צוגריי־טונגען ארויסצופאָרן אין דער אוקראינע, אויפן פראַנט.

אויב באַד, איז באַד. דארף מען, הייסט עס, מיטנעמען א שטיקל

זייף, א האנטעך...

— שנעל, שנעל, אויסרייען אין פינף שורות! לינקס אויסדרייען! פאָרויס מאַרש! ... איזשאק, גיב דעם טאָן. דער מאַרש זאָל זיין מיט געזאנג! ... איזשאק. א קליין פארזעעניש, אָבער תמיד גוט געלוינט, לוסטיק. קיין גלייך וואָרט גייט אים פון מויל נישט ארויס. אלע מאָל וועט ער טרעפן א חוזקדיק שפיצל, וואָס אויך די שומרים קאָנען נישט בייקומען. קודם האָבן זיי אים געפרוואוּט בייקומען מיט שלעק, מיט פארשידענע צרות, וואָס זיי האָבן אים אָנגעטון. אבער אז דאָס אלץ האָט נישט געהאַלפן? תמיד האָט ער געפונען א שפיצל, און פון זיי חוזק געמאַכט, צו לייטיש געלעכטער, האָבן זיי זיך אָנגעהויבן צוגעוויינען, איינצולעבן זיך אין זיינע וויצן און זיך אויך געלאָזט וואויל גיין מיט אים. ער איז געווען א מין ליץ פונעם ארבעטס־באטאליאָן. די ראַלע, וואָס עס האָט אמאָל געהאט דער

הויף-נאר אין די קיניגעלעכע הייף, האָט איציקל (ביי זיי האָט ער געהייסן איזשאק!) געהאט אין באטאליאָן פון צוואנגארבעט.

ווי אזוי ער איז געוואָרן דער טאָן-געבער ביים זינגען?

וויפל די אויפזעער האָבן זיך געהאט באמיט ארויסצוברענגען א מארשירן מיט געזאנג, האָט זיך עס זיי נישט איינגעגעבן. וועמען האָט זיך עס דאָ געגלוסט צו זינגען? אז מען שלאָגט איינעם, אז ער זאָל לאַכן, לאַכט ער. אָבער עס איז וויי צו אזא געלעכטער. אזוי איז אויך ביים זינגען. אָבער וויי צו אזא זינגען... עס איז מער געווען א געוויין ווי א געזאנג. אזוי גייט נישט דאָס מארשירן. איזשאקן איז עס אָבער יאָ געלונגען, אויפֿ-צוהייטערן דעם גאנצן ארבעטס-באטאליאָן, אז אלע זאָלן מיטזינגען.

געשען איז עס אזוי. געוויינטלעך, זייענדיק א קליינגעוויקסיקער, פלעגט ער מארשירן צום סוף פון דער קאָלאָנע. דאָרט פלעגט קיינער נישט באמערקן ווי אזוי ער מארשירט, ווי אזוי עס זעט אויס זיין גאנצער הולך. דער שומר, וואָס איז געגאנגען הינטער אים, האָט זיך מיט דעם נישט אָפּגעגעבן. דאָס הייסט, אז געארט האָט עס אים יאָ, אָבער אז ער האָט געזען מיט דער צייט, אז מען קאָן מיט אים נישט דורכ־קומען, אז עס איז אומזיסט דאָס שלאָגן אים, האָבן זיי אים געלאָזט לויפֿן: זאָל ער טון, וואָס ער וויל. האָט ער טאקע געטון דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט. אזוי למשל האָט עס זיך זיי נישט איינגעגעבן, אז ער זאָל גיין מיטן מי-ליטערישן היטל, דאָס איינציקע מיליטערישע מלבוש, וואָס די ארבעטס-דינ-סטלער האָבן געטראָגן, אזוי ווי עס באדארף צו זיין, מיט דער קאָקארדע, מיטן אונגערישן טריקאָלאָר פאָרויס. תמיד איז עס ביי אים געווען אויסגע-דרייט, אז נישט אויף הינטן, איז כאַטש אויף א זייט. אומזיסט האָט מען עס אים ארויפגעצויגן אויפֿן קאָפּ, איבער די אויערן, מיט געשלעג ביז בלוט. סע זענען נישט אדורך מער ווי עטלעכע מינוט און דאָס היטל איז שוין ווידער ביי אים אויסגעדרייט, ווי אויף חוזק — הגם מען האָט אים די הענט צוגעבונדן... אזוי איז געשען, אז איין מאָל האָט איזשאק זיך גע-שטעלט אין מאַרש אין שפיץ פון דער קאָלאָנע, ווען מען האָט באפוילן צו זינגען. ער האָט גענומען די ריכטיקע קאדענצע, נאָכן ריטעם פון דער מאַרש-קאָמאנדע, און אנגעהויבן זינגען א באַקאַנט אונגעריש מיליטעריש ליד, וואָס אלע האָבן געקאַנט, אָבער אנשטאט סע זאָל זיין א מאַרש-ליד, איז עס ביז איצט געווען ווי נאָך א לוויה... איציקל אָבער האָט עס געזונגען מיט ברען, מיט לעכערלעכע גרימאסן. שטעלט אייך פאַר, אז אזא באשע-

פעניש, א קליינטשיקס, א האלבמענטשל, אַנגעטון חווקדיק, זינגט מיט א שיין, לוסטיק קול:

„איך בין דער זעלנער פון האַרטי מיקלאַש,
דער שענסטער זעלנער בין איך“...

איז אז מען קוקט אים אָן, דעם שענסטן זעלנער, גייט דאָך אָן א חלשות. איז זאָל מען נישט מיטזינגען?

איז זינט דעמאָלט גיט איזשאק דעם טאָן צום זינגען. אויפן פעלד, ווען מען מאַרשירט, זינגט מען אלע מינים לידער. אונגערישע, מיליטערישע לידער, פול מיט ניבול־פה, וואָס איז נישט צוגעפאסט צו די יונגעלייט פון טראַנסילוואַניע און מאַראַמאָרעש, פון וועלכען דאָס רוב זענען געוועזענע ישיבה־בחורים.¹ אזעלכע מין זמירות איז ביי זיי א באַליידיקונג, וואָס זיי דארפן אזעלכע דיבורים ארויסברענגען אויף די ליפן. נאָר אז מען שלאָגט, מוז מען דאָך. דאָס מאָל האָט מען אַבער געדארפט זינגען אַט די שמור ציקע לידער אויף דער גאס, מאַרשירנדיק איבערן שטעטל, אויפן וועג צו דער באַד. דאָס איז שוין געווען א מין דערנידעריקונג אין די אויגן פון דער ציווילער באַפעלקערונג: אַט וואָס פאַר א צוויידייטיקע לידער סע זינגען די יידישע אַרבעטס־דינסטלער! ...

האָט דאָס געזאָנג אונטערגעהינקט. נאָר געציילטע פון זיי האָבן געזונג־גען. די איבעריקע האָבן געברומט אונטער דער נאָז. איז האָט זיך מיט א מאָל דאָרהערט א קאַמאַנדע: לייגן זיך ... געהערט? לייגן זיך! ...

דער גאַנצער באַטאליאָן האָט זיך געלייגט צו דער ערד, און נאָך עטלעכע סעקונדעס:

— אויפשטיין!

— לייגן זיך!

אזוי האָט עס אַנגעהאלטן עטלעכע מינוט.

צו דער באַד איז מען נאָך נישט אַנגעקומען, קיין וואַסער אויף זיך אַרומצוואַשן האָט מען נאָך נישט געזען, אַבער מען איז שוין קויטיק פון קאָפּ ביז פיס, לויטער בלאַטע.

אלע דורכגייער האָבן אויסגעדרייט די קאָפּ, נאָכקוקנדיק די פאַר־בימאַרשירער, פאַרבלאַטיקטע, זינגענדיק אונגערישע מיליטערישע לידער מיט א יידישן אַקצענט, מיט יידישע תנועות...

אנגעקומען אין דער באַד, האָט מען זיך דערווען אין א קאלטער
נישט־פארהייצטער חורבה מיט עטלעכע נאַכהענגענדיקע דושן. דאָ האָט
זיך ערשט אָנגעהויבן דאָס אמתדיקע לעבן.

לויט דער קאָמאנדע האָט מען זיך אין דער איילעניש אויסגעטאן.
די זאכן האָט מען צונויפגעוואָרפן, ווי אזוי מען האָט נאָר געקאָנט. טייל
האַבן געפרוּאוּט אויפהענגען זיי אויף א נאַגל, וואָס איז געווען אָנגע־
שלאָגן אין דער וואנט. נאָר זיי זענען אראָפגעפאלן מיט די נעגל צוזאמען.
— פארטיק? וואשן זיך אונטער די דושן!

יא, די קאָמאנדע איז זייער א קלאַרע אָבער פון די דושן רינט נאָך
נישט קיין וואסער. און אין צימער איז קילבלעך און מען ציטערט נאקעט
מיט דעם זייף אין די הענט...

ביים צענטראלן קראַן, פון וואו מע לאַזט אָן דאָס וואסער, סיי דאָס
קאלטע, סיי דאָס ווארעמע, האָט זיך אוועקגעשטעלט א שומר, א רוצח,
וואָס האָט אָנגעהויבן די טיילוואַנישע שפּיל; אָט האָט ער געגעבן דעם וועג
פאר זידיק וואסער, אָט האָט יער עס אָפגעשטעלט און געגעבן דעם וועג
פארן קאלטן וואסער. און די שומרים זענען געשטאנען מיט די רימענעס
אין די הענט, ווי די הענקער, און געשלאָגן איבערן נאקעטן לייב, און נישט
געלאָזט אפּירגיין פון די דושן, זיך צוריק צו ציען פון דעם זידיקן וואסער,
וואָס האָט געברייט דאָס פארפרוירענע לייב. און ווען מען האָט זיך שוין
אונטער די שמיץ פון די שומרים אָנגעזייפט דאָס פנים, האָט זיך פּלוצעם
אָפגעשטעלט אין גאנצן דאָס וואסער. עס איז שוין נישט גערונען נישט קיין
קאלטס און נישט קיין הייס וואסער. דערווייל איז דאָס זייף אריין אין די
אויגן, און מע זעט מער נישט גאַרנישט, וואָס יעס טוט זיך ארום. מע
טאפט ווי אין דער פינצטער, מע פילט נאָר די שמיץ; און מען הערט נאָר
די געוואלדעס פון די קרבנות...

... מאמע! ווען דו האָסט געבאָדן דאָס עופהלע דיינס אין א קליין
מילטערל, ווען דו האָסט צוגעגאַסן פון צייט צו צייט א ביסל וואסער, וואָס
דו האָסט קודם אויסגעפרוּאוּט מיטן עלנבוֹיגן, אויב עס איז חלילה נישט
צו הייס אָדער צו קאלט, און דו האָסט געזען ווי דאָס קליינע געטלעכע
באשעפעניש ציט אויס די קליינע רונדע גלידערלעך פאר הנאה פון דער
ווארעמער באַד, האָסטו אָנגעקוואַלן פאר תענוג. איינע פון די מוטערליכע
תענוגים... האָסטו זיך געווען געקאָנט ריכטן, אז אמאל וועלן ווילדע חיות,

וואס האָבן א צורה פון א מענטש, אין שטאנד זיין אַנצוטון אזוי פיל ליידן פאר דיין קינד, ווען עס וועט זיך וועלן אליין באַדן, און אַפּוואַשן די גלידערלעך ?

...מאמע ! אַבער אויך יענע מאמע, די וואָס האָט געהאַט דעם זעלבן פאַרגעניגן, פון באַדן א זויגלינג, צוקונדיק און אַנקוועלן, ווען דאָס קליינע מלאכל באוועגט די פיסלעך אין ווארעמעם וואסער פון דיין באַד, האָסטו דיר געווען געקאַנט פאַרשטעלן, אז דאָס זעלבע קליינע „מלאכל“ וועט זיך אויסלערנען לייענען און שרייבן, וועט דערגיין צו א גראד פון א קאפראל צי סערזשאנט, אָדער גאָר ווערן אן אונטעראַפּיציר און ווערן אזא גרויסע ווילדע חיה? ... מאמע ! וויפיל ליידן קאָן אזא חיה אַנטון ! ... וואו, אין וועלכן

קעמערל פון אזא מוח, קאָן זיך איינעסטן אזא גרויסע מאַס סאדיזם ?
... מאמע ! האָסטו אויסגעוואקסן א ווילדעניש, וואָס איז נאָך פיל, פיל ארגער ווי די נעכטיקע מענטשנפרעסער. יענע זענען דאָך געווען צדיקים קעגן אַט די „ציוויליזירטע“ מענטשן. יענע ווילדע באַרבארן, די נעכטיקע מענטשנפרעסער, האָבן געכאַפט מענטשן, זייערע מיטמענטשן, ווי א יעגער כאַפט אין וואַלד א חיה, כדי צו לעשן זיין הונגער, ער האָט געביסן אין פלייש, געזען נאָך דאָ און דאָרט א פינגער, אן אבר פון זיין מיטמענטש מיט וועלכן ער האָט פאר עטלעכע שעה נאָך גערעדט, אצינד בראַט ער אים אויפן פייער און בייסט שטיקער. יא, אַבער ער לעשט דאָך זיין הונגער ? ! עס איז א מיטל פאר אים, צו דערהאַלטן זיין לעבן, עס איז שווער דאָס צו טון, אַבער פאר אים איז עס דאָס לייכטסטע, צו שטילן דעם הונגער... איז טראַכט ער נישט דערפון. ער ווייסט נישט צו פילאַזאָפּירן וועגן עטיק און מאַראַל, נאָר ער בייסט שטיקער פלייש, מוסקלען, זויגט די מענטשלעכע מאַרעכביינער — ער שטילט זיין הונגער. אַבער פאר די—אַ חיות, בצורת אַדם, פאר זיי, וואָס זענען אויפגערייצט געוואָרן פונעם בלויוזן אויפבינדן די חיה אינעם מענטש דורך דעם פאַשיסטישן רעזשים, וועלכער האָט אוועקגענור מען דעם פאַרבאַט פון „לא תרצח!“, איז שוין דער מענטש, דער מיטמענטש, מער קיין מענטש נישט, נאָר א בלויוזער סוביעקט פאר ווילדע פייניקונגען, פאר שטילן דעם דורשט צו טון רישעות? פשוט אָן א פאַרוואָס. נישט א מאַל דעם הונגער שטילט מען זיך נישט !

...מאמע ! האָסטו דיר פאַרגעשטעלט אמאָל, אז מע קען אַנטון אזוי

פיל רישעות אונטער דער פאַרעם פון באַדן זיך?

— אנטון! — האט א דונער געטון א נייע קאמאנדע. און די שלעק האבן אנגעהויבן פאלן אויף די נאקעטע לייבער, פארפרוירענע און פארברענטע פונעם זידיקן און קאלטן וואסער.

— אנטון!

און דאס לעבן, דאס נארמאלע לעבן פון די געפייניקטע אין צוואנג-ארבעטס-באטאליאן נומער 108/6, האט ווידער גענומער איר „נארמאלן“ גאנג...

אויפן וועג צוריק האט איציקל, דאס הייסט איזשאק, ווידער געגעבן דעם טאן, און מען האט געזונגען אונגערישע מיליטערישע לידער...

ווען דער מחבר האט איבערגעלייענט אט דאס דאזיקע קאפיטל פון זיין דערציילונג האט ער א קרענקלעכן שמייכל געטון: סע זענען שוין אריבער העכער דרייסיק יאר זינט אט די געשעענישן. די לאגע האט זיך געביטן. די אומשטאנדן זענען אנדערע. כמעט דער דור האט זיך געביטן. דאס גאנצע זעט אויס ווי פון אן אנדערער וועלט. נישט די הענקער און נישט די קרבנות זענען שוין נישט קיין רעאליטעט, נאר אן איבערבלייב פון א מעשה, צי גאר פון א לעגענדע, פון א קאשמאר... איז אז מע דער-ציילט היינט א ברעקל פון יענע מענטשלעכע פייניקונגען, פון די מענטש-ליעכע לידן, קלינגט עס אפ פריעמד, אומגלויבלעך, איבערגעטריבן. מיט וואס קאן מען באווייזן היינט, אז דאס אלץ איז נישט איבער-געטריבן? אדרבה, עס איז נישט דערזאגט געווארן און נישט דער-ציילט געווארן אלץ, די אלע מענטשלעכע לידן, ווייל עס איז שווער זיי צו באשרייבן. צו זאגן, אז כמעט ניינציק פראצענט פון יענע געפייניקטע זענען אומגעבראכט געווארן אין זייערע פיינען, ווייל זיי זענען דערפייניקט געווארן צום טויט, איז דאס א באווייז?

ווער ציילט די מענטשן, וואס זענען שוין נישטא? קיינער ציילט זיי נישט. קיינעם גייען זיי נישט אן. נאר יענער וואס האט דירעקט פארלוירן זיינע משפחה-מיטגלידער, נאר פאר יענעם פעלן זיי. נאר יענער ווייסט, אז פון זיין משפחה זענען אומגעקומען אזוי פיל און אזוי פיל מיטגלידער, אבער פאר פרעמדע גייט די זאך בכלל נישט אן. איז וועמען זאל מען עס איבערצייגן?...

די הענקער, אדער זיי זענען שוין נישט קיין לעבעדיקע, פון אלטקייט, אדער זיי לעבן נאך און זענען היינט זקנים, אוממעכטיקע און אויך אפילו

אן פיזישער מאכט. זייערע קינדער, אָדער אייניקלעך ווייסן דען, אז זייערען עלטערן זענען געווען ארגער ווי די באַרבארישע מענטשנפרעסער?... דעם שרייבער האָט אַרומגענומען אַ יאָש־געפיל ביי אַט די געדאַנן קען. יא, ער וועט אויך דאָס קאַפּיטל מוזן איבערשרייבן פון דאָס ניין, צי גאַר פאַרניכטן אלץ און מער גאַרנישט שרייבן... זאַל ער פּרואוון איבער־גיסן אַט די געפילן אין אַ נייער כלי? אפּשר וועט זיך אים דאָך איינגעבן צו רעדן צום נייעם דור, צו די, וואָס זענען איבערגעבליבן פון די קרבנות, און אפּשר וועט זעס אים געלונגען צו רעדן אויך צו די יורשים פון די הענקער גופא?...?

פּרואוון דאַרף מען? אודאי דאַרף מען. מע דאַרף אלעס דערציילן און איבערדערציילן. מע זאָל נישט קאָנען זאָגן אז מען האָט נישט געוואוסט. די לעגענדע דערציילט דאָך אז ווען גאָט האָט גערופן צו פאַראַנט־וואַרטלעכקייט קינען, פאַר וואָס ער האָט דערהרגעט הבלען, זיין לייבלעכן ברודער, האָט קין תּמעוואטע זיך פאַרטיידיקט:

— פון וואו זאָל איך געווען וויסן, אז ווען איך וועל אים פלעטן דעם קאָפּ מיט אַ שטיין, וועט ער ווערן אַ טויטער? ! אין מיין לעבן האָב איך דאָך קיין טויטן מענטשן נישט געזען, איך האָב זיך נישט אַ מאָל משנער געווען וואָס דאָס הייסט טויט — איז וואָס בין איך שולדיק?... איז דאַרף מען דאָך הייסט עס יאָ דערציילן, כדי די אוראייניקלעך פון קינען זאָלן מאַרגן, איבערמאַרגן נישט זאָגן ווידער אז זיי האָבן פון גאַרנישט נישט געוואוסט...

ראטעווען איז נאָך וויכטיקער

ווען דער קאָמאַנדאַנט פונעם צוואַנגאַרבעטס־באַטאַליאָן האָט גע־זאָט רופן מאיר רעסלערן און אים אָנגעטרויט, אז ער וועט פון היינט אָן לייענען די יידישע און רומענישע בריוו, וואָס קומען אָן צו די אַרבֿלעטס־דינסטלער, האָט עס אים כמעט ווי הנאָה געטאָן. ער וועט אזוי ארום פיל זאכן געוואויר ווערן פריער פון יעדן. צווייטנס: ער וועט אפּשר פטור ווערן פון אַ טייל פון דער שווערער אַרבעט, אונטערן אויסרייד, אז ער איז באַ־שעפטיקט ביים לייענען די בריוו.

אין דער קאנצעלאריע האָט מען אים אָנגעזאָגט, אז ער זאָל וועגן דעם קיינעם נישט וואַגן צו דערציילן. דאָס דארף בלייבן א שטרענגער סוד. אזוי האָט ער טאקע לכתחלה געמיינט, אז ער איז דער איינציקער, וואָס ווייסט דיערפון פון צווישן די ארבעטס־דינסטלער.

די בריוו, וואָס די ארבעטס־דינסטלער האָבן געשריבן צו זייער משפחה, זענען נישט געווען קיין סך, דאָך האָט מען נישט געקאָנט קאָנטראַך לירן די גאנצע פּאַסט. די בריוו, וואָס זענען אריינגעוואָרפן געוואָרן אין פּאַסטקעסטל פונעם ארבעטס־לאַגער, האָט מען טאקע יאָ איבערגעלייענט. אָבער יענע בריוו, וואָס זענען ארויסגעשיקט געוואָרן, מע זאָל זיי אריינגעוואַרפן אין א פּאַסטקעסטל פון דער שטאָט, אָדער גראַד אין דער פּאַסט פון דער באַן, יענע האָט מען שוין נישט געקאָנט קאָנטראַלירן דאָ, אין ארבעטס־לאַגער. מיט יענע בריוו האָבן זיך שוין מסתמא אָפּגעגעבן אנדערע אָרגאַנען. זען. אזוי איז עס געשען אויך מיט די בריוו וואָס זענען געווען געשריבן אין דער אונגערישער שפּראַך. מיט זיי האָט ער גאַרנישט געהאַט קיין שום געזעלע וּמשא. ער האָט געדאַרפט ליענען און איבערגעבן זיעם תּוֹכֵן בלויז פון די ייִדישע בריוו, און זעלטן פון א רומענישן בריוו (רומעניש איז געווען כמעט פאַרבאָטן צו שרייבן!).

דאָס איבערוועצן די בריוו איז געמאַכט געוואָרן אויף צוויי אופנים: ער האָט פריי איבערזעצט, ליענענדיק פאַר דעם אונטעראַפיציר, וואָס איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער קאַרעספּאָנדענץ, און טייל בריוו האָט ער געמוזט איבערזעצן וואַרט־ווערטלעך, מיט א געשריבענער איבערזעצונג. וועלכע בריוו דארף מען איבערזעצן שריפטלעך? דאָס האָט מען אים פון צייט צו צייט געזאָגט. און טאקע מיט אַט דער געלעגנהייט האָט ער זיך געכאַפט, אז ער איז נישט דער איינציקער וואָס צענזורירט די בריוו... ניין, ס'ע מוז זיין כּאָטש נאָך איינער (אויב נישט נאָך מער) וואָס ווייסט מסתמא אויך נישט וועגן אים. און זייערע איבערזעצונגען ווערן קאָנפּראַנט טירט, כדי זיך צו איבערציגן, אז ביידע, אָדער איינער פון זיי ביידע זאָגט דעם אמת.

אויב ביים אָנהויב האָט זיך עס אים אויסגעוויזן ווי א פאַרוויילונג, האָט זיך עס מיט דער צייט ארויסגעוויזן צו זיין זייער א סכנהדיקע ארבעט. מיט דער צייט האָט ער זיך דערזען אין א מצב גלייך ער וואָלט זיך געגליטשט אויף א דין הייטל אייז, וואָס קען יעדע רגע זיך ברעכן אונטער זיינע

פיס — און ער וועט אריינזינקען אין א תהום, פון וועלכן ער וועט קיין מאָל נישט ארויס. וועגן דעם האָט ער זיך שוין אָפּגעגעבן חשבון, ווען עס איז געווען א ביסל צו שפעט, ווען ער האָט שוין געהאט איבערגעגעבן עטלעכע צענדליקער בריוו מיט איבערזעצונגען, וואָס זענען געווען נישט גלאט כשר... אין א טאָג האָט מען אים צוריקגעגעבן איין בריוו, וועלכן ער האָט אים שוין איין מאָל איבערזעצט, אז ער זאָל אים נאָך איין מאָל איבערזעצן. אבער דאָס מאָל איז שוין געווען אונטערגעשטרעכט מיט א רויט שרייבפענדל א פראזע: „דער ימח־שמוניק זאָל נאָר אייננעמען א מיתה־משונה, וואָלט מען דיך אפשר געלאזט אהיים, צו דיין ווייב און קינדער“... ווען ער זאָל געווען געדענקען, ווי אזוי ער האָט עס דעמאלט איבערזעצט, וואָלט ער עס געקאָנט איבעררזון נאָך איין מאָל און פטור. אויב עמעצער, אן אנדערער איבערזעצער, וויל עס איבערזעצן אנדערש, איז עס זיין זאך. ער האָט עס אזוי פאר־שטאנען אין יידיש, און אזוי האָט ער עס געקאָנט איבערזעצן אויף אונגע־ריש. סוף־כל־סוף קאָן דאָך אים קיינער נישט מאכן קיין פירוואָרף, אז ער איז נישט אזא גרויסער ספעציאליסט אין דער אונגערישער שפראך, היות ער האָט זיך געלערנט אין די רומענישע שולן? יא, דאָס אלץ איז גוט, אָדער וואָלט געקאָנט זיין גוט ווען ער וואָלט געדענקט, ווי אזוי ער האָט געמאכט די ערשטע איבערזעצונג. אָבער אז ער געדענקט נישט, וואָס פאר א פירוש וער האָט דעמאלט געמאכט, אז ער זאָל נישט פאראומגליקלעכן יענעם, וואָס האָט דעם בריוו באקומען און נישט זיין משפחה, וואָס האָט דעם בריוו געשריבן?... ער האָט געטראכט און געטראכט, אפשר וועט ער זיך דאָך דערמאָנען. אָבער וואָס קאָן מען זיך דערמאָנען, ווען דורך זיינע הענט זענען אדורך צענדלי־קער בריוו מיט אזעלכע פסוקים, וואָס דער שווייס באגיסט אים, ווען ער דארף זוכן א כשרע טייטש פאר אזעלכע טריפהנע ווערטער?

א גאנצע נאכט איז ער נישט געשלאָפן און נאָר געטראכט, ווי אזוי זיך צו ראטעווען פון אַט דעם אומגליק. ווייל וואָס טוט ער, ווען זיי האָבן נאָך זיין פרייערדיקע איבערזעצונג (און מסתמא האָבן זי זיי. ווען נישט וואָלט מען ביי אים נישט געפאָדערט קיין אנדערע!) און איצט וועט מען אים פרעגן: ווי אזוי איז דאָס מעגלעך, אז ער האָט דאָס פאָריקע מאָל אזוי איבערזעצט און היינט ווידער אנדערש? ! והשנית: וואָס וועט ער טון, אז דער צווייטער (ער ווייסט נאָך נישט, ווער ער איז, אָבער ער איז שוין איצט פעסט איבערצייגט, אז עס עקזיסטירט אזעלכער!) וועט איבער־זעצן, ווער ווייסט ווי אזוי? ווייל דעם אמת, די אמתע איבערזעצונג איז ער איבערצייגט, וועט קיין איין ארבעטס־דינסטלער נישט מאכן. מסתמא, האָט

יענער אויך זיך געבראָכן דעם קאַפּ צו טרעפן א פאסיקע איבערזעצונג, וואָס זאָל כאַטש ענלעך צו דעם ייִדישן פּסוק און דאָך זאָל מען עס אזוי פארשטיין, אז ס'ע זאָל הלילה קיינעם גאַרנישט שאַטן.

ער האָט מיט א מאָל דערפילט, אז דאָס אייז פון אונטער זיינע פיס הייבט טאקע אָן צו קראַכן, און אַט־אַט שלינגט אים איין דער תהום...

איצט האָט יער שוין אָנגעהויבן מקנא זיין די חברים זיינע, וואָס האָבן איצט געשלאַפּן, מידע פון דער שווערער אויסמאַטערנדיקער ארבעט א גאַנצן טאָג; נאָר ער איינער דרייט זיך אויף זיין געלעגער פון איין זייט אויף דער אנדערער און קאָן נישט איינדריםלעך. ער איז אזוי פאַרצווייפלט, אז ער האָט זיך פאַרלוירן, גלייך ער וואָלט געווען אין דער געפערלעכסטער לאַגע. דערפאַר איז ער נישט ביכולת דורכצוטראַכטן א לויטערן געדאַנק. וועלכן געדאַנק? יא, נאָר קאָן נישט דורכטראַכטן אויף קלאָר: וואָס וואָלט טאקע געשען, למשל, ווען מע כאַפט אים באַמת, אז יער האָט נישט איבער־זעצט ריכטיק און האָט אויסבאַהאַלטן, אז איינע א מאַמע, ווען זי האָט גע־שריבן א בריוו צו איר זון, וואָס איז אין ארבעטס־לאַגער, האָט זיך ארויס־געכאַפט מיט א קללה אויפן ארעס פונעם ימח־שמוניק? וואָס וואָלט גע־קאָנט מיט אים דעמאָלט געשען?

אַט דער געדאַנק, דער ענטפער אויף אַט דער פראַגע, האָט זיך ביי אים נישט געקאַנט קלאָר פאַרמולירן. ווייל, וואָלט ער עס יא געקאַנט פאַר־מולירן, וואָלט אפשר די סכנה קלענער געוואָרן. ווייל — תמיד איז דאָך די סכנה פיל קלענער, אין דער ווירקלעכקייט, ווי די סכנה, וואָס איז פאַר־נעפלט אין אן אומבאַקאַנטן פחד, וואָס איז נישט אלע מאָל באַגרינדט. ווייל, ווען איינער האָט שוין דעם פּסק־דין, מעג ער זיין דער האַרבסט־ער, דאָך איז ער בילכער ווי די מורא פאַרן אומבאַקאַנטן, וואָס מען ווייסט נאָך לגמרי נישט, וואָס ס'ע קאָן ווערן ווען דער פּסק־דין וועט ארויסגעגעבן ווערן. דאָס פאַרנעפלטע אומבאַקאַנטע באַדראַען ווירקט תמיד ערגער אויף די מענטשלעכע געהירן ווי די מעשה גופא. אויב מען גיט יעמעצן א פאַטש, א פשוטן פאַטש אין דער באַק, וועט עס אים געוויס נישט וויי טון שפעטער מיט עטלעכע מינוט. אָבער אז מע וועט אים סטראַשען, אויפהייבן די האַנט און זיך מאַכן אז מען גיט אים א פאַטש, און דאָס וועט זיך איבערהורן אזוי עטלעכע מאָל א שעה צייט — דאָס הייסט, ער וועט אין א שעה צייט זיך דערוואַרטן, אז מען וועט אים געבן א פאַטש, אָבער דער פאַטש וועט דאָך נישט קומען. ער וועט נאָר קעדעס מאָל זיך פראַוואַן שיצן מיטן צו־מאַכן די אויגן פאַר מורא — דער דאָזיקער וועט נישט אויסהאַלטן קיין

שעה, אן דעם, אז ער זאל האבן א קלענערע צי א גרעסערע קריזע פון זיינע נערוון. ער וועט דערשיטערט ווערן נאָר פונעם בלויון באדראָען... דאָס איז דער כוח פון דער מורא.

ווער יעס האָט אין זיין לעבן נישט געפילט קיין מורא, פון אן אומ- באשטימטן פחד — דער ווייסט נישט וואָס יעס הייסט גייסטיק אומברענגען. קאָן זיין, אז ס'ע זענען פאראן העלדן וואָס פארמאָגן אפשר אן אייזערנעם אויסדויער-כוח. געוויס זענען פאראן. אָבער ס'ע זענען פאראן זייער וויציק מענטשן, וואָס קאָנען בייקומען אזא סכנה, וואָס באשטייט פון באדראָען. א מענטש קאָן מער אויסהאלטן ממשותדיקע, פיזישע פייניקונ- גען, ווי די סכנה, וואָס האָט נאָך נישט קיין באשטימטן נאָמען. א מורא, א שרעק פאר עפעס, וואָס איז נאָך נישט דעפינירט, דאָס לייגט צוגרונט דעם מענטשלעכן נערוון-סיסטעם און איז יעלול אים צוזאמענצוברעכן. אויב איר האָט באגעגנט א מאָל א מענטש, וואָס איז געווען געפלאָגט פון אזא מין מורא-געפיל און איר האָט געפרוואוט אים דערמוטיקן, איר האָט גע- רעדט צו אים, דוכט זיך, גענוג לאַגיש; איר האָט געפרוואוט אים אויפ- ווייזן, אז די מורא זיינע איז נישט מער ווי אן איבערגעטריבענע, ווייל אין ערגסטן פאל איז ער אויסגעשטעלט אויף א פיל קלענערער סכנה, אויף פיל ווייניקער ליידן, ווי די ליידן, וואָס ער מאכט זיך אליין, מיטן טראַכטן און איבערטרײבן די סכנה — האָט איר זיך געקאָנט איבערצייגן, אז אלץ איז געווען אומזיסט: דער מענטש מאכט דאָך זיך נישט אליין די ליידן, באוואוסטזיניק. דאָס אלץ געשעט דאָך אין זיין אונטערבאוואוסטזיין, אין דער מורא וואָס האָט זיך אריינגעביסן אין מארוצן פון זיינע ביינער. זאָגט דאָך דאָס פאָלקסווערטל: פאר קיין געשלאָגענעם הונט זאל מען קיין שטיקן נישט ווייזן...

מאיר רעסלער איז געלעגן אויף זיין שטרויענעם געלעגער און געטראַכט. ער האָט זיך ווי פארפלאַנטערט אין זיינע קאָשמארישע מחשבות. ער טראַכט און די צייט גייט, די נאכט פארלויפט, אז נישט ער שלאָפט, און נישט ער האָט געפונען עפעס אן אויסוועג. ער האָט אָנגעהויבן טראַכטן צו דערוויסן זיך, צו דערראַטן, ווער עס וואָלט געקאָנט זיין דער צווייטער, וואָס קאָנטראַלירט די בריוו. ווען ער זאל כאַטש דאָס וויסן, וואָלט ער דאָך געקאָנט מיט אים ריעדן און זיך איינפארשטיין מיט אים. אפשר וואָלטן זיי ביידע געפינען עפעס אן אויסוועג, כדי נישט אריינצוקאלן אין אן אומגליק. נישט זיי און נישט יענער, וואָס האָט באקומען דעם בריוו... אָבער גיי, קלויב אויס איינעם פון צווישן צוויי הונדערט צוואנציק! ער

האָט געטראַכט צו ניצן די מעטאָדע פון 'עלימינירן': אויסשליסן די יעניקע. וואָס שטאַמען פון אונגערן פון „מאַמע-לאַנד“ אָדער פון דרום-טראַנסיל-וואַניע, וואָס רעדן כמעט נישט קיין יידיש. פון די זענען אויך פאַראַן אַ דרייסיק-פערציק יידן, וואָס ער ווייסט ווּנַר זיי זענען, אָבער אַעס בלייבן דאָך נאָך איבער אַן ערך פון אַ הונדערט אַכציק, וואָס קענען לייענען יידיש און איבערזעצן אויף אונגעריש נאָך אַפּשר פיל בעסער ווי ער?!

איז טראַכט ער און טראַכט און די נאַכט גייט. עטלעכע האָבן זיך אַנגעהויבן דורכזען און זיי שטייען אויף נאָך איידער דער טאַג-דינסטלער וועקט זיי אויף, כדי צו האָבן צייט צו לייגן תפילין און אָפּאַפּן שחרית דאווענען.

אַבער אין דער לעצטער מינוט, ווען די פייפעלעך האָבן זיך שוין געהערט, ווי זיי וועקן אויף מיט בהלהדיקע קולות, איז אים געקומען דער געדאַנק, צו פאַרניכטן יענעם בריוו, וואָס ער האָט באַקומען צו איבערזעצן אים נאָך איין מאָל און אויף זיין אָרט וועט ער לייגן אַן אַנדערן בריוו, וואָס ער האָט באַקומען צוריק מיט עטלעכע טעג. ער האָט דאָך איבערגענו-מען די בריוו געציילטע, צען, איז וועט ער צוריק געבן צען בריוו... דאָס אונטערגעשטראַכענע? דאָס וועט ער אונטערשטרייכן צוויי שורות אין אַן אַנדערן בריוו, אַ גאַרנישט געפערלעכן...

סע זענען אדורך עטלעכע טעג זינט דעמאָלט און עס איז גאַרנישט געשען. מען האָט אים גאַרנישט געזאָגט, גאַרנישט געפּרעגט, גלייך סע וואָלט קיין מאָל נישט געווען עקזיסטירט קיין חשד אויף זיין איבערזעצן. אָבער דווקא די שטילקייט, דאָס „גאַרנישט געשען“, האָט אים געעקבערט ווי אַ וואַרעם אין האַרץ: ווייסן זיי טאַקע גאַרנישט אַז ער האָט איבער-געביטן יענעם בריוו, אָדער מאַכן זיי זיך, אַז זיי ווייסן נישט, און אין אַ שיינעם טאַג וועלן זיי ארויסקומען מיט לשון?...

די טעג זענען געגאַנגען, שווערע, געפלאַגטע פון פּחד און זאָרג. ער האָט ווייטער באַקומען בריוו צום איבערלייענען, צום איבערזעצן. און יעדעס מאָל ווען מען האָט אים געגעבן אַ נייעם בריוו אין די הענט, האָט אים דער בריוו געבראַטן די הענט, גלייך ער וואָלט געווען גענומען אין די הענט אַ ברענענדיקע קויל, וואָס האָט זיך צוגעקלעפט צו דער האַנט: נישט ער קאָן זי אַרויסלאָזן פון דער האַנט, נישט ער קאָן זי ווייטער האַלטן, ער קאָן נישט אויסדויערן, עס ברייט אים... ער האָט זיך אָפּגעגעבן חשבון, אַז זיין געדולד

דערנענטערט זיך צום סוף. ער האָט שוין מער נישט געקאָנט אויסהאלטן. אזוי, מיט סתם ווארטן און גאַרנישט טון, ביז אין א שיינעם טאָג זאָל מען אים נעמען און פייניקן פייזש, אים דערשלאָגן ביז טויט, ווי עס האָט שוין פאסירט אויך מיט אנדערע, דאָס קאָן ער שוין נישט איבערטראַגן. די נערוון זיינע זענען דערגאנגען ביז צום סוף פון זייער אָנגעשטרענגטקייט. עס איז אים אויסגעקומען, אז ער זאָל זיך אליין מעלדן און זיך מתוודה זיין: אָט בין איך דער, וואָס איך בין באגאנגען, על פי טעות, דעם און דעם חטא, און זאָל זיין, וואָס עס האָט צו זיין — זאָל עס זיך אָבער ענדדיקן איין מאָל פאר אלע מאָל!

דאָס איז זעלבסטמאָרד? יא, עס איז גלייך מיט זעלבסטמאָרד. ער ווייסט עס. אָבער די מענטשלעכע נערוון האָבן דאָך א גרענעץ! וויפל קאָן א מענטש אויסהאלטן, אז די שווערד פון דאמאָקלעס זאָל הענגען איבער זיין קאָפּ?

ער האָט שוין מער נישט געקאָנט אויסבאהאלטן זיין סוד. ער איז אים געווען צו שווער, אז ער זאָל אים טראַגן אליין אויף זיינע אקסלען. אפשר, אז ער וועט אים אַנטרויען אויך פאר א צווייטן, וועט עס אים א ביסל לייכ-טער ווערן? יא, ער מוז מיט עמעצן רעדן דעריבער. אפשר וועט יענער גע-פינען אן אויסוועג און אים געבן אן עצה, כדי זיינע זאָרגן זאָלן קלענער ווערן? אָבער מיט וועמען קאָן ער וועגן דעם רעדן? סע זענען געווען גענוג חברים, אין וועלכע ער זאָל האָבן צוטרוי. אָבער דאָ איז געווען די רייד וועגן א סוד, וואָס האָט נישט געהערט בלויז צו אים, פון זיין פערזענלעכן לעבן. דאָ איז געווען די רייד וועגן אן ענין, וואָס דער קאָמאנדאנט האָט אים געוואָרנט, אז אויב ער וועט דעריבער רעדן מיט עמעצן, קאָן ער געמשפט ווערן פאר אויסזאָגן א מיליטערישן סוד, וואָס אין מלחמה-צייט ווערט עס הארב באַשטראַפט. מיט אזא סוד קאָן ער זיך נישט שפילן. קאָן ער דען פאָרויסזען די אומשטאנדן, אין וועלכע יענער וועט זיך ארויסכאפּן, אָדער געצוואונגען זיין זיך ארויסצוכאפּן מיט א וואָרט, אָן זיין ווילן אפילו? און דאן שטעלט ער אין א סכנה אויך יענעם, וואָס האָט באקומען דעם בריוו. סוף-כל-סוף האָט ער זיך דאָך געמוזט באשליסן און דער באשלוס זיינער איז געפאלן אויף יאקאָב בינדערן. פאר וואָס ער האָט דווקא אים אויסגעקליבן, כדי אים אַנצוטרויען זיין סוד? אויף דעם וואָלט ער געקאָנט ענטפערן, אז ער האָט זיך טאקע זייער שווער באשלאָסן. קודם האָט ער גע-טראכט זיך צו באַראַטן מיט זיינעם א בן-עיר, פישל וואָלקאוויטש, וועמען ער קען פון דער היים און האָט צו אים דעם גרעסטן צוטרוי. ער איז אן ערנסטער

מענטש. און אויף וויפל עס איז אים באקאנט, ווייסט ער, אז פישל האט פאר-
בינדונגען מיט דער ארבעטער-באוועגונג. ער איז שוין נישט איין מאָל געווען
ארעסטירט און אויך געשלאָגן, דאָך האָט ער נישט פארראָטן. קיינער איז נאָך
אים נישט ארעסטירט געוואָרן. טראָץ דעם האָט ער זיך גיכער אנטשלאָסן
צו יאקאב בינדערן, וועלכן ער האָט טאקע נישט געקענט פון פריער. ערשט
דאָ, אין ארבעטס־באטאליאָן האָבן זיי זיך באקענט, גערעדט מיט אים
עטלעכע מאָל וועגן דער אלגעמיינער אינטערנאציאָנאלער לאגע. ער האָט
זיך איבערצייגט, אז בינדער איז נישט נאָר א פארשטענדלעכער מענטש,
נאָר איז אויך א מענטש מיט דערפאָרונג. ער האָט פארשטאנען, אז בינדער
וועט זיך מער אויספארשטיין אין דעם ענין. בכלל איז בינדער באקאנט
געוואָרן אין גאנצן ארבעטס־באטאליאָן ווי איינער, וואָס האָט זיך איינגע-
שטעלט אין א געפערלעכער סכנה, ווען ער האָט זיך אָנגענומען די קרייודע
פון שמעון גראָס. יעדעס מאָל האָט ער זיך אָנגענומען פאר די, וואָס האָבן
געהאט אויסצושטיין פייניקונגען, טראָץ דעם, וואָס ער איז שוין געווען איין
מאָל אויסגעהאַנגען און אליין געפייניקט געוואָרן.

אין אן אַוונט, ווען מען האָט זיך שוין געלייגט שלאָפן, האָט ער זיך
אָנפארטרויט מיט זיין סוד און דערציילט פאר בינדערן די גאנצע מעשה
מיט די בריוו.

בינדער האָט אים אויסגעהערט מיט אויפמערקזאמקייט און אים
נישט איבערגעריסן די רייד. ערשט ווען מאיר רעסלער האָט געענדיקט,
האָט אים בינדער איבערגעפרעגט איינצלהייטן. דערנאָך האָט ער אים
בארואיקט:

— דער גורל אונדזערער איז דאָס מאָל ביי זיי אין די הענט. וואָס
זיי ווילן, קאָנען זיי מיט אונדז טון. זיי זענען נישט מחויב צו געבן עמעצן
חשבון וועגן זייערע ווילדע מעשים...

— איז, אז מיר זענען הפקר — האָט אים רעסלער אונטערבראָכן די
רייד — דארפן מיר זיך אָפּזאָגן פון צו פארטיידיקן זיך ?

— אָט דאָס איז גוט געפרעגט — האָט מיט א שמיכל אים געענט-
פערט בינדער — טאקע אזוי שטעלט זיך די פראגע: וואָס קאָנען מיר טון,
אויף זיך צו פארטיידיקן ? איז זענען פאראן מערערע מעטאָדעס. די בעסטע
מעטאָדע ווערט באניצט פון יענע, וואָס קעמפן מיטן געווער אין די הענט
קעגן דעם פאשיסטישן שונא... אָבער נישט יעדערער קאָן דאָס טון, אָדער
נישט יעדער איז מסוגל דאָס צו טון און נישט יעדערער האָט די מעגלעכ-
קייט דערצו. בלייבט, אז פאר אונדז איז איין זאך וויכטיק, מיר זאָלן

אויסהאלטן און זיך נישט פארלירן... מיר טארן זיך נישט פארלירן, נישט פיזיש און נישט גייסטיק. איך חזר איבער: אין דער ערשטער רייע גייסטיק. דער גייסטיקער ווידערשטאנד איז אין אונדזערע באדינגונגען דער וויכטיקסטער. מיר זאלן בלייבן מענטשן, אזוי לאנג מיר האבן נאך די נשמה אין אונדז... מיט אַט דעם פרט זענען מיר דאך העכער פון זיי, פון די שונאים אונדזערע. בעת זיי, וואָס הערשן איבער אונדז, האבן זיך פאר-וואנדלט אין ווילדע היות, דארפן מיר, זייערע קרבנות, קעמפן פארן דער האלטן אונדזער מענטשלעכן אויסזען. מיט וואָס עפעס אנדערש קאָנען מיר זיך נאָך איבערנעמען אויב נישט מיט דעם, פון צו בלייבן מענטש? ... אין שייכות מיט אייער פאל, וועגן וואָס איר האָט מיר דאָ דערציילט, קאָן איך אייך נאָר אזוי פיל זאָגן: ווי גרויס די סכנה זאל נישט זיין, וואָס שוועבט איבער אייער קאָפּ, איז אַבער איין זאך קלאָר — איר האָט גוט געטון, וואָס איר האָט איבערזעצט אזוי ווי איר האָט פארשטאנען, כדי אַפצוראטע-ווען נישט נאָר אונדזערן א חבר, דאָ אין ארבעטס-באטאליאָן, נאָר אויך זיין משפחה אין דער היים...

יאקאָב בינדער האָט זיך אַפגעשטעלט, געטראכט א וויילע, דערנאָך

האָט ער פאָרגעזעצט:

— איר ווייסט, אז מיליאָנען מענטשן ראנגלען זיך איצט מיט דער פאשיסטישער חייה אויף טויט און לעבן... מענטשן האבן זיך געלאָזט אין קאמף, איינשטעלנדיק זייער לעבן, און דאָס לעבן פון זייערע משפחות, צו טויטן די פאשיסטן... מען האלט עס פאר דער גרעסטער מצוה היינט, צו טויטן א היטלעריסט. אבער וואָס שייך דאָס יידישע פאָלק, איז נישט קיין קלענערע מצוה, צו ראטעווען א ייד פונעם טויט... איז לייגט עס, ווען איר ווילט, אויף דער וואַגשאַל: וואָס איז אייך לייכטער, צו טויטן א היטלעריסט, צו ערשט האבן אין די הענט א כלי-זין און דערנאָך די געלעגנהייט. אויף צו ראטע-ווען נישט איין ייד, נאָר עטלעכע, איז אייך נויטיק געווען בלויז א שרייב-פענדל — און די געלעגנהייט האָט איר געהאט! ... צי זיי, די הענקער אונדזערע, האבן זיך געכאפט, אז איר האָט זיי אונטערגערוקט אן אנדערן בריוו אויף יענעם אָרט, צי ניין, דאָס איז נישט וויכטיק, אז איר זאלט אייך אויף דעם גריבלען. אייער געוויסן קאָן זיין רואיק, אז איר האָט אייך געטון די פליכט צו ראטעווען א ייד, צי גאָר א גאנצע משפחה פון אומברענגען... דאָס איז וויכטיק. וואָס עס איז געשען, ווייסן מיר שוין. וואָס סע וועט גע-שען, קאָנען מיר נאָך נישט וויסן. מיר מוזן אַבער בלייבן מענטשן, אויך

ווען מען מוז ריזיקירן דאָס אייגענע לעבן... איז טראַכט נאָר וועגן דעם, אז איר האָט געטון דאָס, וואָס איר האָט געמוזט טון, אָפצוראַטעווען א ייד. דאַכט זיך, אז דאָס איז שוין גענוג, אז איר זאָלט קאָנען רואיק שלאָפן... א גוטע נאַכט !

— א גוטע נאַכט ! — האָט אים געענטפערט רעסלער און מער קיין וואָרט נישט ארויסגעלעדט. ער האָט זיך אין דער פּינצטער צוריקגעצויגן אויף זיין געלעגער און זיך געלייגט שלאָפן.

עס איז געווען די ערשטע נאַכט נאָך א וואָך פון פיין, פון געראַנגל פון פחד — וואָס ער איז געשלאָפן רואיק, באַרואיקט מיט זיך אליין, מיט זיין געוויסן...

צום געזעגענען

עס איז באַוואוסט, איינע פון די מיטלען אויסצומאַטערן זענען גע-ווען די אפּעלן, וואָס מע פלעגט מאַכן אין די אַרבעטס, צי קאַנצעטראַציע-לאַגעראַס. דער וואָס האָט עס נישט מיטגעמאַכט קאָן עס אפּשר נישט פאַר-שטיין. וואָס איז עס אזוי שווער, צו שטיין אין דער ריי, ביז מע ציילט איבער די מענטשן ?

יא, עס איז זייער שווער צו שטיין אויף איין אַרט און וואַרטן און וואַרטן, אויף וואָס וואַרט מען ? אויף גאַרנישט. נאָר מען איילט זיך נישט. מע וועט גאַרנישט פאַרשפּעטיקן. איז שטייט מען און די גאַנצע משאַ פונעם מידן קערפּער, וואָס איז דאָס מאָל, דאַכט זיך, ווי אָנגעפולט מיט בליי, לאַזט זיך מיט א מוראַדיקער שווערקייט אויף די מידע פּיס. ווען מע זאָל געווען גיין און נישט שטיין אויף איין אַרט, וואָלט אפּשר נישט געווען אזוי שווער. שטיין אָבער אויף איין אַרט און וואַרטן אויף גאַרנישט, ווען דער מאַגן נאָגט און בעט עפעס צו עסן, דאָס איז זייער שווער. פּסיכיש ווערט מען נאָך מער אויסגעשעפּט ווי פיזיש. די נערוון זענען אָנגעצויגן, גרייט צום פלאַצן, ווען מע ציילט די רייען, דערנאָך ציילט מען פון דאָס ניי... דער חשבון שטימט נישט און מע ציילט נאָך איין מאָל און נאָך איין מאָל. צום סוף (ווי שווער עס קומט דער סוף), ראַפּאָרטירט מען די צאָל. דערנאָך גייט מען עסן : אין דער פּרי, דעם אָנבייסן — און אויף דער נאַכט, דעם נאַכטמאָל. מיט דעם ענדיקט זיך געוויינטלעך דער אפּעל.

יא, געוויינטלעך. אָבער אז מען האָט עפעס מודיע צו זיין, טוט מען עס ביים אפעל. נאָר וועמען אינטערעסירן די מודעות? מען קאָן דאָך זיי שוין אויסווייניק: „פון היינט אָן טאָר מען נישט... קיינער טאָר נישט... עס איז פארבאָטן צו...“

אלע מודעות האָבן דעם זעלבן אינהאלט: מע טאָר נישט. אלץ טאָר מען נישט, אפילו אָטעמען.

דאָס מאַל האָט מען פאַרגעליינעט א מודעה, וואָס האָט דווקא יאָ געקענט אינטערעסירן. ביים היינטיקן אָונט־אפעל האָט מען פאַרגעליינעט א ליסטע מיט נעמען פון אן ערך דרייסיק ארבעטס־דינסטלער, וואָס מע לאָזט זיי פריי אויף פינף טעג, כדי זיי זאלן זיך קאָנען גיין אהיים געזען גענען מיט זייערע משפחות און גלייכצייטיק זיך מיטנעמען ווארעמע ווינט־טערמלבושים, איידער מע גייט ארויס אויפן פראָנט...

דאָס איז געווען אן איבערראשונג. ווער האָט זיך געקענט ריכטן אויף אזא מין גוטער בשורה? נאָכן איבערלייענען די ליסטע האָט מען באלד אָנגעהויבן אויסטיילן די אורלויב־צעטל.

די וואָס האָבן באקומען דעם אורלויב זענען אזוי מבולבל געוואָרן, אז זיי האָבן א וויילע זיך פארלוירן און נישט געוואוסט וואָס פריער צו טון. נישט איינער איז שוין דאָס מאַל נישט געגאנגען צום נאכטמאָל. ווער דארף עסן אין אזא מאַמענט? טייל זענען גיך געלאָפן אין שטאל אריין, וואו זיי זענען געווען איינקווארטירט, כדי זיך צונויפצופאקן די „זיבן זאכן“: קויטיקע וועש, די ראזיר־מכשירים, מלבושים, וואָס מען דארף זיי פארנייען דאָ און דאָרט, וואו זיי האָבן זיך צעטרענט אָדער צעריסן. טייל זענען געלאָפן גראָד צו דער באַן, אזוי ווי זיי זענען געווען ביים אפעל און האָבן זיך נישט מיטגענומען גאַרנישט. זיי האָבן זיך געאיילט, ווייל די צייט שטייט נישט. די צייט, די פינף טעג, האָבן זיך דאָך שוין אָנגעהויבן. דער היינטיקער טאָג, דאָנערשטיק, וואָס איז שוין כמעט אדורך (עס איז דאָך שוין דער אָונט־אפעל!) איז דאָך אויך פאררעכנט פאר א טאָג, איז אז מען וועט נישט דערכאפן דעם צוג וואָס פאַרט איצט, אין אָונט, אוועק קיין דעברע־צין, און פון דאָרט יענעם צוג וואָס פאַרט קיין סיגעט — איז דאָך די גאנצע טירחא אן ארויסגעוואָרפענע, ווייל ביז מאָרגן אָונט איז דאָך שוין קיין אנדערער צוג נישטאָ. איז נישט נאָר וואָס מע וועט נישט האָבן קיין צייט צו פארברענגען אין דער היים מיט דער משפחה קיין האלבן טאָג נישט, נאָר עס איז מער ווי זיכער, אז מע וועט נישט קענען קומען צוריק צו דער צייט. און אָנגעזאָגט האָט מען, אז ווער סע וועט זיך נישט מעלדן צו דער

צייט, ביים צוריקקומען, דאָס הייסט, דעם פינפטן טאָג, זונטיק, אין דער פרי, צום אפעל, דער וועט געמשפט ווערן ווי א דעזערטיר און קאָן פאר- אורטיילט ווערן צום טויט, ווייל עס איז מלחמה-צייט און דאָ רעדט זיך דאָך וועגן יידן...

הייסט עס אז בסך הכל זענען עס דריי טעג מיט צוויי נעכט. אין דער דאָזיקער צייט דארף מען פאָרן מיט צוויי באַנען היין און צוריק און טייל דארפן נאָך מאַכן עטלעכע צענדליקער קילאָמעטער צו פוס, אויב מע וויל אַנקומען צו דער צייט.

איז אָט פאר וואָס די אומגליקלעכע „גליקלעכע“ ארבעטס-דינסטלער, וואָס האָבן באַקומען דעם אורלויב, זענען ארומגעלאָפן ווי פארסמטע מיין. די ארבעטס-דינסטלער, וואָס זענען געבליבן, אז זיי זאלן פאָרן אויף אורלויב שפעטער מיט עטלעכע טעג, אין דער צווייטער סעריע, זענען באַ- פאלן די „גליקלעכע“ מיט אַנזאָגענישן: גיי אריבער צו מיין ווייב און זאָג איר... גיי אריבער צו מיין מאמע און זאָג איר... טייל האָבן זיך געאיילט צו שרייבן א בריוול, אז זיי זאלן עס איבערשיקן מיט דער געלעגנהייט, און אזוי ארום צו וויסן טון אהיים, אז זיי וועלן אפשר שפעטער מיט עטלע- כע טעג אויך אהיים קומען אויף אורלויב, זיך צו געזעגענען, איידער זיי וועלן ארויס אין דער אוקראינע.

אין זייער בהלה האָבן זיי זיך גישט אָפגעגעבן קיין חשבון, אז די אלע אַנזאָגעכצער זענען אין ווינט. די אהיימפאָרער האָבן נישט א מאָל גע- הערט, וואָס מע רעדט צו זיי, אזוי זענען זיי געווען פארטון מיט זייערע איי- גענע ענינים. די בריוולעך און צעטלעך, וואָס מען האָט זיי געגעבן, האָבן זיי אריינגעשטופט אין די טאשן, אָבער — קודם האָבן זיי אליין נישט גע- וואוסט, וואו זיי האָבן זיי אהין געטון, און דערנאָך — האָט מען זיי אריינגע- רופן אין דער קאנצעלאריע און מען האָט זיי געהייסן ארויסנעמען אלץ פון די טאשן און מען האָט אזוי ארום צוגענומען אלע בריוועלעך...

צווישן די גליקלעכע, וואָס האָבן באַקומען דעם אורלויב אין דער ערשטער סעריע האָט זיך געפונען אויך פישל וואַלאַקאָוויטש, א יונגערמאן פון ביטשקעוו, נעבן סיגעט. ווען ער האָט דערהערט זיין נאָמען פירלייע- נען, האָט ער זיך פארלוירן און נישט געהאט קיין מאַכט, צוצוגיין נעמען דאָס אורלויב-צעטל. הגם ער איז געווען א שפאָרטלער, א מענטש א גבר, האָט ער זיך אָבער פארלוירן ביים געדאנק, אז ער וועט אהיים גיין און קענען זען זיין שיינע פרוי און זיינע דריי קינדערלעך. די מוסקלען זיינע זענען מיט א מאָל ווייך געוואָרן און ער איז שיער נישט געפאלן פון די פיס.

ער איז געגאן פלאַנטערנדיק זיך מיט די פיס, גלייך ער וואָלט געטאָפּט אין דער פינצטער, ווייל די אויגן זיינע זענען פייכט געוואָרן און די אויגן-ברילן האָבן זיך ווי פאַרנעפּלט.

ער האָט זיך גאַרנישט מיטגענומען, נאָר תיכף געלאָפּן צו דער באַן. איין געדאַנק האָט אים געמאַטערט: ער זאָל צייט האָבן עפעס קויפּן אַ מת-נח פאַר זיין פּרוי און פאַר די קינדערלעך, ווען ער וועט אַנקומען קיין דעברעצין, און צווישן איין צוג און צווייטן זאָל ער קענען עפעס קויפּן. ער וועט דאָך נישט אַנקומען אהיים מיט די ליידיקע הענט?!

אומזיסט איז אָבער געווען זיין איילן זיך. הגם די באַן, וועלכע ער האָט גענומען כּדי צו פּאַרן קיין דעברעצין איז טאַקע געקומען צו דער צייט. און יענע, וועלכע ער האָט געדאַרפּט נעמען אין דעברעצין, צו פּאַרן ווייטער קיין סיגעט האָט פאַרשפּעטיקט, אזוי אז אים זענען פאַרבליבן גאַנץ צע דריי שעה צו ציטערן אין קאַלטן וואַרט-זאַל, אָבער צו קויפּן עפעס, כּאַטש א פּאַר צוקערלעך פאַר זיינע קינדער — דאָס האָט ער דאָך נישט אויסגעפירט. וואו זאָל ער איצט, אין די נאַכט-שעהן, קויפּן עפעס?

איז ער געזעסן איינגעקאַרטשעט, אין אַ ווינקל פונעם קופּע און גע-דרימלט. האַלב געדרימלט און האַלב פאַרטיפּט אין זיינע מחשבות: ער האָט געזען, אז זיין חבר, מאיר רעסלער, וועלכער האָט אויך געדאַרפּט נעמען דעם זעלביקן צוג, כּדי צו פּאַרן אהיים קיין סיגעט, האָט גאַר גענומען אַן אנדערע באַן, וואָס פּאַרט אין אַ קעגנגעזעצטער ריכטונג. מסתּמא קיין בור-דאַפעסט. קודם האָט ער געמיינט, אז יענער האָט זיך טועה געווען און האָט אים נאָכגערופּן. אָבער אז יענער האָט אים מיט אַ שמייכל אַ ווינק געטון, ווי איינער רעדט: ער ווייסט וואָס ער טוט, האָט ער שוין פאַר-שטאַנען, אז מער וועלן זיי זיך נישט באַגעגענען אין דעם צוואַנגאַרבעטס-באַטאַליאָן...

טראַכטנדיק, פּאַרנדיק האָט ער זיך משער געווען, אז יענער וועט זיך מער שוין נישט מעלדן ביים אַרבעטס-באַטאַליאָן. מסתּמא וועט ער זיך דאָרט אויסבאהאַלטן אין בודאַפעסט. עס איז אַ גרויסע שטאַט, וועט ער זיך דאָרט פאַרלירן...

ערשט שפּעטער האָט ער זיך דערמאַנט, אז ער האָט שוין נישט גע-זען ביי רעסלערן די געלע אַרעמבאַנד מיטן נומער פונעם אַרבעטס-באַטאַ-ליאָן און אויך נישט דאָס מיליטערישע היטל.

פישל וואָלקאַוויטש האָט נישט פאַרשטאַנען רעסלערן, פאַר וואָס ער האָט זיך באַשלאָסן, זיך נישט צוריק צו קערן צום אַרבעטס-באַטאַליאָן.

ווי אזוי זאל ער אים געווען פארשטיין? ער האָט דאָך אויך ווייב און קינדער און אז ער וועט זיך נישט צוריק קערן, וועט מען דאָך זיי אויך אַנטון צרות?! יא, דאָס איז געווען די לאַגיק פאר פישל וואַלקאָוויטש, ווייל ער האָט נישט געוואוסט פון דעם אומרו, וואָס האָט געמאטערט רעסלערן. הגם נאָכן געשפרעך מיט בינדערן האָט רעסלער זיך א ביסל באַרואיקט, אָבער נאָך עטלעכע טעג האָבן זיך די קאַשמארן אומגעקערט צו אים. דאָס געפיל פון שטענדיקן פחד האָט אים ווידער א מאַל געפלאַגט. איז האָט ער באַשלאָסן, אוועק צו לויפן פונעם באַטאליאָן. איצט איז געווען די בע־סטע געלעגנהייט דאָס צו טון. און כּדי צו שאַנעווען די משפּחה זיינע איז ער נישט א מאַל אהיים געגאַנגען, ווייל אַנקומענדיק אהיים מוז ער זיך דאָך מעלדן ביי די זשאַנדארן, אָדער ביי דער פּאָליציי, איז בעסער דאָס אויסצומיידן.

דאָס האָט פישל וואַלקאָוויטש נישט געהאַט פון וואו צו וויסן. איז דערפאַר האָט ער אים נישט פאַרשטאַנען. האָט ער דעריבער געטראַכט און געטראַכט, ביז ער האָט איינגעדרימלט, און זייענדיק מיד פון דער שווערער אַרבעט, איז ער פאַרוונקען אין א טיפן שלאַף, בעת די באַן האָט אים איינגעוויגט מיט זיין טרייסלען. ער האָט זיך צוגעוואוינט אויך צום געפילדער פון די, וואָס זענען אַרויפגעשטיגן אויף די פאַרשידענע סטאַ־ציעס פון די אונגע־רישע שטעטלעך און פון די, וואָס זענען אַפגעשטיגן אונטערוועגס.

...זיין פרוי האָט זיך איינגעהילט מיטן שיינעם מוסלין־זיידענעם טיכל און אַרומגענומען דריי מאַל מיט אירע שיינע הענט מיט די לענגלעכע פינגער, די פלעמלעך פון די ליכט, וואָס זי האָט נאָר וואָס אַנגעצונדן לכבוד שבת און געשעפּטשעט מיט אירע שיינע ליפן: ברוך־הוא־וברוך־שמו! ... דריי מאַל האָט זי אזוי אַרומגענומען די ליכטלעך און דערנאָך פאַרדעקט מיט אירע שיינע ווייסע הענט דאָס שיינענדיקע געזיכט און געשעפּטשעט דעם יהי רצון פון ליכט־בענטשן... יא, דאָס איז דאָך דאָס טיכל, וואָס ער האָט איר געבראַכט א מתנה. ער האָט עס געקויפט (אָדער נאָר געוואַלט קויפן? סע דאַכט זיך אז יא, ער האָט עס געקויפט!) אין דעם געוועלב נעבן דער סטאַציע, אין דעברעצין, ווען ער איז געקומען אויף אורלויב... יא, ער האָט זיך צעגאַסן אין א צופרידענער הנאָה, אז ער איז איצט אויך נישט געקו־

מען מיט די ליידיקע הענט, נאָר געברענגט א מתנה, ווי געוויינטלעך, ווען ער פלעגט אהיים קומען פון א נסיעה... דאָס עלטערע יינגל איז שוין אָנגער-טון שבתדיק. גרייט צו גיין מיט אים אין שיל אריין. די אנדערע צוויי קינד-דער שפילן זיך... ער האָט נישט געוואָלט גיין אין שיל אריין. די צייט איז איצט צו טייער ביי אים. אָבער זי, די פרוי זיינע האָט אים געבעטן, אז ער זאָל יאָ גיין, זיך זען מיט די פריינד זיינע. דאָס שבתדיקע, דאָס יידישע שבת-דיקע געפיל האָט אים ארומגענומען ווי א חשובן גאסט. ער האָט שוין עטלעכע חדשים נישט געפילט אָט די אטמאָספער, וואָס דער שבת ברענגט אריין אין א יידיש הויז. אצינד, איז ער אהיים געקומען, איז ער ווידער דאָ, צווישן די זייניק'ע. אין אָט דעם מאָמענט, ווען די פרוי האָט זיך צער-כליפּעט אונטער דעם שיינעם טיכל, וואָס ער האָט איר געבראכט א מתנה, ווען זי וויינט זיך אויס מסתמא אז איר מאן זאָל ניצול ווערן בשלום און צו-ריק קומען פונעם פראַנט, אין דעם מאָמענט האָט ער פארגעסן פונעם ארבעטס-באטאליאָן. ער האָט פארגעסן פון דער מלחמה. ער האָט פארגעסן אין די יידן-געזעצן, אין די גלעז אַרעמבענדער, און אויך אפילו אין די זאָרגן, אז בעת ער איז אין ארבעטס-לאַגער, האָבן זיין ווייב-און-קינדער נישט קיין פרונסה, אז אירע עלטערן, וואָס דארפן איר ארויסהעלפן, האָבן אויך נישט זייער פיל. און דאָך — איז ער גליקלעך. די צופרידנקייט צעגייט זיך אין זיין נפש, ווי א וואַרעמער גלעט איבער זיין פנים... אלץ זינגט אין אים א שיר מזמור לתודה, וואָס ער האָט זוכה געווען זיך צו זען מיט זיין משפחה... איז גייט ער צו אויף די שפיץ-פינגער, ער זאָל חלילה זי נישט שטערן פון אירע מחשבות די הייליקע, בעת זי איז פארטיפט אין איר תפילה ביי די ליכט-בנענטשן, און בויגט זיך צו צו איר, טוט איר לייכט א קוש איבערן קאָפּ, איבער איר שיינעם טיכל, וואָס ער האָט איר געברענגט א מתנה, ווען ער איז אהיים געקומען...

...אוי! וואָס איז געשען?! בעת ער האָט זיך צוגעבויגן זי צו קושן, האָט ער פארלוירן די גלייכוואַג און איז אומגעפאלן.

וואו איז ער? דאָ גאָר?! ... מען האָט אים אויפגעוועקט פון זיין זיסן חלום, אז ער איז שוין אָנגעקומען קיין סיגעט. ער דארף גיך אָפשטייגן... מיט א שווער געמיט איז ער אראָפּ פונעם וואַגאָן, אין וועלכן ער האָט אזוי זיס געהלומט, און פארגעסן אויף עטלעכע מינוט (סיי וואָס פאר א חלום דויערט דאָך נישט מער ווי עטלעכע מינוט!) זיינע אומגליקן-אָבער וויי, ווי אכזריותדיק עס איז די ווירקלעכקייט.

מיט שווערע טריט איז ער אויסגעשטיגן פון דער באן און געבליבן א וויילע אומבאשלאָסן: וואוהין זאל ער זיך לאָזן? מיטן באנוועג, דערלענג די שניעס, קען ער איבערהאקן דעם וועג און אַנקומען צו פוס קיין ביטש-קעוו. ער וואָלט זיך אזוי איינגעשפּאַרט א שטיק וועג. אָבער די סכנה איז נישט קיין קליינע. מע קאָן אים באשטראָפן דערפאר. מע טאר דאָך נישט גיין אויפן באנוועג. און נישט אזוי די שטראָף האָט אים אָפגעשראָקן ווי די סכנה, ווען מע כאַפט א ייד, אין די צייטן, מיט סיי וואָס פאר א קליינע-קייט, איז נישט נאָר וואָס מע באשטראַפט אים, נאָר מע שלעפט אים ארום, מע פייניקט אים מיט דערנידעריקונגען און באַליידיקונגען — און ער פארלירט צייט.

צייט, דאָס איז אצינד דאָס טייערסטע. היינט איז פרייטיק און מאָרגן שבת נאָך מיטאָג, דארף ער זיך שוין לאָזן אין וועג אריין. איז אים גע-בליבן נישט מער ווי א דרייסיק שעה צו פארברענגען מיט זיין משפחה. איז דאָך די צייט קורץ. איז דווקא וועגן דעם טאר ער נישט אויס-וויילן דעם קורצן וועג, נאָר אריין גיין אין דער שטאָט און דערנאָך פאר-קערעווען אויף לינקס (אפשר וועט ער געפינען א געלעגנהייטלעכן וואַגן, וואָס פאַרט קיין קרעטשענעוו?) און צואיילנדיק זיך קאָן ער אַנקומען קיין ביטשקעוו שפעטסטנס אין צוויי שעה, אויך ווען ער גייט צו פוס... יא, באלד איז ער אין מיקעוו, דערנאָך אין קרעטשענעוו און באלד קומט ער אָן קיין ביטשקעוו — און ער וועט זיך זען מיט זיין פרוי און קינדער, וועל-כע ער האָט שוין עטלעכע חדשים נישט געזען.

וויפל געכט האָט ער נישט געשלאָפן און תמיד געטראַכט צו זיין פרוי, וועלכע ער האָט איבערגעלאָזט מיט דריי קליינע קינדער — טראַכטנדיק: ווער ווייסט, צי ער וועט זיי נאָך זען אמאל?!

אצינד וועט ער זי זען, פארברענגען מיט איר איין שבת. איין שבת. איין שבת — דערנאָך וועט ער אוועק אויפן פראַנט, אין דער אוקראינע. אין די אומבאקאַנטע ווייטקייטן...

ער איז נאָך נישט אַנגעקומען אהיים און זיין האַרץ האָט אים שוין אַנגעהויבן שלאָגן האַסטיקער, ווי מיט האַמערס, וואָס האָבן זיך צעלאָזט מעכאניש, געטריבן מיט אן אומגעצוימטער קראַפט.

אויך די פיס האָבן אים מעכאניש געטראָגן, גלייך ער וואָלט נישט א מאָל אַנגעריירט די ערד, נאָר געפלוּגן, אונטערגעטראָגן פון בענקעניש... איידער ער איז צוגעקומען גענטער צו זיין היים, האָט ער דערזען זיין שוועגערין, זיין פרויס שוועסטער, וועלכע איז געווען אין הויף מיט

א בראץ האלץ אין די הענט. אבער אזוי ווי זי האט אים דערזען, האט זי ארויסגעלאזט דאס האלץ פון די ארעמס און זי האט צוזאמענגעבראכן די הענט:

— דו ביסט גאר דא?!

ער האט נישט פארשטאנען, וואס זי וויל דערמיט זאגן, מיט אזא מין ברוך-הבא. ער האט געמיינט, אז אויך זי, ווען זי וועט אים דערזען, וועט זי זיך אויך דערפרייען. אבער זי האט זיך דאך מער דערשראקן, ווי דערפרייט?!

ער האט נישט ארויסגערעדט קיין ווארט, וויל ער האט נישט גערקענט וועפענען דאס מויל, נאר געשפאנט גיכער, ער זאל אריין אין שטוב. ערשט דא האט ער זיך דערוואוסט, אז רחל, זיין פרוי, איז נעכטן אונט אפגעפארן צו אים...

ווען ער האט צוריק מיט א וואך געשריבן, אז זיי גרייטן זיך ארויס צו גיין אויפן פראנט, האט זי זיך באשלאסן צו פארן צו אים, מיט אים זיך צו זען, צו געזעגענען זיך מיט אים — צו פארברענגען מיט אים ווי מאן און ווייב, כאטש נאך איין מאל...

... איז ער איצט דא — און זי איז דארט...

צוזאמענגעבראכן

ווען רחל וואלקאוויטש איז אנגעקומען אין יענעם אונגערישן שטעטל וואו איר מאן איז געווען אין ארבעטס-לאגער, האט אין דרויסן געשנייעט. סע זענען געפאלן געדיכטע שטיקער ווייסע וואטע, אבער ווען זיי זענען אנגעקומען צו דער ערד — איז פון דער קלארער און ריינער ווייסער וואטע געווארן קויטיק וואסער. עס האט זיך תיכף צעטאפעט, ווי נאר עס איז אנגעקומען צו דער ערד.

זי איז געשטאנען אומבאהאלפן, אין א פרעמד שטעטל. וואו זי האט קיינעם נישט געקענט און נישט געוואוסט, וואוהיין זיך צו לאזן אין וועג אריין, ביי וועמען זיך נאכצופרעגן, ווי אזוי אנצוקומען צום ארבעטס-לאגער

זי האָט נישט געוואוסט, אָבער זי האָט געפילט, אז זי דארף גיין, זי דארף זוכן איר מאן, זי זאל אים זען, נאָך איידער ער וועט ארויסגעפירט ווערן אין דער אוקראינע...

אויך אנדערע יידישע ווייבלעך האָבן אזוי געטון. זיי זענען אויך געפאָרן צו זייערע מענער און זיך דערשלאָגן אַנצוקומען און מען האָט זיי צוגעלאָזט, אָדער מען האָט גאָר ארויסגעלאָזט די מענער זייערע, כאָטש אויף עטלעכע שעה...

איז זי אויך געקומען. זי וועט אויך פרובירן צוקומען צו אים, און אפשר וועט מען אים אויך ארויסלאָזן, כאָטש אויף עטלעכע שעה.

קודם איז זי אריין אין שטעטל, אזוי אָן א באשטימטן ציל. זי זאל געוואוינען ווערן, וואו עס איז א בית-המדרש, א יידישע שיל, וועט זי מסתמא אַנטרעפן אויך א ייד, וועט ער איר אפשר אַנווייזן, וואו און ווי אזוי. אָבער וואו טרעפט מען דאָ אַן אויף א יידישער שיל?

גייענדיק אזוי האָט זי באמערקט א פערד און וואָגן. געטריבן פון א יידישן ארבעטס־דינסטלער, א סימן, דאָס מיליטערישע היטל און די גע־לע באנד אויפן אָרעם. נעבן דעם ארבעטס־דינסטלער זיצט א שומר, א באַ־וואָפנטער.

זי האָט זיך געלאָזט נאָך דעם וואָגן. ער וועט זיך דאָך ערגעץ מוזן אפשטעלן.

דער וואָגן איז נישט געפאָרן גיך. די פערד זענען געגאנגען אין שפאָן. אָבער פאר איר איז דאָך געווען שווער, צו האלטן זיך נישט ווייט פון זיי. אין וואָגן איז געזעסן נאָך איין ארבעטס־דינסטלער, מיטן פנים אויסגעדרייט אויף צוריק. מיט די פיס נאָכהענגענדיק פון דרויסן, אַקערשט וואָס זיי האָבן נישט אַנגערירט די ערד פון דער גאס, וואו דער שניי האָט זיך צעטאַפּעט.

דער ארבעטס־דינסטלער האָט באמערקט אז די פרוי גייט זיי נאָך, האָט ער פארשטאנען, אָדער ער האָט פון איר פנים אראָפּגעלייענט אז זי איז א יידיש קינד, האָט ער זיך משער געווען, אז מסתמא איז זי א פרוי אָדער א שוועסטער פון איינעם פון זיי. ער האָט איר געמאכט א צייכן, אז זי זאל זיך נישט איילן, און אַנגעוויזן אז אַט־אָט שטעלן זיי זיך אָפּ. מיט דער האנט האָט ער איר געוויזן צו א געוועלב פון גרינצייג, וואָס איז גע־ווען נישט ווייט.

זיי האָבן אַפּגערעדט, אז זי זאל איבערווארטן ביי איינעם, א היגן ייד, דאכט זיך, אז ער איז דער ראש־הקהל דאָ און קאָן דורך אן השתדלות

צוקומען אויספועלן ביים קאמאנדאנט, אז מען זאל איר מאן אפשר לאָזן זיך זען מיט איר, און אויב נישט, וועט מען פרובירן אים ארויסבאקומען, אז מאַרגן פרי זאל ער, פישל וואַלקאָוויטש, ארויסקומען אין שטאַט מיט דעם זעלבן וואָגן, נאָך די שפייזן און אנדערע זאכן, וואָס מען דאַרף באַ- זאָרגן פאַר דעם ארבעטס-באַטאליאָן.

דאכט זיך, אז אלעס איז אין דער בעסטער אָרדענונג. איין זאך אָבער פעלט — אייזערנע נערוון, זיך צו דערווארטן אויפן מאַרגנדיקן טאָג... אָבער דער מאַרגנדיקער טאָג קומט, סיי מע דערווארט אים מיט בענקעניש, סיי מע דערווארט אים בכלל נישט. אלץ איז, בעל-כרחו, ווי דאָס לעבן, ווי דער טויט — און פיל מאָל ווי א לעבן, וואָס דער טויט איז כמעט בילכער פון אים. פאַר וואָס? ווייל ווען עס איז געקומען דער מאַרגנדיקער טאָג, שבת פאַר מיטאָג, איז זי צו איר גרויס איבעררא- שונג געוואויר געוואָרן, אז איר מאַן, פישל וואַלקאָוויטש, איז אייערנעכטן אהיים געפאָרן אויף אורלויב און מאַרגן, זונטיק פרי, דאַרף ער זיך שוין מעלדן צוריק.

אכזריותדיק-טראַגיש, און אַסט מאָל אויך איראַניש, איז דער גורל... ווי אזוי וואַלט זיך געקאַנט בעסער נוקם זיין דער גורל אָן מענטשן, אי- בערפולטע מיט באַערענישן און ליידן, ווי זיי צו צעטיילן אין א מאַמענט, ווען זיי האָבן געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו פאַראייניקן?!

צו פאַרבעסערן איצט די לאַגע איז שוין קיין אויסוועג נישטאַ. דאָס איינציקע, וואָס איז איר פאַרבליבן צו טון, איז געווען — צו ווארטן ביז זונטיק פרי, ווען איר מאַן וועט זיך צוריק קערן צום ארבעטס-באַטאליאָן. ווארטן, דאָס איינציקע וואָס עס איז איר געבליבן צו טון, בעסער געזאָגט, דאָס איינציקע, וואָס עס איז איר איבערגעבליבן איז — נישט צו טון גאַרנישט. ווייל, וואַלט זי זיך אויפגעזעצט אויף דער באַן און געפאָרן צוריק, מיטן אָוונטיקן צוג, וואַלט זי דאָך אויסגעמיטן זיך צו באַגעגענען מיט איר מאַן. דאָס מאָל שוין כמעט באוואוסטזיניק.

אייביקייטן. אייביקייטן, וואָס זענען צונויפגעשטעלט פון אייביקייטן. ווייל יעדע שעה איז אן אייביקייט. יעדע מינוט איז אן אייביקייט, יעדע סעקונדע איז אן אייביקייט, ווען מע דאַרף ווארטן. בפרט ווען דאָס וואר- טן איז נאָך מער אָנגעשטרענגט, מיט מער נייגעריקייט, בפרט ווען דאָס ווארטן איז א פאַרצווייפלטס. ווען מע קאָן נישט אויסווייכן, נישט צו ווארטן, און אפילו מע ווארט יאָ — קאָן מען זיך אויך נישט דערווארטן צום געגארטן ציל...

דאָס איז די לאַגע. א פאטאלע. מע קאָן זי שוין נישט ענדערן.
זי האָט געווארט. קודם, אז סע זאָל אדורכגיין דער היינטיקער טאָג,
שבת. דערנאָך האָט זי געווארט, אז סע זאָל אדורכגיין די נאכט, אין וועל־
כער זי האָט נישט צוגעמאכט קיין אויג. און גאנץ פרי, זונטיק פרי, איז זי
ארויס צום וואַקזאל אַפּווארטן איר מאָן...

צום וואַקזאל זענען געקומען אַפּווארטן די ארבעטס־דינסטלער, וועלכע
האַבן זיך געדארפט צוריק קערן פון זייער אורלויב, אויך פון די שומרים
פונעם ארבעטס־באטאליאָן, א גרופע שומרים מיט אויפגעפלאנצט געווער,
וואָס האָבן פאטרולירט אויפן וואַקזאל, הין און צוריק. קיין ציווילע מענ־
טשן האָט מען נישט געלאָזט זיך דערנענטערן. אזוי, אז ווען דער צוג איז
אַנגעקומען, האָבן די שומרים ארומגערינגלט די ארבעטס־דינסטלער, כדי זיי
אַפצופירן גראָד אין ארבעטס־לאַגער.

פישל וואַלקאָוויטש, ווען ער איז אראָפגעקראַכן פון דער באַן, האָט
ער זיך ארומגעקוקט, געזוכט — און כמעט גאַרנישט געזען. די אויגנברילן
זענען ביי אים ווי פארנעפלט געוואָרן און נישט געזען, אז זיין פרוי, רחל,
שטייט ביי א פענצטער אין ווארטזאל און קוקט, און קוקט, און ווייסט
נישט, ווי אזוי אים צו מאַכן א צייכן, אים צו וויסן טון, אז זי איז דאָ...
די שומרים האָבן דערוויל צונויפגעזאמלט די ארבעטס־דינסטלער
אויף איין אַרט, מיטן אויסרייד אז זיי זאָלן גיין אין א מאַרש־קאַלאָנען, זיי
זאָלן זיך נישט פארלירן אויפן וועג... דער אמת איז געווען, אז דער קאַ־
מאנדאנט פונעם באטאליאָן האָט אַנגענומען אַט דעם באשלוס, כדי אויס־
צומיידן, אז די ארבעטס־דינסטלער זאָלן האָבן די געלעגנהייט, זיך צו פאַר־
בינדן מיט דער היגער יידישער באפעלקערונג.

רחל וואַלקאָוויטש האָט געזען, ווי איר מאַן איז אויך אריינגענומען
געוואָרן אין דער קאַלאָנע. האָט זי זיך מער נישט געקאַנט איינהאלטן און
ארויס פונעם ווארטזאל שרייענדיק, כמעט היסטעריש, אז זי וויל רעדן
מיט איר מאַן. צוליב דעם צו געוואגטן שטורעמדיקן ארויסגיין און איר
נישט נאַרמאלן געוואלדיקן שרייען, האָט דער שומר, וואָס האָט געהיט די
טיר צום וואַקזאל, זיך פארלוירן און איז אויף א מאַמענט נישט בכוח גע־
ווען זי אויפצוהאלטן. אזוי האָט זיך איר איינגעגעבן, אז טראָץ אלע פאַר־
צוימונגען איז זי אַנגעקומען צו דער נאַענט, נאָך א שפאַן־צוויי פון דער
קאַלאָנע. ענדלעך האָט זי דערזען אויך ער, פישל, דער מאַן אירער. ביידע
האַבן אין יענעם מאַמענט נישט געהערט גאַרנישט און נישט געזען גאַר־
נישט. זיי האָבן זיך ארומגעאַרעמט... עפנטלעך פאַר דער ציווילער בא־

פעלקערונג, האבן די שומרים נישט געוואגט זיך צו באניצן מיט זייערע געוויינטלעכע מעטאדן צו שלאגן. זיי האבן זיך אין אזעלכע באדינגונגען צוריקגעהאלטן, ווייל די ציווילע באפעלקערונג האט זיך נישט מאניפעס-טירט אנטיסעמיטיש. אדרבה, נישט איין מאל האט מען געקענט באמערקן אויך סימפאטיע לגבי די יידישע צוואנגארבעטס-דינסטלער. איז האבן זיי זיך באהערשט, אבער אין דער שטיל, כמעט צווישן די ציין, אז בלויז די ארבעטס-דינסטלער זאלן עס דווקא יא דעהערן: ווארט נאר, אין ארבעטס-לאגער וועלן מיר זיך שוין נוקם זיין.

דא, אויפן וואקזאל, האט מען זיך באניצט מיט „ציוויליזירטע“ מע-טאדן. דער אונטערפאפולער האט זיך דערנענטערט צו זיי, טאקטיש, מיט געצייטלע שריט, מיליטעריש, אבער דאך נישט איילנדיקע און ארויפגע-לייגט די האנט אויף דער פרוי. מיליטעריש האט ער וואלקאוויטשן אפגע-געבן א קאמאנדע:

— ארבעטס-דינסטלער וואלקאוויטש, גראד-שטיין!

דער ארבעטס-דינסטלער האט גענומען א מיליטערישע האלטונג און תיכף ראפארטירט:

— הער אונטערפאפולער, איך מעלד אונטערטעניק (אזוי איז דער נוסח לויט די מיליטערישע תקנות אין דער אונגערישער ארמיי!), איך בין טאקע געווען אין דער היים אויף אורלויב, אבער מייין פרוי איז אין דער צייט דא געווען. איך בעט אייך אונטערטעניק, דערלויבט מיר צו בלייבן עטלעכע שעה אין שטאט. איך וועל זיך שפעטער אליין מעלדן אין ארבעטס-לאגער.

דער אונטערפאפולער האט שמייכלענדיק אונטערגעברומט: „גאָ-נאָ!“ און מען האט נישט געקאנט פארשטיין פון אַט דעם אונגערישן ברומען אויב דאס איז אן הסכמה, צי איז דאס אן איראָנישער ארויסרוף. איין זאך האט מען יא געוואוסט אויף קלאַר. אז ער האט נישט אוועקגענומען די האנט פון דער פרוי. אדרבה, ער האט זי צוגעצויגן צו זיך, גלייך ווי צום ארומאַרעמען.

פישל איז א וויילע געשטאנען אין זיך צוגעקוקט. ער האט נאך אלץ געווארט אויף אן ענטפער אויף זיין בקשה. אבער דער ענטפער האט פארשפעטיקט צו קומען. ער האט נישט געהערט נישט קיין אפזאג און נישט קיין דערלויבעניש. ער האט זיך צוגעקוקט צו זיין שיינער פרוי, וועלכע איז אין דעם מאַמענט געווען בלאסער פון א טויטן, און ער האט געזען, אז זי האט אַנגעהויבן ציטערן פאר אויפגעגונג, אבער זי באהערשט

זיך, נישט צו דערווייטערן דעם אונטער־אפיצירס האנט, כדי אים נישט אויפצורייצן נאך מער.

סע זענען אדורך סעקונדעס, וואס האבן געקאנט געמאסטן ווערן מיט אייביקייטן.

דריי מענטשן זענען געשטאנען אין א קרייז. פון יעדן איינעם האבן געשטראלט קעגנגעזעצטע מאגנעטישע כוואליעס, צוציענדיקע און אפ־שטויסנדיקע. נישט געזעענע שטראלן האבן זיך קעגנזייטיק געעקבערט טיף, טיף. אבער איין געמיינזאמע שטויסקראפט האט געוורקט אויף די אלע נישטגעזעענע, אבער כמעט ממשותדיק געפילטע, מאגנעטישע שנאה־כוואליעס. אָנגעזאמלטע שנאה, פון ווימל צייט?... צייט האָט פארשידענע מאָסן. פאראן סעקונדעס, וואָס קאָנען צוליב זייער אינטענסטעס זיין גלייך מיט אייביקייטן, און פארשטייט זיך, אז די רעזולטאטן זענען דעריבער פארשידענע, וואָס קאָנען אויך שווער געמאָסטן אָדער געוואויגן ווערן. די שנאה וואָס האָט זיך געזאמלט איצט, אין דעם אָנגעשטרענגטן מאָמענט, קאָן אויך נישט געמאָסטן ווערן מיט דער געוויינטלעכער מאָס, ווייל אויך די דאָזיקע צייט האָט זיך נישט געקאָנט מעסטן מיט דער זייגערדיקער צייט, נאָר מיט דער מאָס פון דער אָנגעשטרענגטקייט.

פישל וואַלקאָוויטש האָט נאָך איין מאָל איבערגעחזרט זיין בקשה, ראפּאָרטירנדיק מיליטעריש:

— הער אונטער־אפיציר, איך מעלד אייך אונטערטעניק, איך בעט אייך דערלויבט מיר...

דער אונטער־אפיציר האָט אים אונטערבראָכן דאָס מאָל. ער האָט נישט געווארט, אז ער זאָל ענדיקן זיין רעגולאמענטארן ראפּאָרט, און מיט דעם זעלבן איראָנישן שמיכל געענטפערט:

— יא, מיט א באדינג...

וואַלקאָוויטש האָט כמעט נישט געהערט, וואָס דער אונטער־אפיציר האָט געזאָגט. ער האָט אויף א וויילע נישט פארשטאנען, אויב מע רעדט בכלל צו אים, צי צו אן אנדערן. ער האָט נאָר געזען דאָס צינישע שמיי־כעלע אויפן ווילדן, סאדיסטישן פרצוף פונעם אונטער־אפיציר, האָט ביי אים אָנגעהויבן קאָכן דאָס בלוט, ווי אונטערגעצינדן, גלייך מע וואַלט גער־ווען אין זיינע אָדערן אריינגעטריפט הייס־קאָכעדיק בליי... דאָס איז גער־ווען דער רעזולטאט פון דער גאנצער אָנגעשטרענגטקייט פון די לעצטע דריי טעג, וואָס ער האָט פארבראכט אין דער גרעסטער שפּאַנונג; ער דאָרט, אין דער היים און זי, דא, ווארטנדיק אויף אים; זייענדיק אויסגער־

מאטערט פונעם וועג; ער איז שוין נישט געשלאָפֿן דריי נעכט, נאָר גע-
 פּלאַגט זיך אין פּאַרשידענע קאַשמאַרן. ביי נאַכט די טונקלע חלומות, און
 ביי טאָג די שוואַרצע מחשבות. און אַצינד? שטייט ער דאָ, ווען ער האָט
 ענדלעך דערזען זיין פּרוי, נאָך עטלעכע חדשים אַפּוועזנהייט און ערב
 דעם ארויספּאַרן אויפֿן פּראָנט, אין דער אוקראַינע — ווער ווייסט, אויב
 עס איז נישט צום לעצטן מאָל? ... אין די שלייפֿן האָט געהאַמערט מיט ריי-
 זיקע קלויסטערגלעקער (עס איז דאָך געווען זונטיק פּרי!), קלאַנגען, וואָס
 האָבן פּאַרטויבט יעדערן מענטשלעכן קלאָרן געדאַנק. אין די אויערן האָט
 געזאָטן ווי אין קאַכעדיקע קעסלען. עס האָבן זיך געהערט פּייפֿן פּון אומ-
 צאָליקע סירענעס, וואָס פּליסטערן, אי שטיל ווי שלענג, וואָס וואַרעמען
 זיך ביי דער זון, אי ווי שאַקאַלן, וואָס וואַיען אין וועלדער און אין
 מדבריות... ער האָט נאָר געהערט ווי אין חלום, דאַכט זיך, אז דער אונ-
 טעראַפּיציר האָט געזאָגט: מיט אַ באַדינג... זי זאָל פּאַרברענגען קודם
 מיט אים דעם היינטיקן טאָג... זי געפעלט אים... זי איז אַ שיינע ייִדישקע
 — דערנאָך וועט אים, וואַלקאַוויטשן, בעסער זיין. ער וועט אים נעמען
 אונטער זיין פּראָטעקציע...

וואַלקאַוויטש האָט געבוי נישט געהערט, וואָס דער אונטעראַפּיציר
 האָט צוזאַמענגערעדט. ער האָט בכלל גאַרנישט געהערט אויסער דעם ווילדן
 גערויש, וואָס האָט געהאַמערט אין זיינע שלייפֿן... ער האָט זיך געטראַכט:
 וואָס וואַלט געווען, ווען ער זאָל איצט... ניין, ער האָט נישט געטראַכט
 גאַרנישט. ער איז נישט געווען ביכולת צו טראַכטן עפעס. אפילו ווען דער
 געדאַנק איז אים געקומען, האָט ער אים נישט געקאָנט דערטראַכטן ביו
 צום סוף. די פּויסט האָט זיך ביי אים געביילט אין קראַנקהאַפּטיקע קרעמפֿן.
 ניין, דאָס איז נישט געווען קיין פּויסט — דאָס איז געווען אַ שווערער
 שטאַלענער באַראָז, אַ זעץ-האַמער פּון אַ קאַוואַל, וואָס האָט זיך דערהויבן
 פּון זיך אליין פּלוצעמדיק, ווי אַ בליץ, וואָס צייכנט אַ זיג-זאַג אויף אַ פּאַר-
 וואַלקנטן הימל, און געפאַלן אויפֿן קאַפּ פּונעם אונטעראַפּיציר...

וואָס איז געשען?!

קיינער ווייסט נישט געבוי, וואָס נעס איז געשען. קיינער האָט כמעט
 גאַרנישט געזען, הגם די אויגן פּון אלע זענען געווען געוואַנדן צו זיי. זיי
 האָבן אָבער נישט צייט געהאַט צו זען נעפעס, ווייל דעם דונער הערט מען
 מיט פּאַרשפּעטיקונג, אָבער דעם בליץ — זעט מען קוים. דער בליץ דער-
 שיינט און פּאַרשווינדט אין אַ פּראַקציע פּון אַ סעקונדע. ווער זשע וואַלט
 געקאָנט זאָגן געבוי, וואָס עס איז געשען? איין זאך האָט מען קלאָר גע-

זען : ביידע, אי דער אונטער־אפיציר, אי פישל וואַלקאָוויטש זענען געפאלן
צו דער ערד, גלייך ווי א דונער וואַלט זיי דערשלאָגן.
ביידע האָט מען געפירט פונעם וואַקזאל מיט באַזונדערע וועגן,
ווייל ביידע זענען געווען אין חלשות, וואָס איז נישט געווען ווייט פון טויט.
דעם אונטער־אפיציר האָט מען געפירט אין א וואַגן אין מיליטערישן
שפיטאַל און דעם ארבעטס־דינסטלער האָט מען געפירט א פאָרשטן, אין
ארבעטס־לאַגער.
דאכט זיך, אז דער שלעגער איז גאָר געלעגן אין טיפערן חלשות,
ווי דער געשלאָגענער גופא...

פון זיבן זענען עלף געבליבן

ווען איר זענט נאָך א קינד געווען, האָט איר א מאָל זיך געלאָזט
אראַפּקוילערן א בערגל און פארלוירן דעם קאַנטראָל איבער זיך, נאָר זיך
געקוילערט ביז אין טאַל, ביז איר האָט זיך אָפּגעשטעלט און איר האָט
נישט געפילט קיין גאַנץ אבר, נאָר די צעטרייסלטע אברים, וואָס האָבן
איבערגעהיפט אין קוילערן איבער צווייגלעך, איבער שטיינער, וואָס האָבן
געלאָזט שפורן אויפן יונגן קערפער איינערן ?

אזוי האָט זיך פישל וואַלקאָוויטש דורכגעוועקט פון זיין חלשות און
געפילט אַט יענעם טעם, אז נער קוילערט זיך אראַפּ, אראַפּ, נאָר נער שטעלט
זיך נישט אָפּ. דאָס טרייסלען האָט נישט קיין אויפהער. אויפן פנים האָט ער
געפילט א קאלטע פייכטקייט פון די שנייגע פליטערלעך, וואָס זענען גע-
פאלן און זיך אָפּגעשטעלט אויף די ליפן, וואָס האָבן געברענט, גלייך ער
וואַלט געווען געטרונקען פיער. איין שניי־פליטערל האָט זיך אים גע-
שטעלט אויף די וויעס פון אן אויג, זיך צעטאַפעט. און די פייכטקייט האָט
אריינגעטריפט אין אויג און אים געצוואונגען צו עפענען די אויגן. אָבער
ער איז דערווייל צו זיך געקומען. ער האָט זיך ווי אויסגעניכטערט פון א
שיכרות, אָדער פון א בייזן חלום. ער האָט זיך אָנגעהויבן דערמאָנען, וואָס
עס איז מיט אים געשען. ער האָט אָנגעהויבן זיך אָפּגעבן חשבון, וואָס עס
איז געשען מיט אים — און וואָס סע קאָן מיט אים געשען פון איצט אָן

און ווייטער... איז אים אדורכגעפלויגן א געדאנק : מע דארף זיין פארזיכ-
טיק, צוריקגעהאלטן. ניין, מע טאר נאך נישט עפענען די אויגן...

ער האט זיך אויפגעמונטערט פון זיין חלשות און געפילט אז ער
געפינט זיך אין א וואגן, וואס לויפט און איילט זיך. ער האט נאך געהערט
ווי די בייטש צוויקעט די פערד. דער קוטשער טרייבט זיי אונטער מיט אן
אונטערשישן „נא, נא, געגאנגען!“ . נער האט דערהערט דאס קול פונעם
ארבעטס־דינסטלער, וועלכער איז דער קוטשער ביים וואגן וואס ווערט גע-
נוצט ביים אפראוויזיאנירן דעם ארבעטס־באטאליאן. צו ביסלעך האט ער
זיך אנגעהויבן דערמאנען די איינצלהייטן, וואס און ווי אזוי עס איז גע-
שען מיט אים. ווי אזוי נער האט מיט איין קלאפ אנידערגעשלאגן דעם
היטלעריסטישן אונטערפאציר, וואס האט זיך געטשעפעט צו זיין פרוי.
ביו אהער האט ער זיך אלץ גענוי דערמאנט, און בעתן טראכטן דערפון
האט ער דערפילט, ווי דאס בלוט לויפט אים צו די שלייפן און דער צארן
הויבט ווידער אן קאכן אין אים. יא, ביו אהער האט נער זיך אלץ גענוי
דערמאנט. אבער, וואס איז געשען נאך דעם? וואס איז געשען מיטן אונ-
טערפאציר? וואו איז איצט זיין פרוי? וואס וועט זיין מיט אים? ... ער
האט האלב געעפנט איין איינציק אויג, כדי ער זאל זיך אפגעבן חשבון
וואו ער געפינט זיך. וואוהין פירט מען אים? ער האט געזען אז נעבן
ארבעטס־דינסטלער זיצט א היטלעריסטישער שומר מיטן אויפגעפלאנצטן
געווער, וועלכער דרייט זיך אויס צו אים פון צייט צו צייט, כדי צו זען,
וואס ער טוט. ווייזט אויס, אז ער ווארט קוים, אז ער זאל אים זען אן
אויפגעמונטערטן. אז ער איז צו זיך געקומען, האט ער פארשטאנען, אז
וואס שפעטער ער וועט „צו זיך קומען“ וועט אלץ בעסער זיין. ער וועט צייט
האבן איבערצוטראכטן, וואס ווייטער צו טון. ווייל זיך פארלאזן איצט
אויפן בלינדן צופאל, דאס איז פאר אים קיין גוטער עסק נישט. ער האט
אנגעהויבן זיך אפגעבן חשבון וועגן דער ערנסטקייט פון זיין לאגע, אז
ער איז אין א גרויסער סכנה. קודם וועט מען אים שלאגן און פייניקן סכ-
נות נפשות — דאס איז כמעט א זעלבסטפארשטענדלעכקייט. אבער אפילו
אויך געזעצלעך קאן מען דאך אים פארמשפטן פארן אויפהויבן א האנט
קעגן א קאמאנדאנט, דאס וואס אין מלחמה־צייט שמעקט יעס מיט כמעט
טויטשטראף אויך, בפרט ווען עס איז די רייד פון אן ארבעטס־דינסטלער,
א ייד. דאס קאן אויסגעטיישט ווערן אויף אלערליי אופנים, ווי העצן
קעגן דער מאכט, מי אן אויפשטאנד. וואס קאן מען נישט זאגן אויף א
ייד, אין אט די דאזיקע צייטן?!

ער וואָלט נייַגעריק געווען צו וויסן, וואָס איז געוואָרן מיטן אונט־טעראַפיציר, וועלכן ער האָט אנידערגעשלאָגן. ווייל דאָ ליגט דאָך דער שליסל פון זיין מצב. ווי אזוי וואָלט ער געקאָנט אים קוקן אין די אויגן, ווען ער האָט אויפגעהויבן די האנט קעגן אים? אָבער צוריק גערעדט: ווי אזוי וועט יענער קאָנען קוקן אין די אויגן פון סיי וועלכן אַרבעטס־דינסט־לער, ווען ער איז אנידערגעשלאָגן געוואָרן ווי א פליג דורך אן אַרבעטס־דינסטלער, א ייד, וואָס טראָגט א געלע אַרעמבאנד?

עס איז קלאָר, ער טאָר נאָך נישט עפענען די אויגן. ער מוז קודם טראַכטן, טראַכטן, טראַכטן... ווייל אויב ער האָט דעמאָלט, ווען ער האָט אנידערגעשלאָגן דעם היטלעריסט, געהאנדלט אומבאוואוסט־זיניק, פונעם אימפולס פון דער רציחה, וואָס האָט זיך אין אים אָנגעצונדן — דאָס מאָל דארף ער זיך באַזינען מיט ישׁוב־הדעת. דעמאָלט האָט ער געהאנדלט נאָכן אימפולס פונעם האַרץ — איצט דארף ער האַנדלען נאָכן שכל... דערווייל פאַרט דער וואָגן. מען דערנענטערט זיך מסתמא צום אַר־בעטס־לאַגער. וואָס וועט זיין דעמאָלט?

דער שומר האָט אים געפרוּאוּט וועקן, טרייסלענדיק אים ביים אַרעם:

— העי, דו, הערסטו!

— כ׳וועל אים ממיתן! אויף טויט וועל איך אים ממיתן! — האָט

פישל וואַלקאָוויטש געברומט ווי צווישן די ציין. אָבער די אויגן האָט ער נאָך נישט געעפנט.

יא, ער מוז שפילן ווייטער אָט דעם שפיל. קיין אנדערער אויסוועג

איז שוין נישטאָ. ער איז משוגע, און משוגע מוז ער בלייבן. קיין אנדערן אויסוועג האָט ער נישט...

ווען דער שומר האָט דערהערט, אז דער געחלשטער ברומט עפעס,

האָט ער אָפּגעשטעלט דעם וואָגן. ער איז אַראָפּגעקראַכן און גענומען מונט־טערן דעם חולה. דאָס מאָל האָט וואַלקאָוויטש שוין געמוזט עפענען די אויגן, אָבער רעדן קאָן ער דאָך, וואָס ער וויל. האָט ער ווייטער אָנגעהויבן סטראַשען:

— איך וועל אים ממיתן! ... געלט האָב איך... פון די זיבן קילאָ

הייזן האָב איך פאַרקויפט עלף, איז זענען געבליבן — וויפל זענען געבליבן? יא, געבליבן זענען עלף... פון זיבן זענען עלף געבליבן...

בעת ער האָט גערעדט אזוי, גלייך ווי אין דעליר, האָט ער געזוכט

דעם בליק פונעם אַרבעטס־דינסטלער. אפשר וועט ער פון אים עפעס קאָנען געוואויר ווערן, כאַטש אויפן ווינק.

— פון זיבן זענען עלף געבליבן...

דערווייל זענען זיי שוין נישט ווייט פונעם ארבעטס־לאגער. איצט דארף מען שוין נישט קיין וואגן. מען קאן שוין צו גיין צו פוס. אבער, אזוי ווי מען הייבט אָן גיין צו פוס, הייסט דאָס אז ער איז שוין נישט מער קיין חולה, ער איז שוין א געזונטער, און א געזונטער קאן שוין אויס־האלטן שלעק...

הייסט עס אז דאָ דארף מען שוין זיין פאַרזיכטיק. קיין אימפּראָ־וויזירן וועט שוין נישט זיין גענוג. איצט איז אָדער — אָדער. אָדער אים גיט זיך איין, זיי צו איבערצייגן, אז ער איז טאקע משוגע, איז דאָס די איינ־ציקע האָפענונג, ער זאל זיך ארויסדרייען פון אַט דער סכנה. אפשר וועט ער פטור ווערן און מען וועט אים נישט משפטן? אָדער ער זינקט אין א תהום, פון וועלכן עס איז נישטאָ קיין אויסוועג...

איז דארף מען שפילן, און יעדעס שפיל איז א האזארד, א ריזי־קירנדיקס.

זענען דא צוויי מעגלעכקייטן, אָדער צוויי וואריאנטן: צו געוואל־דעווען, צו שרייען, ווי א משוגענער — אָדער צו לאכן אָן א פארוואָס, אויך ווי א משוגענער... האָט ער דערווייל זיך באנוצט מיט ביידע „מעטאָ־דעס“ גלייכצייטיק. ווען דער שומר האָט אים געגעבן א שטויס מיט דער ביקס: — „ריר זיך שנעלער!“ — האָט ער אָנגעהויבן הירזשען, ווי מיט א היסטעריש געלעכטער. אָבער ווען דער שטויס האָט זיך איבערגעחזרט און די שטויסן האָבן אָנגעהויבן קומען עפטער, האָט ער זיך א וויילע אָפֿ־געשטעלט און זיך אויסגעדרייט צום שומר. געוואָרפן אים א דורכבויערנ־דיקן בליק, אז יענעם איז פארקילט געוואָרן זיין מוטערס מילעך, מסתמא האָט ער זיך געטראכט:

— ווער ווייט, וואָס מע קאן זיך דערווארטן פון א משוגענעם?!... אזוי זענען זיי דערגאנגען ביז צום קאמאנדאנט, וועלכער איז שוין געווען אינפארמירט וועגן געשעענעם ביים וואָקזאל, אָבער איצט האָט ער דעם „פארברעכער“ פאר די אויגן. ער האָט מיט א געלאסענעם טאָן גע־פרוואוט אים אויספרעגן: פאר וואָס? פאר ווען?
אָבער ער האָט באקומען איין ענטפער:

— כ'וועל אים ממהי! אויף טויט וועל איך אים ממהי!... געלט האָב איך. פון די זיבן קילאָ הייוון האָב איך פארקויפט עלף, איז זענען געבליבן — וויפל זענען געבליבן? יא, געבליבן זענען עלף... פון זיבן זענען עלף געבליבן...

דער קאמאנדאנט האט געדרייט זיינע אונגערישע וואַנצעס און אַ
וויילע נישט געוואוסט וואָס צו טון. אַ וויילע האָט ער געטראַכט, אָבער
האָט ער דען געקאָנט טראַכטן. ווען אָט דער משוגענער רעדט און רעדט
און הערט נישט אויף? האָט ער מיט אַ מאַל אַ ברום געטון ווי אַ ווילדע
היה :

— מאַרש קי! אַרויס פון דאַנעט, מיט אָט דעם משוגענעם הונט!...
און בעת דער שומר האָט אַרויסגעשטויסן פון דער קאַנצעלאַריע דעם
„משוגענעם“, האָט דער קאָמאנדאַנט גענומען אליין אַנשרייבן אַ ראַפּאָרט
אַפּצושיקן דעם אַרבעטס־דינסטלער, פּישל וואַלקאַוויטש, קיין בודאַפעסט
אין שפּיטאַל — בעסער געזאַגט: אין מיליטערישן משוגענים־הויז.
— זאַלן זיי זיך דאַרט פּונאַנדערקלויבן מיט אָט דעם דאַזיקן ליי־
זיקן ייד...
...

וואָס איז געשען מיטן אונטעראַפיציר, וועלכן פּישל וואַלקאַוויטש
האָט מיט איין קלאַפּ, ווי אַ דונער, אים אַנידערגעלייגט אויפן וואַקזאַל?
ווער קאָן וויסן? עס זענען אַרומגעגאַנגען פאַרשידענע קלאַנגען.
טייל האָבן געזאַגט. אַז סע שאַט אים נישט קיין קדחות. ער איז געזונט
ווי אַ בער, אָבער צוליב דער אויטאָריטעט פון די האָרטיסטישע וואַכלייט,
כדי צו דערהאַלטן דעם פּרעסטיזש, האָט מען אים איבערגעשטעלט אין אַן
אַנדערן אַרבעטס־באַטאַליאָן, וואו מע ווייסט נישט פון דער מעשה, אַז אַ
יידישער אַרבעטס־דינסטלער האָט אים מיט איין קלאַפּ אַנידערגעשלאָגן.
טייל האָבן געזאַגט, אַז ער איז נאָך איצט אין שפּיטאַל און עס איז מעג
לעך, אַז מען זאַל אים באַפּרייען פון מיליטערי־דינסט צוליב דעם...
איינס איז קלאָר. די יסודות פון די באַציאונגען צווישן די אַרבעטס־
דינסטלער און די האָרטיסטישע שומרים זענען געוואָרן אויפגעטרייסלט.
עס איז געשען עפּעס, וואָס האָט געביטן און איבערגעמאַכט דאָס באַקאַנטע
בילד: נישט נאָר די אַרבעטס־דינסטלער זענען די געשלאָגענע. פון איצט
אַן זענען זיי געוואָרן אויך די שלעגער... הגם עס איז אַן איינצלנער פאַל
אָבער ער איז אויסערגעוויינטלעך און דערפאַר האָט ער איינגעקריצט אין
די באַציאונגען אַ קאַרב, אַ צייכן, וואָס צעטיילט די געשיכטע פון דעם
אַרבעטס־באַטאַליאָן.
אין יעדן פאַל, מיט אָט דעם עפּיזאָד, האָט מען זיך געזעגנט מיט
דעם אונגערישן „מוטער־לאַנד“...
...

איז בלייב זשע געזונט מוטער-לאנד (טייל פלעגן זיך ווינטשן:
הלוואי בלייבן מיר יתומים נאך דער „מוטער“!), בלייב געזונט, שלאָף
רואיק: מיר גייען אייננעמען אין דער אוקראינע א „גרויס, גרויס אונגערן“
וואָס גייט שוין נישט אריין אין דער אלטער מאפע...

אויפן לעצטן וועג

... צאקא-צאק, צאקא-צאק. פאָרט די באן און זי פאָרט, און זי פאָרט
און די רעדער רוישן. דער לאַקאָמאָטיוו שניידט אדורך פון צייט צו צייט
די טונקליקייט מיט זיין יעמערלעכן פייף: אר-אר-או!
נאָך דעם לאַקאָמאָטיוו לויפט דער ערשטער וואגאָן, וועלכן מע
קאָן אַזעלן דורכן פענצטער, ווען די באן פארקערעוועט. דאָ, אין אַט דעם
דאָזיקן וואגאָן פאָרט די קאמאנדע-מאנשאפט בראש מיטן קאמאנדאנט.
דאָס איז דער איינציקער מענטש פון דער גאנצער באן, וועלכער ליגט
אויסגעצויגן אויף דער באַנק, וואָס איז נישט נאָר צופרידן פון זיך און פון
זיין לאַנגער, אומבאקאנטער רייזע — נאָר איז ממש גליקלעך און פילט
זיך אויפן זיבעטן הימל... אפילו אזוי ליגנדיק, דרימלענדיק מיט די צוגע-
מאכטע אויגן, לאַזנדיק זיך איינשלעפערן דורכן וויגנדיקן טרייסלעך פון
דער פאָרנדיקער באן, טראכט ער זיך: נו, איז געקומען אויך מיין צייט...
נישט נאָר די גרויסע קארפן-קעפּ זאָלן זיך אַנזשעברעווען מיט כל-ערליי
וואוילטאָגן אויפן חשבון פון דער מלחמה. איז וועל איך אויך אָפּהריזען א
ביינדל... וואָס איז? זיין שכן, וואָס האָט געלייגט די הענט אויף א יידיש
קלייטל, צי יענער, וואָס האָט באקומען א יידישע קרעטשמע — זיי זענען
עס בילכער פון אים?... צי די וואָס זיצן אין דער היים און מאכן גאָלדע-
נע געשעפטן, ליווערנדיק פראַוויאנט פארן דייטשן מיליטער, זיי זענען
בילכער פון אים?

צי די וואָס זענען אויפן פראַנט (עס הייסט אויפן פראַנט, אין דער
אמתן זענען זיי ווייט, ווייט הינטערן פראַנט. זיי זאָגן, אז זיי קעמפן מיט
פארטיזאנערס!...), שפילן קאָרטן דורך די נעכט און לאָזן זיך וואוילגיין
מיט רוטישע, צי אוקראינישע מיידלעך, יענע זענען עפעס חשובערע פון

איס? (א מינוט האָט ער א טראַכט געטאָן, אז דאָס איז דווקא נישט אזוי גענוי. מיט די מיידלעך קאָן נאָך עפעס אמת זיין, דאָס וואָס מע דערציילט, אָבער בנוגע די קאָרטן — ווער קאָן גלייבן, אז מע האָט צייט צו שפּילן אין קאָרטן אויפן רוסישן פּראָנט? נישט א מאָל די אינטענדענט־אָפיציר!)

און ועל־כולם, שיקן זיי נאָך אהיים ביי יעדער געלעגנהייט א קאסטן מיט זאכן, וואָס זיי האָבן זיך דאָרט אָנגעזשעברעוועט אויפן פּראָנט, קריגס־טראַפּיען: שיינע פעלץ־מאַנטלען פאר זייערע פרויען, מעשענע און קופּער־נע טשייניקעס, אלטע אַנטיק־זייגערס — אפילו קאָנסערווין... סיי וואָס. נאָר נישט זיצן אין דער היים מיט די פאַרלייגטע הענט, ווי ער איז געזעסן ביי דער מיל, וואו ער איז געווען אדמיניסטראַטאָר און געציילט די זעק קלייען — עס איז דען געווען מעל, מישטיינסגעזאָגט?... יא, אזוי האָט ער געלעבט מאַנאַטאָן, ביי אַט דער מיל, יעדן טאָג דאָס זעלביקע. יעדע וואָך דאָס זעל־ביקע. יעדן חודש דאָס זעלביקע, די זעלביקע חשבונות. און יעדעס יאָר מיט די זעלביקע בילאנצן. עס האָט זיך אים אויסגעדאַכט, אז די שטיינערנע רעדער פון דער מיל האָבן אין זייער גערויש, אין שטענדיקן זעלביקן גע־רויש, טאָג און נאַכט, כסדר אָן אויפהער, אריינגעכאַפט אויך זיין לעבן צווישן די גרויסע שטיינערנע רעדער און זיי מאַלן און מאַלן, נישט נאָר די זערנעס ווייץ צי מאַליי, נאָר אויך זיין לעבן מאַלט זיך דאָרט אויף שטויב־שטויבעלעך... וואָס האָט ער זיך דאָרט געקאָנט דערוואַרטן? יא, אַ בער דאָס איז שוין פאַרביי. איצט איז ער דער האַר איבער זיין גורל — ער איז דער קאָמאַנדאַנט, דער אלמעכטיקער, און איז כמעט נישט אונ־טערוואַרפן קיינעם נישט. ער טוט וואָס ער וויל. בפרט איצט, ווען זיי גייען ארויס אויפן פּראָנט, ווער וועט אים זאָגן דעות? אז זייענדיק נאָך אין לאַנד האָט מען זיך ווייניק געקומערט מיט אים און מיט זיין באַטאַליאָן יידישע צוואַנגאַרבעט־דינסטלער (איז דאָך די גאַנצע צייט קיינער קיין מאָל נישט געקומען אין אינספּעקציע!). וועט מען זיך דאָרט, אויפן פּראָנט מיט אים קימערן?!... יא, דאָ איז ער בעל־בית, אייגנטלעך איז „בעל־בית“ צו ווייניק געזאָגט — ער איז ממש א גאַט... זיינע געבאַטן און באַפעלן מוזן אויסגעפירט ווערן אָן שום טענות ומענות. קיינער וואַגט נישט און וועט נאָך ווייניקער וואַגן צו פּרואוון זיך אַנטקעגן צו שטעלן זיין אומ־באַשרענקטן ווילן... דאָ איז פשוט: פאַק! און פאַרטיק, ווייניקער מיט איי־נעם. אזוי האָט ער געהערט דערציילן פון די וואָס זענען געווען נאָך מיט צוריק מיט א יאָר אויפן פּראָנט מיט יידישע אַרבעט־דינסטלער...

... יא, עס איז מיר גוט... איד קאן איינשלאפן רואיק. מיר איז
גוט... בעסער איז מיר נאך קיין מאָל נישט געווען...

— — — — —
א לעגענדע דערציילט, אז ווען שלמה המלכס דינער האָבן געכאפט
דעם אשמדאי און אים געפירט א געבונדענעם צום מלך, האָבן זיי געזען,
אז דער אשמדאי האָט זיך אויפן וועג, דורכגייענדיק פאר א הייזל, זייער
צעלאכט. האָבן די דינער אים געפרעגט, וואָס איז די גדולה מיט אים, וואָס
אים קומט אָן אזוי צו לאכן? האָט ער זיי געענטפערט, אז דורכגייענדיק
פאר א הייזל פון א שוסטער, האָט ער געהערט, ווי איינער האָט זיך בא-
שטעלט ביי אים א פאַר שין, וואָס זאָלן ביי אים דויערן אויף גאנצע זיבן
יאָר...

— וואָס זשע איז דאָס געלעכטער? — האָבן די דינער אים געפרעגט
פאַרחידושט.

— דאָס געלעכטער איז דאָס — האָט דער אשמדאי געזאָלט ענט-
פערן — וואָס דער מענטש האָט שוין נישט צו לעבן נישט א מאָל קיין זיבן
טעג... איז נישט צום לאכן?

עס מאכט זיך זייער אָפט אזוי, אז דער מענטש מאכט זיך פלענער,
פלענער — און נאך עטלעכע טעג, צו מאָל נאָר עטלעכע שעה, לאָזט זיך
אויס פון אלעמען א בוידעם...

ווען דער מלאך, וואָס באשעפטיקט זיך מיט די חלומות, וואָלט אים
כאָטש אין חלום געוויזן, דעם גליקלעכן קאָמאנדאנט, א בילדל, א סעק-
ווענץ פון א פילם, וואָס זאָל אָפּשפּיגלען זיין מצב נישט שפעטער ווי מיט
צוויי-דריי וואָכן, וואָלט דאָס בילדל נישט געווען געוויזן אזא איבערגליק-
לעכן מענטש... ווען ער וואָלט אים נאָר געוויזן א סעקווענץ פון אַט יענעם
נישט געדרייטן פילם, ווי מע ווייזט אין די מאָדערנע קינאָפּילמען ביים
סאמע אָנהויב, א סעקווענץ פונעם סוף, אלס פירשפאן — וואָלט ער געווען
געקאָנט זען זיך בערך אין דעם מצב:

...אין א וואָגן, אן איבערגעלאָדענעם מיט די אלע חפצים און דעם
פראָוויאנט פונעם ארבעטס-באטאליאָן, זיצט איינגעקארטשעט נישט קיין
אנדערער ווי יער, דער געוועזענער האָפּערדיקער קאָמאנדאנט (איצט איז
ער שוין בכלל נישט האָפּערדיק — אדרבה, איצט איז ער נישט מער ווי א
פשוט נעבעכל!). דער אויבערלייטנאנט פון דער אונגערישער קיניגליכער

ארמיי... מע דארף אבער צו לייגן דאָס וואָרט „געוועזענער“. אלץ איז
 נאָר „געוועזן“. ווייל איצט איז נאָר שוין בלויז אן אלטער פארצער, נישט
 מער ווי אן אָפגעשלאָגענע הושענא... זיינע פיס זענען שוין אָפגעפרוירן.
 נאָר פילט זיי שוין כמעט נישט. ער פילט נאָר, ווי צוויי קלעצלעך וואָלטן
 אים נאָכגעאַנגען אויפן אָרט, וואו ער האָט פריער געהאט פיס. דריי
 טעג און דריי נאָכט האָט ער זיך שוין נישט אויסגעטאָן די שטייול, ווייל
 אומזיסט האָט מען זיך מיט אים געמוטשעט, אים אראָפצוציען די שטייול.
 עס האָט זיך נישט איינגעגעבן קיינעם. ער האָט געמוזט רעזיגנירן צוליב
 דער ווייטיק. איז ער געזעסן אזוי אין וואָגן און געדרימלט אָנגעטאָנער־
 הייט. די פערד האָבן זיך פויל געצויגן אין די שווערע וועגן פון די איינ־
 געזונקענע רעדנער אין שניי. דער קוטשער, וואָס איז נאָכגעגאנגען נעבן זיי
 צו פוס, האָט זיי שוין נישט א מאָל אונטערגעטריבן נאָר זיי געלאָזט גיין,
 פאמעלעך, אויף גאָטס באַראָט, ווייל — וואוהין זאָל מען זיך איילן, וואו־
 הין דארף מען דאָס דערגיין, אז מע דארף נישט אַנקומען אין נערגעץ?!...
 דער קאָמאנדאנט איז איינגעוויקלט אין זיבעצן שאלן און קאַצע־
 לעך, וואָס ער האָט באַפוילן, אז מע זאָל צונעמען פון די יידישע אַרבעטס־
 דינסטלער. זיי דארפן דאָך שוין סיי־ווי־סיי גאַרנישט. זיי איז נישט קאלט
 (טייל זענען שוין פאַרפרוירענע, טויטע, אונטערן שניי!). זיי גלייבן צו
 פוס איז זיי נישט קאלט. נאָר ער, וועלכער איז נישט געגאנגען צו פוס.
 נאָר געפאַרן ווי א גראַף אין וואָגן, אים זענען די פיס אָפגעפרוירן שוין
 אין די ערשטע טעג, ווי זיי זענען אָנגעקומען אין דער אוקראינע. איצט
 איז שוין צו שפעט. איצט, אויך ווען ער וואָלט געוואָלט, קאָן ער שוין
 מער נישט גיין צו פוס... דאָס ערשטן אָונט האָט מען אים נאָך געקאָנט
 אראָפשלעפן די שטייול פון די פיס. דעמאָלט האָבן זיי אויסגעבעטלט, די
 אַרבעטס־דינסטלער, וועלכע האָבן געקאָנט רעדן אוקראיניש נאָך פון דער
 היים, האָבן פאַר אים אויסגעבעטלט ביי אן אוקראינישער פרוי א ביסל
 שמאלץ פון אן יען, און מיט א גענדזענער פעדער האָט מען ארומגעשמירט
 זיינע אָפגעפרוירענע פינגער פון די פיס — דעמאָלט איז אים א ביסל גרינג־
 גער געוואָרן. אָבער דעם אנדערן טאָג אָונט, ווען ער איז אראָפגעקראָכן,
 ארויסגעהאַלפן פונעם קוטשער, פונעם וואָגן, דעמאָלט האָט מען שוין מער
 נישט געקאָנט פון אים אראָפשלעפן די שטייול. די ווייטיקן זיינען זענען
 געווען אזוי גרויס, אז ער איז בילכער געשלאָפן אָנגעטאָן, איידער זיך אויס־
 צוטון די שטייול. זינט דעמאָלט האָט מען אים שוין מער נישט געקאָנט
 אויסטון די שטייול. גלייך זיי וואָלטן געווען צוגעוואקסן צו די פיס. ביינ, פאַר־

קערט, די פיס וואָלטן געווען צוגעוואקסן צו די שטייול און געוואָרן א טייל פון די מלבושים, נישט פונעם לעבעדיקן קערפער...

... ווען דער מלאך פון די חלומות, ווען אַר וואָלט געווען געווען געווען פאר דעם היינטיקן קאַמאנדאנט, וועלכער שלאָפט אזוי איבערגליקלעך, ווען ער וואָלט אים געווען געווען דאָס בילד זיינס, ווי אזוי ער וועט אויסזען שפעטער מיט פיר וואָכן — וואָלט זיך דער איבערגליקלעכער אויבערלייטנאנט, וואָס חלומט אזוי זיס וועגן יונגע שיינע רוישישע מיידל-לעך, דערשראָקן: א נישט ראזירטער, בלאס ווי א מת, וואָס מע ווארט שוין א וואָך, אז מע זאל אים באערדיקן. די אויערן זענען אָפגעפרוירענע, די ליפן זענען אים געשפּאַלטן פאר קעלט. אפילו עסן קאָן אַר שוין נישט, גאָר פון צייט צו צייט גיסט מען אים אריין אין מויל א ביסל טיי מיט ראָם... און וואָס וועט זיין דער סוף? ער זיצט דאָך אין א וואָגן וואָס שטעלט זיך נישט אָפ. ער פאַרט און פאַרט און קומט נישט אָן אין ערגעץ. וואו ער וויל זיך אָפשטעלן, פאריאָגט מען אים ווייטער — אָן אַן עק. וואו-היין זאל ער אייגנטלעך אָנקומען, ווען די אונגערישע טרופן, צו וועלכע ער דארף זיך באהעפטן, נעבן וואַראַנעווש, זענען דאָך שוין לאנג ארומגע-רינגלט געוואָרן. און ער, דער קאַמאנדאנט פון א יידישן צוואנגארבעטער באטאליאָן, מיט וועלכע ער האָט דאָ געוואָלט אויפגעריכט ווערן, איז גאָר אָנגעקומען גראָד אין דער איינקרייזונג — איז איצט פאר אים געבליבן אן אומענדלעכע רייע נישט אהין און נישט אהער. נישט מע קאָן זיך אָפ-שטעלן, ווייל די אָפערירנדיקע מיליטערישע טרופן יאָגן פון איין אָרט צום אנדערן — און צום פאַרן ווייטער איז שוין נישטאָ קיין פלאַץ, ווייל דער קרייז ווערט וואָס א מאָל ענגער — איז גייט מען איין טאָג אין איין ריכט טונג, און דעם צווייטן קערט מען זיך אום צוריק, אָבער דאָך נישט דאָרט וואו מען איז געווען נעכטן...

וואָס קאָן טון א מענטש, א קראַנקער, א פארפרוירענער, וואָס האָט נישט קיין שום אויסזיכטן פון זיך קאָנען כאַטש אַנוואַרעמען לייטיש, זיך איבערבייטן די וועש און איבערשלאָפן א נאכט אין א וואַרעם בעט?!...
... דרימלט ער, דערווייל, מיט די האַלב אָפגע אויגן, און קוקט זיך צו, ווי די אונטערטאנען זיינע, די וואָס זענען נאָך איבערגעבליבן פון זיינע יידישע ארבעטס-דינסטלער, טאַפּטשען דעם טיפן שניי מיט זייערע מידיע פיס, וועלכע זיי הייבן קוים ארויס פון די שניי-טיפענישן, און בא-מיצען זיך מיט די לעצטע כוחות צו גיין, צו גיין ווייטער, פאַרויס. וואוהיין מע טרייבט זיי, אין ווייסן איך-סוף... ער זעט, ווי פון צייט צו צייט פאלט

איינער אין הלשות, אנדערע פראוון אים אויפהייבן און ווייטער פירן.
אָבער נישט אלע מאל געלינגט עס זיי, איז דערהערט זיך נאָך א געקנאל
פון א ביקס — מע ווייסט שוין. דאָס באטייט, אז אין באטאליאָן איז גע-
בליבן מיט איין ארבעטס־דינסטלער ווייניקער... דער קאַמאנדאנט שרייט
שוין נישט. ער געוואלדעוועט שוין נישט. ער ווילדעוועט שוין נישט מער
ער שעפטשעט נאָר ווי פאר זיך, אונטער דער נאָז:

— מיינע אונגאַרישע ברידער... אונגאַרישע ברידער... נעבעך יידי-
שע קינדער...

ווען דער מלאך פון די חלומות וואָלט אים געווען געוויזן אָט דאָס
בילדל, וואָלט אָנער זיך געווען אליין נישט דערקענט... ער וואָלט זיך גע-
ווען בשום אופן נישט געקאַנט דערקלערן, ווי אזוי איז דאָס מעגלעך אז
אָנער, און אריער, א שטאַלצער אונגאַרישער פאשיסט, זאָל אָנרופן אזעלכע
שמוציקע יידן: אונגאַרישע ברידער...

אָבער דער מלאך־החלומות שלאָפט זיך מסתמא אויך איצטער אין א
ווארעם געלעגער. ער רוט זיך אויס און ווייזט נישט דעם קאַמאנדאנט
כאָטש א שאָטן פון זיינע גרויסע „גליקן“, וואָס ווארטן אויף אים דאָרטן,
ווען זיי וועלן אַנקומען אויפן פראָנט אין דער אוקראינע...

וואָלט ער אים געווען געוואָלט ווייזן א בילדל, ווי אזוי ער וועט
אויסזען שפעטער מיט צוויי חדשים — וואָלט שוין כמעט נישט געווען,
ווער סע זאָל אַנקוקן אָט דאָס קאַשמאַרישע געמעלעכען...

ניין, נישטאָ ווער סע זאָל ווייזן אזא בילדל. אויך דער מלאך־החלו-
מות גופא שלאָפט אויך אַרגעץ חלומענדיק וועגן גליקן, פונקט אזוי ווי עס
שלאָפט זיך איבערגליקלעך דער קאַמאנדאנט פון דעם צוואַנגאַרבעטס־
באַטאליאָן נומער 108/6, וועלכער וויגט זיך אויסגעצויגן אויף דער באַנק,
איז א קופע פון ערשטן וואַגאָן פונעם אַשלאָן, וועלכער איילט זיך מיט
די יידישע ארבעטס־דינסטלער, כדי זיי צו ברענגען וואָס גיכער „נאָך
אַסטן“...

... יא, דאָרטן וועט ער זיך איינמאַנען אלע חובות, וואָס דאָס לעבן
איז אים שולדיק געבליבן: דאָרטן וועט ער האָבן כבוד, געלט, רייכע טראָ-
פּיען, און אויך יונגע רוסישע שיינע מיידלעך...
דערווייל, איילט זיך די באַן פאָרויס, פאָרויס — צאקא־צאק, צאקא־
צאק...

* *
*

ווען די באן פארקערעוועט, קאן מען זען צו ערשט דעם לאקאמאטיוו וואס דעכעט שווער, אבער דאך יאגט ער אין געאייילעניש אויף פארויס, אויף פארויס, און שלעפט נאך זיך די וואגאנען... אין ערשטן וואגאן ליגט אויסגעשטרעקט אויף דער באנק דער קאמאנדאנט און דרימלט, וויגנדיק זיך אין ריטעם פונעם גאנג פון דער באן. יער איז צופרידן פון זיך און פון זיין קאריערע, וואס זאגט אים פארויס, אז בקרוב וועט ער אויפגעריכט ווערן דורך די טראפיען, וואס ער וועט זיך אַנזשעברעווען דאָרט, אין דער אוקראינע ... ער האָט איצט אלץ: מאכט, במילא אויך כבוד, באלד וועט ער האָבן אויך רייכטום, אי יונגע רוכישע מיידלעך. וואָס קאָן ער זיך מער ווינטשן?!!...

און דאך, מיט א מאָל האָט ער זיך דורכגעוועקט איבערגעשראקן ווי פון א קאשמאר און אויסגעשריגן ווי נישט מיט זיין קול:

— יאנאַש! יאנאַש!!

— צום באפעל, הער קאמאנדאנט — איז אויפגעשפרונגען דער אונ-טעראפיציר מאָלאַר יאנאַש, וועלכער איז געפאָרן מיטן קאמאנדאנט אין זעלביקן קופע פון ערשטן וואגאן, און געהאט די אויפגאבע צו זיין אויך דער אדיוטאנט, אָדער דער סעקרעטאר פון דעם באטאליאָן.

יאנאַש איז געווען אויסגעשטרעקט אויף א באנק און אויך געדרימלט, געוויגט פונעם גאנג פון דער באן און אויך פון זיינע מחשבות... זיינע מחשבות אָבער זענען געווען אנדערש ווי די פונעם קאמאנדאנט. לגמרי אנדערע. הגם ער האָט אויך אין אנהויב געמיינט אז ביים ארבעטס־באטא-ליאָן וועט ער אויפגעריכט ווערן. קודם דורכן כאבאר, וואָס ער וועט בא-קומען ביי די געפלאַגטע יידן. און דערנאָך, אז מע וועט ארויסגיין אויפן פראַנט, אין דער אוקראינע, דאָרט וועט ער זיך אויך קאָנען אַנראבעווען מיט אזוי פיל טייערע זאכן, וואָס ער האָט געזען און געהערט, ווי אנדער-רע האָבן אהיים געשיקט פאר זייערע ווייבער... איצט, נאָך איידער ער איז אַנגעקומען אין דער אוקראינע, ווען ער איז ערשט אויפן וועג, האָט ער זיך שוין ווי אויסגעניכטערט פון זיינע גליק־חלומות.

אים איז געווען גענוג דער באַזוך זיינער אין דער היים, ביי זיין פאמיליע, אויף דריי טעג צו געזעגענען זיך, איז אים שוין געווען גענוג, אז ער זאָל זיך אָפגעבן חשבון און וויסן, ווי אזוי ער האלט מיט איר, מיט זיין שיינער יולישקאָ...
ער האָט נישט גערעדט מיט קיינעם וועגן זיין מצב בנוגע זיין פרוי ווי אזוי ער האלט מיט זיין משפחה־לעבן. מיט וועמען זאָל ער געווען דע-

ריבער רעדן? פאר וועמען האט ער זיך געקאנט אָפּרעדן דאָס האַרץ? פאַר די אַרבעטס־דינסטלער? די דאָזיקע זענען פאַר אים נישט קיין מענטשלעכע בראַוים. יאָ, ער האָט זיך מיט זיי יאָ אדורכגערעדט, אָבער אויף זיין אייגענעם לשון — מיטן רימען, מיטן מעשענעם שפּראַנטשיק... קיינער האָט נישט געאַנט, פאַר וואָס ער איז אזוי ווילד אויפגעטראָגן, ווי אַן אויפגערייצטע הייה, ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט פון זיין קורצן אור־לויב פון דער היים. ער האָט דעריבער מיט קיינעם נישט גערעדט, נישט געוויצלט זיך, ווי ער איז געוואוינט געווען, איידער ער איז געווען דאָס לעצטע מאָל אין דער היים. פאַר דעם, איז ער געווען אַ ציניקער. זיין צינישן סאַדיזם האָט מען געפילט פון דער ווייטנס. איצט אָבער איז זיין צינישער הומאָר פאַרשוואונדן. ניין, ער איז נישט פאַרשוואונדן געגאַנגען ער האָט אים איבערגעלאָזט אין דער היים, בעת ער איז געווען דאָס לעצט־טע מאָל, זיך געזעגענען, ווען מע האָט זיך געגרייט צו אַט דער רייע. דעמאָלט, מיט דער געלעגנהייט פון זיין באַזוך האָט ער איבערגעלאָזט זיין גוטע שטימונג אין בעט פון זיין שיינער יולישקאַ...

... ווען ער האָט זי גענומען פאַר אַ ווייב, האָבן זיך אַקעגנגעשטעלט די עלטערן זיינע. זיי האָבן אים בפירוש געוואָרנט, אז זיי וועלן נישט דער־לאָזן אַט דעם נישט פאַסיקן שידוך: קודם איז זי אַ געמיינע זונה. דערנאָך האָט זי קיין שום פאַרמעגן נישט, אַחוץ דאָס שיינע פּנימל מיטן זונהשן. טריפהנעם שמייכל (זיי פלעגן זיך אויסדריקן: דאָס שיינע זונהשע ציפּער־בלעטל!), אָבער מיט דער בלוזער שיינקייט, האָבן זיי געזאָגט, וועט ער נישט קאָנען אויסהאַלטן קיין פאַמיליע. זיי האָבן געטענהט, אז זיי האָבן רעכט צו האָבן פּרעטענציעס, ווייל זיי האָבן אויסגעגעבן געלט מיט אים, האַלטנדיק אים אין די שולן, אין די מיטלשולן, ביז ער איז געוואָרן אַן אונטעראַפיציר, כאַטש נישט קיין אַקטיווער, אָבער בשעת מלחמה איז ער דאָך דאָס, און אויב די מלחמה וועט זיך ענדיקן אַמאָל, וועט ער קאָנען זיין אַן אַנגעשטעלטער אין שטאַטהויז, אַ באַאַמטער, ערגעץ אין די נייע „באַ־פּרייטע“ געביטן פונעם „גרויסן אונגעלן“...

ער האָט נישט געקאָנט מוחל זיין די עלטערן זיינע, וואָס זיי האָבן זיך איינגעשפאַרט און נישט געוואָלט קומען צו זיין חתונה אפילו. האָט ער עס געמאַכט אָן זיי, אַ שטיל באַדעקנס, ווי מען זאָגט, און ער האָט חתונה געהאַט, אזוי ווי זיין האַרץ האָט אים דיקטירט. און דאָס־אָ געפיל, אז ער טוט אָפּ אזא העלדישקייט, אויפן אייגענעם חשבון, נישט נאָר אַן דער מיטהילף פון זיינע עלטערן, נאָר אויך זיי צו להכעיס — האָט אים

געמאכט אין זיינע אויגן פאר א העלד. אזוי איז עס אויך קאָמענטירט געוואָרן אין דער פאשיסטישער יוגנט־אַרגאניזאציע, אין וועלכער ער האָט אַקטיווירט, אויך צו להכעיס זיינע עלטערן. ווייל אויך צו דער טעטיקייט זיינער האָבן זיי זיך אַקעגן געשטעלט. וואָס ווייסן זיי, דער אלטער דור? זיי לעבן נאָך מיט די לעגענדעס פונעם אלטן קייסער און קיניג פראַנץ־יאָזעף און מיט די חלומות און צוזאָגן פון דער סאַציאַל־דעמאָקראַטישער טאַג־צייטונג, צו וועלכער זיי זענען אַבאָנירט...

די עלטערן זיינע זענען ברוגז געווען, פאר וואָס ער האָט אָנגעהויבן שרייבן זיין נאָמען פארדייטשט: מילער. ער האָט געוואָלט זיך ארויסווייזן, אז ער שטאַמט פון אריער... דער פאָטער זיינער האָט מיט דעם בשום אופן נישט געקאָנט מסכים זיין. ער האָט געהאַלטן, אז „מאַלאַר“ אויף אונגעריש איז נישט נאָר שענער ווי דער דייטשער „מילער“, נאָר איז אויך — אונגערישער... און ער האָט נישט קיין שום מאַטיוו צו בייטן זיין נאָמען. פאר וואָס זאָל פאַרשוויגן זיין אונגערישער ירושה־נאָמען?... ביידע זאכן האָט ער אָפּגעטאָן קעגן דעם ווילן פון זיינע עלטערן.

און יעדעס מאָל געפילט זיך ווי א מוטיקער העלד, וואָס נעמט זיך אונטער צו זיין זעלבשטענדיק, אויפן אייגענעם אַחריות, — און מיט דער צייט האָט דער וואָרעם פון ספּקות אָנגעהויבן עקבערן אין זיין מוח, אין אלע ביידע פּאלן. מיט דער צייט אָבער האָט ער זיך אָנגעהויבן אויסניכטערן פון ביידע. און — וואָלט געווען אן אויסוועג, וואָלט ער חרטה געהאַט אויף ביידע זיינע געוואַגטע אונטערנעמונגען: מיט דער פאשיסטישער אַרגאניזאציע האָט ער זיך שוין כמעט קלאָר געמאַכט די לאַגע. מען האָט אים גער וואָרפן א ביינדל, אָבער דאָס איז לגמרי אָן א ביסל פלייש... וואָס איז מיט־טיינסגעזאָגט די מציה, צו זיין א גרופע־קאָמאַנדאַנט, צי אפילו אן אדיטאַנט אין א יידישן ארבעטס־באַטאַליאָן? ער איז, כלעבן, נישט מער ווי א פשוטער תפיסה־וועכטער! ער האָט זיך אַרומגעזען, אז די ציווילע באַפעלקערונג האָט געקוקט אויף אים און אויף זיינס גלייכן מיט עקל. זיי זענען באַטראַכט גער וואָרן ווי הענקער פון אַרעמע געפלאַגטע יידן, וואָס האָבן קיינעם קיין ביי זיינעם געטאָן...

און וואָס שייד איר, דער שיינער יולישקאָ זיינער, האָט ער זיך תיכף נאָך דער חתונה א ביסל אַרומגעקוקט און דערזען איר אמתן פּרצוף. ער האָט זיך גיך אויסגעניכטערט פון זיין הייסער ליבע. ער האָט באַלד דערזען, אז אויב נישט אין גאַנצן גערעכט, איז זענען זיינע עלטערן נישט געווען אזוי אומגערעכט, ווי אים האָט זיך עס לכתחלה אויסגעדאַכט. אמת, דאָס

ציפערבלעטל, דאָס פנימל, איז טאקע געווען שייך — אָבער דער עפל איז געווען א ווערעמדיקער (דאָס איז געווען דער מוטערס ווערטל, מיט וועלכן זי האָט אים געוואָרנט, אז ער זאָל עפענען זיינע פארכישופטע אויגן און ער זאָל זיך נישט פארבונדן דעם קאָפּ מיט איר!)... דעמאָלט האָט ער עס נישט פארשטאנען, אָדער גאָר נישט געוואָלט פארשטיין. איצט אָבער, ווען ער איז געווען דאָס לעצטע מאָל אין דער היים, אויף זיין קורצן באזוך, האָט ער עס געזען ממש מיט די אייגענע אויגן: ווען ער איז אָנגעקומען אהיים, אין אָונט (עס איז נאָך נישט געווען אזוי שפעט!), און אָנגעקלאַפּט אין דער טיר, האָט ער עס געדארפּט טון עטלעכע מאָל. ווייל — נישט נאָר וואָס די טיר האָט זיך נישט געעפנט, נאָר קיינער האָט זיך נישט אָנגערופּן. ער האָט שוין געוואָלט אוועק גיין, מיינענדיק אז עס איז נישטאָ קיינער אין דער היים. נאָר א שכנטע האָט אים צוריקגעהאלטן (פון רשעות, זי האָט זיך געוואָלט נוקם זיין, ווי א נישט פארגינערן, אָן דער שיינער יולישקא!) און געזאָגט אז זיין פרוי איז אין דער היים. זאָל ער נאָר שטאר-קער קלאָפּן אין דער טיר... נאָך א צייט האָט ער דערהערט אן איבערגע-שראָקן קול, דאָס איז יולישקא געווען אזוי אויפגעבראכט און אויסגעשריגן: — ווער, צום טיילו, קלעטערט עס ארום ביי נאכט?

— איך בין עס — האָט יאנאַש מאָלנאר געענטפערט, ווי נישט מיט זיין קול, נישט געוואגט, גלייך ער וואָלט געווען אָנגעקלונגען נישט ביי זיך, אין זיין אייגענער וואוינונג, נאָר אין דער טיר פון זיין א העכערן קאָמאנדאנט — איך בין עס, האָט ער איבערגעהזרט כמעט שעפטשענדיק, יאָנטשיקא!

— יאי!!! תיכה! — האָט זיך מיט א מאָל דערהערט יולישקאס געשריי פון יענער זייט טיר — אָבער אין איר קול האָט זיך נישט געהערט קיין פריידיקע איבערראשונג, אזוי ווי ער האָט זיך דערווארט, אז זי זאָל זיך מיט אים דערפרייען, נאָך אן אָפּוועזנהייט פון מער ווי צוויי חדשים... גיכער האָט ער געפילט אין איר אויסגעשריי נישט קיין פרייד, נאָר שרעק... האָט ער געווארט מיט א פארכאפטן אַטעם, זי זאָל עפענען, אָבער עס האָט געדויערט מער ווי נאַרמאל...

ער האָט נישט געמאכט קיין סצענעס. אדרבה, ער איז געווען רואי-קער און געדולדיקער ווי מען וואָלט זיך געקאָנט דערווארטן. ער אליין האָט זיך געוואונדערט, וואָס ער איז געווען אזוי רואיק דעמאָלט, בשעת מעשה. ער האָט נישט געפרעגט. ער האָט נישט געפרעגט גאַרנישט. נישט גע-זאָגט גאַרנישט. גלייך סע וואָלט גאַרנישט פאסירט. און באמת האָט טאקע

גארנישט פאסירט. ווייל פאסירן פאסירט געוויינטלעך, אין אזעלכע פאלן, נאָר דאָס, וואָס דער מענטש וויל, אז סע זאָל פאסירן. אויב דער מענטש וויל נישט, זעט ער גארנישט און ממילא פאסירט עס נישט. און ער האָט נישט געוואָלט, בפרט איצט ווען ער האָט דאָ צו פארברענגען אין דער היים ווייני-קער ווי צוויי טעג, איז וויל ער נישט, אז סע זאָל עפעס פאסירן. ניין, ער האָט נישט געוואָלט. פאר וואָס זאָל ער געווען וועלן? צו וואָס וואָלט עס אים גענוצט? האָט ער זיך געמאכט, גלייך ער וואָלט נישט געהערט די שוש-קעריי אין יענער זייט טיר, גלייך ער וואָלט נישט געהערט, ווי דאָס טירל וואָס האָט געפירט פון דער קיך אין הויף, האָט זיך געעפנט, — און ער איז ענדלעך שוין אריין אין דער שטוב, וואו זיין פרוי האָט אים אויפגע-נומען מיטן ארומהאלדזן און קושן. וואָס האָט אים ליידער זייער ווייניק הנאה געטאָן. ווייל גראַד דעמאָלט, אין יענעם מאָמענט, האָט ער געהערט די טריט פון א פארשוין, וואָס האָט זיך דערווייטערט שטיל, ווי אויף די שפיץ-פינגער... יא, אויפן בענקל איז איבערגעבליבן א מיליטערישער רי-מען מיט א דיאגנאָל, אן איבערשוואונג, ווי מע פלעגט עס אַנרופן... ער האָט נישט געפרעגט גארנישט און נישט געזאָגט גארנישט. אלץ איז פאר אים געווען אזוי קלאַר — איז צו וואָס טויגן די שאלות?!

וואָס איז דען געווען אומקלאַר, אז ער זאָל דארפן עפעס פרעגן? וואָס איז געבליבן אויפצוקלערן, אז ער זאָל דארפן עפעס זאָגן? איז ער געווען, אָבער נאָך מער, זיך געוויזן רואיק, אָבער אין זיינע געדערעם האָט עס געקאָכט, גלייך דארטן וואָלטן געטליעט קוילן, וואָס ברענען. ניין נישט זיי ברענען, נישט זיי לעשן זיך — זיי טליען און צייטנווייז פלאמט ביי אים אויף א רציחה און ער וואָלט אין שטאנד געווען דעמאָלט איבער צו קערן די וועלט, סע זאָל זיך פון איר נישט אויסקלויבן מער ווי איין גרויסע חורבה, ווי א ישוב, וואָס איז פארפלייצט געוואָרן פון א וואול-קאן... אָבער צו דעם, איבער צו קערן די וועלט, פעלן דאָך די כוחות, האָט ער דערווייל אויסגעלאָזט זיין ביטער הארץ צו זיינע ידישע קרבנות. דאָס איז דאָס איינציקע מיטל אויף צו שטילן זיין ריגזה קעגן זיין שיינער יוד-לישקא: ער שלאָגט אַן רחמנות, מיט דער ווילדסטער ציעלאָזטקייט, די יודי-שע ארבעטס-דינסטלעך...

איצט, אויפן וועג אין דער קאלטער אוקראינע, ליגט ער ווי אין הי-נער-פלעט. ער האָט נישט קיין נאָסטאָלישע מחשבות, צי זכרונות, נאָך וועלכע ער זאָל בענקען. אדרבה. איצט וויל ער, אָדער ער וואָלט געוואָלט אלץ פארגעסן. ער וויל בשום אופן נישט האָבן קיין זכרונות פון נעכטן.

ווייל זיי זענען גאר ווייניק דערפרייענדיקע. ארבה, אויב ער דערמאנט זיך (און תמיד דערמאנט וער זיך. וואס מער ער מאכט אַנשטערענגונגען צו פארגעסן זי — דערשיינט ווי א בייז געשפענסט דאס בילד פון דער שיי-נער יולישקא, מיט אירע לאנגע האַר צעלאָזטע אין ווינט, גלייך זי וואָלט זיך נאָכגעיאָגט ווי א שטורעם נאָך א געליבטן, אָן וועלכן ער קאָן זי זיך מער נישט פאַרשטעלן!), פילט ער א חלשות אונטערן האַרץ. ווייל, ער מוז עס זיך מודה זיין — אויך איצט, נאָך אלעמען האָט ער זי דאָך נאָך ליב. אָבער אַט די ליבע איז אזוי פאַרפלאַנטערט מיט שינאה, אז מע ווייסט נישט: וואו ענדיקט זיך זיין אמאָליקע ליבע און וואו הייבט זיך אָן די היינטיקע שינאה?

וואָס סע וועט זיין מיט אים, צי מיט איר, צי מיט זיי ביידע אין דער צוקונפט? ער וויל זיך נישט מאַכן קיין פלענער אויף דער צוקונפט, ווייל ער זעט זי פאַרנעפלט. וואָס, מיטשינסגעזאָגט, קאָן ער זיך דאַרט דערוואַרטן? ער זאָל אָנראבעווען שיינע פעלצענע פרויען-מאַנטלען, ווי אנדערע, כדי זיי אָפצושיקן פאַר דער שיינער יולישקא, יענע יולישקא, וועלכע לאָזט זיך איצט וואוילגיין, ווער ווייסט מיט וועמען?! ... ניין, איצט ווייסט ער שוין, אז ער האָט נישט א מאָל צו וועמען צו שרייבן כאַטש א פאַסטקאַרטל...

אַט די מחשבות האָבן אים איינגעשלעפערט אין פאַרנדיקן וואַגאָן. יאושדיקע, פאַרצווייפלטע געדאַנקען, וואָס א מענטש האָט נאָר פאַרן טויט, אָדער פאַרן זעלבמאַרד ... פאַרשטייט זיך, אז אזעלכע געדאַנקען קאָנען ארויסרופן בלוזי קאַשמאַרן, מיט די מוראדיקסטע זעענישן... גראַד איצט, אין דעם מאַמענט, דערהערט ער דעם קאַמאַנדאַנטס רוף:

— יאַנאַש! יאַנאַש!!

— צום באַפעל, הער קאַמאַנדאַנט — איז ער אויפגעשפרונגען, ווי אן איבערגעשראַקענער האָז, ווייל אין קאַמאַנדאַנטס רוף אָדער אויסגעשריי האָט ער דערהערט דעם זעלביקן טאָן פון פאַרצווייפלונג, וואָס ער האָט גע-האַט אין זיין אייגן געמיט...

און דערווייל פאַרט די באַן פאַרויס: צאַקאַ-צאַק, צאַק...

— יאַנאַש! וואו זענען מיר?

ער האָט קודם געוואָלט ענטפערן:

— אין וואַגאָן, הער קאַמאַנדאַנט, מעלד איך אונטערשעניק! — אָבער

ער האָט זיך געכאַפט צו דער צייט. נאָך איידער ער האָט ארויסגעזעט די ווערטער, אז דאָס האָלט געווען, אָדער דאָס גרעסטע טיפשות, אָדער דער

בעסטער שפאס, אזוי אים צו ענטפערן. האָט ער א הוסט געטון כדי צו געווינען צייט און באלד געענטפערט:

— איך מעלד אונטערטעניק (אזוי שרייבן פאַר די מיליטערישע תקינות צו ראפארטירן: „אונטערטעניק!“ ווי אין די פעאַדאלישע צייטן!). הער קאַמאַנדאַנט, מיר זענען אדורכגעפאַרן בודאפעסט צוריק מיט צוויי שעה. האָט מען דעמאַלט צוגעזאָגט, אז איבער א שעה צייט וועט מען זיך אַפּ שטעלן, (דאָרט ווי די מיליטערישע קאַמאַנדאַטור, וואָס רעגולירט די ציר-קולאציע אויפן באנוועג, וועט דערלויבן!) — דאָרט וועט מען געבן דעם נאכטמאַל... סע זענען אדורך זינט דעמאַלט שוין פיר שעה און — מע וועט שוין גיכער קאָנען געבן דעם פרישטיק איידער דעם נאכטמאַל...

— ווייסט עס דער טייל, וואוארומעט מע פירט אונדז מיט אַט די פארשאַלטענע [יידן... מסתמא זענען די באַן-ליניעס נישט פריי פאר אזא וויכטיקער רייזע... אַנשטאט צו פאַרן גראַד אויף מיזרח, רינגלען מיר ארום אויף א ווייטערן וועג, אָבער מסתמא א פרייעס... דער רוה ווייסט, וואו מיר וועלן נאָך אַנשלאָגן מיט אַט די לייזיקע יידן...

מער האָט ער נישט געזאָגט גאַרנישט. ער וואָלט געווען געוואָלט רעדן מיט עמעצן. זיך אראַפּרעדן פונעם האַרץ, אָבער מיט וועמען? מיטן אדיוטאַנט זיינעם? דאָס איז אונטער זיין כבוד. ער איז אן אַפיציר, אן אונגערישער קיניגליכער אַפיציר, נאָך פון פרידנ'ס צייטן, פון פאר דער מלחמה, און אַט דער איז קיים אן אונטעראַפיציר, געמאַכט אויף דער גיך, מלחמה-צייט...

דערווייל איז די באַן געלאָפן פאַרויס, פאַרויס... קיין מערב, כדי אַנצוקומען וואָס גיכער קיין מיזרח...

*

... ווען די באַן פארקערעוועט, קאָן מען זען נישט נאָר דעם לאַקאַ-מאַטיוו, וועלכער דעכעט שווער, אָבער דאָך יאָגט ער אין געאייילעניש אויף פאַרויס, און שלעפט נאָך זיך די איבערגעלאַדענע וואַגאַנען... מען קאָן זען אויך דעם לעצטן וואַגאַן — אויב מען קוקט אויף צוריק צום עק פון דער באַן... דאָ, אין דעם לעצטן וואַגאַן, איז די קיך, וואָס איז גרייט צו שפייזן דעם אַרבעטס-באַטאַליאָן במשך פון דער גאַנצער רייזע און דער-נאָך, אז מען וועט שוין אַנקומען אין א גוטער און מזליקער שעה. וועט זי עס טון אויך דאָרט, אויפן פראַנט. אזוי לכלהפחות איז זי אויסגעשטאַט

מיט אלע נויטיקע מכשירים, ווי קעסלען, קאָלעפּל, טעפּ, גרויסע ריינען, קאָמעסטערס וכדומה.

דאָ, אין דעם וואַגאַן, פאַרן צוויי קעכערס און איין היטלעריסטישער שומר. דער ערשטער קיכער, אָדער דער אויבערקיכער, איז ברוך גרין און דער צווייטער, דער געהילף, איז איציקל, אָדער איזשאק, וועלכער איז נאָמינירט געוואָרן אויף אַט דעם „פארטרוילעכן פּאַסטן“ ערב דעם ארויס-פאַרן אויפן פּראָנט.

ברוך גרין זיצט אויפן דיל פונעם וואַגאַן און דרימלט אויך אונטער. ער האָט שוין זיין ארבעט פון לאנג פארטיק געמאַכט. דאָס געקעכטס, דער גולאש, איז שוין לאנג כאַרטיק און ער האַרט נאָר, אז די באַן זאָל זיך ערגעץ אָפּשטעלן, אזוי ווי מען האָט זיי צוגעזאָגט, און דאן וועלן זיי מאַכן א קליינע איילנדיקע פּויווע, כדי ער זאָל קאַנען אויסטיילן אין גרויס איי-לעניש דעם נאַכטמאַל. אייגנטלעך, איז די דאָגה נישט אזא גרויסע, ווייל נישט די ארבעטס־דינסטלעך דאַרף מען זעטיקן. קיינער וועט זיך נישט באַקלאַגן, אז ער האָט נישט באַקומען דעם נאַכטמאַל, פאַר וועמען זאָל ער זיך באַקלאַגן? פאַרן ונתנה תוקף?! די הויפטזאך איז נאָר, אז דער „קאָדער-פּערסאָנאַל“, די היטלעריסטישע שומרים, זאָלן זיך שפּיזן און אָנפּרעסן מיטן ביסל פלייש, וואָס שווימט ארום אין גרויסן קעסל... דאָס איבעריקע, דאָס וואַסער, וועט מען אויסטיילן פאַר די ארבעטס־דינסטלעך, איז וועט מען נישט צייט האָבן אויסצוטיילן פאַר יעדן, איז כאַטש פאַר א טייל, וועלכע וועלן האָבן די זכיה צו א ביסל וואַרעם וואַסער...

איז זיצט ער דערווייל טערקיש, מיט די פיס זיינע פאַרקרייצט אונטערן געזעס און דרימלט. ברוך גרין, דער הויפטקיכער, זיצט אויפן דיל פונעם וואַגאַן און וואַרעמט זיך פאַר די פאַר קוילן, וואָס טליען נאָך אונטערן קעסל — און ער דרימלט... קוקנדיק אויף דעם רויט־בלויילעכן אונטערגייענדיקן פּייער, דערמאָנט ער זיך, ווי אזוי מען האָט אים מאָביליזירט אין אַט דעם ארבעטס־באַטאַליאָן:

דאָס איינרופן אין די ארבעטס־באַטאַליאָנען איז נישט געשען מיט א מאָל פאַר אלע, אין אלע אַרטשאַפּטן. מען האָט גערופן פּעריאָדיש. קודם האָט מען מאָביליזירט די יידן פון דער אונטערקאַרפּאָטישער געגנט, וואָס מען האָט „באַפּרייט“ פון דער חרוב געמאַכטער טשעכאָסלאָוואַקיי. דערנאָך, שפּעטער מיט אַנטלעכע חדשים, האָט מען אָנגעהויבן מאָביליזירן די יידישע יונגעלייט פון דער „באַפּרייטער“ טראַנסילוואַניע און ערשט דערנאָך פון די שטעטלעך פון „מאַמע־לאַנד“, פונעם סאַמע עכטן אונגערן... ברוך גרין

איז געווען צווישן די, וואס מען האט אין זיין שטעטל מאַביליזירט צווישן די לעצטע. ווען ער איז נאך געווען אין דער היים, זענען שוין די מיין-סטע יונגעלייט געווען טייל אין ארבנעטס-לאגער און האבן אויפגעבויט מיליטערישע עראַדראָמען צי קאזארמעס אין אונגען, צי אין יוגאסלאוויע, בשכנות מיט אונגען, און א טייל זענען שוין געווען אויפן פראַנט, אין דער אוקראינע, און פון צייט צו צייט פלעגט אַנקומען צו א בריוו פון איינעם, וואס פלעגט שרייבן. אז זיי גייט זייער גוט, אַבאָר מיט עטלעכע יידישע ווערטער האט מען געשריבן בגנבה און געגעבן אַנצוהערן, אז מע פליט אין דער לופטן, צעפילט אויף פיץ-פיצלעך פון די מינעס, וואס עקספלאדירן אונטער זייערע פיס אויף די מינעקעלדער, וואס זיי זענען געצוואונגען צונויפצוקלויבן, ווי אייער פון אונטער די הינער... ער, ברוך, איז נאך דעמאלט געווען אין דער היים, צווישן די ווייניקע, וואס מען האט מאַביליזירט פון די מאראמאַרעשער קליינע ישובים. און זאל דער אמת געזאָגט ווען: ער האט זיך געפילט זייער נישט באקוועם אין אזא מצב. יעדער האט געקוקט אויף אים, ווי אויף א פאואַריזירטן פונעם גורל. מיינסטנס האט ער זעס געפילט ווען ער האט זיך באגעגנט מיט יונגע ווייב-לעך, וועמענס מענער סע זענען שוין לאנג געווען אויפן פראַנט. וואס זאל ער געווען טון, אז מען האט אים נאך נישט איינגערופן? וויל מען, אז ער זאל זיך מעלדן פרייוויליק?!

ער האט געלעבט אין א שטימונג, וואס איז געווען פאר אים כמעט פיינלעך, דווקא ווייל ער איז נאך נישט מאַביליזירט געוואָרן. עס איז מאַדנע, אָבער אזוי איז עס געווען. אייגנטלעך וואלט ער זיך געווען גע-דארפט פרייען, וואס מען האט אָן אים כמעט פארגעסן און מען האט אים נישט מאַביליזירט אויף איין מאל מיט די איבעריקע. אָבער די פרייד איז אים געווען פארשטערט, די משפחות, וועמענס מיטגלידער זענען מאַבילי-זירט געוואָרן, האבן אויף אים געקוקט קרום, גלייך ער וואלט שולדיק געווען, וואס זייערע זענען גערופן געוואָרן אין די צוואַנגארבעטס-בא-טאליאָנען. גלייך זיי וואלטן געווען אוועק אנשטאט אים, אויף זיין אָרט. דאָס איז איינס. און צווייטנס האט ברוך זיך נישט געהאט מיט וואס צו פרייען, ווייל ער האט געהאט פרנסה בצמצום. ער, וואס איז געווען א ישיבה-בחור און איצט נישט געהאט קיין שום באשעפטיקונג — האט געלעבט ביי זיינע עלטערן, אויף קעסט, ווי מע פלעגט זאָגן. ער, זיין פרוי און איינאיינציק קליין זינדל. אזוי פיל האט ער געקאָנט טון, ער האט ארויסגעהאַלפן זיין פאָטער ביים פארטיילן די עטלעכע פלעשער

סאָדע־וואַסער, אויף וועלכע ער האָט נאָך געפונען קונים... צווישן אונדז גערעדט, איז עס געווען פאר אים א בושע, צו טראָגן אויף דער גאס דאָס סאָדע־וואַסער, אָנגעלאָדן מיט דריי־פיר פלעשער אין יעדער האַנט... ער, וועלכער איז געווען פון א ריזנגעשטאלט, העכער און דיקער פון א נאָר־מאלער וואַקס, האָט עס אים אויסגעזען קאַמיש און דערנידעריקט, א פּחי־תת הכבוד, פאר אים. אָבער וואָס האָט ער געקאָנט טון? דער פּאָטער זיי־נער האָט אים נישט געשיקט מיט די פלעשער. ער אליין האָט אָבער נישט געקאָנט צוקוקן, ווי דער פּאָטער זיינער פּלאָגט זיך מיט די פּלעשער. ער אליין האָט זיך געפּילט, אז ער דאַרף אויך מיט וועפעס אַרויסהעלפּן צו דער פּרנסה.

זיין פּרוי? ער האָט מיט איר חתונה געהאַט גאַנץ צופּעליק. ער האָט זיך באַקענט מיט א געלעגנהייט און נאָך עטלעכע וואָכן האָבן זיי זיך פּאַרקנסט. ער האָט זיך באַשלאָסן פאַר איר, ווייל ער האָט געוואָלט סתם חתונה האָבן, נישט ווייל ער האָט זיך אין איר פאַרליבט, צי ווייל זי האָט אים קאַטש געפּעלן, נאָך דעם וואָס זיינע א מומע, וועלכע האָט זיי פאַר־שדכנט, האָט פאַר זיי אַרגאַניזירט א באַגעגעניש. ער האָט זי אַקצעפּטירט, אזוי ווי זי איז, ווייל אויב יענע, וועלכע ער האָט געוואָלט נעמען פאַר א פּרוי (ווייל ער האָט זי ליב געהאַט. דאָס גאַנצע שטעטל האָט דערפּון גע־וואוסט!), האָט זיך פּאַרקנסט מיט אן אנדערן, זיין א ישיבה־חבר, האָט ער געוואָלט פשוט ווייזן, אז ער איז אויך נישט קיין באַוול אויף אוועקצורוּאַרפן — ער קאָן זיך אויך געפּינען א כּלה... האָט ער זיך טאַקע געפּון גען, אָבער קיין ליבשאפט האָט ער דאָך נישט געפּילט צו איר, הגם זי איז געווען גאַנץ א סימפּאַטישע. דאָס האָבן אלע געזאָגט, ווען זיי האָבן זי גע־זען. זי האָט אימפּאַנירט, סיי נאָכן אויסזען, סיי ווי א מענטש, אז מען האָט מיט איר פּאַרפּירט א שמועס. אָבער וואָס זאָל מען זאָגן? מיטן האַרץ קאָן מען נישט רעדן. דאָס האַרץ האָט זיך זיינע שגעונען און געזעצן. אויף דעם איז איבעריק צו פּרעגן שאלות. זיין גאַנץ חתונה האָבן האָט געהאַט איין דער־קלערונג: ער האָט געוואָלט אָפטן אויף דווקא. וועמען? איר, דער, ווע־מען ער האָט זיך דערקלערט אין ליבע און זי האָט זיך דערמיט נישט גערעכנט, נאָר אויפגענומען עס ווי א שפּאַס און געצויגן די צייט, ביז זי האָט זיך פּאַרקנסט מיט אן אנדערן, וועמען זי האָט נישט אזוי געליבט, ווי גערט און געשעצט, ווייל ער איז א צייטונג־שרייבער, א באַקאַנטער, מיט א נאָמען צווישן דער יוגנט, און איז א לינקער טויער, א פּאַליטיקער, וואָס האָט א צוקונפּט. פּאַרשטייט זיך, אז ערשט נאָך דער מלחמה...

אין שטעלט האָבן בייזע צונגען גערעדט, או דערפאר האָט אים נישט געוואָלט איר פּאָטער, און מיט דער צייט איז אים געלונגען, אויך אַפּצוהעלן זיין טאַכטער, ווייל מען האָט אים באַרעדט און אויסגעטראַכט אַניף אים א שם־רע, אז ער איז נישט ביכולת צו האָבן קינדער... פון וואַנעט ווייסט מען, אז ער וועט נישט קאַנען האָבן קיין קינדער? דאָס האָט אים נישט ווייניק געקרענקט. אזא שם־רע קאַן מען נישט אַפּליקע־בען מיט קיין ווערטער, מיט די שְׁנֵסֶטֶע אפילו. דאָס קאַן מען נאָר אַפ־לייקענען מיט מעשים. אָבער א פּאָקט איז, אז דער פּאָטער פון זיין געליב־טער האָט אים דערפאר נישט געוואָלט נעמען פאר קיין איידעם... דער מיט דערקלערט זיך, וואָס ער האָט חתונה געהאַט מיט וועמען עס איז אים אונטערגעקומען אונטער דער האַנט, מיט דער יערשטער געלעגנהייט — נאָר עס זאָל זיין. און וואָס שייך דעם שם־רע, וואָס מען האָט אויף אים אויסגעטראַכט, אז ער קאַן נישט האָבן קיין קינדער, האָט ער איבערצייגט תּיכּף צו די ערשטע חדשים נאָך דער חתונה. אדרבה, מען האָט נאָך גע־דאַרפט צו ציילן צו די חדשים זינט זייער חתונה, מיט א סך גוטן ווילן, אויך עפעס פון פאר דער חתונה, כדי סע זאָל אויסקומען און סע זאָל דערגיין די נייטיקע צייט, אז סע זאָל נישט געבוירן ווערן נאָך פאר די ציין חדשים...

אויך איצט, ווען ער וואַרעמט זיך פאר די קוים טליענדיקע קוילן פון אונטערן קעסל, טראַכט ער דערפון, אז עס איז געווען פון זיין זייט א גרויס אומפאראנטוואָרטלעכקייט, נישט נאָר נאָרישקייט, צו האָבן קינדער אין אַט דער קריטישער לאַגע, אין די מלחמה יאָרן, ווען מע ווייסט נישט, וועמענס מאַרגן עס איז...

ער האָט מיט איין זאך זיך געטרייסט, אז ער האָט זיך געבעטן ביי זיין מוטער און שוויגער, נאָך אין די ערשטע חדשים, ווען ער איז גע־וואויר געוואָרן, אז זיין פרוי איז מעוברת אז מען זאָל אַפּטרייבן דאָס קינד... ער געדענקט נאָך די רייד פון זיין שוויגער:

— אזא זאך טוט מען נישט ביי לייטישע יידישע מענטשן... דאָס וואָס סע וועט זיין מיט דער מאמען דאָס וועט זיין אויך מיטן קינד... (איצט, ביים איבערשרייבן אַט דעם ענטפער, האָט דער זאג פון דער שוויגער אן אנדערן באטייט, א לגמרי אנדערן, ווי דעם, וואָס קענע מאמע האָט אים אפשר דעמאָלט אין זינגען געהאַט. גאָר אן אנדערן. ווער האָט זיך געזאָלט דעמאָלט ריכטן, אז טאקע אזוי וועט עס געשען? די מאמע און דאָס קינד האָבן געהאַט דעם זעלבן גורל. נישט זיי, וועגן וועל־

כע סע ווערט דא דערציילט נאָר דרך גב, נאָר אלע מאַמעס מיט קינדער פון מאַראַמאַרעש, און אלע קינדער מיט מאַמעס, אלע האָבן געהאַט דעם זעלביקן גורל... דאָס האָט אָבער דעמאָלט נאָך קיינער נישט געקאַנט וויסן און זיך נישט א מאָל געקאַנט פאַרשטאַנען (!)...

...איז פאַרבליבן פאַר ברוך גרין, אז יער זאָל זיך טרייסטן (אוי, מען זאָל באַהיט און באַשירעמט ווערן פון אזא טרייסט (!) מיט — א נאַריש־קייט... אז אויך זי, די וואָס האָט אים נישט געוואָלט נעמען פאַר א מאַן, הגם זי האָט געוואוסט, אז יער האָט זי ליב (און זי אליין איז אויך נישט געווען גלייכגילטיק צו אים... א באַווייז, אז אויך נאָך זייער באַזונדער חתונה האָבן האָט זי זיך נישט איין מאָל אויסגעווענדט איר האַרץ פאַר אים. דאָס הייסט, אז זי האָט אים געהאַלטן פאַר אן אייגענעם און זיך אויסגע־רעדט פון צייט צו צייט, וואָס עס האָט זיך איר אָנגעזאַמלט אויף דער נשמה!). זי איז אויך פאַרגאַנגען אין טראַגן... דאָס איז שוין געווען דער רעווערס, די צווייטע זייט פון דער מטבע (אויך איצט, אין וואַגאַן, וואַרע־מענדיק זיך ביים קעסל, קומט אים אָן צו שמיכלען!). אויך יענער, דער ריוואַל זיינער, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט זיין געוועזענער געליבטער, האָט אויך דאָס זעלביקע געטראַכט (און אויך אים געזאָגט!). נאָר מיט אן אנדערער לאַגיק: אויב ברוכט פרוי איז מעוברת, הייסט 'עס דאָך, אז יער איז שוין נישט אזא גרויסע מציאָה פאַר זיינע שוויגער־עלטערן?! איז צו וואָס האָט מען געדאַרפט אים, ווען יענער קאַן אויך האָבן קינדער? און, מעשה שטן, האָט זיין פרוי פאַרשפעטיקט. זי איז נאָך נישט פאַרגאַנגען אין טראַגן. איז יער געווען כּמוצט פאַרצווייפלט... איז אז ער האָט זיך דערוואוסט, אז אויך זיין פרוי איז מעוברת, הגם שפעטער, מיט עטלעכע חדשים פאַרשפעטיקונג, האָט ער זיך געפרייט. מע וועט שוין נישט קאָנען האָבן קיין טענות צו אים...

דאָך, האָט ברוך גרין געפילט זיך ווי שולדיק אין דעם גאַנצן מצב. יער האָט 'עס געפילט בפרט איצט, ווען יער איז געווען אין דער היים זיך געזעגענען מיט זיין משפּחה, האָט ער געפילט אז מע געזעגנט זיך מיט אים אויף אזא אופן, גלייך יער וואָלט זיך שוין מָער קיין מאָל נישט צו־ריק געקלערט. ער האָט עס געפילט נישט אזוי אין די ווערטער, ווי אין דער שטימונג, אין די נישט אַרויסגע־רעדטע רייד. מען האָט דאָס גע־דרונגען פון די איבערדערציילעכצער, פון די בריוו, וואָס זענען געקו־מען פונעם פראַנט פון די אנדערע ידישע יונגעלייט, — אָבער נאָך מער האָט מען עס געדרונגען פון יענע בריוו, וואָס זענען מער שוין נישט

געקומען קיין מאָל, הגם מען האָט אויף זיי געווארט, פון די, וואָס זענען אוועק אויפן פראַנט אין די צוואַנגארבעטס־באַטאָליאַנען און נישט מער הערט מען פון זיי. טייל זענען פשוט פאַרשוואַנדן געוואָרן און מען הערט נישט גאַרנישט וועגן זייער געבייך, גלייך די ערד וואָלט זיי דאָרט איינגע־שלונגען...

אַלע, די מוטער זיינע, די שוויגער און אויך זיין ווייב האָבן אויף אים געקוקט אזוי מאַדנע, אז ער האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטן זייער בליק. ער האָט אים געמוזט אויסווייכן. און ווען ער איז געזעסן פרייטיק צו נאַכטס ביים טיש און די פרוי זיינע האָט אזוי דרך אגב געזאָגט דעם קינד, וואָס האָט געקאָנט זאָגן עטלעכע טראַפן ווי „מאַמי“ זי „טאַטי“: — קוק, זעסטו, ס'איז געקומען ט—א—ט—י!

האַבן אים די טרערן פאַרטונקלט די אויגן. הגם ער האָט זיך צוריק־געהאַלטן. ער איז א מאַן און טאָר נישט אַרויסווייזן ווייבערישע שוואַך־קיטן (וויפל מאָל זענען מיר מקנא די „שוואַכע“ פרויען, וואָס האָבן די פרויליעגיגע זיך אויסצוויינגען, ווען נאָר סע קומט זיי אָן און מאַכן זיך לייכטער אויפן האַרץ?). ברוך האָט זיך איינגעהאַלטן, אָבער באלד האָט ער געפונען א געלעגנהייט זיך אויפצוהייבן פונעם טיש און מיט דער גע־לעגנהייט זיך אויסצוואווישן א טרער... דאָס קינד שפילנדיק זיך מיטן לעפל איבערחזרנדיק „טאַטי“ „טאַטי“, האָט מיטן לעפל אָנגעקלאַפט אין טע־לער, איין מאָל און צוויי מאָל, ביז עס האָט אָנגעקלאַפט ביים ראַנד פונעם טעלער און ער האָט זיך צעבראַכן... דעמאָלט האָט זיך ברוך אויפגע־הויבן פונעם טיש, גלייך ער וואָלט זיך געווען אויפגערגט וועגן צעבראַ־כענעם טעלער. אין דער אמתן האָט עס אים הנאָה געטאָן. ער האָט אלייך נישט פאַרשטאַנען פאַר וואָס, אָבער אים האָט זיך געוואָלט אויך נעמען א; לעפל, און פונקט ווי דאָס קינד, אָנהייבן קלאַפן אין די טעלער נאָך דער ריי ביז זיי וועלן זיך אלע צעברעכן, נאָך דער ריי... ווייל ווי ער לייענט אין יעדנס אויגן, וועט ער דאָך זיך סיי־ווי־סיי מער נישט צוריק קערן.

איז האָט ער זיך געפילט שולדיק, וואָס ער קאָן נישט, נישט נאָר אויסשרייען ווילד, נאָר כאַטש צוזאַגן אויף זיכער, אז ער וועט זיך אומ־קערן אהיים צו זיין פרוי און קינד... איז האָט ער זיך געפילט שולדיק לגבי איר. ער האָט געפילט אזא אומגעזאַלצענעם טעם אין מויל, גלייך ער וואָלט געטרונקען זומער, אין אן ארשיצע, לעבלעך שמוציק וואַסער, וואָס אַנשטאַט סע זאָל אים שטילן דעם דורשט — איבלט עס אים... וואָס האָט ער געקאָנט טון?

טאקע דערפאר האָט ער אָפגעשיקט פאר זיין פרוי א לאנגן בריוו פון אכט זייטן, אין וועלכן ער האָט זיך געבעטן ביי איר, אז זי זאל נישט ברוגן זיין אויף אים, וואָס ער גייט זיך אוועק אויפן פראַנט (גלייך ווער וואָלט געווען געפאָרן אויף א קוראָרט זיך אַפּרוען!), און לאָזט זי אליין איבער מיטן קינד... צווישן די שורות פון זיין בריוו האָט זיך געקאָנט ארויסלייענען זיין זאָרג פאר איר: ווי אזוי וועט זי זיך קאָנען באַפאָרען אליין מיטן קינד? און דאָס נישט נאָר איצט, מלחמה־צייט, נאָר נאָך מער — נאָך דער מלחמה. ווייל ווי סע ווייזט אויס, וועלן זיי אין דער היים גיכער איבערלעבן די מלחמה, ווי ער אויפן פראַנט (אזוי לכל הפחות האָט מען נאָך דעמאָלט געמיינט!).

ער האָט אין זיינע אויפקלערונגען, וואָס ער האָט געשריבן אין זיין לאנגן בריוו, וואָס ער האָט אוועקגעשיקט, איידער זיי זענען פארלאָרן געוואָרן אין די וואַגזען, געפרואוּט זי דערמוטיקן און גלייכצייטיק זיך צו פארענטפערן וואָס ווער באַגייט אזא „פארברעכן“ לגבי איר, וואָס ער גייט שטארבן אויפן פראַנט, אליין, אָן איר...

איצט, ווען ער זיצט פארן קעסל און וואַרעמט זיך, ווען ער דרימלט איין פונעם וויגן פון דער פאָרנדיקער באַן, טראַכט ער נאָר איינס: דער בריוו זאל אַנקומען צו זיין פרוי, זי זאל אים באַקומען און געוואויר ווערן וועגן זיינע געדאַנקען, מיט וועלכע ער ציעשיידט זיך פון איר... פאר די עלטערן זיינע האָט ער נישט געשריבן גאַרנישט. נאָר צוגעשריבן א גרוס. וואָס זאל ער געווען שרייבן פאר די עלטערן? פאר זיי האָט נישט קיין זין זיך צו פארענטקערן. ער איז טאָקע א בן־יחיד און אזוי האַבן זיי אים טאָקע אויסגעוואַקסן, אָבער פאר זיי פילט ער זיך נישט שולדיק. בכל אופן איז ער פאר זיי נישט שולדיק מער, ווי אן אנדערער זון פאר זיינע ועל־טערן. אָבער פאר זיין פרוי? — דאָס איז שוין עפּעס אנדערש. וואָלט ווער נישט געווען חתונה געהאַט מיט איר. וואָלט איר מסתמא איצט פיל גרינגער געווען: זי וואָלט איצט נאָך געווען א מיידל און נישט געהאַט שוין קיין דאַגות מיט א קליין קינד, אין אזעלכע מוראדיקע צייטן...

אָבער וואָס איז ער שולדיק? אלץ איז דאָך נאָר א פאטאליטעט... גאַרנישט קאָן דער מענטש זיך נישט אויסקלייבן. גאַרנישט... אלץ פירט זיך דאָך לויט די געזעצן פון דער השגחה, אָדער לויט דעם בלינדן צופאל... אלץ. דאָס אחריות, וואָס מע לייגט ארויף אויף די מעשים און האַנדלונג-

גען פון א מענטשן, זענען דאך נאר טיילווייז בארעכטיקט, בפרט אין
 אזעלכע פאלן. דא פאסירן דאך זאכן, וואָס דער מענטש באטייליקט זיך
 אין זיי אין מערסטן פאל אויף א פאסיוון אופן. ער באטייליקט זיך מיט
 זיין אַנוועזנהייט, נישט אלע מאל מיט זיין אקטיוויטעט. סע געשעט נישט
 אים, נישט דורך אים. ער איז דער אַביעקט, נישט דער סוביעקט...
 ... טליען זיינע מחשבות, ווי עס טליען די קוילן אונטערן קעסל
 אין לעצטן וואגאן פון דער באן, וואָס פאַרט אין איילעניש פאַרויס, פאַר-
 רויס, אויפן פראַנט, אין דער אוקראינע. אוקראינע... וואָס זעט אויס צו
 זיין נאָר א סטאַציע אויפן וועג צו יענער וועלט, פון וועלכער מע קערט
 זיך נישט צוריק...
 און די באן פאַרט. פאַרט... צאקא־צאק, צאקא־צאק...

*

... ווען די באן פארקערעוועט, קאָן מען זען נישט נאָר דעם עק
 מיטן לינעטן וואגאָן — מע קאָן זען אויך דעם פאַרלעצטן וואגאָן, וואו סע
 זענען אַנגעלאָדן די פערד... אין צוויי וואגאָנען וויגן זיך איצט, פאַרנדיק,
 די פערד פונעם צוואַנגארבעטס־באַטאליאָן, וואָס מע פירט ארויס אויפן
 פראַנט, אין דער אוקראינע, כדי זיי, אָט די פערד, זאָלן אויך „צולייגן א
 האַנט“ צום אייננעמען דאָס „גרויסע אונגערן“...
 פארשטייט זיך, אז די פערד פאַרן נישט אליין אין די וואגאָנען.
 בכלל האָבן די פערד גאַרנישט געטאָן אליין, פון זייער גוטן ווילן. נישט
 א מאל אריינגיין אין די וואגאָנען האָבן זיי געוואָלט. גענוג האָט מען זיך
 מיט זיי אַנגעמוטשעט, ביז מען האָט זיי „איבערצייגט“, אז זיי זאָלן זיך
 לאָזן אַנלאָדן אין די וואגאָנען.
 איצט פאַרט מיט זיי דער ארבעטס־דינסטלער לעאָן פישער. וער איז
 געווען א שטעטישער און אין זיין לעבן האָט ער נישט געהאַט צו טון
 מיט קיין פערד. אָבער, ווי סיי וועלכער, וואָס האָט אמאָל געלערנט אין
 א ישיבה, האָט ער זיך גרינג אויסגעלערנט סיי וועלכע מלאכה. האָט יער
 זיך אויסגעלערנט אויך ווי אזוי אומצוגיין מיט פערד... אדרבה, איצט
 צווישן די פערד פילט ער זיך ווי א היימישער צווישן אייגענע. אים איז
 עס דאָ, אין דעם וואגאָן מיט די פערד, פיל ווארעמער און היימישער ווי
 די, וואָס פאַרן אַנגעטאַסעוועט צו פערציק מענטשן אין איין לאסט־וואגאָן.
 הגם אין יענע וואגאָנען, וואו עס פאַרן די מענטשן, די ארבעטס־
 דינסטלער, איז פאראן אויך אן אייוועלע, אין וועלכן מע קאָן אריין

ווארפן עטלעכע קוילן (אויב מען האָט!), כדי זיך אַנצואוואַרעמען — איז אָבער דאָ וואַרעמער. די בהמות, די פּערד, מיט זייער אָטעם זענען זיי גובר די קעלט, וואָס קומט דאָס זיך פון די אייזערנע ווענט פון דעם וואַגאָן...

לעאָן פּישער איז נישט קיין בטלן. מע קאָן אים פאַררעכענען נאָר פאַר א האַלבן ישיבה־בחור, ווייל אין דער ישיבה האָט ער זיך אויסגע־לערנט אויך וועבעריי.

דאָס איז געווען דער אויפטו כּונעם בערבעשטער רב, וואָס איז אין סיגעט געווען דער ראש הישיבה (אזוי איז ער געווען נאָר דיין!), צו עפענען א וועב־פּאַבריקל מיט דער הילף פונעם דזשאָינט, וואו די ישיבה־בחורים זאָלן האָבן, וואו זיך אויסצולערנען אויך א מלאכה.

מע האָט אים גערופן דער בערבעשטער רב, ווייל פון בערבעשט האָט מען אים פאַרבעטן צו זיין ראש־בית־דין פון דער סיגעטער קהילה, ביז דער יונגער קאנדידאט אויפן כּסא־הרבנות וועט אונטערוואַקסן. דער־ווייל איז ער נאָך צו יונג. ער האָט אַקערשט אַנגעהויבן לייגן תּפּילין, ווען זיין פּאַטער, דער סיגעטער רב, איז יונגעררהייט נפטר געוואָרן. איז דערווייל פּירט אָן מיט דער ישיבה דער בערבעשטער רב.

אין דער ישיבה־פּאַבריק האָבן די בחורים געאַרבעט א האַלבן טאָג, און א האַלבן טאָג האָבן זיי געלערנט גמרא און תּוספות. טייל האָבן גע־לערנט פאַר מיטאָג און געאַרבעט נאָך מיטאָג, און טייל האָבן געאַרבעט פאַר מיטאָג און געלערנט נאָך מיטאָג. דאָס הייסט אז די פּאַבריק האָט גע־אַרבעט אין צוויי שיכטן צו פיר שעה, פּראָדוצירנדיק צייג, נישט קיין טייערן, וואָס איז פאַרקויפט געוואָרן אויף הויזן, כּשרוע אָן א פאַרדאָס פון שעטנז, סיי פאַר די ישיבה בחורים גופא, סיי פאַר אַנדערע חסידישע בעלי־בתיים פון סיגעט, וועלכע האָבן געוואָלט זיין זיכער, אז זיי טראָגן נישט אויף זיך קיין שעטנז...

די ישיבה־פּאַבריק איז געווען א מאָדערנער אויפטו. ווי אזוי צו העלפן פּראָלעטאַריזירן די מאַראַמאַרעשער יידישע יוגנט. איז עס טאַקע געווען א שול נישט נאָר אויסצולערנען א מלאכה, נאָר אויך א געלעגנ־הייט פאַר צו דערציען יוגנט רעוואָלוציאָנערן. ווען מע וואָלט געווען געמאַכט אן אומגעריכטע אונטערזוכונג, וואָלט מען געווען געטראָפן אונ־טער די שטרוי־זעק מאַרקסיסטישע ליטעראַטור, וואָס די ישיבה־בחורים פלעגן לייצען כּסוד און זיך איבערגעבן פון האַנט צו האַנט די אויסגע־לייגטע בראַשורן.

פון וואו זיי האבן גענומען אזא לייען-מאטעריאל? אויף דעם האט געזארגט די סיגעטער קליינע, אבער גוט ארגאניזירטע פארטיי-ארגאניזאציע.

סיגעט איז דאך געווען א גרענעץ-שטאט מיט דער טשעכאסלאוואקיי. נאָר די טייס האָט זיי איבערגעטיילט אָט די צוויי מדינות. איבער דער סעלאַטווינער בריק זענען אריבערגעקומען יעדן זונטיק די רומענער, וואָס האָבן געוואוינט אין יענער זייט, אין דער טשעכיי און זענען געקומען יעדן זונטיק קיין סיגעט אין רומענישן קלויסטער. זענען אָט די דאווענער גע-וואָרן די שליחים, וואָס האָבן מיטגעבראכט מיט זיך צווישן זיינערע „סי-דורלעך“ אויך אָט דאָס כאַטעריאל אין דער יידישער צי אין דער אונגע-רישער שפראך. אין דער טשעכאָסלאַוואַקיי איז אָט דאָס כאַטעריאל געווען לעגאל דערלויבט, האָט מען אזוי ארום געקאָנט באַקומען פון פּוילן, פון קארל קויטסקיס „דער פּראָגראַם פון גאַטא“ ביז די פּאָפּולאַריזירנדיקע קליינע ביכעלעך פון וואַרשעווער „גראַשן-ביבליאָטעק“.

האָבן די ישיבה-בחורים געלייענט און געלערנט...

טייל פון אָט די ישיבה-בחורים פּראַלעטאַרן זענען טאַקע מיט דער צייט געוואָרן מיטגלידער פון א פּאַרטיי-קעמערל וואָס פלעגט זיך צונויפ-קומען בסוד, אין א שבת נאָך מיטאַג, נאָכן טשאַלנט, אין מילגאַרטן, צי אויפן סאַלאַוואַן-באַרג, און מען האָט דיסקוטירט וועגן דער קומענדיקער רעוואָלוציע.

טייל פון אָט די יונגע רעוואָלוציאַנערן זענען שפּעטער אוועק געפּאַרן אין דער בוקאַווינע, כדי צו זוכן פּרנסה און אויך „גייסטיקע שפייז“ פאר זייער פּאָליטיש-רעוואָלוציאַנערער פּאַרפּולקומונג, ווייל די סיגעטער לופט איז געוואָרן ענג פאר זיי...

לעאַן פישערן האָבן די געשעענישן פאַרכאַפט אין סיגעט, ווען די אונגען זענען אריין אין צפון-טראַנסילוואַניע און מאַראַמאַרעש, אדאַנק דעם היטלעריסטישן ווינער אָפּמאַך אָדער בעסער געזאַגט דיקטאַט. די ישיבה-פּאַבריק האָט אויפּגעהערט אַרבעטן און איז געשלאָסן געוואָרן, צו-ליב די נייע פּאַשיסטישע געזעצן.

איצט, ווען ער וויגט זיך דאָ, אין וואַגאַן, דרימלענדיק און וואַרע-מענדיק זיך ביי דער פּאַרע פּונעם וואַרעמעם אָטעם פון זיינע פּערד, דער-מאָנט זיך פישער. אז איצט פּאַרט ער שוין אייגנטלעך דאָס צווייטע מאל קיין סאַוועטנפּאַרבאַנד... דאָס ערשטע מאל האָט ער עס געטאַן מיטן איי-גענעם ווילן, אין סוף פּערציקער יאָר, ווען ער האָט זיך געלאָזט מיט

נאך א גרופע חברים שווארצן די גרענעץ, כדי אַנצוקומען אין איינציקן מיזרח-איראָפּעאישן לאַנד, אין וועלכן עס איז אין יענער צייט נישט גע- ווען קיין יידן-געזעצן און אלע בירגער זענען געווען גלייך...

דאָס איז געווען אין אַ געוויסע פּונ א פּסיכאָזע, פּון וואַנדערן... תּיכּף נאָכן אַריינקומען פּון די אונגערישע פּאַשיסטן אין טראַנסילוואַניע און מאַראַמאָרעש האָבן זיך אַנגעהויבן שיטן יעדן טאָג נייע פּאַרבאַטן. מען האָט נישט געטאַרט פּאַרלאָזן אפּילו די שטאַט אָן א ספּעציעלער דער- לויבניש. איז האָט מען אַנגעהויבן אַרויסקוקן נאָך די סאַוועטן. טייל זענען אַריבערגעלאָפּן קיין רומעניע, וואו די פּאַשיסטישע געזעצן זענען נאָך גישט געווען אזוי האַרב. און טייל האָבן געוואַנדן זייער האַטענונג צום ראַטנפּאַרבאַנד. אזוי ווי די גרענעץ מיטן ראַטנפּאַרבאַנד איז שוין געוואָרן א דירעקטע, זינט ווען די רויטע אַרמיי איז אַריין אין דער גאַליציע און סוב-קאַרפּאַטיע האָט מען געהאַפּט, אז זיי וועלן זיך נישט אָפּשטעלן און קומען ווייטער, אויך קיין מאַראַמאָרעש-סיגעט... האָט מען טאַקע געוואַרט אויף דער באַפּרייאַונג, ווי אויף משיחן... מע דערציילט טאַקע אז דער קרעטשענעווער רבי פּלעגט יעדן טאָג, פאַר מנחם-מעריב, אַרויס גיין אין הויף און אופּהויבן די אויגן צום הימל, ווי צו קידוש-לבנה, זען צי די רושן זענען שוין געקומען... פאַרשטייט זיך, אז די יוגנט, די וואָס האָט שוין געלייענט די מאַרקסיסטישע בראַשורן און געקאַנט א ביסל עברי אויף רוסיש, האָבן געלייענט אויך די „איוועסטיא“, וואָס מען האָט גע- קאַנט קויפּן אין סיגעט ביים צייטונגס-קיאָסק. אָט די יוגנט האָט נישט געקאַנט וואַרטן, ביז דער דאָזיקער משיח וועט קומען. מען האָט נישט געקאַנט וואַרטן, ווייל עס איז נישט געווען גענוג לופט אויף צו עטעמען... אויך פאַר לעאָן פּישערן איז ענג געווען די לופט. קיין אַרבעט האָט ער שוין נישט געהאַט. די געזעצן האָבן אַרומגעצויגן די פעסליע אַרום האַלדן, האָט ער זיך צונויפּגערעדט מיט נאָך א גרופּע יונגעלייט און זיך געלאָזט גיין קיין ראַקעווע, צו דער גרענעץ...

איצט פאַרט ער שוין דאָס צווייטע מאָל צו דער גרענעץ. דעמאָלט האָט אים די אונגערישע גרענעץ-וואך געכאַפּט, איינגעשפּאַרט אין תּפיסה און דערנאָך אים געמשפּט פאַר פּרואוון שוואַרצן די גרענעץ... איצט פּירט מען אים, כּמעט אונטער דער זעלביקער וואך, אין דער אוקראַינע — וועט עס זיך אים איינגעבן אַריבערצולויפּן צו דער רויטער אַרמיי? דאָס איז די איינציקע פּראַגע, וואָס ער האָט איצט צו לייזן.

איז אז די באן איז שוין אָנגעקומען אויף דער פּוילישער און דער-
 נאך אויף דער סאָוועטישער זייט, האָט זי אָנגעהויבן פאָרן פאמעלעכער.
 איצט איילט מען זיך שוין נישט. ביז איצט, ווען מען איז נאך גע-
 ווען אויפן אונגערישן באַדן, דערנאָך אויפן עסטרייכישן — איז די באן
 געלאָפן, כמעט נישט אָפגעשטעלט זיך. איצט שטייט מען מער אין די
 סטאציעס ווי מען זאל פאָרן... נעכטן איז מען געשטאנען א גאנצן טאָג אויף
 א וואַקזאל. מען האָט די באן מאַנעוורירט אויף א טויטער לינקע — לאַז
 זי ווארטן. זענען די וואַגאנען געווען פארריגלט און מען האָט געווארט...
 לעאָן פישער האָט איין געדאנק, אַנצוקומען וואָס גיכער אויפן
 פראַנט און דאָרט וועט ער פּרוּאוון אריבער צו דער רויטער ארמיי, (א-
 דער לכל הפחות צו א פארטיזאנער-גרופע!) אויב דאָס גליק וועט אים
 צושפילן, וועט ער זיך רעאליזירן זיין לאנגטיקן חלום...
 וויפל יוגנטליכע פונעם צוואנגארבעטס-באטאליאָן האָבן דען נישט
 אין דעם מאַמענט געהאט דעם זעלביקן געדאנק!?

*

... און די באן פאָרט, פאָרט, און פארשלעפט מיט זיך אין דער
 אוקראינע א באטאליאָן מיט יידישע ארבעטס-דינסטלעך, וועלכע האָרטי
 האָט געגעבן ווי אן אויסהילף פאר היטלערן, איינצונעמען רוסלאנד און
 בייצוקומען די רויטע ארמיי... אויך זיי, די צוויי הונדערט צוואנציק אר-
 בעטס-דינסטלער העלפן „באפרייען“ דעם שטח פון דער אונטערקארפאטי-
 שער אוקראינע, און פון גאליציע, און א טייל פון דער אוקראינע גופא,
 כדי צו מאַכן איין גרויס אונגערן, וועגן וועלכן קיין שום פריערדיק דור
 האָט נישט א מאָל געהלומט...

צוויי הונדערט צוואנציק יידן (בלויז אויפן פאפיר זענען זיי אוי-
 פיל, ווייל איבער צען פון זיי זענען שוין נעלם געוואָרן, ווער ווייסט, וואו
 זיי באהאלטן זיך אויס!), פּפּצן אונגערן פון דער מאנשאפט, וואָס קאָ-
 מאנדעווען דעם ארבעטס-באטאליאָן און זעכצן מאַגערע פּערדלעך, וואָס
 האָבן צו שלעפן אכט וועגן מיט דער לאַדונג... אלע זענען זיי איצט אויפן
 וועג קיין מיזרח...

לעאָן פישער האָט זיך דערווייל געקוילערט פון איין זייט אויף דער
 צווייטער אויף א בינל היי, אויפן דיל פונעם וואַגאָן, און געהלומט. פון

צייט צו צייט האָט ער געכאַפּט אַ בליק צווישן די שפּאַרעס פּון דער טיר און געזען וואָגאַנען, וואָגאַנען, וואָס מע קאָן זיי נישט אַ מאָל איבערצייילן. אזוי פיל זענען זיי. מאַסנווייז, אָנגעלאָדענע און ליידיקע, וואָס שטייען און רוען זיך אָפּ כּון זייער מידן וועג פּון מי, רח קיין מערב און פּון מערב קיין מיזרח — אָבער אלע האָבן אויף זיך דעם סאַוועטישן צייכן, דעם האַמער איבערגעקרייצט איבערן סערפּ, ווי אַ צו להכּיעסדיקער קאַנטראַ-פּונקט קעגן פּאַשיסטישן האַקנקרייץ... געבן אים איז געווען אַ שטערן מיט פינף שפיצן: איינער האָט געוויזן צום הימל און פיר צו די קאַרדינאַל-פּונקטן. ער וואָלט אויסגעזען ווי אַ מגן-דוד, אָבער ס'ע האָט געפּעלט דער זעקסטער שפיץ, וואָס זאָל ווייזן צו דער ערד, אויף וועלכער מע זאָל שטיין מיט די שוואַכע, ציטערנדיקע פּיס, פּילנדיק אונטער זיי פּעסטן באַדן...

*

...נו, איז דען דאָס אַ סוף פּון אַ מעשה?

יא, עס איז טאַקע אמת. די מעשה איז נישט געענדיקט. אזוי ווי קיין שום יידישע מעשה האָט נישט קיין סוף, הגם כּמעט אין יעדן דור האָבן זיך געפּונען שונאים וואָס האָבן זיך געבראַכן זייער טעמפּן מוח, ווי אזוי אַ סוף צו מאַכן. אָבער דאָס סופּסטע קאַפיטל פּון דער יידישער מעשה איז תּמיד געווען אויך ווי אַן אָנהויב קאַפיטל, אַן ערשט קאַפיטל, צו אַ נייער מעשה...

איז דאָך יעדע מעשה אונדזערע נישט מער ווי אַ רינגעלע אין דער לאַנגער אומענדלעכער קייט פּון אונדזער קיום, וואָס איז געווען און וועט אוודאי זיין אַן אַ סוף.

די געלע אַרעמבאַנד אָדער די מעשה פּון דער געלער אַרעמבאַנד, איז דאָך אויך נישט קיין באַזונדערע אומאַפּהענגיקע מעשה, נאָר איז אַ רינג-געלע, ווי אלע זענען עס געווען אויך ביז היינט, אין איין לאַנגער קייט מעשיות, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן נאָך צוריק מיט קנאַפּע פיר טויזנט יאָר און וועלן זיך אוודאי נישט ענדיקן קיין מאָל... סידן באַחרית הימים. פּון די אַרבעטס-דינסטלער מיט די געלע אַרעמבאַנדער זענען טאַקע אומגעקומען דער רוב פּון זיי אָבער די דאָזיקע וואָס זענען געבליבן, וואָס האָבן איבערגעלעבט, האָבן זיך מיט דער צייט איינגערייעט אין פאַרשידענע איינהייטן, וואָס האָבן געקעמפט אויך מיט דער ביקס אין די הענט, קעגן פּאַשיסטישן שונא. זיי האָבן שפּעטער נישט ווייניק בייגעטראָגן,

אין א געוויסער מאָס צום צעשמעטערן די אלטע וועלט און צו שטעלן א
יסוד פאר א נייער וועלט...
אין עס דאָך אן אנדערע געשיכטע א שפּאַגל נייע...

דערפאר טאקע זעט אויס די דאָזיקע מעשה ווי אומפארענדקט ווי
אלע מעשיות. ווייל וואָס סע האָט פאסירט ווייטער געהער שוין נישט
אהער. איז דערפאר לאַמיר זאָגן אז דאָ ענדיקט זיך בלויז א קאפיטל פון
דער מעשה, פון דער אייביקער יידישער געשיכטע.
...די יידישע געשיכטע איז דאָך אייביק.

מיין ברודער פייוויש

נאָך מיין גייסטיקן פּאַטער,
דעם קדוש ר' הערשל גערטנער זצ"ל,
האַט איבערגעלעבט א זון, שלום אריה;
ווי מיט א ברודער האָב איך א סיכסוך,
וועגן דער חסידות־ירושה פון וויזשניץ
(ער האָט גענומען דאָס התנהגות —
מיר זענען געבליבן די מעשיות!).
ווידמע איך אים, און זיין מלכה,
אַט די מעשה, ווי א חלק־אויסצאל...

דער ברודער ווערט א שמוגלער

ביי אונדז אין שטוב האָט מען געלעבט פון גאַרנישט. מיין פּאַטער
האַט אין דער צייט קיין געשעפטן נישט געמאכט. עס איז געווען דאָס
ביסל פעלד וואָס מיר האָבן געהאַט, וואָס איז איבערגעבליבן בירושה
פונעם זיידן, איז האָט מען דערפון קוים געהאַט אויפן שטיקל ברויט.
אייגנטלעך האָט עס דער זיידע פאר אונדז נישט איבערגעלאָזט ביי
רושה. דאָס וואָלט אונדז אפשר צו לייכט אָנגעקומען (אונדז איז קיין
מאַל גאַרנישט אָנגעקומען לייכט!). איבערגעלאָזט האָט ער עס לעת־עתה
פאר דער באַבע, ביז זי לעבט. נאָר שפּעטער, נאָך איר אָפּלעבן, איבער
הונדערט און צוואַנציק יאָר, וועלן מיר עס ירשענען... דערווייל וואוינט ד' ^{די}
באַבע ביים פעטער לייב — ממילא איז עס ער דער גאַנצער יורש, נישט
מיר.

אזוי איז עס געגאַנגען עטלעכע יאָרן. לויט דעם זיידעס צוואָה, מיר
האָבן זיך צוגעקוקט מיט קנאה־בליקן, ווי דער פעטער לייב נוצט דעם גאַנצן
גאַרטן, האָט פון וואו צונויפצונעמען א ביסל קאַרטאָפּל, מאַליי, פּאַסאַליעס
און טייל מאַל א ביסל ווייץ אויף שמירה־מצות. מיר האָבן זיך צוגעקוקט
אײן יאָר, דאָס צווייטע, און אז אויפן דריטן יאָר האָט מען געזען, אז די
באַבע זאַל מאַריך ימים זיין — איז געזונט און שטאַרק, האָט מען אָנגע־

הויבן רעדן אנדערע דיבורים: וואו שטייט עס געשריבן אז מיר זאלן נישט האבן א סטעבלע היי אויך פאר אונדזער קו? איז האָט עס זיך אזוי אָנגעהויבן. קודם האָט מען אָפּגעקאַסעט א שטיקל פעלד, כדי מיר זאלן האָבן א ביסל היי צו האָדעווען די קו. דערנאָך האָט מען צעגראָבן לעבן אונדזער שטוב א שטיקל ערד און געמאַכט עטלעכע בייטן, כדי מיר זאלן האָבן וואו אָנצווייען עטלעכע ציבעלעס, רעטעכער, מייערן און אנדער גרינצייג, וואָס זענען נויטיק אין א שטוב. דערנאָך, שפעטער מיט א יאָר האָט מען געזעצט עטלעכע קאַרטאַפּל און אזוי זענען מיר צו ביסלעך אריין אין דער חזקה פון אונדזער ירושה, וואָס דער זיידע האָט אונדז איבערגעלאָזט, נאָך אין דער צייט, ווען די באַבע האָט נאָך גע- לעבט.

אַמת, עס איז אונדז נישט זייער לייכט אָנגעקומען. אָבער ווי גע- זאַגט, וואָס קומט אָן לייכט? כל-זמן א מענטש לעבט, קומט אים גאָרנישט אָן לייכט. בכל-אופן, ביי אונדז אין שטוב איז גאָרנישט אָנגעקומען לייכט. דאָס אלץ איז אָנגעקומען מיט מחלוקת, מיט קריגערייען, וואָס האָבן אַנ- געהאַלטן א גאַנצן ליבן זומער, ווען עס איז דער סעזאָן פאַרן באאַרבעטן דאָס פעלד. אין האַרבסט, בעסער געזאַגט ערב יום-כיפור, אָדער שפעטסטנס הושענא-רבה, האָט זיך דער טאַטע איבערגעבעטן מיטן פעטער, די מאמע מיט דער מומען, מען האָט זיך אָנגעוואונטשן א גוט יאָר, א גמר התימה טובה, און עס איז געווען א צייטווייליקער שלום אין אונדזער משפּחה כמעט א גאַנצן ווינטער... אָבער אזוי ווי דער שניי האָט זיך נאָר אָנגעהויבן צו טאַפען און עס האָבן אָנגעהויבן שפּראַצן אויפן פעלד די ערשטע גרעזלעך — האָט עס זיך איבערגעחזרט פון דאָס ני. ווידער האָט מען אָנגעהויבן דעם ברוגז. מע קען שוין זאָגן דעם טראַדיציאָנעלן ברוגז צווישן יידן אָדער נישט-יידן מאַראַמאַרעשער יורשים... איין מזל איז נאָך געווען, וואָס ביי אונדז האָט מען זיך נישט געשלאָגן מיט קיין העק, ווי עס פלעגן טון ביי אזעלכע פאלן די פויערים, אונדזערע שכנים.

איז דערפאַר לאַמיר זאָגן, אז מיר האָבן געהאַט א שטיקל פעלד וואָס מיר האָבן באַקומען, אָדער גענומען, בירושה. איז שוין געווען א ביסל היי פאר דער קו, נעבן וועלכער מיר האָבן געוויינטלעך אויפגע- וואַקסן אויך א טעלעטשקעלע. האָט מען פאַרקויפט יעדן טאַג עטלעכע ליטער מילעך, פון וואָס עס האָט זיך געדרייט א ליי אין שטוב. אפילו דעם מלמד, ביי וועלכן איך האָב געלערנט, האָט מען אויך געצאָלט מיט אַ ביסל קאַרטאַפּל, פּאַסאַליעס, ציבעלעס און א סך מאַל מיט „גאָרנישט“.

מיינע פיר שוועסטער, איינע גרעסער פון דער אנדערער, האבן טאג און נאכט מער זיך געקריגט ווי געארבעט. אן ארבעט האבן זיי אייגנטלעך נישט געקאנט לעבן און אן מחלוקת האבן זיי, ווייזט אויס, נישט געקאנט ארבעטן. זיי זענען געזעסן מיט די געבויענע רוקנס און האבן גענייט, געשטיקט טולענע פירהאנגען, געהעקלט זיידענע קנעפ, פאלסטערלעך, לויפערס, מיטלערס, אדער אויסגענייט וואונדערשיינע תפילין-בייטלעך פאר חתנים, וועמענס כלות עס האט זיך נישט געוואלט ברעכן דעם רוקן און זיך ארויסנעמען די אויגן ביים אויסנייען א תפילין-בייטלעך צי א טלית-זעקל. די שוועסטער מיינע האבן דערפון געהאט ארויפצווארפן אויף זיך א קלייד, צו קויפן זיך א שקעטעלע פודער, פאר וואס די מאמע איז געווען ברוגז. זי האט געזאגט, אז זי האט קיין מאל אויף איר פנים קיין פודער נישט געלייגט, הגם זי איז אויך אמאל אזוי יונג געווען. זי האט זיי געראטן צו נוצן אנשטאט פור דער, ווייס קראכמאלנע מעל געמאכט פון קארטאפל. אזוי פלעגט זי אויך טון...

נאך מער האט די מאמע געהאט צו טון מיט דער עלטסטער, מיט בראנען, — זי האט געהאט פארשידענע שגעונען. זי האט, למשל, נישט געוואלט עסן. זי האט געפאסט תעניתים און זיך באגניגט מיט טרינקען טיי, כדי זי זאל נישט אויסזען אזוי דיק. זי האט זייער געוואלט אויסזען יונגער, איידלער... יעדער ביי אונדז האט פאר איר דרך-ארץ געהאט. קיינער האט נישט געוואגט אַנצורירן אירע זאכן. הוץ דעם וואס מען האט מורא געהאט פאר איר מויל, האט מען געהאט עפעס אזא מין רחמנות-געפיל, וואס מען האט געוויינטלעך צו א באעוולהטן, אדער צו אן אינ-וואליד. און וואס מער מען האט זי אויסגעמיטן, געבלאזן איר דעם פלאץ, אלץ מער מיוחס האט זי זיך געהאלטן, אראפגענומען יעדן דעם קאפ, גלייך עמעצער וואלט דערין שולדיק געווען, וואס זי קאן זיך נישט צוטרעפן א חתן... מיינסטנס האט זי זיך נישט געקאנט איינפארשטיין מיט דער יונג-סטער שוועסטער, מיט בלימען. זי איז נאך געווען אין די בליענדיקע יארן. זי האט יאקמיי געבליט ווי א רויז, זי איז געווען אן אויסגעלערנטע שניידערין, האט געהאט איר ניימאשין און גענייט פאר די פויערטעס דיקע, וואלענע וועסטלעך, קליידער און פארטעכער. זי האט תמיד געהאט עפעס קליין געלט ביי זיך און זיך געקאנט פארגינען צו קויפן אויך א ליפנשטיפט און געלאכט פון די אנדערע שוועסטער, ווען זיי האבן זיך געפארבט די ליפן מיט רויט פאפיר פון קאווע-פעקלעך, פון ציקאריע.

אין שטוב, אין אונדזער משפחה, האָט מען זי אויך ליבער געהאט, ווייל זי האָט דאָך עפעס פארדינט, אז נישט מיט דעם, איז מיט עפעס אַז דערשט. זי האָט געקאָנט באַקומען פון א פויערטע כאָטש א פאָר אייער פאר שרייבן אן אדרעס, אָדער גאָר א גאַנצן ברייח. זי האָט געוואוסט, ווי אזוי צו געזינען זייער צוטרוי. די מאמע האָט זיך תמיד געוואונטשן: „הלוואי העט איך מיך מיט די איבעריקע אזוי געזאָרגט, ווי אזוי איך זאָרג מיך מיט דער!“... ווייל אז עס איז געקומען א בחור אויף א „באָ-שוי“ צו דער עלטסטער שוועסטער, האָט ער זיך אויך דערנאָך געאייסערט פארן שדכן, וועלכער האָט שפעטער דערציילט בסוד פאר דער מאמע, אז ער וואָלט גילכער גענומען די יונגסטע, בלימען, אויך אַן גרן אפילו.

פארשטייט זיך, אז מיר וואָלטן געווען אויך איינגעגאַנגען, אבי איינע פון די מיידן פטור צו ווערן — איז זי דאָך אָבער געווען די יונגסטע...

דער אמת איז אָבער געווען, אז ווען די שוועסטער מיינע, בפרט די עלטסטע, בראַנע, וואָלט זיך געווען א ביסל אראָפגעלאָזט מיט א טרעפּל, ווי מע זאָגט, געגעבן ביליקער, וואָלט זי שוין לאַנג געקאָנט א כלה ווערן; דער פעלער איז אָבער געווען, וואָס מיר האָבן געהייסן, פארן דרויסן, בעל-בתישע מענטשן, אָבער אין שטוב האָט געפייט דער דלות... דאָס וואָס יעדער פון אונדז האָט געוואוסט — בלויז זי, איינע, בראַנע, האָט דאָס נישט געוואָלט וויסן, נאָר געבלאָזן פון זיך, גלייך זי וואָלט געווען איך ווייסט וועמענס טאָכטער...

דער ברודער, פייוויש, אז ער האָט אויפגעהערט צו לערנען אין דער ישיבה, האָט ער זיך נישט געוואוסט צו וואָס צו נעמען. קיין מלאכה האָט ער נישט געקענט. צום האַנדלען, ווי אַנדערע, האָט ער זיך נישט אויספארשטאַנען, ווייל אפילו דער טאטע מיינער איז אויך נישט געווען גוט פאר קיין סוחר, איז האָט ער נישט געהאט פון וועמען זיך אָפצולער-נען. איז וואָס זאָל ער געווען טון? ער איז אַרומגעגאַנגען אָפגעריסן, אָפגעשליסן, נאָקעט ווי א ריבל. ער האָט נישט געהאט קיין איין גוטן אַנצוג אויף זיך, מיט וואָס צו גיין שבת צו מנין. ער האָט נישט גע-וואוסט זיך אן עצה צו געבן. מיט וואָס אַנצוהייבן צו פארדינען עפעס א גראַשן. איז ער געזעסן, ווי אלע ישיבה-בחורים פון זיינס גלייכן, און זיך אָפגעגעבן מיט אועלכע זאַכן, וואָס האָבן אים נישט געטראָגן אויף פּרנסה — ער איז געזעסן און געלייענט ביכער.

ווייזט אויס, אז אין די ביכלעך האָט ער טאקע געזוכט צו דער-
גענצן דאָס, וואָס ער האָט נישט דערלערנט אין דער גמרא און אין דער
יורה-דעה, ביי וועלכע ער האָט פארבראכט זיינע יונגע יאָרן. ווי עס האָט
זיך שפעטער ארויסגעוויזן, האָט ער געזוכט אין די ביכלעך צוויי וועגן מיט
א מאָל. ראשית ווי אזוי פערזענלעך אויפגעריכט צו ווערן, און שנית —
ווי אזוי אויפצורייכטן די „וועלט“. דאָס הייסט „די גאנצע מענטשהייט“...
טאָג און נאכט האָט ער זיך געבויערט דעם קאָפּ, געחשבונט און דער-
ביי געציילט, דורכטאנדיק נאָך דער ריי די פינגער פון זיין רעכטער
האנט איבערן טיש, אָדער געדרייט א שרייבפענדל אין דער האנט, פאר-
טראכט, ווי אזוי מע קאָן אויפגעריכט ווערן...

ווי עס האָט זיך שפעטער ארויסגעוויזן, איז ער געווען פארנומען
נישט נאָר מיטן איבערמאכן די גאנצע וועלט און איר געזעלשאפט, וועלכע
האָט לויט זיין מיינונג אירע יסודות אויף אומרעכט און עקספּלאַטאציע,
נאָר ער האָט זיך געבויערט דעם קאָפּ ווי אזוי צו מאכן עפעס אזא מין
דערפינדונג, פון וואָס מיר זאָלן מיט א מאָל ווערן עשירים, הגם, ווען מיר
וועלן משפטן אויבערפלעכלעך, ווייזט עס אויס צו זיין א קאָנטראסט. וואו
קומט עס צו איינעם, וואָס וויל אויפריכטן די גאנצע מענטשהייט, העלפן
שאפן א נייע געזעלשאפטלעכע אָרדענונג — זאָל ער גאָר זיך פארנעמען
מיט אזעלכע זאכן, פראקטישע אָדער פאנטאסטישע ווי אזוי מע וויל עס
אַנרופן, כדי צו ווערן אן עושר? איז עס אָבער נישט קיין חידוש געווען
ביי אונדז, אין מאראמאַרעש... דאָ האָט עס געקאָנט געמאָלט זיין, אז אזא
איינער זאָל זיך באטייליקן אין אן אומלעגאל פארטייקעמערל, טון בלויז
געזעלשאפטלעכע טעטיקייט און — ווי א נאַרמאלע זאך — שפעטער
חתונה האָבן און אָנטון א שטריימל, זאָגן א דרשה נאָך דער חופה און עסן
קעסט ביים שווער... וואָס איז דערנאָך געוואָרן מיטן פארטייקעמערל? דאָס
האָט געפירט זיין לעבן ווייטער, אָן דעם יונגמאן. אויף זיין אָרט איז
געקומען אן אנדערער ישיבה-בחור אָדער געוועזענער ישיבה-בחור.

דער חתונה-געהאטער האָט געדארפט אָנהייבן זוכן פרנסה, האָט ער
שוין מער נישט קיין צייט געהאט זיך אָפּצוגעבן מיט „געזעלשאפטלעכער“
טעטיקייט, ער האָט געמוזט זוכן אויף פרנסה. האָט מײן ברודער אויך
אזוי געטאָן. ער האָט זיך געבויערט דעם מוח ווי אזוי אן עושר צו ווערן,
און א מאָל האָט עס טאקע אויסגעוויזן אז אַטאַסט...

די ביכלעך, וואָס פייוויש האָט געלייענט, זענען נישט געווען קיין
יידישע. אין די יידישע האָט ער געפונען נאָר, ווי אזוי אויפצורייכטן די

געזעלשאפט. אויף אן עושר צו ווערן האָט ער באשטעלט פון דייטשלאנד אנדערע ביכער, פאר וועלכע ער האָט נישט א מאָל געדארפט באצאלן. ער האָט זיי באשטעלט אויף באָרג. זיי האָבן געהאט כל־ערליי געמעלעכצער פון רינגעלעך, שטריכעלעך, גאנצע רייערלעך און דער ברודער האָט זיי איבערגעמאַלט אויף פאפיר.

בעת דער ברודער האָט זיך אָפגעגעבן מיט אַט דער ארבעט, איז דער טאטע ארומגעגאנגען מורמענדיק. דער טאטע האָט נישט פארשטאנען אזעלכע חכמות. ער האָט געזען אז דער ברודער טוט נישט גאַרנישט, וואָס זאָל בייטראָגן צו דער פרנסה, נאָר זיצט תמיד איבער די ביכלעך זיינע, האָט ער נישט געשוויגן.

פון וואנעט זאָל ער געווען וויסן, אז דער ברודער קלערט נישט וועגן עפעס אנדערש, נאָר טאקע ווי אזוי אן עושר צו ווערן איז האָט ער אים דערווייל געהאָדעוועט מיט מוסר פון אין דער פרי ביז אויף דער נאכט: — וואָס קלערסטו דיר, פייוויש, וואָס? וואָס קאָן זיין דער תכלית פון דיר, וואָס וועסטו דיר דערלעבן פון דיינע ביכלעך?... האָסטו געהערט א מעשה? ! א יינג זיצט און ברעכט זיך דעם מוח איבער אזעלכע פוסטע „מאָקאליעס“, פון וואָס ער'ס נישט האָבן איין אַנבייסן נישט... וואָס טראכטסטו דיר, וואָס? א יינג פארלייגט זיך אויף אן אלטן קראנקן פאָטער און זיצט. ביז ווי לאנג נאָך וועל איך אויף דיר האָרעווען, ביז ווען, האא־א!... א „געבילדעטער מענטש“ איז ער מיר! לאַמיר זען, זאָלסט דיר ארויסזוכן צו פארדינען כאָטש אויף א פאַר הויזן, לאַמיר זען? — שווייגט ער. רעדט צון אים און רעדט צו דער וואנט! — נויג, כ'העט שוין ליב געהאט צו זען וואָס דער סוף קאָן זיין!...

מיין ברודער האָט אים קיין מאָל מיט קיין וואָרט נישט אָפגעענט־פערט. ער האָט נישט אַקעגנערעדט, ווען דער טאטע פלעגט אים אויס־שורהן אזא שורה מוסר, נאָר געזעסן תמעוואטע פארטראכט, געקוקט אים אין די אויגן, גלייך ער וואָלט נישט פארשטאנען, וואָס דער טאטע וויל פון אים.

און איך האָב אָנגעהויבן גוט נאָכצוקוקן מיין ברודער, צו זען וואָס ער טוט. איך האָב נישט פארשטאנען, פאר וואָס ער שווייגט, ווען דער טאטע שיט אים אויס דאָס קאפיטל מוסר: „וואָס עט זיין דער תכלית?“ דערפאר האָב איך געהאט א פארדאכט, אז עפעס קלויצעט ער, עפעס גרייט ער צו, ווען ער זיצט און שווייגט — און אין איינעם א טאָג, בין איך געווען זיכער, וועט ער רעדן, ווען ער וועט האָבן וואָס אַניפצווייזן...

און אז איך האָב באַמערקט, אז ער באַברעט זיך אַרום מיט עפעס, בסוד קיינער זאָל נישט זען, מיט קליינע רעדעלעך ווי פון א זיגער, מיט שרייפעלעך — האָב איך מיר אויך געטראַכט, אזוי ווי דער טאַטע האָט געזאָגט: „כ'העט שוין ליב געהאַט צו זען וואָס דער סוף קאָן זיין? ...“

...און דער סוף איז געקומען.

אין איינעם א טאָג האָט דער טאַטע דערזען, אז דער ברודער לייגט צו עפעס א קליין מאַשינדל צו דער שוועסטערס ניימאַשין און באַדנערט און באַדנערט און ווערט נישט פאַרטיק.

די שוועסטער, בלימע, האָט געשריגן צו אים, אז ער זאָל זי לאָזן נייען, ער זאל זי נישט דילן דעם קאַפּ מיט זיינע פּוסטע מעשיות.

פּייוויש האָט געהאַלטן אין איין זאַגן: „שוין, שוין-שוין!“ און ער איז אלץ נישט פאַרטיק געוואָרן. דעמאָלט איז דער טאַטע צוגעגאַנגען, מיט אזא אימפעט, אז דאָס בענקל, אויף וועלכן ער איז געזעסן, איז אים שיער נישט גאַנגעלאָפּן, אזא כאַפּ האָט ער זיך געטאַן:

— דו גייסט אוועק פון דאָרט, פּייוויש, צי נישט? דו ירבעם בן־נבט וואָס דו ביסט, לאַדי־דו טוטט נישט גאַרנישט, לאָסטו זי אויך נישט אַרבעטן! ... א יינג זיצט און שפּילט זיך ווי א פּיצעלע קינד מיט זיינע פּוסטע „מאַנקאַליעס“. צו עסן גיט מען אים — האָט ער אן אנדערע דאַגה? ... וואָס איז שוין דאָס, וואָס?

— זעסט דאָך וואָס.

— וואָס זע איך, וואָס? — — — — — כ'זע דו שפּילסט דיך ווי א פּיצעלע קינד מיט שפּילעכלעך. א ספר 'עסטו נישט נעמען אין די הענט אריין, אין דער צייט וואָס דו ברענגסט דיר אן מיט גאַרנישט!

דאָס מאָל וואָלט איך געווען געוואָלט, אז דער ברודער מיינער זאָל ווי געוויינטלעך פאַרשווייגן און זאָל נישט אָפּענטפּערן דעם טאַטן. ער זאָל נאָר אויף א מאָל, ווען דאָס מאַשינדל, וואָס ער האָט געמאַכט, וועט שוין זיין געלונגען, אין וואָס איך בין געווען מער ווי זיכער, און ערשט דעמאָלט זאָל ער ווייזן פאַרן טאַטן: אַט־א־דאָס איז מײן מוח און דאָס איז מײן פאַרדינסט ... אויף דעם האָב איך געוואַרט, ווייל איך האָב געהאַט צוטרוי צו מײן ברודער, איך בין בײַ מיר זיכער געווען, אז אין א שײַנעם טאָג וועט עס מײן ברודער דאָך געלינגען (וואָס? אויף קלאַר האָב איך נישט געוואוסט וואָס אזוינס עס דאַרף געלינגען, איך האָב אָבער געהאַט צוטרוי צו אים. אויב ער מאַכט עפעס, איז וועט עס באַשטימט געלינגען.

און דאָס וועט אויך מסתמא אים נוצן צו עפעס), אויף דעם האָב איך גע-
ווארט. — עס איז אָבער נישט אזוי געשען.

דער ברודער האָט אים אָבער דאָס מאָל יאָ אָפגעענטפערט:
— מיט גאַרנישט ברענג איך מיר אָן די צייט! זעסט דאָך, אז
ל'האָב עפעס געמאכט!

— כ'זע ד'האָסט עפעס געמאכט! לאַמיר זען, לאַז דיר עמעצער
געבן כאָטש איין לעכערדיקן גרייצער פאר דיין ארבעט?

— דו ווייסט נאָר איינס: גרייצערס און גרייצערס און גרייצ... —

— אוודאי ווייס איך נאָר פון גרייצערס — האָט אים דער טאטע
איבערגעהאקט די רייד — וואָס דען: דו ווייסט? דו זאָרגסט עפעס פון
וואו מע זאָל נעמען אויף א שטיקל ברויט? דו ווייסט נאָר: יך צו זעצן
צום טיש און „גיב עסן“, גלייך עמעצער וואָלט דיר מחויב געווען אַנצו-
פאָרן... איך שווייג — — נאָר זאָג אליין: דו זעסט, אז ס'איז דאָ פון
וואנעט, ס'גייט מיר אזוי גוט אז דו זאָלסט דיר ארומשפילן מיט אזעלכע
שפילעכלעך? וואָס איז דאָס, וואָס? הא-א!...

דער טאטע האָט א נעם געטאָן דאָס מאשינדל, וואָס דער ברודער
האָט צונויפגעשטעלט פון די רעדעלעך און ער האָט עס אריינגעוואָרפן אין
פייער מיט אזא כעס, אז די באַרד האָט ביי אים אוש געציטערט:

— פטור! ... אן עק זאָל עס נעמען! אָדער דו'עסט זיין א מענטש,
אָדער נישט. איכ'ל דיר נישט האלטן, דיר געבן צו עסן — און דו זאָלסט
דיר אַנברענגען די טעג מיט גאַרנישט... האָסטו געהערט א מעשה?! א
ייג פארלייגט זיך אויף אן אלטן קראנקן פאָטער און זיצט, ווי אויף
להכעיס, און טוט נישט גאַרנישט! וואָס וועט זיין דער תכלית, וואָס? ... א
ספר וועסטו נישט נעמען אין די הענט, אבייין?...

(דער פסוק „א ספר וועסטו נישט נעמען אין די הענט“ איז געווען
א מין רעפרען, כדי אריינצושטעלן דאָס שמד-שטיק אין דער יראה. ווייל
אין יענעם מאָמענט איז דאָך דעם טאטן נישט אָנגעגאנגען קיין ספרים. ער
האָט גיכער געוואָלט זען דעם ברודער, אז ער זאָל זיך אָפגעבן מיט פראַק-
טישערע זאכן, וואָס זאָל בייטראַגן צו דער פרנסה אין שטוב. אָבער דאָס
„ספר“ איז אים ארויס פונעם מויל, פון געוואוינהייט. דאָס האָט געהערט
צום מוסר. מען האָט דאָך געפילט, אז אין זיין אויפֿרעגונג, גייען די ווער-
טער נישט-קאָנטאָלירטע, ווי ווילדע, איבערגעשראַקענע פייגל וואָלטן
ארויסגעפלויגן פון זיין מויל!).

דער ברודער האָט זיך אויפגעכאַפּט, ווי א צערייצטע היה. מען האָט געקאַנט מיינען, אז ער וועט צופאַלן צום טאַטע אים שלאָגן. קודם האָט ער זיך געלאָזט לויפן, ארויסנעמען דאָס מאַשינדל פון דער שפּאַר, אָבער באלד האָט ער זיך צוריקגעצויגן, גלייך מען וואָלט אים געווען אָפּגעגאַסן מיט א קאַלטן עמער וואַסער. אפּשר ווייל ער האָט געזען אז דאָס מאַשינדל זיינס קאַן שוין נישט מער געראַטעוועט ווערן פון די פּייערדיקע צונגען? ער האָט זיך צו ביסלעך ווי צוריקגעצויגן, הגם מען האָט אויף אים דערקענט, אז דאָס בלוט קאַכט אין אים. ער איז ארויס פון דער שטוב און איבערגע־לאָזט דעם טאַטן שרייענדיק: א ספר וועסטו נישט נעמען אין די הענט!... דער ברודער איז ארויפגעקראַכן אויפן שטאַלן בוידעם, זיך איינ־געקאַרטשעט אין היי און געלייענט זיינע ביכלעך...

די מאמע האָט צו אים געשריגן, אז ער זאל אראַפּגיין פון דאַרטן. די הינער קאַנען זיך נישט לייגן, שוין פון ווען קאַטקאָדאַקעט איינע און קאַן זיך קיין אַרט נישט געפּינען צו לייגן איר טעגלעך איי, האָט די מאַ־מע געזאָגט. דער ברודער האָט זיך אָבער נישטוויסנדיק געמאַכט.

פּערפּעטואַום מאַבילע

אין א פּרייטיק פאַר מיטאַג.

די מאמע איז ארומגעגאַנגען פאַרפאַרעט מיט א מעליקער נאַז — זי האָט געבאַקן חלות. אייגנטלעך האָט זי געבאַקן ברויט אויף דער גאַנצער קומענדיקער וואָך, ווי אין רוב מאַראַמאַרעשער יידישע הייזער. אָבער גע־הייסן האָט עס, אז מע באַקט חלות. דאָס איז געווען דער עיקר און דאָס ברויט איז געווען א נעבנזאַך. ברויט קאַן מען באַקן סיי ווען, אָבער חלות באַקט מען נאָר ערב שבת. ביי אונדז האָט יעדער איינער מאַנצביל געהאַט זיינע חלות: דער טאַטע האָט געהאַט די גרויסע געפּלאַכטענע חלות. דער ברודער האָט געהאַט זיינע דריי לאַנגעכיקע חלהעכלעך, און איך האָב אויך געהאַט חלות: קליינע באַכטעלעך, כאַטש נישט קיין אַוואַלע, לענגלעך־כע ווי אלע חלות, נאָר רונדיקע בולקעלעך — אָבער דאָך זענען זיי גע־ווען חלות. א באַווייז: מען האָט זיי צו מאַל גענוצט צום שלוש־סעודות ווי א לחם־משנה... פון צייט צו צייט האָט זיך די מאמע דערמאַנט:

— פייִוויש, גייסט עסן? !

נאָר פייִוויש האָט זי ווי נישט געהערט. ער איז געזעסן אין מיטן
הויף, אויף א קופע האַלץ און עפעס געשניצט. ער האָט זיך עפעס געפאַ-
רעט מיט א קליין אפאראטל, וואָס האָט געהאט ביים עק א רעדעלע, פון
וועלכן עס האָבן זיך צעשפרייט, ווי זונענשטראלן, א ריי שטאַלענע דראַטן
(פייִוויש האָט עס געמאכט פון א ביציקל־רעדל, פון וועלכן עס איז געבליבן
נאָר יענער טייל וואָס דרייט זיך אויף דער אקס, און די ספיצע־דראַטן —
דער מיטלסטער טייל, אויף וועלכן עס איז דאָס רעדל גופא — דאָס גומינע
אַנגעבלאָזענע רעדל האָט געפעלט!). אויף די דראַטן האָבן זיך געגליטשט
אהין און אהער לעכערדיקע בלייערנע קוילן ווי שפּיל־לאַפטעס. בעת דאָס
רעדל האָט זיך געדרייט אויפן אקסל, אזוי אז די קוילן, גליטשנדיק זיך
אהין און אהער אויף די ספיצעס צוליב זייער געוויכט, האָבן כמעט גע-
טריבן דאָס ראָד סע זאָל זיך דרייען...

ווי אזוי איז דאָס געשען, אָדער האָט עס באדארפט געשען? דאָס
האָב איב אַנגעהויבן פארשטיין ערשט א ביסל שפעטער, ווען פייִוויש האָט
עס מיר געוויזן און דערקלערט: די קויל וואָס איז נאָענט צו דער אקס,
וועגט פיל ווייניקער ווי יענע קויל וואָס געפינט זיך ווייטער פון דער אקס.
אלס ביישפּיל האָט ער מיר געוויזן א דעצימאל־וואַג, און מיר דערקלערט,
פאר וואָס מע קאָן מיט איין געוויכט־שטיין פון א קילאָגראַם אַפּוועגן א
משא פון צען קילאָ, אזוי, לויט דעם זעלבן פּרינציפּ, וועט פונקציאָנירן
אויך זיין אפאראט... די קוילן אוועקגליטשנדיק זיך צוליב זייער געוויכט,
געפינען זיי זיך ווייטער פון דער אקס (א ספעציעלער אונטערהאלטער וועט
זיי נישט לאָזן היכף אראַפּפאלן!). וועלן איבערוועגן יענע קוילן וואָס
זענען נענטער צו דער אקס. בקיצור: דאָס ראָד וועט זיך אזוי ארום דרייען
אַן אויפהער... קלאַר? — דאכט זיך אז עס איז אלץ זייער קלאַר. אפילו
איך, וואָס בין נאָך א חדר־ינגל, פארשטיי עס שוין אזוי גוט, איז פאר וואָס
זאָל עס נישט פארשטיין אזא דערוואקסענער ווי מיין פאָטער?

דעם אמת געזאָגט, האָב איך עס גענוי נאָך נישט פארשטאנען, וואָס
און ווי אזוי, אָבער אז פייִוויש האָט עס מיר דערקלערט אז דאָס וויל זיין א
פּערפעטואום מאָבילע, א מאשין, וואָס לאָזט זיך אין גאַנג און איז בכוח צו
דרייען א ראָד, אָן דעם צו נוצן א מקור פון סיי וועלכער ענערגיע — האָב
איך געגלייבט אז סע וועט אים געלינגען... דורות מענטשן האָבן זיך פאר-
פּאַסטן צו מאכן אזא מין פּערפעטואום מאָבילע און עס האָט זיך זיי נישט
איינגעגעבן — אָבער פאר מיין ברודער, פייִוויש, וועלכער האָט געלערנט

אין דער ישיבה און דערנאך געלייענט ביכלעך וואָס ער האָט באשטעלט פון דייטשלאַנד, אים וועט עס זיך אוודאי יא אײנגעבן...

דער טאטע האָט געזען מיט וואָס דער ברודער באברעט זיך ארום. ער האָט געזען ווי דער ברודער לאָזט אין גאנג דאָס רעדל, באקוקט עס פון אלע זייטן, פארנאָטירט עפעס אין א העפט, מאכט א צייכן מיט א בלוי קרייד יעדעס מאל אויף אן אנדערן דראָט... מען האָט דערקענט אויפן טאטנס געזיכט, אז ער טראכט ווידער דאָס זעלביקע. כאָטש ער האָט עס נאָך נישט ארויסגעזאָגט: — כ׳עט שוין ליב געהאט צו וויסן וואָס דער סוף קאָן זיין!...

איך האָב, מעשה ליך, געוואָלט אויסשרייען: א ספר וועסטו נישט נע- מען אין די הענט!...

... דאָס רעדל האָט זיך געדרייט, געדרייט, און האָט אָפגעשפיגלט אויף די באניקלטע דראָטן די זונענשטראַלן... איך האָב זיך צוגעקוקט צו דעם אפאראט, ווי דאָס רעדל דרייט זיך און דרייט זיך, און שפינט חלומות פון אן עשירותדיקער צוקונפט...

קיין מאל איז דאָך נישט אזוי שיין דער „סוף“, דער בעסטער דער- פאָלג אפילו, איז קיין מאל נישט אזוי שיין ווי די האָפּענונג, די פּאַרשטע- לונגען וואָס מע מאכט זיך פון פּאַרויס. דער חלום איז דאָך תמיד רייכער, גוזמאדיקער, ווי די ווירקלעכקייט. וואָס זאָל מען אָבער טון, אז מען קאָן זיך נישט תמיד אײנשלעפּערן מיט זיסע חלומות, גאָר מע מוז זיך דאָך א מאל אויפוועקן?...

ווען דער ברודער האָט פארפעסטיקט אין הויף אויף צוויי קלעצליעך דעם אפאראט און געלאָזט עס אין גאנג, אז דאָס רעדל זאָל זיך דרייען, בין איך געווען דערביי און איך בין צעשמאַלצן געוואָרן פאר הנאה, ווייל, ווי געזאָגט, האָב איך זייער געוואָלט אז דאָס אפאראטל זאָל געלינגען. האָט עס מיר הנאה געטאָן, ווען איך האָב געזען ווי דאָס רעדל דרייט זיך און דרייט זיך... איך בין אוועק אין חדר אריין לערנען אבייורבא. אָבער ווען איך בין צוריקגעקומען פונעם חדר האָט זיך דאָס רעדל שוין נישט געדרייט און פונעם שמועס, וואָס איז פּאַרגעקומען צווישן טאָטן און דעם ברודער, בין איך געוואויר געוואָרן, אז דער דאָזיקער שיינער חלום האָט אויך געהאט דעם זעלביקן סוף וואָס אלע חלומות.

— איך האָב דען נישט געוואוסט — האָט דער טאטע געזאָגט — אלץ וועט ביי דיר האָבן א „ווייל“, ווייסטו פאר וואָס ס׳איז נישט געלונגען.

„ווייל“... דאָס האָב איך יאָ געוואוסט פון פאַרויס, אז פון דיינע שפילעכער צער וועט זיך נישט אויסלאָזן גאַרנישט.

— ס'וואָלט יאָ גוט געווען — האָט דער ברודער געפרואוּט זיך פאַרענטפערן און דערקלערן דעם טאטן — דער פעלער איז אָבער וואָס איך קאָן נאָך נישט אָפשטעלן פּינקטלעך, אז די גלייכוואָג פון די קוילן זאָל זיך נישט איינשטעלן, נאָר ווייטער טרייבן דאָס רעדל... —

וואָס איז מיר א נפּקאָמינה, וואָס דער פעלער איז, דו זעסט דאָך אז ס'איז נישט ווערט קיין געבראַטענע ציבעלע דייך גאנגע ארבעט — האָט דער טאטע אים נאָך געשיט זאלץ אויף די וואונדן — דו וועסט דיר נאָר אַנברענגען דיינע יונגע יאָרן מיט ביכלעך, רוסלאַנד, באַלשעוויקעס, מאַסקעווע, טראַסקעווע און — ס'וועט אויס דיר נישט ווערן גאַרנישט... דו באַרעכנסט דיר נישט, אז דו זאָלסט טראַכטן וועגן עפעס א תכלית!... וואָס וועט זיין דער סוף פון דיר, וואָס? צי מיינסטו אז דו וועסט דיר עלטערן ביי מיר?! א יינג אין דיינע יאָרן דארף שוין קלערן וועגן עפעס א תכלית... —

וואָס זאָל איך טון? — האָט דער ברודער כמעט וויינענדיק א פרעג געטון.

— מ'טוט, וואָס אַן אנדערער טוט! כ'ווייס וואָס? נאָר נישט זיצן ליידיק... פון גאַרנישט — איז גאַרנישט.

— קויף מיר א פאַר פערד, וועל איר אויך פירן דעמבעס פונעם וואלד.

דאָס וועלן מיינע שונאים נישט דערלעבן — האָט דער טאטע זיך נאָך מער געבייזערט — אויף דעם ארויף האָב איך דיר נישט געדארפט האלטן אין די ישיבות, אז דו זאָלסט מיר אויסוואקסן א קוטשעריינג. גיי, זוך דיר ארויס עפעס א מסחר. נעם דיר מיט עפעס האנדלען. וואָס ווילסטו, מ'זאָל דיר אָפברענגען אהיים?

זינט דעמאָלט האָט דער ברודער אָנגעהויבן א ניי לעבן. ער האָט זיך צו ביסלעך אָפגעלאָזט פון די ביכלעך. קיין מלאכה האָט ער נישט געקאָנט און מיט זיינע קענטענישן פון דער ישיבה און דערנאָך פון די ביכלעך, אין וועלכע ער האָט שטודירט ווי אַן אויטאָדידאקט, האָט ער דאָך נישט געקאָנט האָבן קיין פרנסה. האָט ער זיך גענומען צום זעלבן

געשעפט, וואָס אנדערע יונגעלייט פון זיינס גלייכן, ווען זיי האָבן נישט
געהאט וואָס צו טון — ער האָט זיך גענומען שמוגלען...
אזוי איז מיין ברודער פייוויש געוואָרן א שמוגלער.

מיין ברודער, פייוויש, א נידעריקער, א ברוינער, איז געווען א
בחור פון ניינצן-צוואנציק יאָר. אקוראט האָט מען נישט געוואוסט, נישט
א מאל דעמאָלט, ווען ער האָט געדארפט איינרוקן צום מיליטער. איך האָב
געוואוסט אז אין ייִדישן, אויפן דעקל פונעם טאטנס "חק", איז ער געווען
יונגער מיט א יאָר, און אין גוישן, אין מעטריקל, איז ער געווען עלטער.
פאר וואָס דאָס איז אזוי געווען האָב איך נישט פארשטאנען. הגם מען האָט
עס מיר נישט איין מאל דערקלערט, אז דאָס איז ספעציעל אזוי פאר-
צייכנט געוואָרן כדי סע זאָל אים צו גוץ קומען, ווען ער וועט דארפן
גיין דינען אין מיליטער.

זינט ער איז ארויס פון דער ישיבה און איז געוואָרן א "היינטוועל-
טיקער", האָט אָנגעהויבן פארדינען עטלעכע ליי, איז ער געוואָרן א שטיקל
בעל-בית ביי אונדז אין שטוב. מען האָט אָנגעהויבן אים צו-טיילן א ביסל אויך
פונעם טאטנס כבוד. דער עיקר סיבה איז געווען דאָס, וואָס דער ברודער
האָט אָנגעהויבן ווערן דער "ברויטגעבער".

*

...און פון יענער זייט טייס, פון דער טשעכיי, קוקט אודאי אויך
דורכן פענצטער א יינגל ווי איך, וואכט כדי צו זען, אויב מע טראָגט
גלייך אריבער די סחורה איבער דער גרענעץ, און מסתמא קלאפט אויך
אים דאָס הערצל, צי די גרענעץ-וועכטער שפארן נישט אָפּ חלילה די
שמוגלער און נעמען צו די סחורה...

אין דרויסן האָט די טייס געהוטשעט מאָנאָטאָן, גלייך מע וואָלט
געזעגט האָלץ. זי האָט געזאָטן, געקאכט מיט כוואליעס חייסן שוים, וואָס
זענען געשוואומען פון דער אויבן, ווי בלויע טויבן וואָלטן געפּלעסקעט
מיט ווייסע פליגל איבערן וואסער פונעם יאָגנדיקן טייך. דער איינטאָניקער
גערויש האָט זיך צונויפגעגאָסן מיט דער בין-השמשות-צייט אין א גרוי,
טרויעריק בילד, וואָס מאכט נאָך לאנגווייליקער דאָס מאראמאַרעשער לעבן,
טראכטנדיק: ווי לאנג וועט עס אזוי רוישן! ... און עס האָט זיך געדאכט,

אז אזוי הוטשעט עס און הוטשעט פון תמיד, פונעם געבורט ביזן טויט, פונעם אנהויב ביזן סוף, נאָר צו מאָל, זעלטן, זייער זעלטן, מאַכט זיך אז מע דערהערט נישט, מע פארגעסט פון דער וואַלעדיקער גרויקייט און מע ווערט א ביסל פריילעך — מע לעבט...
שטיי, עס האָט א בליץ געטאָן!

ניין, עס איז גאַרנישט. נישט די קאַנטראַבאָנדיסטן אונדזערע האָבן סיגנאַליזירט מיט זייערע טאַשן-בליצלעמפלעך. עס האָט זיך מיר נאָר אויסגעדאַכט. עס איז דאָס פייערל אויפן באַקער, וואָס פאַרט אדורך. א פליטע מיט א קליין וועלטל באַזעצט פון צוויי-דריי מענטשן וואָס גליטשט זיך אויף דער טייט — א דריט לאַנד צווישן רומעניע און טשעכאָסלאַוואַקיי. איז מיר א רחמנות, נעבעך, אויף די באַקערישעס, וואָס וואַרעמען זיך ביים פלאַם די פאַרפרויערענע פינגער זייערע. איך באַגלייט זיי מיט מיינע קינדערישע בליקן ביז זיי ווערן דערטראַנקען אין דער טיפער, טונקלער ווייטקייט. נאָר דאָס פייערל וואָס אויף דער פליטע גריסט מיר נאָך פון דער ווייטנס, גלייך ווי סע וואַלט מיך גערופן...

צוויי מענטשלעכע שאַטנס זענען פאַרבייגעגאַנגען פאַרן פענצטער אונדזערן. מיט אויפגעשטעקטע באַגנעטן אויף די ביקסן האָבן זיי אויס-געזען אין דער פינצטערניש ווי לצים מיט פּעדערן אין די היטלעך. איינער נאָכן אנדערן האָבן זיי זיך ווי גערוקט פאַרויס, ווי געשלעפט פּויל די פיס.

נאָך א צייט האָבן זיך צו ביסלעך פון דער גרויקייט, ווי דורך א טולענעם פיר האַנג, ארויסגעשיילט טונקלע געשטאַלטן און — עס האָט א בליץ געטאָן.

א שיין פון א לעמפל האָט ווי אדורכגעשטאַכן די פינצטערניש, אויף א צייכן.
יא, זיי זענען עס.

איך בין אריינגעלאָפן אין בית-המדרש א ווינק געטאָן דעם ברודער און ער האָט איבערגעלאָזט דאָס דאווענען און איז אוועק.
צוריקגעקומען איז ער מיט צוויי פויערים, וואָס האָבן אריבערגע-ברענגט צוויי פולע סאַקוועס פון יענער זייט גרענעץ.

די פויערים האָבן זיך אויסגעטאָן די פאַסטעלעס, געלייגט טרוקע-נען די נאַסע אַנעטשעס זייערע אויפן אויוון. זיי האָבן זיך אַראַפּגעצויגן די נאַסע כּאַלאַשניעס און געבליבן אין די הוילע גאַטיעס. דער הויל האָט

מען זיי מכבד געווען מיט א הייסער טיי מיט ראם. בראנע, מיין עלטסטע שוועסטער, האט זיך אונטערגעווענדט: ס'שטינקט. נאר די מאמע האט זי פארשטילט: מע מוז ליידן. ווער ס'ווייל נישט ליידן פון קיין שטונק — דער האט נישט צו שמעקן... קודם איז פרנסה...

אזוי איז מיין ברודער פייוויש געווארן א שמוגלער. אייגנטלעך, איז נישט ער געווען דער שמוגלער. נישט ער האט אריבערגעשמוגלט איבער דער גרינעץ, קיין טשעכיי, די קענדלעך מיט זעקסאונניינציקער ספירט, און פון דארט אריבער געברענגט שניט-סחורה, פארשידענע שטאפן צי זיידנס. ניין, דאס האבן געטאן פראפעסיאנעלע שמוגלער, מכלומרשט פויערעם, האבן א שטיקל פעלד אין יענער זייט טייס און האבן דאס רעכט אריבער צו גיין, צו ארבעטן זייער ערד און צו מאל אריבער צו ברענגען דאס גערעטעניש... פייוויש האט זיך נישט אפגעגעבן מיט שמוגלען ממש. ער האט נאר די סחורה געקויפט, די וואס מע באדארף טראגן אהין — ווידער יענע סחורה, וואס מען האט פון דארט געברענגט, האט ער זיך אפגעגעבן מיטן פארקויפן זי. מיט דעם האבן זיך נישט געקאנט באפארען די פויערעם. זיי האבן נישט א מאל געוואלט מאכן מיט אים קיין שותפות. זיי האבן געוואלט באקומען נאר זייער שכר-טירחא, אויף וויפל זיי האבן זיך איינפארשטאנען, אן קיין שום ריוויקירן.

מע דארף חתונה מאכן די שוועסטער

אין שטוב האט זיך אנגעהויבן דערקענען, אז דער ברודער פארדינט געלט. די שטוב איז א ביסל אויפגעלעבטער געווארן. יעדערער האט זיך א ביסל צוגעקליידט, ווייל מען האט דאך געדארפט קומען צווישן מענטשן, זאל מען האבן א פנים. קליידער מאכן לייט, האט די מאמע געזאגט. און אז מען וויל זיין א מחותן אדער א מחותנתע, דארף מען גיין אויסגע-קליידט בעל-בתיש.

מען האט יעדעס מאל, ווען דער ברודער האט געברענגט סחורה פון „יענער זייט“, אראפגענומען אויף קישן-ציכלעך, ביז מיר האבן זיך דערזען מיט שפאגל-נייעם איבערצוג, אחוץ דעם וואס איז געשטאנען אויסגעביגלט אין שאפע דער עלטסטער שוועסטערס. בראנעס, שטעפיר, די אלטע ציכר

לעך האָט מען צעריסן אויף בענדלעך און געמאכט פון זיי שמאטע־קאַצעק־ לעך, וואָס מען האָט אויפגעשפרייט אויף דער בריק נאָר שבת אָדער ווען מען האָט געווארט אויף א חתן. מען האָט א ביסל צוגעלאטעט דעם דאך — מע זאָל מער נישט דארפן, יעדעס מאָל ווען סע רעגנט, אונטערלייגן דאָס פסחדיקע געשיר, סע זאָל נישט אריינקאפּען אין שטוב.

מיין ברודער איז געוואָרן ביי אונדז אין שטוב דאָס „מזל־קינד“. אויף אים האָט מען געלייגט גרויס האַפּענונג. מע האָט געזען אז ער וועט שוין עפעס אַרויסדרייען אויך אויף נדן פאַר דער עלטסטער שוועסטער. שכל, האָט יעדער געזאָגט אז ער האָט, בפרט זינט ער האָט שוין אָנגע־ הויבן צו קלינגען מיט א פּאַר ליי אין דער קעשענע — איז ער אוודאי שוין געווען צווישן די קלוגע...

דער טאטע האָט שוין נישט געשריגן אויף אים: א ספר 'עסטו נישט נעמען אין די הענט?!'...

שדכנים האָבן אים „אַראַפּגעריסן די אַרבל“. מען האָט גערעדט שיי־ דוכים פאַר פייווישן פון סאַמע מיוחסים, לויטער ראש־הקהלס טעכטער, מיט א סך נדן. ער האָט געהאַט א שם אין דער גאַנצער געגנט, אז ער איז א געלונגענער בחור. מע פלעגט זאָגן אז ער איז „אי צו קידוש — אי צו הַבדלה“: וויל מען קאָן ער גוט אַפּלערנען א בלאט גמרא, וויל מען, קאָן ער אַנשרייבן אליין א בקשה צום שטייעראַמט, צי זינגען א „רחס־נא“ פון יאַסעלע ראָזנבלאַט. ער איז געווען א מענטש צו דער וועלט, צו גאָט און צו לייט. קיין פאַרפאַלענער מענטש איז ער נישט — ער האָט דאָך שוין א פאַר קלינגערס אין טאַש...

— מיט אַזעלכע מעלות — האָט די מאמע געזאָגט פאַר א שדכן — וועל איך מיט אים, מערטשעם, טון א שיינעם שידוך. איז אָבער געווען די עלטערע שוועסטער, וואָס איז אים געשטאַנען אין וועג. האָט מען זי געמוזט קודם התונה מאַכן.

אין שטוב איז געווען אויפגערוימט, ווי ערב פסח. פון אלע ווינקעלעך האָט געפינקלט. די בעטן זענען געווען געבעט שיין, הויך, צוגעדעקט מיט וואַלענע קאַצן. שיינע געקעסטלטע, פון אלערליי קאַלירן, מיט היימישע רומענישע מאַטיוון. מען האָט אַפּגעפּוצט די הרובע, דעם הענגלאַמפּ און דאָס שאַפּקלע, וואו עס איז געשטאַנען פול אַנגעפאַקט, אַנגעטאַסעוועט כל־ ערליי ספרים, מע זאָל זען אז עס איז נישט עפעס ווי „ביי סיי וועמען“.

מיר האבן זיך געריכט אויף א בחור, וואס האט געזאלט קומען צו אונדז אויף א „באשוי“, צו דער שוועסטער.

די מאמע און די אלע פיר שוועסטער מיינע זענען געווען פארפאָרעט מיטן באקן א לעקעך, כדי סע זאל זיין מיט וואס מכבד צו זיין. בראנע, די עלטסטע שוועסטער, האָט זיך געדרייט, פארבונדן מיט א האלב־טיכל אהינטער, פארדעקט אירע פריש־געוואשענע האָר. זי איז געווען צעטראָגן, גלייך זי וואָלט זיך שוין געגרייט צו גיין אונטער דער חופּה. זי איז מיט א מאָל געוואָרן אזא גוטע און שטילע, זיס ווי דער האָניק, וועלכן מען האָט אריינגעלייגט אין לעקעך... זי האָט אָנגעהויבן רעדן צו שטאט, פאמעלעך, בכבודיק, נישט געשריגן אויף מיר, ווי אן אנדער מאָל, אז איך זעהייע. אדרבה, זי האָט אויכגעקראצט דאָס מילטערל. אין וועלכן עס איז נאָך איבערגעבליבן שיריים פונעם טייג פארן לעקעך, זי האָט צוגעשיט א ביסל מעל און מיר געמאכט א פאנטשעקל. נישט אומזיסט בין איך געווען דער מיוזיק...

די מאמע האָט געשוויצט, בשעת זי האָט זיך געפאַרעט. אפילו ווען דער לעקעך איז שוין געווען אין אויוון האָט זי זיך נאָך אלץ נישט באַרואיקט. די מאמע האָט אָנגעצונדן א פאפיר, צוגעגאנגען צום אויוון א קוק טון — צי ער איז שייך, צי חלילה געעפנט פון איין זייט מיט א צוצעק, ווי עס איז געשען טייל מאָל, הגם מיין מאמע איז געווען א בריה אין די זאכן. דאָס מאָל האָט טאקע דער לעקעך, מעשה שטן, נישט געוואָלט גע־ראָטן. זי האָט ארויסגענומען דעם לעקעך פונעם אויוון, אריינגעשטעקט א נאָדל, כדי צו זען צי ער איז שוין געבאקן און א פארצווייפלטע א זאָגעטאָן:

— מנא, פארשטיי, א צו שוואך פייער... און כ'האָב אפילו געמאכט אזא פייער — א ראָרע זאך, ווי אין א קאלעך־איוון...

און דאָס האָט זי געזאָגט פאר בראנען מיט אזא טאָן, גלייך זי וואָלט געזאָגט: דו ביסט אין אלץ שולדיק, אלץ פלאָגט מען זיך נאָר פאר דיר, פון דיינעטוועגן, מען זאל דיך שוין זען א מאָל חתונה געמאכט. וואָס אן אמת, איז די גאנצע מעשה שוין נמאס געוואָרן אויך פאר דער שוועסטער. זי האָט שוין געווארט אויף אָס דעם באשוי, נאָר ווי אויף אן איבערקומעניש. וואָרן: איין באשוי האָט זי שוין מיטגעמאכט? איין לעקעך האָט מען שוין ביי אונדז געבאקן?! — עס איז שוין נישט געווען קיין גייעס ביי אונדז אין שטוב. דאָס מאָל אָבער האָט מען געלייגט

מער האַפּטענונג, ווייל דער באַשוי איז געווען א סך אנדערש ווי די אנדערע. איצט האָט מען נישט געדארפט זאָרגן וועגן נדן. עס האָט געהייסן א מין בייט: דער בחור זאָל נעמען מיין שוועסטער און דער ברודער, פייוויש. זאָל נעמען זיין שוועסטער, אזוי אז וועגן נדן דארף מען איצט אפילו נישט רעדן. די פראגע איז נאָר געווען, צי זיי וועלן זיך געפעלן. נאָר צוריק גערעדט: פאר וואָס זאָלן זיי זיך אייגנטלעך נישט געפעלן? פאר מיין ברודער דארף געפעלן, ווייל דורך דעם וועט אויך קאָנען חתונה האָבן די שוועסטער... און זי, די שוועסטער — ווער פרעגט ביי איר דעות?...

גלויבט מיר, אז זי אליין, מיין שוועסטער, האָט אויך שוין נישט געוואוסט, וואָס זי זאָל יאָ וועלן און וואָס נישט. זי אליין פלעגט זאָגן, אז זי איז שוין עובר־בטל. ווייל ווער סע וויל זי — דעם חיל זי נישט, ווער מען זי וויל — וויל יענער זי נישט. א כלל: עס איז א מעשה אָן א סוף... ווען דער טאטע איז געקומען פונעם מעריב־דאווענען, איז מיט אים מיטגעקומען דער בחור און דער שדכן. דעם שדכן האָבן מיר לפנים גערופן פעטער, הגם ער איז אונדז נישט געווען קיין שום קרוב, נאָר אזוי האָט עס געפאסט, אז ער איז אונדזער קרוב און האָט אונדז געמאכט א וויזט און אין איין וועגס איז מיט אים מיטגעקומען אויך דער בחור... זיי האָבן זיך ארומגעזעצט ארום טיש און מכלומרשט פאָרגעזעצט דעם שמועס: ווי טייער סע זענען עפל, צי עס איז היינאָר א גערעטעניש און — פון תורה־זאכן.

דער טאטע האָט געהאט א טבע, אז עס איז געקומען צו אונדז אַ בחור אויף א באַשוי, האָט ער אים א טאפ געטאָן ביים דופק, זען צו ער איז א תלמיד־חכם. אים איז גענוג געווען צו כאַפן א שמועס פון עטלעכע ווערטער מיט אזא בחור, האָט ער באלד געוואוסט, צי ער האָט צו טון מיט א יודע־ספר, צי נישט. שוין געווען אמאָל ביי אונדז אזא מעשה, אז א בחור, וואָס איז געקומען צו אונדז אויף א באַשוי און האָט געשיט מיט לשון־קודש־ווערטלעך, פסוקים פון משלי צי פון קוהלת, ווי אויסן ארבל, ווי נישט חייניק עמי־הארצים, וואָס שיטן מיט פסוקים, מע זאָל מיינען אז זיי קענען עפעס. עלעזיי א מין טוביה דער מילכיקער ביי שלום־עליכר מען, וואָס טייטשט די פסוקים, ווי אים קומט אויס בעסער... דער טאטע מיינער האָט אָבער תיכף באַמערקט וואָס פאר א קענער ער האָט פאר זיך, ווען דער בחור האָט זיך אזוי־דרך־אגב א זאָג געטאָן א ווערטל: "טוביה

חטא — זונטיק מאַנטיק". דער טאטע האָט מיט א גוטווייליקן שמייכל אים אויסקאַריגירט, אז סע שטייט "טוביה חטא זיגוד מנגיד"...

דער איצטיקער באשויער איז יאָ געווען א מבין אויף לשון-קודש-ווערטלעך. דער שמועס האָט זיך געצויגן, זיך געדרייט אראַפּ, ארויף. אין צווישן האָט זיך דער שדכן אריינגעכאפט אין דער קיך, צו דער מאמע און צו דער שוועסטער, זיי געוויזן ווי וואויל דער בחור קאָן לערנען.

— אן אתרוג, זאָג איך אייך — האָט דער שדכן געזאָגט רייבנדיק זיך די הענט פאר שמחה — דער שידוך איז פאר אייך ווי צוגעשניטן. אייער זון וועט אויך געפעלן און מיר וועלן מערטשעם מאַכן צוויי תנאים אין איין טאָג.

די מאמע איז אריינגעקומען מיט א טישטעך אין די הענט און האָט איבערגעריסן דעם שמועס:

— איר האָט צייט שפעטער... לאַמיר קודם עסן וועטשערע.

די שוועסטער איז אריינגעקומען גרייטן צום טיש. זי האָט זיך שער-מעוודיק א דריי געטאָן און ארויס. זי איז צוריק אריינגעקומען, געברענגט זאלץ און געלייגט צום טיש די זילבערנע לעפל.

פון וואנען האָבן זיך פארוואלגערט צו אונדז זילבערנע לעפל?

עס איז געווען א צייט, ווען טייל מענטשן האָבן געהאלטן פונעם כלל: פון קאפּ-קאפּ האָט מען נישט גאַרנישט — סיידן פון כאפּ-כאפּ...

דאָס איז געווען סוף פערצענער קריג, ווען עס האָט אויסגעבראָכן אין אונגערן די קון-בעלא רעוואָלוציע. מאראמאַרעשער פויערים זענען גע-ווען הונגעריק אין פינפטן מלחמה-יאָר, האָבן זיי אין יאָר גיינצן הונדערט גיינצן אויך מיטגעשריגן מיט די אונגערישע רעוואָלוציאַנערן "סאָבאַד ווילאָג" און "קיינע קייסער", נישטוויסנדיק אפילו גוט וואָס די ווערטער באַטיי-טן און אין אַט-אַ דער צייט, אין דער דאָזיקער בהלה, איז געשען פונקט ווי ביי א געוויסער, וואָס נעמט פון איינעם און גיט דעם צווייטן... א סך משפחות וואָס האָבן פארלאָזט זייערע היימען, כדי זיך צו דערווייטערן א ביסל פונעם מלאך המות, זענען צוריק געקומען און האָבן געפונען זייערע הייזער אויסגעליידיקט אזוי אז זיי איז נישט געבליבן, אויף וואָס דעם קאָפּ אראַפּ צו לייגן. דאָס ביסל בידנע ווירטשאַפט האָבן די פויערים צעשלעפּט און שפעטער פארקויפט בחצי חינם, פון וואָס א טייל זענען רייך געוואָרן, זיך דערוען מיט א מאָל נגידים אָן בויך-ווייטיק... אזוי

האָבן מיר דערווישט א גרויסן קרישטאָלענעם שפּיגל, וואָס האָט שוין פון אלטקייט באַקומען גרינלעכע פּלעקן אויפן פּנים; שיינע דעקן אויף די בעטן, זילבערנע לעמל, מעסערס, וואָס דער טאַטע ביינער האָט זיי נישט באַקומען צו דער חתונה פאר דרשה־געשאַנק...

די לעפל האָט מען ביי אונדז נישט גענוצט, נאָר אויף א באַשווי צי אויף א יום־טוב, ווען מיר האָבן געהאַט געסט, דעמאָלט האָט מען זיי אפּירגענומען אויף צו ווייזן. אז מיר זענען בעל-בתישע מענטשן... ווייל נדן, צי עס איז יאָ דאָ, צי נישט, אָבער בעלי-בתישע מענטשן זענען מיר דאָך. איז דאָך מיין שוועסטער, הייכט עס, א בעל-בתיש מיידל און דאָס אליין איז אויך שוין כמעט א האַלבער נדן.

מען האָט זיך געזעצט עסן. די מאמע האָט אָנגעפּאַרט א גוטע יויך מיט לאַקשן, אז מען האָט זיך געלעקט די פינגער, נאָר...

איך מוז מודה זיין, אז מען האָט מיך א ביסל נישט דערצויגן ווי סע באַדאַרף צו זיין. פון קליינזייט אָן האָט מען מיך צוגעוויינט מיט א זייער מיאוסער טבע, אָבער יעס איז נישט מיין שולד. דאָס איז שולדיק גע-ווען די מאמע מיינע (האָבן זאָל זי דאָס ליכטיקע גן-עדן!). וואָס זי האָט מיך תמיד פאַרפּעסטעט ווי א מיזיניקל. זי האָט זיך תמיד באַקלאַגט (אין איינזעלע אָנגעשאַלטן דעם קצב, וואָס ער האָט איר געגעבן לויטער ביי-נאָר — אָבער וואָס איז נעבאָך שולדיק געווען דער קצב, ווען מיין מאמע האָט געוואָלט, אז פון איין האַלבער קילאָ פלייש זאָל זי שפּייזן אַכט מיילער אויף צוויי סעודות?!), אז עס דערגייט איר נישט דאָס פלייש, זי האָט נישט פון וואָס איינצוטיילן.

פאר וואָס עס האָט תמיד ביי אונדז געמאַנגלט פלייש אין שטוב? פשוט, ווייל די מאמע האָט געדאַרפט פאַרקויפן אן ערך צען-צוועלף לי-טער מילעד, כדי צו קאַנען קויפן איין קילאָ כשר פלייש. איז פּרעגט סיי וועמען, לוינט זיך עס?

אַט פאר וואָס איך האָב זיך צוגעוויינט, און נאָך עד-היום האָב איך ליב א קוק צו טון, זען וואָס עס טוט זיך אויך ביי יענעם אין טעלער. צי האָט נישט יענער מער פון מיר, בעסערס פון מיר, שנערס פון מיר... איך ווייס, עס איז נישט קיין שיינע מידה און עס איז נישט יידישלאַך. דאָס הייסט א ביסל געקריוודעט קעגן דעם, וואָס לעבט אייביק, ווייל אז יענער האָט א פולערן טעלער, פּלעגט זאָגן די מאמע מיינע, מסתמא איז אים אזוי באַשערט — אָבער וואָס זאָל איך טון, אז איך האָב אזא מיאוסע טבע?... איין מיאוסע טבע זעט מען ביי מענטשן!...

דאָס מאָל האָט די מאמע מיינע, ווי תמיד, זיך אויך נישט געקאָנט אן עצה געבן. זי האָט געדרייט די שיסל אהין, געדרייט אהער און צום סוף אריינגעשטופט דאָס גאַנצע פלייש, וואָס זי האָט געהאַט. פאר דעם בחור און פאר דעם שדכן. די טעלער זייערע זענען געווען איבערגע-פולט מיט א ווערעך. נו מילא, אזוי פיל שכל האָב איך שוין געהאַט, אז א פרעמדער מענטש איז ביים טיש, בפרט א צוקונפטיקער חתן — בין איך געבליבן מיטן קוקן... איך האָב קוים געווארט, אז די סעודה זאָל זיך ענ-דיקן.

ער, דער בחור, האָט זיך נאָך יאקאָס אויפגעפירט, ווי מע זאָגט, לייטיש. זיך געשעמט אוודאי. אָבער דער שדכן האָט געפאַקט אָן רחמנות אויף ביידע באַקן. די וואַנצעס, די באַרד, אלץ, אלץ האָט אים צוגעהאַלפן עסן. טאַקע ווי נישט פון זיינעם.

דער טאַטע האָט דאָס מאָל אויך געגעסן מיט א גאַפל. הגם ער האָט זיך מיט אים זייער שווער געקאָנט אייגענען — ער האָט אָבער געמוזט.

דער ברודער איז געזעסן לעבן בחור, אָבער קיין עקסטערן שמועס האָט ער נישט געפירט. ער האָט זיך פאַרלאָזט אויפן טאַטן און נאָר פון מאָל צו מאָל אריינגעוואָרפן א וואָרט. ער זאָל ווייזן אז ער איז אויך דאָ ביים טיש. צווישן ברודער און דער עלטסטער שוועסטער בין איך געזעסן. די איבעריקע שוועסטער מיט דער מאמען האָבן געגעסן אין קיך (פאַר-שטייט זיך, אז זיי האָבן נישט געגעסן קיין פלייש. פון וואו זאָל מען נעמען אזוי פיל פלייש?). זיי האָבן זיך די גאַנצע צייט נישט געוויזן.

מיט מיר האָט קיינער נישט פירגעהאַט. נאָר אז מען האָט שוין גע-האַלטן ביים בענטשן, האָט דער טאַטע זיך אַנגערופן:

— אנו, דערלאנג א ביסעלעע מיס-אחרונים!

און בעת איך בין אוועקגעגאַנגען דערלאנגען א ביסל וואסער, האָב איך געהערט ווי דער טאַטע לויבט מיך, אז איך לערן, קיין עין-הרע, וואויל און פליסיק. איך האָב אָבער געוואוסט, אז נישט מיר לטובה טוט ער עס...

נאָכן בענטשן האָבן זיך צו ביסלעך ארויסגעשארט פון דער שטוב דער שדכן, דער טאַטע און א ביסל שפעטער — איך מיטן ברודער. דעם בחור האָבן מיר איבערגעלאָזט אליין מיט דער שוועסטער, זיי זאָלן זיך א ביסל אויסשמועסן. מיך האָט אָבער דער טאַטע צוריק אריינגעשיקט, כדי זיי זאָלן נישט בלייבן אליין אין איין צימער, ביחידות.

די שוועסטער איז געשטאנען אָנגעלענט מיט די הענט אויפן רוקן פונעם בענקל, געהוידעט עס בשעתן רעדן, שפעטער א ביסל האָט זי זיך אויך אנדערגעזעצט.

איך בין געזעסן, האָב מיר געטאָן מיין ארבעט, לפנים האָב איך מיך מיט עפעס געשפילט — אָבער אויסגעהערט האָב איך מיט ביידע אויערן. ווי א קאָץ, ווען זי גרייט זיך א לאַז טון אויף א מיזל, אזוי האָב איך אויסגעשפיצט די אויערן.

די שוועסטער האָט זיך געפעסטעט ווי א קליין קינד, אזוי האָט זי גערעדט. מען האָט געקאָנט מיינען, א זי קאָן נישט עפענען דאָס מויל. איצט, אין דעם מאָמענט, הייבט זי אָן זיך לערנען רעדן (ווער עס האָט זי נישט געקענט, וואָלט געקאָנט שווערן, אז זי איז נישט ביכולת ארויס-צולאָזן יענע היסטערישע געשרייען, מיט וועלכע מיר זענען פון איר גע-וואוינט געווען צו הערן!). זי האָט געצויגן יעדעס וואָרט, ווי א לאנגן פאָדעם, וואָס האָט נישט קיין קנופּ ביים זעק. איין וואָרט מיטן אנדערן האָט זיך ביי איר נישט געפאָרט, אזוי אז איך, וואָס בין געווען דערביי, האָב פארשטאנען פון דעם גאנצן געשמועס, פונקט אזוי פיל וויפּיל דער טאטע, וועלכער האָט בגנבה אונטערגעהערט הינטער דער טיר. דאָס הייסט, אז מיר ביידע צוזאמען, ווען מיר זאלן געווען דערציילן וואָס מיר האָבן געהערט, וואָלט דער סך-הכל אויסגעמאכט: א וואָרט מיט א שמיכל, א שמיכל מיט א לאך, און א קוק, גלייך אין די אויגן — און... גאַרנישט.

אפשר בין איך נאָך דעמאָלט צו קליין געווען צו אזעלכע שמועסן?

ווען דער שדכן מיטן בחור זענען אוועק געגאנגען, האָט די מאמע

געפרעגט די שוועסטער:

— נו, בראנע, וואָס זאָסטו עפעס צו דעם בחור?

— עעך וויייס, מיינסט מע קאָן וויסן?... יער ווייזט נישט אויס צו זיין קיין איבערגעשפיצטער חכם.

און אין איר ענטפער, אין דעם צעצויגענעם „עך ווייס“ האָט זיך געמילט: ווער ווייסט, וואָס ער וועט נאָך זאָגן. ווייטער וואָלט שוין מיט-געגאנגען... און אין דער אמתן האָט די שוועסטער מיינע זייער קלוג געזאָגט. נישט אזוי ווייל זי איז געווען אזא גרויסע חכמת, ווי פון דער פארונג: עס האָט נישט איין מאל פאסירט, אז זי איז באשטאנען אויפן שידוך, נאָך דער בחור האָט פון זיך מער נישט געלאָזט הערן. איז דאָך

שוין בעטער צו זאגן, אז זי וויל נישט, עס קאן צו נוץ קומען צו א צוויי-
טן שידוך!). צו וואס זאל יער האבן זיך צו בארימען, אז יער האט נישט
געוואלט? — און דא איז נאך געווען א לאנגס און א ברייטס: זיי זאלן זיך
געפעלן, און דערנאך זאל זיך געפעלן דער ברודער מיט יענעם שוועס-
טער...

דער טאטע האט א פינטל געטאן מיטן אויג צו דער מאמע:

— וואס זאגסטו עפעס צו דעם בחור?

— איך ווייס? — האט די מאמע געזאגט — בראנע זאגט, אז יער
ווייזט נישט אויס צו זיין קיין גאר איבערגעשפיצטער חכם.

— אזוי?! נישט קיין חכם? — האט דער טאטע זיך געבייזערט —
גיי זשע פלעכט איר די גרויע צעפ ביז ז'עט זיך דערווארטן א חכם... איך
האב געוואוסט, אז ס'וועט זיך איר נאך שטופן פליי אין דער נאז! מיט
וואס האלטסטו דיך אזוי גרויס? — האט ער זיך גענומען צו דער שוועס-
טער, ווען זי איז אריין געקומען מאכן די בעטן — א גאנצער מיוחס איז
זי מיר: דר — — איז איר א פעטער! כ'וועל דיר ארויסזוכן עפעס א
דאקטער, מיינסטו? גראף פאטאצקיס זון 'עט דיר גוט זיין, האז?... דא
האט זיך געטראפן א יידישער בחור, קען א ביסל לערנען, האב איך גע-
מיינט: אט וועלן מיר צעברעכן א טעלער. — לאזט זיך גאר אויס, אז זי
וויל נאך נישט! טפוי, ס'זאל צו מיינע שונאימס קעפ אויסגיין! אויף א-
זעלכן האב איך זיך נישט אנגעהויבן צו ריכטן. האסטו געהערט? — ער
איז נישט קיין חכם. א חסרון, די כלה איז צו שיין!... א חכם וועט דאך
דיך נישט וועלן!... נאר הלוואי וואלט ער נאר געוואלט. ווארט, דו ווייסט
נאך נישט, וואו דו האלטסט מיט אים.

— כ'על זי פרעגן מיינסטו? — האט ער געזאגט צו דער מאמע —
הלוואי זיין שוועסטער זאל נאר געפעלן פאר פייווישן, מאך איך נישט
קיין שום שיהיות און „מזל-טוב!“... אז איך וועל נאכגיין נאך איר קאפ
וועל איך שוין שיין אויסזען...

— עכ'ל דיר זאגן — האט די מאמע געזאגט מיט א פארווארגטן
שמייכל — איך זע אויך אז ס'פעלט אים א ביסל דער פינפטער שולחן-
ערך, נאר — ווי אזוי דער אין הימל וועט פירן: וועט עס זיין פון
מיינערן — וועט עס זיך פארשלייערן; וועט עס, חלילה, זיין פון כריין —
וועט עס זיך צעגיין...

א סוף צו דער שמוגלעריי

א ווינטערדיקער שבת צו נאכטס.

ביי אונדז איז געווען א קלאקע. ארום טיש זענען געזעסן ווייבער און מיידלעך און געפליקט פעדערן. אין דער זעלבער צייט האָבן זיי גע-פלעסקעט מיט די צינגלעך זייערע ניין מאָס רייד. בארעדט יעדן נאָך דער ריי, דערציילט ליגנס פון איינעם אויפן צווייטן. די בעדערין, מיט איר שרייענדיק קול, איז אלץ ארויסגעשפרונגען ווי א נאר פונעם ביטל, אז מע לאכט זי אויס און אָנגעוואונטשן: סע זאָל אויס זיי אליין ווערן א געלעכטער. די מאמע האָט געפרובירט פארשטילן די מיידלעך, אז זיי זאָלן זיך נישט טשעפען צו אן עלטערער יידענע. זיי זענען נאָך יונג, קאָנען זיי זיך נאָך פארזינדיקן, האָט זי זיי געזאָגט... אָט אזוי האָבן זיך געהויבן אויפן טיש הויפנס פעדערן ווי אין דרויסן דער שניי, וועלכער איז געפאלן ווי שטיקלעך וואטע. אויפן טיש האָט מען קוים אָנגעזען דעם איבערגעקערטן טאָפ, אויף וועלכן עס איז געווען ארויפגעשטעלט דער לאַמפ, און ער האָט אויסגעזען ווי אויף אן אינדזל אין מיטן א ווייסן ים.

די מאמע איז נישט געזעסן ביים טיש. זי האָט נישט געהאט קיין פלאץ, האָט זי זיך געזעצט אויפן בעט און געפליקט פעדערן אין דער זיפ אריין. דער טאטע איז געזעסן ביי דער ניימאשין און געזאָגט „ויתן לך“. ער האָט זיך אונטערגעזונגען „אדיר איום“ מיט זיין אלטן ניגון, וואָס ער האָט דערציילט, אז ער שטאמט נאָך פונעם בעל-שם-טוב. די מאמע האָט אים דאָרט געגרייט צו טיש אויף דער ניימאשין און אים געגעבן צו עסן „מלוה-מלכה“, פון די איבערגעבליבענע האַלעפצעס און ריבן-צימעס.

די פליקערנס האָט מען מכבד געווען מיט עפל, זויערע אוגערקעס און מיט טיי.

דעם ברודער האָט מען פארבעטן, אז ער זאָל יעפעס זינגען אָדער פירלייענען — ער זאָל לוסטיק מאכן, כדי מען זאָל נישט איינשלאָפן פליקנדיק די פעדערן... ער איז געווען באקאנט פאר א „לץ“, פון זיינע פורים-שפילן, וואָס ער פלעגט מאכן; הוזק געמאכט פון דעם, וואָס ער וויל זיין ראש הקהל, פון יענעם, וואָס וויל דווקא שישי. ער האָט זיי צוגעזאָגט, אז ווען משיח וועט קומען, וועלן זיין קוילעטשן אויף די פלייט: דער גאנר צער אָקס וועט זיין סאמע שפיצברוסט, די גאנצע תורה — שישי, דאָס

גאנצע בית המדרש וועט זיין לויטער „מיוזרה“ און דער גאנצער לוח וועט זיין לויטער „שבת“...

אזוינער איז געווען דער ברודער, יער האָט געקאָנט נאָכזינגען א שטיקל, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט פון א גראַמאַפאָן-פּלאַטע, צי סתם א יידיש לידל.

פייזש האָט זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטן, האָט אפּירגענומען פון צווישן זיינע ביכער אן אלטע יידישע צייטונג און ער האָט פּירגעלייענט פון הערשלייבן, דעם מאַרשעליק, ווי אזוי א דאָרפֿס־בעל־בית ריכט אָפּ פּסח דעם סדר, שפּאַלט דעם ים...

דער טאַטע האָט זיך אַזנטערגעברומט ברוגז, נישט געקאָנט ליידן, וואָס מע שפּעט תּענוג פון אזא ימח־שמוניק, ווי הערשלייב גאָטליב איז געווען.

דער ברודער האָט פּירגעלייענט, און די צוהערער זענען געזעסן שטיל, געשלונגען מיט הנאָה יעדעס וואָרט, פּליקנדיק די פעדערן. — מיט א מאָל האָט זיך די טיר אויפגעפּראַלט — צוויי גרעניטשערן זענען אריין געקומען.

אַלע זענען ווי געליימט געוואָרן, גלייך סע וואָלט ביי יעדן אָפּגענוֹר־מען געוואָרן דאָס לשון. דער טאַטע איז געווען טויט־בלאַס ווי די וואַנט. די מאַמע איז געבליבן שטיין פאַרגלאַצט מיטן אָפּענעם מויל און אַרויסגע־לאָזט די זיפּ פעדערן, וואָס זי האָט געהאַלטן אין דער שויס. גלייך זי וואָלט עפעס געוואָלט זאָגן און נישט געהאַט קיין כּוח, אויפצופּענען דאָס מויל. דער ברודער איז געבליבן זיצן, ווי פאַרגליווערט מיטן פּריילעכן שמייכל אויף די ליפּן פונעם הומאַר, וואָס ער האָט פּירגעלייענט. ער האָט זיך גע־מאַכט נישטוויסנדיק, גלייך סע וואָלט אים גאָרנישט אָנגעגאַנגען. אַדרבּה, ער האָט זיך געמאַכט מוט און איז אויפגעשטאַנען פון זיין אַרט און ווי געוואָלט עפעס פּרעגן די גרעניטשערן. זיי האָבן זיך אַרומגעקוקט אין שטוב, און זיי אליין, די גרעניטשערן, האָבן אויך געקוקט ווי איבערגע־שראַקענע, נישט זיכערע, גלייך זיי וואָלטן געצווייפּלט, צי זיי האָבן אָנג־טראָפּן גענוי דעם אַדרעס, וועלכן זיי האָבן געזוכט. זיי זענען, ווייזט אויס, איבערראשט געוואָרן פון די פּיל פּרויען, וואָס זיי האָבן ביי אונדז אָנגע־טראָפּן פּליקנדיק פעדערן — און דער סערזשענט האָט זיך באַגענט מיטן ברודערס בליק, וואָס איז געווען באַגלייט מיט א ציטערדיקן שמייכל.

די ווייבער זענען זיך געגאַנגען אהיים און די גרעניטשערן האָבן זיך גענומען זוכן. זיי האָבן גענישטערט אין אלמער, אין די בעטן, און אז

זיי האָבן אין דער שטוב גאַרנישט געפונען, איז איינער ארויף אויפן בויך דעם זוכן.

אויפן בוידעם איז קיין סך ארבעט נישט געווען. וויפל מע זאל דאָרט נישט געווען זוכן וואָלט מען נישט געקאָנט טרעפן מער ווי עטלעכע אלטע זאכן פון גאָר א קליינעם ווערט. מע האָט געקאָנט געפינען א צעבראַכענעם שירעם, אריינגעשטעקט אונטער דער סטריכע; אן אלטן רעי־גיסטער־בוך, אין וועלכן סע זענען פארבליבן אַנגעשריבן אלטע חובות, פון לאַנגטיקע צייטן, ווען מיר האָבן געהאט א געוועלב. איך האָב עס נישט געדענקט, נאָר די אלטע צעבראַכענע וואָג האָט עס דערמאָנט, ווי דער נישט־געקאלעכטער פירעק איבער דער טיר האָט דערמאָנט אַן דעם חורבן בית־המקדש; אן אלט צעריסן מיליטעריש וועקל מיט נאָך א פאָר שמאַטעס האָבן צוגעדעקט ווינטער די ציבעלעס, זיי זאָלן נישט פארפרוירן ווערן; דאָס פסחדיקע געשיר, וואו אין איין טאָפּ איז אוועקגעלייגט דאָס פסחדיקע זאליץ, אין אן אנדערן איז געווען דאָס פסחדיקע שמאַלץ און אין אן עמער איז געווען געטרוקנט פסחדיק אויפס — און אַטאָוע.

געווען א מנהג אזעלכער ביי אונדו, אז די אַטאָוע פונעם גאָרטן, פונעם דריטן־פערטן שניט, האָט מען אוועקגעלייגט אויפן שטוב־בוידעם. איבערגעלאָזט עס אויפן ווינטער, ווען סע זענען די גרויסע פּרעסט, ווען די קו וועט זיך בשלום קאלבן, זאל מען האָבן איר צו געבן עפעס א לאַ־קעטקע.

דער גרענעץ־וועכטער האָט מיט זיין לעמפל אַנגעטראָפן, פאר פאָר־דעכטיק, די אַטאָוע. האָט ער א שאר געטאָן מיטן פּוס און אַנגעטראָפן א צונויפגעבונדענעם קנויל. ער האָט זיך דערפרייט:

— אז מע זוכט, געפינט מען! — האָט ער פריילעך אראָפגעשריגן פונעם בוידעם, גלייך ער וואָלט געפונען, ווער ווייסט וואָס פאר אן אוצר. און באלד האָט זיך דערהערט, ווי ער שפייט אויס א קללה:

— אין זייער מאמעס... — און איז אראָפגעקומען פונעם בוידעם.

— פאר וואָס האָט איר באהאלטן דאָס בעטגעוואנט אינעם היי אויפן בוידעם? — האָט ער א דוניער געטאָן זעלנעריש, אָבער עס האָט זיך דערקענט, אז עס איז נישטאָ מער פאר וואָס זיך צו שרעקן. אין טאָן פון זיינע רייד האָט זיך געפילט, אז ער וויל זיך נאָר נוקם זיין, ווייל ער האָט נישט געפונען גאַרנישט קיין פארדעכטיקס, וואָס זאל עדות זאָגן וועגן דער שמוגלעריי.

— מיר זענען שולדיק שטייערן, זענען מיר שולדיק — האט די שוועסטער ארויסגעשטאמלט מיט א געצוואונגענעם, קראמפהאפטיקן שמייכל, פונקט ווי ווען מע שלאגט עמעצן, אז יער זאל לאכן — און מען קומט יעדעס מאל מאַנען, און מיר האָבן נישט איצט פון וואו צו באצאלן, האָבן מיר דאָס איבערבעט באהאלטן!... ס'איז ווינטער. מיר זענען נישט קיין פארמעגלעכע — עס האָט זיך איר פארקרוםט דאָס מויל אין אומקאָנטראָ- לירטע באוועגונגען. מען האָט געקאָנט לייכט באמערקן, אז זי מאכט שווערע אַנשטרענגונגען, און דאָך קאָן זי זיך נישט באהערשן, און באלד וועט זי אויסברעכן מיט א געוויין — קיין האַלץ איז נישטאָ... דער סערושענט האָט א ביסל מילדער אָפגעשמייכלט און איז זיך אוועק.

באלד דערנאָך זענען אָנגעקומען די פּויערים, וואָס האָבן געזאָלט, אריבערברענגען די סחורה פון טשעכיי. זיי זענען געווען איבערגעשראָקן אז נישט א מאל רעדן האָבן זיי געקאָנט. זיי האָבן דערציילט, אז מען האָט זיי נאָכגעשאָסן, האָבן זיי אראָפגעוואָרפן די גאנצע סחורה און זענען קוים אנטלאָפן — נאָך גוט, וואָס מען האָט זיי נישט געכאַפט... עס האָט זיך געקאָנט יענדיקן מיט תפיסה, נישט נאָר פאר זיי. ווייל אז מע וואָלט זיי געווען געשלאָגן, וואָלטן זיי געוויס געווען געצוואונג- גען, אויסצוזאָגן דעם אמת, אז די סחורה איז נישט זייערע, אז זי איז פייוויש... איצט האָבן זיי זיך געצלמט, וואָס זיי זענען ניצול געוואָרן, און האָבן זיך געשוואָרן ביים יויזל, אז זיי וועלן שוין אין דעם יאָר נישט אריבער די טייס פאר קיין שום געלט אין דער וועלט... אין שטוב האָט זיך צעלייגט א טרויער, וואָס איז אריינגעדרונגען אין יעדן ווינקעלע, עס איז געווען א קלאַג ווי נאָך א טויטן, ווייל דאָס גאנצע ביסל געלט, וואָס מיר האָבן געהאט איז איצט געווען אין קאָן, און מיר האָבן פארשפּילט...

דער ברודער איז געבליבן פארגלאַצט און געקוקט איבערגע- שראָקן, ווי פארגליווערט, ווי א געקוילעטע הון קוקט צו, ווי די בלוטן אירע רינגען אָפּ. יער האָט זיך געשפּאַצירט פון איין ווינקל שטוב אין צווייטן, זיך אויסקאָנדיק די פינגער נאָך דער ריי, גרעסער נאָך גרע- סער.

— ס'א מסירה! — האָט דער טאטע אריינגעוואָרפן אין דער צע- טומלטער שטילקייט, ווי א קנויל שניי אריינגעוואָרפן אין פייער — ס'איז היים-לייבס ארבעט!

איינציקווייז האָט ער זיך ארויסגעצויגן צו א האָר פון דער באַרד און זי אריינגעלייגט אין מויל, און געצויגן דערנאָך די האָר פון צווישן די ליפן... דאָס איז געווען זיין טבע, ווען ער איז געווען פארנומען מיט עפעס א געדאנק און זיך געשלאָגן מיט דער דעה. מיר האָבן שוין אין אזעלכע מאָמענטן געוואוסט, אז אין אזא צייט טריפט אים דאָס בלוט פון נעם האַרצן פאר ווייטיק.

— די טייס האָט געמעגט אויסטרוקענען — האָט דער ברודער גע-
וואָרפן א קללה, ווי צו זיך אליין — נאָך איידער איך האָב זי דערקענט!

פּייוויש?

ער האָט באשטעלט פון דייטשלאַנד „לערנבריוו“ צו לערנען די דייטשע און וענגלישע שפראך. ער האָט זיך איינגעקארטשעט אין היי אויפן שטאלן-בוידעם און האָט געלערנט.
ער האָט זיך געלערנט אויך בוכהאלטעריי...

מאַראַמאַרעשער קי

א שמועס פון טאטע-מאמע האָט מיך דורכגעוועקט.
דער טאטע איז אראָפּ פונעם בעט און איידער ער זאָל זיך געווען וואשן, איז ער אין די הוילע גאטיעס, געגאן ארויסנעמען דעם לוח אויסן חומש, וואו עס איז געווען אַנגעצייכנט דער טאָג, ווען די קו האָט זיך געלאָפן.

— יא, אין חודש אָב... דאָס הייסט: אָב, אלול, תשרי — האָט דער טאטע געציילט אויף די פינגער — דאָס הייסט, אין ניסן דארף זי זיך שוין קאלבן. נאָך קנאפע צוויי חדשים... נו, אוודאי, מען האָט דאָך שוין אַנגעטאפט דאָס קעלבל נאָך פאר חנוכה-צייט...

— איצט וואָלטן מיר געדארפט האָבן א ביסל מזל — האָט די מאמע געזאָגט ארויסקריכנדיק פונעם בעט.

— אונדזערע גליקן, כ'זאל נישט זינדיקן מיט די רייד... נאָר כ'וועל פרובירן. איכ'ל היינט אריינרופן די גריכן, אפשר וועט עס געלינגען און

מיר וועלן פארקויפן די קו צו א קאנפענירנדיקן פרייז, אז מיר זאלן קאָ-
נען קויפן אויף איר אָרט א קאלביקע טעלעצעע און ס'זאל אונדז נאָך
בלייבן עטלעכע טויזנט ליי...

פאר מיטאָג האָבן אָנגערוקט די גריכן. מיט אן איינשפענערל זענען
זיי געקומען צו פאָרן. איינער איז געווען א ייד, א בהמה-סוחר, וואָס האָט
צוגעשטעלט קי צום עקספּאָרט, און איינער איז געווען דער גריך, ארום
וועלכן עס האָבן זיך געדרייט א חברה מעקלערס. ווי וואַראַנעס ארום
מיסט. יעדער איינער פון זיי האָט געוואָלט פארדינען מעקלעריי.
דאָס בריטשקעלע האָט זיך אָפגעשטעלט און די מעקלערס האָבן
אָנגעהויבן צו פירן די סוחרים צו פארשידענע בעלי-בתים, וואָס האָבן גע-
האט צו פארקויפן קי.

דער טאטע האָט זיך נאָך א ביסל געישובט:
— וואָס זאָסטו? — האָט ער זיך געראָטן מיט דער מאמען —
מ'דארף פארשטיי אריינרופן די סוחרים... דער רוה ווייסט זיי, בע-
סער וועל איך זיי נישט זאָגן. מע קאָן זיי קיין מאָל נישט דערראָטן: רוף
איך זיי אריין — וועלן זיי זאָגן, אז לעת-עתה פועלט זיי נאָך נישט קיין
קי, נאָר מע קויפט דאָך... פארשטייסט? מיר לטובה קויפן זיי; רוף זיי
נישט — מע דארף דאָך פון עפעס לעבן!... גלייב מיר, אז איך שלאָג זיך
מיט דער דעה, צי איך זאָל בכלל זי פארקויפן, ווייל אזוי לאנג מיר האָבן
די קו, האָבן מיר דאָך אין שטוב א קאפּ מילעך... אָט האָב איך געמיינט אז
פייזש וועט עפעס פארדינען, ביים שויערצן, האָט ער דערווייל „חתונה
געמאכט“ אויך די פאָר ליי, וואָס זענען געווען אין שטוב... זיצט ער שוין
וידער מיט זיינע ביכלעך. נאָר ביכלעך און ביכלעך, ער וועט קיין מאָל
נישט זאָט ווערן פון זיי... א בוכהאלטער וועט ער מיר ווערן! ער זאָל
כאָטש וועלן א חתן ווערן און נעמען נדן, מע זאָל קאָנען חתונה מאכן
בראנען.

— דו זעסט, ווי זי מינעט זיך? — האָט די מאמע געזאָגט שפּ-
טשענדיק און זיך געריבן דאָס פנים מיט דער האנט — סע פאלט פון איר
שטיקער, נישט עפעס אנדערש, זי וועלטערט זיך פאר דער צייט.
— נו, אוודאי... גלויב מיר, אז נאָר יעדן מיטוואָך און דאָנער-
שטיק זיידענע שטרימפּ צו קויפן, דארף מען אויך האָבן ראַטשילדס פאר-
מעגן... כ'זאָל זי שוין זען חתונה געמאכט, אזוי צי אזוי, נאָר פטור

געוואָרן. כ'וואָלט געלעבט, קאָן איך זאָגן, מער מיט צען יאָר... מנע,
ע'מיר זען!

דער טאטע האָט זיך סוף־כל־סוף באשלאָסן. ער האָט זיך אויפגע'ר
הויבן זיך גענומען דעם ווינטער־ראַק און געזאָגט:

— איך גיי זיי אריין רופן.

— גיי, זיי מצליח! — האָט די מאמע אים אָנגעוואונטשן, און איך
האָב מיר אויך געטראכט: „דו, רבונג של עולם, וואָלסט געהאט עפעס
דערקעגן, או דער טאטע מיינער זאָל לעבן מער מיט צען יאָר?“. קיין
מאָל האָב איך נישט געהאט אזעלכע טענות צו גאָט ווי דעמאָלט, ווען
איך האָב געהערט אָט די דאָזיקע ווערטער דעם טאטנס. געוויינטלעך האָב
איך געקוקט אויפן טאטן, עפעס ווי אויף א פרעמדן. איך בין מער געווען
צוגעבונדן צו דער מאמען. אויב דער טאטע האָט מיך א מאָל געקושט,
ווען איך בין געווען גאָר קליין, פלעג איך זיך ארויס רייסן פון זיינע אָרעמס.
איך האָב זיך אָפגעווישט און עס האָט זיך מיר געדאכט, אז אויפן אָרט,
וואו ער האָט מיך געקושט, איז מיר געבליבן א שטיק באַרד זיינע... די
מאמע האָט מיך זעלטענער געקושט און דאָך האָב איך זי ליבער געהאט...
דאָס מאָל האָב איך ליב באקומען אויך דעם טאטן. עס איז מיר געווען א
רחמנות אויף אים, אז איך וואָלט געגאָן פאר אים אין וואסער און אין
פייער, גאָר עס זאָל אים גוט זיין. וואָס האָב איך אָבער געקאָנט טאָן?

א קו האָבן מיר געהאט א שיינע, אן אלגאווער קו, אזעלכע וואָס די
גריכן זוכן צום יעקספּאָרטירן. תמיד האָבן מיר געהאָדעוועט א שיינע קו
און נעבן איר געהאָדעוועט א קעלבל. מען האָט צו דעם נישט צוגעלייגט.
אמת, עס האָט גענומען ארבעט אויסצוכאָון צוויי בהמות, אָבער עס האָט
זיך געלוינט. אווען סע זענען געקומען די גריכישע סוחרים, האָבן זיי
באצאָלט.

שפעטער איז דער טאטע צוריק געקומען. ער האָט ארויסגעלאָזט
די קו אויס דער שטאל, געווארט אז די סוחרים זאָלן אָנקומען ביז צו
אונדז. ד'ערווייל האָט ער זי צוגעבונדן צום פלויט און זי גענומען אָפקע'
מען, קראצן צווישן די הערנער.

ווען די סוחרים זענען אָנגעקומען, האָבן זיי באקוקט די קו פון
דער ווייטנס, דערנאָך איז איינער צוגעגאנגען נענטער און א מעקלער
האָט אריין געשטעקט צוויי פינגער צו דער קו אין דער נאָז, כדי זי זאָל
אויפמאכן דעם פּיסק, און דער סוחר האָט אָנגעקוקט, וויפל ציין זי האָט,

צי זי איז נישט קיין אלט שאכטל. מען האָט פרובירט מעלקן, צי עס גייט מילעך פון אלע פיר ציצלעך.

די גריכן, דער גריך און דער ייד, האָבן געשמועסט צווישן זיך גריכיש, אז נישט דער טאטע און נישט די מעקלערס האָבן נישט פאר־שטאנען קיין איין וואָרט.

דער טאטע האָט אויסגעלויבט די קו, אז זי גיט א סך מילעך, און שטיל איז זי, אז א קינד קאָן זי מעלקן. די סוחרים האָבן זיך אָבער ווי געאיילט און אים איבערגעריסן די רייד און געפרעגט, וויפל זעך וויל פאר דער קו.

— איך ווייס? — האָט דער טאטע געהויבן די פלייצעס תמעוואטע וויפל וואָלט איר געגעבן? איך מיין כאַטש צוואנציק טויזנט ליי...

די סוחרים, אזוי ווי זיי האָבן דערהיערט, ווי דער טאטע ציט אױס אזוי לאנג די „טויזנטער“, האָבן זיי זיך אויפגעזעצט אויפן בריטשקעלע, זיך אריין געוואָרפן אין לעדערנעם זיץ, אז זיי האָבן אױס אונטערגעטאנצט, און אוועק מיט דער חברה מעקלערס, נישט זאָגנדיק אונדז אפילו „א גוטן טאָג!“

די מאמע האָט פירגעוואָרפן דעם טאטן: ער האָט נישט באדארפט אזוי פיל בעטן, אז זיי זאָלן זיך דערשרעקן.

— האָבן זיי געזאָלט זאָגן וויפל זיי ווילן געבן — האָט דער טאטע זיך פארענטפערט — כ׳האָב זיי צוגעהאלטן דאָס מויל?... דער רוח ווייסט, ווי אזוי מע קאָן זיי דעראַטן!?

— וואָס האַסטו זיך מיט איר צו זאָרגן — האָט פייוויש אים גע־טרייסט — וועט מען דיר באצאָלן, וועסטו זי פארקויפן, ווען נישט — נישט. אומזיסט דארפסטו זי נישט פארטראצען, טרייב זי בעסער אריין אין שטאל...

פייוויש האַקט דעם וואַלד

א גרויסער נס — אָדער איז עס נישט מער ווי אן אויסטייטש פון א פשוטן צופאל — איז געשען:

פייוויש האָט זיך באקענט מיט איינעם פון די „הערן“ פון דער פירמע, וואָס האָט געליווערט האַלץ. ער האָט געשפילט א פארטיע שאַך

מיט א הער פון דער פירמע און ער האָט ביי אים נושאַ-חן געווען. ער האָט געזען, אז מיין ברודער פייחויש האָט פעאיקייטן, ער וואָלט געקאָנט ווערן א מענטש, א נוצלעכער, ווען ער זאָל נאָר האָבן די מעגלעכקייטן. דער הער האָט באדויערט פייחוישן, וואָס ער גייט צוגרונט אינעם דחקות, וואָס איז ביי אונדז אין שטוב. דאכט זיך א קליינעקייט, מער נישט. פונדעסט-וועגן האָט זיך פון אַט דעם-אָ צופאל אויסגעלאָזט, אז פייחויש איז גע-וואָרן אן אַנגעשטעלטער ביי דער פירמע. ער האָט איבערגענומען מיט א שותף, וועלכער האָט געהאט א ביסל געלט צו אינוועסטירן, צו האקן דעם וואלד.

ביי אונדז איז געווען א גרויסער דעמבענער וואלד, וואָס האָט גע-שמט... אַט אַדאָ, אין דעם דאָזיקן וואלד, איז א מאָל געווען דער קייסער פראנץ-יאָסעף אויף געיעג. אַלטע מענטשן פלעגן דערציילן, אז ער האָט דאָ געוואוינט א פאָר וואָכן. נאָך היינט שטייט דאָס הילצערנע הויז וואָס מען האָט דעמאָלט ספעציעל אויפגעבויט אין וואלד. היינט וואוינט אין אים א וואלד-וועלטער; א מאָל, נאָך אין פרידנסצייטן, האָט מען געפירט א לאנגן, שיינעם ווירעדיקן גראָדן דעמב אויף דער ווינער וועלט-אויס-שטעלונג. אזוי פלעגן אַלטע לייט דערציילן, ווען זיי האָבן געוואָלט זיך רימען מיטן וואלד.

פונעם וואלד-עשירות האָבן טאקע נישט ווייניק מענטשן געהאט צו באציען פרנסה, ווען מען האָט געארבעט אין וואלד, מען האָט געמאכט שליפערעס צום באַן-שטראָז, דאָגעס פאר פעסער, ברעטער פאר מעבל און צו מיינסטנס קלאפטערהאַלץ צום פארהייצן — און סתם דעמבעס, האַלץ אומבאארבעט. די פויערים האָבן פארדינט ביים האקן (דאָס פעלד ארבעט מען דאָך נאָר זומער-צייט, ווינטער קאָנען זיי ארבעטן ווי וואלד-העקער!) און די בעלי-עגלות, מיינסטנס יידן, האָבן פארדינט ביים טראנספאָרטירן דאָס האַלץ. געשלעפט די דעמבעס מיט זייערע פערד און וואָגן אין דער שטאָט אריין.

ווען מען האָט געהאקט דעם וואלד האָט מען פארדינט. און אז מען האָט פארדינט, האָט שוין יעדער עפעס אראָפגעשארט אויף פרנסה.

פייחויש איז געזעסן ביים פידל און פארשריבן אויף א ליסטע. אויפ-גענומען די פויערים, יעדן געפרעגט, ווי אזוי ער הייסט און ווער דער שותף איז. האַלץ-העקער ארבעטן צו צוויי אירע. ער האָט זיך געדונגען.

עס האָט כמעט אויסגעוויזן, אז ער קריגט זיך, טיילנדיק געלט פאר א דער
רויף. די פויערים האָבן געטענהט, אז אן אנדער מאל האָבן זיי באקומען
מער געלט פון פאָרויס, וואָס זאָלן זיי ועסן, ביז דאָס צאָלונג וועט זיין?
און אז איינער דארף זיך קויפן א נייע זעג, צי א האק, וואָס זאָל
ער טון?

— ס'איז נישטאָ פון וואו — האָט פייוויש געזאָגט — די פירמע
ווייל נישט צאָלן פאָרויס, וואָס זאָל מען טון? איצט וועט איר זיך נאָך
יאקאָש באגיין מיט ווייניקער געלט. שפעטער, זאָרגט נישט, וועל איך
מאכן א קאנטיגע, איר וועט באקומען וואָס איר וועט וועלן...

ווען די וואלד־העקער זענען זיך אוועק, זענען צוויי פון זיי איבער־
געבליבן שמועסן מיט פייווישן. ער האָט זיי געמוזט צוואַנגן מער געהאלט
ווי פאר די אנדערע. כדי זיי זאָלן זיין די פירארבעטער, כדי אזוי ארום
אונטערצוטרייבן אויך די אנדערע. זיי וועלן גיין פאָרויס און די איבער־
ריקע וועלן שוין במילא נאָכגיין. סע וועט דאָך זיי זיין א בושא ארונטער
צו בלייבן. דאָס האָט געזאָלט הייסן: זיי וועלן זיין די בייטש, וואָס טרייבט
אונטער צו דער ארבעט, זיי מאכן חשק, פאר וואָס פייוויש האָט געמוזט
באזונדער באצאָלן.

— יאָיאָ, כ'האָף — האָט פייוויש זיי באגלייט ארויס, און זיי גען
קלאפט גוטברודעריש איבער דער פלייצע — אז איר וועט מיר איינ־
ברענגען, וועל איך אייך נאָך קאָנען מוסיף זיין!

— איר קאָנט אייך פארלאָזן אויף אונדז — האָבן די העקער צוגע־
זאָגט — מיר פאשטייען אן עסק... ווי געזאָגט: איין האנט וואשט די אנ־
דערע...

פייוויש האָט זיך באזעצט ביים טיש מיטן טאטן, מיט דער מאמען
און מיט די שוועסטער. פייוויש האָט זיי געגעבן צו פארשטיין, אז מען
מוז מאכן א קאנטיגע. סע טוט אים וויי דאָס הארץ, האָט ער געזאָגט, זיי
אוועקצוגעבן דאָס געלט, אז די וואלד־העקער זאָלן עס אוועקטראַגן צו אן
אנדערן. א ביסל געלט איז דאָ. עס איז אים איבערגעבליבן פונעם געלט,
וואָס ער האָט באקומען פונעם שותף און פון דער פירמע, אויף צו געבן
פאָרשוס, אויף א דערויף, איז וועט ער קויפן איינס־דאָס־אנדערע, פון
יעדן צו א ביסל, ביז מען וועט זיך דערזען ביי געלט. דערנאָך וועט עס
זיין א קאנטיגע, ווי עס געהער צו זיין...

— ווא'דען? — האָט די מאמע צוגעשאַקלט מיטן קאָפּ — דער איי-
בערשטער וועט העלפן. מ'קאָן נישט אויף איין מאָל. „צושטאט — קומט
מען אָן ווייט“...

פאר וואָס האָב איך דעמאָלט געוואָלט א שריי טון: — א ספר
וועסטו נישט נעמען אין די הענט?!...

איך האָב אויסגעהערט דעם שמועס, צוגעקוקט ווי אזוי יעדער איז
צופרידן. יעדער האָט זיך אויף איין מאָל ליב באקומען. בפרט פייווישן.
מען האָט זיך נישט געטרויט צו רעדן מיט אים א הויך וואָרט. יער איז
שוין ווידער א מאָל געוואָרן דאָס „מול־קינד“ ביי אונדז אין שטוב און איך
האָב אלץ מורא געהאט: ווער ווייסט, צי כוּע וועט זיך, חלילה, ווייטער
נישט אויסלאָזן פון אליעמען ווי ביז איצט, מיט אליע פייווישס געשעפטן
(דער יצירה־רעו איז מיר האָט גערייצט, און קוים האָב איך זיך געקאָנט
איינהאלטן און נישט אויסשרייען צום טאטן: — א ספר וועט וער נישט
נעמען אין די הענט אריין!...). נאָר וואָס קאָן מען זאָגן, ווען מע זעט,
ווי יער שפילט זיך מיטן געלט, ער ציילט בלויז טויזנטער, גלייך ער
וואָלט נאָר דאָס געטאָן, זינט וער לעבט?...

...איי, ווען ער זאל מיר וועלן געבן א טויזנטער, האָב איך ביי
זיך געטראַכט. כ'וואָלט אים צוריק געגעבן. נאָר אַנדרין זאל ער מיר
כאַטש לאָזן. כ'זאל זען, צי ס'איז פון פאפיר... עפעס שמעקן זיי די
טויזנטער, כ'פיל זייער גערודן מיט דער נאָז. יאָיאָ, געלט שמעקט טאקע
ווי בלומען. און הענט, וואָס רירן אָן געלט, שמעקן אויך עפעס, לאָזן
פון זיך א פיינעם ריח, ווי דער שוועסטערס פודער, אָדער נאָך פיי-
נער... יאָ, דאכט זיך אז איצט שמעקט אויך פייוויש. ער איז שוין נישט
דער, וואָס זיצט איינגעקארטשעט אין היי ליינענדיק א ביכל, צי טענ-
טלענדיק מיטן שרייבפענדל — ס'איז אן אנדערער פייוויש, א שפאָגל-
נייער...

...אז איך וועל גרויס ווערן, האָב איך געטראַכט, וועל איך... וועל
איך ווערן א האַלץ־סוחר, רעדן מיט פריצים און זיי נאָכטראָגן, ווי פיי-
וויש, די לוזדערנע אקטנטאש, וואָס איז געשוואָרן מיט געלט... איך וועל
אויך האָבן טויזנטערס. כ'וועל מיר לאָזן איינבינדן א פעקל טויזנטערס, זיי
זאָלן זיין מיין סידור. ווי גוט איז צו דאווענען אין אזא סידור? ווען
איך וועל גרויס ווערן, וועל איך...

די קאנטינע

זונטיק.

די אלטע צועבראכענע וואָג, וואָס איז אונדז איבערגעבליבן פונעם אמאָליקן געוועלב וואָס מיר האָבן געהאט, איז געשטאנען אויפן טיש. מען האָט אויף איר געוואויגן, און אז זי איז שטיין געבליבן (און אלע מאל איז זי שטיין געבליבן!) אויף איין זייט, האָט מען אונטערגעהויבן מיט א פינגער. מען האָט אלץ געמוזט איר ארויסהעלפן. די שוועסטער, בראנע און דער טאטע האָבן ארויסגעגעבן שפייזווארג יעדן העקער נאָך דער ריי. מען האָט אים געגעבן, וואָס ער האָט געבעטן. כדי ער זאל האָבן וואָס צו עסן אין וואלד ביון אנדערן זונטיק.

פייוויש איז געזעסן ביים טיש, אויפגעשריבן יעדן ארבעטאָרער וואָס ער האָט אָנגענומען. ווער עס האָט עפעס געגעבן, האָט אויסגערופן און ער, פייוויש, האָט אויפגעשריבן. מאלייען-מעל אויף מאמעליגע, בוימל, זיבע-לעס, זאלץ און ברויט, א סך ברויט. דריי נעכט איז די מאמע מיט די שוועסטער אויפגעווען און געבאקן ברויט. ווייל אזוי פיל ארבעטאָרער דארפן עפעס יעסן איבער דער וואָך!

און אין א ווינקל איז געשטאנען א העקער, איינער פון פייווישס פירארבעטער, און אויסגעטיילט יעדן איינעם די שינקע. דער טאטע, די מאמע האָבן דאָס נישט געקאָנט דערליידן, זיי האָבן קודם געמאכט א גע-וואלד, אז זיי זענען מוחל דאָס גאנצע עסק, האָבן זיי געזאָגט, נאָר קיין חזיר זאל מען נישט אריינברענגען צו אונדז אין שטוב. מען וועט שוין נישט בדלות ווערן אָן אַט דעם פארדינסט...

— ס'גייט מיר נישט אין דעם פארדינסט — האָט פייוויש זיי איינגערעדט — מ'מוז דאָך זיי אָבער געבן צום עסן...

דער העקער האָט געהאט אויסגעוואויגן די שינקע נאָך פון פריער אויף חלקים, כדי מע זאל נישט דארפן וועגן זונטיק, ווען די מענטשן וועלן שוין זיין דאָ און זיך איילן. ער איז געקומען שבת צו נאכטס צו אונדז און ער האָט געשניטן, ווי אין ווייסן זייף, פון גאנצע קריעס איינגעזאלצענע שינקע און אויסגעוואויגן חלקים צו איין און צוויי קילאָ.

מען האָט אויסגעטיילט. יעדן געגעבן א רעפטל שינקע, איינגעפאקט אין א פאפיר, כדי זיי זאלן עס מיטנעמען אין וואלד אריין, זיי זאלן האָבן איבער דער וואָך מיט וואָס זיך צו שפייזן אין די קאלטע פרעסט.

אבער זיי האבן נישט געהאט קיין געדולד אויסצואווארטן. גלייך ווי קליינע קינדער, איידער זיי גייען אויף אן אויספלוג, הייבן זיי אן נאשן פון זייער מערינדע נאך איידער זיי האבן זיך אין וועג געלאזט, אזוי האבן זיי זיך אויך גענומען קודם־כל עסן, הגם זיי זענען נאָר וואָס געקומען פון דער היים. זיי האבן זיך באזעצט אויפן דיל, וואו זיי האבן נאָר געפינגען א שטיקל פריי פלאץ, צי אין דער אנדערער שטוב, געשניטן שטיקלעך חזיר, אויפ־געשטעקט אויפן שפיץ פונעם טאשנמעסערל און האם!...

— וויי, וויי, ווי אזוי דאָס פרעסט דבר־אחר און פארטרינקט קאווע מיט מילעד... איבער דעם זענען די יערלים אזוי געוונט — האָט די מאמע געזאָגט, און מען האָט געפילט, אז זי רעדט מיט קנאה — ס'איז דען א וואונדער? ווער האָט אזוינס געהערט. אז מ'זאָל אזוי פיל צוואַ-מענפרעסן!...

ערשט אויף דער נאכט האָט פייוויש צוגויפגערעכנט, ווער וויפל עס האָט אנגענומען אויף באָרג, כדי יער זאָל וויסן וויפל אַפצוציען יעדן איינעם ביי דער צאָלונג.

פייוויש האָט א סך געארבעט.

יעדן זונטיק איז געווען ביי אונדז אזא יריד. אפילו איך בין אויך נישט געגאנגען זונטיק אין חדר. איך האָב אויך געהאט א באשעפטיקונג. איך האָב געדארפט אכטונג געבן מע זאָל עפעס נישט גנבענען.

די קאנטינע איז געווען כמעט אן עקסטער געשעפט. דאָס וואָס פייוויש האָט פארדינט מיט זיין אונטערנעמעריי, צו האקן דעם וואלד, איז געווען עפעס אנדערש, און די קאנטינע עפעס אנדערש. פונדעסטוועגן האָט מען שיין פארדינט אויך ביי דער קאנטינע. די געוועלבער האָבן זיך אָנגעהויבן אַפרעדן און געדראָעט, אז זיי וועלן אונדז מסרן. זיי צאָלן שווערע שטייערן, האָבן זיי געזאָגט, און מיר האָבן כמעט דאָס גרעסטע געוועלב — מע נעמט זיי צו די פרנסה... מיין ברודער, פייוויש, איז איצט געווען שיין אויסגעקליידט: קורצע פומפע־הויזן פון געקעסטלטן שטאָף. מאָדערן. שוין נישט ווי א ישיבה־בחור. אין ברוסטן־טעשל ביים רעקל איז געווען ביי אים אריינגעשטעקט א שיינע פולפעדער, עטלעכע שרייבענדלעך: א טיניקס, א רויטס, א בלויס און א צאָלשטאָק. דאָס איז געווען דאָס צירונג, וואָס האָט זיך יעדן געוואָרפן אין די אויגן און, פארשטייט זיך, ארויסגערופן כבוד...

א גאנצע וואך איז ער געזעסן אין וואלד, נאָר אויף שבת איז ער אהיימגעקומען און מאַנטיק פרי איז ער צוריק אוועק. ער האָט פאָרגעסן אָן די אלע ביכלעך זיינע ער האָט נישט קיין צייט געהאט מער צו זיי. נישט א מאָל צו יעסן לייטיש האָט ער שוין נישט געהאט צייט. זינט ער איז גע־וואָרן א האַלץ־מענטש, האָט ער נאָר תמיד געהאט צו טון מיט ציעטעלעך, ביכלעך מיט חשבונות, און מען האָט ביי אים נישט געהערט עפעס אנ־דערשט ווי: „פירמע...“ די פירמע איז אזוי, די פירמע וועט דאָס טון, די פירמע וועט יענץ טון, נאָר פירמע און פירמע...

עס האָט מיר אויסגעוויזן, אז די האַלץ־פירמע איז אן אלגאווער ראַסקן, וואָס גיט א סך מילעך... א גוטע, שטילע קו, וואָס לאָזט זיך פון פייווישן מעלקן...

א קנס־מאָל

— ביי ר' משהן יעסט מען, פארשטיי, היינט וואַרעמע לאַקשן — האָבן די שכנים געשמעסט צווישן זיך. הגם מען האָט יעס געהאלטן בסוד, דאָך איז מען געוואויר געוואָרן. מען האָט געזען א פרעמדן בחור וואָס איז געקומען מיט זיין מוטער צו אונדז; אז פייוויש איז עפעס פלוצעם אראָפֿ־געקומען פונעם וואלד אין מיטן דער וואַך, און אז דער טאטע האָט זיך אָנגעטאָן פייווישס א הוט — האָט מען זיך משער געווען, אז ביי אונדז וועט היינט זיין א קנס־מאָל.

גערופן האָט מען אויף די תנאים בלויז אונדזערע קרובים און עטלעכע פון אונדזערע שכנים.

אויפן טיש האָבן געברענט צוויי קורצגעשניטענע ליכט, אין זיל־בערנע לייכטער, וועלכע זענען געווען באפוצט מיט רויטע זיידנפאפֿיר־רענע בענדער; א פולער אויפֿוואַרטער מיט לעקעך און טאַרט, א פלאש פלוימענבראָנפן מיט קליינע גלעזעלעך ווי די פינגער־היטל, זענען געשטאַל־נען אויפן טיש פאר די געסט, וועלכע זענען געזעסן ביים טיש און געקייט א לאַנגווייליקן שמועס.

דער חת־ב־חור איז געזעסן אויבנאָן ווי אַנגעמאָלט. יער האָט נישט געהאט מיט וועמען צו רעדן א וואַרט. ער האָט דאָך נישט געהאט קיין

באקאנטן נעבן זיך, האט ער זיך אויפגעהויבן און זיך געזעצט ביי דער זייט, בענטער צו דער שוועסטער, צו דער כלה. זיי האבן געכאפט א שמועס, ביז דער ברודער וועט ענדיקן שרייבן די תנאים.

פייזיש איז געזעסן אין עק טיש (דער טיש איז געווען דאס מאל אויסגעצויגן, ווי פאר אנדערטהאלבן מנין מענטשן!) און געשריבן. ארום איז געזעסן דער טאטע און די מחותנתטע, דעם התנס מוטער, און האבן זיך געדונגען איבער יעדער איינצלהייט צו א שעה. די מחותנתטע האט געוואלט, אז מען זאל אריינשרייבן, אז מען וועט געבן אין נדן אריין דאס, יענץ, מען האט נישט געקאנט פארטיק ווערן (זי האט מיסתמא געמיינט אז מיידלדע ווי רייך מיר זענען!). האט מען איר שוין איינס נאכגעגעבן, האט זי זיך באלד דערמאנט אן געפעס אנדערש. פלוצעם האט זי זיך דערמאנט... ביז דער ברודער האט זיך דערבייזערט און פארלוירן דאס געדולד. ער האט אוועקגעווארפן די פען אויס דער האנט, האט אראפגענומען דעם אויפוארטער מיטן געבעקס פונעם טיש און אריין געלייגט אין שאפקעלע. — וואס מיינט איר, וואס? — האט דער ברודער זיך צעשריגן — מ'האנדלט דא א פאר אקסן, אדער וואס דינגט מען זיך אזוי?!... —

די מענטשן, די אייגעלאדענע האבן זיך איבערגעווארפן מיט די בליקן און נישט געוואוסט וואס צו טון. די לאגע איז געווען א פיינלעכע, גלייך מען וואלט זיי געווען אויסגעפאטשט. נאר דער חתן, ער איז געוועסן רואיק און ווייטער געשמעסט מיט דער שוועסטער. ער האט געשמייכלט, זיך געמאכט ווי גלייך עס גייט אים גארנישט אן, אבער די פארבן האבן זיך אים געביטן אין פנים, ווען ער האט געזען, אז דער ברודער האט אראפגענומען פונעם טיש דעם אויפוארטער מיטן געבעקס.

דער ברודער, אן אויפגערעגטער, איז ארויסגעגאנגען אין קיך אריין, און דער טאטע האט זיך גענומען פארזעצן, שרייבן ווייטער די תנאים. באלד איז פייזיש צוריק געקומען און איז צוגעגאנגען צום חתן. אים ארויסגערופן אין קיך אריין, וואו די מאמע מיט די איבעריקע שוועסטער טער האבן זיך געפארעט מיטן קאכן די וועטשערע לכבוד דעם קנסימאל, — איר ווילט א חתן ווערן מיט מיין שוועסטער — האט דער ברודער געפרעגט דעם חתן, אין דער שטיל. שטיל אבער אויפגערעגט. אז יעדעס ווארט האט געציטערט אין דער לופט — אדער מיטן נדן ווילט איר חתונה האבן. מע דינגט זיך, גלייך מע וואלט דא געהאנדלט אקסן אויף א מארק? — — — טאמער מיינט איר נאר דאס געלט, דעמאלט איז א שאד

די גאנצע קאָמעדיע. אויב זי געפֿעלט אייך נישט, טאָ זאָגט שוין, איצט, לאַמיר וויסן וואו מיר האלטן!

— איר קאָן זיך אָבער דאָך נישט פארקויפן פאר ליביע — האָט דער חתן געזאָגט שטיל, אונטער דער נאָז, ווי א קינד, ווען ס'ע בעט וועפֿעט שעמעוודיק...

— וואָס איז שוין, וואָס? — האָט די מאַמע זיך ציעשריגן, אז זי האָט דערהערט דעם שמועס.

— ששש... גאַרנישט, גאַרנישט! — האָט דער ברודער זי פארשטילט און געגאנגען מיטן חתן אין ווינקל, מע זאָל נישט הערן וואָס זיי רעדן. מען האָט גאר געהערט, ווי דער חתן פארענטפערט זיך:

— איך טראָג עס דען, ערגעץ אוועק, צי נעם איך עס פאר מיר? ס'איז דאָך פאר אייער שוועסטער!

זיי האָבן זיך אָפגעשמועסט און זענען צוריק אריינגעגאנגען אין שטוב. יעדער האָט זיי אָנגעקוקט מיט נייגיר, ווייל זיי האָבן זיך שוין געריכט אז פייוויש וועט האָבן קאליע געמאכט דעם גאנצן שידוך.

דער חתן האָט זיך אראָפגעזעצט אויבנאָן, אויף זיין אָרט, גלייך ס'ע וואָלט געווען גאַרנישט געשען. פייוויש האָט גענומען א טעלער אין די הענט און ווען דער טאטע האָט געהאט געגעבן א טאשטיכל, אָנצוכאפן קודם דעם חתן און דערנאָך דער כלה, זאָלן „מקבל-קנין“ זיין, האָט פייוויש א טראסק געטאָן מיטן טעלער צום דיל און יעדער האָט אויסגעשריגן: „מזל-טוב, מזל-טוב!“ מען האָט דערקאָנט אָן פייווישן, אז ערשט איצט האָט ער זיך געשטילט דעם כעס. ער האָט אויסגעלאָזט דאָס הארץ צום טעלער, אז ער איז זיך צעשפרונגען אויף פיץ-פיצלעך. די יינגלעך און מיידלעך האָבן געכאפט יעדער צו א טשערעפל. מען האָט זיך געריסן איבער זיי. מען האָט געזאָגט, אז עס איז א סגולה, א כלה צי א חתן צו ווערן. דער חתן איז צוגעגאנגען צו דער כלה איר ווינטשן מזל-טוב, און א וויילע זיך אָנגעקוקט שעמעוודיק. דערווייל האָט מע זיך גענומען צו דער פלאש בראַנפן, א שטארקע סליבאָויצע, וואָס פארקאפט דעם אָטעם, ווען מ'ע פארזוכט פון איר. מען האָט געוואונטשן מזל-טוב פאר די מחותנים, מען האָט זיך געוואשן און געזעצט צום טיש, צו עסן די „ווארעמע לאַקשן“. נאָכן עסן האָט דער חתן געזאָגט א פשטל און דער טאטע האָט אין דער צייט געשמועסט מיט דער מאַמען אין קיך:

— נא, אבי ס'איז שוין אדורך... ס'איז א באשערטע זאך, זאָג איך דיר, ווייל טאָמער וואָלט עס פירגעקומען איידער כ'האָב צונויפגערופן

דיעם יעולם, מעגסטו וויסן, אז כ'וואַלט זיי ארויסגעוואָרפן פון דער שטוב אויף א שפענדל... נאָר אז פרעמדע מענטשן זענען אין שטוב, האָב איך אין מיר געביסן... מיסתמא האָט אזוי געדארפט צו זיין!

— די תנאים זענען עפעס זייער נישט געלונגען — האָט די מאמע געזאָגט — איך האָב זיך געריכט אויף בעסערס, אויף שווערס. מ'האָט אָנגעפאָרט פון אלעם גוטן, האָב איך געמיינט אז סע וועט זיין א לעבן, מע וועט האָבן צו געדינקען, ווי מע זאָגט: „הינט וועלן טראָגן גאנצע קעפּ" — דער שטן האָט אָבער זיין שפּיל — סע זאָל כאַטש פון איצט אָן זיין גוט!

איך האָב קיין בראַנפן נישט געטרונקען, אָבער אין מויל איז מיר געווען מעלעאווע און אויף דער נשמה קאליעמוטניע. אנדערש האָב איך מיר פאָרגעשטעלט דאָס חתן-כלה ווערן...

א סוף מיט אן אָנהויב

די טעג זענען עפעס פאמעלעכער געגאנגען ווי אן אנדער מאָל. זיי האָבן זיך געקוילערט ווי שטיינער בארג-ארויף. די שוועסטער מיינע די כלה האָט זיי שווער געציילט, געווארט יעדן טאָג אויף דער פּאַסט, דער בריווטרעגער זאָל איר ברענגען א בריוו פון איר חתן; דאָר טאטע האָט געציילט די טעג, אז אַט-אַט דארף מען ביילייגן דעם נדן. דאָר טערמין פון דער חתונה רוקט זיך צו. דיעם אמת געזאָגט האָט מען זיך גאָר שטארק נישט געזאָרגט, ווייל מיר האָבן געהאט צו באקומען געלט ביי דער פירמע. מען האָט קוים געווארט, אז עס זאָל זיך דורכרוקן די חתונה, מע זאָל זיך שוין דערזען אריבערגעשפרונגען דעם „בארג" און פטור ווערן. ווייל אנדערע דריי מיידן האָבן געווארט אויף דער ריי... פייוויש; ווידער, האָט געציילט די טעג, ווייל מער האָט ער שוין נישט געקאָנט אָפלייגן דאָס מיליטער און ווארשיינלעך וועט ער מוזן איינרוקן צום מילי-טער-דינסט.

בריוו זענען געגאנגען פון און צום חתן. בראנע, די כלה-מויד, האָט געהאט איין ארבעט: צו ליינען און אז פייוויש איז אהיימגעקומען אויף שבת, האָט זי נאָך געהאט אויך אים צו פרעגן: ווי אזוי מאכט דאָס?

די אנדערע שוועסטער האָבן זי אויסגעלאכט, האָבן זי מער נישט גערופן „בראנע“ נאָר „בלאָנקאַ“, אזוי ווי דער חתן האָט צו איר אדרעסירט די בריוו. פונדעסטוועגן פלעגן זיי זיך דאָך צושארן צו איר טאשקעלע, ווען זי איז נישט געווען אין שטוב, זיי זאלן לייצענען דעם בריוו, וואָס דער חתן האָט איר געשריבן... זיי האָבן איר נישט פאָרגינען...

זי האָט געענטפערט, דער חתן האָט צוריק געענטפערט, עס האָט זיך געטאָן א שרייבעכץ אהין און אהער. דאָ האָט זיך דערבייזערט דער חתן, אז די שוועסטער האָט אים נישט דערראָטן מיט א וואָרט, אָדער זי האָט אים נישט געענטפערט צו דער מינוט; דאָ האָט זיך די שוועסטער דערבייזערט פונעם חתנס שרייבן, — איין מאָל האָט דער נישט געוואוסט, וואָס יענער שרייבט און איין מאָל האָט יענער נישט געוואוסט, וואָס ער לייענט. מע האָט געזען, אז פון אזעלכע בריוולעך קאָן קיין גוטס נישט ארויסקומען.

— ס'איז נאָך א גליק — האָט דער טאטע געזאָגט — וואָס די חתונה רוקט זיך צו, וועלן זיי כאַטש נישט האָבן קיין צייט זיך צו קריגן, ווייטער וואָלטן זיי זיך צעשטאָכן אין די בריוו מיט די פענען... פיינדיש האָט גענומען געלט ביי דער פירמע. מען האָט נאָך צוגע־ליגן און מען האָט געקויפט חתונה-קליידער. עפעס האָט מען צוגעקליידט די איבעריקע שוועסטער אויך, זאָלן אויף דער חתונה זיין אָנגעטאָן. אפשר וועט זיך ביי דער געלעגנהייט פאָר זיי אויך טרעפן עפעס א שידוך. די חתונה-קליידער האָט בלימע, די יונגסטע שוועסטער, די שניידערין, גענייט. דער כלה האָט עס אפילו נישט זייער געשמעקט. עס איז איר נישט אָנגע־שטאנען. זי האָט געוואָלט מע זאָל נייען די חתונה-קליידער ביי א באַרימטן שניידער, מיט א נאָמען. נאָר דער טאטע האָט געהאלטן חשבון, אז זי איז נישט קיין בתיחידה ביי אונדז, און אויך נישט א מאָל די מיזינקע. אז ער האָט נאָך אהוץ איר נאָך דריי טעכטער חתונה צו מאַכן, האָט ער נישט קיין געלט אויף ארויסצוואַרפן. מע דארף אָפּשפּאַרן פון וואָס מע קאָן, אויף שפעטער. עס האָט זיך אָנגעהויבן פילן, אז פיינדיש „שיף“ גייט אונטער, ווייל ער וועט מוזן גיין זיין א סאָלדאט, האָט מען אוודאי און אוודאי געמוזט קאָרן, ווי אזוי מען האָט נאָר געקאָנט.

לכבוד דער חתונה האָט מען מיר געקויפט א ניי היטעלע און צום פאַרשפּיל, שבת פאר דער חתונה, האָט די מאמע מיר עס אָנגעטאָן. זי האָט זיך אָנגעשפיגן אין די פינגער, מיר באַנעצט די פּיאַות און א קרייזל געטאָן אויף איר פינגער:

— נא, דו זאָלסט אויך זיין אן אויסגעפּוצטער מחותן!...

*

טריבע, אָסיענדיקע טעג האָבן באַלאַגערט אונדזער שטוב. עס האָט זיך באלד געלאָזט דערקענען, אז פֿייוויש איז שוין נישט אין דער היים. נישט נאָר וואָס ער האָט נישט פֿארדינט, האָט מען אים נאָך געדארפט שיקן דעם לעצטן ליי אין מיליטער אריין.

שווייגנדיקע האָבן זיך אַרומגעדרייט די שוועסטער אין דער שטוב און פון צייט צו צייט האָט איינע אַרויסגעלאָזט א ברוגזן ברום, א קוויטש און די אנדערע האָבן אָפּגעענטפערט מיט היסטערישע געשרייען, וואָס זענען שווער געווען איינצושטילן. אָט דאָס האָט געעלטערט און גרוי געמאכט מיין טאטן.

די יונסטע שוועסטער, בלימע, זי איינע איז נאָך געווען מיט אַ ביסל פֿריש לעבעדיקייט, און אָפּט זיך געלאָזט הערן זינגענדיק א יידיש לידל, צווינגענדיק צום טאקט פון איר ניימאשין. איך ווייס נישט, צי זי האָט נישט געקענט מער ווי די צוויי לידלעך, צי די לידלעך האָבן איר צום בעסטן געפעלן, אָבער אזוי איז עס געווען — מען האָט זי תמיד גע-הערט נאָר:

„וואו זענען מיינע זיבן גוטע יאָאָר?
אז נישט זיבן, זאָל כאָטש זיין א פּאָאָר!“...

אָדער זי האָט באַדויערט דעם רייכן ראַטשילד, וועגן וועלכן מע פלעגט דערציילן א לעגענדע, אז ער איז אריין איין מאָל אין זיין פֿייער-קאסע און די טיר האָט זיך אליין צוגעשלאָסן, צופעליק, און פון דאָרט איז ער נישט מער אַרויס געקומען. ער איז דאָרט אויסגעגאַנגען פֿאַר הונגער. און צוטאַנצנדיק מיט די פֿיסלעך אויפן טריטער פון דער ניימאשין, האָט מען זי געהערט זינגען מיט א יעמערלעך טרויעריק קול:

„דריי טעג און דריי נעכט
זיך די פינגער געזאָאָגן“...

מיט אָט די לידלעך האָט זי אָפּגעזונגען א שיינע פֿאַר יאָר ביי דער ניי-מאשין. געוויגט די פֿיסלעך אירע אויפן טריטער פון דער מאשין, מיטן זעלבן טאקט, וואָס איידלע הענטלעך מיט לאנג אויסגעשפיציקטע מאני-קירטע נעגעלעך קלאפן אויף קלאוישן פון א פֿיאן, און אפשר נאָך מיט

מער געפיל, מיט מער הארץ, ווייל זי האָט יעס איבערגעלעבט, זינגענדיק דאָס לידל... די „זיבן גוטע יאָר“ זענען איר אריין אין די אויסגעשטארצטע איינגעבויענע רוקן-ביינער, פונעם זיצן האלבע נאכט איינגעבויגן איבער דער גיימאשין, ווייל קיין אנדערע פרנסה איז אין אונדזער שטוב נישט געווען. פייוויש איז געווען אין מיליטער, איז מען געווען אָנגעוויזן אויף דער שוועסטערס פארדינסט, פון דעם האָט מען געלעבט.

דער טאטע האָט געשריבן צו עפעס א קרוב אונדזערן קיין אמעריי קע, וועמענס בילד ועס האָט געהאָנגען ביי אונדז אויף דער וואנט, און געווארט אויף אן ענטפער (אפשר וועט יער שיקן אַטלעכע דאלער?), אָבער דער ענטפער איז קיין מאָל נישט געקומען. אפשר האָט יער שוין נישט געלעבט?

די עלטערע שוועסטער, יענטע (איצט איז זי שוין געווען די עלטסט־טע שוועסטער!), האָט געווארט אויף א וויזע צו פאָרן קיין בעלגיע. מען האָט זיך אויסגעברענגט ביז צום העמד, אויף די שריפטן צו מאכן און אויפן פאס, ווייל מען האָט געהאָפט אין צווייען: אי מען וועט זי פטרן פונעם קאַפּ, ווייל מען האָט געהאָפט אז דאָרט וועט זי זיך שוין טרעפן אויך א חתן אָן נדו; אי זי וועט אונדז נאָך אויך שיקן עפעס געלט, פונקט ווי אנדערע שיקן...

איך בין שוין אין חדר נישט געגאנגען. איך האָב זיך ארומגעדרייט בטל. מען האָט נישט געהאט פון וואנעט צו צאָלן שכר-לימוד, האָט מיך דער מלמד אויסגעריכט אהיים:
— גיי, דו האָסט שוין אויסגעלערנט תורה כולה אויף איין פוס, קאָנסט שוין גיין שלאָגן הינט!...

אזוי האָבן זיך געענדיקט מינע חדרישע קינדעך-יאָרן.

*

אויפן וועג, אויף וועלכן עס איז געגאנגען מיין ברודער פייוויש, האָב איך נישט געוואָלט גיין. הגם איך האָב זייער געשעצט מיין ברודער. איך בין געווען איבערצייגט אין זיינע פעאיקייטן. ס'ע קאָן זיין, אז מע

וועט פון מיר לאכן, אבער איך בין איבערצייגט: אז אויב מע וועט א מאָל
הערן, אז עמעצן איז געלונגען צו מאכן א „פערפעטואום מאָבילע“, זאָל
מאָן וויסן אז דאָס האָט געמאכט מיין ברודער, פייזש. לויט ער האָט עס
מיר געגעבן צו פארשטיין, מוז זיך דאָס רעדל דרייען. און אויב ער וועט
עס נישט א מאָל מאכן — קאָן זיין אז אין א שיינעם טאָג וועל איך עס אויס-
פירן... יאָ, איך וועל מאכן יענעם „פערפעטואום מאָבילע“, וואָס פייזש
האָט אָנגעהויבן צו בויען — אָבער דאָך האָב איך זיך צו דער צייט ארום-
געקוקט און זיך איבערצייגט, אז דער וועג אויף וועלכן ער האָט זיך
געלאָזט גיין איז פול מיט שטרויכלונגען. איך מוז גיין אויף אן אנדערן
וועג. איך מוז זיך אויסלערנען א מלאכה, אויף צו קענען פארדינען קאָטש
דאָס שטיקל ברויט — פון חלומות האָב איך געזען קאָן מען נישט לעבן.
נאָך עטלעכע טעג, וואָס איך בין ארומגעגאנגען שלינג-שלאנג
אויף די גאסן, ווי א הונט אָן א בעל-בית, בין איך אוועק צו משה דעם
קאָואל און אים געבעטן, אז ער זאָל מיך אויפנעמען פאר א לערנינגל.
קודם האָט ער זיך צעלאכט:

— א קאָואל ווילסטו אויסוואקסן? דיין טאטע ווייסט דערפון?!

— דער טאטע ווייסט נישט, אָבער איך ווייס יאָ — האָב איך גע-
ענטפערט אנטשלאָסן — דער טאטע וויל, אז איך זאָל ווערן א זייגערמא-
כער, דאָס איז, זאָגט ער, א יידישע מלאכה. אָבער איך וויל ליבער זיין א
קאָואל...

— גוט, מיר וועלן זען — האָט ער געזאָגט — איך וועל איבער-
שמועסן מיט דייע עלטערן, אָבער דערווייל געם אין די הענט דעם בא-
ראָז און באווייז צי דו טויגסט אים אויפהייבן.

אזוי האָב איך אָנגעהויבן צו שלאָגן דעם טאקט מיטן גרויסן,
שווערן זיען-האמער אויף דער קאָואדלע און אָנגעהויבן צו שמידן מיין
צוקונפט...

משה דעם קאָואלס קוזניץ, מיט די געלאטעטע, ווערטערוויי אָפגע-
שילטע ווענט איז געשטאנען ביים אריינפאָר פונעם שטעטל, נישט ווייט
פון אונדז. פון פאָרגט צו דער גאס זענען געשטאנען דריי אין דער ערד
אריינגעגראָבענע קלעצלעך, אָן וועלכע מען האָט אָנגעבונדן די פערד,
וועלכע מען האָט געברענגט צום קאָווען.

פאר דער טיר זענען תמיד געווען אָנגעשפארט יעטלעכע רעדער, נייע און אלטע, מיט אָפגעגעסענע ספיצעס, וואָס מע האָט געברענגט ארויף צו ציען אויף זיי איינערנע ראפעס; א צווייפסלדיק קלעצל ווי א הינטל, וואָס זיצט אויפן הינטן, אויף וואָס מע האָט ארויפגעלייגט די פערד־קאָפּע־טעס, צו באארבייטן די ארויפגעקלאפטע פאָטקאוועס, אָפצורייסן די בעגל, צוצופייילן מיטן ראשפער די קאָפּעטע נאָך דער מאָס פון דער נייער פאָטקאָ-ווע; אן אלטער פגומדיקער אקער, וועלכן מען האָט געברענגט אויסצו-שארפן. אָט די אלע הפצים האָבן באשיינט די קוואַיע, מיין נייע שול. דאָס איז אזוי צו זאָגן געווען די שילד, דאָס אויסלאגע־פּונצטער און אויך כמעט א האלבע ווערקשטוב.

אין איין זייט קוואַיע זענען געשטאנען און האָבן געשמועסט און געשפיגן איבערגעקייטן טאבאק, זעטלעכע פויערים, בעלי-עגלות, וואָס האָבן געווארט אז זייערע רעדער אָדער אקערס זאָלן אויסגעפארטיקט ווערן.

איך ביז געשטאנען ביי דער קאָוואַדלע... איך בין געשטאנען מיטן גרויכן האמער אין די הענט, מיטן באראָז, מיט די פארקאסעטע, אָפגעריי-סענע העמד־ארבל און געשלאָגן דאָס אייזן אָן רחמנות... איך האָב אָפגע-ענטפערט צום טאקט, אויף יעדן קלינג פונעם מייסטער־העמערל פון משה דעם קאָוואַל. יעדער „טראך“ פונעם האמער האָט צוגעשלאָגן, ווי מיט א צוואַק, אָפגעריסענע מחשבות, וואָס האָבן זיך מיר גועבאָמבלט אין קאָפּ בשעתן קלאפן דאָס רויטע אָנגעהיצטע אייזן...

*

איך האָב געוואָלט אָנהייבן א ניי לעבן, א זעלבשטענדיקס... נישט אזוי ווי סע האָט אָפגעלעבט זיינע יוגנט־יאָרן מיין ברודער פייזש. איך האָב נישט געוואָלט זיין אין זיין מצב, אָנצוקומען צו די לאסקעס פון מיינע יעלטערן, אז איך זאל מוזן אויסהערן דעם טאטנס מוסר־רייד, וועלכע האָבן זיך פארהאלטן אין מיינע אויערן און דאָרט געזושומזשעט ווי גיפ־טיקע בינען...

האָב איך געוואָלט ווערן א קאָוואַל. פאר וואָס דווקא א קאָוואַל? ווייל דאָס איז מיר אונטערגעקומען אונטער דער האנט. דאָס איז געווען צוגענגלעך. אבער איך וויל נישט דאָ פארענדיקן מיט דער דער-ציילונג. כדי מע זאל נישט מיינען, על פי טעות, אז איך בין טאקע גע-וואָרן א קאָוואַל.

וואָס דען בין איך געוואָרן? אויף דעם איז נישט אזוי לייכט צו
ענטפערן. ווייל, וויפל מלאכות האָב איך נישט איבערגעפרוּאוּט אין מיין
לעבן?! ביי איך האָב זיך באשלאָסן צו א סטאבילער ארבעט האָב איך פיל
מלאכות אָנגעהויבן און קיין מאָל נישט געענדיקט. אפשר איז עס געווען
מיין א מזל־נאך (פונעם באשערטן מזל קאָן מען דאָך נישט ניצול ווערן.
מע קאָן דאָס נישט אויסמיידן!). אז איך זאָל נישט האָבן קיין זיך־פלייש,
איך זאָל פון צייט צו צייט ווארפן א שנאה אויף דער מלאכה וואָס איך
האָב נאָר וואָס אָנגעהויבן, און זאָל אָנהייבן אן אנדערע? מיינע מייסטערס
פלעגן טאקע זאָגן, אז איך האָב א גוטן קאָפּ, אָבער נישט קיין גוטע
„מחילה“. איך האָב נישט קיין זיך־פלייש. איך קאָן נישט אויסדויערן אויף
איין אָרט מער ווי העכסטנס עטלעכע חדשים. אפשר איז עס נישט מיין א
פּערזענלעכער חסרון. אפשר האָב איך עס געירשנט פון מיינע עלטערן און
אפשר פון מיינע אור־עלטערן?! איז דערפאר וועל איך זיך מער אין דעם
נישט גריבלען.

דאָ דארף נאָר געשטעלט ווערן א פינטעלע, אז אזוי האָב איך
פארענדיקט מיט מיינע קינדערי־אָרן און בין ארויסגעגאנגען פון אונטער
דער השגחה פון טאטע־מאמע — אָבער זעלבשטענדיק, אָט צו דעם דאָזיקן
בין איך קיין מאָל נישט דערגאנגען. אפילו היינט בין איך נאָך נישט
זעלבשטענדיק.

דער חילוק איז נאָר, וואָס היינט בין איך שוין דערגאנגען צום באַ־
וואוסטיין אז איך קאָן קיין מאָל נישט זיין זעלבשטענדיק...

אין געראנגל מיט זיך

וועמען, וועמען
זאל איך ווידמען
די דאזיקע דערציילונג
פון פרילינג און זון,
לעבן און פרייד,
יוגנט און געזאנג? ...
דער מאמען, דער פרוי,
די שוועסטער צי די טעכטער,
וואָס האָבן זייער פרילינג
איבערגעלאָזט אין אש, ערגעץ וואו.
אין די היטלען־ברענאוויזונס, —
צי אים, מיין זון, קאַרנעל־גרשון.
(כי גר הייתי...)
וואָס פרילינגט מיר אויס
מיין הארבסט־יקן נעפול?

סערל — מאראמאָרעשער טאָכטער

מאראמאָרעש, פארוואלדעוועט בארגיק לאנד ביים ראנד פונעם רון־
מענישן היימלאנד, באוואכט די צפונדיקע גרענעץ, ווי א שומר, ארומגע־
גארטלט מיט דער טייס, דער גרעסטער טייך אירער.
כאָטש עס האָט אַ ביזער ווינט פארבלאָזן די בני־ישראל, זיי צעזייעט
און צעשפרייט איבער אַלע זיבן ימים, איז אין מיין זכרון דאָך געבליבן
דאָס אלטע בילד, אזוי ווי עס איז געווען אמאל — אן אינדזל פון יידן
וואָס האָט דאָ געלעבט און געליטן. געמאכט חתונות און לוויות. עס האָט
זיך געקאָכט מיט יידיש לעבן פון אלערליי שיכטן. מען האָט באגעגנט
יידן כמעט איבעראַל. דאָ און דאָרט. דעם לויפנדיק גאנץ פרי אין קלייזל.
יענעם האנדלענדיק מיט שאָף. דעם פאָריכטנדיק זייגעלעס און יענעם
אקערנדיק דאָס פעלד, דעם טעסענדיק א קלאָץ און יענעם, וואָס שפילט
דעם האַקוס־פאַקוסניק, ארומלויפנדיק ארום מאַרק מיטן „פינגער־הוט־

שפיל", א שוחט מיט א לאנגער קאפאטע, און אן אוניפארמירטן פאליציסט וואס גייט נישט זעלטן אריין אין שול כאפן א שמונה-עשרה... יידן, מאראמאָרעשער יידן.

כמעט אזוי האָט אויסגעזען דאָס שטעטל און אזוי איז עס פאר- בליבן אין מיין זכרון. עס האָט געווימלט מיט יידן. מען האָט עס נישט געקאָנט איבערמאָכן. האָט עס געמעגט קרענקען די שונאים, יענע וואָס האָבן אָנגערײצט דעם נאָיוון פשוטן מענטשן, אויפגעהעצט אים אויס- צושלאָגן די שויבן ביי די יידישע שכנים, ווען עס איז געקומען די חגא פון פסח, אונטערן אויסרייד, אז זיי האָבן געקרייצקט דאָס יויזל...

יידן זענען אין מאראמאָרעש געווען אין דער היים, זינט הונדער- טער יארן. תמיד זענען זיי דאָ געווען, תושבים פון דורות.

א סימן, האָבן דאָך אפילו נישט-יידן געהאלטן דין-תורה'ס ביים „ראבין“, געשאַכטן עופות ביים יידישן שוחט... און וויפל פון זיי האָבן געהאלטן אויך יידישע יום-טובים! האָבן דאָך פיל פון זיי, די מאראמאָר- רעשער נישט-יידישע איינוואוינער גערעדט יידיש צווישן זיך. זיי, די איינציקע אין מאראמאָרעשער דערפער, וואָס האָבן געלאָזט הערן א יידיש וואָרט אין דעם גרויזאמסטן יאר נייצן הונדערט פיר און פערציק — פינף און פערציק, ווען נאָכן דעפארטירן קיין אוישוויץ, איז אין גאנץ מאראמאָרעש קיין איין יידיש נפש נישט געבליבן.

יידן זענען אין מאראמאָרעש געוועזן אלט-געזעסענע פון דורות. די טיים, דער מאראמאָרעשער יידן, האָט שויענדיק געזונגען, נעבן דער רומענישער דוינע, אויך א יידישן זמר און נאָך דערצו אויף וויזש- ניצער נוסח...

מאראמאָרעשער תושבים פלעגן זינגען, סיי ווען זיי זענען גע- ווען יום-טובדיק פריילעך, סיי ווען זיי זענען געווען פארטרויערט און פארבענקט... תמיד האָט מען געזונגען... און דאָך — די מאראמאָרע- שער געגנט איז תמיד געווען אן אַרעמער בעטלער, וואָס האָט נישט פארמאָגט אפילו א זאטן קרעכץ אויף זיין אייגן שלימזל, און ווער רעדט גאר וועגן א שמייכל, א פאלשן כאטש, וואָס זאל אָפנארן און צוזאָגן א בעסערן מאָרגן.

מאראמאָרעשער יוגנט, די אויסגעכאוועטע אין נויט און אונטערן יאָך פון אַרעמוע, אָבער פרומע טאטן-מאמע, נאָך איידער זי האָט זיך צעבליט, די יוגנט, איז זי שוין פארעלטערט געוואָרן, פארוועלקט גע- וואָרן פאר דער צייט.

יינגלעך און מיידלעך האבן אין מאראמאָרנעש קיין מאָל נישט גע-
לאכט מיט געזונט געצייטיקט געלעכטער. אין זייער לאך האט מען תמיד
געהערט א טרויעריקן עכאָ, אַרעגן פארבלאָנדזשעט פון די טיפּע סמערע-
קע-וועלדער, אן אַפּקלאנג פונעם איינטאָניקן טייס-גערויש, וואָס אַקאַמפּאַ-
נירט מאראמאָרעשער תמידיק אומגעריטעניש.

טאָ, איז דאָך אלץ איינס וועגן וועמען און וועגן וואָס מע דער-
ציילט, איז פאר וואָס זשע זאָל מען נישט דערציילן וועגן איינעם א מיידל,
וואָס האָט געלעבט איינפאך, אָן ווער ווייסט וואָסערע אוןענטורעס, אין
משך פון דער צווישנצייט פון די צוויי וועלט-מלחמות. א מיידל, וואָס
האָט געלעבט פשוט, ווי דאָס רוב מאראמאָרעשער.

איז אַט זענען זיי דאָ, די עטלעכע בלעטלעך ארויסגעריסענע פון
נעם קעבנס-ראָמאן פון איינער, לאָמיר זי אַנרופן סנערל, א טאָכטער פון
מאראמאָרעשער געגנט.

עס איז דער זעלביקער גורל פון אלע אירע שוועסטער און אויך,
ווען מיט קליינע שינוים, דיער גורל פון די מוטערס.

... ווייל אנשטאט ליבע-לידער האָט די טייס, דער מאראמאָרעשער
יידישער יידן, געזונגען א ליוב-געזאנג דעם דחקות און נאָך דערצו
אויף וויזשניצער נוסח...

מסתמא האָט איר א מאָל געזען ווי אין די העלע, צעבלויעטע
פרימאָרגנס ריכטן אָפּ די פייגל זייערע הוליאנקעס. זיי זינגען און
טאנצן פאַרלעכווייז און טשאטעסווייז אין די גערטנער צווישן דע
ביימער,

מקובלים זאָגן, אז זיי זינגען אזוי שירה דעם רבנו-של-עולם. יעדע
פייגל-חברותא אויף איר נוסח.

ווי שיינ סע זענען די זומערדיקע פרימאָרגנס אין מאראמאָרעשער
אויפסגערטנער! זיי זענען גאָר שיינע און האָבן גאַרנישט, לגמרי גאָר-
נישט, בשותפותדיקס מיטן מאראמאָרע שער לעבנסשטייגער...

...אין איינעם אזא "פאַעטישן" פרימאָרגן האָט א "פראַזיאישע" ווא-
רענע געגאַנען ניס אויף א פויערישן בוידעם. געפיקט, געפיקט אין הויפן
ניס און צום סוף געכאפט א נוס אין שנאָבל און אוועקגעפלוויגן. געפלוויגן,
געפלוויגן פון בוים צו בוים, פון דאך צו דאך, סתם אזוי פון פארגעניגן,
ווי עס זענען זיך נוהג פייגל בכלל, ביז זי האָט זיך ווי אַן עפעס דער-

מאנט, ארויסגעלאזט די נוס פונעם מויל און אוועק, גלייך זי וואלט זיך דערמאנט, אז עמעצער ווארט אויף איר.

... די נוס איז געפאלן אין א סאך, א גארטן, א פונאנדערגעאקער-טן, דערנאך האט גערעגנט. שפעטער האט דער פויער ארומגעצוימט מיט דריי שטעקעלעך דאס אקערשט אויסגעשפראצטע ניסנביימל. עס האט עס קיינער נישט פארזייעט בכוחה. עס האט קיינער נישט ארויסגעקוקט אויף דעם. עס האט פון עפעס א „צופאל“ אויסגעקאלצט, איז זאל עס וואקסן.

אט אזוי האט אויך פאסירט דא, ביי אונדז; פון „א נישט-געוואונר-טשענעם צופאל“ איז געבוירן געווארן א קינד, סערל. נו, מילא — זאל עס זיין מיט מזל. באין ברירה — אז עס איז — זאל עס זיין.

איינגטלעך איז גאר קיין וואונדער נישט, וואס ביי דער געבורט פון סערלען איז אין דער משפחה קליין געווען די פרייד. נאך מער, מען האט כמעט ארויסגעזאגט, אז מען האט זי געקאנט פארשפארן. און דאס נישט נאך ווייל עס איז געווען דאס צווייטע קינד שוין — א מיידל; נאך סתם אזוי, עס האט איצט נישט געמאנגלט נאך איין עול פון א קינד. אין שטוב איז נאך נישט געווען איבעריק פרנסה, אויך אן דעם נייעם „גאסט“.

דאס—א האט מען געקאנט הערן ביים פאטער אירן, וואס האט געגעבן אַנצוהערן פון שמועס צו שמועס, הגם אין א פארקליידטער פארעם, אז ער האט נישט „געפידיונט“ ביי א רבין וועגן קינדער. און אין דער אמתן אריין, איז עס דען א חידוש? ער, משה דער „באלשעוויק“, וואס האט זיך מיט א קנאפ יאר צוריק אומגעקערט פון רוסישער געפאנגענ-שאפט (פון דארט האט ער טאקע מיטגעברענגט דעם צונאמען „באלשע-וויק“!), און געטראכט, נאך דארט זייענדיק, ערגעץ אין סיביר, אין טאמסקער געגנט, אז ווי נאך ער וועט אהיים קומען, איז צו ערשט — וועט ער זיך אפרוען א זומער ביי א סטינע שאף. געוואלט צוריק באקומען ביי די קוצעלעך שאפענער מילעך אט יענע כוחות, וועלכע ער האט פאר-לוירן, סיי אין עבער (א שטעטל אין אונגערן), ווען ער האט געפאסט תע-ניתים און נישט געשלאפן דורך די נעכט, כדי ער זאל זיין „אומטויגלעך“ פאר פראנץ-יאָסעפס ארמיי; סיי נאך דעם, ווען דאס אלץ האט נישט גע-האלפן און ער האט זיך דערוען אויפן פראַנט הינטער שפעמישל. און צום סוף — כמעט דאס ווערסטע — דאס פילע צו פוס גיין, אנטלויפנדיק פון רוסישער געפאנגענשאפט.

עס איז פאר אים באלד געוואָרן קלאַר, אז נישט פון אַפּרוען זיך
ביי די שאַף און נישט פון א גרינג לעבן — ווּעגן וועלכן יער האָט גע-
חלומט — קאָן נאָך גאָר קיין רייד נישט זיין.

האַבן זיי געלעבט ווי עס האָט זיך געלאָזט, אין די באדינגונגען פון
תיכף נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. געוואוינט אין א האלב ירושה-הייזל
און זיך מפרנס געווען מיט געלעגנהייטלעכן מיסחר. קודם מיט טאבאק,
בראַנפן און זאלץ. מיט זיגלען אלטע אונגערישע קראַנעס, מיט טוישן
דייטשע מאַרק און צו ביסלעך אַנגעהויבן זיך דרייען ווי א מעקלער ביי
האַלץ-מיסחרים.

מען האָט זיך צוגעפאסט צו די נייע אומשטאַנדן, פון באלד נאָך
דער מלחמה, און מען דארף נישט פארגעסן, אז עפעס מער ווי א יאָר
האָט מאַראַמאַרעש אויפגעביטן דעם בעל-הבית — אַנשטאַט בודאַפעסט איז
געקומען בוקאַרעשט. טראַנסילוואַניע איז רומעניש געוואָרן.

די מוטער, רחל, האָט פון קיין פּרנסה נישט געוואוסט צו טראַכטן.
נישט איר טבע געווען. ס'ע גיבן זיך אויס פרויען, וואָס מיינען, אז דאָס
געהערט אויסשליסלעך פאר דעם מאַן. ער דארף זאָרגן און זיי, די פרויען,
טאָרן זיך נישט א מאָל אינטערעסירן, אריינמישן אין די עסקים.

די מוטער איז געווען פון דעם מין פרויען.

זי, פון איר זייט, וואָלט געווען מער צופרידן געוועזן אז אויב
שוין יאָ א קינד, טאָ זאל שוין זיין א יינגל. א מיידל? דאָס האָט זי דאָך
שוין.

הגם זי האָט עס ליב געהאַט, דאָס נייגעבוירענע קינד (דאָך א מא-
מע, און א מאמעס הארץ איז נישט קיין טאַטנס!) דארף מען אָבער פאר-
שטיין, אז אחוץ דעם, וואָס זי איז א מוטער, איז זי פון פיל פריער, נאָך
מיט עטלעכע יאָרן צוריק. שוין געווען פרוי. און אַט-אַ-דאָס טאַקע האָט
מען געקאַנט אראַפלייענען פון איר יונגווייבלדיקן געזיכט. מען האָט גע-
קאַנט אראַפלייענען דעם טיפן אומעט, וואָס האָט איבערגעלאָזט שפורן
פון זיצן אליין, אָן א מאַן אין די מלחמה-יאָרן. מען האָט געקאַנט דער-
קענען, אז זי פילט זיך געקרוידעוועט, וואָס דווקא דעמאָלט, ווען זי האָט
חתונה געהאַט — הגם משה איז איר נישט געווען אין גאַנצן צום הארצן,
דאָך איז זי געווען א מאַן און זי אָן עלטערן — דווקא דעמאָלט, ווען
זיי זאלן יערשט אנהייבן זייער יונג לעבן פון מאַן און פרוי, איז אויסגע-
בראַכן די מלחמה, ווייל „מעווייסט-נישט-ווער“ האָט דערשאַסן דעם קיין-
סער פראַנק-יאַסעפס פלימועניק...

און איצטער, אז די מלחמה האָט זיך געענדיקט, די רעוואָלוציעס האָבן זיך איינגעשטילט און זי וואָלט געקאָנט איינמאַנען כאַטש עפעס פונעם נישט־אויסגעלעבטן לעבן, אין] — מע זאָל נישט זינדיקן מיט די רייד — נאָ דיר נאָך אַ מיידל צום טיש...

איז דער פּאָטער אוועק אין דער פרימעריע און איבערגעחזרט כמעט דאָס זעלביקע, וואָס ער האָט אויפגעצייכנט אין דער היים, ביי זיך אויפן דעקל פונעם „חומש“: בתי, מיין טעכטערל, סערל, נולדה — איז גע- בירן... און דאָ: סיכויאָ אַוויטש, אַ מיידל, געבוירן דעם זעקס און צוואַנ- ציקסטן אפריל, ניינצן הונדערט ניינצן...

פון סערלס קינדער-יאָרן

סערל, אַ פּרילינגדיק פליטערל, אַ רייך קאַלירט שמעטערלינג. אַ טונקל־ברוינע, כמעט ציגיינעריש שוואַרצינקע, מיט געקרייזלטע האָר. זי איז געווען אַ ביסל צו קליין און צו צארט פאַר אירע יאָרן. און דער חידוש איז דאָס, וואָס אי דער פּאָטער, אי די מוטער אירע זענען גע- ווען נאַרמאל געוויקסיקע. אפשר הויכע. אויך איר שוועסטער, ווען זי איז געווען אין אירע יאָרן, עלף יאָר אלט, איז זי געווען פאַרהעלטניש- מעסיק גרעסער פון סערלען. נאָר אזוי ווי זי האָט אַראָפּגעירשנט גלייך פון דער באַבע, וועמענס נאָמען זי טראָגט, איר טונקלע הויט, האָט זי אויך געירשנט איר נידעריקן וואַוקס, צוזאַמען מיט איר הנעוודיקייט. עס מאַכן זיך דאָך נישט זעלטן אַזעלכע פּאלן.

און עס קאָן זיין, אַז גראַד אַט אַדאָס־אַ האָט צוגעגעבן צו איר באַטעמטקייט. האָט איר דאָך גענוג צוגעשפּילט דאָס מול, וואָס די פעטערס אירע, בחורים ווי די דעמבעס, האָבן זיך מיט איר מער אָפּגעגעבן, ווי מיט די איבעריקע קינדער פון דער משפּחה. זיי האָבן איר געקניפן די פונעם געבלימטן זומער־קליידל נישט באַדעקטע אַרעמס, און זי האָט זייער אַפּט אַרויסבאַקומען פון זיי צו אַ ליי אויף טשאַקאַלאַד.

אַ לעבעדיק, תמיד לוסטיק מיידעלע געווען די סערעלע. אַ רירעוו- דיק טעקל. ניון, אַ פּרילינגדיק פליטערל, וואָס שוועבנדיק שפּריצט אָס אַרום זיך ווי מיט רעגענבויענדיקע קאַלירן...

געענדיקט די פיר עלעמענטאר-קלאסן, וואו זי איז געווען צווישן די ערשטע שילערנס. און אין חדר איז זי אויך נישט ארונטערגעבליבן, אפילו נישט פון די יינגלעך (געלערנט דאס חומש גלייך מיט זיי!), גע- שריבן קאליגראפיש, גענוי אפאקאפירט די אותיות, רונדיקע, ווי אין בלאשטייגס ברייושטעלער — טא איז וואס דער חידוש, אז זי האט אג- געהויבן פארריסן דאס נעזל?! זי איז געווען געפעסטעט ביי יעדן.

דאס וואס עס האט פאר אנדערע קינדער געפעלט, אין שפילערייען, — ווי לאפטעס, טאקן און דאס גלייכן, האט זי געהאט. דאס וועגן מערע- רע טעמים. ראשית, האט דער פאטער אירער איצט פארדינט נישקשה- דיק (ער האט אונטערגענומען צו האקן דעם וואלד!), און עס ציילט נישט ביי אים צו קויפן עפעס פאר די קינדער, זיי זאלן האבן מיט וואס זיך צו שפילן. און שנית, האט זי דאך אן עלטערע און אויך א יונגערע שוועס- טער, איז פארשטייט זיך, או עס קאן שוין נישט מאנגלען אין שפיל-מכ- שירים. דאס האט זי דערהויבן אין דער קינדערישער חברותא אויף אזוי פיל, אז ביי יעדן אנהייב שפילן זאל זי זיין די „ערשטע“.

דערפאר קאן עס זייער לייכט געמאלט זיין, אז טאקע אט-אדאס זאל געווען זיין די סיבה, וואס זי האט זיך צוגעוואוינט צו רעדן צעצויגן געפעסטעט, גלייך זי וואלט געווען א בת-יחידהלע. זי האט זיך אנגע- הויבן האלטן פאר א מיוחס, ווייל זי האט געזען, אז די קליינע זוכן איר חברשאפט אין שול, אין חדר און ביים שפיל — און די גרויסע זוכן מיט איר צו זאטשעפען, זי וויינענדיק צו מאכן, און דאס דווקא פאר ליבשאפט.

די יינגלעך אין חדר האבן איר טאקע נאכגעקומט:
— אַט מיאווקעט שוין סערי, ווי א קעצל: „יאָ-אַ? וואָ-אַ-עס? ע-עך וויי-יי-עס?“...

עס האט זיך בכלל נישט געפאסט איר צעפעסטעט רעדן מיט איר אפאלינגענדיק געלעכטערל, מיט אירע שיינע קינדערישע לידלעך, געזונ- גענע מיט אזוי פיל חן.

אזא מונטערע איז זי געווען, סערעלע. תמיד האט אראפגעשיינט פון איר רונד, ברוין פנימל א שמייכל, א זאטער פון קינדערישער פרייד, פון קינדערישער צופרידנקייט. א שלימותדיקייט, א גליקלעכקייט האט ארויסגעבלישטשעט פון אירע שווארצע איגעלעך... א גליקלעכקייט, וואס

מענטשן אין צייטיקן עלטער וואָלטן גרייט געווען אוועקצוגעבן א האלב לעבן, נאָר זיי זאָלן עס ערגעץ וואו באקומען...

עס האָט זיך אָבער אויך אָפט געמאכט. אז סערעלע האָט ארויסגע-וויון אז אין איר שטעקט אויך נישט ווייניק עקשנות; א גאנץ היפשע צאָל קאפּריזין, וואָס האָבן זיך מאניפעסטירט דורך נישט וועלן עסן דאָס, וואָס מען האָט איר אָנגעבאָטן. אָדער אַנברוגזן זיך אין מיטן שפּילן מיט די חברטעס, טאָמער איז עפעס נישט געווען אלץ אווי, ווי איר האָט זיך געוואָלט.

דערפאר טאקע האָט זיך עס טייל מאָל געענדיקט אויך מיט וויינען. און נאָך וואָס פאַר א וויינען!

אויב איר לאַכן איז געווען א קלינגענדיקס, אויפן הויכן קול, גלייך אומצאָליקע זילבערנע גלעקעלעך וואָלטן זיך צעקלונגען — איז דאָס וויי-נען אירס געווען א שטילס, א פאַרביסנס, א דערשטיקטס, איינהאַלטנדיק אין דער שטיל איר כליפען מיט טרערן.

פאַר די יונגע פעטערס אירע איז געווען ניהא אויך דאָס וויינען. און צו מאָל אפּשר נאָך בילכער, ווי דאָס לאַכן אירס. האָבן זיי דאָך נישט איין מאָל געזוכט מיט איר צו זאטשעפען, זי מיט געוואלד וויינענדיק צו מאַכן.

זאָ קינד איז זי געווען, סערעלע. א קאפּריזנע, א צעפעסטעטע. דאָס האָט מען ארויסגעלייענט פון איר גאוהדיקן קוק, ווי פון א קליינער פּרינצעסין, וואָס האָט, אַנשטאט אַפּצושטויסן זי פון דער חברותא, אדרבה, זי נאָך מוֹער צוגעצויגן, זי נאָך הנעוודיקער געמאכט. ... קינדערישער חן, קינדערישער שמייכל, קינדערישע רו און אומ-רו — וואו נעמט מען זיי, צו באזאלצן די „נישט-קינדערישע“ עלטער?!

פון די יוגנט-יאָרן

סערל, א זיידן פליטערל...

אין א בלומען-גאַרטן שוועבט א זיידן פליטערל. עס שוועבט פון דויז צו דויז. שטעלט זיך אָפּ דאָ, שטעלט זיך אָפּ דאַרט. פליט אהער — אהינ-צו און צו א דריטער און פערטער בלום. עס דאכט זיך, אז דאָס

פליטערל רוימט אריין א סוד יעדער רויז. זי איז דאך מיט זיי איינס. דאס פליטערל געהער דאך אויך צו די בלומען — איז א באוועגנדיקע, שוועבנדיקע בלום.

דער ריח פון אזא זיידן פליטערל איז, דאכט זיך, דער זעלביקער וואס פון א רויז. א זאפטיקער פארפום, א דערמונטערנדיקער. אנדערש קאן דאך עס נישט זיין... לעבנדיק צווישן רויזן, מוז עס דאך האבן אדער בא-קומען פון זיי די אלע אייגנשאפטן זייערע. יא, אויך א פליטערל איז שמע-קעדיק ווי א רויז. דער חילוק איז נאָר, וואָס אַט דעם ריח פון א פליטערל פילט מען נישט מיט דער נאָז, שמעקנדיק — נאָר מיטן אויג, מיטן בליק... מע שטעלט אָן די בליקן און מע ציט אריין אין זיך, ווי מיט אן אָפטישן מאַנגעט, דעם געשמאַק — א מחיהדיקן, וואָס זעטיקט אָדער רייצט דאָס געמיט. באַרוואַיקט און רייצט מיט א מאַל...

לעבעדיקע רויזן...

סערל איז געווען אַט אזא לעבעדיקע רויז...

מיט זעכצן אָפגעציילטע פּרילינגס הינטער זיך, אין דער סאַמע בלי-צייט, האָט סערל אָנגעהויבן מאַכן באַקאַנטשאַפט מיטן שטעטל. זי איז גע-פאָרן קיין סיגעט פאַרברענגען עטלעכע טעג ביי דער מומע. געהייסן האָט עס, אז זי פאַרט „זען די וועלט“, אָבער צוריק געקומען — איז זי שוין נאָר צו באַזוך.

די לאַגע איז שוין דעמאָלט געווען אַט־א־די: די מיידלעך אין שטוב האָבן געמוזט אָנהייבן טראַכטן פון א תּכּלית. דער פּאָטער, ר' משה, האָט אין דער צייט כּמעט נישט פאַרדינט גאַרנישט. יענע האַלץ־געשעפּטן, ביי וועלכע ער האָט זיך פּריער געדרייט און אַראָפּגעכאַפט א פּראָצענט, א מעקלעריי, און געהאַט דערביי פּרנסה־עסקים מיטן האַקן דעם וואַלד, האָבן זיך געפּעלט, האָט זיך עס טאַקע אָנגעהויבן דערקענען אין שטוב. רייזל, די עלטערע שוועסטער סערלס, האָט געאַרבעט שניידעריי. זי האָט פאַרדינט אויף אירע קליינע הוצאות און דערמיט שוין נישט געפּאלן צו עול. אדרבה, פון איר פאַרדינסט האָט מען נאָך אַראָפּגענומען צו מאַל אויך פאַר די הוצאות פון דער שטוב. פון וואו דען זאָל מען נעמען? אָבער מיט איר, מיט סערלען, איז געווען אן אנדערע זאַך, זי איז נאָך געווען צו יונג, אַקערשט געענדיקט די זיבן קלאַסן אויפן דאָרף — אָבער וואָס וועט זיין ווייטער? גיין לערנען אצינד עפעס א מלאכה איז פאַר-בינדן מיט שוועריקייטן. וואו נעמט מען אויסהאַלטונג אויף דער לערנ-צייט? און א מיידל דאַרף נאָך נעבן עסן אויך אויף צו קליידן זיך!

און דאָ, — די מומע עטל האָט צו ערשט געלאָזט פאלן א וואָרט פארן פּאָטער, איר ברודער, משה, אז — צו וואָס וועט ער האלטן א גרע-סער מיידל, ווי סערל, אין דער היים „אונטערן שפיגל“ און אין דער זעל-ביקער צייט נעמען ביי זיי כמעט יעדע וואָך אויף שבת-הוצאות; זאל זי אריינקומען און „זיין“ ביי זיי, אכטונג געבן אויף דער שטוב...

איז זי קודם געקומען סתם אזוי אין געסטעריי, אויף עטלעכע טעג און שפעטער, צו ביסלעכווייז, אָנגעהויבן זיך אריינארבעטן. קודם האָט מען איר געוויזן, ווי אזוי אנדערע מיידלעך ארבעטן אין זייער ווירשטל-פאבריק. דערנאָך האָט מען זי פארבעטן, אז זי זאל ארויסהעלפן עטלעכע שעה, אָבער נאָר עטלעכע שעה, ווייל עס איז געקומען א באשטעלונג, וואָס מען האָט געמוזט תיכף אָפליפערן; א שאלה א ביסל? א נייער קונה, צי סתם אזוי א גוטער קונה — מע קאָן אים נישט לאָזן וואַרטן. נאָך א קונה דארף מען נאָכגיין, אז נישט קאָן מען אים פארלירן... איז מוז מען איצט, די עטלעכע טעג, אָבער נאָר די עטלעכע טעג... נו טאָקע, מען האָט שוין געזען בעליבתישערע טעכטער פון איר, פון סערלעך, גייען, נישט פאר קיינעם געדאכט, דינען, איז פאר וואָס זאָל איר נישט אַנשטיין ארויס העלפן טאטע-מאמע, און דאָס נישט חלילה ביי קיין פרעמדן?

אזוי האָט זיך עס אָנגעהויבן פון „ארויסהעלפן“ און ביז עס איז אריין אין גאנצן ערנסט. זי האָט שוין געארבעט נישט נאָר א גאנצן טאָג נאָר אויך אריינגעגאנגען אין אָונט אריין...

צו מאַל מאכט זיך אז מען מוז ארבעטן שפעטער, ווייל מען מוז אויספארטיקן, אז נישט וועלן די קישקעלעך פארדאָרבן ווערן... און צום סוף: — וואָס איז עפעס די מעשה, האָט די מומע זיך געלאָזט הערן, פאר וואָס זאָל זי נישט ארבעטן א ביסל שפעטער, ווען עס איז נייטיק; זי אר-בעט דען ביי א פרעמדן?... עפעס אנדערש האָט א מיידל, בפרט א דאָר-פיש מיידל, צו טון אין שטאָט? וואָס, ארומגיין מיט די יינגען — דאָס האָט זי צייט שפעטער, ווען זי וועט שוין אלט זיין א פינף-און-צוואנציק, צי דרייסיק יאָר!...

„ארומגיין מיט די יינגען“... סערלעך האָט זיך עס אריינגעגעסן דער פירוואָרף, טיף, טיף אונטער דער הויט, און דאָרט, אונטער דער הויט, קריכן זיי ארום, דער מומעס ביזע ווערטער, ווי מוראשקעס... עס איז געווען אין איינעם א טאָג, אומגעריכט איז לייבי אריינגער-קומען אין דער פאבריק. דערלאנגט איר א בריוול און מיט א פילאָנגר-דיקן בליק זיך אָפגעזעגנט און איז אוועק. לייבי איז דעמאָלט געווען אין

מיליטער. אז ער איז אהיימגעקומען אויף צוויי טעג אורלויב און נישט געקאנט זי באגעגענען, האָט ער זיך גענומען דעם מוט, זי צו זען און זיך צו ווייזן אין דער פאבריק, וואו ער איז קיין מאָל נישט געווען. פאר דער מומע עטל איז דאָס שוין געווען גענוג, ווען זי האָט זיך דערפון דערוואוסט, אויף אַפצושיקן מוסר־רייד און איינצושפאָנען סערלעך אין דער ארבעט, נאָך מער ווי פריער...

סערלעך האָט עס טאַפלט ווי געטאָן.

זי האָט זיך זייער געדרגערט, וואָס לייבי האָט זי געזען ביי דער ארבעט. ווי זי פאטשקעט זיך אין א שאף, אין אומריינע קישקעלעך, פון וועלכע עס האָט זיך געטראָגן א זייער נישט־אַנגענעמער ריח. זי איז שוין צוגעוואוינט געוואָרן מיט אַט דעם ריח; אָבער ער, לייבי, ווען ער איז אריינגעקומען, וואָס פאר אַן אייגנדרוק האָט עס אויף אים געקאָנט מאַכן?!... און אז די מומע האָט דערפון גענוג אַפט דערמאָנט, האָט עס זי טאַפלט ווי געטאָן. זי האָט זיך דערפילט ווי צוגעדרוקט אין א קלעם, וואָס לאָזט זי נישט פריי אַפּעטעמען.

און — הגם זי איז נאָך געווען אזוי יונג, אזוי שיין און מלאַחן, האָט איר לעבנס־לוסט־קייט אַנגעהויבן אַפּטעמפּן. עס האָט אַנגעהויבן פאר־שווינדן דער שמייכל אירער פון די ליפּן. עס האָט זיך געדאַכט, אז אַט יענער צואהדיקער ריח פון די שאַפּענע קישקעלעך, וואָס באַגלייט איר נאָך נישט אויסגעלעבטע יוגנט, קלעפט זיך שוין אָן איר אָן אויף אייביק און מסתמא וועט עס זי אזוי באַגלייטן ביז...

עס האָט זי געקרענקט איר פארשקלאַפּט־קייט צו דער ארבעט, דער אופן באַנעמען זיך מיט איר, ווי מיט עפעס, וואָס מע קויפט עס און מע קאָן עס ווידער פאַרקויפּן... זי האָט געליטן און געשוויגן, אָבער זי האָט זיך געהארטעוועט אין איר עקשנות. דווקא די נויט און די אלע סיבות וואָס האָבן זי געצוואונגען צו ארבעטן אין די אומשטאַנדן, האָט זי גע־צוואונגען צו שווייגן, נישט אַפּצונוטפּערן דער מומען, אויף אירע שטעך־ווערטלעך, אויף אירע כסדרדיקע מוסר־דיבורים.

זי האָט געוואוסט איין געבאַט, אז זי מוז שווייגן און ארבעטן, כדי צו פארדינען די עטלעכע הונדערט ליי אין א חודש.

מיט דער צייט איז סערל געוואָרן א גוטע ארבעטאַרערין. זי האָט געארבעט גוט און מע קאָן זאָגן, אז אפילו געטריי. זי האָט זיך ווי נישט

איז אויסגעקליידט, ווייל מיט די דארפישע מלבושים האָט זי דאָ זיך נישט געקאָנט ווייזן אין דער גאס, אָן דעם, אז מע זאָל אויף איר טייטלען מיטן פינגער. איצט, אמת, איז זי נאָך אויך נישט „ווייס־איך־ווי־אזוי“ אויסגע־קליידט, אָבער דאָך בעסער ווי אויפן דאָרף.

זי האָט געארבעט געטריי, געוואשן און געשוואַנקט די קישקעלעך פֿון דער פרי ביז שפעט אין אָונט, ווייל איר האָט מען געצאָלט עפעס בע־סער ווי פאר די אנדערע מיידלעך, וואָס ארבעטן מיט איר צוזאמען.

אָבער אַחוץ דער ארבעט?

אַחוץ דער ארבעט האָט זיך געשפּרייט איר לעבן, דאָס טאַג־טעגלע־כע, ווי א גראַע לייזונג, אויף וועלכער עס קלעפט זיך נישט קיין פארב. נו, וואָס פאר א בילד קאָן דערפֿון ארויסקומען?...

אַחוץ דער ארבעט — איז געווען די טייס, די איזע און דער באַרג נעבן מיל־גאַרטן, וועלכע האָבן גערופֿן די יוגנט... סערל האָט אויך גע־הערט זייער רוף, אָבער קיין צייט נישט געהאט דערפאר. זי האָט פֿונעם לעבן, פֿון איר אזוי יונגער יוגנט, נישט געקאָנט געניסן כמעט גאַרנישט. ... א זיידן פֿליטערל אויף א פֿוסטער לאַנקע, אויף וועלכער סע וואַקסן נישט, נישט קיין רויזן, אויך נישט אפילו קיין פיל באַבל־מטע צי באַבליעטע קראַפעוועס...

א שמעצטערלינג וואָס שוועבט פֿון קראַפעווע צו קראַפעווע, זויגט זיך איין מיט קראַפעווע־בלי; דעם שיינעם ווייסן בלי, אָבער דאָך א בייסנ־דיקער, ברענענדיקער...

סערל איז אויך געווען אזא זיידן פֿליטערל, אין א גאַרטן פֿול מיט קראַפעווע־בלומען.

עס איז די יוגנט פֿון קראַפעווע־בלומען. פֿון פֿרילינגס אָן זון, פאר־וואַלקנטע, רעגנדיקע מיי־טעג...

אויף א יוגנט־זיצונג

— אַכט אזיגער אין מיל־גאַרטן! — אזוי פיל האָט א חבר א שעפּטשע געטאַן, פארבייגייענדיק. זיי האָבן שוין פארשטאנען, אז מע דארף קומען צו א באַגעניש מיט די חברים פֿון דער היגער יוגנט־אַרגאניזאציע

דער אָונט איז שוין געווען א קילער, אן אָסיענדיקער. און כאַטש עס האָט נישט גערעגנט, איז דאָך די לוסט געווען דורכגעזאפט מיט פייכטקייט, אָנגעזויגן פון דעם טייד „איזע“, וואָס פליסט דאָ בשכנות, איילנדיק זיך.

אין מיל-גאַרטן זענען שוין אין דער צייט נישט געווען אזוי פיל שפאצירער ווי זומער. די בלעטער אראָפגעפאלענע פון די ברייטצעוואק־סענע קעסטנביימער האָבן זיך פריי אויסגעשפרייט אויפן גראַז און אויף די בענק און פון אויבן, אויף זיי, האָט זיך אויסגעלייגט א הארבסטיקע נאסקייט.

עס איז אָבער דאָך נישט געווען קיין פאסיקער אָרט אין סיגעט, וואו מע זאל זיך באגעגענען. דאָ, אין מיל-גאַרטן, שפאצירנדיק מכלומרשט ווי פארליבטע פאָרלעך ביים ברעג פון דער איזע, האָט מען נאָך גע־קאָנט פארלענגערן דעם זומער. נעמען א מיידל פארן אָרעם און שפאצירן גלאט אזוי, ביז סע ווערט א ביסל טונקלער און — דערנאָך, גלייך מען וואַלט זיך צופעליק באגעגנט דאָ, אוועקגעזעצט זיך אויפן גראַז און גע־רעדט, געלאכט און געזונגען אין דער שטיל, ווי גלאט אזוי יינגלעך מיט מיידלעך וואַלטן פארברענגט אין א היימישן געזעלשאפטס־שפיל.

פון מאל צו מאל האָבן זיך באוויזן צוויי שאַטנס, געוויינטלעך איז עס געווען א יינגל מיט א מיידל, וואָס האָבן זייער גאנג געקערעוועט צום פון פריער באשטימטן אָרט. טייל זענען געקומען פונעם בארג, פון יענער זייט פון דער איזע. טייל פון דער גאס, וואָס האָט געפירט פון דער שטאָט און טייל זענען געקומען מיטן סטעזשקעלע פון לענגאויס דעם טייד.

לייבי איז געקומען דערלענג דער איזע, שפאצירנדיק מיט סערלען. לפנים פארטיפט אין א געשפרעך און אגב באמערקט, אז די חברים האָבן זיך שוין אָנגעהויבן באווייזן. פאָרלעכווייז האָבן זיי זיך געשארט צום אָפֿ־גערעדטן אָרט און זיך אוועקגעזעצט אויפן גראַז, כדי ארומצורעדן ווי אזוי זייער קעמערל, וואָס אקטיווירט מער צווישן דער יידישער יוגנט, זאל פייערן דעם זיבעטן נאָוועמבער, דעם יאָרטאָג פון דער גרויסער סאַציאליס־טישער אַקטאָבער־רעוואָלוציע.

די דעבאטן זענען קודם געווען ווי אומגעלומפערטע דיאלאָגן:

— דאָס איז נישט אויפן סדר־היום!

— פאר וואָס איז עס נישט?

— איר האָט נישט דאָס וואָרט, חברטע.

— די ביבליאָטעק איז נישט אייער פרוואַט־אייגנטום.

— נו, טראַגט זי אייך אהיים!

— חברים, דאָס איז נישט קיין דיסציפלין. אלע רעדן מיט א מאָל און דערטאר הערט מען גאַרנישט... חברטע, איך גיב אייך דאָס וואָרט.
די חברטע האָט אָנגענומען אן ערנסטע מינע, געוואָלט זיך היכטיק מאַכן, און אָנגעהויבן פאמעלעך, ציענדיק יעדעס וואָרט:
— חברים, לאַמיר קודם קלאַר מאַכן פאר אונדז אליין: זענען מיר ווי מיטגלידער פונעם יוגנט־פארבאנד מחויב זיך אונטער צו ווארפן דער פארטיי־דיסציפלין, צי...
— אָבער וואָס שײך אדמיניסטראַציע? ווי אזוי וועט זיין די אדמיר־ניסטראַציע?...

דאָס האָט שמואל, א קליינ־וויקסיק יינגל, א שוואַרצינקער, איבער־געשלאָגן די רייד. כאַטש עלטער פון סערלען מיט פינף יאָר, איז ער אין וואַקס געווען כמעט די העלפט. און דאָך, האָט ער איר געקוקט אין מויל, געשלונגען מיט אפּעטיט אירע ווערטער. האָבן די חברים טאקע געהאלטן, אז ער איז פאַרליבט אין איר, אָבער זי האָט זיך נישט געמאַכט דערפון. זי האָט אָנגענומען זיין אויפּמערקזאַמקייט, וואָס ער האָט איר אַרויסגעוויזן ווי חברשאַפט. אידעאָלאָגישע חברים. דאָס מאַל האָט ער זיך אָנגעכאַפט אין וואָרט „אדמיניסטראַציע“. עס קלינגט עפּענס פּרעמד, דאָס וואָרט, ניי, היינטצייטיק. אזא וואָרט, האָט ער געוואוסט, ווּנעט אים פאַרשטעלן פאַר אן „אינטעליגענט“ — אים, ווען געוועזענעם ישיבה־בחור. אונטערן וואָרט „אדמיניסטראַציע“ האָט ער געזאָגט פיל און נאָך מער, פיל נאָך מער האָט ער דערמיט געוואָלט זאָגן, מיט אַט דעם איינעם וואָרט. אלץ וואָס זיין כוונה־דמיון האָט אים נאָר געקאַנט אויסמאַלן. דאָס האָט גע־וואָלט ביי אים הייסן: פּאָליטיק, ווירטשאַפט, אַרדנענונג און וואוילשטאַנד. און אַחוץ דעם האָט עס געוואָלט הייסן: אַט האָב איך געזאָגט א פּרעמד וואָרט, א קלוגס, אן „אינטעליגענטס“. איך ווייס נישט, וואָס דאָס הייסט? און איר ווייסט דען יאָ?!... איז דאַרף מען וויסן איין מאָל פאַר אלע מאָל:
— ... אָן דער אדמיניסטראַציע איז גאַרנישט!

— חברים, די פאַרטיי האָט שוין אזוי פיל דערפאַרונג אין איר טעטיקייט און ווייסט ווי אזוי, און ווּנעט באשטימט אויסגעפינען א מיטל... היים דער שוסטער איז געווען דער, וואָס איז געקומען תמיד מיט דער „פאַרטיי־דערפאַרונג“. ער גופא איז געווען דער רעפּרעזענטאַנט פון דער דערפאַרונג. ער האָט געהאַט די דערפאַרונג פון לופען און ביהוש, וואו ער האָט אַנטייל גענומען אין די סטרייקן. הגם בייזע צונגען האָבן

געווערעדט, אז דאָרט האָט מען אים אויסגעשלאָסן פון דער פארטיי, דאָ אַ בער אין מאראמאַרעשענער שטעטל איז עס געווען ניהא. ער איז געווען א טויגלעכער עסקן מיט גוטע „עלנבויגנס“, ער האָט זיך געקאַנט אריינג דרייען ביי דער קהילה, צו זיין קהלס־מאַן, אין דער „מזרחי“ — גבאי, אין שטאַט־הויז — ראט־מאַן, אין דער חברה־קדושה — חברה־מאַן; איז דאָך אודאי א פשיטא — אז נאָר ער קאַן זיין דער אָנפירער פון דער אומלעגאלער יוגנט־אַרגאניזאציע (ער האָט געזאָגט, אז די פארטיי שיקט אים צו זיין אין אלע „מאסן־אַרגאניזאציעס“, דערניבער איז ער איבעראל א טוער).

ער האָט זיך אָנגעצונדן דעמאָנסטראטיוו א ציגאַרעטל, צו ווייזן אז ער רייכערט שבת, און ער האָט פאַרגעזעצט:

— ... קאַנספיראציע, דאָס איז דער אלף־בית ביי א קאָמוניסט. דער־פאר זאָג איך. אז מע וועט געפינען א מיטל, ווי צו פאַרשפרייטן דעם „רויט־מאראמאַרעש“ צווישן די ארבעטער און פויערים און ארויסרופן דעם אינר טערעס, אז זיי זאָלן אים לייענען און ווייטער געבן... מיר האָבן געלייזט גרעסערע פראָבלעמען, מיט גרעסערע שוועריקייטן. אָט קריק מיט אכט יאָר, אין ניינצן און דרייסיק, האָט מען אראָפגעברענגט פון יאס דעם חבר שאָר, אויסצושולן קאדערען און אין דרויסן האָט מען געוואוסט אז ער לערנט דאָ שחיטות...

מאַרקאַוויטש האָט אים איבערגעשלאָגן:

— צום סוף האָט זיך ארויסגעוויזן, אז ער איז גאָר געווען א טראַצקיסט...

— נישט פון דעם רעדט מען, צי יאָ טראַצקיסט, צי נישט טראַצ־קיסט. כ'האָב נאָר געוואָלט דערמאָנען, אז איין און דער זעלביקער קאַן גיין מיט באָרד און פיאַות, שאַרפן די חלפים ביי די שוחטים, און צוויי־דריי מאָל אין דער וואַך האַלטן קורסן פון מאַרקס־ענגעלס און לענין־סטאַלין... צוויי מיידלעך האָבן זיך יעפעס געשושקעט אין די אויערן, וואָס אַעס איז אויפפאלנדיק געוואָרן און געצויגן די אויפמערקזאַמקייט.

— חברים, וואָס איז דאָס עפעס פאַר א פירגאַנג, וואָס איז דאָס פאַר א סודען זיך?

— טאַקע, מאַכט אייך קוראזש און זאָגט אייער מיינונג הויך אויף א קול, וואָס איז?

דאָס מיידל איז רויט געוואָרן. ווי איינע וואָס באַקומט דעם ערשטן קוש פון א יינגל.

— כ'וואָלט געוואָלט פּרעגן — האָט זי ארויסגעשטאַמלט נישט גע-
וואָגט — צי מוז מען טאַקע ווי א קאַמוניסט רייכערן שבת?
— מוזן?! ווער זאָגט?

— חברים, ווער וויל ענטפּערן? ווער בלעט דאָס וואָרט?
חיים האָט זיך דערמיט געוואָלט ארויסווייזן דאָס אידעאָלאָגישע
בקיאות. געוואָלט אז עמלעכער זאָל ענטפּערן, צוגרייטן, אָנהויבן און אויך
דאי נישט דערפאַרטיקן, וועט ער דעמאָלט קומען און ארויסווייזן, אז נישט
אומזיסט האָט ער זיך געוואַלגערט אן ארבעטסלאָזער אין בוהוש. ער
האָט דאָרט געלערנט מאַרקסיזם.

— איר? — ביטע, חברטע רעגינא האָט דאָס וואָרט:
— צו ערשט זאָל די פּראַגע געשטעלט ווערן, ווי סע פּאַרלאַנגט
זיך: צי „מעג“ א קאַמוניסט רייכערן אום שבת און נישט צי „מוז“, מוזן
זאָגט מען זיך א ווערטל, מוז מען שטאַרבן. נו, דאָ שטעלט זיך דאָס פּראַב-
לעם נישט דווקא פון שבת, נאָר פון אלע רעליגיעזע ענינים, וואָס דער
מאַרקסיזם וואַרפט זיי אָפּ, און פאַרשטייט זיך, אז אויך שבת...
דאָס מיידל מיט דער פּראַגע האָט זיך נישט געלאָזט, און תיכף
איבערגעשלאָגן:

— יאָ, אָבער דאָ האָט מען נישט צו טון מיטן שכל, מיט אידעאָלאָ-
גישער איינשטעלונג, נאָר מיטן האַרץ, מיט געפילן איינגעבאַקענע טויזנ-
טער יאָרן, פון וועלכע מ'קאָן זיך נישט אזוי לייכט באַפרייען. אָט, למשל,
אין דער טעאָריע בין איך מיט אייך מסכים, פולשטענדיק מסכים. אָבער
דאָך איז עס מיר איצט אומבאַקוועם, אין דער טאַט, זיצן דאָ מיט חברים,
וואָס רייכערן...

סערל האָט זי פאַרשטאַנען, איר איז עס אויך געווען „אומבאַקוועם“.
זי האָט זיך אויך אויף א מינוט פאַרגעשטעלט, ווי ס'ע וואָלט אויסגעזען,
ווען ס'ע זאָל איר פּאָטער אַדלער די מוטער, אָדער א באַקאַנטער מענטש
זי זען, ווי זי זיצט אום שבת מיט אזעלכע, וואָס רייכערן — זי וואָלט זיך
קיין אָרט נישט געפינען...

— דאָס זענען פאַראורטיילן, פון וואָס מיר, דער נייער דור, האָבן
זיך כּמעט שוין באַפרייט.

— און די וועלכע קאַנען זיך נישט אזוי גיך באַפרייען?
— איז אָט וועלן זיי זיך איצט באַפרייען. איד שלאָג פאַר — האָט
חיים אָנגענומען א שאַרפן פאַטעטישן טאָן — אז יעדער פון די דאָ אָנ-
וועזנדיקע זאָל א צי טון פונעם ציגאַרעטל. אָנגענומען?

— אַנגענומען, אַנגענומען.

— אַנגענומען!

דאָס רוב האָט מסכים געווען, כאָטש פאַר זיי איז נישט געווען זייער שווער, עס איז דאָס נערשטע מאָל. זיי האָבן אָבער געוואוסט אלע, אז דערמיט וועלן זיי זיך פאַרזיכערן, אז קיינער וועט נישט דערציילן, ווייל אלע וועלן זיין מיטבאַטייליקטע...

דאָס ציגאַרנעטל איז איבערגאַנגען פון מויל צו מויל. יעדער האָט א צי געטאָן, א זויג געטאָן מיט די ליפן א ביסל רויך און עס דערלאנגט דעם צווייטן, א דריטן — נאָך דער ריי. סערלעך האָט ארומגענומען א געפיל, א טאָפלטס. זי האָט געפילט, אז זי באַגייט אן עבירה, נישט אזוי קעגן גאַט, ווי קעגן זיך אליין. זי טוט אָפּ א זאך, א נישט שיינע. ס'ע בלייבט א פלעק אינעווייניק, אין איר, אויף דער נשמה, וואָס מע וועט געוויס אויף איר אַנזען אין דער היים, אויף דער גאַס. זי ווייסט, אז פון איצט אָן וועט זי שוין טון אויך אנדערע זאַכן. יא, זי האָט זיך באַפרייט פון די „פאַראורטיילן“. און אין דער זעלביקער צייט האָט זי געפילט, אז זי טוט אָפּ עפעס, וואָס איז ניי פאַר איר. זי גייט אריין אין די רייען פון די פרייע, באוואוסטזיניקע מענטשן. זי האָט געפילט כמעט דאָס זעלביקע וואָס א בר־מצוה־ינגל פילט, ווען מע רופט אים אויף צום ערשטן מאָל צום ספּר־תורה. נער הייבט אָן זיין א „גרויסער“, פאַררעכנט צווישן דערוואקסענע מענטשן.

זי איז אזוי פאַרנומען געווען מיט אָט די געדאַנקען אירע, אז זי האָט זיך אפילו נישט צוגעהערט צו די דיסקוסיעס. זי איז, דאַכט זיך נאָך דאָרט געווען — אָבער זי איז שוין נישט געווען דאָרט...

איבערמאַרגן, זונטיק, ווען ער איז אויפגעשטאַנען פון זיין וועב־שול, איז לייבי נישט געגאַן אהיים ועסן מיטאַגן. נישט געפילט קיין הונגער. עפעס האָט ער דערפילט א לייכטקייט אין זיין גאַנצן קערפער. גלייך ס'ע וואָלט אים אונטערגעטראָגן. אזוי איז ער געגאַנגען מיט א מעכאַנישער געשווינדקייט, אויפזוכן זיין חבר זאַכאַריאַ, זיך צו באַראַטן מיט אים, וועגן אויספירן בשותפות זיין פלאַן.

ווי א שייך פון א בליץ האָט ביי אים אויפגעלויכטן דער געדאַנק, נאָך אין דער פרי, ווען ער איז געקומען אין דער וועבעריי און געוואויר געוואָרן, אז עטלעכע חברים און חברטעס זענען ארעסטירט געוואָרן די

נאכט. דער ווילן האָט זיך ביי אים פארשטארקט און דאָס נקמה-געפיל
איז געוואקסן פון מינוט צו מינוט. ערשט איצט, ווען עטלעכע חברים
זענען ארעסטירט, האָט יער געוואוסט, איז דאָס אחריות א פיל גרעסערס
אויף די חברים, וואָס געפינען זיך אויף דער פריי. יער האָט דאָס אה-
ניות געפילט אויף זיך און עס האָט אים געדריקט און אָנגעפולט מיט
קראפט, אויף בייצוקומען די מורא פאר די געפארן.

זיצנדיק ביי דער וועבשטול, בשעת ער האָט געוואָרפן דאָס שיפל
אהין און אהער צווישן די פעדעם פון דער וועבנדיקער ליינונג, איז אים
דער געדאנק איינגעפאלן און צו ביסלעך זיך געצייטיקט אין זיין מוח,
באקומען פלייש. ביז ער האָט אויסגעטראכט אויך די מיטלען, ווי אזוי
אויסצופירן זיין פלאן.

איינס איז אים געווען קלאַר, אז סע לוינט זיך איינצושטעלן, אויך
בלויז צו ווייזן דעמאָנסטראַטיוו, אז אין שטעטל זענען נאָך פאראן רעוואָ-
לוציאָנערע כוחות. וואָס שרעקן זיך נישט אָפּ פאר גאַרנישט. דווקא איצט,
ווען די חברים אויף דער פריי זענען ווינציקער געוואָרן, איצט מוז מען
מער ווי אלע מאָל באווייזן...

סערל האָט געזען, אז לייבי איז יעפעס צעטראָגן. אז זי האָט גע-
רעדט צו אים, האָט נער ווי נישט פארשטאנען, וואָס מע זאָגט אים. זי
האָט באמערקט, אז יעפעס באשעפטיקט אים, נאָר אז יער האָט איר נישט
דערציילט — האָט זי אים מער נישט דערקוטשעט. דאָס איז שוין א
פרינציפ פון דער קאָנספּיראציע. אז מע זאָגט נישט, הייסט יעס, אז מע
דארף נישט וויסן...

שפעטער מיט צוויי טעג, דעם זיבעטן נאָוועמבער, אין דער פרי
איז זי געוואויר געוואָרן וועגן וואָס עס האָט זיך געהאנדלט: מען האָט גע-
טראָפן ארויסגעשטעלט צוויי רויטע פענער. איינע איבער דער פּאָליציי-
געביידע און איינע איבערן מחזיקי-תורה בית-המדרש...

די סיגוראנצע-אגענטן האָבן ווידער ארעסטירט עטלעכע ארבעטער,
נאָכגעפּאַרשט — אָבער דערוואוסט האָבן זיי זיך נישט מאָער, ווי אז נעכטן פאר-
נאכט זענען צוויי קוימענקערער ארומגעגאנגען מיט א לייטער אויפן דאָך.
סערל, און אפשר נאָך עמעצער האָבן זיך משער געווען, אז דאָס
איז געווען לייבי אפטערס ארבעט.

מע האָט נישט געוואוסט אויף זיכער, ווער עס האָט די פענער
ארויסגעהאַנגען — אָבער ביז מע האָט זיי ארונטערגענומען, האָבן זיי
האָפּערדיק געפלאַטערט...

דער ווייל האָט סערל געשפונען חלומות: ווי אזוי וועט יעס אויסזען?
אן אוניפארעם וועט זי האָבן, גוט גענייט, צוגעפאסט צום קערפער, ווי אויף
אן אפיציר. ביי דער זייט וועט איר נאָכהענגען א שווערער רעוואָלווער
(ווי זי האָט געזען אין די סאוועטישע פילמען!)... אין דער היים — א
ראדיא... פאר די עלטערן... נו, דעמאָלט וועלן זיי אויך צופרידן זיין. יאָ,
דאכט זיך, זי הערט נעמעצער רופט זי: — „הברטע קאָמיסאר! חברטע
אוויטש!“ יאָ, זי וועט אריינשטעקן די האנט אין רימען, מיט וועלכן זי
וועט זיין ארומגעארטלט און ענטפערן: — „יאָ, חבר, איך בין אַעס — קאָ-
מיסאר סערל אוויטש!“... אויב מע וועט זי איצט ארעסטירן? נו, איז
וואָס? זי וועט עס אויסהאלטן, איבערטראַגן אלץ (ווי זי האָט געלייענט
אין יענעם ביכל!), און דערנאָך, „דערנאָך“, נאָך דער רעוואָלוציע... אין
טיש וועט זי קלאפן מיט דער קליינטשיקער פרויען-פויסט: — „היינט איז
איך שוין גרינג צו זיין קאָמוניסטן, ווען מיר זענען ביי דער מאכט.
אַבער דעמאָלט, דעמאָלט, ווען איך בין געווען ארעסטירט און געפייניקט
ביי דער סיגוראנצע — וואו זענט איר דעמאָלט געווען, האָ? ... ווען מען
האָט מיר געריסן די האָר פונעם קאָפּ, געברענט די נעגל פון די פינגער,
און ווען כ'האָב געהוגערט אין דער תפיסה — וואו זענט איר דעמאָלט
געווען?“...

דאכט זיך, אז יעמעצער האָט גערופן. ווער?

— חברטע קאָמיסאר אוויטש!

הגם זי איז נישט געשלאָפן, דאָך האָט זיך דער חלום ווייטער גע-
שפונען, ווי פון זיך, כדי זי איינצושלעפערן...

— ווער האָט זי גערופן, לייביז?...

פּרילינג אָן זון — יוגנט אָן געזאנג

... איינער שפילט אויף א פידל, א צווייטער אויף א פלייט און
ווער מיט א פייפל. א פויק צי אנדערע כלי-זמרים. טייל הערן זיך בלוז
צו. נישט מער, ווי זיי הערן זיך צו. פון צווישן די צוהערער ווידער זע-
נען אויך דאָ טייל, וועלכע קלאפן צו מיט א פינגער אויפן טיש צום טאקט,

טייל מיטן שפיץ פוס און באגלייטן אזוי, מיט די נערוון טאנצנדיק אינעם
ריטעם, דעם ניגון, וואָס סע שפילט אן אנדערער.

אן אנדערער שפילט — זיי שפילן מיט.

אן אנדערער זינגט — זיי הערן זיך נאָר צו.

אין לעבן איז אויך אזוי. איינער זינגט, זינגט א ניגון פון פרייד,
פון לעבן. דאָס געזאנג צעגייט זיך ווי עלעקטרישע שטראלן און שלאָגן
אן דאָ — שלאָגן אן דאָרט, און געפינען פיל מאָל אן אָרט, וואו זיי ווערן
אויפגענומען. שפיגעלען זיך אָפּ און פארבינדן לעבנס, צופעליק בא-
געגנטע, אין איין געזאנג, אין איין פרייד...

לייבי האָט זיך עס געוואָלט פאַרשטעלן און מאַכן א זעלבס־אנאליז.
אזוי זיצנדיק אליין ביים טישל פארן רעסטאָראַן, זענען אים געקומען אַט
די מחשבות, וואָס האָבן אים נישט צו רו געלאָזט. ער זיצט אליין דאָ, אין
דלויסן. זי, סערל, איז דאָרט אינעווייניק, מיט דער חברותא, יינגלעך-
מיידלעך. מע טרינקט ביר.

... דאָס געזאנג נעמט ארום אלע און אלץ, נאָענטע און ווייטע, בא-

קאנטע און אויך פרעמדע.

יא, לאַמיר זאָגן, עמעצער שלאָפט אליין אין א צימער. פון יענער
זייט וואנט, פון צווייטן צימער, הערט זיך א געלעכטער, א פרייד: א מאן
איז אהיים געקומען צו זיין פרוי; א פאָטער צו קינדער, צי א ברודער,
וואָס האָט געפעלט א לענגערע צייט, איז אהיים געקומען. זיי, די פון יע-
נער זייט וואנט, פונעם צווייטן צימער, זענען אפשר פרעמדע פאר אים,
און דאָך וועט זייער פרייד אים אויך ארומנעמען און סע וועט זיך אים
וועלן אריין גיין צו יענע שכנים זאָגן: איך בעט אייך, נעמט מיך אויך
אריין אין אייער פרייד, עס איז אויך מיינע, כאָטש איך בין א פרעמ-
דער... די מאַגעטישע געזאנג און פרייד־כוואליעס האָבן אים אויך אריין-
געפלאַכטן... דאָס זעלביקע, ווען ער וועט הערן א געוויין. עמעצער א
פרעמדער, ער האָט אים קיין מאָל נישט געזען. ער ווייסט נישט, ווער סע
וויינט. דאָך וועט זיך אים וועלן אריין גיין זאָגן: וואָס וויינט איר, זאָגט
מיר, איך בעט אייך? ניין, איר זאָגט נישט? מיר איז אלץ איינס, סיי־ווי
וויין איך מיט אייך מיט. עס איז דאָך אויך מיין אומגליק, כאָטש איך ווייס
פון אים נישט... די מאַגעטישע קלאַג־ און טרויער־כוואליעס האָבן אים
אויך אריינגעפלאַכטן.

וויפל מאָל האָט עס מיט אים, מיט לייבין, שוין אזוי פאסירט? עס איז נישט קיין חידוש. א פילנדיק, מיטפילנדיק הארץ איז אזוי און דאָך — דאָס מאָל איז עס אנדערש.

אַט איז א שיינער, זומערדיקער זונטיק נאַכמיטאַג. אזא שיינער. אלע האָבן זיך געבאָדן ביים שטראנד, געשוואומען, ארומגעלאָפן אהין און אהער פארוויילנדיק זיך. נאָר ער איז געשטאנען און האָט געקוקט, ווי א קינד, וואָס קוקט אָן די טשאַקאַלאד אין דער וויטרינע... ער האָט זיך נישט געבאָדן, נאָר געקומען פשוט אזוי, אין איינעם מיט אנדערע. סערל האָט זיך געבאָדן... ער אליין לעבט נישט דאָס לעבן. ער הערט עס נאָר זינגען פון אנדערע און זעלטן, זעלטן ווען שלאָגט ער אויך צו צום טאקט און סע דאכט זיך אים, אז ער זינגט מיט — ער לעבט אויך.

נאָכן באָדן זענען עטלעכע חברים, יינגלעך און מיידלעך, אריין טרינקען ביר. סערל איז אויך אריין געגאנגען. נאָר ער איז געבליבן אין דרויסן אליין. פאר וואָס איז ער אויך נישט אריין צוזאמען מיט איר? ער האָט נישט געוואָלט אריין גיין. אז ער האָט נישט קיין געלט צו צאָלן, וועט ער נישט גיין טרינקען, אויף אן אנדערנס השבון. פאר דער טיר, ביים אריינגיין, האָט ער זי געפרואווט צוריקהאלטן, אָבער עס האָט זיך אים נישט איינגעגעבן.

— קום אריין, לייבי, דו קומסט נישט?

— ניין, בלייב דאָ, סערעלע, מיט מיר.

— קום, איך בלייב נישט.

— פאר וואָס?

— קום!

זי האָט כמעט ווי ארויסגעריסן איר האנט פון זיינער און איז אריין צו די אנדערע. ערשט דאָרט, זיצנדיק ביים טיש, נעבן גלאַז ביר, האָט זי חרטה באקומען. זי האָט זיך איבערלייגט די זאך, אז זי האָט אים נישט געדארפט לאָזן אליין. יא, זי מוז אָנערקענען, אז עס איז געווען נישט מער ווי א נאָרישער מיידלישער קאפּריז. יא, זי האָט זיך ערשט איצט משער געווען, פאר וואָס לייבי איז נישט אריינגעקומען. ער האָט מסתמא נישט קיין געלט. פון וואו זאָל ער האָבן, אז ער פארדינט איצט נישט. ער איז ערשט געקומען פונעם מיליטער אָפּגעריסן — ווייסט זי דען נישט זיין מצב? יא, זי האָט באמערקט, אז די זאָקן זיינע זענען צעריסן ביי די

פּיאטעס... א קלייניקייט: צעריסענע זאַקן — און וואָס פאַר א שלעכטן
איינדרוק זיי קאָנען איבערלאָזן אויף א מיידל?!...
סערל האָט זיך אליין געמאַכט א פירוואַרף.

אַבער באלד האָט זי אָנגעהויבן טראַכטן אנדערש:
וואָס איז? זי האָט נישט קיין רעכט צום לעבן?! צי דאַרף זי נאָר
צוקוקן, ווי אנדערע באַדן זיך, לאַכן, שפּילן זיך, נעמען זיך ארום, און זי?
זי זאָל לעבן נאָר מיט די חלומות פון די ביכלעך, מיט חלומות פון עולם-
הבא, פון נאָך דער רעוואָלוציע...

סערל האָט זיך געפילט באַעוולהט. זי האָט זיך דערפילט ווי א
שוועלבעלע, וואָס האָט נישט קיין פליגל — כאַטש זי וואַלט וועלן פליען,
פליען, לעבן...

ערשט אויף דער נאַכט, ווען זי האָט זיך געלייגט אין בעט, האָט זי
זיך געמאַכט דעם חשבון, א מער פראַקטישערן:

יא, זי וועט ענטפערן דעם פעטער קיין אמעריקע, אז ער זאָל איר
שיקן א בילעט. יא, זי האָט זיך איבערלייגט — זי פאַרט צו אים. ער איז
עלטער פון איר א צוואַנציק יאָר? איז וואָס?!... זי וועט זיך עס האָבן גוט
ביי אים, רעדט איר דאָך איין די מוטער. ביי לייבין וואָס קאָן זי זיך דאַר-
וואַרטן? מיט ליבע אליין קאָן מען נישט לעבן (גלייך זי וואַלט איצט גע-
הערט איר מוטערס ווערטער!). תיכף איז דער פרי, אפילו נאָך דער ער-
שטער התונה-נאַכט, דאַרף מען עסן איבערבייסן, און ווען עס קומט צום
עסן, איז אויס ליבע...

סערל האָט געוואוסט, אז די מוטער אירע זאָגט עס נישט פון שלעכט-
קייט. זי ווייסט, אז די מוטער, ווי יעדע מוטער, וויל ביי איר זען נאָר
גוטס. און לויט איר מיינונג איז דער פעטער „גוט“. מע זאָגט, אז ער האָט
דאַרט, אין אמעריקע, א שיד-פאַבריק, ער איז פאַרשט פאַר א גביר אדיר.
פראַסטיטוציע? ווער האָט אַס געזאָגט, לייבי? ניין, נישט ער. ער
באַנוצט זיך נישט מיט אַזעלכע אויסדרוקן, ווען עס האַנדלט זיך אין איר.
ניין, נישט ער. עמעצער, אן אנדערער, האָט עס געזאָגט, אז דאָס הייסט
פראַסטיטוציע. קאַנווענציאָנעלע, בורזשאַזע פראַסטיטוציע. מע פאַרקויפט
זיך פאַר געלט... און ווען פראַסטיטוציע, איז דען די גאַנצע געזעלשאַפט
נישט פראַסטיטואירט?! און אז די יינגלעך נעמען נדן, דאָס איז נישט
קיין פראַסטיטוציע?!... איז דען דאָס לעבן בכלל נישט עפעס אנדערש ווי
פראַסטיטוציע אונטער פאַרשידענע פאַרמען?...

זי האָט זיך געוואָלט איינשלעפּערן מיט קינצלעך געמאכטער האָ-
פענונג, כאָטש זי האָט געוואוסט, אז דאָס־אָ, די דאָזיקע געדאנקען, זענען
ביי איר נאָר פאַרבייגייענדיקע. יאָ, סע זאָגט זיך נאָר אזוי. אָבער אין
דער אמתן קאָן זי דאָס נישט אָננעמען. זי וועט נישט שרייבן דעם פעטער.
זי קאָן אים נישט שרייבן. ער איז נישט פאַר איר... אויב ער איז אזא גור
טער, פאַר וואָס נעמט ער נישט אַרויס איר שוועסטער, זי איז דאָך עלטער
פון איר?

און אז ער האָט א שיד־פאַבריק, איז וואָס? מיט דעם־אָ וועט זי
שוין גליקלעך זיין? ליגט דען שוין באמת דאָס גליק נאָר אין די דאָלאַרן?
יאָ, איז וואָס זשע הייסט גליק? ווען קאָן מען דערגרייכן צו גליק? איז
בכלל פאַראַן גליק?... ווען איז דאָס לעבן אַריגינעלער, אינטערעסאַנטער,
אין וואוילטאָג צי אין דחקות?...?

... ווען פילט מען מער דעם פרייז פונעם לעבן: שלאָפנדיק ווינטער
אין א ווארעם בעט צי דעמאָלט, ווען מע ציטערט איבער א נאכט א גאנ-
צע אין קאלטן דרויסן, ווארטנדיק סע זאל שארייען אויף טאָג?
ווען פילט מען דאָס לעבן מער: ווען מע שלאָפט אליין, מע מאכט
צו די אויגן, מע נעמט ארום דאָס קישן און מע חלומט, ווען?
וואָס איז חשובער: די רעאליטעט, די אכזריותדיקע ווירקלעכקייט,
צי דער שיינער פאַנטאַסטישער חלום? איז דען נישט פיל שענער דער
חלום, רייכער, מילדערער, ברייטגעביקער, ווי די סאַמע ווירקלעכקייט?...?

סערל איז אזוי איינגעשלאָפן, טראכטנדיק, באלאנסירנדיק צווישן
חלום און וואָר...

צום געבוירן־טאָג

פּרילינג... פּרילינג...
אויבן — הימל טיפּער, הימל צעבלויטער.
אונטן — גערטנער צעגרינטע, ביימער צעבליטע, זונען־שטראַלן
צעזייעטע, פעלדער צעבריןדושעטע. פּרילינגדיק פייגל־געזאַנג. זון־בלומען

לוסט־שפיל, אויף שטראלן ווי סטרונגעס, פארשפרייט געזאנג און פרייד,
וועקט און מונטערט צו לעבן און גענוס.

... און סע ווילט זיך, ווי יהושוע בן־נון אפשטעלן דעם גאנג פון
דער זון. איין מאל פאר אלע מאל זאל זיך אפשטעלן די צייט. סע זאל
נישט זיין מער קיין „געוועזן“ און קיין „סע וועט זיין“, אן עבר מיט אן
יעתיד, נאר סע זאל „זיין“. תמיד זאל זיין. א זיין, וואָס הויבט זיך נישט
אָן מיט אן אָנהויב און לאָזט זיך ממילא נישט אויס מיט א סוף...
סע ווילט זיך אפשטעלן די זון אויף איין אָרט, סע זאל זיין תמיד
אזוי פּרילינג — לויטער פּרילינג...

פּרילינג... וויפל דיכטער האָבן דיך שוין באזונגען? וויפל שוין זע־
נען געקומען, דור נאָך דור, און געפרואווט איבערגעבן — מיט זייער
פען, אן אנונג כאַטש, פון יענעם געפיל, וואָס נעמט ארום יעדן בשר־וּדָם
און הייבט אים אויף העכער מיט א מדרגה, צו א מער רוחניותדיקער
הייך; אַט יענע פּרילינג־טעג, וואָס מאַכן יונגער, דאכט זיך, לעבעדיקער,
לוסטיקער?...

פּרילינגדיקע זונען־שטראלן... וויפל מאלער האָבן זיך שוין איבער
אייך פארמאָסטן?! וויפל שוין זענען געקומען, דור נאָך דור, און גע־
פרואווט איבערגעבן מיט זייער פענדזל, א שאַטן כאַטש, פון אייער ליכטי־
קייט, פון אייער כישוף, מיט וועלכן איר וועקט די גאנצע בריאה צום
לעבן, צו פרייד און פארגעניגן?...

פּרילינג... וויפל מוזיקער האָבן שוין געפרואווט זייערע כלי־זמרים,
דור נאָך דור, ארויסצוברענגען איין קלאנג כאַטש, פון אַט יענעם גע־
זאנג, דעם הייליקן פּרילינג־זמור, וועלכער הילכט אָפּ אין דער טיף, פֿור־
נעם הימל ביו צו דער ערד, פון מורח ביו מערב; יענעם הייליק־שטילן
פּרילינג־הללויה — פון קיינעם נישט געשפילט און דאָך פון א יעדן און
אליעמען געהערט?

און — אויך די מאראמאַרעשער פּרילינגס, די פשוטע, זענען נאָך
נישט דערמאָלן און נאָך נישט דערזונגען געוואָרן.

און מעג זיין, אז ווען מע זאל קאָנען צונויפגיסן אין איין האַרמאָ־
ניש בילד, אי די שיינקייט פון די צעגרינטע סמערעקן־וועלדער, די צע־
בליטע קארשן־ביימער, אי די מוזיקאלישע סימפאָניע פון דעם „מעע“,
פון די פרישע לעמעלעך, אַקערשט ארויס צום אַרשטן מאל אין דער
פּאָשט...
פּאָשט...

ווען ס'ע זאל קומען דער נאָך־נישט־געבוירענער דיכטער, וואָס זאל האָבן א פּענ־פענדזל־פּייפל; מיט איין האנט מאַלן די פּרישע בליטן און מיט דער צווייטער אויסדיכטן, אויסשפּילן די מוזיק וואָס טראַגט זיך איבער פון נישט־לעבעדיקער צו לעבעדיקער נאטור, און פון נאטור צום מענטשן; אַט יענע מוזיק, וואָס מאכט דעם מענטשן פול מיט לעבן, מיט האַפּענונג, און נארט אים אָפּ, אז אַט־אַט איז געקומען א צייט, א פּרילינג, וואָס איז דאכט זיך נאָך נישט געוועזן — איצט איז עס צום ערשטן מאַל, בראשיתדיק...

יעדער פּרילינג, אויך יעדעס יונגע נייע לעבן, דאכט זיך, איז אזוי אַפּנארעריש, אזוי צוזאגנדיק; עס איז א נייעס, אַט־אַדאָס איצט טיקע איז עפעס אנדערש, ווי דאָס וואָס איז געוועזן ביז איצט... פּרילינג, אייביק איבערחזרנדיקע און דאָך אייביק נייע, פּילפאַר־בנדיקע כּישוף־פּאַן. ווען וואַלט נאָך געווען א פּאסיקערע צייט פון פּייערן סערלס געבוירן־טאָג ווי אין אזא רויזן און לעמלעך־פּרילינג?!... איז דאָך סערל אויך א רויז, א יונגע נאָך, א פּרילינגדיקע. דער איין און צוואנציקסטער פּרילינג אירער. א בלום, וואָס שמעקט מיט יוגנט־לעכער לעבעדיקייט, פול מיט בלוט און פּרייד; מיט יענערגיע און גע־זאנג. און דאָך...

קיין מאַל האָט זי נאָך נישט באקומען קיין געשענקען צו איר געבוירן־טאָג, ווי עס פלעגן זיך בארימען אירע חברטעס. און, אויך איצט, וועט זי מסתמא נישט באקומען. זיי ווייסט עס. קיין איבעראַ־שונגען זענען נישטאָ, זיי האָבן נישט פון וואו צו קומען. לייבי? יאָ, ער האָט אויך אצינד, ווי פּאריאַרן, איר דערלאנגט א קארטעלע, אַנגער־שריבענע שורות צו איר געבוירן־טאָג:

„סע לויפן טעג, סע לויפן יאָרן —

צייט ווייסט נישט קיין רון.

ערגעץ טיף אין זכרון,

טליעט א הלום: איך און דו“...

די שורות זענען איר געווען כמעט אומפּאַרשטענדלעך. און וואָס זי האָט געוואַלט, סערל, האָט זי אין זיי אריינגעטייטש. לויט דער שטיי־מונג: א מאַל געלאשטשעטע צערטלעכקייט און א מאַל גלייכגילטיקע ווערטער, כמעט אַן וועלכן זין.

סערלס פּרילינג? איר פּרילינג איז נאָך געווען א גרינער, אָבער כמעט שוין הארבסטיק פארגעלט.

כאָטש זי איז נאָך געווען אזוי יונג — דאָך האָט זי זיך געפילט אזוי געעלטערט, פון צו פיל ערנסטקייט. צו פיל פאראנטוואָרטלעכקייט לגבי דעם לעבן. צו פיל זאָרג.

יא, אַט־אַדעם חסרון האָט זי געהאט; זי איז צו ערנסט געווען. און אויב פאר עלטערע, דערוואקסענע, איז קינדערישע לייכטזיניקייט א חסרון, טאָ איז פאר יונגע צו פיל ערנסטקייט — א טאָפלטער חסרון. סערל האָט אויך געהאט דעם חסרון. זי איז שוין אין איר פריער יוגנט „אלט“ געוואָרן. א צו פרי אלט געוואָרענע, צו פרי בלוי געוואָרענע פלוים...

לייביס „טעאָריע“ איז עס געווען:

א פלוים ווערט בלוי און פאלט אראָפּ פונעם בוים, זומער ווען זי ווערט געצייטיקט, ווי געוויינטלעך. טייל פלוימען אָבער ווערן בלוי פאר דער צייט און פאלן אראָפּ, נאָך איידער זיי האָבן צייט געהאט, זיך אָנ־צופולן מיט זאפט.

„פאדעניצעס“ רופט מען זיי.

סערל האָט זיך געמוזט אליין מודה זיין. יא, ער איז גערעכט, לייבי. זי איז פון די, וואָס זענען געצייטיקט געוואָרן פאר דער צייט, געבליבן כמעט אָן זאפט...

סערל האָט אין יענעם טאָג, אין איר געבוירן־טאָג, אָנגעשריבן אַט אידי שורות:

„מיין געבוירן־טאָג — א גרויער מיילשטיין אין מיין שטויביקן וואנ־דערוועג פון א גרוי־נעפלדיק לעבן.

„צײל איך מיילשטיינער אזעלכע שוין צוואנציק מיט איינעם, און בין אין ערגעץ נישט דערגאנגען און קיינעם נישט באגעגנט, ווער מע זאָל מיר אנטקעגן טראָגן א חברישע האנט, א פריינדלעכן בליק.

„גיי איד אזוי, און גיי, און גיי. הינטער מיר — שטויביקע וועגן, חלומות נישט באשיידטע, און כאָטש איד ווייס נישט גענוי, נאָך וואָס און וואוהין, פיל איד דאָך, אז וואָס ווייטער איד גיי — אלץ ווייטער איז דער וועג, דער אומבאקאנטער נאָך פאר מיר.

„בין געבוירן אין א פּרילינגדיקן פּרימאָרגן. די שענסטע שעה פאר געבורט. און דאָך, שוין אין ערשטן טאָג — איז מסתמא מיין מאמעס מילעך געווען קאלטער שניי...“

... „מײן געבוירן־טאָג — א טרויעריקער יאַרצײט נאָך אָפּגעשטאַר־
 בענע פּרײלינג, פּרײלינג נישט אויסגעלעבטע...
 „מײן געבוירן־טאָג... הײנט איז מײן געבוירן־טאָג. און כאַטש עס איז
 פּרײלינג־סײט — איז אין דרויסן א טריבער טאָג. טריב, ווי אלע מײנע,
 ווי מײן געמיט, ווי מײן לעבן...
 „עס האָט קײנער קײן מאָל מיר צום געבוירן־טאָג קײן בלומטן נישט
 געברענגט, כאַטש געווארט האָב איך אויף זײ. הײנט? ווען אויף דער וועלט
 האָט זיך צעבושעוועט זער ווילדער פּאַשיסטישער אַנטיסעמיטיזם?!... עס
 איז שווער צו ווארטן — און דאָך חלום איך, אז אמאָל, אמאָל, קומען וועט
 דער טאָג, ווען פּרײלינג וועט זיך צעגרינען און — אויך מײן וועט ער זײן,
 יענער פּרײלינג. יום־טוב וועט זײן. דער יום־טוב פון די „גרויע מענטשן“...
 „...איך וײס נישט ווען, אָבער אַנען אן איך, אז ער וועט קומען.
 ווי וײס ער זאָל נישט זײן — קומען וועט ער“...“

**זײער האָט אָנגעשריבן אַט די דאָזיקע שורות, זי, סערל? צי האָט
 איר לײבי זײ אָנגעשריבן?...**

פּאַרליבט — אין פּיבער

די מוטער איז אריין געקומען:
 — סערעלע, ברענג איך דיר א ביסל טיי?
 — ניין, מאמע, איך טרינק נישט.
 — וואָס דען?
 — גאַרנישט, מאמע. יעס איז מיר הייס.
 סערל איז געליעגן אין בעט. א בלאסע אויפן ראָזן בעטגעוואנט. די
 האַר צעפלאַסן, מיטן קאָפּ אויף א זײט, האָט זי אויסגעזען ווי א בילד פון
 א הייליקער. ווי מאַריאַ מאַנדאלענאַ אויף די קלויסטער־בילדער.
 דער האַלדז האָט זי וויי געטון. עפּעס האָט דער שלינגער זיך
 נישט געגליטשט. זי האָט געפילט ביים אַראָפּשלינגען, גלייך מע וואָלט
 זי דאָרט ווייטיקלעך געקראצט. געזאָגט האָט מען, אז עס איז גאַרנישט.
 זי האָט זיך בלוז פּאַרקילט. מסתמא זענען די מאַנדלען אָנגעשוואַלן.

אבער זי האָט געוואוסט דעם אמת: עס איז עפעס אנדערש. זי האָט גער-
הערט, ווען מען האָט זיך געשושקעט, ווען מען האָט געמיינט אז זי
שלאָפט. יא, בלוי אונטער די אויגן, דער האַלדז געשוואָלן — זי האָט זיך
אָנגעקוקט אין שפיגלעלע — שטימט דאָך עס!

אויפן בַּנְקֵל, פאַרן בעט, איז געווען אַ גלאַז וואַסער, אַ פּלעשעלע
מעדיצין מיט אַ קאווע-לעפעלע. אַ ביסל איינגעמאַכטס, אַנשטאַט האַניק,
און אַ בוך, אַן אָפּנס, וואָס זי לייענט צו אַ זייטל און שטעלט עס אוועק.
עס איז איר שווער צו לייענען. זי פאַרשטייט כמעט נישט, וואָס זי לייענט.
אבער באלד נעמט זי ווידער אין די הענט דאָס ביכל ("סובמאַרין Z/1"
פון ל. כאַנוקאָו!), פּרוואַוט לייענען, ווייל זי וויל דאָך געוואויר ווערן,
וואָס עס איז געשען מיט אים, ווי אזוי הייסט ער?

זי האָט דאָס בוך נישט געקאָנט לייענען. זי האָט נישט געקאָנט זיך
צובינדן צו אים, צו לייענען אזוי, זייטל נאָך זייטל, ווי סײַ דאַרף צו זיין,
ווי זי איז געוואוינט געווען עס צו טון. זי האָט נאָר געקליבן, איבער-
היפּנדיק די שורות, וואָס הויבן זיך אָן מיט אַ פּאַסיקל, ווי איינער וואָס
קלויבט פּיר-בלעטלעך צווישן גראָז. זי האָט געלייענט נאָר די דיאַלאָגן. די
געשפּרעך זענען פאַר איר אינטערעסאַנטער, צוציענדיקער און גרינגער
צו פאַרדייען.

...טאָם", איינער פון די העלדן פונעם בוך, וואָס איז איר גער-
וואָרן אזוי סימפּאַטיש, וואָס איז פון אַנהויב אָן, ווען זי האָט נאָר אָנגע-
געהויבן לייענען דאָס בוך, איר געוואָרן אזוי נאָענט (אָט זיצט ער
נעבן איר בעט, אָנגעטאָן אין די מאַטראַסן-קליידער, גלעט זי איבערן
הייסן שטערן!), איז וער מיט אַ מאָל געוואָרן אַן אנדערער. יעפעס איז
איר אַלץ אומפאַרשטענדלעך געוואָרן. זי האָט גאַרנישט נישט געקאָנט
פאַרשטיין. ניין, נון טאַקע, ווי אזוי זענען עס מענטשן ביכולה אזוי
זיך צו רייסן צום לעבן, אָנצווענדן דאָס אויסערסטע, נאָר אַרויס צו
קריכן פונעם אָפּגרונט, פון ים? איז עס באמת כדאי, האָט דאָס לעבן
אזוי פיל ווערט מע זאָל אזוי פיל אָנווענדן? זי?! יא, זי וואָלט אויך
געקאָנט געראַטעוועט ווערן. מע זאָל זי אָפּערירן, קאָן זי ווערן אויס-
געהיילט, געזונט, לעבן. אָבער וואו נעמט מען געלט אויף אַ כּיורוגי
שער אָפּעראַציע? זי אַרבעט שוין נישט אַ יאָר צייט. דער פּאַטער פאַר-
דינט נישט. איז פון וואַנען?

זי האָט דערפילט, אז דאָס פנים פלאַמט איר. דאָס בלוט איז איר
געקומען אין פנים. יא, זי האָט זיך דערמאָנט. לייבי האָט עס געוואָגט,

אָנצוביטן געלט פאר איר פּאָטער, אויף די הוצאות זי צו אָפּערירן. לייבי. ער האָט דען יאָ געלט? פון וואו וויל ער נעמען געלט?!... ניין, זי איז נישט ברוגז געווען אויף אים. ווייל אויך דעמאָלט, ווען ער איז נישט געווען נעבן איר, האָט זי דאָך געפילט, אז זיינע בליקן, די חברישע, גלעטן זי מיט אזוי פיל ליבע, מיט אזוי פיל טריישאפט, מיט איבערגעגעבנקייט. נאָך מער ווי פון א מאמען. ניין, אויף לייבין האָט זי נישט געהאט פאר וואָס ברוגז צו זיין. זי האָט געוואוסט, אז לגבי איר האָט ער קיין מאָל נישט געהאט קיין נישט ערנסטען כוונות. ניין, ער איז תמיד געווען א גוטער צו איר ווי א ברודער. זיין חברשאפט האָט זי באגלייט ווי א געטרייער שאַטן איבעראַל, אלע מאָל. שוין צוויי־דריי יאָר אזוי... אָבער וואָס האָט זי דערפון? וואָס קאָן ווערן פון אזא חברשאפט, וואָס איז קיין תכלית נישט. ווייל עס איז עפעס מער, ווי א פשוטע חברשאפט און גלייכצייטיק עפעס ווייניקער, ווי אן אמתדיקע ליבע? וואוהין פירט עס? נויאָ, איצט איז זי נאָך יונג. נאָך איז אין גאנצן נישט אויסגעלאָשן געוואָרן יענער פונק פון דער יוגנט. אָבער וויפיל, מיטשיינסגעזאָגט, פארמאָגט זי נאָך פון אַט יענעם קליינעם „ווילנדל“, וואָס שפייזט נאָך אין איר דאָס לעבן?...

פארליבט? ניין, דאָס נישט. אזעלכע ווי זי, קאָנען אין די דאָ-זיקע באדינגונגען נישט זיין פארליבט, אויך ווען זיי וואַלטן געוואַלט. זיי טאָרן נישט זיין פארליבט. אויך ווען עס פאסירט אָן זייער ווילן, מוז מען זיך צוימען די געפילן. זי איז נישט פארליבט אין לייבין, ניין. האָט זי דאָך עס אָנגעשריבן בתיהן אין איר פרעגעהעפט. יאָ, גוט האָט זי דעמאָלט אָנגעשריבן. נישט נאָר איז עס געווען אן ענטפער פאר איר חברטע, נאָר אויך פאר איר גופא. זי האָט געשריבן דעם פשוטן אמת. „זענט איר פארליבט?“ האָט זי אָנגעשריבן דעם „ענטפער: „דעם, ווער עס אזוי: — „כ'האָב ליב — אָבער איך בין נישט פארליבט“. אויפן צווייטן, זייטל: „וועמען?“ האָט זי אָנגעשריבן דעם „ענטפער: „דעם, ווער עס האָט מיך גלייך אזוי ליב, ווי איך אים!“...

די חברטעס אירע האָבן געוואוסט, אז אַט די פארשטעלטע ענטפער פערס באהאלטן הינטער אַט די ווערטער נישט קיין אנדערן ווי אים, לייבין. ער אליין, לייבי, האָט עס אויך געוואוסט, נאָר מען האָט דער-פון קיין מאָל נישט גערעדט. וועגן אזעלכע זאכן רעדט מען געוויינט-לעך נישט. וועגן ליבע דארף מען בכלל נישט רעדן. אָדער מע פילט עס, אָדער מע פילט עס נישט. קיין רעדן העלפט נישט. אדרבה, סע קאָן גאָר

פארדארבן. סע קאן פארשוועכט ווערן דאָס הייליקטום, וואָס מע רופט עס ליבע... ער, לייבי, האָט זיך אויך „אויסבאהאלטן“, נאָר הינטער אנדערע ווערטער. סערל האָט נישט ווילנדיק געשמייכלט ביי דעם דאָזיקן געדאנק. אויף דער פראַגע: „זענט איר פארליבט?“ האָט ער געענטפערט: „יא!“ אויפן צווייטן זייטל: „אין וועמען?“ האָט ער אָנגעשריבן: „אין זיך זעלבסט“ און צוגעגעבן לייויקס א ווערטל:

„צוויי מאָל צוויי — איז פיר.
אין מאָל איד, ביסטו:
אין מאָל דו — זענען מיר“...

יא, אָבער פאר וואָס טראַכט זי איצט פון לייבין?... עקזיסטירט דען איצט פאר איר א לייבי? פאר איר איז דאָך לייבי בלויז א שאַטן פון יעמען. „עמעצער“ ברענגט איר א בוך צום לייגען. „עמעצער“ שפאצירט מיט איר ארום, דיסקוטירט מיט איר פארשידענע יענינים, דערציילט איר וועגן זאכן, וואָס זי ווייסט נאָך נישט. זי דערציילט פאר עמעצן, רעדט זיך אראָפּ פונעם הארצן. יענער יעמעצער איז איר צו פעליק נאָענט, און גיט איר פיל מאָל מוט צום לעבן ווייטער. ער צינדט אָן עפעס אין איר, שפיגלט אָפּ א שיינענדיקע שטראל אין אירע מאַטע גרויע טעג. גיט איר אריין האַפענונג, וואָס שטייגט איבער איר פעסימיזם, איר יאושדיקייט און זי באקומט כאַטש א ביסל חשק צום לעבן, גובר צו זיין די קראַנקייט — דארף זי דאָך האָבן אזא מין דערמוטי קונג... ווער איז דער עמעצער? איז עס דער גוטער לייבי דער עמעצער? איז עס דער קלוגער מאַטראַס טאַם פונעם „סובמארין“? ... לייבי!... טאַם!... טאַם!...

און אַט האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אז זיי אלע דריי זענען אין „סובמארין Z/1“. זי, טאַם און לייבי. טאַם שטייט ביים ראדיאָ-אפּאַראַט און דריקט מיטן מיטלסטן פינגער אויפן קנעפעלע: טיי־טי־טא, טיי־טיי־טא. און פון די טיפענישן פונעם ים בלעזלען זיך קיילעכדיקע בלעזלעך אין וואסער: ס.א.ס. ס.א.ס. ס.א.ס. זי האָט זיי געזען די רינגעלעך. זיי ציען גייען זיך איבער ימען, איבער לענדער, איבער וועלטן... יער איז א גר טער טאַם. ער וויל זיי העלפן. ער וויל זיי ראטעווען. זי און לייבין. יער וויל זיי ארויספירן צום לעבן.

...ביידע זענען זיי אין סובמארין. זי איז קראנק. אָבער ניין, ווער האָט געזאָגט, אז זי איז קראַנק? אָט באלד טוט זי זיך אָן, גייט ארויס. אין דרויסן איז פריש, שניי ווייטער איז איבעראל, פראַסט בלישטשעט ווי יונגער צווייט אויף קארשן-ביימער. זי גייט ארויס, אָט טוט זי זיך אָן און גייט ארויס. וועט אַפּוואַרטן לייבין מיט קנולין שניי, וועט זיך שפּילן, ווי זי פלעגט זיך שפּילן אמאָל ווינטער אין שניי, אמאָל ווען זי איז נאָך א קינד געווען און געגאן אין שול. לייבי? דאָס זיך, אז ער איז היינט דאָ געווען און דערציילט אז מען האָט די היטלעריסטן צוריקגעשלאָגן פון אונטער מאַסקווע? ...אָדער ניין, דאָס איז גאָר געווען טאָם. לייבי איז דאָך שוין לאַנג נישט אין דער היים. ער איז דאָך מאַכיליזירט געוואָרן אין צוואַנגארבעטס־באַטאליאָן? ...

...טי־טי־טי־טא... עס האָט איר געפּיפט אין די אויערן. וואו האָט זי געזען אזא אפאראט? אין קינא? ניין, אָט איז ער אויפן טיש דאָ... טי־טי־טי־טא, ס.א.ס., העלפט, ראטעוועט! דאָס דריטע בית־המקדש ווערט חרוב פאר יידן — געוואלד, די דייטשע פאשיסטן ווילן אייננעמען די וועלט... ס.א.ס., ס.א.ס.!

פאר די אויגן האָט זי געזען רינגעלעך, רינגעלעך. ס.א.ס., העלפט, ראטעוועט, לייבי איז אויפן פראַנט... טאָם איז אין סובמארין... אָדער ניין, זי גייט אליין. זי גייט זיי העלפן. וואָס זיצט זי דאָ אין בעט? ווער האָט געזאָגט, אז זי איז קראַנק?... די מוטער האָט איר צוגעלייגט א קאלטן טוך צום שטערן און זי איינגעדעקט.

— סערעלע, דעק דיך צו. עס איז קיל דאָ אין שטוב, טאָכטער שיינע. דער פאָטער איז אריינגעקומען, נישט געזאָגט גאַרנישט. נישט גע- פרעגט גאַרנישט. געוואָרפן א בליק אויפן טערמאַמעטער און צוריק ארויס. דער טערמאַמעטער האָט געוויזן איין און פערציק מיט זיבן...

אויפן וועג צו דער געטאָ

אסרו־חג. א טאָג נאָך פסח תש"ד.
 אין שטוב איז געווען אַנגעוואָרפן ווי נאָך אַן אַבלאווע. דאָס פסח־
 דיקע געשיר איז געלעגן פארלאָזן, נישט א מאָל איז עס געווען גוט אויס־

געוואשן. קיינער האָט זיך איצט אויף אזא זאך נישט אומגעקוקט. אן אַנ-
 דער מאָל האָט מען אסרו־חג, נאָך פּסח, אָפּגעוואשן דאָס געשיר, איינגע-
 בונדן דאָס ביסל פּסחדיקע זאלץ, פּעפּער צי קאווע, וואָס עס איז איבערגע-
 בליבן פון יום־טוב און מען האָט עס אוועקגעלייגט אויפן בוידעם, אויף
 איבער א יאָר פּסח, ווער ס'ע וועט דערלעבן, מיט געזונט—זאָל עס זיין...
 אָבער היינט? ווער ווייסט, וועמענס מאָרגן עס איז? וועמען קומט כאָטש
 אויפן געדאנק, איין מינוט כאָטש, צו טראַכטן וועגן דעם קומענדיקן פּסח?
 ס'ערל האָט זיך אָפּגעגעבן חשבון וועגן זייער מצב. און אויב זי
 האָט נישט געוואוסט גארנישט אויף קלאַר, דאָך האָט זי געאנט אינסטינקט-
 טיוו. די אונטערזיסיקייט האָט איר ווי איינגערוימט א סוד אין אויערל,
 אז זיי געזעגענען זיך אויף תמיד מיט זייער היים, מיטן שטעטל, מיט
 מאַראַמאַרעש — מיטן לעבן.

די גאסן זענען פול געווען מיט יללות, מיט געוויינען און מיט
 „נייעסן“...

„נייעסן“ האָבן זיך געטראָגן ווי פון זיך, קיין מאָל זענען נאָך אזוי
 נישט פאַרשפּרייט געוואָרן, מיט אזא שנעלקייט, די פאַנטאַסטישסטע קלאַנ-
 גען. זיי האָבן זיך געטראָגן פון מויל צו אויער, גלייך א בין פון בלום צו בלום.
 שכינות האָבן זיך איבערדערציילט, אז דאָרט און דאָרט האָבן די זשאַנ-
 דארן געפונען דאָס גאַלדוואַרג און צוגענומען; דאָרט און דאָרט האָט זיך
 דער זשאַנדארן־שעף פאַרשלאָסן מיטן מיידל אין א באַזונדער צימער; אַט
 האָט עמעצער געהערט א געשיסעריי — עס איז אוודאי דער פּראַנט, די
 באַפּרייער קומען; די עשירים פונעם שטעטל האָבן זיך „אויסגעקויפט“,
 זיי פירט מען נישט אין געטאָ; פרויען וועמענס מענער ס'ע זענען אויפן
 פּראַנט, אין צוואַנגאַרבעטס־באַטאַליאָנען, פירט מען נישט אוועק...
 עס האָבן צירקולירט פאַרשידענערליי קלאַנגען, וואָס זענען געווען
 געווען, אָדער צו באַרוואַקן, אָדער נאָך צו פאַרגרעסערן די פאַניק.

ס'ערל האָט געמיינט, אז דאָס אלץ איז ליגן, אויסגעטראַכט אין
 פאַרצווייפּלונג. טייל אלאַרמיסטן, פּסיכיש־קראַנקע, פאַרצווייפּלטע, טראָגן
 זיך ארום מיט זייערע קראַנק־שוואַרצעזענענישן און פאַרגרעסען נאָך מער
 די פאַניק. טייל ווידער וואַרטן מיט זייער רעליגיעזן בטחון, אזוי ווי אויף
 א „נס“ — דער רבונג־של־עולם וועט אין דער לעצטער רגע צושיקן די
 באַפּרייאַונג — די גאולה וועט קומען...

זי האָט נישט געוואַרט אויף אַזעלכע נסים. ראשית האָט זי געוואוסט,
 אז דער פּראַנט איז נאָך ווייט, און שנית האָט זי געזען די רעאַליטעט.

פון צייט צו צייט האָט מען געברענגט א פרישן קרבן, א פרישע משפחה איז ארויסגעשטעלט געוואָרן פון איר היים און אָפגעפירט אין בית המדרש, וואו מען האָט זיי צונויפגעזאמלט, כדי אָפצופירן אין געטאָ.

פאראן מענטשן, וואָס זענען רואיקע, זיי רעגן זיך כמעט קיין מאָל נישט אויף. מיג פאסירן ארום זיי א וואָסער געשעעניש סע זאָל נישט זיין, וועלן זיי זיך נישט לאָזן שטערן פון זייער נאַרמאלן לעבן. זיי וועלן זיך טון זייערס, גלייך סע וואָלט גאַרנישט געשען. אזעלכע געוויינטלעך באוועגן זיך פאמעלעך, איילן זיך נישט קיין מאָל און — געוויינטלעך לעבן זיי לאנג. וויזער, אז סע פאסירט עפעס אויסערגעוויינטלעכס מיט זיי גופא, סע קומט אויף זיי אן אומגליק, פארלירן זיי זיך. זיי פארגעסן פון אלעמען און בייטן זיך צו דער מינוט, — נישט צו דערקענען. זיי פארלירן דעם קאַנטראָל איבער זיך, ווייסן נישט וואָס זיי האָבן צו טון. זיי רעדן גיך, אומפארשטענדלעך און היקענדיק. דאָס קאָן געדויערן א צייט, ביז זיי קומען צו זיך און בארואיקן זיך, גייען אריין אין זייער נאַרמאלן לעבן.

און כאָטש אזוי — דאָס רוב פון זיי זענען אָנגענומען אין דער געזעלשאפט פאר מיושבדיקע, קלוגע מענטשן.

וידער זענען פאראן מענטשן, וואָס זענען תמיד אומרואיק, כמעט תמיד אויפגערעגט. זיי האָבן קיין מאָל, דאכט זיך, קיין רואיקע מינוט. זיי רעאגירן זייער שנעל אויפן מינדסטן, וואָס געשעט אין זייער ארום. אזעלכע, געוויינטלעך, זענען זייער רירעוודיקע, תמיד איילן זיי זיך, תמיד לויפן זיי, כמעט וואָס זיי אליין ווייסן אויך נישט, וואָס דאָס איילעך ניש איז מיט זיי... כמעט קיין מאָל זעט מען נישט קיין שמייכל אויף זייער געזיכט און — לעבן, דאָס רוב, זייער ווייניק. גלייך זיי וואָלטן אין זייער איילעניש קאַנסומירט מער פון זייער ענערגיע פון זייער „לעבעדיקייט“. וידער אז סע פאסירט עפעס אויסערגעוויינטלעכס מיט זיי גופא, עס קומט אויף זיי א גרויס אומגליק, פארלירן זיי זיך, בלייבן געפליעפט; פארגעסן פון אלעמען און בייטן זיך צו דער מינוט — אויף נישט צו דערקענען. זיי ווערן ערנסטער, גיבן זיך אָפּ השבון פון דעם מצב זייערן און זוכנדיק געפינען זיי געוויינטלעך אן אויסוועג. דאָס קאָן געדויערן א שטיקל צייט ביז זיי קומען „צו זיך“ און גייען אריין פון דאָס ניי אין זייער תמיך דיקער אויפגערגטקייט, אין זייער „נאַרמאל“ לעבן אין איילעניש.

מאָדנע, אז דווקא אָט די דאָזיקע מענטשן זענען נישט אָנגענומען פון דער געזעלשאפט פאר קלוגע...

סערל איז געווען איינע, וואָס באלאנגט נישט, נישט צו די ערשטע און נישט צו די לעצטע. זי האָט אויך היינט, ווען דאָס גאנצע שטעטל איז געגאנגען כאַדאַראַם, אויפגעהאלטן איר שטענדיקע רואיקייט. זי האָט געוואוסט, וואָס זי דארף טון.

אמת איז, אז די זשאנדארן, מיט זייערע מאַדנע מונדירן, מיט די הענערנע פּעדערן אין די שווארצע היטן, וועלכע האָבן ארומגערינגלט דאָס שטעטל, אז ס'זאל זיך חלילה נישט ארויסגיבענען א ייד — האָבן אויך אויף איר אַנגעוואָרפן א פחד, א גרויסן פחד. דאָך האָט זי זיך נישט פארלוירן ווי פיל אנדערע.

זי האָט געוואוסט, אז עס איז געקומען דאָס, וואָס עס האָט גער מוזט קומען. זי האָט זיך געריכט, אז סוף־כל־סוף וועט מען אויך זיי, די מאראמאַרעשער יידן, אוועקשיקן קיין דייטשלאנד, ווי מען האָט עס געטאָן מיט די אונטערקאָרפאטישע יידן נאָך מיט דריי יאָר צוריק, אין איינאָנפערציקער יאָר, ווען דאָס פאשיסטישע אונגערן האָט ארויפגע־לייגט די לאפּעס אויף די חורבות פון דער טשעכאָסלאַוואַקיי. פאַר א סך יידן איז עס געווען כמעט ווי א טרייסט, וואָס מע גייט נאָר אין געטאָ. מע וועט כאַטש בלייבן דאָ, אין לאַנד, און... דער ראדיאָ „לאַנדאָן“ און „מאַסקווע“ — זאָגן דאָך אַן בשורות, אז די באַפרייער זענען... אַטאַט, וואָס מע זעט זיי... סערל האָט אויך געוואָלט זיך טרייסטן מיט אַטאַ העם. דווקא די האַפּנונג־לאַזיקייט מאכט דאָך יעדן מער גלייביק, האָט דאָס אויך זי גלייבנדיק געמאַכט, נישט ווייל זי האָט פאַרשטאַנען, צי ווייל זי האָט געוואָלט גלייבן. נאָר ווייל זי האָט געמוזט גלייבן. וואָס מער דער מצב איז אַן אַן אויסוועג, אלץ מער דאכט זיך, אז די דערלייזונג איז נענטער. זי האָט געזען, ווי דער רינג ארום איר ווערט וואָס א מאַל שמעלער. קודם איז איר שטעטל געווען איינס צווישן פיל שטעטלעך — ביז עס איז געקומען זיין ריי, און איצט איז אויך זייער הויז געוואָרן איינס צווישן די איבעריקע הייזער, וואָס האָבן זיך אויסגעליידיקט. באלד קומט די ריי אויך אויף זיי, אויף זייער הויז. געוועזן איז עס אזוי:

א קאָמיסע, וואָס איז באַשטאַנען פונעם לערער, דער סעקרעטאַר פונעם שטאַט־הויז, דריי יידן און עטלעכע זשאנדארן, האָט אָנגעהויבן פון איין עק שטעטל, און א צווייטע קאָמיסע האָט אָנגעהויבן אין צווייטן עק שטעטל. די קאָמיסיע האָט געהאַט די אויפגאַבע ארויסצושטעלן (ארויס־צואַגן!) די יידישע משפּחה פונעם הויז. די טירן האָט מען צוגעשלאָסן. דאָס הייסט, מען האָט ארויפגעלייגט א צעטל אויף דער טיר, אז עס איז „צור־

געשלאסן", און אז די שטוב־זאכן זענען אינעווייניק. דאָס צעטל האָבן גע-
מוזט אונטערהתמענען די דריי יידן, אז זיי האָבן דאָס הויז "איבערגעגעבן".
קודם איז דער גלח אויך געווען אין דער קאָמיסיע. אין דער פרי
האַט ער זיך אויך באוויזן, צוגלייך מיט די איבעריקע. נאָר אז ער האָט
געזען דאָס אכזריות, אז ער האָט זיך אָנגעהערט מיט די יללות — האָט
ער זיך גלייך אָפּגעטראָגן און זיך מער נישט געוויזן. דאכט זיך, אז דאָס
"קריסטלעכע" האַרץ האָט זיך אין אים צעברענט? ניין, נישט וועגן דעם
איז געוועזן די רייד. ער האָט פשוט זיך נישט געוואָלט קאָמפּראַמיטירן
פאַר זיינע שכנים, וואָס האָבן זיך געלאָזט הערן, אז עס פאַסט נישט פאַר
א שמייליקן גלח, אז ער זאל זיך באטייליקן אין אזעלכע שענדלעכע מער-
שים... א באווייז, אז נישט דאָס רחמנות־געפיל האָט זיך אין אים צעברענט,
איז דער פאַקט, וואָס ער האָט תיכף געשיקט זיין משרת, ער זאל אריינ-
קריכן דורכן פענצטער אין א יידישער שטוב, פון וואו מע האָט שוין די
יידן פאַרטריבן, ער זאל ארויסגובענען, נאָך איידער די אנדערע וועלן
עס טון, די מעשענע לייכטער, די ניי־מאשין, דעם וואנט־זייגער און אַנ-
דערע אזעלכע ווערט־זאכן...

די ארבעט איז געוועזן א שווערע. אויך דער "קאָמיסיע" האָט עס
אָנגעהויבן נימאס צו ווערן. ווייל דאָס איז נישט צוגעגאַנגען אזוי גלאַ-
טיק. ארויסצושטעלן א משפחה פון זייער הויז האָט געדויערט. געראַנגל,
געוואלדעס, טרערן און א סך מאָל אויך דירעקטע קללות.

אמת, סע זענען געווען פאלן, וואו עס איז אָנגעקומען גרינג, עס
האָבן זיך געפונען מענטשן, וואָס האָבן פאַרלאָזט כמעט גלייכגילטיק זייער
היים. זיי האָבן צוגעשלאָסן די טיר, געקושט די מזוזה און קיין וואָרט
נישט ארויסגערעדט. אָבער דאָס זענען געווען זעלטענע פאלן. מיינסטנס
איז עס געווען א קאמף, ביי וועלכן מען האָט אָפט מאָל זיך געמוזט בא-
נוצן אויך מיט דער שטול פון דער ביקס, דערלאנגען אין די ריפן. אַנ-
דערש האָבן זיי זיך נישט געוואָלט רירן, זיי האָבן זיך געקלאַמערט אָן
זייער שטוב. גלייך די דאָזיקע מענטשן וואָלטן געווען געפילט מיט זייער
אינסטינקט, אז זיי וועלן זייער האָב, דאָס אַרעמע ביסל אָנגעהאַרעוועטס,
שוין קיין מאָל נישט צוריק האָבן. נאָך מער, זיי וועלן שוין די דאָזיקע
היים קיין מאָל נישט זען.

... סערלעך האָט עס ווי געלאנגווייליקט. זי האָט שוין כמעט גע-
ווארט, אז מע זאל שוין אָנקומען צו זיי, צו זייער הויז. זי זאל שוין
ענדלעך אויך פטור ווערן. זי האָט כמעט באדויערט, וואָס זייער הויז גע-

פינט זיך אין צענטער פון שטעטל און דערפאר איז זי צווישן די לעצטע. הגם דארטן אין בית-המדרש און אין הויף, וואו מען האָט צונויפגעזאמלט די יידן פונעם שטעטל, ביז מען וועט זיי אוועקפירן קיין סעלאַטווינע אין געטאָ אריין, איז נישט געווען זייער באקוועם. זי האָט אָבער געוואַלט זיין אין איינעם, אין איינעם מיט די איבעריקע, אין איינעם מיט אלע יידן. אזוי האָט זי געמיינט וועט עס זיין פיל לייכטער פאר איר מוטער איבער-צוטראַגן, און דערמיט וועט עס אויך איר לייכטער זיין. ווייל זי האָט שווער איבערגעטראַגן די זאַרג און די ווייטיק פון איר מוטער, וואָס האָט זיך אזוי אוועקגעלייגט, אז עס האָט זיך געקאַנט אויסדאַכטן, אז זי וועט עס נישט אויסהאַלטן...

סערלעך האָט זיך אויסגעדאַכט, אז אויך זיי וועלן פאַרלאָזן דאָס הויז שטיל, אָן אַ וואָרט. זי האָט געוואוסט, אז איר פאָטער וועט זיך בא-הערשן, ער וועט שווייגן און עסן די צרות אין זיך. אים וועט זיין אַ בור שׁה צו קוקן דער „קאַמיסיע“ אין די אויגן. „נעכטן“ איז ער געווען עפּעס מער, ווי די מיטגלידער פון דער אזוי גערופענער קאַמיסיע, האָט עס גע-מעגט זיין אויך דער סעקרעטאַר פון דער קאַמיסיע. די מוטער? איר האָט זי געפרוּווט אויסרעדן און זי געבעטן זיך איינצוהאַלטן, ווייל העלפן העלפט עס דאָך סיי-ווייסיי נישט.

הגם ווי אַ יונגע קעמפּערין האָט זי געוואוסט, אז זי האַנדלט נישט נאָך די געגעבענע אַנווייזונגען, וועלכע האָבן געוואָרנט, אז מע זאָל גאַרנישט, אָדער אַבסאָלוט גאַרנישט טון מיטן גוטן ווילן — דער שונא דאַרף באַגעגענען ווידערשטאַנד ביי יעדן טריט און שריט... יא, דאָס איז זייער גערעכט און שייַן טעאַרעטיש. פאַקטיש איז עס איר פּערזענלעך שווער, אָדער גאַר אוממעגלעך אויסצופירן. יא, זי וואָלט טאַקע אזוי גע-האַנדלט, ווען ס'ע זאָל זיך האַנדלען בלויז אין איר. אָבער מיט די על-טערן, וואָס קאָן זי טון?! זי זאָל זיי נאָך שווערער מאַכן דעם מצב? און לאַמיר זאָגן, אז זי האַנדלט יאָ אזוי, ווי אזוי ס'ע זענען געווען די דירעק-טיוון: זי וועט זיך אַנטקעגן שטעלן, זי וועט זיך קראַמפּעווען מיט די נעגל אָן דער טיר, און נישט וועלן פאַרלאָזן דאָס הויז. נו, און מיט דעם וועט זי שוין עפּעס אויפטון: ס'ע וועט זיך אָפּשטעלן די דעפּאַרטאַציע?! איז דאָך בעסער צו לאָזן די געשעענישן זאָלן זיך לויפן נאָך זייער פאַ-טאַלן גאַנג. לאַז עס בעסער זיך ענדיקן שטילער און פאַרהעלטענישמעסיק רואיקער, נאָר די מוטער אירע זאָל ווייניקער דאַרפן ליידן.

אזוי האָט זיך איר אויסגעוויזן. און קאָן זיין, אז סע וואָלט טאקע אזוי געשען. האָט אָבער די מוטער אירע געהאלטן אין איין קוקן דורכן פענצטער, צו זען, וואוהיין עס איז שוין דערגאנגען די קאמיסיע. און ווען זי האָט דערזען, ווי די זשאנדארן האָבן אדורכגעפירט רייזלען, די יעל-טערע טאכטער, מיטן קינד אויף דעם אָרעם, האָט זי ארויסגעלאָזט א יער-מערלעכן קוויטש און אריבער צו א שטיף היסטעריש געוויין, אז אי סערל, אי די יונגערע שוועסטער חנה, האָבן זיך אויך נישט געקאנט איינהאלטן און געוויינט אויפן הויכן קול.

סערל האָט, דעם אמת געזאָגט, נישט געוויינט דערפאר ווייל זי האָט געזען פירן איר שוועסטער, צי ווייל זי האָט געזען דאָס קינד פון א קנאפ יאָר ביי איר אויף די הענט. ניין, נישט דאָס איז געווען דער אויס-ברוך. זי איז שוין געווען מאַראליש צוגעגרייט דערצו, אז די ועלטערן אירע וועלן עס שווער קאָנען איבערטראָגן. זיי וועלן עס נישט אויסהאלטן, אויך ווען די ישועה זאָל קומען ווי גיך. ניין, נישט וועגן דעם האָט זי געוויינט. נישט פאר דעם, וואָס זי האָט געזען און געפילט די פיל בושות וואָס זיי לעבן איבער און וועלן ערשט דארפן פון איצט אָן איבערלעבן, האָט זי געוויינט. פאר וואָס דען?

אויף קלאָר וואָלט זי נישט געקאנט ענטפערן אויף דער פראַגע, ווייל זי האָט יעס אויך נישט געוואוסט פאר וואָס, נאָר זי האָט געפילט א ווייטיק. עס האָט איר געקלעמט ביים האַרץ א „פארוואָס?“. פאר וואָס קומט זיך זיי דאָס אלץ? ווער זענען עס די, וואָס דערנידעריקן זיי אזוי פיל, די שוואכע איינגעבראַכענע יידן!... וואָס איז דער זינען פון די אזוי פיל ליידן. איז שוין באמת הפקר די וועלט? איז שוין באמת נישטא נישט קיין „גאָט“ און אויך נישט קיין „מענטש“?!

...די נאכט האָט זיך אראָפגעלאָזט, אין שוואַרצן געהילט, ווי אין טרויער. אין בית-המדרש האָט געצאנקט א ליכטל, ארום וועלכן עטלעכע יידן האָבן שטייל געשעפטשעט תהלים...

די מענטשן, מענער און פרויען, זענען, געלעגן אויפן דיל, ווי אין הינערפלעט, יעדער אויף זיין פעקל. טייל פון זיי האָבן ווי געדרימלט און פון מאָל צו מאָל זיך אויפגעכאפט מיט א קרעכץ, א ווייטיק און דער גרעס-טער טייל פון זיי האָבן איינגעדרימלט, אזוי — טראכטנדיק וועגן זייער אכזריותדיקן גורל. מיט א מאָל האָט אין דער ווייבער-שיל א קינד זיך

צעוויינט און אויפגעוועקט די שלאָפנדיקע. איינע, א פרוי, לויטן קול א פארשלאָפענע, האָט געענטפערט מיט א קללה אָן אן אדרעס. און מען האָט נישט געוואוסט, וועמען זי האָט געמיינט, אויף וועלכן אדרעס זי האָט גע-שיקט די קללה אירע, זי האָט געמיינט די רשיעים, וואָס האָבן זי אהער געברענגט צי חלילה, אין פאַרצווייפלונג, האָט זי געמיינט דאָס קינד וואָס האָט זי אויפגעוועקט, נאָך דעם ווי זי האָט אזוי שווער קוים געקאָנט איינשלאָפן.

ערגעץ הערט זיך א שעפטשען פון א פאַר-פאַלק. זיי רעדן זיך מסתמא אויס די צרות, מיט א שטילן טאָן, א ליבלעכן. אויך אין דער פאַרצווייפלונג טרייסטן זיי זיך מיט צערטלעכע ווערטער...

איינע, א פרוי טאפט זיך אָפּט איבער, אויב זי האָט נאָך דאָס צירונג ביי זיך, דאָס גאַלדווארג, וואָס זי האָט זיך איינגענייט אין די מלבושים. דאָס רוב איז נישט געשלאָפן. עס האָט קיין שלאָף זיך נישט גע-נומען כמעט צו קיינעם. מען איז געזעסן און געווארט אויפן טאָג, וועל-כער האָט געזאָלט אָפגעזעגענען זיי אלע פון איין וועלט, וואָס גייט אונ-טער, און הייבט אָן א צווייטע וועלט. נישט קיין נייע. ניין, לגמרי נישט קיין נייע — נאָר אן אלטע, אָדער אן אלט-נייע, א געטאָוועלט פון מיטל-אלטער, וועגן וועלכער זיי האָבן אפשר א מאָל געלייענט אין די באשריי-בונגען. איצט וועלן זיי דארפן לעבן אין אַט דער וועלט.

סערל?

זי איז אויך נישט געשלאָפן. זי האָט געטראכט דרימלענדיק וועגן לייבין. זי האָט איבערגעחזרט אין זכרון געטלעכע שורות פון זיין לעצטן בריוו, וואָס האָבן געקלונגען ווי פערזן פון א ליד, וואָס ער האָט איר געשריבן פון דעם אַרבעטס-באַטאליאָן, ערגעץ פון דער אוקראינע.

.... ווייס, אז אויך איך, פונקט ווי דו,
דריי ביי נאכט זיך אויפן געלעגער אָן רו.
איך טראכט פון מיין מאמע און נאָך מער פון דיר.
„לעבט איר, ווער ווייסט?“ באַמבלט זיך מיר...
איך טראכט און טראכט — ביז די אויגן שליסן זיך צו.
נעם ארום מיין חלום, ווי א קאָפּ-קישעלע —
דאָס ביסטו, מיינע, דו!“

און צוזאמען מיט די יידן, וואָס האָבן געשעפטשעט די קאפיטלעך תהלים, האָט זי אין געדאַנק איבערגעחזרט, מיט דער זעלביקער מעלאנכאָ-

לישער תהלים-מעלאדיע, גלייך זי וואלט געוואלט, אז אויך איר „תהלים“
זאל געהערט ווערן. זאל וער וויסן לייבי:

„... ווי דו, אזוי אויך איך —
ביי נאכט אויפן געלעגער דריי אין זיך.
לייען זיינע בריוו, קוש זיין בילד —
איך זיך אין זיי א טרייסט.
חלומסטו דאס כאטש — ווער ווייסט?!“...

סערל — אין נסיון

געווען איז די געטא אין סעלאטווינע. אהין, אין דעם דאזיקן
שטעטל, האט מען צונויפגעטריבן יידן פון ועטלעכע ישובים.
סעלאטווינע — א שטעטל, א קליינס, צוגעטוליעט צו סיגעט ווי
צו א מאמע. אחוץ דער טייס, דער טייך וואס טיילט פונאנדער אט דאס
מוטער־שטעטל סיגעט און טאכטער־שטעטל סעלאטווינע — איז געווען
נאך א מחיצה, די רומעניש־טשעכישע גרענעץ, א צוואנציק יעריקע און
דערנאך עטלעכע יאר די רומעניש־אונגערישע.
אמת, יעס האט זיך געמאכט נישט זעלטן, אז יידן האבן אריבערגע-
שפאנט אויך די גרענעץ, ווען מען האט באדארפט, בפרט מאראמארעשער
יידן און דאס נישט נאר ווען עס איז געווען די רייד פון שמוגל, נאר
אפילו פון „יידישקייט“. איז געקומען דער וויזשניצער רבי קיין סעלאט-
ווינע אויף א שבת, האט מען אויסגעפועלט ביי די שטאט־שרים, און
מאראמארע־סיגעטער יידן פון דער רומענישער זייט זענען אריבער גע-
גאן; צי יידן פון דער טשעכישער זייט זענען אריבער געקומען קיין סי-
געט צום רבי אין א שבת מברכין. מען האט אריבער געטראָטן די גרע-
נעץ, אָבער די גרענעץ איז דאך געבליבן א וואנט, א מחיצה צווישן א
„דער זייט“ און א „יענער זייט“. אט די מחיצה האט אָנגעדויערט, אפילו
א נישט אָנגעזענע, אויך אין יענע יארן, ווען ביידע שטעטלעך זענען
געפאלן אונטער דער הערשאפט פונעם פאשיסטישן אונגערן.
אין פיראונפערציקער יאר איז די גרענעץ לגמרי פארשוואונדן.
סעלאטווינע האט צונויפגעגאסן אין איר געטא יידן פון דער זייט טייס
און פון יענער זייט טייס.

אין פיראונפערציקער יאָר האָט דאָס שטעטל גופא זיך געטיילט אין צווייען, ווי דורך אן אומגעזענער מחיצה: אין איין זייט, אין דער הויפט-גאס, האָט זיך געטראָגן ווי אן עיפושדיקער ריח, די פערדישע חוצפה פון די מישטיינסגעזאָגטע אויפגעקומענע פריצים פונעם נייעם אויפגעלעבטן „גרויסן“ אונגען — און אין דער צווייטער זייט, אין די געסלעך אונטערן בערגל, האָט געשוועבט ווי א גרויער טול, שאַנסט פון חלומות, צעבראָ-כענע געמיטער אין ענגשאפט פון דער יידישער געטאָ.

די טייס, וועמענס עובדה ועס איז געווען איר לעבן לאנג אויס-צושטעלן ווי אין א וויטרינע, א טיף צעבלויעטן הימל, אויפגעהאַנגען אויף די מאראמארעשער בארג-שפיצן און צו ציעברעכן אים אין אירע כוואליעס אין קרישקעלעך פאַרצעלאן. אַדער אין בעסטן פאל, פלאטערן אים צייטאיינ צייטאויס ווי א לייזונט, שענקענדיק דעם מענטשן לעבן אויג הויפנס הימלישן בליאסק; צו מאל הייבט זי אָן צו רוישן אזוי שוימענדיק — הגם איינטאַניק, אָבער דאָך האָט זיך געדאכט, אז ועס איז — א שטילער ניגון, א סימפאניע פון קוים הערעוודיקע קלאנ-גען, געשפילטע אויף נישט געזיענע סטרונעס...

אַט די דאָזיקע טייס האָט דעמאָלט געהאט אן אנדערע „עובדה“. זי האָט געשטראָמט די טייס, גלייך זי וואָלט געווען גערועז, איילנדיק, ווי זי וואָלט זיך געיאָגט איבער צו טראָגן א גרוס, א „שלוס-עליכס“ פון איין געטאָ אין דער צווייטער, צי צו די יידישע ארבעטס-באטאליאָנען, וואָס זענען געווען אויסגעשורהט ביי אירע ברעגן אין פארשידענע שטעטלעך. יא, דעמאָלט האָט זי אָפגעשפיגלט הימלען פארוואַלקנטע פארפינצטער-טע — פלאטערנדיקע טרויער-פענגער. דעמאָלט זענען אירע כוואליעס גע-וועזן א פארקנייטשטער שטערן פון א פארוואַרגטער מאמע, פארוואַרגט וועגן גורל פון אירע קינדער. ועס האָבן שוימענדיק געשעפטשעט אירע כוואליע-ליפן אי א „קדיש“ נאָך די יידן פון „יענער זייט“, וואָס זענען דעפאַרטירט און אומגעבראכט געוואָרן, דאָס רוב, נאָך אין זומער פונעם איינאונפערציקער יאָר — אי א ווידוי מיט די יידן פון „דער זייט“ טייס, וואָס האָבן געווארט אויף זייער גורדין דא, אין די דאָזיקע געטאָס...

די טייס, זי האָט אָנגעשטעקט מיט איר „איכה“-דיקער מעלאָדיע און שטימונג, וואָס זי האָט איינגעזויגן ביי דער געטאָ, אויך די נישט-יידישע איינוואוינער פון שטעטל. אויך זיי, אפילו די יעניקע וואָס האָבן אין אָנהויב זיך אפשר געפרייט א מינוט איבערן צער פון די יידן, אפשר האָבן זיי געהאט דערביי א מיין, ועפעס אראַפצוכאפן א יידיש פארמעגן וכדומה,

האַבן דאָס שפּעטער נישט אָנגעזען פאר גוט. נעפעס האָט אויך אויף זיי אָנגעוואָרפּן א מורא די געטאָ, די יידישע צרות, גלייך סע וואָלט זיי אומבאַקוועם געמאַכט, צי אפילו באדרעאַט זייער אייגענע זיכערקייט. אזוי אז די געטאָ איז געווען אין א געוויסער מאָס א געלע לאטע אויפן גאַנצן שטעטל, אויף אלע אירע איינוואוינער. נאָר ווינציקע, די „אַפיציע־לע“, די אונגערישע זשאנדארן, די „לעווענטע“ (האַרטי־יוגנט), זייערע אויסהעלפער, האָבן אנדערש געקוקט אויף דער געטאָ. זיי האָבן געזוכט אין די ליידן פון געטאָ פּראָפיט און גענוס, געלט און פּרויען.

די יידן פון געטאָ האָבן עס געוואוסט און געפילט. דערפאר האָבן זיי געוויכט די ליכטיקע זון און ווער שמועסט נאָך, אז עס האָט אָנגער־הויבן צוצופאַלן די נאַכט, האָט מען זיך פאַרריגלט אין דער ענגשאפט, געזוכט שוץ ביים אייגענעם שאָטן.

און דאָך — האָט זיך איינגעפירט, עס האָט זיך שוין געמאַכט ווי א מנהג, אז יעדן אָונט ווען די יינגלעך זענען פאַרטיק געוואָרן מיט דער ארבעט, האָבן טייל זיך אויסגעקויפט און ארויסגעריסן פון דער מצריי־דיקער, לייט־קנעטנדיקער שטימונג און געקומען פאַרברענגען א שעה (פאַר וועלכער זיי האָבן גוט באצאַלט זייער קאַמאַנדאַנט!) אין א יידישער שטוב, א געטאָ־שטוב, וואו עס האָבן געוואוינט עטלעכע יידישע משפחות, געקומען פאַרברענגען מיט א מיידל, א ווייטע קרובה, צי א חברשאפט פון אַן אַקערשט געשלאָסענער באקאַנטשאפט. אַט אַדאָ, אין דער דאָזיקער געטאָ־ענגשאפט, האָבן זיך יונגע הערצער בעסער און גיכער איינפאַרשטאַנען. דאָ האָט מען נישט געזוכט נישט קיין יחוס פון קיין משפחה, נישט קיין עשירות. ווייל סיי די יינגלעך האָבן אלע געטראַגן גלייכע געלע בענדער אויפן אָרעם מיטן זעלביקן נומער, סיי די מיידלעך האָבן אלע גלייך געטראַגן דעם געלן מגן־דוד און געוואוינט אלע כמעט אין גלייכער שטיקנ־דיקער ענגשאפט. אַט אַדאָ האָט א יינגל געפונען מער איבערגעגעבנקייט, מער טרייסט און מער ליבע אינעם שמיכל פונעם מיידל, און דאָס מיידל האָט געפונען מער ברודערישקייט, דערמוטיקונג און ליבשאפט אינעם בליק פונעם יינגל.

אין איינעם אן אָונט, א תענוגדיקן ווארעמען, א ספירידיקן אָנהויב־זומער אָונט. אין דער הויפט־גאַס האָבן זיך ארויסגעלאָזט אויפן אָונט־טיקן שפאַציר די יוגנט, די נישטי־יידישע, — אין געטאָ האָט זיך אראַפּגע־

לאזט ווי א שווערע לאסט אן אומהיימלעכע טונקלקייט, וואָס האָט נאָך
מאָר צוגעדריקט די ענגשאפט, האָט לענגער געמאכט, לאנגווייליקער גער-
מאכט די צייט, ווי ביי איינעם אן איילנדיקן, ווען יער ווארט א נאכט א
גאנצע א פארשפעטיקטן צוג.

די מיידלעך זענען נאָר וואָס אָנגעקומען פונעם זאלץ-גרוב, געבראכט
עמעס זאלצוואסער, סע זאל זיין מיט וואָס צו קאָכן, אנשטאָט זאלץ. זיך
ארומגעוואשן, אויסגעוואָגן, לויט די מעגלעכקייטן פון יענע באדינגונגען,
און דערווארט די בחורים פון דעם צוואנגארבעטס-באטאליאָן.

צו סערלען איז ווי געוויינטלעך אויך היינט געקומען איר באסאנ-
טער, פעקעטע באַנדי, א יינגל פון בודאפעסט.

— קיס-די-האנט, פרייליך, גוטן אָונט.

— א גוטן אָונט! וואָס איז עפעס היינט, הער פעקעטע, איר האָט
פארשפעטיקט? — סערל האָט אים דערלאנגט די האנט און אים אָנגע-
וויזן א בענקל צום זיצן.

— מיר האָבן אויסגעלאָדן וואָגענען מיט מעל, האָבן מיר פארשפּע-
טיקט — פעקעטע האָט זיך מיד אוועקגעזעצט, גלייך ער גופא וואָלט גער-
ווען א שווערער זאק מעל, און שטיל ווי בסוד פאַרגעזעצט — יא, ווייזט
אויס, אז די באפרייער רירן זיך שוין הידער...

— ווי, איר האָט יעפעס געהערט? — איז ר' משה אריינגעפאלן
אין שמועס — געהערט יעפעס חדשות פונעם פראַנט? ...

— פונעם פראַנט האָב איך נישט געהערט גאַרנישט. סימנים אָבער
זענען פאראן. ראשית, האָט מען די אויסגעלאָדענע וואָגענען אָנגעלאָדן
מיט קאסטנס, גרייט צום יעוואקואירן די מיליטערישע מאגאזינען און
שנית, האָט מען פאַרגעליינעט היינט ביים אפעל-ראפארט א באפעל, וואָס
האָט געוואָרנט זיך נישט צו דערווייטערן פונעם לאגער; מע זאָל זיין גרייט
צום גיין... דאָס איז חל בפרט אויפן פערסאָנאל פון די שומרים אונדזערע.
— גיין, וואוהין?

— דאָס ווייסט מען נאָך נישט. מען קאָן זיך אָבער משער זיין, אז

נאָר צו מערב...

זיי האָבן געוואָלט ארויסגיין אין הויף, הנאָה האָבן כאָטש פון דעם
ביסל פרייער לופט, פון אן אויסגעשטערנטן הימל און — האָבן די
געלעגנהייט צו שמועסן פריי, פון קיינעם נישט געשטערט. האָט אָבער זיי
דער פאָטער, ר' משה, אויפגעהאלטן מיט זיין שמועס. אָנגעהויבן האָט
ער ביי דעם, אז מאָרגן איז פסח-שני, און דערנאָך האָט זיך דער שמועס

פארצויגן אין די "גדולות" אריין, דערקלענדיק פאר פעקעטען, אז לויט זיין מיינונג, וואָלטן געדארפט פארהייליקט ווערן אויף אייביק, אי די געלע לאטע, אי די געלע באנד פון די ארבעטס־דינסטלער, אי דער געלער מגן־דוד פון די יידן אין געטאָ. אויך נאך דעם ווי מע וועט אויסגעלייזט ווערן און מע וועט שוין נישט טראָגן קיין געלע אָרעמבענדער, וואָלט מען געדארפט מאכן פון זיי א שבתדיק לבוש, א מין נאציאָנאל לבוש ווי למשל דער קאפטן און דאָס שטריימל. די געלע בענדזער וועלן דעמאָלט זיין א "דעקאָראַציע", א צייכן פון יום־טוב, פון פרייד, או מען האָט איבערגעלעבט.

ס'רעלען האָט געארט דער שמועס. זי האָט געוואוסט, אז ער, פער־פעטע, איז נישט געקומען אהער, הערן נישט וועגן פסח־שני און נישט דעם פאָטערס תורה־ווערטלעך, וועלכע זענען אים אזוי פרעמד. זי האָט אָבער נישט איבערגעריסן זייער שמועס, ווייל זי האָט ארויסגעפילט פון די רייד, אז ער איז געזונט און נוצלעך פאר ביידע. אי פארן פאָטער, א מאראמאָרעשער ייד מיטן פולן מויל — אי פאר פעקעטען, דעם כמעט אסימילירטן בודאפעסטער ייד. די רייד, דעם פאָטערס, וואָסערע פאָרעם זיי זאָלן נישט טראָגן, זענען זיי דאָך טרייסטנדיקע, היילנדיקע, ווי א גוטער בויםל אויף א וואונד. זיי באמיען זיך, די רייד, פאָרצושטעלן אָט יענע צייט, ווען געלע בענדזער, מגן־דודן, וועלן זיין בלויז א צירונג, א זכר לגעטאָ, א זכר בלויז...

מיט א מאָל —

די טיר האָט זיך פונאנדער געפראלט, גלייך ווי א סארפלייצנדיק וואסער וואָלט זי געשטויסן מיט דער נישט־געצוימטער נאטור־קראפט, און עס האָבן זיך באוויזן צוויי באוואָפנטע געשטאלטן, א זשאנדאר און א "לעווענטע", פון דער פאשיסטישער יוגנט־ארגאניזאציע.

דער נערשטער איז פעקעטע אויפגעשפרונגען פלוצעמדיק, ווי אָפֿ־געבראָטן און סאלוטירט מיליטעריש, ווי עס איז פאָרגעשריבן לויט די תקנות און דערנאָך האָט זיך אויפגעשטעלט ר' משה קוקנדיק פארהידושט און דערשראָקן. סערל האָט זיך אפילו נישט אויסגעדרייט צו די אריינגע־קומענע, נאָר זיך געמאכט, אז זי איז פארטאָן מיט איר ארבעט, צוצור־גרייטן די וועטשערע.

דער זשאנדאר האָט יעזותדיק־ווילד זיך ארומגעקוקט און דערנאָך ארויסגעברומט:

— נו, יונגער הער, עס בלייבט נאך גענוג צייט, צו פירן ליבעס אויך, ווי?

— הער זשאנדאר, כ'מעלד אונטערטעניק — האָט פּעקאָטע זיך פּאַרענטפּערט, צוזאַמענשלאַגנדיק די פּיס אין אַ מיליטערישער שטעלונג — מיר זענען קרובים...

— יאַ, מיר ווייסן — האָט זיך דער האָרטי־יונגנטלעכער ארייַנגעמישט, מיט אַ פּילזאַגנדיקן טאָן — מיר ווייסן, אלע זענט איר קרובים, אלע יידן...

— נו, וועגן דעם — האָט דער זשאנדאר אונטערבראַכן — וועלן מיר „דיסקוטירן“ א צווייט מאָל. אצינד וועט דאָס ליבן פּריילין (די לעצטע ווערטער האָט ער אַרויסגעזאָגט מיט האַלבער העפלעכקייט און מיט האַלבער איראַניע!), אזוי העפלעך זיין, מיטגיין מיט אונדז... יאַ, אויף אַ פּאַרהער...

סוערל האָט זיך מעכאַניש אויסגעדרייט, אדורכגעשטאַכן מיט אירע בליקן, וואָס האָבן געשפּריצט מיט שנאה און פאַראַכט, די צוויי באַוואָפּנטע און גאַרנישט זאַגנדיק פאַרביסן די ליפּן. בלויז דער פּאַטער האָט גערטעלט אַ פּראַגע:

— טאַקע אצינד, אָוונט?

— יאַ, אצינד — האָט דער זשאנדאר זיך צעשריגן — וואָס איז, איר האָט מורא, אז מיר וועלן זי אויפּעסן? צי האָט איר נישט קיין צייט זיך אויסצושלאָפּן? — האָט ער אויסגעלאָזט מיט אַ בייזוויליקן ציניזם — מיר זעסן נישט קיין שיינע יידישע מיידלעך, מיר ווייסן זיך ווי אזוי מיט זיי צו באַגין...

— איך האָב נישט קיין מורא — האָט אים סערל איבערגעשלאָגן מיט אַן אַנטשלאָסענעם טאָן — מיר ווייסן אויך, ווי אזוי מען דאַרף זיך באַגין...

— דו שווייג — האָט די מוטער כמעט היסטעריש אַ שריי געטאָן — דו רעד נישט וואָס מע דאַרף נישט.

— נו, ווייניקער געפּלוידערט, גנעדיק פּריילין — האָט דער זשאנדר דאַר זיך אַנגעצונדן פון סערלס אַנטשלאָסנקייט — ביז די רויטע יידן פון מאָטקווע וועלן אַהער אַנשלאָגן, טראָגט איר נאָך דעם געלן שטערן, און מיר די וואָפּן... — געאַנגען! ...!

סערל האָט מיט א טיכל פארבונדן אירע שווארצע געקרייזלטע האָר און זיך געלאָזט גיין מיטן אראָפגעלאָזטן קאָפּ, ווייל עס איז געווען קלאָר, אז פונעם אנטקעגנשטעלן זיך וועט גאַרנישט ארויסקומען. יעס איז דאָך באַמח אזוי ווי ער האָט געזאָגט: זיי האָבן די געלע מגן-דודן און „זיי“ די וואָפּן...

ביים ארויסגיין פון דער שטוב האָט זי צו דער מוטער געזאָגט: „איך קום באלד צוריק, זייט רואיק!“ און איז אוועק, באַגלייט פון דעם זשאַנדאר און דעם האַרטי־יוגנטלעכן.

אויף זייער געזיכט, אויף דעם חייהשן, האָט מען געקאָנט אראָפֿ-לייענען פרייד, א פרייד פון א קאָץ, וואָס האָט בייגעקומען א קליין מיי-זעלע, וואָס איז שוין פון לאַנג געווען א געפאַנגענס אין א מייזל־כאַפּער...

...סערל איז געשטאַנען אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער וואַנט. געביטן פון מידקייט די משא פון איר קערפּער פונעם לינקן אויפן רעכטן פוס און פונעם רעכטן אויפן לינקן, כדי אזוי אויף אזא אויפן אַפּצורוען כאַטש איין פוס.

דריי מאָל שוין האָט דער קלויסטער־זייגער די שעה געשלאָגן און זי שטייט נאָך אלץ אויפן זעלביקן אַרט, וואו מען האָט זי אוועקגעשטעלט, מיטן פנים צו דער וואַנט, כדי זי זאָל זיך נישט קאָנען אדורכרעדן מיט די אנדערע מיידלעך, קרבנות, וואָס זענען אויך, ווי זי, אהער גערופן גע-וואָרן און שטייען יעדע אויסגעדרייט צו דער וואַנט.

געהייסן האָט יעס, אז מען האָט זי גערופן אויף א פאַרהער, אויף אן אויספאַרשונג פאר וועפעס א השד, אז זיי, די מיידלעך, האָבן צוגעשיקט יעסן פאר א יינגל פונעם ארבעטס־באַטאַליאָן, וואָס איז געוועזן באַ-שטראָפּט מיט אויסהענגען, און דערנאָך איז ער געהאלטן געוואָרן דריי טעג נאָר מיט הויל וואסער, און אויך דאָס בצימצום, און דערפאַר איז ער זייער אָפּגעשוואַכט געוואָרן. אזוי האָט יעס געזאָלט הייסן, אז דער-פאר האָט מען זיי אהער צונויפגערופן, אויסצופאַרשן. אָבער דער אמת האָט זיך באלד ארויסגעוויזן, אז נישט דאָס איז מען אויסן. אן אנדערע, א לגמרי אנדערע כוונה האָבן די זשאַנדארן געהאַט דערביי. דאָס, דער פאַרהער, איז געווען נישט מער ווי אן אויסרייד, צו פלאָגן די יידי-שע מיידלעך, צו ברעכן זייער שטאַלץ און זייער ווילן, און אפשר אזוי זיי בייצוקומען...

סערל האָט באלד פארשטאנען, אין וועלכער לאגע זי געפינט זיך. זי האָט אין משך פון די דריי שעה צייט געהאט, אי איבערצוציילן פון לאנגווייליקייט יעדעס פינטעקע, יעדעס שפּרינקעלע אויף דער וואנט, אי איבערצוטראכטן יעדע איינצלהייט און יעדע מעגלעכקייט. זי האָט געזען, אז דאָס, וואָס מע לאָזט זיי ווארטן אזוי פיל, שטייענדיק אויסגעדרייט צו דער וואנט, איז סיסטעמאטיש, אויסצומידן זיי פיזיש און מאַראליש, צו שוואכן זייער ווידערשטאנדס־קראפט.

פון יענער זייט טיר האָט זיך געהערט פון צייט צו צייט, ווען א בריל פון א זשאנדאר, וואָס פירט דעם מישטיינסגעזאגטן פארהער, ווען א ווילדער היסטערישער פרויען־געשריי, און ווען דאָס כליפען, דאָס שטיי־לע, פון א דערשטיקט מיידליש געווייזן. זיי האָבן זיך נישט געהיט, די זשאנדארן. אדרבה, זיי האָבן בכיוון אָפן געלאָזט די טיר, סע זאָל זיך ארויסהערן, כדי סע זאָל בלייבן ווייניקער „ארבעט“ מיט די איבעריקע קרבנות. זיי וועלן הערן, זיך איבערשרעקן און זיך אונטערגעבן...

סערל האָט אין די דריי שעה שטיין אויף איין אָרט, איבערגעקלערט איר גאנץ לעבן, אירע איבערגעלעבטע קיילעכדיקע פינף און צוואנציק יאָר. איבערגעטראכט דאָס, וואָס די ועלטערן אירע לעבן איבער אין דעם מאַר מענט, אין דער היים, נישטוויסנדיק וואָס איבערצוטראכטן וועגן איר גורל דאָ, ביי די זשאנדארן. צום סוף איז זי געבליבן ביים געדאנק: אוואו געפינט זיך אצינד לייבי? וואו וואלגערט ער זיך ערגעץ אצינד, לעבט וער כאָטש?

אין דעם אויגנבליק האָט דער דאָזיקער געדאנק זי געמוטשעט צום מערסטן. נאָר דאָס האָט זי געקאָנט שטארקן, דערמוטיקן, אויסצוהאלטן אלע פייניקונגען, וויסנדיק אז די ליידן וועלן נישט זיין קיין אומזיסטיקע, אז סוף־כל־סוף וועט זיך דאָך עס א מאָל ענדיקן און דעמאָלט, אז לייבי וועט אהיים קומען, זיי וועלן זיך ווידער זען — וועט זי א ריינע, א נישט באפּלעקטע, נישט צערטעטענע פון אַס די פּערדישע קאָפּעטעס, זאָגן: „אַט בין איך, כ'האָב אויף דיר געווארט!“...

דאָכט זיך, אז זי הערט זיי אצינד די ווערטער, זיי וויברירן נאָך ביי איר אין די אויערן, שוין צוויי יאָר אזוי, ווען לייבי האָט זיך מיט איר געזאָגט טעלעפּאָגיש, איידער ער איז אוועק אויפן פּראָנט, אין דער אוק־ראַינע, מיטן ארבעטס־באַטאָליאַן. יא, זי הערט זיי נאָך אצינד. — זיי געזונט! ... איך גיי, און ווייס נישט, וואוהיין דער גורל וועט מיך פארפירן; ווען, און אויב איך וועל זיך צוריק קערן... איין זאך, בעט איך דיר, געדענק: מיר האָבן א בשותפותדיקע צוקונפט...

— נו, גוט! — דאָס איז געווען איר ענטפער. מיט א טאָן פון כמעט גלייכגילטיקייט, וואָס האָט זי אים געקאָנט דעמאָלט זאָגן מער? זי האָט אים נאָך אזוי נישט געהערט רעדן און זיך נישט געגלויבט, אז דאָס הערט זי אים, זיין קול. יעס קאָן זיין, אז ער האָט זיך צוגעגרייט פון פריער צו אָט דעם דאָזיקן געשפרעך, איידער ער האָט זי גערופן צום טעלעפאָן, איר דאָס צו דערקלערן. זי אָבער איז געווען אומגעריכט צו הערן עס, דערפאר האָט זי אנדערש נישט געוואוסט צו רעאגירן.

אָבער אצינד?

אצינד פארשטייט זי זייער גוט זיינע ווערטער. יערשט איצט זענען איר נאָענט געוואָרן יענע ווערטער, וועלכע זי האָט זיי געהאלטן פאר באַנאלען. איצט וואָלט זי גאנץ זיכער אנדערשט געענטפערט. נישט א קאלטבלוטיקן „נו, גוט!“ נאר אן ענטפער, וואָס זאָל אים זיין א דערמון טיקונג, וואָס זאָל אים באַגלייטן איבעראל און זאָל פעסטיקן זיין אויסדויער, אצינד וואָלט זי אים געוואָלט אָפשיקן דעם ענטפער, אין גרויסע בול-טע בלאַק-אותיות, ווי די טיטלען פון א פילמ-אפיש:

— יא, חבר, מיר האָבן א בשותפותדיקע צוקונפט. נו, געוויס, ווייל

מיר האָבן א בשותפותדיקע פארגאנגענהייט...

דאָס האָט זי געטראכט דאָ, ביי הער טיר פונעם אָפגרונט. ער, ליי-בי, האָט פון דעם נישט געקאָנט וויסן. סיידן מע וועט אָננעמען יענע מיינונג, אז עס איז מעגלעך איבערצושיקן אויף א טעלעפאטישן אופן געדאנקען פון איין מוח צו א צווייטן, אָפגערעדט פון וועלכע ווייטקייטן, וואו זיי געפינען זיך... איז אפשר האָט ער טאקע איצט דערפון געחלומט?... אפשר איז טאקע פאראן ערגעץ אזא קראפט, וואָס איז ביכולת צונויפצורבינדן די געדאנקען פון צוויי מענטשן, וואָס טראכטן איין און די זעלביי-קע זאך, אין איין אין דער זעלביקער צייט, מעגן זיי זיין אויך ווי ווייט איינער פון דעם צווייטן?!

סערלס מחשבות זענען איבערגעריסן געוואָרן, גלייך מע וועקט איינעם אדורך פונעם שלאָף, פונעם חלומען. דאָס מיידל, וואָס איז ארויס-געקומען פונעם פארהער, איר אויסזונג, האָט זי ווי אָפגעגאָסן מיט קאלט וואסער.

דאָס מיידל, סערלס א חברטע, וואָס איז ארויסגעקומען האָט אויס-געזען ווי א ווייסער סאמעטענער פרוכת, וואָס איז צעטרעטן געוואָרן פון א בלאַטיקן חזיר...

די האָר, ציעשויבערטע, זענען איר אריבער געפאלן איבער די אויגן. אויפן האלדז האָבן זיך דערקענט בלוטיקע צייכנס. דאָס קלייד ביי דער ברוסט איז געווען פונאנדערגערעיסן...

סערלעך, ווען זי האָט זי דערזען, האָט זיך געוואַלט אָנהויבן שרייען געוואלדעווען, וואַיען ווי אַ משוגענע סתם אזוי, כאַטש ס'ע וועט זי קיינער נישט הערן, ווייל עס האָט איר אויסגעוויזן, אז עס איז שוין נישטאָ אויף דער וועלט קיין אויער, וועלכעס זאָל זיך צוהערן צו מענטשלעכן וויי, בפרט יידישן.

די ריי איז געקומען אויף איר. א זשאנדאר האָט נישטארויסרעדן-דיק קיין וואַרט, איר נאָר געמאכט א צייכן מיטן ווייזער-פינגער, אז זי זאָל אריין גיין.

זי איז אריין און זיך אוועקגעשטעלט פארן טיש, ביי וועלכן עס איז געזעסן דער שעה פון די זשאנדארן. די איבעריקע זשאנדארן זענען ארויס געגאנגען און האָבן זיי געלאָזט אליין.

א וויילע האָט יער זי אָנגעקוקט. זי אָפגעמאַסטן פון אויבן ביז אראַפּ, איר אָנגעבאַטן א שטול, אויף וואָס זי האָט געענטפערט מיט „א דאנק!“ און זיך נישט געזעצט. ער האָט געוואַלט, ווייזט אויס, אָנהייבן א שמועס, נאָר אז ער האָט געזען אז מיטן שטול אָנבאַט איז עס נישט געגאנגען, האָט יער אָנגעהויבן מיט אן אנדערער מעטאָדע. יער האָט זיך אויפגעהויבן, זיך דערנעטערט צו איר.

— נו, וואָס טראכט איר, ליבע פרייליך? — האָט יער זיך געוואַנדן מיט א געמאכטער פריינדלעכקייט — האָט קיין מורא נישט! — און ארום גענומען זי מיט דער רעכטער האנט ביי דער טאליע און מיט דער לינקער ביים קאפּ האָר, געוואַלט זי צופרעסן צו זיך, זי קושן.

— ניין, קיין מאָל! — האָט זי זיך צועשריגן, ארויסרייסנדיק זיך פונעם קלעם. און אין די ווערטער האָט געקלונגען הארטע אנטשלאַסנקייט פון א פארצווייפלטן, וואָס איז אויף אלץ גרייט, אויף אלעמען אימטשאנד, נאָר אויסצופירן זיינס.

יער האָט זיך אָנגעצונדן. דאָס בלוט האָט אים געשלאָגן אין פנים פאר רציחה, נאָר ער האָט זיך איינגעהאלטן און אָנגעהויבן ווידער מיט „בוטן!“ — יער איז נישט אזא שלעכטער ווי מע מיינט. והא ראייה, וואַלט ער אויסגעפירט אלע באַפעלן, וואַלט עס אזוי און אזוי שלעכט געווען פאר די יידן און געטאָ... בפרט צו זיי, צו איר משפחה, און צו איר וועט

ער זיין נאָר גוט... ער וועט זיי העלפן. און נאָך האָט ער איר צוגעזאָגט
און נאָך און נאָך...

ווען ער האָט זיך אָבער ווידער געזענט און געפרוּווט אָננעמען
איר האַנט, געוואָלט אָנהייבן די שפּיל פון דאָס ניי, האָט זי אים ווידער
אָפּגעשטויסן, נאָך מיט מער עקל, ווי איינער שטויסט אוועק א הינטל,
ווען עס וויל לעקן די האַנט...

— צו וואָס טויגן, הער שעף, די אלע שפּילן — האָט זי אָנגעהויבן
מיט א ציטערנדיקער שטים — איר ווייסט גאנץ גוט און אויב איר ווייסט
עס נאָך נישט, טאָ זייט עס וויסן אצינד: איך בין נישט פון די, וואָס גיבן
זיך איבער מיטן גוטן ווילן, און וואָס אָנבאלאנגט „געוואלד“, איז דאָס
זיך א שאַך די מי, וויל איר וועט ביי מיר קיין פאָרגעניגנס נישט געפיר-
נען. אָט זעט — זי האָט געוויינט אָבער נישט מיט לעמלדיקע רחמנות-
געבעטן נאָר מיט רציחהדיקן וואָלפישן געברום, גרייט אויף אלץ — זעט
מיינע נעגל. סע זענען מיינע איין-און-איינציקע וואָפן, מיט וואָס איך קאָן
זיך פארטיידיקן... איך ווייסט, מיינע וואָפן זענען זייער שוואַכע אנטקעגן
איינערע. אָבער זיי זענען גענוג אויף צו פארשטערן אייך דעם מינדסטן
גענוס, מיר איז עס שוין אלצאיינס...

ער איז אריין אין צווייטן צימער און זי איבערגעלאָזט רעדנדיק
אליין, וויינענדיק.

סערל האָט געוואוסט, אז דערמיט האָט זיך עס נאָך נישט גענדיקט.
זי האָט געוואוסט, אז אויב אפילו מיט דעם-אַ. מיטן שעף פון די זשאַר-
דארן, האָט זי שוין אפשר געענדיקט, זענען אָבער נאָך פאראן די
קלענערע הינט. אָבער דערווייל האָט דאָס דאָך איר אריין געגעבן
נייעם מוט.

אזוי איז עס טאָקע געשען. אנשטאט דעם שעף איז אריין געקומען
א זשאַנדאר, א לאַנגער, מיט אן אויסזע פון א לעגענדארן מלאך-חבלהניק.
— נו? — דאָס איז דאָס איינציקע וואָרט (אויב מע קאָן דאָס אַנרופן
„וואָרט“?), וואָס ער האָט ארויסגעזעט. אייגנטלעך האָט ער נישט געזאָגט
„נו? נאָר „נאָ!“, ווי געוויינטלעך אין דער אונגערישער שפראך. און
דער „נאָ“ איז געבליבן הענגען אין דער לופט. ווי אן אויפגעהאָנגענע
שוואַרצע וואַראַנע, וואָס שרעקט די טייבעלעך פון דער וויינטס...

סערל האָט געהאלטן דעם קאָפּ אראָפּגעלאָזט, פארשטעלט אין די
הענט, פארזינקען אין א שטיל שלוכצן. זי האָט נישט געהערט זיין פראַגע,
זיין „נאָ?“. זי איז געשטאַנען געליימט, גלייך זי וואָלט נישט געווען דאָ.

דער דענק-אפאראט האָט ווי אויפגעהערט צו פונקציאָנירן. זי איז געשטאַר-
נען אזוי, פארשטומט און נישט געטראַכט פון גאַרנישט. יא, מע קאָן
שטיין א לעבעדיקער און דאָך נישט טראַכטן פון גאַרנישט. מע קאָן זיין
אָפּוועזנט, כאָטש מאָן איז דאָ און מען עקזיסטירט... זי איז געשטאַנען ווי
איינער, וואָס איז איינגעטונקען אונטערן וואסער אויך מיטן קאָפּ און ער
הערט נישט מער גאַרנישט, ווי דאָס רוישן פונעם וואסער, וואָס שטראַמט
אַן אויפהער. אזוי פיל און נישט מער.

— לאַמיר נאָר זען — האָט דער זשאַנדאר געפרואוּט אוועק נעמען
אירע הענט פונעם געזיכט — לאַמיר נאָר זען, וואָס פאַר א שייַן מיידעלע
דו ביסט?...

פראוואַנדיק איר אוועק נעמען די הענט פונעם געזיכט, האָט ער
„פאַרבלאָנזשעט“ מיט די לאַפעס זיינע צו איר ברוסט...

— גיי! .. רוצחים וואָס איר זענט. גיי אוועק פון מיר!...

ווי פון א קעסל, אן אויפגעהיצטן, וואָס האָט געפלאַצט, האָט עס
געשפאַרט פון איר מיט האַס. עקל און אַפשיי. עס האָט זיך געדאַכט, אז זי
איז, הלילה, פונעם זין. דאָס געשריי איז געווען א היסטערישס, ווי פון
איינעם, וואָס שרייט כּדי זיך אליין צו פאַרטויבן, איידער ער וויל זיך
וואַרפן אויף די רעלסן פון אונטער א פאַרנדיקן צוג.

דעם זשאַנדאר איז א שוידער אריבער איבערן לייב. ער האָט דער-
זען אן אנשטאַט א מיידל, א פרוי צום געניסן, האָט ער גאַר פאַר זיך אן
אויפגערייצטע הייה, וואָס איז אימשטאַנד מיט איר גיפּט צו פאַרסמען
אלץ און יעדן ארום איר. ער האָט זי ברוטאַל אָנגעכאַפט ביים קאָפּ האָר
און א שליידער געטאַן מיט איר, אז זי איז אומגעפאלן.

— דו יידישע זונה!... מיינסט, איך שמיר זיך מיט דיר איין?!...

— און אין די אויגן האָט ביי אים געברענט א ווילד פייערל, ווי ביי אן
אויפגערייצטן בוהיי. ער האָט געדעכעט שווער, גלייך ווי איינער, וואָס
קריכט באַרג-ארויף.

ער האָט זיך נאָך איין מאָל צוגעבויגן צו איר און אריינשטופנדיק
די הענט צו איר אין בוזעם, האָט ער איר אויפגעריסן די בלוזע.

סערל איז אינסטינקטיוו צוגעפאלן מיט די ציין צו זיין האַנט, זיך
איינגעביסן, ווי עס בייסט זיך איין א פראַסט אין א נאַקעטן קערפער.
ערשט איצט איז זי צו זיך געקומען און אָנגעהויבן וויסן, וואָס עס קומט
פאַר מיט איר. ביז איצט האָט זי געהאַנדלט ווי אומבאוואוסטיניק, מיטן
בלויזן אינסטינקט. אָבער איצט, ווען זי האָט געפילט, ווי זי האָט זיך איינ-

געביסן אין זיין האנט און געפילט דאָס בלוט זיינס, וואָס איז גערונגען אויף אירע ליפן, האָט זי דערפילט אַן אויפפרישונג, ווי זומער נאָך אַ קאַלטן באַד... זי האָט זיך דערפילט אין איבערמענטשלעכע כוחות. אַ קראַפט וואָס זי האָט נישט אַ מאָל געאַנט, אַז זי פאַרמאַגט עס, זי האָט דערפילט אַ דערליכטערונג. אויפן האַרץ איז איר געוואָרן אַזוי זיס, אָנגענעם. זי האָט באַקומען די זיכערקייט, אַז זי איז בייגעקומען, זי האָט באַזיגט.

דער זשאַנדאַר, דערפילנדיק די ווייטיק, האָט ער אַרויסגעלאָזט אַ פאַרצווייפלטן גרילץ, אויף וואָס דער שעה איז אַריין געקומען פון צווייטן צימער און געזען וואָס דאָ טוט זיך, האָט ער צוגעשפאַנט נאָענט און דערלאנגט מיט די שטיוול סערלען גלייך אין געזיכט. יערשט איצט איז די האַנט באַפרייט געוואָרן פון אירע ציין. דאָס בלוט האָט איר געשלאָגן פון מויל און פון דער נאָז — זי האָט געחלשט...

דער זשאַנדאַר האָט זי אַרויסגעשליעפט ביי די האַר און אַריבערגע-וואָרפן אויף יענער זייט שוועל, אַז זי האָט זיך אַרויסגעקוילערט אַראָפּ די טרעפּ...

— גיי, דו פאַרשטונקענע יידישע זונה!...

אַ צייט איז זי אַזוי געלעגן אין חלשות, פאַר דער שוועל פון דער זשאַנדאַרמערע. זי איז געלעגן אַיינגעטוליעט אין זיך, אַיינגעדרייט ווי אַן אַריטש, מיט די שטעכלענקעס אָנגעשפיצט אַרויס... דאָס געזיכט אירס האָט זיך קוים אַפירגעזען פון אונטער די אַריבערגעפאַלענע האַר, צוגע-קלעפטע מיטן בלוט...

פון דער צעריסענער בלוזע האָבן אַפירגעקוקט צוויי ווייסע בריסט-לעך, בתולהדיקע, ווי צוויי הייליקייטן נישט פאַרשוועכטע...

דעפאַרטאַציע מיט גאַט

— טירן שליסן!

— טירן שליסן!!

— טירן שלי — — !

— ט—י—ר—ן—ש—ל—י— — — !

— ט—י—ר—ר — — — !!!

פון וואגאָן צו וואגאָן האָט זיך יעס איבערגעשריגן. א באפעל, וואָס האָט געקלונגען ווי אן אורטייל, א פאראורטייל. ביי יעדער טיר האָבן צוויי אונגערישע זשאַנדארן איבערגעחזרט דעם באפעל, וואָס האָט זיך געטראָגן ווי א ברמינן אין שווארצן געהילט, איבער קעפּ, איבער טאָל און בערג, איבער וועלטן...

סערלעך האָט זיך געדאכט, אז נישט טירן פון וואגאָנען מאכט מען צו, נאָר אן אַרונ. א קבר ווערט פארשיט, די ערד זאָל עס צודעקן און מאַכן פארגעסן.

אין דער יענגשאפט פונעם וואגאָן האָט מען זיך קיין רו נישט גע- פונען. יעדער האָט געזוכט ווי נישט איז זיך איינצואַרדענען, צו געפינען אן „אַרט“, א ווינקל, וואו ער זאָל זיך אוועקוועצן, מיט זיך אליין. איינגע- שלאָסן אין זיינע אייגענע דלת אמות פון זיינע געדאנקען, וועלכע זענען געווען אזוי פארמישט און פארפלאַנטערט ווי א קנויל בינען, וואָס גרייטן זיך צום ראַיען. איז דער רעש אויך געווען ווי אין א בירשטאָק. אלע האָבן גערעדט, געשריגן און געוואלדעוועט מיט א מאָל.

— זאָל שוין זיין שטיל א מאָל!

— אוי-וויי דער פוס!

— טרעט נישט ארום, שטייט איין אויף איין אַרט!

— אוי דאָס קינד! — איר זענט בלינד, צי וואָס?

— פארשומט שוין א מאָל!

— סע זאָל זיין שאַ! ש-א!! — דאָס האָט דער יידישער וואגאָן-

וועלטטער געפרוואווט איינשטילן. דערמיט האָט ער געוואָלט זיין שליחות דערפֿולן. (אָך און וויי צו אזא שליחות!). ער האָט זיך געפילט אוממעכ- טיק. ווייל, איז דען ביי אים אויפן הארץ אנדערש געווען ווי ביי אלע? איז דען זיין געמיט נישט געווען צוגלייך מיט אלע — אן איבערגעשראָקענע הון?!

נאָך אנדערהאלבן חדשים געטאָ, נאָך דעם ווי מען האָט שוין בא- הוילט זייער ביסל האָב, האָט מען פארלאָרן צו זעכציק-זיבעציק פארשוין אין א לאַסט-וואגאָן און אויסגעריכט קיין דייטשלאַנד. אַנגעטאסעוועט מענער, פרויען מיט פיצעלעך קינדער און מיידלעך, ווי הערינג אין א פעסל. די פרויען זענען געווען דאָס רוב. יונגע מענער זענען געווען פארנומען שוין צוריק מיט יאָרן צוויי-דריי אין די צוואַנגארבעטס-באטאליאָנען.

דער גרעסטער טייל פון זיי האָט שוין נישט געלעבט, זיי זענען צעריסן געוואָרן אויף שטיקלעך אויף די אוקראינישע מינען-פעלדער; אנדערע זענען געווען אין רוסישער געפאנגענשאפט אָדער אין פאליטיאנער-אַפטיי-לן, און די איבעריקע זענען נאָך געווען ערגעץ אויפן פראַנט. דעריבער זענען מענער געווען אין וואַגאָן מיינסטנס זקנים.

מען האָט זיך עפעס מיטגענומען צו יעסן. א ביסל אויסגעטרוקנט ברויט, וואָס קאָן קלעקן צו דערהאלטן דאָס חיות יעטלעכע טעג. וואסער האָט געמאנגלט. די זשאַנדארן האָבן דערלויבט אריינצונעמען נאָר צו איין עמער וואסער אין א וואַגאָן אויף דער גאַנצער רייזע.

אין וואַגאָן איז דאָס ליכט געווען א קנאפּ, הגם אין דרויסן האָט א גרויסע זומערדיקע זון געשיינט. עס איז געווען א וואָך פאר שבועות. אפילו דאָס ביסלע זון. וואָס איז אריינגעדונגען דורך די קליינע פאר-קראַטעטע צוויי פענצטערלעך, איז געווען פארשטעלט מיט קעפּ, נייער-ריקע, וואָס האָבן זיך נאָך נישט געוואָלט אַפרייסן פון דער אויסער-וואַגאָ-גענדיקער וועלט. געזוכט פארבינדונג מיטן דרויסן כאָטש מיטן בליק.

סערף האָט געזען אוועקצושטעלן זייער פּעקל אין א זייט, אַנגע-שפארט אָן דער וואנט און באזעצט די מוטער. זי האָט מיט אלע מעגלעכ-קייטן געפרואווט איינשטילן זי, אויסרעדן איר, אז זי, די מוטער, זאל זיך נישט באטייליקן אין די געשרייען. זי האָט פארשטאנען: סע זענען דאָ איינגעשפארט אין וואַגאָן מענטשן פון פארשידענע עלטערס, פארשידענע נערון, אַנגעצויגענע ביי יעדן, גרייט צו יעדער מינוט אויסצוגיסן זייער ביטערקייט אויפן ערשטן, וואָס קומט נאָר אונטער. זי האָט עס פאר-שטאנען.

זי גופא? זי האָט זיך געפרואווט איינלעבן אינעם גאַנג פון די גער-שעענישן, ווי עס לעבט זיך איין אן ארטיסט אין זיין טעאטראלישער ראָלע, אין א לעבן, א פרעמדס פון אים.

זי האָט זיך פארפלאַנטערט אין מחשבות, יאושדיקע, צו וועלכע די וואַגאָן-עדער האָבן צוגעשלאָגן צום טאַקט: „אזוי-אזוי“, „אזוי-אזוי“. נאָך עטלעכע שעה פאַרן האָט מען נאָר אַנעם רעדער-געקלאפּ דערקענט, אז מען פאַרט פאַרביי א בריק, א סטאַציע, א שטאָט און נאָך איינע און נאָך, אַלץ ווייטער פון דער היים און אלץ נענטער צום גלות, וועלעכס זיי האָבן נאָך נישט געוואוסט, ווי אזוי סע וועט אויסזען.

דער אלטער ר' משה-לייזער האָט זיך באוועגט פאמעלעך אויף זיין אָרט, צוברומענדיק שטיל, ווי אונטער דער גאַז, א תנועהלע, ווי סוכות מיטן לולב

אין די הענט ביי די נענועים. ער האָט נישט געהערט גוט, האָט ער דעריי-
בער נישט גערעדט צו קיינעם. ער איז געשטאנען מיטן טלית-בייטל אונ-
טער דעם אַרעם. צוגעפרעסט אים, גלייך ער וואָלט מיט אים נישט זיכער
געווען.

עמעצן, א יונגן מאן, האָט זיך געוואָלט חוזקן :
— ר' משה-לייזער, איר מעגט אייך שוין שטעלן צום עמוד. דער
עולם איז שוין דאָ... וואָס זאל מען זאָגן: א קדיש יתום צי א רבנן-קדיש?
ר' משה-לייזער האָט צוגעבויגן דאָס אויער:

— האַר? א רבנן-קדיש? ווער זאָגט ועס?! ... ניין, הלל! הלל! זאל
מען זאָגן, הלל! ר' הערשל, ר' הערשל, ר' הערשל! נעמט אפיר דעם
טלית און תפילין, לאַמיר הלל זאָגן. ס'איז דאָך די שעה פון גאולה...
ר' הערשל, א פער-שוואַרצער ייד, א בעל מקובל, איז געשטאנען
ביי א זייט און ביי דער שיין פונעם פענצטערל זיך געשאַקלט מיט א
ספרל אין די הענט. ר' משה-לייזערס רוף האָט אים ווי אדורכגעוועקט.
— הלל? יא, הלל... יידן! יידן! לאַמיר טאקע הלל זאָגן. אַט איז
די גאולה, יידן! ...

זיין קול האָט זיך אדורך די געוואַלדעס דורכגעשניטן, ווי א זונען-
שטראַל דורך די וואַלקנס. ווי א שופר, וואָס בלאַזט מיט יעמערלעכ-
קייט. א וואַלקאן האָט אויסגעבראַכן. עס האָט אין א בוים א בליץ מיט
א דונער אריינגעשלאָגן און א וואַלד אַנגעצונדן...

— — — יידן שטייען ביי א ים, ווי זיי זענען געשטאנען ביים ים
בזמן יציאת-מצרים. נחשון בן עמינדב (און וויפל נחשונס מיט אים?)
האָבן געזען פון פאַרנט דעם ווילדן ברויז פון ים און פון הינטן יאָגן זיי
נאָך די אויפגעהעצטע מצריים... ס'איז געווען בבחינת „כלו כל הקיצין“.
אויך כביכול אליין האָט פארלוירן דאָס געדולד. אויך ער האָט זיך געפילט
יאושדיק, אין קלעם פון עמי אנוכי בצרה. ער האָט נישט געוואָלט זיך צור-
הערן אפילו צו דעם שירה-זינגען פון די מלאכי-השרת. „מיינע קינדער
טרענקען זיך אין ים און איר זאָגט גאָר שירה?!“ און דעמאָלט, דווקא
דעמאָלט איז עס געשען. ווען יידן האָבן שוין גאָר קיין אויסוועג נישט
געהאט, איז געשען דער נס. אויך כביכול האָט נאָר דעמאָלט און נישט
פריער געקאָנט דערגרייכן צו קריעת-ים-סוף, ווען ס'איז געווען די לעצטע
מינוט. ווען ס'איז דערגאנגען צו דער בחינה פון באו מים עד נפש...

— — — יידן, איר פילט נישט, אז די גאולה, די ישועה רוקט זיך
צו? — — — לאַמיר זיך פרייען און מאכן א ריקודל. א טענצל, יידן! ...

אַנאָ אַדוּנִי, הוֹשִׁיעָה נָא!... טאַנצט מיט, ייִדן, די גאַולה איז דאָ, די ישׁועה פֿון גאַט איז כּהרף עיִן. צי זעט איר נישט, אז ס'איז משיח־צייטן?! — — — הענט האָבן זיך פּאַרפּלאַכטן, פּאַרוואָרפֿן איבער די אַקסל. זיך אַרומ־געכאַפט אין דער ענגשאַפט און זיך געוואַקלט אויף איין אַרט שטייענדיק.

— — — עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים — — —

— ויהי בישורון מלך בהתאנה ראשי עם, יחד, יחד שבטי ישראל — — — זינגענדיק אזוי האָבן זיי זיך געהויבן, געוואַקלט אין א טענצל, ווי ביי די קפּות. געדרייט מיטן קאַפּ אהין און אהער, כדי צו פּאַרטרייבן די מרה־שחורה, צו פּאַרשיכורן זיך מיטן חסידישן התלהבות. מיט א מאַל האָט זיך ר' הערשל אָפּגעשטעלט און אָנגעהויבן שרייען, ווי נישט מיט זיין קול:

— ייִדן! ייִדן! אַחינו בני ישראל!!!

אין וואַגאָן איז געוואָרן שטיל, ווי צו כל־בדרי. די קולות זענען פּאַרשטומט געוואָרן. איינעם האָט מען נאָר געהערט, ר' הערשלס רוף, וואָס האָט זיך געטראָגן אין טונקעלן חלל פּונעם וואַגאָן, ווי א ווייסע טויב מיט פּונאנדערגענומענע פּליגל. א פּונק האָט אָנגעצונדן די הערצער, די פּאַרווייטיקטע, די פּאַרוונקענע אין יאוש.

— — — אַחינו, די קינדער פון אברהם, יצחק און יעקוב — — —

סערל האָט אויף א וויילע פּאַרגעסן וואו זי איז. זי איז אויף א וויילע מיטגעריסן געוואָרן מיט די רייד פּונעם מקובל, כאַטש זי האָט זיי נישט אזוי גוט פּאַרשטאַנען. אזוי פּיל האָט זי דערקענט, אז זיי זענען שטאַרקע די רייד. זיי באַזיצן דעם כּוח אונטערצוטראָגן אין א טענצל, כאַטש אויפן שכל און אויפן האַרצן לייגט זיך עס נישט. זיי זענען בכּוח אָנצוצינדן נישט נאָר די הערצער פון א וואַגאָן ייִדן, פּרויען און קינדער, נאָר אויך מלאכים און שרפים. זי האָט געזען ווי די געזיכטער פון אלע זענען געוואַנדן צו אים, צו ר' הערשלען, וועלכער איז אין דעם מאַמענט אויסגעוואַקסן אין אלעמענס אויגן. געוואָרן א ריז, וואָס דערגרייכט מיט זיין גרויסקייט ביזן הימל, ביז צו גאַט. טייל האָבן אָנגעהויבן ציען די טלית־בייטלעך פון די פעלקעך ארויס, און האָבן עס נישט געוואַגט. זיי האָבן נישט געקאַנט זיך אָפּרייסן, צו מאַכן די מינדסטע באוועגונג, צו שטערן די רוי, די שטילקייט, וואָס האָט געהערשט אין וואַגאָן און איינגע־הילט אלץ און יעדן. אויך די רעדער אפילו, האָט זיך געדאַכט, רוישן נישט מער, פּאַרטויבן נישט, נאָר אדרבה, זיי שלאָגן ווען־נישט־ווען צו צום טאַקט, צו די רייד, די הייליקע, די שאַרפע ווי גלאַנצנדיקע חלפים.

סערל האָט זיך פאַמעלעך איינגעבויגן און אפירגענומען דעם טלית און שוויינגנדיק אים דערלאנגט פאַרן פּאַטער. זי האָט אין יענעם מאָמענט פאַרגעסן, אז זי האלט זיך פאַר א פאַרטיי-מענטש און פריידענקערין. זי האָט עס געטאַן כמעט אינסטינקטיוו. איר האָט זיך אָנגעהויבן דאַכטן, אז עפעס א נס מוז טאַקע געשען. עפעס געשעט מיט זיי, עפעס מוז מיט זיי געשען, עפעס אזעלכעס, וואָס מען קאַן אים נאָך קיין נאָמען נישט געבן. און זי האָט אויך מיטגעשעפטשעט מיט די אנדערע מענער און ווייבער, יונג און אלט.

זי האָט זיך דערפילט א בלאַנדזשענדיקע, מיט א צעריסענער נשמה. גלייך זי וואלט געשליידערט געוואָרן צווישן גלויבן און אומגלויבן. ר' הערש האָט אויפגעוועקט אין איר א ווילן מקריב צו זיין זיך, אָפּצוגעבן אירע צוויי טוֹן יונגע יאָרן, די איינגעהילטע אין שפינוועב-אילוועס, יונגט-חלומות — נישט באשיידטע; אָפּצוגעבן זיי עמעצן פאַר עפעס, פאַר א פונק גלויבן. גלויבן אין גאָט? אין וועלט? אין מענטש?...

זי האָט זיך צוגעהערט צו ביידע, ר' משה-לייזערן און צו ר' הערשלען, וואָס האָבן גערעדט ביידע מיט א מאָל. ביידע האָבן זיי גע- זאָגט כמעט דאָס זעלביקע און דאָך אזוי פאַרשידן איינער פונעם צווייטן. איינער האָט גערעדט תחנונימדיק, ווייבעריש, צאינה-וראינהדיק און דער צווייטער מאָנענדיק, מענעריש, געוואגט, ווי איינער וואָס פאַרמעסט זיך אין א געפעכט און איז זיכער אין זיג. און ווען נישט — וויל ער כאַטש פאלן העלדיש.

ביידע האָבן זיי גערעדט מיט א מאָל, אין אן עקסטאַז, אויסגע- טאַן פון דעם גאַנצן ארום.

— ...גייען מיר אזוי, שוין טויזנטער יאָרן, ווי ס'גייעט ביי נאַכט א וואנדערער אין וואלד, ביי דער שיין פון בליץ. מאכט א טריט און שטעלט זיך אָפּ. מאכט א טריט, א נישט זיכערן און שטעלט זיך אָפּ. קומען אָבער צייטן, ווען דעם מענטש נעמט ארום א באגער, און ער זאָגט: ווען קומט שוין דער בליץ, וואָס זאָל ווייזן א בוים, אן אויסגעהוילטן, צו געפינען אין אים אן אָרט פאַר ר', א היים, א מקום מנוחה, ער זאָל זיך אייננירען אין זיין איינגעווייד ווי א בער וואָס ווארט אין א בוים דעם אַנקום פונעם זומער?...

— ...די שכינה האָט זיך באוויזן נאַקעט, די שכינה. די „זרוע בטויה“, גאָטס אויסגעשטרעקטע האנט האָט א יעדער געזען, אי דאָס קינד ביי דער מוטערס ברוסט, אי דער זקן ושיבה. משה רבינו און

אויך די עבדים ושפחות. אלע, אלע האָבן געזען די שכינה... זינגט זשע מיט, יידן, זינגט מיט: הללו אל בקדשו! לויבט גאָט אין זיין הייליקייט. צי פילט איר נאָך נישט די נאָענטקייט פון דער ישועה? וואָס שטייט איר? פאר וואָס זאָלט איר זיין פון די קטני־אמונה? שפּרינגט מיט מיט נחשון בן אמינדב!...

— ...וואו געפין איך אן אָפרו ביז ס'וועט שאַרען אויף טאָג?... ר' הערשל איז א וויילע שטיין געבליבן מיט די הענט צענומענע, פרעגנדיקע. די אויגן זיינע זענען געווען געוואַנדן ארויף, ווי צום הימל. עס האָט זיך געדאכט, אז אָט שטייט ער על פרשת דרכים, גרייט זיך צו לאָזן אויף אן אנטשלאָסענעם וועג. גיין, גרייט זיך צו לאָזן פליען, וואו־היין? ער האָט אים שוין דעם וועג. נאָר זען איז נאָך נישט אין גאַנצן קיין אנטשלאָסענער.

— ...ווען וועט קומען טאָג, דער יום שכולו ארויף? דער טאָג פון דערלייזונג, פון דער גרויסער דערלייזונג? וועט זיין טאָג אמאָל, דער טאָג, וועגן וועלכן ס'רעדן די נביאים און די גמרא. אי דער זוהר, אי דער רמבם? ביז ווי לאנג נאָך וועלן יידן אומגליקלעכע, געוואָרפענע ווי דאָס שעיר־לעזאָל, הלומען און בענקען נאָך זיין קומען?... איז בכלל פאראן טאָג, איז פאראן? —

— — לא לבו אדוני, נישט פון אונדזערט וועגן, פאָטער אין הימל, נישט פון אונדזערט וועגן, נאָר פון דיין ליבן נאָמענס וועגן. פאר וואָס זאָלן די גוים שפּאַטן: וואו איז זייער גאָט? פאר וואָס? ביז ווען? — ביידע האָבן זיי גערעדט מיט א מאָל און איינער דעם צווייטן האָט כמעט נישט געהערט.

— אָ, גאָט!...

— אָ, גאָט!...

— אלמעכטיקער, דאָערבארעמדיקער, דו וואָס ביסט א שומע תפילות עמך ישראל, וואָס האָסט זיך שוין אָנגעהערט מיט ווער־וויסט וויפל תפילות, מיט ווער־וויסט וויפל מענטשלעכן וויי — הער זיך צו אצינד אויך צו אונדזער געבעט; דען מיר בעטן נישט בלויז פאר אונדז, נאָר פארן כבוד פון דיין ליבן נאָמען...

— אלמעכטיקער, דו וואָס ביסט אומעטום און דערפאר אינערגעץ... א קאלטער ציטער איז אריבער איבער יעדנס לייב. זיי האָבן דער־הערט ווערטער, וואָס זענען נישט ארויס פון ר' הערשלס מויל, ארויסגערעדט ווי פון אן אנדערן. צי איז ער חלילה פון זינען אראָפּ?...

— — — ווען אלישע בן אבויה האָט געפונען דעם מלאך מטטרון שרייבנדיק די זכויות פון ישראל, האָט ער נישט פארשטאנען, ווי איז דאָס מעגלעך, אז אין איין היכל זאָל מען שרייבן די יידישע זכויות און אין א צווייטן זאָל מען מעכב זיין די גאולה, האלטן יידן אין גלות טויזנדר טער יאָרן שוין, אין מצריים און אשור, בבל און רומא, האָט ער נעבעך געפרעגט ווי א נאאיווער: כלום יש שתי רשויות בעולם? צי איז פאראן אויף דער וועלט צוויי מנהיגים, צוויי געטער אָדער גאָר איין צווייפנימדי-קער? האָט מען אים פארשטויסן, נעבעך, פארן אמת, וואָס ער האָט ארויס-געזאָגט און אים געמאכט פאר אן „אחר“, אן אפיקורס... אויך היינט זיצט מסתמא דער מלאך מטטרון און שרייבט די זכויות פון ישראל. ווייל יידישע קינדער טוען אויך היינט מצוות, לאָזן זיך מקריב זיין פאר זיין ליבן נאָמען, זיי בארירן נישט א פליג אויף דער וואנט, זענען נישט שופך דם — און דאָך... איך פרעג היינט דעם מטטרון, וואָס שרייבט די זכויות פון יידן: צי איז נישטאָ נישט א מאָל איין גאָט אויף דער וועלט? פאר וואָס שרייבסטו נישט די זכויות פון די גערמאנים? לאָז צו רו די בני-ישראל, שרייב נישט מער וועגן זיי, לאָז זיי אין פארגעסנהייט!...

— ...אָ, גאָטעניו, באווייז דיין כבוד, באווייז ווי דו האָסט זיך בא-וויון צו אַליוון אויפן הרי-הכרמל — — —
 — — — יאָ, גאָטעניו, דו, וואָס מענטשן האָבן דיך מיט זייער נאָריש-קייט אויסגעטראכט און באשאפן...

ר' משה-לייזער האָט צוגעמאכט די אויגן און זיך פארשטעקט די אויערן, ווייל געקלונגען האָבן יענע ווערטער, ר' הערשלס, העכער פון זיינע. ציטערנדיק ווי אַלולב האָט ער אים געפרואוּט איבערשרייען:
 — — — באווייז, כאָטש איין איינציקן שטראל פון דיין גרויס ליכ-טיקייט, פון „אור הנצחי“ און עפן זיי אלע די אויגן, זיי, דייע אונטער-טעניקסטע, לאָזן זיי זען כאָטש א שפיץ זוים פון דיין קלייד, רבוננו-שלי-עולם, כאָטש איין שטראל...

— — — דו, וואָס ביסט געזעסן יאָרן לאנג אין דמיון פון דער צוויי-פיסנדיקער בריאה, דו, אוממעכטיקער, וואָס שוטים האָבן דיר א צונאָמען געגעבן פון א כלי-כּוֹל — — —

א מורמל איז אדורך צווישן עולם. מענטשן האָבן זיך אָנגעקוקט משר-תומם פון די דיבורים. איינער האָט אויסגעטאָן דעם טליית און תפילין און געבליבן שטיין מיט זיי אין די הענט. א צווייטער האָט אויסגעטאָן די תפילין און זיי גיך אריינגעלייגט אין בייטל. די ווערטער ר' הערשלס

האָבן זיך געשיט ווי א האַגל איבער די פּנימער אויסגעשטרעקטע, וואָס האָבן געלעכצט נאָך א טרייסט-וואָרט, נאָך א דערמוטיקונג. מעכטיק זענען זיי געווען די ווערטער. זייער קראפט האָט זיך אָנגעטאפט און מען האָט געפילט, אז שטארקער זענען זיינע ווערטער פון ר' משה לייזערס, ווי עס זענען שטארקער פלאקסענע שטריק פון אויסגעטריקנט שטרוי.

ווי א ניי קול האָט זיך געהערט די שטים, וואָס איז געשטיגן, ווי אין פארמעסט, נישט נאָר אנדערע, נאָר אויך זיך אליין איבערצושרייען:
— כאַטש איין שטראַל, גאַטענו, מיר זאָלן זען כאַטש אזוי פיל, וויפל ס'האָט געזען בילעמס אייזל. מיר זאָלן זען כאַטש א שמץ פונעם זין. אָדער אומזין פון דער גרויסער וועלט, פארשטיין דעם אומגעלומפערטן וועג, וועלכן מיר גייען שוין יאָרן טויזנטער און ווייסן נאָך אלץ נישט וואו מיר זענען, און ווייסן נאָך אלץ נישט, וואוהיזן מיר וועלן אָנקומען...
ר' הערשל האָט אים איבערגעשריגן:

— א, גאַט, דו, צו וועמען, ווער ווייסט וויפל תפילות מ'האָט שוין געזאָגט און וואָס זענען געהערט געוואָרן נישט מער, ווי דאָס וואַיען פון הינט און מיאוקען פון קעץ, נישט צו דיר ריכט איך שוין אצינד מייך תפילה. נישט צו דיר, נאָר צו די בני-אָדם, אַט יענע, וואָס זענען געוואוינט געווען נאָר מתפלל צו זיין, איז וויל איך, אז זיי זאָלן דעהערן מייך תפילה. די ערשטע תפילה «צו» זיי און נישט «פון» זיי...

ר' משה-לייזער האָט זיך ווידער צעיאַמערט:
— שענק מיר, רבונור-של-עולם, כאַטש איין שטראַל. זאָל עס זיין א בליץ אפילו, אין וועלכן כּוֹזאָל אליין פארברענט ווערן — נאָר ליכטיק זאָל מיר ווערן, כאַטש איין מאָל, דערנאָך מעג איך שוין שטארבן. ווייל ס'איז מיר ליבער דער טויט פון שמשון הגיבור, וואָס האָט געהאט א ציל, זיך נוקם צו זיין אין די פלישתים, ווי די לעמעשע קרבנות-גרייטקייט פון יצחק-אַבינו, ווען יער איז געגאָן צו דער עקידה אָן א פארוואָס — באווייז, גאַטע-ניו, און עפן מיר די אויגן אָמן!..

דער «אָמן» האָט אָפּגעקלונגען אליין, קיינער האָט מיט אים נישט מיטגעזאָגט.

מען האָט דעם אָמן נישט מיטגעזאָגט, אָבער דורכן קליינעם פענצ-טערל האָבן אָנגעהויבן פליען די תפילין. דאָר ערשטער האָט זיי ארויסגע-וואָרפן ר' הערשל.

— גענוג, גענוג!

— גענוג האָבן מיר געדאוונט! זאָלן שוין דאווענען «זיי»!...

ר' הערשל איז אנידערגעפאלן אין אן עפילעפטישן חלשות. דער שווייס איז פון אים גערונען, קאלטע טראָפנס. די מענטשן האָבן אים אוועקגעלייגט אין א ווינקל. דערווייל האָט דער געמורמל אָנגעהויבן וואקסן אין וואגאָן. די קולות האָבן זיך אָנגעהויבן פון דאָס ניי...
— וואָס וועט זיין מיט אונדז?
— וואוהין פירט מען אונדז?

די מענטשן האָבן זיך געוואקלט ווי משוגעים. קינדער האָבן גע- וויינט. א פרוי האָט זיך געוואלט מכין זיין און נישט געפונען קיין פאסיק אַרט...

ר' משה-לייזער האָט גערעדט איצט. ווי צו זיך. צוזאמענגעבראַכן געקוקט אויף די אָנגעטשעפעטע רצועות, פון די ארויסגעוואָרפענע תפילין, וואָס האָבן זיך טעלעבענדעט אויפן פענצטערל ער האָט זיך צוגעקוקט צו די פארצווייפלטע יידן, דורשטיקע נאָך א טרייסט-וואָרט. ער האָט גע- פילט, אז אויף אים לייגט איצט דער חוב, זיי אריינצוגעבן א ביסל חיות, בטחון צום עתיד.

— און אויך ווען מ'וועט אונדז אומברענגען, וועט דאָס שארית ישראל אלץ בלייבן. נצח ישראל לא ישקר! מיר וועלן, קאָן זיין, אומקו- מען, ווי ס'זענען אומגעקומען יידן הונדערטער און טונזנטער יאָר פאר אונדז. דעמאָלט האָט מען אויך פונקט ווי היינט, געוואָלט פארלענדן אונדז און ס'איז נישט געלונגען. זייט זיכער, אז ס'וועט אויך איצט נישט גע- לינגען... וויפל יידן מ'זאל איצט נישט אומברענגען, וועט נאָך אלץ בלייבן מער אין צאָל, ווי ס'זענען געבליבן דעמאָלט; איז דאָך על אחת כמה וכמה, אז יידן וועלן זיין אייביק, אייביק וועלן זיי זיין... מ'טאָר נאָר נישט פארלירן דעם בטחון! יידן זענען געווען, זענען, און וועלן זיין, אויך ווען מיר דאָ און נאָך אזעלכע וועלן אומקומען...

סערל איז געבליבן ווי אן אָפגענארטע. צו ערשט האָט זי אויך גע- פילט א טרייסט אין די טענות צו גאָט. זי האָט געפילט די טרייסט פונעם גלויביקן און אומגלויביקן מיט א מאָל. זי האָט זיך געזען, גלייך זי וואָלט געשטאנען אין דער מיטן: צווישן דער תפילה פון ר' משה-לייזער און ר' הערשלען; צווישן יאָ און ניין. צווישן גלויבן און אפיקורסות. צווישן האָ- פענונג און יאוש. זי האָט אויך געהאָפט, געמיינט, און אָט איז גארנישט. דער צוג פאַרט זיין וועגס, וואָס טיפער, וואָס ווייטער. מענטשן האָבן זיך

געשפייזט מיט גלויבן, געוואַלט פאַרויסן די ליידן פון לעבן... און אויך איצט האָט זי געזען, אז דאָס אוועקוואַרפן די תפילין איז אויך געווען א געטלעכע עבודה. די זקנים האָבן געגלויבט, אז זיי טוען עמעצן אָפּ מיטן אוועקוואַרפן די תפילין. מען איז אַרומגעגאַנגען אין דער טונקלער בלינד־דעניש. מענטשן האָבן אויסגעזען ווי אן אויפגעבויט הייזל, אין וועלכן מען האָט פאַרגעסן צו עפענען א פּענצטער, אָדער אַנצוצינדן א לעמפל...

דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט אין איינער א שטאַט מיט א די־טשן נאָמען. אויפן וואַקזאַל איז געווען „יענעמס“ בילד מיט די שוואַרצע וואַנצעס, מיט דעם פּריזור אַריבערגעפאַלן איבערן רעכטן אויג. אויף א טאַול איז געווען אויפגעשריבן: „אַרבעט מאַכט פּריי!“...

אוישווייץ מוז מען אויך איבערלעבן

דער ערשטער געדאַנק, מיט וועלכן סערל האָט די אויגן געעפּנט, איז געווען: נו, וועמענס ריי איז היינט? א יעדער טאַג האָט מיט זיך געברענגט נייעס; אויפגעשריבן נייע נעמען צווישן דער שורה טויטע. אויך אין דעם פּרימאַרגן האָבן עטלעכע העפּטלינגען שוין זיך נישט גע־ציילט צווישן די עסערס. זייער ברויט־פאַרציע איז היינט פאַרבליבן פאַר די לעבעדיקע. אזוי איז עס דאָ, אין אוישוויץ, טאַג נאָך טאַג.

סערל האָט זיך אַרומגעקוקט. יא, דער באַראַק איז דער זעלבער. א שמוציקער לאָד, ערגער פון א חזיר־שטאַל. דאָס קליינע שייבל איז פאַר־שטעקט מיט א שמאַטע. אויף דער הויילער ערד ליגן די העפּטלינגען צו־זאַמענגעקאַרטשעט, צוזאַמענגעדרייט, ווי צעטרעטענע ווערעם. יא, אלע, אלע זענען זיי דאָ מתים־קאַנדידאַטן...

רעכטס פון איר, וואו עס איז געלעגן שאַרי, דאָס מיידל פון בור־דאַפעסט, איז אויך דאָס אַרט שוין ליידיק היינט. נעכטן האָט מען זי אַרויסגעטראָגן. יא, זי איז אויך שוין נישטאַ. אַט אזוי גייט עס מיט דער ריי.

אייערנעכטן האָט זי אַט־אַדאָ, נעבן איר, געדרייט זיך פון איין זייט אויף דער צווייטער און גערעדט פון היץ.

סערל האָט זי נישט געקענט פון פריער, נאָר דאָ. אויסהערנדיק איר געשפרעך מיט זיך אליין, פון היץ, האָט זי זיך באקענט מיט איר. איר ווייסט, ווי אויפריכטיק עס איז א מענטש מיט זיך אליין, ווען ער רעדט מיט זיך גופא? ווען ער דערציילט עפיואָדן פון זיין לעבן, פון זיין עבר פון זיינע ליב־חלומות? פון אזא געשפרעך קאָן א זייטיקער געוואויר ווערן אלץ. אי דאָס איבערגעלעבטע, אי דאָס נאָך נישט איבער־געלעבטע. אי דאָס, וואָס עס געשעט אויף דער וואָר, אי דאָס, וואָס עס געשעט אין אונטערבאוואוסטזיין... סערל איז מיט דער געלעגנהייט גע־וואויר געוואָרן, אן שארי איז געווען א בת־יחידה. איר פאָטער איז גע־ווען פאר דער מלחמה דעפוטאט אין אונגערישן פארלאמענט. זי, שארי, איז געווען א כלה. אין די לעצטע מינוטן פארן טויט האָט זי פאנטאזירט פון אים, איר חתן, גערעדט צו אים מיט צערטלעכע ווערטער, גלייך ער וואָלט דאָ געווען נעבן איר. יא, זי האָט נעבעך פאנטאזירט: „דער אויטאָ איז שוין דאָ? איך פאָר קיין דעברעצין. איך פאָר אהיים. איך פאָר קיין בודאפעסט!“

עס האָט אויסגעוויזן, אן זי איז געשטאַרבן א צופרידענע מיט זיך און פאראיינט מיט יעדן און מיט אלץ. גאַרנישט איז נישט געבליבן פאר איר אומגעלייזט. אלץ, אפילו מיט איר חתן, האָט זי אויך אלץ דער־ליידיקט. יא, זי איז קיינעם גאַרנישט נישט געבליבן שולדיק...

כאָטש סערל איז שוין געוואוינט געוואָרן מיט אַט דעם אלעמען. יעדן טאָג זענען זיי אלץ ווינציקער געוואָרן. דער טיפוס האָט אונטער־געקאָסעט נייע לעבנס טעגלעך. ווי א בייזער ווינט וואָלט אויסגעלאָשן ברענענדיקע ליכט. זעענדיק מיט די אויגן, ווי עס לעשט זיך יעדעס מאָל אויס אן אנדער ליכט, אן אנדער לעבן, דאָך איז פאר סערלעך פריק־רע געוואָרן דאָס ליידיקע אַרט, שאריס. זי האָט זיך נישט געקאָנט צו־געוואוינען מיטן געדאנק: ערשט נעכטן געלעבט און היינט... און היינט?... וואָס איז לעבן?

שטארבן. יא, שטארבן, שטארבן זיי דאָ אלע גלייך, ווי מייזלעך געפאנגענע אין א דראַטענעם מייזל־כאפער. יא, מייזלעך, טויטע מייזלעך, און נישט מער... און ווען האָבן זיי געלעבט?

סערל האָט פאר זיך דערזען איר לעבן פון קריק מיט יאָרן. אין מאַראמאַרעשער שטעטל, ווען זי האָט קיין ארבעט נישט געהאט. דער

פאָטער איז ארויסגעפאלן פונעם האנדל, זיך נישט געקאנט צושלאָגן צו קיין שום מיסחר. געלעבט האָבן זיי דעמאָלט פון דעם נישטיקן פאר-דינסט, וואָס עס האָט זיי אריינגעברענגט דער דאָמינאַנץ-שפּיל.

סערלעך האָט זיך אָנגעהויבן דאכטן, אז זי הערט ווי די דאָמינאַנץ-נער קלאפן אויפן טיש, מען שפּילט... עס האָט זיך איר אויסגעדאכט, אז אָט זעט זי זיי אצינד פאר אירע אויגן די שפּילער, ווי זיי פלעגן זיצן ביי זיי ביים טיש. אָט זיצט שלום, יאנקל, ברוך, און געאַרגע. יא, יענער געאַרגע וואָס קוילעט די חזירים ביי די פארמעגלעכע פויערים און דאָ, ביים דאָמינאַנץ-שפּיל רעדט ער א ריינעם יידיש...

יא, דאָס איז דעמאָלט געווען זייער איינציק פארדינסט... ביי יעדן פערטן קאָן האָט מען אראָפגענומען א ליי פונעם שפּיל, פון דער איינגע-לייגטער באַנק...

עס איז געווען א בזיון. בפרט אז לייבי איז געווען ביי זיי און האָט זיך צו דעם צוגעקוקט, איז עס פאר איר געווען א ווייטיק. עס איז איר געווען א בושע. אויך אפילו איצט, ווען זי דערמאָנט זיך דאָס דאָזיקע בילד, פילט זי ווי דאָס פנים רויטלט זיך ביי איר פאר בושע... דאָס איז געווען איר לעבן. אָבער וואָס האָט מען געקאנט טון, עס אויס-צומיידן?

נישט ווילנדיק קומט איר אויפן געדאנק די פראגע: איז כדאי אזא לעבן נאָך א מאָל אָנצוהייבן?...

אָט איז די-אָ חברטע פון נעבן איר, שארי, געווען פון גאָר אן אנ-דערער וועלט. זי האָט געוואוסט פון גאָר אן אנדער לעבן, פון וואוילטאָג און פארגעניגנס — און געשטאַרבן. יא, זי איז געשטאַרבן. און זי, סערל, איז געבליבן לעבן! ווי מאַדנע דאָס איז. ווי פארשידן איז איין לעבן פון נעם צווייטן? נאָר דער טויט איז דער זעלבער. אָט האָבן זיי געלעבט אזוי פארשידן איינע פון דער אנדערער. איז דאָך איר לעבן געווען אזוי ווייט פון אזא לעבן, וואָס עס האָט געלעבט, למשל שארי, ווי הימל צו ערד, און דאָך איז דאָ דער טויט אזוי אויסגלייכנדיק אזוי אייניק, ווי צוויי טראַפנס וואסער.

אָט דער געדאנק איז עלול געווען נאָך צו פארגרעסערן דעם יאוש. אַפצושוואַכן דעם לעבנס-ווילן, אָן וועלכן זי וואָלט עס גאנץ זיכער נישט אויסגעהאַלטן. זי האָט געזען, אז די וואָס האָבן פארלוירן דעם ווילן צום לעבן די האָבן נישט איבערגעלעבט אפילו איין מעת-לעת. זיי האָבן זיך אויסגעטאַפּעט, די שאַטנס פון די מענטשן, ווי עס טאַפּעט זיך א

חלבן ליכטל אין דער היץ. דאָס איינציקע וואָס האָט זי אויפגעהאלטן ביים לעבן, איז געווען דאָס קליינע, עקשנותדיקע ווילדל צום לעבן. צי איז כדאי אזא לעבן אָנצוהייבן פון דאָס ניי ?! נו, געוויס וועט עס שוין נישט זיין יענץ לעבן, וואָס זי האָט געלעבט. זי איז איבערצייגט, אז סע וועט שוין נישט זיין דאָס, וואָס עס איז געווען. סע וועט זיין א לעבן א נייס, א נייס, וואָס וועט ברענגען זון און פרייד אויך פאר אזעלכע ווי זי. און טאקע דערפאר האָט זי זיך אזוי געקלאמערט אין לעבן.

אויך דאָ, זייענדיק אין לאַגער האָט זי געהאַפּט און געווארט, אז סע זאָל עפעס געשען, אן ענדערונג. עפעס וואָס זאָל א דריי טון אנדערש דאָס „רעדעלע“ פון איר גורל. ווייל, זי האָט געפילט זיך אָפגעשוואַכט, — און אויב סע דרייט זיך אזוי ווייטער ווי ביז איצט — איז זי מאַרגן-איבערמאָרגן צווישן יענע, וואָס רויכערן זיך דורכן הויכן קוימען... זי האָט געפילט, אז סע וועט עפעס מיט איר געשען. סע קאָן און סע מוז געשען, זאָל איר נאָר געלונגען מיטצופאַרן מיט דעם טראַנס-פאַרט, וואָס פירט אוועק עטלעכע טויזנט „העפטלינגען“ אין א נייעם לאַגער, דעמאָלט דאכט זיך איר, איז זי א געראטעוועטע. זי וועט ארויס פון אַט דעם שמוץ, פון דאָ, וועט זי לעבן, איבערלעבן. זי וועט גובר זיין. יא, זי זאָל זוכה זיין נאָר ארויס צו גיין פון דאָ, פון דעם טויטן-גרוב.

זי מוז איבערלעבן, ווייל זי וויל. זי וויל נאָך איין מאָל לעבן, ווייל זי האָט איין מאָל שוין „נישט געלעבט“...

יא, זי וועט לעבן, לעבן —

זי איז געווען כמעט איבערגלויבעריש איבערצייגט, אז ווער סע וויל לעבן — מוז לעבן בלייבן.

די שורה „העפטלינגען“ איז געשטאנען פארן אריינגאנג צום בית-הכסא וואו סע זענען געווען עטלעכע און צוואנציק לעכער. פארשטייט זיך אז דאָס איז געווען ווייניק. דעריבער האָט מען געדארפט שטיין אין דער ריי. די צייט איז געווען באשרענקט און די מענטשן, וואָס זע-נען נאָך מענטשן לכל-הפחות, ווען עס רעדט זיך ויעגן מענטשלעכע פיזיאלאָגישע באדערפענישן — זענען געווען טויזנט מיט עטלעכע הונ-דערט.

דאס מאָל איז מען געווען נאָך מער געאייילט. די בלאַק־עלטסטע זענען ארומגעלאָפֿן איבערן לאַגער שרייענדיק אונטעריאָגנדיק, מע זאָל, חלילה, נישט פארשפעטיקן. עס איז א גרויסער טאָג היינט.

די גאנצע שורה האָט שוין געוואוסט. יעדע גרופע האָט שוין גע־רעדט פון אַט דעם נייעס. זיי האָבן געזען גאנץ פרי, ווען יענער קליי־נער משחית, דאָס דאָקטערל מיט דעם צוויקער, איז אריינגעקומען אין קראַנק־בלאָק, זיך אויסגעצויגן מיט דער גרעסטער באַמיאָנג, כדי אויס־צווען העכער, ווי ער איז אין דער ווירקלעכקייט, און ווי תמיד מיט חניפהשער העפלעכקייט זיך געלאָזט הערן:

— מיינע ליבע, העפטלינגע, ווער ס'איז קראַנק, זאָל זיך מעלדן — וועלן מיר אים שיקן אין א סאַנאַטאָריע; ווער ס'איז געזונט — איז צו וואָס זאָל ער דאָ פאַרלירן אומזיסט די צייט?

פאַר סערלעך, ווי פאַר אלע, איז עס שוין נישט געווען קיין נייעס. זי האָט שוין געוואוסט, וואָס דאָס באַטייט. דאָס הייסט פשוט א נייע סעלעקציע. באלד וועט מען זיי הייסן נאָך א מאָל אויסטון, און נאָקעט ווי די מוטער האָט זיי געהאַט, וועלן זיי אדורכמאַרשירן פאַרן דאָקטערל... זי האָט שוין מיטגעמאַכט אזא דאָקטער־וויויט. דאָס דאָקטערל שטייט אין אזא צייט ביי דער זייט, קוקט זיך צו צו די אויסגעדעווערטע, דארע פרויען־קערפערס, כמעט סקעלעטן מיט נאָקעטע אָפגעשוירענע קעפ. די ברוסטן איינגעפאַ־לענע, ווי לידיקע בייטעלעך, גרויסע בייכער און אויסגעשפיצטע גענע־סן... א ציגיש שמייכלעך צעגיסט זיך איבער זיין פויעריש, פעטן געזיכט, און פון מאָל צו מאָל וואַרפט ער אריין א וואָרט, א באַמערקונג, וואָס איז א האַרבער פסק — אן אורטייל, אונטער דער פאַרעם פון א חווק־ווערטל. אויפן חשבון פון די קוים לעבעדיקע מתים־קאַנדידאַטן.

— לײַנסק, לײַנסק! איר הערט נישט, וואָס מ'רעדט צו אייך?! ...
— קוק נאָר, קוק! די האָט ברוסטן ווי די יידישע ווענוס... איר האָט נישט געהערט פון דער יידישער ווענוס? אַסתר, ועסטערא... ע־ס־ט־ע־רא... האַ־האַ־האַ!

— לײַנסק, לײַנסק! איר זענט יאָ קראַנק, פאַר וואָס ווילט איר נישט גיין אייך קורירן אין דער סאַנאַטאָריע?

די העפטלינגען, קראַנקע, אָפגעשוואַכטע, האָבן זיך באַמיט צו גיין גלייך, נישט צו וואַקלען זיך. אויסצווען געזונט, טויגלעך צו דער אַרבעט.

צו גיין „רעכטס“ — אין אן ארבעטס-לאגער. „לינקס“ — דאָס האָט שוין א יעדער געוואוסט. דאָס איז רויך, אין קרעמאטאָריע אריין... דעם דאָק-טערלס „לינקס“ איז געווען א טויט-אורטייל. כאָטש גערופן האָט ער עס א קוריר-אַרט, א „סאנאטאָריע“.

און צו מאַל האָט ער אונטערגעוונגען א רוסיש לידל „עי הוכניאם“. דערמיט האָט ער געוואלט אידענטיפיצירן די יידישע קרבנות זיינע מיט די באַלשעוויקעס, מיט וועלכע זיי פירן אזא זיגערישע מלחמה... קיין אנדער רוסיש לידל האָט ער נישט געקענט, האָט ער צוגעברומט, בשעת די נאָ-קעטע פרויען האָבן שפאצירט פאר אים:

— הע-עי הוכניאם! הע-עי הוכניאם!

דאָס האָט געוואלט זיין א מין ליצנות: יא, מיר ווייסן, אז אלע יידן זענען באַלשעוויקעס, נאָר מיר קענען אויך רוסיש, די רוסן זענען היינט אונדזערע...

מיט א מאַל האָט סערל באמערקט א געזיכט, א באקאנטס. דאכט זיך, יא, נאָר זי קאָן זיך נישט דערמאָנען, ווי רופט מען זי?... צווישן דער שורה קעפ פון מיידלעך, אָפגעשוירענע, האָט זי דער-בליקט א קיילעכדיק געזיכט. יא, עס איז רייזל, איר קוזינע. זי לעבט?! זי האָט זיך אדורכגעשטויסן צווישן די מיידלעך, זיך צוגעשארט צו רייזלען. זי האָט זי דערזען, איז ווי גלייך זי וואָלט געזען א שטיק וועלט, פון דער אלטער, אין דער היים. רייזל איז פאר איר איצט גע-ווען נישט א מיידל סתם אזוי, א קוזינע צי א חברטע, נאָר זי איז געווען פאר איר א שטיק פארגאנגענהייט, ווען מענטשן זענען נאָך „מענטשן“ געווען.

זיי האָבן זיך ארומגעכאפט און אויסגעבראַכן אין א געוויין.

— רייזל, דו לעבסט?

— סערל, דו?!

— וואָס טוסטו דאָ?

— איך בין שוין דריי חדשים דאָ. און דו?

— איך אויך דריי.

און זיך נישט באגעגנט ביז איצט — און דאָ אין אָפּטריט! ... איך

האָב נישט געגלייבט, סערל, אז דו לעבסט נאָך.

— פאר וואָס האָסטו נישט געגלייבט?

— איך האָב דיך געקאָנט פאר איינער, וואָס זעט שוין פון לאַנג
נאָך דאָס לעבן ווי אן איבעריקע זאך, איז פארשטייטן מיך — ווי זאָל
איך זאָגן? — דאָ לעבן שוין נישט אזעלכע. דאָ לעבן נאָר די, וואָס
רייסן זיך מיט געוואלד צום לעבן, מיט די ציין און מיט די נעגל —
מ'דארף דאָך האָבן אן אייזערנעם ווילן...

— יא, רייזעלע ליבע, אזוי איז עס. איך האָב אויך נישט גע-
גלייבט קיין מאָל, אז איך, וואָס בטבע בין איך געווען אזא פעסימיסטן,
וועל דאָ, אין דעם טינוף, אין דעם לעבעדיקן בית-הקברות מיט א מאָל
ליב באקומען דאָס לעבן, אויף וועלכע איך וואָלט פריער געשפיגן. יא,
איך האָב זיך געביטן.

— וועמען האָסטו נאָך פון דייניקע ?

— פון מייניקע? כ'ווייס נישט. אפשר איז נאָך דאָ עמעצער, אפשר
לעבט נאָך עמעצער פון מייניקע ערגעץ אין אן אנדערן לאגער ? פון
קיינעם ווייס איך נישט, און דאָך וויל איך לעבן. אזוי איז עס שוין:
ווי נענטער דער מענטש איז צום טויט, אלץ טייערער איז אים דאָס
לעבן. מיר איז דאָס לעבן היינט טייערער, ווי כ'האָב מיר געקאָנט אמאָל
פארשטעלן. יא, כ'וויל איבערלעבן, פאר יעדן פרייז וויל איך איבערלעבן.
איך וויל דערלעבן יענעם טאָג, ווען אונדזערע שונאים וועלן די מפלה
האָבן... האָסט געהערט, רומעניע איז אויפגעשטאנען קעגן די „אש-
כנזים“ ? יא, סע שמועסט זיך אין גרויסן.

— רומעניע האָט זיך שוין באפרייט. סיגעט איז אוודאי אויך
שוין באפרייט?

— יא, רייזעלע, גאָר בקרוב וועלן מיר אויסטון דעם געלן מגן-דוד
און איבערלאָזן „אויסשוויץ“, זאָלן „זיי“ דאָרט „שוויצן“ אינעם לאגער.
מיר וועלן אהיים גיין... דאָס איז נאָך דער איינציקער ווילן מיינער:
אהיים, אהיים. איך זאָל מיך ווייזן, אָט בין איך שוין געווען טאקע ביים
רוח אין די ציין, ווי מ'זאָגט, אז דאָך בין איך דאָ. איך לעב, איך
בין צוריק געקומען...

ווען זי האָט גערעדט, סערל, האָבן איר די אויגן געבלישטשעט.
זיי האָבן זיך געבאָדן אין טרערן, טרערן פון האָפענונגספולער פרייד.

— וועמען וועסטו עס ווייזן, וועמען? ווער, מיינסטו, ווארט אויף
אונדז ? צי מיינסטו, אז עס קוקט נאָך אונדז ארויס עמעצער, מע זוכט
אונדז מיט ליכט ? ...

— כ'חיים עס. נאָר דאָ, אינעווייניק, אין האַרץ ביי מיר — סערץ האָט געוויזן מיטן פינגער אויפן האַרץ — פיל איך דאָך, אז דאָס וועט זיין דער גליקלעכסטער טאָג, ווען איך וועל אהיים קומען.

סערץ האָט עס איר נישט געקאָנט זאָגן, אלץ וואָס זי האָט גע- פילט. זי האָט געזוכט ווערטער און נישט געפונען פאר דעם קיין נאָמען. וואָסערע מאַטיוון דאָס לעבן זוכט זיך אליין ארויס, תירוצים צו נארן דעם מענטשן? נו, טאקע, וועמען וועט זי עס טאקע ווייזן, „אז זי איז גע- קומען“, לייבין? ווער ווייסט, וואו ער שלאָגט ערגעץ אָן?

זי אפשר גאָר וויל זי זיך ווייזן פאר יענע, וואָס האָבן געקוקט גלייכגילטיק, ווען מ'האָט די יידן דעפארטירט און זיי האָבן דעמאָלט נישט געלאַכט און נישט געוויינט?...

יא, דאָ אין בית-הכסא דארף מען באַטראַכטן דאָס לעבן. דאָ איז עס אינטערעסאַנט. דאָ האָט עס די ריכטיקע ווערט... הגם דאָ איז מען ווי אַ בהמה. ס'איז דאָך פשוט: אז מען עסט ווי אַ בהמה, מען שלאָפט ווי אַ בהמה, מען גייט ארויס ווי אַ בהמה — איז טראַכט מען ווי אַ בהמה, ווי אַ צווייפטיקע בהמה...

...זיי האָבן זיך שוין מער נישט צעטיילט. אין איינעם זענען זיי שוין געגאַנגען.

ביידע האָבן זיי דורכמארשירט פארן דאָקטערץ. אויסגעצויגן, כמעט מיליטעריש, מיטן קאַפּ ארויף, צו ווייזן זיך „געזונט“, „טויגלעך“.

ביי סערלען האָט עס אַ כאַפּ געטאָן ביים האַרצן, גלייך עמעצער וואָלט איר מיט אַ צוואַנג די ברוסט איינגעביסן, ווען דאָס דאָקטערל האָט זי אדורכגענומען מיט זיינע רוצחישע בליקן. דאָכט זיך, אז ער האָט געוואָלט עפעס זאָגן און —

סערץ האָט זיך געוואונדערט: איצט האָט זי פאר זיך אַט די דאָ- זיקע מערדער און איר ווילט זיך מערער „נקמה“ נעמען אָן יענע, וואָס האָבן נישט געשמייכלט און נישט געקריצט מיט די ציין, נאָר געקוקט גלייכגילטיק ווי מען פירט אוועק די יידן... אפשר האָבן זיי געטראַכט אויף די איבערגעבליבענע פארמעגנס?...

יא, די בעסטע „נקמה“ וועט זיין, אז זי וועט זיך צוריק קערן. זי וועט קאָנען זיך ווייזן —

זיי זענען אדורך. רעכטס. זענען אוועק אין אַן אַרבעטס-לאַגער.

באפרייאונג

באלד אין דער פרי האָט זיך עס אָנגעהויבן.
אמת, די בלאַק־עלטסטע האָט די מענטשן אויפגעוועקט, ווי גע-
וויינטלעך, ארויסגעפירט צום אפעל. אָבער מען האָט תיכף געזען, אז
עס איז נישט דאָס, וואָס עס איז געווען. אן אנדער מאָל האָט מען גע-
דארפט אָפּשטיין ביים אפעל אויך א שעה; האָט עס געמעגט רעגענען,
שנייען — אין מען געשטאנען.

דאָס מאָל האָט זיך עס געענדיקט מיט געמאכטער איילעניש, גלייך
מע וואָלט געווען מיט עפעס אנדערש פארנומען. די העפטלינגען האָבן
עס באמערקט. זיי האָבן געזען, אז די קולות פון די אער־אפלאנען זע-
נען היינט אנדערש און דאָס פארנומענקייט פון דער וואך איז אויך אנ-
דערש היינט. אלץ איז אנדערש, אלץ. אפילו דער הימל איז היינט טי-
פער, בלויער ווי אן אנדער מאָל. די זון, די אָנהויב־מייאיקע, לוסטיקע,
האָט היינט געשמייכלט אויך צו די גרויע מענטשן מיט די בלייכע גע-
זיכטער, וואָס האָבן פארגעסן שוין ווי אזוי עס זעט אויס א טאָג א
זוניקער, א יום־טובדיקער.

פון די געזיכטער פון די עס־עס־לייט האָט מען אראָפגעלייענט,
אז עפעס איז געשען. די העפטלינגען האָבן זיך אָנגעהויבן צו שושקען
און צו סודען.

— וואָס איז היינט עפעס דער מער?

— עפעס האָבן די „אשכנזים“ אראָפגעלאָזט די נעז...

— ס'איז זיי אריין פליי אין דער נאָז!...

— האָסט געזען די פראנצייזישע העפטלינגען! זיי האָבן אויך עפעס
דערשנאפט.

און אין דער אמתן האָבן טאקע די פראנצויזישע העפטלינגען
דערשנאפט עפעס. מאלא, דער וואָס האָט זיך ליב געהאט צו חברן מיט
די יידישע מיידלעך, כאַטש כאַפן א שמועס צווישן די דראַטן, האָט
דערפארן ערגעץ דאָרט אין דער פאבריק, וואו ער האָט געארבעט, אז
היינט, צוויי א זייגער טרעט אריין די אָפיציעלע קאפיטולאציע. די
דייטשן האָבן קאפיטולירט. אין דער פאבריק האָבן געארבעט פארשידענע
מענטשן, פארשידענע נאציאנאליטעטן, מיט פארשידענע פארבינדונגען.

און עכ האט געהייסן, אז ערגעץ אין א ווינקל פון דער פאבריק זאָל
געווען זיין א ראדיאָ-אפאראט. אזוי ארום האט זיך פארשפרייט פון
מאָל צו מאָל א נייעס, א פראַנט-באריכט.

מארא האט דעם סוד נישט געקאנט אויסבאהאלטן. ער איז גע-
קומען פון דער שטאָט מיט פולע טאשן טשאַקאָלאד, ער האט עס אויס-
געטיילט פאר די מיידלעך און אריינגעשושקעט דעם „סוד“ אין יענער
זייט פון דער דראַטענער פארצוימונג.

— ס'זאָל צווישן אונדז בלייבן...

— נאָר דיר זאָג איך עס...

— לעת-עתה טאָר מען קיין טומל נישט מאכן, — די דייטשן
קאָנען אונדז נאָך אויסשיסן אין לעצטן מאָמענט...

דער סוד האט זיך אָבער דאָך פארשפרייט. די לופט איז געוואָרן
געדיכט, אַנגעלאָדן, פארטויבט פון קולות, פון געלעכטער, פון גע-
וויינען, פון פרייד. די מענטשן האָבן זיך נישט געקאָנט באַרואיקן.
זיי האָבן געטומלט, גערעדט פון עלטערן, א שוועסטער, א ברודער.
מענטשן דערוואַקסענע האָבן זיך דערזען מיט א מאָל ווי קינדער, מיט
קליינע השגות, מיט קליינע פרעטענציעס צום לעבן — פאר גרויסער
פרייד. מענטשן וואָס זענען געווען, דאכט זיך, פארשלאַפּט א יאָר צייט
אין די אַרבעטס-לאַגערן, האָבן זיך מיט א מאָל אויפגעוועקט. זיי האָבן
אַנגעהויבן רעדן הויך, זינגען און לאַכן. זיי האָבן אַנגעהויבן, אזוי אין
דער שטיל נאָך, צו לעבן...

סערל האט זיך געוואונדערט אויף זיך אליין. וואָס איז עס געשען
מיט איר? אזוי פיל צייט איז זי געווען צווישן די ווינציקע מונטערע,
מיט א שטאַלענעם ווילן צום לעבן, און היינט, היינט איז זי, דאכט זיך,
ווי אן אנטוושטע. יא, נאָר אדאנק דעם שטארקן ווילן איז זי דאָך גע-
בליבן לעבן און אויסגעהאלטן די אלע איבערקומענישן. איז זי דאָך פון
פריער, קריק מיט יאָרן, געווען א שוואַכיקע. און דאָך האט זי אויס-
געהאלטן אין אזעלכע שרעקלעכע באדינגונגען, וואָס געזונטערע פון איר
האָבן עס נישט אויסגעהאלטן. יא, ווייל זי האט געוואָלט דערלעבן דעם
דאָזיקן טאָג, ווען זיי וועלן באַפרייט ווערן. נו, אַט זענען זיי באַלד פריי,
זי האט עס דערלעבט און... וואָס האט מען? זי האט זיך צוגעקוקט, ווי
אנדערע האלדזן זיך און קושן זיך פאר פרייד, און עס האט איר אויסגע-
זען מאַדנע. פאר וואָס? האט זי דאָך אויך געהלומט פון אַט דעם טאָג,

ווען ער וועט אַנקומען, וועט זי טון אזוי און אזוי — זי וועט זיין איבער-
גליקלעך. און היינט?

א חברטע האָט זי אָפּגעשטעלט:

— סערל, וואָס איז עס מיט דיר, דו פרייסט ד'ך נישט?

— וואָס הייסט נישט? איך פריי זיך גלייך מיט אלע.

— גלייך מיט אלע?! דאָס זעט זיך נישט אויף דיין פנים.

— אַט וואָס, כ'פריי זיך גלייך מיט אלע, נאָר מיט מיר, דאכט זיך,

געשעט פונקט דאָס פארקערטע ווי מיט די אנדערע. יענע האָבן פאר פרייך

פון דער בשורה צוריק באקומען זייער לעבעדיקייט. זענען מונטערער,

יונגערער. איך, ווידער, האָב פארלוירן יענעם לעבנס-ווילן, וואָס האָט

מיך ביז איצט געשטארקט און אויפגעהאלטן. איך הייב איצט אָן ווידער

דאָס זעלבע לעבן מיט וואָס כ'בין געווען געוואוינט פאר דער מלחמה. די

„אלטע“, דאָס ערנסטע קינד... איך וויל זיך פרייען צוגלייך מיט אלע,

וואָס מיר זענען באפרייט געוואָרן און די וועלט איז פטור געוואָרן פון

דער פאשיסטישער בעסטיע. פארשטייט זיך, אז דאָס איז א גרויסע

פרייד פאר יעדן און אויך פאר מיר צווישן די אנדערע. אָבער ס'נעמט

זיך צו מיר נישט קיין פרייד. כ'פיל זיך טאקע אין מיטן דער שמחה, אָבער

ווי א פרעמדע, גלייך נישט מיך מיינט מען. איך קוק זיך צו צו דעם אלע-

מען ווי א גאסט אויף א פרעמדער חתונה. דאָס לעבן אונדזערס, אָדער מיינס,

ענדיקט זיך נישט מיט דעם. אדרבה, עס איז ערשט דער אָנהייב. דער

קאמף ווארט אויף מיר ערשט פון איצט אָן, נאָך מער פארשארפט, אפשר

אונטער אנדערע פאַרמען. ווייל די נייע וועלט דארף מען ערשט אויפבויען.

ס'איז נישט גענוג נאָר אַנצוקוקן די חורבות, וואָס בלייבן נאָך דער

מלחמה. מע דארף בויען און נאָך מער אויפבויען דאָס נייע לעבן. אַט פאר

וואָס איך בין, גלייכצייטיק מיט דער פרייד פון דער באפרייאונג, אויך

באזאָרגט פון דער צוקונפט, וואָס דערווארט אונדז, סיי פערזענלעך,

יעדן איינעם, זיינע פערזענלעכע משפחהדיקע וואונדן, סיי מיט געזעל-

שאפטלעכע, נאָך נישט פארהיילטע וואונדן...

— וואָס טויגן די פילאָזאָפיעס? אַט איז מארא. ער הענגט שוין ארויס

א רויט פענדל אויפן בלאַק.

— דאָס איז נישט קיין פילאָזאָפיעס. דאָס איז א פשוטער חשבון,

א מאטעמאטישער...

— דו מיט דיין מאטעמאטיק!...

— ניין, נישט מיט „מיין מאטעמאטיק“. זאלסט וויסן, אז אזוי איז עס. דאָס איז אונדזער אלעמענס מאטעמאטיק. אמת, מיר זענען באפרייט געוואָרן. מיר קאָנען זיך פרייען דערמיט. אָבער מיט דעם איז נאָך נישט אלץ געענדיקט. געענדיקט האָט זיך נאָר איין קאפיטל, און ס'ע וועט זיך אָנהייבן א צווייטס, אן אנדער קאפיטל...

ארום מאראן האָט זיך ארומגעזאמלט א רעדל מענטשן. ער מיטן רויטן פענדל אין די הענט, און דער עולם ארום אים האָט געיובלט. סערל האָט אויך געיובלט צווישן זיי.

צוריק אהיים — וואוהין ?

סערל איז געזעסן אין צוג, וואָס האָט זיך געגרייט שוין מער ווי א האלבן טאָג, אדורכצומאכן די קורצע רייע פון קלוזש קיין אראדעא. זי האָט געווארט, אז דער צוג זאָל שוין ענדלעך א מאָל זיך א טרייסל טון און זיך לאָזן לויפן, אהין, נענטער צו איר היים, אין יענער ריכט-טונג, וואוהין זי האָט שוין געהאט אזעלכע שוואכע אויסזיכטן צוריק צו קומען, כאָטש זי האָט אזוי שטארק דערצו געגארט.

קלוזש, די הויפטשטאָט פון טראנסילוואניע. דאָ איז געווען א לייטישער באנהויף פאר דער מלחמה. א היימישער, מען קאָן זאָגן א פריינדלעכער. היינט אָבער, אין ניינצן פינף און פערציקער יאָר, תיכף נאָך דער מלחמה, איז דער באנהויף געווען נישט מער ווי א בית-עלמין אויף וועלכן די מצבות זענען אומגעפאלן און מען דערקענט נישט די מציצה פון קבר צו קבר... די געביידעס זענען געבליבן סקעלעטן, ארום וועלכע ס'ע ליגן הויפנס ציגל מיט קאלעכדיקן שטויב. און עס דאכט זיך, אז א פארבייפאָרער וואָס קומט אָן אהער, טוט א קוק און פאָרט ווייטער. ער גייט נישט א מאָל אריין אין שטאָט.

אין וואגאָן איז געווען פינצטער. די מלחמה האָט איבערגעלאָזט די וואגאָנען, אי אָן לאָמפן, אי אָן שויבן. איז אין טייל פענצטער געווען א ברעטל, צוויי און אין טייל פענצטער איז איבערגעבליבן א פרייער אריינג-

גאנג פארן קילן הארבסטטיקן ווינט, וואָס האָט זיך איינגעגעסן אין די קערפערס פון די מידע, נישט אויסגעשלאָפענע פאסאזשירן.

די אייזנבאנער זענען ארומגעגאנגען מיט די פאררייכערטע לאמטע-רנס אין די הענט, פון איין עק צוג צום צווייטן. איין מאָ פארויכערט אז אַטאַט פאַרט אָפּ דער צוג, און איין מאָל ארויסגעזאָגט דאָס גאנצן אמת, אז מע ווייסט נישט לעת-עתה, הגם עס איז שוין האלבע נאכט, גענוי די שעה, ווען דער צוג וועט אַפּפּאַרן,

סערל האָט זיך געמאכט א פירוואָרף: צו וואָס האָט זי געדארפט מאכן אַטאַ דעם שווערן וועג, זוכן באקאנטע, אויפן סמך פון „זאָגעכ-צער“? זי האָט געווען באדארפט גלייך אַפּפּאַרן, אזוי ווי זי איז נאָר אריי-בזר די אונגערישע גרענעץ, פון אראד קיין אַראדעא, און פון דאָרט קיין סיגעט...

דער וואָגן איז געווען פול געפאַקט מיט פארשידענערליי מענטשן. מיט רומענישע סאַלדאַטן, וואָס פאַרן אויף אורלויב; פויערטעס, וואָס פאַרן צוריק אין דאָרף אריין, נאָך דעם ווי זיי האָבן פארקויפט די עופות, צי אנדערע פראָדוקטן; אונגערו, וואָס רעפאטריאירן זיך צוריק אין זייער אלטער טראנסילוואנישער היים. רוטענער, פארשטעלטע אין סאָוועטישע סאַלדאַטן, כדי צו האָבן צוגאנג צו אלעמען; יידישע יינגלעך און מיידלעך, וואָס קערן זיך ערשט צוריק פון די קאַנצענטראַציע-לאַגערן. אין וואָגן איז געווען אן ערב-רב, א געמיש פון געמיטן. קודם האָבן אלע גערעדט, יעדער האָט געפלאפלט אויף זיין לשון: אויף רומעניש, אונגעריש, רוסי-ניאקיש און יידיש. דערנאָך איז שטילער געוואָרן. טייל האָבן איינגעדרי-מלט, אנדערע זענען מיד געוואָרן פון לאַנגווייל, זענען זיי אנטשוויגן געוואָרן. בלויז די עטלעכע יידישע, יונגע, צוואנציק יעריקע יינגלעך און מיידלעך הערט מען נאָך שעפטשען, לאַכן דערשטיקט. זיי שעפטשען זיך אין די אויערן און מיט דער געלעגנהייט גנבעט מען צו א קוש. דאָס הייסט, אז אין אָנהויב האָט מען דעם קוש געגנבעט און דערנאָך האָט מען זיך געקושט מיטן גאנצן חשק, מיט אן אַפּקלינגענדיקן צמאַקען.

יונגע יידישע קינדער האָבן איבערגעלעבט דעם היטלעריסטישן גיהנום און איצט, נאָך דעם ווי זיי זענען ניצול געוואָרן, קומען זיי צו-ריק פון יענער וועלט. איז האָבן זיי געוואָלט לעבן, לאַכן, פרייען זיך, הגם עס איז בכלל נישט אזוי שטארק פריילעך געווען אויפן האַרצן. זיי האָבן געוואָלט זיך לוסטיק מאַכן — כאַטש עס איז נישט געווען פאר וואָס. ווייל הגם אויסערלעך זענען זיי געווען גאַנצע, אָן אן אַנזעעוודיקן מום,

זענען זיי אבער איבערלעך, מאַראַליש, געווען אינוואלידן. דער קערפער זייערער האָט טאַקע אויסגעזוּן גאַנץ, אָבער די נשמה זייערע איז געווען אמפּוּטירט און ביי אַיינעם מער, און ביי אַיינעם ווייניקער, צעריסן אויף שטיקער...

סערל איז געזעסן נעבן א יונגן אונגער, נישט קיין ייד. זי האָט זיך באַקענט מיט אים אַט-אַ-דאָ אין וואַגאַן, דערקענט אין אים א לייטישן בחור, וואָס האָט איר געהאַלפֿן זיך אוועקזעצן נעבן אים, ארויפלייגן אירע זאַכן אויף דער פּאַליצע. האָט זי אַקצעפּטירט זיין העפּלעכקייט און זיך באַזעצט נעבן אים, צו פּאַרן אונטער זיין השגחה, ווייל זי האָט דערקענט אין אים, אז ווי עס ווייזט אויס, אן אַרבעטאַרער, איז פּריינדלעך צו איר, א ביסל איבערגעטריבן, דווקא צוליב דעם, וואָס ער האָט געוואוסט, אז זי קומט איצט פון דייטשער פאַרשיקונג. און עס האָט זיך ווי ארויסגעפילט, אז ער פילט זיך שולדיק אין דעם, וואָס די אונגערן האָבן זי דעפּאַרטירט... ער אן אונגער — זי א יידישקע... זי האָט דערציילט א ביסל פון אירע איבערלעבענישן אין דייטשן לאַגער און ער האָט אויסגעהערט, אויסגעהערט און אָפּגעשיקט פון מאָל צו מאָל א קללה, אי די דייטשע אי די אונגערישע פּאַשיסטן, וואָס האָבן געהיט דעם יידישן געטאָ איידער מען האָט זיי נאָך פאַרשיקט קיין דייטשלאַנד.

דערנאָך איז זי אויך אנטשוויגן געוואָרן, סערל, און געקוקט אזוי פאַרטראַכט אין טונקעלן חלל פון וואַגאַן. אירע מחשבות, פאַרפּלאַנטערטע, האָבן זיך געבאַמבלט אזוי אומגעסדרטע, צעריסענע, זיי האָבן געוואָלט, די מחשבות, ציען א פּאַדעם פון אַט דעמאַלט אָן, ווען מען האָט זיי, די יוגנט, פאַרלאָדן אין וואַגאַנען און אָפּגעשיקט קיין דייטשלאַנד, ביז איצט, ביז צום געלעכטער און די ליבעס-קושונגען פון אירע איצטיקע מיטרייזנ-דיקע, אומבאַקאַנטע חברים און חברטעס, וואָס פּאַרן אַט-אַ דאָ מיט איר אין וואַגאַן — און פאַרוויילן זיך אזוי געשמאַק...

און הגם זי איז דאָך שוין געוואוינט געווען דערמיט, איז עס איר דאָס מאָל אויסגעקומען מאַדנע די איבערטריבענע לעבעדיקייט, דאָס צמאַקענדיקע קושן זיך פון די יינגלעך און מיידלעך נעבן איר.

זי האָט זיך פאַרטראַכט צו דערגרונטעווען די סיבה: איז עס דער רעזולטאַט פון דער אזוי פיל יאָרן געצוימטקייט פון די פרומע עלטערן, וועמענס השגחה זיי פילן שוין איצט נישט, זענען זיי אריבעגעגאַנגען צום אנדערן עקסטרעם, וואָס גרענעצט זיך מיט כמעט אויסגעלאָסנקייט?...

צי איז עס לייכטזין פשוטער, אומשולדיקער, קינדערישער און אפשר גאר קרענקלעכער; וואָס איז דער חידוש? און אין געדאנק ביי איר האָט זיך אויפגעוויקלט דאָס בילד, ווען זיי האָבן, כמעט מיט א יאָר צוריק, נאקעטע אָפגעשוירענע אדורכמארשירט פארן דאָקטערל...

אינסטינקטיוו כמעט האָט זי אדורכגעגלעט מיט די פינגער פון איר רעכטער האנט איבערן נומער, וואָס איז געווען אויסטאטואירט אויף איר ליינקער האנט, און כאַטש זי האָט אים אין דער פינצטער גישט אָנגעזען, האָט זי אים געלייענט פון זכרון: „A צוועלף, נול, צוויי און זיבעציק“... יא, עס איז פאטאלאָגיש דאָס איבערגעטריבענע לוסטיק זיין פון די יינגלעך און מיידלעך, האָט זי געוואָלט באהויפטן. עס איז דער רעזולטאט פון אן אומדערטרעגלעכן יאָר פון גרויזאמע איבערלעבענישן. פיזישע אָפֿי געשוואכטקייט און מאַראַלישע פוסטקייט, — גלייך א באַמבע וואָלט אויפגע-ריסן אין סאַמע מיטן פון זייער יונגער נשמה... זיי לעבן אויף אן אנדער-רער וועלט, וואוהין זיי זענען פון דעם אויפרייס פון דער „באַמבע“ גע-שליידערט געוואָרן. זיי זענען איצט אנדערש מיט זייערע אויגן, הערן עס אנדערש און פארשטייען אנדערש דאָס לעבן. האָט דאָך דאָס לעבן מיט זיי גילעבט אן אנדערן אַלף-בית, ווי געוויינטלעך מיט אנדערע דורות, אפילו אנדערש ווי ביי „מענטשן“ בכלל...

און סע קאָן זיין, אז זיי טוען עס האלב באוואוסטזיניק און דער אינסטינקט העלפט זיי נאָר צו. זיי ווילן זיך דאָס מאַל איינמאַנען דאָס גישט אויסגעלעבטע לעבן. זיי ווילט זיך פארגעלטיקן פאר די אזוי פיל פייניקונגען און ליידן, וואָס זיי האָבן איבערגעליטן אין דער גאַנצער צייט — איז קושן זיי זיך, צמאַקען אויפן הויכן קול, גישט רעכענענדיק זיך מיט קיינעם, גלייך די מיטרייזנדיקע וואָלטן בכלל גישט עקזיסטירט פאר זיי. פאר וואָס? ווייל דאָס לעבן דאַכט זיך זיי אויס צו קורץ, מוז מען זיך איילן, אויסנוצן די צייט. יעדע מינוט, יעדע סעקונדע, וואָס פארגייט, איז דאָך א שאַד צו פארלירן...

זיי רעכענען זיך גישט מיט קיינעם. קיינער פון די ארומיקע עקזיסט-טירט גישט פאר זיי, ווייל אַט-אַט האָבן זיי אויך שוין גישט עקזיסטירט פאר קיינעם.

און זי האָט זיך דערמאַנט, אז וויפל מאַל האָט זי דאַרט אין לאַ-גער חרטה געהאַט, וואָס זי האָט געלעבט אין אירע יונגע יאָרן צוריק-געצויגן פון יינגלעך. וויפל מאַל האָט זי זיך פירגענומען, אז אויב זי וועט א מאַל ניצול ווערן פון יענעם גיהנום, דאן וועט זי לעבן אנדערש,

ווען אויך פאר טייל מענטשן וועט עס אויסזען אויך הפקרדיק? ... נויא-אצינד טראכט זי שוין ווידער אנדערש. אצינד טראכט זי שוין ווידער „נארמאל“. נו, איז עס זי, איינע מיט געצוימטע געפילן. אבער יענע דארט, פון דער צווייטער באנק, נעבן איר אין וואגאן, טראכטן אפשר נאך אלץ אזוי וועגן לעבן, אויך היינט.

און ווער ווייסט, ווער גערעכט איז? סערל האָט אויף א וויילע א טראכט געטאָן, אז זי האָט נישט קיין רעכט צו פארארטיילן זיי, די חברטעס אירע. קיינער האָט נישט קיין רעכט, זיי צו ארטיילן און אור-דאי נישט — פארארטיילן... ווייל ווער קאָן ארטיילן איבערן לעבן, אויף וועלכן מען איז קיין בעל-בית נישט? ...

...סערל האָט נישט געהערט, ווען דער לאַקאַמאַטיוו האָט זיך גע-זעגנט פון דער שטאַט קלוזש מיט א לאנגן פייף און זיך גענומען ציען, פויל, ווי א וואַרעם. ער איז געפאָרן פאמעלעך, הוידענדיק די פאסא-זשירן... זי איז אויך אנטדרימלט געוואָרן. נעבן איר האָט געוואכט דער אונגערישער בחור, אָן וועמען זי האָט זיך אָנגעלענט דעם קאַפּ. ער איז געזעסן ווי פאראליזירט, זיך נישט גערירט, כדי זי נישט אדורכ-צואוועקן.

חורבה-איין — חורבה-אויס, איז געשטאנען אן איינגעהויקערט הייזל. פארן דעפארטירן איז עס געווען א יידיש הייזל. איצט, ווען סערל און אנדערע האָבן זיך צוריקגעקערט פון „יענער“ וועלט, זעט עס אויס, גלייך א מבול וואלט עס אָנגעטראָגן, פון ערגעץ ווייטע מרחקים און עס געלאָזט אזוי, אויף גאַטס באראָט, פארלאָזן פון א יעדן לעבע-דיקן נפש; א שטייגל, אראָפגעוואָרפן פון א בוים — די פייגל זענען פארטריבן געוואָרן...

די טירן זענען נאָכגעהאַנגען ווי אונטערגעבראַכענע פיס ביי נע-וודנע הינט. דעם ריגל האָבן „גוטע“ שכנים געפרוואוט, וועלכע האָבן געהאלטן, אז אויב די בעלי-בתים זענען אוועק קיין אוישוויץ אָדער בעל-זען, פון וואו זיי וועלן קיין מאָל זיך נישט צוריק קערן — איז דארפן זיי, די „גוטע שכנים“ ירשענען דאָס איבערגעבליבענע ביסל אַרעמקייט... דאָס ביסל יידישע אַרעמקייט...

מער ווי א יאָר צייט האָט געפּאַכעט דער ווינט מיט די אַנשוּיבנ-
דיקע פענצטער-פּליגל, אויסגעלופּטערט דעם אַנגעשטאַנענעם וויי —
אַבער דאָך איז יעדע שטוב געבליבן אַנגעזאַפּט מיטן אומעט, וואָס עס
האַבן איבערגעלאָזט די בעלי-בתים, ביים פּאַרלאָזן זייער היים.
און עס האָט זיך געדאַכט, אז נאָך איז פּאַרבליבן אין חלל פון די
פיר ווענט — מען קאָן אים כמעט אַנטאַפּן! — יענער לעצטער בליק,
ווען זיי, די אומגליקלעכע, האָבן זיך געזעגנט פון זייער היים צום לעצ-
טן מאָל און אוועק אין ווייטער ווייט.

יא, אַט-אַ דאָ, צווישן די פיר ווענט, האָט א יידישע משפּחה גע-
לעבט, געפּראַוועט אירע יום-טובים מיט אירע תּשעה-באַבן, לוסטיקע שב-
תים און סתם גרויע וואַכעדיקע טעג, געזונגען זמירות און ווען געזאַגט
איכה מיט קינות — אין ליידן און אין פּריידן. און אויף איין מאָל האָט
דער אשמדאי זיך אריינגעמישט און א סוף געמאַכט צו אַט דעם אלע-
מען. געבליבן זענען נאָר די פּוסטע ווענט, וואָס האָבן געשוויגן אין זיי-
ער טרויער. און, דאַכט זיך, אז אויך זיי האָבן געבענקט נאָך א היי-
מישן, ער זאָל זיך אומקערן צו זיי, און פּאַרשטיין דאָס שווייגן זייערס,
דאָס פּיינפולע.

א היימישער, ווייל נאָר א היימישער האָט עס געקאַנט פּאַרשטיין.
פּרעמדע? א, ניין, פּרעמדע האָבן נישט באוויזן צו פּילן, אז דאָ
האַבן לעבעדיקע מענטשן געוואוינט, מיט בשר-ודמדיקע באגערן, און
אז ערגעץ אין א שפּאַרע ליגט נאָך פּאַרגליווערט א בראשית-דיק-היילי-
קער אַפּקלאנג פון א פּריש-געבוירענעם קינדס א געוויין, אן אַפּשפיג-
לונג פון אן אומשולדיקן קינדערישן שמייכל, ביי וועלכן עס האָט אמאָל
אויפגעצאַפּלט א מוטערלעך הארץ — א, ניין, פּרעמדע האָבן דאָס נישט
געקאַנט אנען אפילו.

פּרעמדע, אז זיי זענען אריינגעקומען, האָבן זיי זיך, ווי משוגעים
געלאָזט צום אויוון, — די ציגל פּונאַנדערגעוואָרפּן, גלייך הינט וואָלטן
דאָרט גערעעט, געזוכט דאָס אפּשר באהאלטענע גאַלדווארג. דאָס זעלבע
זאַגן עדות די ערטערזיין אַפּגעשיילטע ווענט — מען האָט געזוכט.
ליידיק איז געבליבן די שטוב, פּוסטע. געבליבן איז אן אדורלכגע-
בראַכן בעט, א צעבראַכן שאפּקעלע, אויף וואָס עס האָט זיך, ווייזט אויס,
שוין קיין בעלן נישט געפונען ווי אויף די עטלעכע יידישע ספרים, וואָס
זענען געלעגן צעשפּרייט אויפּל דיל — וועמען האָבן זיי נאָך געקאַנט
אויספּעלן?

און אין אמתן אריין — צו וואָס פעלן אויס יידישע ספרים, ווען
סע זענען שוין כמעט קיין יידן נישט געבליבן?!...
איז עס געשטאנען אזוי דאָס הייזל — א חורבהלע; א נעסט,
וואָס איז אראָפּגעוואָרפן געוואָרן פון א בוים — די פייגל זענען פאר-
טריבן געוואָרן, און נאָר איינציקע, געציילטע האָבן זיך צוריקגעקערט.
אזוי האָט סערל געפונען איר היים. אזוי האָבן אויך אנדערע גע-
פונען זייער היים.

געוואוינט האָבן זיי בחברותא: פיר מיידלעך און דריי יינגלעך.
קינדער, וואָס זענען געבליבן אליין, עלבט, אָן טאטע-מאמע, אָן א נאָ-
ענטן, האָבן זיי זיך צונויפגענומען אין איין שטוב און געלעבט צוזאמען
זוי אין איין משפחה.

סערל, ווען זי איז אָנגעקומען צום ערשטן מאָל אין שטעטל, ארום
האלבער נאכט, איז זי פארבייגעגאנגען זייער הויז, אויסמיידנדיק אפילו
צו ווארפן אהין א בליק, ווי זי איז אמאָל אין אירע קינדערישע יאָרן
פארבייגעגאנגען ביי נאכט די שיל, וואו מע פלעגט זאָגן, אז מתים
לייענען אין דער תורה און רופן אויף די פארבייגייערס. זי האָט נישט
געוואגט אפילו קוקן אהין-צו, ווייל זי האָט געוואוסט, אז זען קאָן זי
דאָרט קיינעם נישט און אויב יאָ — זענען עס קראנקע זעענישן, אויס-
געטראכטע אין פארצווייפלטע מאַמענטן, ווי דעמאָלט ווען זי האָט זיך
צוגעקוקט צו די וואַלקנס רויך, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון די קרע-
מאטאַריע-קוימענעס.

ניין, זי האָט נישט געהאט וואָס צו זוכן ביי זיך אין דער היים
אחוץ זכרונות, וואָס שווימען ארויף אויף דער אויבערפלאך נישטוויילנד-
דיק און פולן אָן דאָס געמיט מיט יאוש, מיט א טעם פון אונטערגאנג.
אזוי פיל איז איר געבליבן פון דער גאנצער פארגאנגענהייט אירער
פון פאר דער מלחמה — זכרונות.

די עטלעכע פאָטאָגראַפיעס, וואָס האָבן דערמאָנט אירע קינדער-
יאָרן, די עלטערן און די פאָטאָגראַפיעס מיט לייבין, אויף וועלכער עס
איז געווען אויפגעשריבן פון זיין האנט:

„לעבן מיר דאָך ווי געשטאַלענע און געהארטעוועטע,
שלאָגט, שלאָגט! ... מיר וועלן איבערליידן!

אין יאָרן ארום?
אין יאָרן ארום וועלן מיר אפשר אויסגיין,
ווי ליכט. וועמענס שמן ס'איז אויסגערוינען.
ארום איז פינצטער, שאַטנס טאנצן א שדיס־טאנץ.
מיר, צווישן די שאַטנס, כמעט אויסגעלאַשענע..."

אַט זענען זיי די „אוצרות“, וואָס סערל האָט צונויפגעקליבן אין זייער הויז, ווען זי האָט זיך צוריקגעקערט פון דעפאָרטאציע. דאָס זעלבע האָט געפונען א צווייטע, א דריטע און א פערטע. האָבן זיי זיך צונויפגענומען אין איינעם, וואוינען בחברותא. אין איין צימער די מיידלעך און אין צווייטן די יינגלעך, אזוי אין איינעם איז לייכטער געווען אויך צוליב דעם, וואָס דער עול פון פירן א הויז, א ווירטשאפט איז געפאלן נאָר אויף איינער, און די אנדערע זענען געוועסן אזוי, בטלדיק. און כאַטש עס זעט אויס אזוי מאַדנע, אומגלויבליעך, האָט עס זיי דאָך גוט געפאלן דאָס ליידיקע זיצן. עס האָט זיך געדאכט, אז אַט די יונגע מענטשן, וואָס האָבן א יאָר צייט געארבעט און איבערגעלעבט אוועלכע שווערע ליידן, ווילן זיך היינט נישט אַנזאָגן מיטן טאַג־טעגלעכן לעבן גאַרנישט.

טייל פון זיי האָבן זיך פארענטפערט, אז זיי האָבן שוין גענוג געארבעט אין לאַגער. אנדערע האָבן פשוט א מאַך געטאָן מיט דער האנט: פאר וועמען וועלן מיר ארבעטן? טון עפעס, ארבעטן, איז זיי פרעמד געוואָרן, אן איבעריקע זאך. זיי האָט זיך געוואַלט לֵעבן אזוי, אַן דאגות, אַן ארבעט — נאָר פארוויילן זיך, לאכן און פריילעך זיין.

סע זענען געווען מאַמענטן, ווען די יונגע מענטשן האָבן נישט גע-טראכט פון גאַרנישט. ווייל זיי האָבן געטראכט פון צו פיל, און פון אלעמען מיט א מאַל. זיי האָבן נישט געטראכט, נישט געוואַלט טראכטן, ווייל עס איז געווען צו פיל פאר זיי, צו פיל מחשבות, און צו מנושטש, פארפלאַנטערט — איז האָבן זיך פארשטויסן די מחשבות, איינע די אנדערע און נעלם געוואָרן. סערל אליין, וועלכע האָט אמאָל געהאט פארבינדונג מיט א קאָמיר-ניסטישער יוגנט־אָרגאניזאציע, האָט איצט נישט געפונען דעם וועג, זיך ווידער איינצוקאדירן אין איר טעטיקייט. זי האָט שוין וויפל מאַל גע-פרוואוּט זיך פונאנדערקלויבן, אויפוויקלען און פונאנדערנעמען די פרעג-צייכנס, פארפלאַנטערטע, און נישט געקאָנט ארויס אויף א קלאָרן וועג.

אדרבה, וואס א מאָל זענען זיי פאר איר נאָך ברייטער און לענגער גע-
וואָרן די פרעגצייכנס, איבער אלע אַט די צייכנס האָט זיך אוועקגע-
שטעלט איינער, וואָס האָט זיך ווי פארעקשנט:
— וואו איז דאָס אַרט פאר יידן, וואו איז סוף-כל-סוף דער מקום-
מנוחה זייערע?...

נאָך זייענדיק אין בערגן-בעלזן, אין דעפארטאציע, איז זי גע-
וואָרפן געוואָרן ווי אויפן וואסער פון כוואליע צו כוואליע, זי איז געשוואר-
מען צווישן ביידע צדדים און נישט געקאָנט זיך אנטשליסן צו איין צד,
ווייל די געפילן האָבן דיקטירט און נישט דער שכל-הישר, ווען זי איז גע-
ווען אויף א פארוואַלונג, אויסגעהערט די דרשות וואָס עס האָט געהאלטן דער
ראבינער פון אמעריקע, פון וועמען זיי האָבן באקומען א מגן-דודל מיט א
מוזוהלע צין, טראָגן אויפן האַלדז — דעמאָלט האָט אין זיי אויפגעפלאַקערט
א ווילן זיך אויסצודרייען איין מאָל פאר אלע מאָל מיטן הינטן צו דער גאנ-
צער וועלט און „וועלטישקייט“, צו אלע מענטשן און „מענטשישקייט“,
ווייל ערשט נעכטן, ווען מען האָט זיי געפירט אין די קרעמאטאָריעס, האָט
„יגע“ וועלט און „מעטשהייט“ געהאט פארמאכטע אויגן, און גאַרנישט
געזען, אבסאָלוט גאַרנישט, זיי האָבן נישט געפילט דעם ריח פון די קרע-
מאטאָריע-קווימענעס, וואָס האָבן פארשפרייט אזא רויך פון מענשטלעך-
ידיש לעבעדיק פארברענט לעבן... אויסהערנדיק יענע רעדעס האָט זיך עס
טאקע זיי אויסגעדאכט, אז דאָס מאָל מוז מען געפינען ערגעץ אן אייגן
ווינקל, אז מע זאל זיך קאָנען אויסלעבן. זאל יענץ רעכט, וואָס עס האָט
א יעדעס פאַלק אויף דער דאָזיקער פלאַנעטע, האָבן אויך דאָס יידישע
פאַלק, איז טאָר מען דאָס נישט פאַדערן? אזא רעכט אויף מינימאלע עקזיס-
טענץ איז צו פיל, אויך נאָך די קרעמאטאָריע-קווימענעס!...

איינער פון צווישן די העפטלינגען, אָדער געוועזענע העפטלינגען,
האָט געמאכט א צווישנרוף, ווען דער מאיאָר סיימאָן, פון דער יידישער
בריגאדע, האָט גערעדט פאר זיי אין דעם זינען, האָט איינער פון צווישן
די צוהערער אויסגעשריגן:

— אויב פאשיזם וועט נישט אָפגעמעקט ווערן ווי דער זכר פון
עמלקן, איז וועט נישט העלפן נישט א מאָל דער פאלעסטינעזישער וועלט-
געטאָ!...

סערלעך האָט באזונדערס געפעלן דער געדאנק פון א יידישן „וועלט-
געטאָ“, יא, אויך ער האָט רעכט, דער וואָס האָט געמאכט דעם צווישנרוף,
יא, א וועלט-געטאָ פאר יידן צונויפגעזאמלטע פון אלע לענדער, אָדער

נאָר א טייל פון זיי און ארום דער וועלט-געטאָ וואָכן היינט די בריטישע טאָנק, מאָרגן די אראבישע און איבערמאָרגן, ווער ווייסט, וועלכע טאָנק און מיט באַמבעס באלאָדענע פלי-מאשינען.

זי, סערל איז געווען צווישן דער הברותא, וואָס האָט דעמאָנס-טריט פאר די בריטיש-אמעריקאנישע פירשטייער און געשריגן אין כאָר: „מיר ווילן פאָרן אהיים!“ — ווייל די היים, די מאראמאָרעשער, האָט געצויגן צו זיך ווי א מאמע. עס האָט זי גערופן דאָס שטעטל, וואו זי האָט געלעבט אירע קינדער-יאָרן. עס האָט זי גערופן דער סיגעטער מיל-גאָרטן, דער בוים אויפן בארג, אויף וועלכן זי האָט איבערגעלאָזט אויס-געשניטן א הערצל מיט איניציאלן, לייביס און איר נאָמען. עס האָט זי געמאָנט, זיך אומצוקערן און זיך זען מיט היימישע, מיט יענע, מיט וועלכע זי האָט נאָך פאר דער מלחמה געהאלטן יעדן שבת פאָליטישע שמועסן און געהלומט פון יענעם טאָג, ווען די רויטע פאָנען וועלן פלא-טערן פריי...
און היינט?...

היינט איז זי דאָ, אין מאראמאָרעש, אין דער אויסגעבענקטער היים. זי לעבט פון דער הילף, וואָס זי באַקומט פונעם „זשאָינט“ און קוקט זיך צו צום ארום, וואָס איז איר אזוי מאָדנע, ווי אומפארשטענדלעך געוואָרן. זי האָט באגעגנט א היים, וואָס איז איר ווי פרעמד געוואָרן. אָט יענע היים, אין וועלכער זי האָט געהאָפט צו געפינען א טרייסט-וואָרט, א היימישע ווארעמקייט, וואָס זאָל העלפן אָפווישן די פארגאנגענהייט — אָט יענע היים האָט זיך געוואַלט זוכן.

סערל האָט זיך שווער אקלימאטיזירט אין די נאָמלחהמדיקע באדינג-גונגען, וואָס האָבן געשמעקט מיט אומאָרדנונג און נישט אָרגאניזירטקייט, דערפאר האָט זי זיך קיין אָרט נישט געפונען, נישט אין דער באוועגונג, וועלכע האָט עפנטלעך געפירט איר טעטיקייט אָבער דאָך אין זייער שווערע באדינגונגען, נישט אין טאָג-טעגלעכן לעבן, וואו זיך איינ-צוואַרדענען איר פערזענלעך לעבן.

זי איז ארויס צו דער טייס, די פריילעכע, מונטערע, ווי א בארע-דעוודיקע מאמע. זי האָט געוואַלט, אז זי, די טייס, זאָל זי אויך אריין נעמען אין איר שויס, מיט איר צוזאמגעפלאַפּען, ווי זי טוט עס מיטן ארום און גיט אים אריין לעבעדיקייט.

די טייס, האָט עס אָבער געטאָן מיט א יעדן, נאָר מיט איר נישט. זי האָט גערעדט א שפראך, וואָס האָט זיך איר אויסגעוויזן צו זיין א

פרעמדע, אן אומפארשטענדלעכע, ווי צו א פרעמדער. זי האָט זי כמעט
נישט דערקענט מער.

און עס האָט זיך געוואָלט איר פרעגן:

— בין איך דאָך די זעלבע פון פריער — עדות זענען די שטיינדלעך
און אויך די מיש, וועמען איך פלעג די רן שטערן, אז דו, יא דו, האָסט
מיך אויפגעוואקסן — איז נעם זשע אויך מיך אריין אין דיין שויס; פלאפל
צו מיר מיט דייע כוואליעס, פארשפיל מיר מיין איינזאמקייט. ווי דו
טוסט עס מיטן גאנצן ארום און גיסט אים אריין לעבעדיקייט...

די טייס, זי טוט עס דאָך מיט א יעדן — האָט זי געטראכט — איז
פאר וואָס זאָל זי עס נישט טון אויך מיט איר?

זי איז ארויס אין פעלד, דעם גריין-באגראָזטן, ווי א פלוש אן אויס-
געשפרייטער, עס האָט זיך איר געוואָלט פרעגן:

— בין איך דאָך די זעלבע פון פריער, די זעלבע, דערקענסט מיך
נישט? אָט יענע, וואָס האָט אי פריילינג געקליבן דייע פרישע בלומען, אי
הארבסט געקליבן דייע פארגעלטע בלעטער; געהלומט צוזאמען מיט דיר,
מיט אייך אלע — אי מיט דער זומערדיקער שוואלב, אי מיט דער ווינ-
טערדיקער קראַ — איך בין דאָך איינע פון איר, איז שפרייט זשע אויך
מיר אויס מכוניס-אורחדיק דיין געלעגער, שלעפּנר מיך איין אין דער
שטילקייט פון רו, אין דיין לעבעדיקער רו, געוועקט פון רוישנדיקע צווייגן
און פארבלאָנדזשעטע ווילנס, פון מענטשלעכע האַפענונגען און פייגלגע-
זאנג, ווי דו טוסט עס מיט א יעדן, מיטן מענטש, ווי מיט א בוים, צי
מיטן גראָז?...

דאָס פעלד, טוט עס דאָך מיט א יעדן — האָט זי געטראכט — איז
פאר וואָס זשע זאָל עס נישט טון אויך מיט איר?

די טייס האָט געשטראָמט איר ווּנגס, איר שטענדיקן גאנג, בעל-
כורחה, ווייזט אויס, וויל זי יא — וויל זי נישט, זי האָט געשטראָמט ווייל
זי האָט געמוזט. דאָס איז איר עובדה...

דאָס פעלד האָט גערוט אין זיין שטילקייט. פארשפילט זיך אין זיין
לאנגווייל מיט א צווייגל און גרעזל, מיט א בלי און א פארגעלטן בלאט.
עס איז זיין אלטער-מנהג, וויל עס יא אַדער וויל עס נישט.

עס איז מעגלעך, אז סערלס עלנט און די שוועריקייט זיך צו ווי-
דערגעפינען אין דער געזעלשאפט, אַנצוהייבן א טעטיקייט, א פרוכפער-

דיקע, אזוי ווי עס איז געווען פון איר צו דערווארטן, איז אויך געווען צוליב דעם וואָס זי האָט גאַרנישט געוואוסט וועגן איר חבר, וועגן לייבין. זי האָט נישט געוואוסט וואו ער איז, וואָס עס איז מיט אים און וועלכע זע-גען זיינע פלענער אין אלגעמיין און בפרט לגבי איר. איין זאך האָט זי גע-וואוסט אויף זיכער, אז ער לעבט. און דווקא דאָס האָט נישט פארלייכ-טערט איר די לאַגע. אדרבה, האָט זי נאָך מער אומרואיקער געמאַכט. זי האָט זיך נישט געקאָנט אנטשליסן צו עפעס, אזוי ווי עס האָבן געטאָן די אנדערע חברים אירע, וועלכע האָבן זיך צו ביסלעך איינקאדרירט אין דער ארבעט און אָנגעהויבן זיין טעטיק אויך פאָליטיש.

פון אוישוויץ האָט דער ווינט פארבלאָזן אהער א גערוך פון פאר-סמאלעט, לעבעדיק, מענטשלעך פלייש: א וואַלקנדל רויך...
א גרוס — א וואַלקנדל רויך פון קרעמאַטאָריע-קוימען האָט אהער אויך פארבלאָנזשעט...

אנו, טוט א טראַכט: — וואָס פאר א מין געדאַנקען האָבן זיי אין יגנעם מאַמענט געהאַט?... וועלעכס טרייסט-וואָרט, אָדער וואָס פאר א דערמוטי-קונגס געדאַנק האָט זיי באַגלייט אין ברענענדיקן אויוון אריין?... וואָס פאר א מיינונג האָבן זיי זיך געקאָנט שאַפן אין יענעם מאַמענט וועגן לעבן, צי-וויליאַציע און מענטש? יא, מענטש!!!

און אין דער אמתן אריין — וואָס פאר א מיינונג קאָן זיך שאַפן אן אומשולדיקער בן-אָדם, אויף דער שוועל פון א קרעמאַטאָריע — וועגן „מענטש“?...

סערל האָט זיך נישט איין מאָל געשטעלט אָט די פראַגע.

די מוטער — זי האָט עס אוודאי אָנגענומען באהבה. דער לעצטער קרעכץ אירער איז געווען א געוויינטלעכער, א תחינהדיקער, ווי ביי דעם יהי רצון פון ראַש-חודש בענטשן, צי כאַטש פון ליכט-בענטשן. און דער לעצטער געדאַנק, וואָס איז ווי א בליץ אדוכגעפלוין, איז געווען א ליכטי-קער, פול מיט טרייסט — סע לעבט נאָך עמעצער פון אירע קינדער, וואָס וועט זיך זאָרגן, אז צו איר יאַרצייט זאָל מען לערנען א פרק משניות, צי כאַטש זאָגן א קדיש...

דער פאָטער? מיט איילנדיקע טריט האָט ער געשפּאַנט צום לאַגער, וואו עס האָבן געווארט איינגעהייצטע אויוונס.

איינלנדיק, געוואלט שוין איין מאָל פטור ווערן, ווייל ער איז שוין געווען מיד, זייער מיד. שוין לאנג נישט פאררייכערט א ציגייער און טון עפעס קאָן ער סיי-ווי-סיי שוין גאַרנישט. דער גור איז שוין א געחתמע-טער, וואָס זשע איז צו ווארטן?

האַט ער צוגעקנעפלט דאָס נאַכטעלעבענדענדיקע לאנגע רעקל און מיט א קרענקלעכן, פארצווייפלטן שמייכל געטראכט ביי זיך: אויף „יענער“ וועלט וועט עס אפשר שוין בעסער זיין... און עס איז נאָך דא ברוד-השם פון אונדזעריקע ביי די אנטיהיטלעריסטישע ארמיען, זיי וועלן נקמה בע-מען... איז אים געבליבן צו שרייען „שמע-ישראל“ און...
אַט אזוי זענען זיי אוועק ביידע, דער פאַטער און די מוטער, יעדער מיט זיין גלויבן...

פארשטייט זיך, אז מיט אזעלכע געדאנקען, איז סערלעך נישט לייכט געווען זיך איינצוקאדירן אין נייעם לעבן, וואָס האָט נאָר וואָס אנגעהויבן זיך צו פראָפילירן.
וואָלט זי כאַטש געוואוסט געפּעס פון לייבין?!

לייבי איז עלנט

אויף די טרעפ האָבן זיך געהערט טריט, שווערע, פון אן אַנגע-שטרענגטן שפאנען ארויף, שלעפנדיק די פאנטאָפּל אונטער די פיס. די שכנים האָבן די טירן געפּנט, זיך איבערגערופּן, נאַכפּרעגנדיק זיך אויף פאַסט:

— איר ווייסט נישט, פאר מיר איז פאראן?

— און פאר מיר?

— פאר אייך?! — האָט דער ארויפגעקומענער, מיט א בריוו אין דער האנט, זיך ווי געפרעגט, גלייך ער וואָלט זיך געוואָלט דערמאָנען דאָס, וואָס ער האָט דאכט זיך, געלייענט אונטן מיט די אייגענע אויגן און ארויפקומענדיק, אויפן דריטן שטאַק, פארגעסן — דאכט זיך, אז פאר אייך איז דאָ, יאָ!...

עס איז געווען זונטיק. אלע זענען אין דער היים געווען, האָט דער אינטערעס פאר דער פאַסט געפונען אן אַפּקלאנג צווישן די שכנים. מענ-

טשן, יונגע, וואָס דער גורל האָט זיי צונויפגעברענגט אין דער אונגע-
רישער הויפטשטאָט און האָבן זייערע פאמיליעס אין דער פראָווינץ גע-
האט, אין שטעטלעך און דערפער, איז האָבן זיי דערווארט שרייבן פון
אייגענז.

לייבן האָט דער טומל פאר זיין טיר ווי צוגעדריקט די ברוסט און
נישט געלאָזט אויפאַטעמען, טיף אריינציען לופט א סך, א סך, פולע לונד-
גען. דאָס בלוט האָט ער דערפילט, ווי עס לויפט געשווינד, גלייך פון די
שלייפן, דורך די אָדערן, וועלכע האָבן זיך אצינד ווי אָנגעדראָלן, אין
הארץ אריין און צוריק: „טיאָך, טיאָך, טיאָך!“... עס האָט זיך געדאכט, אז
א פויגל פיקט מיטן שנאָבל אין זיין האַרץ. די שלעק הערן זיך: טיאָך,
טיאָך, טיאָך!...

און דאָך איז ער געלעגן אין בעט, אזוי אין אַנטוועכץ, נישט צו
פארראַטן מיט דער מינדסטער באוועגונג, אז ער קוקט אויך ארויס אויף
א בריוו. ער האָט זיך געוואַלט ווייזן גלייכגילטיק, גלייך ער טראכט נישט
א מאַל דערפון. יא, ער איז פארנומען אצינד, ער לייענט א בוך און
טאַמער וואַלט עמעצער געוואגט, אים איצט אַנצוקלאַפן אין דער טיר:
„איר האָט א בריוו!“ וואַלט ער געזאָגט א פלעגמאטישן „דאנק!“ און אי-
בערגעמישט א בלעטל, געלייענט ווייטער, מיט א מינע פון א ברונזן,
וואָס מען האָט אים געשטערט...

צי אפשט גאָר — איז אים דורכגעפלוין א געדאנק — אפשר? יא,
מיטן ביכל איז נאָך ערגער. מע וועט זען, אז עס איז אן אַנשטעל. בעסער
וועט ער ליגן אזוי מיט די צוגעמאַכטע אויגן און זיך מאכן, אז ער
דרימלט. אָדער ניין. ער וועט זיך ראזירן. יא, אזוי איז נאָך דאָס בעסטע.
ער איז אויפגעשטאנען און זיך גענומען אַנזיפן מיטן פענדזל, ווי
צום ראזירן.

דער דאָזיקער איינפאל איז אים געפעלן. יא, עס איז גוט, האָט
ער געטראכט. ער האָט געשמייכלט צו זיך אליין, אַנקוקנדיק זיך אין
שפיגל, ווי ער זיפט זיך איין דאָס פריש אַפראזירטע געזיכט צום „רא-
זירן“ זיך, נו, זיי וועלן שוין זען, האָט ער ביי זיך געטראכט. זיי, זיינע
שכנים וועלן שוין זען, אז ער איז אויך נישט אַראָפגעפאלן פונעם הימל.
ער האָט אויך עמעצן, ווער סע דערמאָנט זיך אים אַנצושרייבן עטלעכע
שורות, יא, וויפל איז שוין אדורך, ווי יעדער באקומט דאָ א בריוו, דאָ א
קארטל — בלויז ער איינער באקומט נישט גאַרנישט?!

אלע מאָל, ווען דער בריווטרעגער פלעגט קומען, איבערלאָזן אונטן ביים הויזוועכטער א פעקל מיט בריוו און צייטונגען פאר די איינוואוי- נער פונעם הויז, איז עס געווען אן אַפקומעניש פאר לייבין. ווען ער קומט אהיים נאָך מיטאָג, צוזאמען מיט חברים, יענע האָבן געפונען צו א בריוו, א קארטל — נאָר ער גאַרנישט, האָט ער געפילט דעמאָלט זיין איינזאמקייט נאָך פיל שווערער. דעמאָלט אין אזעלכע מאָמענטן, האָט עס אים יעדעס מאָל דערמאָנט פון דאָס ני, אז ער איז דאָ אן עלנטער אָן א נאָענטן, אָן איינעם פון זייניקע, פון זיין משפּחה, ווער סע זאָל זיך דערמאָנען און אים אַנשרייבן א מאָל עטלעכע שורות. דער- פאר זענען די זונטיקן נאָך מער געווען נישט צום דערליידן. זונטיק פאר מיטאָג, ווען דער בריווטרעגער פלעגט אַנקומען, איז ער מיינסטנס נאָך אין דער היים. און אז אויף די טרעפּ האָבן זיך דערהערט די טריט, לויפנדיקע צופרידענע שכנים, פונעם צווייטן און דריטן שטאָק, אינטערסירן זיך וועגן פּאָסט, דעמאָלט האָט אים זיין צימערל אויסגעזען ווי א קעמערל פון א תּפּיסה, אין וועלכער ער איז איינגעשפּאַרט, אָפּגע- זונדערט פון יעדן, פון דער וועלט. אים האָט זיך !אלץ מער באוויזן, אז ער איז כמעט אן איבעריקער.

יא, דאָרט, ביי דער ארבעט, זיצנדיק אין זיין ביוראָ פארן שרייב- טיש, שטודירנדיק א מאפע מיט אקטן צי דיקטירנדיק א רעפּעראַט פאר דער דאקטילאָגראפּין זיינער, דאָרט פילט ער זיך פאר עמעצן, א מענטש, וואָס טוט עפעס אויף דער וועלט, ברענגט עפעס נוצן דער געזעלשאפט. שליסט זיך אויך אריין מיט זיין ארבעט, ווי קליין און נישטיק זי זאָל נישט זיין — איז זי דאָך א רינגעלע אין דער קייט פון דער מענטשלע- כער געזעלשאפט, פון זייערע טואונגען. און עס האָט זיך א סך מאָל אים געוואָלט דאכטן, אז ווען ער זאָל נישט געווען געבוירן ווערן, ווען ער זאָל נישט געווען באזעצן זיין אָרט דאָ, אין דער דאָזיקער געזעלשאפט, וואָלט עס געבליבן א ליידיקס, א ליידיק בענקל. אמת, נישט קיין גאָר גרויסע שטול, אָבער דאָך עפעס. איז זאָל זיין ווי א קליין בענקעלע...

דארף מען דען, אויף צו דערהאלטן דעם מוט, דורכצושטופן די טעג מיט די יאָרן, האָבן א ווער-ווייסט וואָס פאר א שטוץ? אים איז עס גענוג, אז ער באזעצט א קליין בענקעלע, אויף וועלכן אז ער זיצט, פילט ער, אז דאָס אָרט איז זיין און ווען ער וואָלט דאָ נישט געווען, וואָלט אפשר געקאָנט אן אנדערער דאָ זיצן — דאָך וואָלט ער נישט געווען פונקט אזוי ווי ער, אָבער מינדסטנס וואָלט מען אזעלכן געדארפט זוכן.

יא, דארט, ביי דער ארבעט, איז ער טאקע עפעס, ער קער זיך אן מיט עמעצן. דא, אין זיין צימערל, צווישן די פיר ווענט, איז ער אליין, אליין. קיינער דערמאנט זיך נישט אַנצוקלאפן אין זיין טיר, אים „א גוטן טאג“ צו זאָגן. קיינעם קומט נישט אויפן געדאנק, אים עטלעכע שורות, א גרוס אַפּצושיקן מיט דער פּאַסט.

פון וועמען זאָל ער בריוו באקומען, פון סערלען? זי ווייסט דאָך נישט פון אים און ער ווייסט נישט פון איר, וואו זי געפינט זיך...

אנומלט האָט אים א חבר אַנגעקלאפט אין זיין טיר, אים געוויזן א בריוו פון קאטין. זי פרעגט זיך נאָך „וואָס מאכט דער הער אפטערי לעאָן? גריסט אים פון מיר“. פשוטע ווערטער און דאָך האָבן זיי אים אַפּגעטראָגן אויף א וויילע צוריק אין יענעם שטעטל, וואו ער האָט געלעבט עטלעכע וואָכן, איידער ער איז געקומען אהער, קיין בודאפעסט. ער האָט זיך ווידער דערזען אין הויז פון יענעם אלטן פענסיאָנירטן מאַגיסטראַט, א פליט פון דער אונטערקארפּאטישער אוקראינע, וואָס האָט נישט געוואָלט בלייבן אונטערן סאָוועטישן רעזשים. און עס האָט זיך אים געדאכט, לייבין, או אָט זיצט ער אויף דעם רונדן, מיט פלוש אויסגעבעטן טאבורעטל, און הערט זיך צו צו די אקאָרדן וואָס קאטי, דעם מאַגיסטראַטס בת־יחידה, שפילט אויס אויפן פּיאָן.

זי האָט געמישט די פּאַרטיטורן און נישט געקאָנט זיך באשליסן, וואָס זי זאָל שפילן:

— זאָל איך שפילן דאָס־אַ, „דאָס אינדישע ליד“?

— יא, שפילט עס, כ'בעט אייך.

אים האָט נישט געפעלן קיין שרייַענדיקע, לאַרמ־נדיקע מוזיק, ווי פאר זיינע חברים, וועלכע האָבן ביי איר געבעטן טאַנצנדיק־ מוזיק, ווי די אונגערישע, א טשאַרדאַש, למשל. ניין, אים האָט געפעלן שטילס, גלעטנדיקס. די שטילע טענער פונעם אינדישן ליד האָבן גערעדט צו אים, צו זיין נשמה. עס האָט אים דערמאָנט אין יידישע מוזיקאלישע, אַריענ־טאלישע מאַטיוון.

עס האָט זיך אים אויסגעדאכט, אז דאָס צימער, קאטיס, אויסגעצירט מיטן אלטמאָדישן מעבל, מיט קליינע אָבער ווערטפולע געמעלן, די צארטע פינגער אירע, נישט־געקרייזלטע בלאַנדע האַר, אירע טיפּע! בלויז פּאַר־חלומטע אויגן, גיסן זיך צוזאמען מיט די אקאָרדן פונעם פּיאָן, פלעכטן זיך צונויף אין איין סימפּאָניע, אין א מלאַדיע, וואָס דערציילט א מעשהלע פון א פּאַרכישפּנדיקער אידייליע...

ווען ער האָט איבערגעלייענט איר גרוס, האָט זיך אים געדאכט, אז ער הערט זי שפילן. אויף די קלאווישן פונעם פיאן האָט זי עס אים געשריבן, ווי מע שרייבט אויף א שרייב-מאשין. זי האָט דעמאָלט פאר אים געשפילט דאָס אינדישע ליד...

און, ער האָט אליין נישט געוואוסט פון וואו עס נעמט זיך צו אים יענץ געפיל, וואָס לייענענדיק די עטלעכע ווערטער, איז אים געקומען אויפן געדאנק: דאָס האָט זי געוואָלט איבערשרייען זיך. דאָס האָט זי געוואָלט דערמיט פארבאהאלטן איר פאָטערס רעאקציאָנערישקייט. זי האָט אים געשיקט גרוסן, ווייל זי האָט געוואוסט, אז ער איז א ייד. זי האָט געוואָלט פארדעקן, אז זי זינגט אין קלויסטערישן כאָר, טראָגט אויפן האלדו א גרויסן פראָוואַצירנדיקן גאָלדענעם צלם און אז זי קאָן קיין ייד נישט פארטראָגן. אָט וואָס פאר א גרוס עס איז...

מער האָט ער פון קיינעם קיין וואָרט נישט באקומען. ער האָט נישט געהאט פון וועמען צו באקומען בריוו.

אצינד האָט ער געווארט, ארויסגעקוקט נאָכן בריוו, וועלכן דער בריווטרעגער וועט היינט גאנץ זיכער ברענגען צו טראָגן. יא, ער איז געווען זיכער אין דעם, אז היינט באקומט ער א בריוו, נאָר ער האָט עס נישט געוואָלט פארראַטן. אים האָט זיך אויסגעוויזן, אז מיטן מינדסטן נישט-פאָרויכטיקן בליק קאָן ער פארראַטן און צעשטערן אלץ...

דערפאר האָט ער זיך גענומען אַפראַזירן. אזוי, מיטן אָנגעזיפטן געזיכט, כאַטש ער איז געווען פריש ראזירט, וועט מען נישט קאָנען אראָפֿ-לייענען זיין שמייכל...

ווען מען האָט אָנגעקלאַפט אין דער טיר און אים דערלאנגט דעם געלן קאָנווערט, האָט ער ווי נישט מיט זיין קול געזאָגט „א דאנק“ און ערשט אצינד באמערקט, וואָס פאר אן אומפאָרויכטיקייט ער איז באגאנגען. דער קאָנווערט איז געווען א דרוקסאַלט פון זיין סעקציע ביים אויסנ-מיניסטערום, וואו ער האָט גיזארבעט. האָט מען זיך, ווער ווייסט, נישט משער געווען, אז ער האָט זיך אליין עקספעדירט דעם בריוו, נאָר צו ווייזן, אז ער באקומט אויך בריוו?!...

— און דאָך —

ער האָט באטראכט דעם קאָנווערט. איבערגעלייענט דעם אדרעס:
„לזאָן אַפּטערי, בודאַפּעסט, פעטנפּיגאס 20“, און סע האָט זיך אים אליין

שוין אָנגעהויבן ווי דאכטן אויף אן אמת, אז נישט ער אליין האָט זיך אָנגע-
שריבן דעם דאָזיקן בריוו, נאָר עמעצער, אן אנדערער, א קרוב, א חבר, א
באקאנטער פון אים.

מיט א שמיכל, א דערשטיקטן אין זיך, האָט ער געעפנט דעם בריוו.
פאמעלעך, פאָרזיכטיק, גלייך ער וואָלט מורא געהאט סע זאָל עפעס נישט
ארויספאלן פונעם בריוו. אינעם שמיכל האָט ער באהאלטן זיין גאנצן וויי-
טיק פון זיין עלנטקייט, אז ער זאָל זיך אליין דארפן שרייבן א בריוו.

אייגנטלעך, איז עס נישט פרעמד פון אים, די-אָ "אידיע". אמאָל,
אמאָל נאָך פאר דער מלחמה האָט אים שוין געמאטערט אזא געדאנק. אין
זיין אליין-לעבן, נאָך אין מאראמאָרעשער שטעטל, נאָך דעמאָלט האָט ער זיך
באשעפטיקט מיטן געדאנק, אז א מענטש זאָל קאָנען שפילן שאך מיט זיך
אליין. ער האָט עס געוואָלט דעמאָלט באגרינדן דערמיט, אז א מענטש קאָן
זיך דעהויבן "איבער זיך", אוועקווארפן זיין "עגאָ" און אזוי אימשטאנד
זיין, זיך צו שפאלטן אין צווייען: שפילן מיט די ווייסע פיגורן — איין
טריט; בייטן דאָס אָרט פונעם שאכטאָול און שפילן מיט די שווארצע פיי-
גורן א צווייטן טריט. דאָס-אָ זאָל זיין א פארמעסט מיט זיך אליין. די צע-
שפאלטענע "איכן" זאָלן קעמפן מיט זיך און ער, דער "איבער-איד" זאָל נאָכ-
פאלגן מיט אינטערעס, עס איז דען נישט אינטערעסאנט מיט זיך אליין זיך
צו פארמעסטן?! אָט אַי-דאָ ליגט דאָך טאקע דער סוד פון דער מדריגה
פון דעהויבן זיך, מיט א מדריגה העכער, — העכער פון זיך אליין...

אצינד, ביים עפענען דעם בריוו, האָט ער זיך דערפון דערמאנט.
און ווידער האָט ער געטראכט פון דעם זעלבן. וועמען האָט ער געוואָלט
אָפנארן מיטן בריוו, די שכנים זיינע? וועמען גייט עס אָן צו אים, צי ער
באקומט יאָ שרייבן פון עמעצן, צי נישט? און עס האָט אים אָנגעהויבן
קלאַר ווערן, אז דאָס נארט ער זיך אליין. נישט מער, ווי זיך אליין. ער
האָט זיך אָפגעשיקט אליין מיט דער פאָסט א בריוו, ווייל אין זיין איינזאמ-
קייט, אין זיין בענקשאפט נאָך עמעצן, נאָך א נאָענטן צו האָבן ארום זיך,
האָט ער זיך געוואָלט באגניגן מיט דעם וואָס ער וועט זיך גופא זען אין
שפיגל, אנשטאט "עמעצן"; שפילן שאך מיט זיך אליין, נאָר צו מיינען, אז
ער האָט עמעצן פאר א פארטנער אין זיין לעבנס-שפיל...

ער האָט זיך גענומען לייַצען. אדורכגעטייטלט די שורות מיט די
אויגן, געלייענט מיטן געדאנק, אן צו רירן מיט די ליפן אפילו.

„איז גוט, וואָס דו ביסט געקומען. זיי מיר געגריסט מיט אַ וואַרנמעס
„בירן־הבאַ!“.

זעץ זיך אַוועק נעבן מיר, נאָענט. איך וויל פֿילן זיין צעטעס. איך
וויל אַרײַנקוקן אין דײַנע טיפּע, ברוינע אויגן. איך וויל אין זיי זען — מיך.
דען ווען איך זע מיך אָפּגעשפּיגלט אינעם באַהאַלטענעם אומעט פֿון דײַנע
אויגן, פֿיל איך אז איך בין, אז איך עקזיסטיר.

איז גוט, וואָס ביסט דאָ. איך קאָן אַרומנעמען דיין צאַרטן, קילן
קערפּער און פֿילן אין מײַנע אַרעמס דיין לײַדנשאַפטלעכן צאַפל — און דאן
פאַרנעס איך זיך אַ ווײַלע, דער זײַגער פֿון דער צײַט בלײַבט שטײַן, און
מיט אים בלײַבט שטײַן, אין יענעם מאָמענט, אויך מיין לעבן...

יאָ, דאַכט זיך, אז דו ביסט עס. פֿריער, אײַדער דו ביסט געקומען און
איך בין געזעסן אַלײַן. האָט דער זײַגער מיר אױסגעשפּילט די טרויעריקסטע
מעלאָדיע מיט זײַן טײַטאַל. און יעדער טײַטאַק קלאַנג האָט געדראַעט מיט
אַזקום, מיט יאוש, מיט אונטערגאַנג. איז מיר געווען אזוי אומעטיק לאַנג־
ווײַליק. דער אומרו האָט פאַרוקט פֿון מיר שטיקער לעבן נישט־אױסגע־
לובטס, אָבער אויף אײַביק פאַרלוירנס, וואָס איך וועל מער קײַן מאָל נישט
צוריק געפֿינען.

אַן אומרעמנודיקער זײַגער מײַנער. ער וואַרט נישט, נאָר פאַרטוואַגט
דאָס לעבן מײַנס מיט זיך — ווי אין ווינט.

ביסטו געקומען — איז זעך זײַגער שטײַן געבליבן. ווייס איך נישט
גאַרנישט, וואָס עס איז געווען און וויל נישט וויסן. וואָס סע וועט זײַן.
עפעס האָט מיר געפּעלט, און נישט געוואוסט וואָס — אצינד, דאַכט זיך,
אז דו ביסט עס. יאָ, דו!

איז גוט, וואָס ביסט געקומען. זעץ זיך נענטער, איך וויל שמעקן
דעם גערונך פֿון דײַנע האָר, וואָס דו שיכורסט מיך מיט אים אָן...

איז גוט וואָס ביסט געקומען. און ווען דו קומסט נישט?! מאכט
נישט אויס. איך וואָלט זיך אַלײַן באַשאַפֿן אין געדאַנק, ווי איך האָב כּס
געטאָן מיט גאַט. איך וואָלט זיך אַלײַן באַשאַפֿן אין געדאַנק. איך וואָלט
זיך אױסגעטראַכט נאָך פֿיל שענער, פֿיל רײַצנדיקער, ווי דו ביסט... ווײַל
אז דו קומסט צו מיר, ברענגסטו מיט דיר מיט דײַנע מײַדלעשע קאַפּרײַזן,
וואָס נישט אלע מאָל קאָן איך זיי פאַרנעמען. און אויב איך בין נישט גע־
ווען גענוג אױפּמעקזאַם אויף דײַנער אַ נאַרײַשקײַט. דערבײַזער זיך נישט,
וואָס איך דערלוײב עס מיר דיר צו זאָגן, — ביסטו באלד אין יענער זײַט
טיר, אָדער דו בלײַבסט און שפּילסט דעם נאַרײַשן פּרױאַישן „ברוגז“...

קומסטו נישט — טראכט איך מיר אויס א פרויען געשטאלט, עיין פארכישופנדיק ווי זי גריכישע אפראָדיטע, ווי די שירי־השירימדיקע שולמית־ איך נעם זי ארום — דו ביסט עס, כאַטש ביסט נישט געקומען...

קומט אן אנדעיע אויף זיין צַרַט, איז זי מיר אויך אזוי ליב, גלייך ווי דו. נעם איך זי אויף מיטן זעלבן השיבות. נעם זי פונקט אזוי אויס, קוש זי מיט דעם זעלבן ליידנשאפטלעכן זורשט, ווייל — כאַטש זי זעט אפשר א ביסל אנדערש אויס, ווייס איך דאָך — וו ביסט עס...

דו ביסט עס, נאָך וועמען איך בענק, און וועל אזוי בענקען אויף מיין גאנץ לעבן.

איז קומסטו — ביסטו מיר ליב, ברענגסטו מיר פארגעניגן און אַמאָל ליידן, וואָס איז נאָך מער פון פאָרגעניגן (ליידן זענען ביי מיר תמיד געווען טייער און הייליק — פאָרגעניגן איז נאָריש און גוט).

קומסטו נישט, און עס קומט אן אנדערע אויף זיין אָרט — איז זי מיר אויך ליב, גלייך ווי דו.

קומסטו נישט — דאן פאנטאזיר איך זיך אויס, נאָך שענער ווי דער בעסטער מאַלער וואָלט זיך געמאָלט, נאָך רייצנדיקער, העללעכער — דאן, דאן ביסטו מיר פיל, פיל ליבער...

ווען האָט ער דאָס אָנגעשריבן?

קריק מיט זעקס־זיבן יאָר. אין א טאָג א האַרבסט־טיקן, א רעגנדיקן, ווען די וואַלקנס, טונקעלע, האָבן זיך אויפגעהאָנגען אויף די מאַראַמאַרע־שער בערג און זיך געקאפּעט לאַנגווייליק טראַפּנווייז. און ער, ער האָט דעמאָלט געטראַכט, אז אין דעם דאָזיקן רעגנדיקן טאָג, דווקא אין דעם טאָג, וואָלט גוט געווען, אז ער זאָל זי, סערלעך, האָבן לעבן זיך. יא, אין זיין איינזאַמקייט, אין זיין בענקען נאָך עמעצן, נאָך סערלעך, האָט ער עס אָנגעשריבן.

אויך אצינד, זענען זיי נאָך אַקטועל אַט די שורות. נישט נאָר דאָס־א פאפיר האָט זיך אויפגעהיט, און ער האָט עס נאָך געפונען צווישן זיינע כתבים, וואָס מען האָט אים געשיקט פון סיגעט, נאָר אויך דאָס איינזאַמקייט־געפיל זיינס האָט זיך אויפגעהיט. גלייך סע וואָלט געלעגן פארדעקט דאָרט, אין זיין ברוסט־קאסטן און געדריקט דאָס האַרץ — היינט נאָך מער, פיל מער ווי דעמאָלט.

ער האָט נאָך אַ מאָל געלייזנט די אזוי פארפלאַנטערטע, אומקלאַרע
 און ווידערשפרעכיקע שורות און זיך געוואָלט מיט זיי טרייסטן:
 „...קומסטו נישט, דאן פאנטאזיר איך דיך אויס, נאָך שענער ווי דער
 בעסטער מאַלער וואָלט דיך געמאַלן, נאָך רייצנדיקער, הערלעכער – און
 דאן, דאן ביסטו מיר פיל, פיל ליבטער“...
 ער האָט אָנגעקוקט דעם קאַנווערט און געטראַכט: אָט איז אוועק אַ
 צייט, דאכט זיך, אז עס איז ערשט נעכטן געווען, און דאָך איז עס אזוי
 אנדערש געוואָרן היינט. אלץ איז אנדערש. ער אליין איז שוין נישט דער
 זעלבער. דעמאָלט האָט ער געהייסן „לייבי“, שוין אפילו נישט „אריה“, ווי
 ער פֿלעגט זיך אמאָל התמישנען, אָבער דאָך נאָך „לייבי אפטער“, א יידי-
 שער נאָמען (יא, אין מיליטער האָט ער ווי שטאַלצירט, אז אים רופט מע
 „אפטער לייב“ און זיין פּאָטער און זיין מוטער רופט מען מיט יידישע נאָ-
 מען, נישט ווי זיינע קאמעראַדן האַלב אסימילירטע, כאַטש יידן, האָבן זיי
 זיך גערופן „קויפּמאַן וואַסילע“, צי „געאַרגע“!). היינט הייסט ער שוין
 נישט לייבי נאָר „לעאַן“ און פון אפטער האָט ער געמאַכט „אפטערי“. צו-
 געלייגט אַן „אי“ צום סוף, כדי סע זאָל קלינגען אונגעריש. מע זאָל נישט
 געוואויר ווערן אזוי לייכט, אז ער איז א ייד, גלייך ביים נאָמען...

אפשר איז דאָס אויך די סיבה פון זיין איינזאמקייט ? !

אין בודאפעסט

לייבי האָט זיך צו ביסלעך צוגעוואוינט און זיך שוין אויסגעקענט
 אין דער שטאָט בודאפעסט.
 די הויפטשטאָט פון אונגערן האָט דאָס מול צו פארמאָגן א גארטל
 פון א בכבודיקן טייך, די דוניי, ווי די געציילטע און דאָך נישט זעלטענע
 הויפטשטעט פון לענדער אויף דער וועלט.
 און דער טייך איז, וואָס אן אמת, נישט קיין וואַלגע, וואָס איר
 מינדסט ריזשקעלע ווייסט א וועלט מיט קאצאפישע מעשיות, מיט פישער-
 לידער, צי מיט העלדנלגענדעס; איז נישט קיין ריין, וואָס קאן שוין אויסנ-

ווייניק אזוי פיל היינעשע, נישט דייטשע און נישט פראנצויזישע, נאָר אייביקייטס-לידער מיט א יידישן הינטערגרונט... דער טייך, די דוניי, איז גיכער א גרוס פון ווין געשיקט דגם שווארצן ים. איז פארהאלט ער זיך אויף א וויילע אויך אין בודאפעסט, אין דער הויפטשטאָט פון דער יונגער אונגערישער רעפובליק.

אַבער נישט וועגן דער דוניי דערציילט זיך דאָ. אדרבה, דער טייך איז דאָ א נעבנזייטיקע דעקאָראַציע, וואָס וואָלט ער נישט געווען, וואָלט אים קיינער נישט זוכן געגאָן. א פאקט איז אַבער, אז מיר קוקן אראָפּ פון דער הייך אויף דער שטאָט בודאפעסט, סיי מיר לאָזן זיך ארויס אין די גאסן פון דער שטאָט גופא — מוו מען דערזען דעם טייך — די דוניי... און נאָך עפעס קאָן מען דערזען, ווען מען האָט א וואך אויג אויף צו דערזען נישט „זעעוודיקע“ נאָר „פילנדיקע“ זאכן: אויף די כוואליעס פון דער דוניי שווימט נאָך דער שמייכל, וואָס האָט זיך אראָפּגעגליטשט פון אונטער די וואַנצעס און דער שייד, צווישן דער צעטיילטער באַרד פון פראַנץ-יאָסיף, דער עסטרייך-אונגערישער אימפעראַטאָר. אַט דער שמייכל איז א מאָל געשאַנקען געוואָרן פאר א יידיש-אונגערישער מאַנאָטישער טאַכ-טער, וואָס האָט זיך געדרייט אין קיניגליכן הויף, געזונגען אונגערישע לידער — און זיך מיט דער צייט אסימילירט...

און די שטאָט גופא?

קוקט מען זיך צו, ווי געזאָגט, פון דער הייך — איז עס אן אַנ-וואָרף פון הייזער, פון קלויסטערס און פאבריק-קווימענעס, סיי אין דער זייט דוניי — אין בודא, סיי אין יענער זייט דוניי — אין פעסט, עס איז א שטאָט ווי אלע שטאָט.

קוקט מען זיך אַבער צו פון דער נאַענט, מצ גייט אריין אין דער אינעווייניק — קאָן מען דערזען אויך אן א צאָל שיינקייט פון דער שטאָט, וואָס איז נישט צו זען אין פיל שטעט און אויך אין פיל הויפטשטעט נישט. מען קאָן דערזען די שיינקייט אפילו אויף דער קייטן-בריק, וואָס איז איצט ערנסט באשעדיקט צוליב די באַמבעס, וואָס זענען אויף איר געפאלן בעת דער מלחמה. וועגן אַט דער בריק דערציילט א לעגענדע, אז איר מייסטער-ארכיטעקט האָט זיך אין טייך געוואָרפן, ווייל ער האָט פאָרגעסן לאָזן ארויס-הענגען די צונגען ביי די לייבן, וואָס דעקאָרירן די בריק.

מע קאָן זען, אז אויב נישט היינט, א יאָר-צוויי נאָך דער באַפֿריי-אונג פון אונטער די היטלעריסטישע באלעגערער, איז עס פאר דער מלח-מה געווען א זייער שיינע שטאָט.

פאר לייבין איז עס געווען אן איבערראשונג. פאר אים איז די איי-
נע שטאָט, די הויפטשטאָט אונגערגנס, גרעסער פון אלע שטעט צוואמענגע-
נומען, וועלכע ער האָט געזען בי, היינט. בודאפעסט האָט אים טאקע אויס-
געוויזן צו זיין א לאנד אין מיניאטור, וואו כע זענען פאראן שטעטלעך
צונויפגעגאָסענע אין איין שטאָט, א גרויסער, וואָס טומלט און רוישט ווי
א וואלד, וועלכן א ווינט האָט צעהוידעט זיינע באצווייגטע ביימער. אָבער
ניין, נישט ווי א וואלד. גיכער האָט אים אויסגעוויזן די שטאָט ווי א שטיינ-
ברעכעריי. און דאָס האָבן די צעבאָמבעטע הייזער דערמאָנט. יא, דאכט זיך,
אז דער טומל און דער שטאָטישער הריהא איז דער קלאנג פון די העק, די
האמערס, וואָס קלינגען אָפּ אין דער שטיינברעכעריי.

עס האָט געדארפט פארבייגיין א שטיקל צייט, אז לייבי זאָל זיך
אויסגעפינען אין דעם גרויס-שטאָטישן געפלאַנטער; אין דעם לאַבירינט פון
גאסן און געסלעך, אין דעם געקלאַנג פון די טראַמוויען, אין געפייפעריי
פון די אויטאָמאָבילן, אין דעם ים פון די עלעקטרישע לעמפ פון אלע קאָ-
לירן, וואָס האָבן ווי פארפלייצט די שטאָט אין אַוונט. עס איז פארביי עט-
לעכע טעג, ביז ער האָט זיך פונאנדערגעפלאַנטערט און געוואוסט צו גיין
אין דער פרי צו דעם קורס, וואו מען האָט זיי אויסגעשולט, נייע דיפלאַמא-
טישע קאדרען, וואָס זאלן קאָנען באזעצן די ערטער, וואָס זענען פריי גע-
וואָרן נאָך דער רייניקונג פון די פאשיסטישע אָנגעשטעלטע.

ער האָט זיך אן עצה געגעבן: ער האָט זיך פונאנדערגעטיילט די
שטאָט אין קווארטאלן. נאָך א צייט, ווען ער האָט שוין א ביסל אויסגעקענט
די שטאָט, האָט ער גאָר דערפארן, אז ער קאָן אין דער דאָזיקער שטאָט גע-
פינען אלץ, ווי אין אנדערע שטעט. ער האָט אויסגעפונען, אז פונקט ווי
אין לאַנדאָן איז פאראן „ווייטשעפל“, אין ווארשע זענען געווען די „נא-
לעווקעס“, אין בוקארעשט איז דא „וואקארעשט“ און „דודעשט“, איז פאראן
אויך דא, אין בודאפעסט — די „טאבאק-גאס“ צי די „שיפ-גאס“ און נאָך
אזעלכע, יידישע קווארטאלן, וואו מען רעדט נאָר אונגעריש, אָבער סע זע-
נען יידישע פנימער. ער האָט אויסגעפונען, אז צווישן דעם שטאָטישן הוי-
הא-טומל פליסט זיך שטיל די דוניי, א היימישע, וועגן וועלכער ער אליין
פלעגט אמאָל זינגען אונגערישע לידלעך.

לייבי האָט זיך פאמעלעך איינגעלעבט אין דער שטאָט.

לייבי פילט זיך וויכטיק

לייבי האָט זיך קיין אָרט נישט געפונען. די שטול זיינע איז דאכט זיך, פאר אים קלענער גוואָרן און ער האָט קיין פלאץ נישט אין איר. און דער שרייב־טיש? עפעס איז ער היינט צו נידעריק? ...!

דער טעלעפאָן האָט געקלונגען, איין מאָל און צוויי מאָל און ער האָט זיך נישט געאייילט אויפצוהויבן דאָס טרייבל. עפעס האָט ער ווי פאר־געסן, אז דאָס קלינגט מען אָן צו אים, אין ביוראָ. אים האָט זיך געדאכט, אז דאָס איז א קלינגען פון גלעקעלעך דינע. זיי שפילן, מיט זייער קלינג־קלינג, א געזאנג פון א זיסן ניגון, וואָס דריקט אויס זיין פרייד, מיט וועלכער זיין הארץ איז איבערגעפולט. די קלאנגען האָבן גערעגט אין אים א געפיל ווי ווען מען קראצט ארויס מיטן פינגער א שמיכל פון קינדערישע ליפעלעך...

אויך די בעסטע מוזיק וועט קיין איינדרוק נישט מאכן אויף א מענטש מיט א טעמפ גומיט און וועט נישט אימשטאנד זיין אים מיטצורייסן מיט־צוזינגען, נאָכצופאָלגן די קלאנגען, זיך צו וויגן מיט זיי, ווי אין א שיפל אויף די כוואליעס פון די טענער, ארויף־אראָפּ... דאָס געמיט פונעם מענטשן מוז זיין וואך, מוז זיין אויפגעוועקט פון וועלכער סיבה סע וואָל נישט ווין; א כוואליע פון צופרידנקייט, למשל, טוט אויס פונעם ארום און קאנצענטרירט דעם געדאנק, על־פיר־רוב, אויף אן אומבאדייטנדיקער זאך און דער מענטש, דאכט זיך, טראכט און דאך -- טראכט ער פון גארנישט. זיינע געהירן זענען איבערגעלאָדן מיט זיך, מיט זיין פרייד, און ער איז נישט אימשטאנד אויסצופירן א געדאנק ביזן סוף. א כוואליע פון טרויער, ווידער, ווארפט אן צו פיל געדאנקען, פארצווייפלעט, וואָס איינע פארשטויסט די אנדערע, ווי א פילם, וואָס ראָלט צו גיך און די בילדער פארדעקן איינע די צווייטע. דערפאר, איז דער פריילעכער, מיט א לוסטיק געמיט, מער גענייגט צו מע־לאנכאָלישער מוזיק און דער טרויעריקער, מיט א דזרשלאָגן געמיט, איז מער גענייגט צו פריילעכער מוזיק. דער קאנטראסט איז גיכער עלול צו וועקן, אַנצורעגן מיט א ניי געפיל זיין געמיט...

דער מאַנאַטאַנער טעלעפאָן־געקלאַנג האָט אים געלאָזט רואיק, און כמעט נאָר פון געוואוינהייט האָט ער די האנט אויסגעשטרעקט צום טרייבל, א וויילע האָט ער גווארט מיט דער אויפגעהויבענער האנט, זיך אויסצו־

קלויבן, וועלכער טעלעפאן עס קלינגט, דער אינערלעכער, צי דער אויסער-
לעכער.

— האלא! ... צום באפעל, הער דירעקטאר. יא, דא איז דער אפטייל
פאר מזרח... עס רעדט אפטערי, פאר רומענישע ענינים...
דער צווייטער טעלעפאן. דער אויסערלעכער, האט אויך אנגעוויבן
קלינגען:

— האלא! — האט לייבי אריינגערעדט אין צווייטן טרייבל, האלטנ-
דיק אין ביידע הענט ביידע טרייבלעך — דא איז...
— כ'בעט פארצייאונג א רגע, הער דירעקטאר — האט ער גערעדט
אין דער רעכטער זייט.

— דא איז דאס אויסנמיניסטעריום—האט ער געזאגט אין דער לינ-
קער זייט — איך בין עס, הער גענעראל-דירעקטאר... איך האב פארשטאנען
נומער: פינעף, זיבן, נול...
— יא, הער דירעקטאר, איך ארבעט אצינד איבער דעם...

אין דער אמתן האט ער פאר די אויגן געהאט די מאפע מיט די אקטן,
צו וועלכע עס איז געווען צוגעשפיליעט מיט א נעדעלע א קליין צעטעלע:
„דעם הער אפטערי, נאָכן דורכשטודירן די מאפע, וועט ער רעפערירן,
מאכן א פארשלאָג, צי מע זאל אינטערווענירן לטובת דעם באטרעפנדיקן
צי נישט — דירעקטאר באַראַש“.

עס איז דאָס ערשטע מאָל געווען, וואָס דער דירעקטאר באַראַש,
זאל אדרעסירן א רעזאָלוציע דירעקט אויף זיין נאָמען. ביז היינט איז
געווען אויפגעשריבן „מזרח-אפטייל“, צי „מזרח-דרום-אפטייל“ און דא, אין
אפטייל, האָט מען פונדערגעטיילט יעדן זיין ענין. דאָס-אַ, דאָס אַנווייזן
פונעם דירעקטאר גופא, אז מע זאל איבערגעבן דעם ענין פארן „הער
אפטערי“, איז געווען פאר אים א גרויסער כבוד. עס איז געווען א צייכן
פון צוטרוי, פון גלויבן אין זיינע פעאיקייטן. צו אורטיילן איבער אזא
ענין.

לייבי האָט קיין סוד נישט געמאכט דערפון און זיך אויך נישט גע-
שעמט, אז ער קאָן נישט גוט די אונגערישע שפראך. סיי ביים רעדן רעדט
ער מיט א ספעציעלן מאראמארעשער דיאלעקט; סיי ביים שרייבן קאָן ער
קיין חילוק נישט מאכן צווישן „Ö“ און „O“ און דאָס גלייכן. ער הינקט
א ביסל אונטער אויף דער גראמאטיק, וואָס איז זיך דאָ וואָס צו וואונ-
דערן: וואו, אין דער רומענישער שול, צי אין דער ישיבה זאל ער געווען
לערנען אונגערישע גראמאטיק?

און דאך, האָט ער נישט נאָר פאר די רומענישע ענינים, וואָס זענען אים געווען אָנגעטרױט, געמאכט די חודשלעכע ראפּאָרטן, נאָר פארן גאנצן מזרח-דרום-אַפטייל. איז האָט מען זיי טאקע שפראכלעך אויסקאָריגירט, אבער רעדאקטירט, אנאליזירט זענען זיי געווען — לױבנסווירדיק, לאַגיש אויסגעהאלטן. קלאַרע ראפּאָרטן, וואָס האָבן אלע מאל געהאט בייגעלייגט א גראפישע סכעמע, איבער דער אַלגעמיינער לאגע פונעם ענין, וואָס האָט אים באלד ביים אָנהויב דערהויבן צום געהילפס-שעף פון מזרח-דרום-אַפטייל.

דעראַ ענין, וואָס איז אים דאָס מאל אָנגעטרױט געוואָרן, איז געווען אן ענין, א פרעמדס פון אים. עס האָט לאַגרי נישט געקערט צו אים און דאָס, דווקא דאָס, האָט אים מער געפרייט און אונטערגעשטראַכן, אז מען האלט פון אים, אז מע רעכנט זיך מיט זיין מיינונג. אין דער מאפע זענען געווען אקטן וועגן איינעם א פעלדעשי יאנאַש, וואָס איז פאראורטיילט געוואָרן אין יוגאָ-לאוויע, פאר אריבערגיין שווארץ די גרענעץ, אויף עטלעכע יאָר תפיסה. דארף ער, אפטערי, זיך ארויסזאָגן צי מע זאל אינטערווענירן דיפלאָמאטיש פאר זיין באפרייאונג, צי נישט. ער דארף אייגנטלעך אנאליזירן און דערגיין, צי פעלדעשי יאנאַש איז אריי-בער געגאן די גרענעץ טאקע צוליב שפּיאָנאזש, און אין וועמענס אינטערעזן.

עס איז געווען א שווערע אויפגאבע, ווייל מע דארף אורטיילן איבער אן ענין, וואָס היינט ווייסט קיינער נישט דעם אמת און מע וועט אים מסתמא קיין מאל נישט קאָנען דערגיין. און דאָ איז עס נישט קיין קלייניקייט. דאָס אחריות איז גרויס, ווייל פעלדעשי יאנאַש האָט דאָ איבער-געלאָזט אומפארזאָרגט א פרוי מיט פינף קינדער, צו וועלכע מען האָט התחייבותן, סיידן, סע וועט זיך ארויסווייזן, או ער איז געווען אין דינסט פון די פאשיסטן, אויך דעמאָלט ווען אונגערן איז שוין באפרייט געוואָרן. דאָס הייסט, או ער האָט געארבעט קעגן דער נייער אונגערישער רעפובליק, אָדער קעגן די יוגאָסלאווישע פארטיזאנער, דעמאָלט קאָן ער באטראכט ווערן פאר א פשוטן קריגס-פארברעכער — און מע דארף נישט אינטער-ווענירן לטובת זיין באפרייאונג...

לייבי האָט זיך געפילט מיט אזוי פיל העכער, מיט וויפל ער האָט געזען די וויכטיקייט און די וואַגיקייט פון זיין אורטייל. און אין זיין פאר-טאָנטיקייט, זייענדיק פארשיכורט פון זיין דערפאלג, האָט ער נישט באמערקט, אז ארום זיין וואקסן, צוליב דער געווינענער אַנערקענונג — שפינט זיך

א געוועב, אמת, א דינער, א דורכזיכטיקער נאך, נאך א ווידעראויפגע-
לעבטער, פון יונער צייט, ווען ער האט געטראגן די געלע באנד אויפן
אַרעם ער האט נישט באמערקט, ווי גיך עס האט דערוואכט אַט יענער
בליק פון פאראכטונג, וועלכער איז געווען אויף א וויילע פארדעקט פון די
געשעענישן, וואָס האָבן נישט דערלויבט צו ווייזן זיך מיט אַנטיסעמיטישע
געפילן אויף דער פריי, אין דער עפנטלעכקייט. ער האָט נישט באמערקט,
אז עפעס וואַקסט שוין פריש, וואָס מאַכט אַן אַפטייל צווישן אים, דעם ייד,
און זיין ארום, די נישט-יידן, כאָטש עס איז געווען דאָס רוב פאַרטייל-לייט.
ער האָט נישט באמערקט, אז רצוואַי גופא, דער שעף פון מזרח-
דרומדיקן אַפטייל, וואָס איז פאַררעכנט צווישן זיינע בעסטע חברים, א גר-
טער קאָמוניסטישער חבר נאָך פון דער אילעגאליטעט, רעדט צו אים מיט
א צעבראַכענעם אונגעריש, מיט א יידישן אַקצענט, כדי פון אים צו חוקן.
ער האָט געמיינט, או עס איז פשוט א שפּאַס. ער האָט נישט פאַרשטאַנען,
אז דערמיט וויל רצוואַי איבערשרייען זיין קנאהדיקן פאַרדרוס, וואָס ער,
לעאַן אפּטערי, וואָס קאָן אפילו נישט גוט די אונגערישע שפּראַך און איז
צופעליק געוואָרן אן אונגערישער בירגער, וואַקסט אים איבער, באַקומט אן
אַרבעט גלייך פונעם דירעקטאָר, איבערהיפּנדיק אים, כאָטש ער איז דאָ שעף
אין דעם אַפטייל.

לייבין האָט פאַרשיכורט דער חלום פון דער קאַריער. אינטערעסאַנט.
ער האָט געוואוסט פון אזעלכע פאלן. ער האָט געוואוסט צו פאַראורטיילן
אַנדערע יידן, וועלכע האָבן מיט זייער האַלטונג גערייצט און כמעט פראַ-
וואַצירט דעם האַס קעגן זיך, און נאָך דעמאָלט, ווען עס איז שוין געווען
צו שפעט, זיי זענען שוין געשוואומען אין א ים פון שנאה, ערשט דעמאָלט
האָבן זיי זיך דורכגעוועקט און זיך דערזען ווי צווישן פרעמדע, אַפגעזונ-
דערט פונעם ארום.

ער האָט געוואוסט, אז דעם פעלער באַגייען, אי די וועלכע זענען אַנ-
געשטעלטע, ווי ער, אין מלוכה-אַפאַראַט, ביי דער פּאָליציי, צי אויף אַנ-
דערנ פּאָזיציעס, אי די פשוטע בירגער, וואָס זיצן אין קאַפּי-הויז, וואָס
פאַרן אין טראַמוויי, וואָס וואַרטן אין דער טעלעפּאָן-צענטראַלע. איבעראַל
ווייזן זיי זיך, גלייך ווי זיי וואַלטן דעמאָנסטראַטיוו געוואַלט ווייזן, אז זיי
זענען אומעטום...

די רעאַקציע נוצט עס אויס, פלעגט מען אַנווייזן, באַנוצט זיך דער-
מיט, אויפצולעבן אַט יענע שנאה, וואָס איז איינגעפלאַנצט געוואָרן פון
קליינ ווייזן אַ.

ער האָט עס פארשטאנען. פאר אים איז עס געווען קלאַר ווי דער
 טאָג. אויך די האלטונג פון די יידן, אויך דאָס האָט ער פארשטאנען. עס
 איז א פסיכאלאָגישע דערשיינונג: די יידן זענען געווען אונטערדריקט,
 נישט פאררעכנט געווען פאר קיין מענטשן, און אז עס האָט זיך דעמאָלט
 געטראָפן עמעצער און האָט נישט געוואָרפן קיין שטיין, איז שוין געווען
 גוט. מען האָט געלאָזט דעכען. האָט מען זיך צונויפגעצויגן אין א ווינקל,
 קיינער זאָל נישט באַמערקן, און מען האָט „געדעכעט“... מען האָט געלעבט
 באַהאלטן אין זיך, ווי אין אן אומזעבארער „געטאָ“. מען האָט פארבאָגן אין
 זיך די זאָרג און די פרייד, די טרײַדן און דאָס געזאָגט. מען האָט אין דרויסן
 נישט ארויסגעוויזן זיך. מען האָט נישט געוואָגט. מע האָט צו קיינעם קיין
 צוטרוי נישט געהאַט. אצינד האָט זיך עס געביטן. די יידן זענען ארויס נישט
 נאָר פון דער געטאָ, נאָר אויך פון דער „געטאָ“ אין זיך. מען האָט אָנגע-
 הויבן ארויסצוטראָגן אלץ אויף דער גאס, די זאָרגן ווי די פרייד. און נאָך
 מער: מן האָט אלץ אַרונטערגעשטעלט אונטער א „פאָרגרעסערונגס-גלאָז“, די
 סענסיביליטעט איז אָן א שיעור געוואָקסן. מען איז אויפגעקומען געוואָרן
 אויף יעדן „קרומעם“ קוק. אנשטאָט מע זאָל ווי פריער, באַהאַלטן די זאָרג,
 די אייגענע ליידן, האָט מען זיי ארויסגעטראָגן אויף דער גאס, ווי אן איי-
 וואליד צוגרייסט זיין וואונד, כדי אויסצובעטלען רחמנות, און רחמנות איז
 נישט געווען ביי וועמען צו בעטלען. גיכער האָט מען עס אָנגענומען (נישט
 רחמנות-בעטלעריי, נאָר דאָס פאָדערן עלעמענטארן יושר פאר די געפיי-
 ניקטע דורך די פאשיסטן!) פאר א פירוואָרף, פאר א פראַוואַקאציע. אויך
 נישט שולדיק נישט-יידן האָבן זיך שולדיק געפילט אין די יידישע ליידן,
 אָבער עס איז זיי נמאס געוואָרן צו לעבן מיט אזא שולדיקייטס-געפיל. —
 איז ביי וועמען זשע האָט מען געקאָנט געפינען רחמנות, צי יושר? מען האָט
 די פרייד אויך ארויסגעטראָגן אויף דער גאס, זי ארויסגעשטעלט, ווי אין א
 וויטרינע, זיך אויסגעצירט מיט גאָלד, וואָס מען האָט ארויסגעקראַצט פון
 די חרוב געוואָרענע יידישע היימען, אויף די הענט, אויף דער ברוסט און
 די אויערן...

לייבי האָט עס פארשטאנען. ער האָט זיי געפונען א זכות. דאָס קיי-
 טעלע, דאָס גלותדיקע, איז א ביסל אראָפגענומען געוואָרן פון די יידן, זע-
 נען אייניקע אריבער צום אנדערן עקסטרעם און ווילן שפילן די ראַלע פון
 נעם פרוויליץגירטן, האָבן צו יעדן טענות און זענען גרייט אויפן ערשטן
 אַנצופאלן.

יא, ביי אן אנדערן האָט ער עס געקאָנט זען, געקאָנט עס אורטיילן מיטן שכל. ביי זיך, אויף זיין האַלטונג, האָט ער עס אָבער נישט באַמערקט. ארום זיך, האָט ער נישט געוואוסט, אז אויך דער בליק זיינער פּראָוואַצירט זיינע קאַלעגן. און אַ מאָל אז ער האָט יאָ עפּעס באַמערקט, האָט ער נישט געוואוסט, ווי אזוי עס אויסצומיידן. וואָס זאָל ער טון, זאָל ער די אויגן צור-מאכן און נישט „פּראָוואַצירן“ מיטן בליק? זאָל ער אפשר פּאַרלאָזן דעם פּאַס-טן, האָט ער צומאָל געטראַכט, און גיין צוריק, וואו ער איז געווען אַמאָל, אין זיין מאַראַמאַרעשער היים?

באהאלטן פון זיך אליין, האָט אין אים אויפגעשפּראַצט דער געדאַנק, זיך אומצוקערן קיין רומאַניע. האָט אים דאָך דער צופעליקער גורל אהער רעפּאַטריאירט (ווייל ער איז דאָך פּאַררעכנט געוואָרן פאַר אַן אונגערישן קריגסגעפּאַנגענעם, ווייל ער איז געווען אויפן פּראָנט מיט די אונגערישע, צוואַנגאַרבעטס-באַטאַליאָנען!) און ער האָט דאָ אַקטיווירט מיט זיינע חברים און איז אזוי פאַרבליבן צו בויען דאָס נייע דעמאָקראַטישע אונגערן.

נו, איז אַ וואונדער, אז ער האָט זיך גלייכצייטיק געפּרייט און געער-גערט מיט אַ דערפּאָלג? איז אַ וואונדער, אז ער האָט זיך פּאַרפּלאַנטערט אין זיינע האַפּענונגען נישט וויסנדיק, אויב אָט דער דאָזיקער דערפּאָלג וועט אים דערמעגלעכן, אָדער נאָך מער פאַרשווערן זיך צוריק צו קערן קיין רר-מעניע, אין זיין היים?!

אָבער, ווי אזוי וואָלט ער געקאָנט אַרויסברענגען אויף די ליפן אזאַ פּאַרלאַנג?

אונגערישע יידן זענען אנדערש

דער זאָל איז געווען איבערפּולט. דאָס גאַנצע פּערסאָנאַל פון אויסנ-מיניסטעריום איז געווען אויף דער פייערלעכקייט, וואָס איז געווען אַרגאַ-ניזירט לכּבּוד דעם צוואַנציקסטן אויגוסט, דער טאָג פונעם ערשטן אונגע-רישן מלך, „דער הייליקער שטעפּאַן“.

אויך דער מיניסטער איז געווען. ער איז געזעסן פאַרן פּרעזידיום-טיש און לאַנגווייליק זיך צוגעהערט צו די רעדנער, וועלכע האָבן גערעדט און גערעדט. דער הילכער האָט אונטערגעטראָגן זייער שטים פאַר די

מענטשן אין די לאקאלן ארום זאל, גלייך זיי וואלטן פארפאלגט, מען זאל נישט קאנען ניצול ווערן פון די רעדעס.

לייבי איז געשטאנען און געשמועסט מיט א קאלעגין זיינער, נעלי, וועלכע איז געזעסן אויף א טיש אין א דערנעבנדיקן צימער, וואו זי האט זיך אן ארט געפונען צום זיצן. זי איז געווען א יונגע פרוי, פון עטלעכע און דרייסיק יאָר, מיט געזעצטן שכל און מיט זייער העפלעכער חברעשער באנעמונג, וואָס האָט זי סימפאטיש געמאכט אין אלעמענס אויגן. פונעם ערשטן בליק, נאָך איידער זיי האָבן זיך באקענט, האָט לייבי דערקענט, אז זי איז א יידישע. איר פיגור, פון מיטלויקסיקער פראָפארץ, דאָס העלע רונד-דע געזיכט, די נישט צו פיל געקריוזטע טונקלברוינע האָר, האָבן זי געוווּן פאר א יידישער טאָכטער פון חסידישן אָפּשטאַם. אים האָט זיך אויסגע-דאכט, אז די יונגע ווייבלעך, וואָס שטאַמען פון חסידישע הייזער, טראָגן אויף זייער פנים, אין זייער פארהאלטן, אין זייער שמיכל צי אין בליק זייערן, עפעס אזעלכעס, וואָס פארראַט אז זיי זענען יידישע. אויף בעלין האָט ער דאָס זעלבע געזען (אחוץ דעם איז אים פארדעכטיקט געוואָרן: פאר וואָס רופט זי א יעדער ביים פירנאַמען „בעלי“! יא, זי באהאלט מסתמא אויס עפעס א „פעלדמאַן“ צי א „וויינבערגער“ נאַמען!) און נישט בלויז איר סימפאטישע פרויאַטיקייט האָט אים צוגעצויגן צו איר, נאָר אויך דער פאקט, וואָס זי איז אויך געווען א יידישע.

מיט וועמען דען האָט ער געקאַנט זיך געפינען היימיש און זיך אדורכרעדן עטלעכע ווערטער?

און כדי מע זאָל קיין טעות נישט האָבן, דארף אַט אידאָ געזאָגט ווערן, אז דאָס איינלעבן זיך פון לייבין צווישן דער אונגערישער געזעל-שאפט איז שווערער געווען שוין צוליב דעם, וואָס ער איז געקומען פון א לגמרי פרעמדער געגנט, פון מאראמאַרעש, וואו עס איז געווען א קאַמפאַק-טער יידישער ישוב, און אויפגעוואקסן אין דער רומענישער סביבה. איז קאָן מען דען אים פארגלייכן מיט א ייד פון אונגערו, צי פון בודאַפעסט? זיי, די בודאַפעסטער, לעבן זיך אויס אונגעריש, רעדן אין דער אונגערי-שער שפראך — איז דען א חידוש אז „סענט אישטוואן“, דער הייליקער שטעפאן, איז אויך זייער יום-טוב? אבער וואָס וויל מען פון אים, פון ליי-בין, דעם מאראמאַרעשער ייד?

זיינע חברים, די יידישע מיינסטנס, האָבן אים נישט געקאַנט פאר-שטיין און געהאט צו אים טענות, הלמאי ער זאָגט נישט, אזוי ווי זיי, „מיר אונגערו!“...

— קיין יידישע נאציע איז נישטאָ! — האָט אויך אצינד נעלי איינר
געטענהט מיט אים — דו קאָנסט זיין פון איזראַעליטישן גלויבן, אויב דו
ביסט גלויביק, אָבער בלייבן בלייבסטו פון אונגערישער נאציאָנאליטעט.

— פאר וואָס, ווייל איך לעב איצט אין אונגערו, צווישן אונגערו?
— האָט ער זיך מיט אן איראָנישן שמייכל געפרואוּט ווערן.

— יא, קיין יידישע נאציאָנאליטעט איז נישטאָ, ווייל עס איז נישטאָ...
האַסט געלייענט דאָס בוך „וועגן דער נאציאָנאליטעטן פראַגע“? לייען
אדורך, וועסטו זיין אין קלאַרן — האָט זי פארענדיקט מיטן לעצטן
ארגומענט...

— איך האָב געלייענט, איך האָב. נאָר זעסטו, וואָס ס'האַט פאסירט?
דווקא דאָרט אין יענעם בוך האָב איך אויסגעפונען באשיימפערלעך, אז
אזעלכע ווי איך — לייבי האָט אונטערגעשטראַכן דאָס וואָרט „איד“, צו-
צוגעבן אים וואָגיטיט — זענען יידן. און אויב סע זענען פאראן יידן, דאן
איז לאַגיש אז ס'ע זאל זיין אויך א יידישע נאציאָנאליטעט... ביי אייך איז
עס עפעס אנדערש. איר, אונגערישע, קערט אייד מער אן מיט אונגערו —
נו, איז עס אפשר גערעכט. ביי מיר איז אָבער אנדערש די זאך...
— פאר וואָס איז עס ביי דיר „אן אנדערע זאך“?

— אַט פאר וואָס — לייבי האָט זיך גענומען איר געבן פארשטיין מיט
זיין גמראדיקער לאַגיק און געפילט א באדערפעניש איצט צו רעדן, ארויס-
צורעדן זיך. עס האָט זיך אים אויסגעדאכט, אז דאָס וויל ער איינגעטלעך
דערקלערן זיך אליין. זי, נעלי, איז נאָר א צופאַל, וואָס זי הערט זיך אויס
צו זיינע רייד — ס'איז מיר קיין חידוש נישט, אז דער חבר צי יענער
זאָגט „מיר אונגערו“. ער מעג עס זאָגן און דארף אפשר זאָגן, אָבער מיין
פאַל איז אן אנדערער. וואָס א שייכות האָב איך צום אונגערישן פאַלק, אז
נישט א מאָל די שפראַך זיינע קאָן איך נישט גוט?...

— דאָס איז קיין מאַטיוו — האָט נעלי זיך געהיצט — אַט רעדט
אַרוש מיקלאַש נאָך ערגער פון דיר אונגעריש, איז ער נישט קיין אונגערו!?
— ער איז יא אן אונגערו, נאָר ער האָט נישט געלעבט אין אונגערו,
רעדט ער נישט גוט די אונגערישע שפראַך. אָבער ער איז געבונדן מיט
זיין גאַנצער נשמה צו דער אונגערישער געשיכטע, צו דער אונגערישער
קולטור און צום אונגערישן פאַלק... איך ווידער, לאַמיר אָננעמען אז איך
בין נישט קיין גלויביקער און קער זיך גאַרנישט אן מיטן „איזראַעליטישן“
גלויבן, פארשטייט זיך, אז מיטן קריסטלעכן גלויבן קער איך זיך אוודאי

נישט אָן... איז קיין ייד בין איך נישט, ווייל ס'איז נישטאָ קיין יידישע
 נאציע — וואָס זשע בין איך יאָ?
 עס האָט זיך אויסגעדאכט, אז ער מאַנט עפעס ביי איר. האָט צו
 איר טענות, הלמאי זי נעמט פון אים עפעס אוועק.
 — אן אונגער ביסטו! — האָט אים געלי ווי אריינגעהאקט.
 — פאר וואָס ווילסטו עס אזוי?
 — ווייל דו לעבסט אין אונגערן צווישן אונגערן.
 — זע זשע אהער — האָט ער זיך אָפגעשטעלט, זי אָנגענומען ביי דער
 האנט און מיט א שמיכל, וואָס האָט פארראָטן, אז אצינד האָט ער מיט וואָס
 זי צו באזיגן, מיט איר אייגענעם ארגומענט, האָט ער פאמעלעך גערעדט —
 איז, הייסט עס, אז כ'בין געבוירן אין סיגעט, אין מאראמאַרעש, בין איך
 דעמאָלט געווען אן אונגער, ווייל בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה איז
 מאראמאַרעש נאָך געווען איינגעשלאָסן אין די גרענעצן פון אונגערן. דער-
 נאָך, נאָכן פאראייניקן זיך מיט רומעניע, איז לויט דיין מיינונג א זעלבסט-
 פארשטענדלעכקייט, אז כ'בין געוואָרן א רומענער. האָב איך דאָך געלערנט
 אין דער רומענישער שול, געמאכט רומעניש מיליטער. איז עס דאָך טאקע
 נאָרמאל. דערנאָך אז ס'איז געקומען דער היטלעריסטישער ווינער דיקטאט
 און האָט צעריסן טראַנסילוואַניע און מאראמאַרעש און עס געשאַנקען דעם
 פאשיסטישן אונגערן, בין איך ווידער געוואָרן אן אונגער. ווי דען? אז
 מ'האָט מיר אָנגעטאָן א נומערירטע געלע באַנד, מיט אן אונגעריש קאש-
 קעטל און מיך געשיקט צום דאָן מאַכן א „גרויס“ אונגערן — בין איך
 דעמאָלט נישט געווען קיין אונגער?! היינט בין איך... וואָס בין איך היינט?
 — היינט — האָט אים געלי איבערגעשלאָגן — היינט ביסטו א גוטער
 יידישער שאַוויניסט!...
 — אָט! — האָט ער זי געקלאפט מיט דער האנט איבער דער פליי-
 צע — אָט, זענען מיר גוט ארויסגעקומען מיט דער דיסקוסיע אונדזערער...
 אינטערעסאנט. וואָלט איך געווען אן אונגער, ווי דו לַמשַׁל — האָט ער
 באַטאָנט מיט נישט ווייניק איראַניע — וואָלט איך געווען אזא אונגער ווי
 דו, צי ווי דיראַ דאָ, וואָס חלומען נאָך אפילו פון „הייליקן“ שטעפאָנס
 „גרויסן“ אונגערן — וואָלט איך נישט געווען קיין שאַוויניסט. אדרבה, איך
 וואָלט געווען א פאַטריאַט... אצינד, אז איך זאָג דיר דעם נאָקעטן אמת:
 מיין זיידע איז נישט געווען „סטעפאָן“ נאָר ר' שלום, מיט האַלבע שיד
 און ווייסע זאָקן — בין איך א שאַוויניסט...
 — וואָס היצסטו זיך אזוי?

— אַט וואָס כ'היץ זיך — לייבי האָט זיך אָפּגעווישט דעם שווייס.
ער האָט זיך באמת דערווארעמט רעדנדיק — ווייל קיינער, קיינער וועט
מיר נישט קאָנען פירווארפן אז איך ארבעט נישט געטריי, מיט איבער-
געגעבנקייט, העלף בויען דאָס נייע דעמאָקראטישע אונגערן. ס'איז פאר
מיר א זעלבסטפארשטענדלעכקייט, או אזוי דארף עס זיין, און ס'קאָן נישט
א מאל אנדערש זיין. אָבנר דערלויבט מיר צו זאָגן אז פונקט ווי צו פיל
האלטן פון זיין נאציע איז א שאַוויניסטישער חטא — איז דאָס שפייען
אויף זיך אליין נישט קיין מצווה... און דאָס איז נאָר ביי אונדז אוי...
— וואָס הייסט „ביי אונדז“?

— אן אונגערישער, א טערקישער צי א טאַטערישער קאַמוניסט מעג
זאָגן, אז ער איז א טאַטער און קאָן בלייבן מיט דעם אלץ א גוטער פארטיי-
חבר. א ייד מיינט, אז דאָס ערשטע איז שפייען אויף זיין אייגן פאַלק...
נאָר לייבי האָט זיך געכאַפט, אז דער שמועס איז א ביסל צו ווייט
דערגאנגען, צו וואָס טויג אים אזעלכע פלאפּלערייען? נישט נאָר וואָס זי
וועט אים נישט פארשטיין — זי וועט גאנץ באשטימט מאַרגן מאַכן אן „אינ-
פאַרמאציע“ (מע זאָגט נישט „מסירה“?) און אַפּטראָגן וואַרט-ווערטלעך
דעם גאַנצן וויכוח, כדי צו דעמאָסטרירן אים ווי א שאַוויניסט...

לייבי האָט געטראכט: ווען אין דער געשיכטע האָט מען נאָך אזוי זיך
אָפּגעגעבן מיט „אינפאַרמירן“?... אָבער ער האָט זיך געטרייסט: פון יעדער
רעה קאָן ארויסקומען א טובה. אפשר וועט דאָס גורם זיין, אז ער זאָל זיך
אומקערן קיין רומעניע, קיין מאראמאַרזש?...?

אויפן שידוועג

די ידיעות, וואָס לייבי האָט באקומען וועגן סערלען זענען נישט גע-
ווען קיין קלאַרע. אין איין און דעם זעלבן טאָג האָט ער באקומען דריי
גרוסן פון איר. און איינער מיטן צווייטן האָבן זיך סותר געווען. צו ערשט
האָט ער זיך באגעגנט מיט א סיגעטער מיידל, וועלכע האָט אים גענוי
געוואוסט צו זאָגן, אז זי איז געווען צוזאמען מיט סערלען אין בעלזונבערגן.
און מעגלעך אז זי איז נאָך דאָרט, זי ווייסט נאָך נישט וואוהין זי זאָל
פאַרן. א צווייטן גרוס האָט ער באקומען פון זיינעם א באקאַנטן, אז זי איז

פון בערגנבעלזן טאקע אוועקגעפארן. נאר, נישט אהיים. זי איז געפארן קיין מינכען זוכן איר יונגערע שוועסטער, וועגן וועלכער מען האָט געזאָגט, אז זי לֵעבט. איז, אז זי געפינט זי, פֿאַרן זיי ביידע קיין ארץ ישראל. א דריי-טער האָט דערציילט, אז סערל איז אין דער היים, אין סיגעט. זי גרייט זיך צו פֿאַרן קיין ארץ ישראל.

לייבי האָט זיך נישט געקאַנט אויספלאַנטערן פון אַט די ידיעות. ער האָט נישט געוואוסט, וואו זי געפינט זיך אין דער אמתן. אין סיגעט איז זי שוין לויט זיין מיינונג מער נישטאַ. ווייל וואָלט זי דאַרט געווען, וואָלט זי זיך געלאָזט הערן, ווייל דאַרט ווייסט מען איצט זיין אדרעס פון בודא-פעסט און מע וואָלט אים געוויס פארשטענדיקט.

און דער־א געדאַנק, אז לויט אלע ווארשיינלעכקייטן האָט זי זיך גע-מאַכט א פלאן אוועקצופֿאַרן קיין ארץ ישראל, האָט אים געהינדערט, זיך צו אנטשליסן און איר אוועקשרייבן א בריוו, אז ער איז דאָ און ווארט אויף איר מיט אויסגעשטרעקטע הענט. ער האָט נישט געשריבן, ווייל ער האָט נישט געהאַט דעם מוט זיך צו אנגאַזשירן לגבי איר, צו האָבן זי אויפן גע-וויסן. ער וואָלט זיך געפילט שולדיק פֿאַר איר, אויף זיין גאַנץ לֵעבן לאַנג, אז ער האָט איר געקרייצט דעם וועג. זי האָט געוואָלט פֿאַרן, נאָר ער האָט זי צוריקגעהאַלטן און דאָס איז געווען פֿאַר אים צו פיל. ער האָט מורא גע-האַט, אז א מאָל, א מאָל וועט נישט זי — נאָר אפשר ער אליין, זיך מאַכן דעם פירוואָרף, פֿאַר וואָס ער האָט זיך אנטקעגנגעשטעלט דעם פרייעם גאַנג פון גורל.

און א סך מאָל, אז ער האָט געוואָלט זיין אויפריכטיק מיט זיך אליין, האָט ער זיך חושד געווען אין נישט-ערנסטקייט. ער האָט זיך אליין פֿאַר-אורטיילט אין מאַמענטן, וואָס האָבן אים געפייניקט זיין געוויסן. אן אינער-לעך געפיל האָט אים צו מאַל אונטערגעזאָגט, אז דער „גרויסער“, ברייט-האַרציקער זשעסט זיינער, אונטער וועלכן ער באהאַלט זיך, מכלומרשט, אז ער איז מקריב זיינע געפילן צוליב איר, ווייל ער וויל איר נישט שטערן דעם פלאַן, אָדער ווי אים האָט זיך געוואָלט זאָגן — „דעם פרייעם גאַנג פון איר גורל“. אַט דאָס אלץ זענען פוסטע פראַזן, מיט וועלכע ער פראוואַט זיך אליין איינשלעפֿן. דער אמת איז, אז אפילו אין זיין אונטערבאוואוסטזיין האָט ער נישט דעם מוט זיך מודה צו זיין, אז ער פילט זיך דאָ נישט אזוי סטאַ-ביל, ווי אים האָט זיך געדאַכט אין די ערשטע צייטן, ווען ער האָט דאָ אַנ-געהויבן צו ארבעטן. איצט, ווען ער אליין איז א וואַקלדיקער, צו וואָס זאָל

ער זי אויך מיטשלעפן? איז דאך שוין בעסער אזוי — אויב זי האט זיך אנטשלאסן אוועקצופארן — זאל זי זיין גליקלעך, וואו זי וועט זיין. ער? ער איז נישט קיין אנטשלאסענער.

אָט אַדי געדאנקען זענען געווען ווי צוגעדעקט מיט א שלייער, צו וועלכע קיינער האט נישט געקאנט צוקומען. נישט א מאל ער. אויף אט די געדאנקען, אויף די באהאלטענע, וועלכע זיי האבן זיך שוין באלד ווי אפֿ-געזאגט פון סערלעך, זענען געווען אנדערע, וואָס האָבן נאָך געוווּן, אז ער האָט זי נאָך אלץ ליב, וואָס זענען געווען דיקטירט פון דער רעאלער איינ-זאמקייט זיינער. אזוי האָט ער טאקע צו מאל זיך אויסגערעדט פאר א פריינד, אין מינוטן, אין וועלכע ער האָט זיך אויסגערעדט דאָס הארץ, אזוי אז ווען זי זאל קומען, סערל, איז זאל זי זיין אפילו מיט איין פוס — אָט ווי זי וועט זיין, אזוי נעמט ער זי. אזוי איז זי זיין...

און דאָך, איז אים שווער געווען צו דערקלערן, זיך אליין, אָט דאָס דאָזיקע געפיל זיינס, וואָס האָט פארראטן אומאנטשלאַסנקייט. און אָט די אומאנטשלאַסנקייט האָט אים ארויפגעפירט אויפן געדאנק, צו פארטראכטן זיך: ווי אזוי האָט עס טאקע געקאנט געשען, אז זי, סערל, וואָס האָט גע-האט פארבינדונג מיט דער באוועגונג נאָך אין דער אילעגאליטעט, זאל היינט, ווען סע מאנגלען קאדרען און זי איז אזוי וויכטיק דא, זאל זיך אנט-שליסן צו פארן קיין ארץ ישראל!?

ער האָט געוואלט די זאך אויפוויקלען, ווי מען שיילט אָפ א היפטל קרויט, איין בלאט נאָכן אנדערן. ער האָט געפרואוּט דערגיין ביזן תּוּך, צו געפינען אן ענטפער אויף דער דאָזיקער פראגע. צופעליק קאן עס נישט זיין. סע זענען נישטאָ אויף דער וועלט קיין צופעליקייטן. סע זענען נאָר דאָ געשעענישן און סיבות, וואָס פאראורזאכן זיי. נאָר, וועלכע זענען די סיבות?

צו ערשט האָט ער געמיינט, אז געוויס האָט זי זיך באגעגנט מיט א יינגל, וואָס האָט איר געפעלן, און דאָס זאל געווען זיין די סיבה, פארן זיי, הייסט עס, אין איינעם קיין ארץ ישראל.

אזוי האָט ער עס זיך געוואלט דערקלערן, נאָר פלוצעם איז געשען עפעס אועלעכט, וואָס האָט אים מיט א מאל אויפגעטרייילט. עפעס האָט ער זיך דערזען אויף א וועלט, א פרעמדער; עפעס איז עס נישט די זעלביקע, אויף וועלכער ער לעבט. די צייטונגען האָבן געברענגט די ידיעה פונעם פאָגראַם אין קאמאראַם, אויף די עטלעכע יידן, וואָס האָבן זיך צוריקגע-קערק פון די דייטשע לאַגערן.

דאָס-אָ האָט אים אויפגעוועקט. הייסט עס, אז מיידאנעק און אויש-
וויץ איז נאָך נישט גענוג געוועזן? נאָך איז דער יידיש-בלוט דורשטיקער
מולך נישט זאט געוואָרן?!...

ערשט דאן האָט ער אָנגעהויבן זען, אז ער לעבט איזאָלירט פון
דער רעאליטעט. ער קאָן בכלל נישט די ווירקלעכקייט. ער לעבט אין א
וועלט פון פאפירן, פון אקטן, פון צייטונגען און דאָ וויל ער גאָר באַנעמען
געשעענישן פונעם רעאלן לעבן. ער וויל נאָך דערקלערן פראַגן, וואָס די
נאָקעטע רעאליטעט שטעלט אויף?! אז נישט אפילו די פאפירענע וועלט
קען ער אויך נישט גענוג גוט.

ער האָט אָנגעהויבן זיך אָפגעבן חשבון, אז ער איז צו פיל פארנומען
מיט דער ארבעט. אמת, יעדע ארבעט זיינע איז זייער וויכטיק געווען. ער
האָט זיך געפילט, ווי באַשיידן, דאָך א שרייפל, א קליין שרייפעלע אין יע-
נעם גרויסן אפאראט, וואָס האָט זיך גערופן: ניי, דעמאָקראַטיש, רעפובלי-
קאניש אונגערן. אָבער — איז דאָס גענוג? הייסט דאָס נישט אז ער האַלט
איין אויג פארמאכט?! דארף א מענטש לעבן, צי קאָן מען בכלל לעבן,
נאָר מיט איין „אָפן“ אויג?!

מיט וואָס האַלט ער פארמאכט אן אויג?

אָט — יעדן דינסטיק פרי ווערט איבערגעגעבן דורכן ראדיאָ א יידי-
שער גאָטעסדינסט. דער ראבינער פרעדיקט אין דער אונגערישער שפראך.
דער טעמפלכאָר זינגט א קאפיטל תהילים, ער האָט עס נאָך נישט א מאָל איין
מאָל אויסגעהערט.

ער איז נישט רעליגיעז?

וואָס האָט עס דען צו טון מיט רעליגיע?! גייען דען נישט די אונ-
גערישע קאמוניסטן אין קלויסטער, כאָטש זיי זענען נישט רעליגיעז? אדר-
בה, פאר אים, פארן ייד, וואָס איז איבערגעבליבן איינער אליין פון א גאנ-
צער משפחה — נאָר איינער, פאר אים וואָלט עס עפעס אנדערש געווען.
עס וואָלט אים צונויפגעבונדן מיט די איבעריקן, מיט די איבעריקע שארית
הפליטה. אויך מיט די יידן, וואָס זענען אצינד געהרגעט געוואָרן אין קא-
מאָראַם, און אויך מיט יענע יידן וואָס לעבן אין פחד, אז זיי זאָלן מאַרגן
נישט דערהרגעט ווערן — צי אפשר פאר דעם, וואָס ער לעבט אויסשליס-
לעך צווישן נישטיידן, קער ער זיך מיט זיי נישט אָן?!

און צווייטנס —

אין די חודשלעכע ראפארטן, וואָס ער באַקומט פונעם „ספעציעלן“
אָפטייל וועגן דעם אויסלענדישן בריח-אויסטויש, לייענט ער דאָס, וואָס אים

אינטערעסירט — דעם תוכן פון די בריוו, וואָס קומען פון און גייען קיין רומעניע. דאָס, און נישט מער. פאר וואָס האָט ער נאָך איין מאל נישט גע-לייענט יענע בריוו, וואָס יידן שרייבן קיין אויסלאַנד, און באַקומען? האָט ער דאָך געהאט פאר זיך אין זעלבן ראַפּאָרט א רעזומאַט אויך וועגן יידי-שע בריוו. פאר וואָס האָט ער נישט געלייענט כדי אזוי ארום אַנטאָפּן דעם דופק פון די יידן?! אזוי ארום געוואויר ווערן, וואָס יידן טראַכטן, וואָס יידן חלומען — וואָס עס טוט זיי וויי?!...

דערנאָך איז געקומען קעלץ. און דער דאָזיקער פּאָגראַם, כאַטש ער איז געווען אין פּוילן, דאָך האָט ער אים מער אויפגעטרייסלט. הגם ער איז געווען אין אַ אנדערער מדינה, האָט ער אויף אים מער געווירקט ווי דער פּאָגראַם אין אייגענעם לאַנד. דער איז געווען אין אַ גרעסערער מאָס, אויף אַ טראַגישערן אופן.

זינט ער האָט געלייענט אין די צייטונגען די ליסטע פון די קדושים פון קעלצער פּאָגראַם, איז ער אַרומגעגאַנגען ווי שיכור. ער האָט נישט גע-הערט און נישט פאַרשטאַנען, וואָס מע האָט גערעדט צו אים. ער האָט נישט געגעסן, נאָר שטיין געבליבן אזוי, אין מיטן קייען אַ שטיקל ברויט, מיטן אָפענעם מויל, פאַרגלאַצט די אויגן ערגעץ פאַרויס. ווי אַ פאַרגליווער-טער מאַנומענט. פאַר אים האָבן געשוועבט די בילדער און די ראַנגלענישן פון אַט יענע אומגליקלעכע קרבנות מיט אַ צערייצטער מאַסע פון ווילדע בלוטדורשטיקע. עס פלעגט זיך אים אויסדאַכטן, אז ער הערט די פאַרצוויי-פלטע געשרייען. זיי קלינגען אָפּ אין זיין איינזאַם צימער. ווער האָט זיי אַהער פאַרטראָגן?

איין מאל האָט ער זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף אין מיטן דער נאַכט, ווי געטריבן פון עפעס אַ קראַפט, אן אומבאַקאַנטער, וועלכע האָט אים געמאַ-טערט און נישט געלאָזט שלאָפן רואיק. ער איז אַראָפּ פונעם בעט, ווי אַ סאַמנאַמבול, אפּירגענומען די צייטונג, געלייענט די נעמען פון די אומגעקור-מענע און זיך אָפּגעשטעלט ביי יעדער באַמערקונג. אַט איז צווישן די הרוגים דאָ אַ קינד פון פיר וואָכן... וואָס קאָן מען זאָגן צו די-אָ, וועלכע האָבן נעבן זייער נאָמען אויך אַ מיליטערישן טיטל? אַט איז אַ סערזשאַנט, אַ פאַרטיזא-נער, אַ קאַפיטאַן, אַ פאַרוטשניק, און צום סוף — איז אַנשטאַט אַ נאָמען — איז דאָ בלווי אַ נומער: B 2969, אוישוויץ.

ער האָט זיך אוועקגעזעצט ביים טיש, איבער דער צייטונג, אונטער-געשפּאַרט דעם קאַפּ מיט ביידע הענט און פּאַרקוט זיך אזוי, קלאַנקאַפּט אַנגעשטעלט די בליקן אויף די נומערן, וועלכע האָבן אין זיך פּאַרדעקט אַן א שיעור ליידן און צום סוף — אזא טראַגישער טויט, אזא סוף! ער איז אזוי געזעסן, גלייך ער וואָלט דערוואַרט פון אַט די נומערן אן ענטפּער, זיי זאָלן אים דערקלערן, ווי אזוי דאָס איז מעגלעך געווען, אז עפעס מער ווי א יאָר נאָכן ליקווידירן „אוישוויץ“ זאָל קאָנען פּאַרקומען א „קעלץ“. אַט איז א טראַגעדיע פונעם יאָר ניינצן זעקס און פּערציק, א יאָר נאָכן זיג: B 2969 אוישוויץ!... אַט איז א פינאַל פון א באשעפעניש, וואָס האָט געהאַט דאָס אומגליק, געבוירן צו ווערן א ייד.

ער פּלעגט אין בירוּאָ שטיין בלייבן אין מיטן דער ארבעט און אַנ-הויבן טענטלען מיטן שרייבפּענדל אויפן פּאַפּיר: קאַמאַראַם, קעלץ—קעלץ, קאַמאַראַם...

די פּאַגראַמען פון קאַמאַראַם און קעלץ האָבן אים כמעט מער באַ-שעפּטיקט זיין מוח, ווי דאָס אומקומען פון זיין גאַנצער פּאַמיליע, פון זיינע עלטערן און שוועסטער און ברידער.

יא, ער האָט נישט געגלויבט, אז דאָס איז נאָך מעגלעך, אז דאָס קאָן נאָך געשען. ער האָט געמיינט, אז ער האָט אויסגעטאַן די געלע באַנד פונעם אַרעם, וועלכע ער האָט געטראָגן בעת דער מלחמה אין ארבעטס-באַטאַליאָן, און איז היינט א מלוכה-אַנגעשטעלטער. איז גלייכבאַרעכטיקט ווי סיי וועלכער נישט-ייד — איז עס א סימן פון א ניער תקופה. אין א תקופה, ווען מע ווייכט אויס דעם אויסדרוק „זשידאָ“, כאַטש ער איז נישט קיין באַליידיקנדיקער אין דער אונגערישער שפּראַך, און מען נוצט גיכער דעם אויסדרוק „איזראַעליטאָ“, ווייל עס קלינגט פיינער. ער האָט גע-זען בעת די יידן-רדיפות פון דער מלחמה-צייט, אז זיי זענען געווען אַנגעפירט מצד דער אַנטיסעמיטישער פּאַשיסטישער מלוכה; דאָס פּאַלק, די מאַסן זענען געווען ווייניקער אַקטיוו. און היינט, האָט ער גאָר דערזען, אז ווען די מלוכה איז א דעמאָקראַטישע, יידן פרייען זיך מיט אלע רעכטן — דאָך געשעט קאַמאַראַם און סע געשעט קעלץ. כאַטש זיי זענען אויך דער רעזולטאַט פון דער העץ פון די פינצטערע פּאַשיסטישע כּוחות, וואָס זענען נאָך טעטיק צווישן די מאַסן, פון דער באַהעלטעניש; אָבער דאָך איז עס עפעס שרעקלעכערס ווי פּריער, ווייל דאָ זענען די מאַסן געווען אַק-טיוו. פּויערים האָבן טייל גענומען אין די פּאַגראַמען פון קאַמאַראַם און קעלץ. עס האָט זיך נישט געפונען, ווער עס זאָל געווען פּראַוון צוריקהאַלטן די

מאסן. נישט געווען אזא כוח וואס זאל געווען אין שטאנד זיין, אויך ווען עמעצער וואלט געווען יא געפרואווט מציל צו זיין יענעמס לעבן, וואס נישט א מאל דא, אויף דער ליסטע פון די טויטע, האט ער קיין נאמען נישט, נאר אן אוישוויצער נומער. אט איז געווען א בלויזער נומער — און אצינד איז דער נומער אויך שוין נישטא...

יא, ער האט עס אנגעהויבן פארשטיין, ווי אזוי עס איז מעגלעך געווען אז סערל זאל געווען אננעמען איר באשלוס.
און אויך דאס, סערלס באשלוס, האט נישט ווייניק גורם געווען אז אויך ער זאל זיך אנהייבן ארומטראגן מיטן געדאנק, ווי אזוי זיך צוריקצורציען פון זיין טעטיקייט דא, כדי ער זאל זיך קאנען אומקערן אהיים, קיין רומעניע. וואלט דאך זיין טעטיקייט דארט געוויס געגעבן אים מער גייס-טיקע רו, ווייל דארט וואלט ער דאך געווען אין דער היים!?

*

סערל?

יא, וועגן סערלען האט ער שוין געהערט נאר געלעגנהייטלעך. בא-גנגנט האט ער זי פיל שפעטער. שפעטער ווי מיט א צוויי צענדליק יארן.
וואס עס איז געשען מיט איר במשך דער צייט; וואס עס איז געשען מיט אים אין דער צייט, דאס האבן זיי זיך נישט געקאנט דערציילן אפילו דעמאלט, ווייל זיי האבן דרצו נישט געהאט אזוי פיל צייט — סערל האט שוין געהאט איר מאן, א שיינע טאכטער (פאר וואס האט מען איר געגעבן א צונאמען: וואקא לואי דומנעזעו?*) און א זון. לייבי האט שוין געהאט דע-מאלט א פרוי און א זון...

ווי עס איז צו זען, געהער דאס שוין נישט צו דער דאזיקער מעשה, וועגן דעם, וואס עס איז געשען מיט סערלען צי מיט לייבין במשך דער דא-זיקער צייט, באדארף מען דערציילן באזונדער, מיט אן אנדערער געלעגנהייט, נישט אין איילעניש — נאר מיט ישוב-הדעת.

(*) אין רומעניש: גאטס קו.

יעדן מוז מען געפינען א זכות

א מתנה --

מיין רייכסטן קרוב,

לוטשייידל מוסקאל,

וואס פארמאגט יידיש-דערצויגטע

קינדער און אייניקלעך.

גיטל, גיטטל!

זינט איר מוטער איז געשטארבן זענען אוועק שוין גוטע דריי יאר. דעמאלט איז זי אלט געווען קנאפע פערצן יאר. וואס זשע קאן א מיידל אין דער דאזיקער עלטער טון, ווען זי איז א טאכטער ביי א נישט-אלטן אלמן, וואס האט שוין צו האדעווען זעקס קינדער פונעם ערשטן ווייב? האט זי א מומע, דעם פאטערס א שוועסטער, גענומען צו זיך, כדי אזוי ארום ארויסצוהעלפן דער באלעסטיקטער משפחה. דעם אמת געזאגט, איז דער כיוון נישט געווען אין גאנצן בלויז ארויסצוהעלפן איר, גיטלעך, זי צו וואקסן. מער האט די מומע אין זינען געהאט ארויסצוהעלפן זיך אליין. א גאנצן טאג האט מען געהערט נאָר איין אויסגעשריי, ווי א רוף אין א טיפן מדבר: „גיטל!“ דערנאָך האט זיך עס איבערגעחזרט, אָבער אויף א העכערער אַקטאווע: „גיטלל!“ און הגם דאָס מיידעלע האט איר תיכף געענטפערט, געלאָזט הערן אז די מומע זאל וויסן אז זי איז דאָ, אין דער נאָענט און טוט עפעס, העלפט אַנטון צי גיט עסן פאר א קלענער קינד פון איר, דאָך האט זיך ווידער א מאָל געהערט אן אויסגעשריי, דאָס מאָל שוין כמעט א קנאל פון א האַרמאט: „געטטל!“

ביי אַט דעם לעצטן פארצווייפלטן אויסגעשריי, האט גיטל איבער-געלאָזט איר ארבעט, אין סיי וועלכער לאגע זי זאל זיך געווען נישט גע-פינען און געלאָפן אויסהערן דעם נייעם באפעל, וואס די מומע האט איר צו געבן.

גיטל איז געווען דאָס צווייטע קינד ביי חיים-בער קאץ, ווען מע רעכנט לויט דער עלטער. אָבער אז מע נעמט אין חשבון דאָס גאנצע

געזינדל איז זי געווען איינע פון די זעקס קינדער זיינע, מיט וועלכע
סע האט אים איבערגעלאזט אויף גאטס באראט זיין פרוי, וועלכע איז גע-
שטארבן טאקע ביי א געבורט. ווי אזוי האט ער זיך געקאנט אן
עצה געבן מיט אזוי פיל קינדער, פון וועלכע דאס עלטסטע מיידל
איז פופצן יאר אלט און דאס קלענסטע קינד האט בלויז עטלעכע
טעג? אט דער פרעגזייכן בלייבט אין דער לופט אומפארענטפערט. ער איז
דען דער איינציקער אויף דער וועלט!?

גיטל איז געווען א רירעוודיק מיידעלע, מיט רונדיקע גלידער, אג-
הויבנדיק מיטן פנימל, וואס האט אויסגעזען ווי א פולע לבנה, ארומגע-
וואקסן מיט נישט פארקעמטע, בלאנדע, פלאקענע האר, וואס האבן זיך
געענדיקט מיט צוויי לאנגע צעפלעך, וואס האבן דערגרייכט ביזן נאָפּל.
ווער סע האט זי דערזען צום נערשטן מאל, איז אים אָנגעקומען צו לאַכן
פון איר אויסזע, ווי א פארזעניש, מיט טונקעלע זונשפרענקעלעך אויפן
זעלטן געוואשענעם פנים. נאר אז זי האט זיך צעלאכט, אָדער כאַטש א
שמייכל געטאָן, האט דאָס פנימל אויפגעשיינט, גלייך סע וואלט אויפגע-
גאנגען די זון נוצט סע גייט א רעגן... אירע אומגעוואשענע, אָבער דאָך
ווייס בלישטשענדיקע גרויסע ציין, האָבן פארפלייצט ארום זיך א חן מיט
פרייד, וואָס גיסט זיך אריבער און דערגרייכט אויך צו יענע, וואָס קוקן
זיך אמאָל, צופעליק צו איר צו. נאר ווען קאָן מען ביי איר זען א
שמייכל?

דאָ, ביי איר מומע, וואו זי איז פאמעלעך פארוואנדלט געוואָרן
פון אן אויפצעכטלינג אין א פשוט קליין דינסטל, וואָס טוט אָפּ כמעט אלע
שטוב-ארבעטן, האט זי נישט קיין צייט און אויך נישט די שטימונג פאר
א שמייכל. אפשר ביי נאכט אין חלום, ווען זי איז פארזינקען אין א
הארטן שלאָף, נאָך א שווערן אָפּגעהאַרעוועטן טאָג, וואָס איז געוועזן
איבער אירע יונגע כוחות, דעמאָלט קאָן זיך פארגנבענען א שמייכל ביי
די מוילווינקלעך.

איין זאך איז אָבער יאָ גוט דאָ, ביי דער מומען. זי האט כאַטש
וואָס צו עסן און צו דער זעט. דאָס וואָס ביי אירע עלטערן האט זי וויי-
ניק געהאט, נאָך בעת די מוטער אירע האט געלעבט. איצט, ווען זי איז
געבליבן א יתומה, ביי א שטיפמוטער, וואָס קאָן זי זיך שוין דאָרט דער-
ווארטן? איז נעמט מען אָן באהבה און מע פרוואוט זיך אדורכשלייכן דאָס
שווערע לעבן. אנדערש קאָן מען דען וואקסן!?

— גיטל! גיטטל! געטטל!

אָט דאָס איז די מוזיק, צו וועלכער זי האָט שוין צו ביסלעך זיך צוגעוויינט. אָבער זי וואונדערט זיך נאָך אַלץ: פאַר וואָס ביים דריטן אויס-רוף פון איר נאָמען, ווערט פאַרוואנדלט דער חירק אין א סגול, און ס'ע ווערט פון גיטל — געטל, אפּשר אים צו געבן מער אָפהילדן?...

שוין דריי יאָר ווי זי הערט אָט די גרילצנדיקע מוזיק, צו וועלכער זי האָט זיך שוין א ביסל צוגעוויינט, אָבער דאָך גרילצט יעס און זערגערט אין די אויערן-פייקעלעך. און צוליב וואָס, צוליבן הוילן עסן?

די עלטערע שוועסטער אירע, ביילע, איז איר געקומען צו הילף און האָט פאַר איר געפונען אַן אנדער „אַרט“. זי האָט זיך געטראכט, אז אויב שוין יאָ זיין א דיגסט, איז זאל מען כאָטש איר באצאלן דערפאַר. ווי קליין דאָס געהאלט זאל נישט זיין, וועט דאָך זיין מיט וואָס זיך אָנצור-טון, פון צייט צו צייט ארויפצווארפן אויף זיך א קליידל, צי א פאַר-שיך, און נישט ארוםגיין מיט אלטע צעריסענע שקראבעס, וואָס אנדערע ווארפן אוועק.

אזוי איז זי אָנגעקומען צו יידל סעגאל אין הויז. דאָ איז שוין ביז איצט געווען א משרת, אַן עלטערע פרוי, פאַראסקע האָט מען זי גערופן, אָדער פאַרקירצט: פאַרא! זי פלעגט קומען אין דער פרי און אָפטון די הויפטארבעטן ארום דער ווירטשאפט. זי האָט אויסגעמאָלקן די קו, ריין געמאַכט אין שטוב און צוגעגרייט אויך דאָס עסן פאַר די בעלי-בתים.

נאָך מיטאַג איז זי געגאַנגען א היים צו איר משפּחה.

איצט איז גיטל געוואָרן איר אויסהילף, טוענדיק די ארבעטן, וואָס זענען איבערגעבליבן, ווען פאַראסקע איז אוועק אהיים, צו איר היים.

אַן אַקסיש-לעבן

— וואָ-האַן, וואָ-האַן!

— וואָ-האַן! וואָ-האַן!...

גאַנץ פרי, איידער עס שאַרעט דאָס באגינען, איז אויף א קורצער צייט טונקעלער ווי די גאַנצע נאַכט איז געווען. דאַכט זיך אז איצט, אין דעם מאָמענט, גיט זיך די לעצטע שלאכט צווישן טאָג און נאַכט, צווישן ליכט און פינצטערניש. דערפאַר איז איצט דאָס דאָרף, דאָס באַרגיקע מאַ-ראַמאָרעשער דאָרף, מער איינגעהילט אין השכות. ווער וועט גובר זיין אין

אט דעם געראנגל? דאָס איז נישט קיין שאלה. גובר זיין וועט דאָס ליכט,
דער טאָג. ווייל אזוי איז עס שוין מששת ימי בראשית. אָבער די נאכט
לאַזט זיך נאָך נישט בייקומען און נעמט צונויף אירע לעצטע כוחות. איז
דערפאר איצט, ערב באַגינען, נאָך פינצטערער. מע קאָן זי אַנטאָפן מיט
די פינגער, די פינצטערניש. אָבער דאָס איז נאָר אויף א קורצער צייט,
עטלעכע מינוטן. דערנאָך הויבט אָן צו פארשווינדן דער טונקעלער פיר-
האנג, זיין אַרט פארנעמט א גרויער טול, א דורכזיכטיקער, דורך וועלכן
די ליכטיקע שיין שטעכט אדורך קודם שוואכע, כמעט נישט אַנזעעוודיקע,
דערנאָך וואָס א מאָל מער אויסגעשארפטע שטראַלן־שפּיזן...

נו, קאָן דען א מענטש ווארטן אלע מאָל, און זיך ארויסלאָזן אין
וועג, ערשט נאָכן באַגינען? דערגייע דען דער טאָג? איז דערפאר הערט
זיך נאָר א סקרופען פון א וואַגן, סע גרילצן די אויסגעטרוקנטע רעדער
אויף די זעלטן געשמירטע הילצערנע אַקסן, און פון צייט צו צייט הערט
זיך פונקט אזא סקרופענדיק קול, א הייזעריקס פון מידקייט, פון דאגות,
פון א שווער געהאַרעוועט לעבן:

— וואָהאַו, וואָהאַו!

ערשט ווען עס הייבט זיך אָן צו באַווייזן א נישט־געוואָגטע שיין,
א ליכט פונעם באַגינען, קאַנטורירן זיך געשטאלטן, ווי אין א פארנעפלט
געמעל, א וואַגן וואָס ווערט געשלעפט פון א פאַר פוילע, מידע אַקסן,
אונטערגעטריבן פון א הויכן ייד, מיט א לאנגער באַרד און פיאות, אייב-
געהילט אין א טלית איבער די אַנגעטוענע תפילין. פון צייט צו צייט איז
ער מפסיק דאָס דאווענען זיינס און טרייבט אונטער מיט דער בייטש:
וואָהאַו! וואָהאַו! אָדער ווען די אַקסן דארפן פארקערעווען אויף רעכטס,
טרייבט יער זיי אונטער מיט א: „טשא, טשאאאא!“ אָדער ווען מע דארף
פארקערעווען אויף לינקס: „העיס! העיס!“ וואָס פאר א לשון איז דאָס?
מען קאָן, דאכט זיך, אָט די ווערטער נישט געפינען אין קיין שום ווערטער-
בוך. דאָס איז א מין עספּעראַנטאַ פאר אונטערצוטרייבן אַקסן. דאָס פאר-
שטייען נאָר אַקסן, אָט די ווערטער, און אויך מענטשן וואָס פארשטייען
זיך איין צו רעדן מיט זיי אויף זייער שפראַך.

אגב, קאָנען אלע חיות און בהמות אלע שפראַכן, נאָר נישט די
דאָזיקע, מיט וועלכער דער מענטש רעדט געוויינטלעך יעדן טאָג...
אויך ר' חיים־בערן, וואָס טרייבט אונטער איצט אָט די אַקסן, וועט
אים קיין מאָל נישט איינפאלן צו רעדן מיט זיינע בהמות אויף יידיש. ער
חייסט (און ווער חייסט דאָס דען נישט?) אז מיט בהמות, אָדער מיט הינט,

צי מיט קעץ, דארף מען רעדן אן אנדערע שפראך. ער רעדט מיט זיי רומעניש. אנדערע רעדן מיט זיי אונגעריש, רוסנאקיש, זוכן א לשון, וואס די דאזיקע באשעפענישן פארשטייען. דאס זעלביקע טוען אויך די רומענישער, די אונגערישן — זיי רעדן מיט זיי מיט יידישע ווערטער...

דער ריבונן-של-עולם וועט זיך מיסתמא נישט בייזערן אויף אים, וואס ער רעדט אויס אין מיטן דאווענען אט די וואכעדיקע ווערטער פון אקסישן לשון. גענוי אזוי ווי אזוי ער בייזערט זיך נישט, פאר וואס ער האט אנגעהויבן דאס דאווענען אזוי פרי, איידער עס איז אויפגעגאנגען דער מארגנשטערן... ביז ווען זאל ער ווארטן מיטן דאווענען? אט באלד קומט ער שוין אן אין וואלד אריין, וועט ער דאך מוזן אין איילעניש צונויפנעמען דעם טלית און תפילין און אַנלאָדן די דעמבעס — און פון דאס ניי וועט זיך הערן, נאך מיט מער אימפעט: „וואַ-האַן! וואַ-האַן!“ ביז אין דער נאכט אריין וועט ער דאך אזוי אונטערטרייבן זיינע אַקסן, כדי וואס מען דעמבעס אַפּצופירן פונעם וואלד ביז צו דער באן, וואו מע וועט זיי אַנלאָדן די דעמבעס, דאס מאַל אויף די וואגאַנדלעך, וואס וועלן פירן דאס האַלץ ביז צום גאטער, אין שטעטל, און זיי פארוואנדלען אין ברעטער.

„וואַ-האַן, וואַ-האַן!“ שלעפט ער די מידן פיס זיינע, וואס טאַפּ-טשען די בלאַטע, וואס האָט זיך ברייט פארפלייצט איצט, נאך א רעגנדל. ר' היים-בער איז צווישן די ווינציקע יידישע בעלי-עגלות, וואס פירן האַלץ פונעם וואלד מיט אן אַקסענעם וואָגן. דאָס רוב יידישע בעלי-עגלות פירן האַלץ מיט פערד. אמת, פערד לויפן גיכער, גייען אין טראפ, בעת אַקסן גייען נאָר אין שפאן אויך ווען מע נידערט א בערגל — אָבער זיי קאָנען פירן א גרעסערע משא ווי פערד. מיט אן אַקסענעם וואָגן קאָנ מען פירן אין צוויי גענג, וויפל מיט פערד אין דריי מאַל. אן ערך אזוי פיל. דאָס איז איינע פון די סיבות, פאר וואס ער איז געבליבן ביי אן אַקסענעם וואָגן. אָבער די הויפט-סיבה איז געווען, וואס ער איז צוגעוויינט צו אַקסן. די שכנים זיינע, די נישט-יידישע, האָבן אַקסן. זיין פאַטער האָט אויך געהאט אַקסן — איז ער אויך געבליבן ביי אַקסן. מיט זיי פארשטייט ער זיך איין בעסער. זיי קענען זיין לשון און ער פארשטייט זייער „לשון“. נאך מער, מיט זיי פארשטייט ער זיך בעסער איין אפילו ווי מיט ד מענטשן... ווען און וואו באגעגנט ער דען די מענטשן? דאָס רוב לעבן זיינס פארברענגט ער דאך מיט די אַקסן. מיט זיי פארדינט ער

אויך אויף חיונה. פאר זיי רעדט ער זיך אראפ פונעם הארצן. מיט זיי פארשטייט ער זיך איין, בעסער און לייכטער ווי מיט די מענטשן...

אויך דער קאליר פון זיין באַרד און פיאות האָבן כמעט די זעלביקע קאליר פון זיינע אַקסן. זיי זענען אויך אזוי רויטלעך-בלאַנד, ווי די אַקסן זיינען. אויך דאָס קול זיינס סאמעוועט מיטן מערוקען פון די אַקסן זיינען... אנומעלט האָט ער געהערט, ווי די קינדער אויף דער גאס האָבן אים גאַכגעקרוםט, ווי אזוי ער דוכנט. יאָ, אמת, א סך מאל האָט ער אליין זיך ווי דערשראַקן פון זיינע אייגענע ווערטער, זיין אייגן קול, ווען ער האָט אויסגעלאָזט ווי א געשריי, ווי א מערוקען פון אן אַקס: "יברכך!"... דעמאָלט האָט ער א טראַכט געטאַן: פאר וואָס האָט אים גאַט אזוי גע- שטראַפט אויך מיט דעם, וואָס ער איז א כהן?... צו וואָס האָט אים דאָס געטויגט, אז ער זאָל דארפן יעדן יום-טוב דוכענען?

אלץ איז ביי אים א שטראַף פון גאַט. נישט נאָר וואָס ער איז א כהן. נאָר אויך דאָס, וואָס ער עקזיסטירט, וואָס ער לעבט, יעדער ריר און ווענד זיינער איז א קללה פון גאַט. האָט ער דערפאר נישט איין מאל גע- טראַכט, אז ער איז שוין מקנא זיין ווייב, רוען זאָל זי אין גן-עדן, וואָס זי האָט צוגעמאכט די אויגן ביים געבוירן פון זייער זעקסט קינד... און אויך דאָס דאָזיקע געפיל איז נישט געווען קיין קלאַרס ביי אים, נאָר פאַר- מישט מיט אלערליי טעמים, אומאַנגענעמע: טייל מאל האָט ער זי פאַר- אורטיילט, ווי מע פאראורטיילט א פאַררעטער אַדער ווי א דעזערטיר וואָס אנטלויפט אין דער סאמע מיטן פון די שלאכטן, וואָס האָט געטאַן א שטארב אוועק און אים איבערגעלאָזט ווי אויף צו להכעיס: אנו, גיב דיר אן עצה אליין, אן מיר מיט זעקס קינדער!... נין, אזוי טוט נישט קיין איינשטענדיקער מענטש. אזוי טוט נאָר א שונא... און טייל מאל האָט ער געבענקט, נישט נאָר אזוי נאָך איר אליין, ווי נאָך דעם וואָס זי דערמאנט אים. ווייל אזוי לאנג זי האָט געלעבט, איז ער נאָך געווען א שטיקל מענטש. אמת, ער האָט אויך דעמאָלט געהאַרעוועט ווי אן אַקס צוזאמען מיט די אַקסן זיינען, כדי צו פארדינען אויפן שטיקל ברויט פאר זיין בני- בית. אָבער דאָס לעבן האָט נאָך דעמאָלט געהאט א זינען. אויך צווישן די מענטשן האָט ער אנדערש אויסגעזען. דעמאָלט האָט מען אים נאָך גערופן "ר' היים-בער". אָבער אזוי ווי זי, זיין ערשט ווייב איז אָפּגע- שטאַרבן, איז ער אויך ווי אָפּגעשטאַרבן. פון אים איז איבערגעבליבן בלויז א שיריים, אן איבערבלייבעכץ, וואָס איז שוין נישט ער. אין איר קבר האָט זי מיטגענומען א חלק אויך פון זיין לעבן. דערנאָך האָט אים

שוין קיינער נישט געזאָגט „ר' היים־בער“, נאָר פשוט: „היים־בער“. דאָס איז געוועזן דער ערשטער סימן, אז ער איז שוין נישט אַן, שוין נישט דער זעלביקער, וואָס ער איז געוועזן, נאָר א יורד, אן אָפגעקומענער. (אגב, איז יעדער אלמן א האלבער מת. די העלפט פון זיין לעבן איז אריין אין קבר מיט זיין פרוי...)

נאָך מער, זינט א צייט האָט ער געהערט, אז הינטער די אויגן זאָגט מען שוין א מאָל נישט „היים־בער“ — היינט זאָגט מען שוין נאָך איינפאַכער: היים־פערטש...)

— וואָהאַן! וואָהאַן! טרייבט ער אונטער מיט דער בייטש זיינע אַקסן, און רעדט אויס אין מיטן דאווענען, און רייכט איבער זיינע טרויער־ריקע מחשבות וואָס באַמבלען זיך אים אצינד אין קאַפּ, ווען דער וואָגן רירט זיך קוים, סקריפענדיק, און שניידט אריין זיינע רעדער אין ליימע־נער בלאַטע, וואָס קלעפט זיך צו און לאַזט נישט פאַרויס גיין נישט אים, נישט די אַקסן — די גאַנצע וועלט זיינע איז ווי צוגעשמידט צו דער בלאַטע...

אן אומגליק — א לעבעדיקער מת

— גיטל, גיטל! וואו גייסטו ארום א גאַנצן טאָג, אז ווען מע רופט דיר, געפינט מען דיר קיין מאָל נישט?

— איך בין דאָ, מומע, איך בין דאָ. וואו זאל איך זיין? — פארר־ענטפערט זיך שוין צום וויפלטסטן מאָל היינט, דאָס מיידל.

— וואו „ביסטו דאָ“, אז דו הערסט נישט און ווערסט פארפאלן און מע זעט דיר נישט גאַנצע שעהן? אנו, דערלאנג מיר דעם האנטעך.

זינט א צייט איז אָט דער שמועס א געוויינטלעכער רעפרען, וואָס חורט זיך איבער כמעט נאָך יעדע פינף מינוט. יעדעס מאָל רופט זי די באלעבאַסטע און זאָגט איר עפעס, וואָס איז פון גאָר א קליינעם באטייט. מוָער איז עס אן אויסרייד זיך צו פארזיכערן, אז דאָס מיידל איז דאָ, אין איר סביבה, אז זי איז נישט געבליבן אליין. זי וויל זי זען, תמיד וויל זי זי האָבן אונטער די אויגן, אונטער איר השגחה. איז ווי נאָר זי האָט איר געגעבן א באַסעל צו טון עפעס, און יענע איז אוועק צו דער ארבעט, צו

וועלכער זי האָט זי טאקע געשיקט, קומט ביי איר אויף א נייער געדאנק און זי רופט זי תיכף צוריק און גיט איר אן אנדערן באפעל, וואָס האָט גאַרנישט צו טון מיטן פריערדיקן באפעל. מע דארף זיין צו נאריש אָדער נאאיוו, דאָס נישט צו באמערקן, אז נישט די באפעלן זענען דאָ דער עיקר, נאָר דאָס פארוזיכערן זיך, אז זי איז דאָ, נישט ווייט פון איר בעט... מלכה, דאָס אמאָליקע שיינע ווייבל פון יידל סעגאַל, איז אמאָל גע- ווען א גוטע נשמה. זי האָט קיין מאָל קיינעם נישט בארירט מיט א וואָרט. אדרבה, מע האָט זי געקענט פאר איינער, וואָס איז גרייט ארויסצוהעלפן א נויטבאדערפטיקן. אויב עס איז צו זיי אריינגעפאלן א ייד, וואָס קלייבט נדבות, איז ער פון איר הויז נישט ארויסגעגאנגען אן אומגעגעסענער, און טייל מאָל אויך מיט א מלבוש. שוין נישט קיין ניס, א ביסל אָפּגע- ניצט, אָבער דאָך א מלבוש, וואָס קומט צו ניץ פאר איינעם, וואָס איז אָפּגעריסן. יא, אזוי איז זי געוועזן באקאנט, פאר א גוט הארציקער נשמה. יא, אזוי איז עס געוועזן אמאָל, ביז זי איז קראנק געוואָרן.

זינט זי איז קראנק געוואָרן, האָט זי זיך געענדערט. האָט אויפגע- הערט צו רעדן נאָרמאל, ווי זי איז געוועזן געוואוינט. איצט רעדט זי נישט בלויז מיט אנדערע ווערטער, נאָר אויך מיט אן אנדעוון טאָן, גלייך זי מאכט אלעמען מיט יעדן וואָרט א פירוואָרף, גלייך מע וואָלט שול- דיק געוועזן אין דעם, וואָס זי איז ווי צוגענאָגלט צום בעט און קאָן זיך נישט רירן. שוין יאָרן אזוי. און וואָס מער די צייט גייט כאַרביי, אלץ מער אויפגעטראָגן ווערט זי, אלץ מער באלעסטיקט זי מיט אירע פאָר- לאַנגען. אפילו דאָס מיידל, וואָס האָט זי באדינט געטריי, טאָג און נאכט, און איז אויפגעשפרונגען, ווי נאָר זי האָט געהערט איר קול, ווי נאָר זי האָט דערהערט איר בקשה (יא, אזוי האָט עס אָפּגעקלונגען אין די ערשטע וואָכן — שפעטער האָט זיך עס פארוואנדלט צו ביכלעך אין באפעלן!).

ווייל זי האָט געוואוסט אז נישט נאָר וואָס זי איז דאָ א משרת, און מוז אויספירן יעדן באפעל, אויב זי וויל אויפהיטן איר פאָסטן דאָ, וואו זי געפינט צו עסן און אויך עפעס געהאלט, וואָס דער פאָטער אירער מאָנט איין יעדן חודש, — נאָר זי האָט זיך שוין געפילט ווי צוגעצויגן צו איר באלעבאָסטע. זי האָט זי באדינט מיטן גאנצן הארצן, ווייל זי האָט רחמנות געהאט אויף איר, וואָס איז עלטער פון איר מיט קוים עלטלעכע יאָר, און שוין איז זי פאראורטיילט צו ליגן אין איר צימער ווי אין תפיסה. ניין, נישט ווי אין א תפיסה, ווייל דאָרט איז מען טאקע איינגע- שפארט, אָבער מע קאָן דאָך זיך רירן און אפילו ארומגיין אין קעמערל —

און ועל-כולם איז מען דאך איינגעשפארט אויף א צייט און מע האפט א מאל ארויסצוגיין אויף דער פריי. זי אבער, ליגט נעבעך אין בעט, ווי א ליים, אן א ביסל האפענונג, אז זי וועט א מאל זוכה זיין, זיך צו קאנען אויפזעצן און נעמען אליין א לעפל אין מויל אריין.

אזוי איז עס געווען ביז א צייט. דאס איז אבער געווען אמאל, אין די ערשטע חדשים. מיט דער צייט האבן זיך די באציאונגען געענדערט. די באלעבאסטע האט זיך געענדערט, נישט גיטל. די באלעבאסטע האט אנגעהויבן זען אין איר א שונא, גלייך זי, גיטל, וואלט שולדיק געוועזן אין איר קרענק. די דאזיקע שונאה איז נישט געוועזן קיין פערזענלעכע, נאר, אן אלגעמיינע, וואס זי האט אנגעהויבן פילן, אן א פארוואס, לגבי אלע יענע וואס זענען געוועזן געזונט. גלייך ווי זייער געזונט זיין וואלט געוועזן אויף איר חשוב...

מיט דער צייט האט אבער אויך זי, גיטל, זיך געענדערט. זינט א צייט באדינט זי שוין נישט מיט דער זעלביקער געטרייאפט, ווי זי האט עס געטאן פריער. איצט טוט זי צו מאל ווי אויף צו להכעיס. נישט נאר זי איילט זיך שוין נישט אזוי שטארק אויסצופולן איר באגער, נאר זי האט אנגעהויבן אויך אפצוענטפערן מיט א ווארט.

סע האט זיך געפילט אין דער לופט, אז דער כוס איז שוין כמעט פול, און סע פעלט שוין נישט קיין סך, אז וער זאל איבערגיין. די בא-ציאונגען זענען געוועזן געשפאנטע, אבער זי, מלכה, האט נישט געוואגט צו זאגן איר מאן, אז זי וויל נישט מער אז דאס דאזיקע מיידל זאל זי באדינען. זי האט מורא געהאט, אז ביז וואס ווען, וועט זי בלייבן אן א געהילף, ווייל פאראסקע אליין קאן זיך דאך נישט באפארען, איז ווער וועט זיך מיט איר מתעסק זיין? קאן זי דען בלייבן כאטש אויף א שעה אליין אן א געהילף?

האט זי געליטן און פון צייט צו צייט אויסגעבראכן אין היסטערישע געשרייען, וואס האבן אנגעפולט דאס צימער, ווי מיט א פארסטן רויך, וואס שטיקט און לאזט נישט אפעטעמען קיינעם ארום איר. די שטימונג איז געוועזן א געשפאנטע, אבער קיינער, קיין איינער פון זיי אלע דריי, האבן נישט געקאנט געפינען קיין אויסוועג, דעריבער האט קיינער נישט א מאל געטראכט וועגן אן אויסוועג, נאר געלאזט אז די זאכן זאלן זיך גיין זייער נארמאלן וועג, און די צייט (אוי, וויפל פראבלעמען האט די "צייט" צו דערליידיקן?) וועט מסתמא, מיט דער צייט, געפינען א לייזונג אויך פאר

אָט דעם אָנגעווייטיקטן לעבן, וואָס שטייט נישט אויפן אָרט, נאָר פאר-
ערגערט זיך מיט יעדן טאָג וואָס פארגייט.

אין א טאָג איז געקומען דער טראָפן, וואָס האָט איבערגעגאַסן דעם
כּוּס. ווי אזוי סע האָט זיך געמאַכט און דאָס זאָל געשען, געדענקט קיין
איינער נישט פון זיי. דאָס איז געשען אָן קיינעם ווילן, קיינער האָט דערצו
נישט געטראַכט און נישט געקאַנט זיך פאַרשטעלן, וואָס סע קאָן דערפון
ארויסקומען. אָבער א פּאַקט איז, און פון דאָרט, פון איר בעט, האָט זי דער-
זען ווי אין א חלום, אז גיטל, דאָס דינסט-מיידל, האָט ווי שטיפּעריש דערלאַנגט
דעם באלעבאַס איבער דער האַנט. גלייך זי וואָלט אים אוועקגעטריבן פונעם
בעט פון דער קראַנקער, ווען זי האָט זיך דערנענטערט צו געבן איר א
שעלעכל טיי.

דעמאָלט, אין דער סעקונדע, איז געבוירן געוואָרן אין מוח פון דער
קראַנקער א געדאַנק, וואָס האָט אָנגעהויבן צו בויערן ווי א וואָרעם, און אָט
דער כמעט אומשולדיקער זשעסט פאַרראַט און אינטימקייט, וואָס איז נישט
נאָרמאַל צווישן א משרת און א באלעבאַס, אויך דעמאָלט, ווען מע רופט
אָט יענעם באלעבאַס „פעטער“.

זי איז טאַקע געלעגן אין בעט ווייטער, צוגעאַגלט צו איר געלע-
גער, ווי ביז איצט, אָבער מיט איר פאַנטעזיע איז זי ארומגעאַנגען אין
גאַנצן הויז און אויסער דעם הויז, אין הויף, אין דער שטאַל און — בפרט
אויפן שטאַלן-בוידעם, וואו נאָר דאָס מיידל האָט געהאַט צו טון. מיט איר
קראַנקהאַפטיקן, אייפערזיכטיקן געדאַנק, האָט זי נאָכגעפאַלגט יעדן שריט
אירן און זיך צוגעהערט צו יעדן שאַרף, וואָס איז געקומען זינט א צייט,
פאַרגרעסערט ווי מיט א הילכער...

דאָס וואָס דער מאַן אירער, יידל סעגאַל, האָט נישט א מאָל אין אַכט
גענומען די דאָזיקע קלייניקייט, דער אומבאַמערקטער זשעסט, האָט איר
געעפנט די אויגן אז צווישן איר מאַן און איר דינסט, פון וועלכער מע
הערט כמעט נישט קיין הויך וואָרט, קומט עפעס פאַר, וואָס שטייגט איבער
די באַצייאונגען צווישן א משרת און א באלעבאַס.
פון דעמאָלט אָן האָט מען זי געהערט שרייען, אזוי אין דער וועלט
אריין, גלייך זי וואָלט גערעדט צו זיך אליין:

— דאָס איז א פשוטער אומגליק, א לעבעדיקער אומגליק אין שטוב...
א פרעמדער וואָלט נישט געוואוסט וועמען זי מיינט. ווער איז דער
לעבעדיקער אומגליק: דאָס געזונטע מיידל וואָס גייט ארום אין שטוב, צי
זי, וואָס ליגט אין בעט, ווי א לעבעדיקער מת...
...

תאוהדיקער קורצשלוס

ביז א צייט האָט ער זי כמעט נישט אין אכט גענומען. זי איז דאָך געוועזן ביי זיי אין שטוב, פשוט און נאטירלעך, ווי עס איז א לעבעדיק וועזן אין א שטוב. ווי למשל א קאץ, אָבער אויף קיין אופן נישט ווי א פרוי. און אוודאי און אוודאי נישט איז ער נישט געוועזן לגבי איר קיין מאנצביל. דאָס מאָל אָבער איז געשען א קלייניקייט. זיי האָבן זיך באַגעגנט אין דער סאמע טיר וואָס האָט געפירט פון שטוב אין געוועלב אריין. די טיר איז געווען א שמאַלע און עס איז אים נישט געבליבן קיין אנדערער אויסוועג ווי זיך איינצושרימפן און אדורכגיין און גלייכצייטיק זי לאָזן אדורכגיין. איינגטלעך איז יאָ געוועזן אן אנדערער אויסוועג, אז איינער זאָל, אין א פראַקציע פון א סעקונדע, זיך צוריקציען אויף א שפאָן און לאָזן צו ערשט אדורכגיין דעם צווייטן און ערשט דערנאָך אליין אדורכגיין. אָבער פאר דעם איז שוין געוועזן צו שפעט. עס איז קיינעם נישט געקומען אויפן געדאנק, אז זיי ביידע קאָנען נישט אדורכגיין די טיר, אָן דעם, אז זיי זאָלן זיך באַרירן, און דאָס אומשולדיקע באַרירן זאָל זיין אזוי געפערלעך, גלייך סע וואָלטן זיך באַרירט צוויי עלעקטרישע דראָטן, אָנגעלאָדענע מיט עלעקטרישן שטראָם און האָבן אַרויסגערוּפן א קורצשלוס, א גייסטיקן קורצשלוס...

א קורצשלוס, וואָס געשעט געוויינטלעך נאָכן באַרירן פון צוויי עלעקטרישע קאבלען, רופט ארויס קודם פונקען און כהרף-עין לעשט זיך אויס דאָס ליכט. דער קאבל ווערט פאַרברענט, ערגעץ וואו אויף דער ליניע, וואו ער איז שוואכער, דינער, און דער שטראָם ווערט איבערגעריסן. ער רינט נישט מער. דאָ אָבער איז געשען פאַרקערט. ווען יידל סעגאל האָט דערפילט דעם באַריר, האָט ער זיך צוזאמען געצויגן וויפל ער האָט נאָר געקאָנט, אז ער זאָל איר פלאץ מאַכן, דאָך האָט ער דערפילט דעם הויך פון גיטלס אַטעם, דעם גערוך פון אירע פלאקסענע, בלאַנדע לאנגע האָר, וואָס האָבן אים פאַרפלייצט מיט ווייבלעכקייט, וואָס ער האָט ביז היינט ביי איר לגמרי נישט אין אכט גענומען. און — ועל-כולם, האָט ער דערפילט אז דער באַריר מיט אירע עזותדיקע ברוסטן האָט אים פאַרוואונדיקט, אזוי ווייטיקלעך-זיס... טאקע אין דער דאָזיקער סעקונדע איז געשען דער „קורצשלוס“, דער אינערלעכער. זיין גאַנצער קערפער, פונעם מוח, לענג אויס דער חוּט־השרדה, ביז דעם מינדסטן פינגערל פון זיינע פיס, האָט ער

דערפילט, ווי עס ריזלט זיין אָנגעצינדן בלוט, גלייך אן עלעקטרישער שטראם וואָלט אדורכגעלאָפן. אָבער דער שטראָם איז נישט איבערגעריסן געוואָרן, ווי עס געשעט ביים עלעקטרישן, נאָר אדרבה, סע האָט זיך עפעס אָנגעצונדן אין אים, און ערשט איצט האָט עס אָנגעהויבן ברענען, און וואָס א מאָל האָט עס האסטיקער זיך צעפלאַקערט. פון א שוואַכן טליען איז עס בהדרגהדיק איבערגעאנגען פאמעלעך אין א פייער, וואָס האָט זיך צעפלאַקערט. אָבער, וויי, וואָס פאר א גרויסן כוח דארף דער מענטש האָבן, כדי צו זיין ביכולת, אז אויב נישט צו לעשן גענצלעך אזא שרעק־לעך פייער, כאָטש עס צו פארדושען, צו דערשטיקן צוצודעקן מיט אש, אז סע זאל נישט ארויס מיט פלאמען, וואָס קאָנען באַמערקט ווערן אויך פון פרעמדע, נישט געגארטע בליקן?!

יידל האָט זיך צוריקגעצויגן אין א ווינקל, ביי זיך אין געוועלב, ער האָט צוגעמאַכט די טיר מיט א האסטיקן זעץ, כדי ער זאל נישט האָבן פאר זיך דאָס „לעבעדיקע אומגליק“. ער האָט געמיינט, אז אויך זי, גיטל, די דינסט זיינע האָט דערפילט דעם זעלביקן געפערלישען שטראָם, וואָס האָט אים ווי עלעקטריזירט. און דאָס האָט אים צערודערט. ער האָט זיך געפילט אומבאקוועם, גלייך ער וואָלט געוועזן א נאקעטער פאר פרעמדע בליקן. ווי אזוי זאל ער עס אויסבאהאלטן, דאָס בוש־געפיל, וואָס ער גופא האָט עס איצט דערפילט און סע זאל דערפון קיינער נישט געוואויר ווערן? ניין, נישט קיין בוש־געפיל, נאָר א ווייטיק, וואָס מאַכט האסטיקער דאָס עטעמען און דעם דופק.

ערשט איצט, זיצנדיק אויפן בַּעַנקל פארטראַכט, מיט כמעט פאר־גליווֹעֶרטע בליקן, וואָס קוקן משתומם און דאָך זעען זיי גאַרנישט, האָט ער דערזען זיין טראַגישע לאַגע: דאָס ווייב זיינס איז פאראליזירט שוין עטלעכע יאָר. זי ליגט אין בעט ווי א פארגליווערטע, נאָר דאָס קול אירט לאָזט זיך פון מאָל צו מאָל הערן, אין א גרילצנדיקן געשריי, ווען זי מאַנט עפעס. און דאָס מאָנען עפעס איז שוין נישט קיין געבעט, אז מען זאל איר ארויסהעלפן, מע זאל איר דערלאנגען א ביסל וואסער, צי מע זאל איר העלפן און דערלאנגען דאָס נאכטעפל — נאָר א מין כמעט ריש־עותדיק פירווארפן, וואָס זי איז ווי צוגענאַגלט צום בעט, בעת זיי באוועגן זיך פריי לויט זייער ווילן. אָבער ווער איז דערין שולדיק? מיט וואָס איז ער שולדיק דערין?

דאָס בלוט איז אים פארלאָפן און געברענט זיין פנים, ווען ער האָט זיך דערמאנט אין קענעם טרויעריקן עפיזאד, ווען צוריק מיט יאָרן, ווען

יער האָט זי געפרוּאוּט ביישלאָפּן און סע האָט זיך אים נישט איינגעגעבן טראָץ זיינע באַמיאָנגען... אויך דעמאָלט איז עס נישט געקומען דיער פּראַווּ פון זיין אינציאַטיוו. זי איז געווען די וואָס האָט אים אָנגערעגט. ער איז דעמאָלט אוועקגעפאלן אן אומעכטיקער... זינט דעמאָלט האָט ער מער שוין קיין מאָל נישט געפרוּאוּט אפילו, און זי האָט אויך מער נישט דערווענט דערפון.

די נעכט זענען געווען ביי אים קאַשמאַרישע, קראַנקהאַפטיקע, צע־ריסענע געמעלן פון שדים און לילית־טעניץ, וואָס האָבן אים נישט דער־לאָזט קיין רו. אין דער פּרי איז ער אויפגעשטאַנען א נישט־אויסגעשלאָ־פענער: פיל מידער ווי ווען ער האָט זיך געלייגט.

טראָץ דעם האָט יער ווי נישט געזען, אז אונטער זיין נאָז, ביי זיך אין שטוב, דרייט זיך ארום ווי א מלאך (צי ווי א שד?) א לעבעדיק בא־שעפעניש, וואָס איז ווי א שטראָף (צי ווי א ברכה?) פון גאט, גיטל איז א שרייענדיקער קאָנטראַסט קעגן זיין קראַנק, געלעמט ווייב, וואָס ליגט ווי א לעבעדיקער מת אין בעט — בעת זי דרייט זיך ארום איר, זי צו באַדיי־נען, און פאַרשפּרייט רייץ, אפילו אן איר ווילן, בלויז מיט איר אָנוועזנ־הייט, מיט איר לייביקן געזונטן יונגן קערפער, וואָס ער האָט ערשט איצט צום ערשטן מאָל דערפילט.

(יא, דאכט זיך אז זיין פרוי, פונעם קראַנקן בעט, האָט עס פריער דערזען, פאר אים. און אפשר גאר אז דווקא מיט איר אייפערזוכט, פאר וועלכער זי האָט נישט געהאַט קיין שום גרונד, האָט זי עס אים סוגערירט? האָט זי דאָך שוין לאנג געשריגן אז דאָס איז א לעבעדיקער אומגליק?!). ווי אזוי האָט עס געקאָנט געשען, טראכט ער זיך איצט, אז ער האָט עס נישט אין אכט גענומען ביז איצט? וואו זענען געווען זיינע אויגן ביז איצט, ווי אזוי האָט ער עס געקאָנט אויסמיידן ביז איצט? איז עס געפאלן אויף זיין קאָפּ ווי א בליץ און אָנגעצונדן זיינע געבליטן און זיינע שוין אזוי אויך ביז איצט אָנגעדראָלענע אַדערן.

וואָס וועט געשען פון איצט אָן? ער האָט נישט געוואוסט, ווי אזוי צו קוקן אין די אויגן פון אַט דעם נאַאיוון פשוטן דאַרפישן מיידל. ביז איצט איז זי געוועזן אין זיין הויז, גלייך זי וואָלט געוועזן א מיטגליד פון זיין משפּחה, מע קאָן זאָגן אפילו ווי א טאַכטער. ווער קוקט אויף זיין א טאַכטער ווי אויף א פרויענצימער? אזוי איז אַעס געשען ביז איצט. ער האָט געקאָנט פאַרביי גיין פאַר איר אין דער פּרי, אין די אונטערזעענע. זי האָט געקאָנט ארוםגיין אין שטוב ביי נאכט, ווען זיין פרוי האָט זי

גערופן, אז זי זאל איר עפעס ארויסהעלפן אין אירען שווערע באוועגונגען, אין הוילן העמד. אבער יער האָט דעמאָלט גאַרנישט באַמערקט, וואָס זאָל אים אויפרייצן, אז ער האָט פאר זיך א יונגע הירשין, וואָס האָט געגנבאָט צוויי באַרן און זיי באַהאַלטן אין איר בוזעם? ... ניין, ער האָט עס ביז איצט נישט באַמערקט און נישט געקאָנט באַמערקן, ווייל א נאַרמאַלער מענטש דאַרף אַזעלכע זאַכן נישט באַמערקן ביי זיין אייגענער שוועסטער צי טאַכטער, צי אפילו ביי א ברודערס א טאַכטער. אָבער איצט האָט זיך עס מיט א מאָל געענדערט. אַלץ האָט זיך געענדערט און איז דערשינען פאַר אים אין א נייער ליכט. ערשט איצט דערמאַנט ער זיך, ווי ער האָט זי געזען איין מאָל, אין מיטן דער נאַכט, ווען ער איז געגאַנגען טרונקען א ביסל וואַסער, אז ער האָט זי געזען אן אויפגעדעקטע, סע האָבן זיך איר ארויסגעזען טיילן פון ווייבלעכן קערפער, וואָס זענען געוויינטלעך צוגעדעקט. ער האָט זי פאַרויכטיק צוגעדעקט און איז זיך צוריקגעגאַנגען אין זיין בעט ווייטער שלאָפן, גלייך ווי גאַרנישט וואָלט נישט געשען. אָבער איצט? איז עס שוין לגמרי עפעס אַנדערש.

זיינע געדאַנקען זענען איבערגעריסן געוואָרן. דאָס מיידל איז אריינגעקומען אין געוועלב, פשוט, גלייך סע וואָלט צווישן זיי גאַרנישט נישט געשען:

— פעטער, איך דאַרף א ביסל צוקער, צו פאַרצוקערן די קאווע פאַר דער באַלעבאַסטע.

— הם! ... — האָט ער א ברום געטון. ער האָט דאָך נישט געקאָנט טאָן עפעס אַנדערש, ווי קוים ארויסרעדן אָט דעם ברום. ער האָט זיך נישט געקאָנט אויפהייבן פונעם בענקל. דאָס איז ער נישט געווען בכוח צו טאָן. בעסער וואָלט שוין געווען, ווען סע זאָל אריינקומען איצט א קונה, אז ער זאָל זיך מיט אים פאַרנעמען און זיך צעשטרייען. אפשר וועט ער אזוי נישט זען פאַר זיך אָט דאָס לעבעדיקע באַשעפעניש...

אזוי פיל איז נאָך גוט, וואָס דאָס מיידל האָט זיך מיט גאַרנישט געענדערט. זי גייט ארום ווי גלייך סע וואָלט גאַרנישט געשען.

אפשר האָט דער באַריר, וואָס האָט אים אזוי אויפגעשויערט די בשמה, נישט אויפגעוועקט פון איר טאַג־טעגלעכן שטילן לעבן, אפילו ציניעותדיקן, דאָס באַשעפעניש, וואָס שלייכט זיך ארום אין זייער הויז, ווי א שאַטן, און האָט נישט קיין מאָל קיין שלעכטע מחשבות, ווייל זי איז דאָ נישט מער ווי א טאַלערירטע? זי איז דאָך דאָ, אין אָט דעם

הויז, נישט מער ווי א משרת, הגם זי רופט אן דעם באלעבאָס אירן
„פעטער“ און די קראַנקע באלעבאָסטע אירע „מומע“.

איז אַט דאָס, וואָס זי האָט זיך מיט גאַרנישט פאַרענדן און זעט
זיך ווייטער צו טאָן איר שטוב־ארבעט, איז דאָס אויך גוט. סע שטעלט
פאַר אים נישט קיין תיכפדיקע פּראַבלעמען. מיט דער צייט, האָט ער גע-
מיינט, וועט עס זיך פאַרגלעטן אַט די אויפגעשויערטקייט. דערווייַל האָט
דאָס גלעקל איבער דער טיר פונעם אריינגאנג אין געוועלכ אַנגעקלונגען
און אַנגעזאָגט, אז עס איז אריינגעקומען א קונה. האָט ער זיך אויפגע-
הויבן אים צו באדינען און אויף דער מינוט פאַרגעסן פון זיינע בייזע
מחשבות.

בייטאַגיקע קאַשמאַרן

— גיטל, גיטל! זי פאַפט ווי געהרגעט און איך קאָן נישט צוטון אן
אויג... איך קאָן דאָ אויסגיין און קיינער וועט נישט א מאָל וויסן... גיטל,
גיטל! גיב מיר א זופ טיי.

אַט די געשרייען האָט מען געקאַנט הערן נאָר ביי נאכט. ביי טאָג
האָט מען גענוי אזוי געקאַנט הערן שרייען: „פאַרא! העי, פאַרא!“ צי
„פאַראסקע!“.

פונעם געשריי האָט זיך יידל אדורכגעוועקט, אָבער ער האָט נישט
געעפנט די אויגן. ער איז שוין געוואָרן צוגעוויינט צו אַט די מין גע-
שרייען, דערפאַר האָט ער געוואָלט פאַרזעצן זיין שלאָף. אָבער דאָס מייַדל
איז אריינגעקומען מיטן ברענענדיקן לאַמפּ אין איין האנט און מיט א
שעלעכל טיי אין דער צווייטער, האָט ער נישט ווילנדיק געעפנט די אויגן
און פאַר אים איז דערשינען דאָס געשטאַלט, וואָס ער האָט געהאַט אין
זיין מוח שוין זינט חדשים לאַנג, און דאָך איז עס איצט פאַר אים ווי
עפעס ניס, וואָס ער זעט איצט צום ערשטן מאָל. די שייך פונעם ליכט
האָט אדורכגעלויכטן דאָס דינע, לייזונטענע העמדל פונעם מייַדל און עס
האָט זיך אַנגעזען די פאַרעם פונעם מייַדלעשן קערפער, גלייך זי וואָלט
פאַר אים דערשינען אן אויסגעטאַנענע. די פאַרעמען האָבן ארויסגעשפאַרט
ווי זיי וואָלטן געוואָלט ארויס פון א קליעם. מעגלעך אז דאָס האָט זיך אַנ-

געזען, און מעגלעך, אז דאס האט זיך אים בלויז געדאכט. אלץ איז דאך מעגלעך, ווען מע וועקט זיך אָקערשט אדורך פונעם שלאָף, פון א קאָש-מאָרישן, אָנגעלאָדענעם שלאָף. דעמאָלט גיסט זיך דאָך צונויף דער חלום מיט דער וואָר...

אין אזא מצב האָט ער דאָך סיי ווי סיי נישט געקאָנט איינשלאָפן, האָט ער זיך אויפגעהויבן און איז אַרויסגעגאַנגען פונעם צימער. ער איז אַרויס אין דרויסן, ווי מיט אן אויסרייד משתין צו זיין, אָבער אין דער אמתן איז ער געגאַנגען בלויז אזוי, נישט צו זיין איי צימער ווען דאָס מיידל וועט זיך צוריקקערן צו איר געלעגער, אין דער קיך.

ערשט ווען ער האָט געזען אז דאָס ליכט האָט זיך ווידער אויסגע-לאָשן, האָט ער פארשטאַנען, אז דאָס באדינען פון זיין ווייב האָט זיך געענדיקט. דעמאָלט איז ער צוריקגעקומען, מכלומרשט טרינקען וואסער און א שפּטשע געטאָן, מע זאָל אים קוים הערן:

— וואו געפין איך א גלאָז וואסער?

דאָס מיידל האָט דאָס דערהערט, האָט זי זיך תיכף אויפגעכאַפט, אים צו דערלאנגען א גלאָז — אָבער זי האָט נישט געקאָנט מאכן קיין איין שפאן נישט. דער וועג איז איר פארשטעלט געוואָרן. זי איז געפאָב-גען געוואָרן ווי א שוואַלב אין א פּאַסטקע, פון וואו מע קאָן שוין נישט אַרויספליען...

זי האָט גאַרנישט געזאָגט. זי האָט נישט געוואַגט אַרויסצורעדן קיין וואָרט, כדי די „מומע“ זאָל נישט דערהערן. אָבער זי האָט געצאפלט ווי א פישל אין א נעץ. זי האָט זיך נישט געפרוּאוּט אַרויסרייסן פון דעם שאָטן, וואָס האָט זי געהאַלטן ווי געפאַנגען. זי איז געשטאַנען א רעזיג-נירטע און נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. דאָס איז דאָך געווען ביי איר דער ערשטער פּאַל, האָט זי נישט געוואוסט אויף וועלכער וועלט זי גע-פינט זיך. זי האָט זיך געפילט און נישט דערפילט. זי האָט געוואוסט און נישט געוואוסט: דאַרף זי אים אָפּשטויסן מיט פאַראכט צי דאַרף זי אים צוציען און אָננעמען פאַר ליב, ווי א פאַטאַליטעט, צוליב זיין מצב, וואָס זי האָט געקאָנט אין דער גרעסטער טראַגישקייט, און אויך איר מצב, וואָס איז גאַרנישט אזוי קלאָר. יעס איז דאָך דאָס גאַנצע אזוי מאַדנע פאַר-פלאַנטערט ווי א קאָשמאַר, ווי א בייזער חלום.

ער האָט דערפילט איר צאַפּל, וואָס האָט זיך איבערגעטראָגן אין זיינע חושים און אים אָפּגעשוואכט, אויסגעמאַטערט. קודם האָט ער געזוכט זיך צוריקצוהאַלטן אוסצומיידן סיי וועלכן שאָרף, כדי נישט אדורכצו-

וועקן זיין פרוי. סע האָט זיך אים אויסגעדאכט, אז ער איז נאָך ביכולת צו זיין פאָרזיכטיק, נישט צו מאכן קיין רעש, אָבער אין דער אמתן האָט ער פארלוירן דעם קאָנטראָל איבער זיך. נער האָט דאָך שוין נישט געוואוסט וואָס ער טוט. צי מאכט ער יאָ, צי נישט קיין רעש. וואָס אינטערעסירט יעס אים איצט? סע גייט דאָך אים איצט גאָרנישט און קיינער נישט אָן. נאָר איין זאך פילט ער (ער ווייסט פון גאָרנישט, אָבער פילן פילט ער. דאָס גאנצע וועזן זיינס באשטייט דאָך איצט נאָר פון דעם, וואָס ער פילט!). ער פילט אז אין זיינע הענט צאפלט אן איבערגעשראָקענע טויב, אן אָפגעשוואכטע, וואָס איז שוין נישט בכוח פונאנדערצונעמען די פליגל צום פליען, נאָר צו שטיין אזוי, זיך צוצוקוקן צו דעם אלעמען, וואָס גערשעט מיט איר און ארום איר. זי האָט אָנגעהויבן שטיל צו כלפּען און אריבער צו א שטיל געוויין, א דערשטיקטס, וואָס מע האָט נישט געקאָנט וויסן, צי איז יעס פאר מורא פונעם אומבאקאנטן, פאר חרטה צי אפשר גאָר פאר ליידשאפט.

דאָס האָט געדויערט א צייט, וויפּל? מע קאָן דען מעסטן אזא צייט?! סע האָט זיך אויסגעדאכט אז קוים יעטלעכע מינוט, ביז ער איז אוועקגע-פאלן אן אויסגעשעפטער, ווי א זאנג אויפן וועג פון א פּעלד, וואָס איז אומצעלאָקערט... און אויף דער נשמה איז געווען מעלעאווע, ווי ווען מע טרינקט זומער לעבלעך וואסער, אָפגעשטאנענס, וואָס איז נישט געזאלצן און האָט נישט קיין שום טעם. הגם ער האָט זיך געפונען אין א לאַגע, וואָס ער האָט נישט געוואוסט וואָס יעס איז יאָ און וואָס יעס איז נישט גערשען, דאָך האָט ער געפילט, גלייך א משא וואָלט פון זיין געמיט אראָפּגער-נומען געוואָרן.

ווען ער איז צוריקגעגאנגען זיך לייגן אין זיין בעט האָט ער נאָך נישט געקאָנט איינשלאָפן, ער האָט געפילט ווי סע נעמט אים ארום א חרטה-געפיל. גלייך סע וואָלטן ארומגעקראַכן מוראשקעס אונטער זיין הויט. זי ווי-דער האָט נישט געקאָנט איינשלאָפן פאר אויפןגענונג, נישט וויסנדיק גענוי, וואָס עס איז געשען מיט איר. זי האָט נישט געוואוסט ווי אזוי זי זאָל יעס אויפנעמען: מיט חרטה צי מיט גדלות; מיט ווייטיק צי מיט פרייד. אָבער זי איז נישט געווען ביין אויף אים. זי האָט דאָך פארשטאנען זיין לאגע און געזען מיט אירע אייגענע אויגן, וואָס פאר א לעבן ער פירט. ער איז טאקע א פארהייראטער — אָבער דאָך האָט ער קיין פרוי נישט.

ער אליין האָט זיך אין געדאנק אויסגערעדט: וואָס איז ער שולדיק, וואָס דער מענטש איז באשאפן געוואָרן מיט אזעלכע חיהשע אינסטינקטן,

וואס ווילן נישט וויסן, אז דו לעבסט איבער א טראגעדיע, מיט א פרוי וואס איז שוין זינט יארן אין בעט, א געלעמטע?! יער האט זיך געדרייט אויף זיין געלעגער מיט די מחשבות, און אלץ איז יעס אים אויסגעקומען, אז גער רעכט איז יער. קיינער האט נישט דאס רעכט אים צו באשולדיקן. כמעט דאס זעלביקע האט אויך זי געטראכט, מיט דער זעלביקער לאגיק. אבער זי האט יעס געארטיילט בלויז פון זיין שטאנדפונקט. איר הנאה צי גלוסטעניש איז דאך געווען בלויז אן אפשפיגלונג פון זיינער?...
— — — — —

...דאס מאָל האָט זי שוין נישט געוויינט... די ביידע שאַטנס האָבן זיך איינגעביסן איינער אין אנדערן, קראמפהאפטיק, גלייך ווי א צווילינג בנים וואָלט ארויסגעוואקסן פון דער ערד, מיט די וואָרצלען פון די טיפער נישן, איינגעקלאַמערטע איינער אין דעם אנדערן. שאַטנס האָבן זיך צוגער צויגן אָפּשטויסנדיק, און האָבן זיך אָפּגעשטויסן צוציענדיק. דער געראַנגל האָט אָנגעהאַלטן א צייט, אין א ריטעם פון א געזאנג, פון א סימפאָניע, וואָס איז סינכראָניזירט אין איין האַרמאָניע, א זיסע, וואָס ציעגייט זיך אין אַלע חושים, וואָס וויל נישט וויסן פון גאַרנישט, וואָס איז געווען פאַר דעם, וואָס סע קאַן זיין נאָך דעם, נאָר לעבט מיט דער גאַנצער געשפאַנט קייט דאָס איצטיקע זיין, וואָס ציעגיסט זיך ווי א ניגון, א געטלעכער, א הימלישער, וואָס מלאכים זענען ביכולת צו זינגען (צי גאַר שדים און מלאכי־חבלה?). איין זאך איז כמעט זיכער, אז קיין מענטשלעכער געזאנג איז יעס נישט. דאָס איז ווי איבערמענטשלעכס... ביז — דאָס גייטיקע פאַרוואַנדלט זיך אין ערדישן, און דעמאָלט פאַלט דער מענטש אראָפּ פונעם דערהויבענעם און דערזעט זיך אויף דער ערד, אויסגעטאַן פונעם גייס־טיקן, און עס בלייבט א ליידיקייט אויף דער נשמה, וואָס פאַראַומערט און פאַרשטערט די פריערדיקע דערהויבנקייט.

אַט דאָס איז דער מענטש. דאָס באַשיעפּעניש וואָס מיינט אז סע קאַן זיך דערהויבן צו מלאכישקייט, אָבער פאַקטיש איז יער דאך נישט מער ווי א פשוטער וואָרעם, וואָס קריכט אויף דער ערד, ווי א שרץ... אזוי איז כמעט א יעדער מענטש, אָבער נישט דווקא יעדער מענטש, און נישט תמיד איז יעס אזוי אויך ביי דעם זעלביקן מענטש. צו מאָל מאכט זיך דאך, אז אויך צוויי שאַטנס, וואָס פלעכטן זיך צונויף אין איין ברענענדיקן פאַקל, וואָס ברענט אין א הייליקן פלאם, וואָס קיינער טאָר

נישט פארשוועכן און אוודאי נישט פאראורטיילן. דאָס קאָן נאָר טון א א בייזוויליקער, א וואלגאריער. א מענטש, א פארשטענדלעכער, וואָס ווייסט א חילוק צו מאכן צווישן מענטשלעכע לייזן און געפילן, צווישן אויסגעלאסנקייט און א מענטשלעכער טראגעדיע, פון א נשמה וואָס מאַנט איר רעכט צום לעבן — דער קאָן נישט אויסמיידן און נישט דן זיין לכף זכות... מיט אזעלכע געדאנקען צי חלומות, געמאטערט ביז ווייטיק, מאַנענ־דיק דאָס רעכט צום לעבן, איז יידל סעגאל איינגעשלאָפן אין א טיפן שלאָף אויף זיין טרויעריקן געלעגער. יער האָט דאָך שוין אזא שלאָף נישט געהאט שוין יאָרן. אנשטאט די יעמערלעכע קאַשמארן האָט ער איצט גע־האט זיסע חלומות, וואָס האָבן אויפגעלעבט זיין נשמה און אים געמאכט פארגעסן כאַטש אויף א וויילע זיין טראגישן מצב.

אין דער פרי, ווען ער איז אויפגעשטאנען און אָפּגעטאָן די ערשטע געוויינטלעכע ארבעטן, האָט ער געעפנט דאָס געוועלב, ווי דער שטייגער איז געווען. אָבער אויך ווי זיין שטייגער איז געווען, האָט יער אויך איצט נישט פארלוירן אומזיסט די צייט. בטל איז ער דאָך קיין מאָל נישט גע־זעסן. האָט יער אויך איצט, ביז סע וועט אריינקומען א קונה, האָט ער זיך גענומען לערנען דעם דף־היומי, דעם געוויינטלעכן טעגלעכן שיעור, פון א בלאט גמרא יעדן טאָג, וואָס ווערט געלערנט אין דער זעלביקער צייט אין דער גאנצער וועלט, פון די וואָס זענען לומדים.

אויך דאָס מאָל האָט ער זיך גענומען די גמרא ברכות (סע זענען דאָך נאָך איבערגעבליבן אין גאנצן דריי טעג און יער וועט מאכן דעם סיום!) און אָנגעהויבן לערנען דעם דף ס"ב: «תניא, אמר רבי ועקיבא...» און שפעטער מיט עטלעכע שורות האָט יער באלד אָנגעטראָפן אויף א מע־שהלע, וואָס וואָלט געקאָנט אויסגעטייטשט ווערן פאר אן עראָטישער שיל־דערונג, אָבער זי איז ביי לומדים פארוואנדלט אין א וויסנשאפטלעכן אָביעקט צום שטודירן...

«רב כהנא על גא תותיה פורייה דרב שמעיה דשה ושחק ועשה צרכיו. אמר ליה: דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא. אמר ליה: כהנא הכא את, פוק, דלאו אורח ארעה. אמר ליה: תורה היא וללמוד אני צריך...»

אויף יידיש וואָלט אָט דער דיאלאָג אזוי זיך געלייענט: «רב כהנא איז ארונטער אונטערן בעט פון רב שמעיהן און זיך צו־געהערט ווי ער רעדט און שפאסט מיט זיין פרוי, צערטלענדיק זי, דער־נאך האָט ער געטאָן וואָס מע באדארף. האָט רב כהנא געזאָגט צו זיין רבי:

„סע זעט אויס אז דו ביסט אזוי אויסגעהונוגערט, גלייך דו וואָלסט אין דיין לעבן נישט געווען געגעסן קיין מאַכל?“ (מאַכט רש״י: סע זעט אויס אז דו האָסט נאָך אין דיין לעבן נישט באַשלאָפּן קיין פּרוי. דיין גלוסטע־ניש איז אזוי גרויס, גלייך סע וואָלט ביי דיר געווען דאָס ערשטע מאַל!). זענטפּערט אים רב שמעיה: „כהנא! דו ביסט דאָ? גיי ארויס. עס איז נישט קיין דרך ארץ אונטערצוהערן“... האָט אים רב כהנא געזאָגט: „דאָס איז א וויסנשאַפט און איך מוז זיך עס אויסלערנען!“.

...אייגנטלעך איז אים געווען באקאנט אַט דער פאל. יידל סעגאל האָט עס נישט געלערנט איצט צום ערשטן מאַל. דאָס ווערטל „תורה היא וללמוד אני צריך!“ איז דאָך באניצט צווישן לומדים גענוג אָפט, ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן. אָבער איצט האָט עס באקומען ביי אים א נייעם באטייט.

...סע האָט אים הנאה געטון, וואָס אויך די גמרא נעמט עס נישט אויף ווי עפעס א שענדלעכע זאך, ווי א ניבול־פה, נאָר ווי א מענטשלעכע נאטירלעכע זאך. אמת, בלויז דעמאָלט ווען סע בלייבט אין די ראַמען פון א מענטשלעכער זאך...

דעם רבינס עצה

דאָס מיידל איז ארומגעגאנגען אין שטוב, גלייך גאַרנישט וואָלט זיך נישט געענדערט אין איר לעבן. מע האָט נישט געקאָנט באַמערקן גאַרנישט אין איר האַלטונג וואָס זאָל פאַרראַטן, אז די באַציאונגען צווישן איר און דעם באַלעבאָס אירן האָבן זיך געביטן. זי האָט מיט גאַרנישט נישט ארויסגעוויזן אז זי איז שוין נישט מער דער פשוטער משרת, וואָס שטייט אויף אין דער פרי, העלפט ארויס פאַראַסקען כאַווען די קו און די עופות, גרייט צו דעם פּרישטיק, און אז סע קומען אריין עטלעכע קונים מיט א מאַל, גייט זי אויך אריין אין געוועלב ארויסהעלפּען דעם „פעטער“. אויסערלעך האָט מען גאַרנישט געקאָנט דערקאָנען.

מיט גאַרנישט האָט זי עס נישט געלאָזט דערקענען, אפילו נישט לגבי דעם באַלעבאָס. זי האָט קיין מאַל נישט ארויסגעוויזן קיין אינטערעס פאַר עפעס, אז זי זאָל האָבן פון אים עפעס א מאַטעריעלן געווינס. אדרבה.

זינט זייערע נייע באציאונגען, האָט זי זיך אָפגעזאָגט אפילו ווען ער האָט איר געוואָלט געבן א מתנה. זי האָט ארויסגעוויזן אן איבער־געגעבנקייט, זייענדיק א שווייגנדיקע ווי א געטרייער הונט וואָס באַ־וואכט דאָס הויז, אז גנבים זאָלן זיך נישט דערנענטערן. זי האָט שטיל־ערהייט געטאָן איר ארבעט, אָן געטומל, אָן רייד, גלייך זי וואָלט עס געטאָן פאר איר, נישט פאר א פרעמדן.

בנעת די באלעבאָסטע, וועלכע איז געלעגן אין בעט שוין איבער אכט יאָר, פלעגט אויפמערקזאם מאַכן איר מאַן, אז ער זאָל אכט געבן, אז דאָס ״מיידל״ זאָל נישט באַגנבענען דאָס הויז, האָט ער נישט געענטפערט. ער האָט געוואוסט, אז דאָס מיידל איז מער ווי א צדיקה. זי האָט קיין מאָל נישט גענומען קיין זאך, וואָס איז נישט אירס. אויב סע זענען געווען פארוואָרפן עטליכע ליי, וואָס זענען ארויסגעפאלן פון זיין קעשענע, האָט זי זיי אים אומגעקערט, ווען זי האָט זיי געפונען ביים ריין מאַכן. צו נע־מען עפעס פונעם שופלעדל איז שוין אָפגעראַדט. גאָלד האָט געמעגט זיין דאָרט, וועט זי זיך נישט צורירן. ער האָט צייט געהאט זיך צו איבער־צייגן, אין די דריי יאָר. וואָס זי איז ביי זיי. אדרבה, ער האָט איר גע־וואָלט פון צייט צו צייט געבן עפעס א מתנה, האָט זי זיך אָפגעזאָגט. זי האָט אים געגעבן אַנצוהערן, אז זי וויל נישט פארשווערן זייערע באַציאונגען... זי טוט עס דען פאר געלט? זי טוט עס בלויז דערפאר, וואָס זי האָט דאָס געפיל, אז זי איז ניצלעך. זי לעבט דאָך בלויז אין אָפּשפיגלונג פון אים. זי האָט אים געגעבן אַנצוהערן, אז אויב ער וועט פּראוון שאַפן דעם איינדרוק אז ער וויל זי ״קויפן״ וועט זי אוועקגיין פון זיי.

מיט דער צייט האָט זי זיך געצייטיקט. זי האָט אָנגעהויבן אויסזען, נישט ווי א זיבעצן יעריק מיידל, ווי ווען זי איז געקומען אין זייער הויז, א צארטע, רירעוודיקע, מיט צוויי אָנגעשוואַלענע בלאַנדע, לאַנגע צעפ. טייל מאָל האָבן זיי געבייטשט איר פנים. ווען זי פלעגט מאַכן א פּלוצימדיקן קער מיט איר קאַפּ, איז איין צאָפן אויסגעקומען צו זיין פון פאָרנט, זיך אָפגעשטעלט פונקט צווישן דער שייד פון די צוויי בריסטלעך, און זי באַצירט מיט דער ווייסער באַנד, וואָס האָט פארבונדן דעם עק פונעם צאָפן.

איצט, נאָך דריי יאָר, האָט זי זיך א ביסל געענדערט אין איר אויסזע. זי איז א ביסל רונדיקער געוואָרן, פליישיקער. האָט באַקומען מער אן אויסזע פון א ווייבספארשוי, ווי פון א מיידל.

דאָס הייסט, אז אויסערלעך האָט זי זיך יאָ געענדערט, אָבער בלויז מיטן אויסזע, נישט מיט איר האלטונג.

די געמיטער זענען א ביסל אויפגעברויזט געוואָרן מיטן קומען אין באזוך פון שיינדלען, דער באלעבאָסטעס יונגערע שוועסטער. צו וואָס איז זי געקומען אין באזוך, ווען קיינער האָט זי נישט פארבעטן, און גאָר פארגעסן צוריק צו פאָרן? דאָס האָט ארויסגערוּפן אומ-צופרידנקייט אין דער משפּחה. דאָס האָט נָר, יידל, געלאָזט אַנצוהערן מיט זיין אויפנעמען זי גאָר קאלט, אז אן אנדערע אויף איר אַרט וואָלט זיך תּיכּף איינגעפּאַקט אירע זאכן צוריקצופּאַרן. יאָ, אן אנדערע וואָלט אזוי געטאָן, אָבער נישט זי, שיינדל. זי איז געזעסן אויף זייער קאַפּ שוין א חודש צייט, אונטערן אויסרייד, אז זי וויל זיי ארויסהעלפּן, הגם זי האָט די גאַנצע צייט גאָרנישט געטאָן אין שטוב. גאַנצע טעג איז זי ארומגע-גאַנגען זינגענדיק אין שטוב, הגם די קראַנקע שוועסטער אירע האָט איר שוין נישט איין מאָל געזאָגט, אז זי זאָל נישט שטערן איר רו מיט איר זינגען. איר גלוסט זיך נישט קיין געזאַנג.

אין דער צייט, ווען מלכה איז געלעגן אין בעט און אלץ מער פארוועלקט מיט יעדן טאָג וואָס איז פאריבער — מע האָט כמעט געקאָנט אַנזען, ווי זי ווערט איינגעשרומפּן, און זעט אויס ווי א בוים, וואָס איז געבליבן מיט די נאַקעטע צווייגן, אָן א גרין בלעטל — איז זי, שיינדל, ארומגעגאַנגען דעמאָנסטראַטיוו מיט א פּראָוואָצירנדיק דעקאָלירט קליידל. אפשר האָט זי עמעצער אויסגעלערנט, אז זי זאָל זיך אזוי אויפ-פירן, כדי אווי „איבערצורעדן“ איר שוואַגער?...

צי אפשר גאָר האָט זי קיינער נישט געדאַרפּט אויסלערנען. זי, וואָס איז שוין געווען איין מאָל פארהייראַט, א יאָר צייט, האָט געדאַרפּט אז מע זאָל איר געבן עצות? זי איז איצט א גרושה, א יונגע, נאָך קיין פינף און צוואַנ-ציק יאָר נישט אלט. דער שוואַגער, יידל, איז אמת נישט פון איר עלטער אָבער א מאַנצביל קרוב די פּערציקער איז נישט קיין זקן. און פאר וואָס, זאָל זי געווען זיך נישט מאַכן חשבונות, אז די שוועסטע אירע וועט סיי ווי שוין קיין פיל „מיסט נישט מאַכן“. איז אז זי וועט צומאַכן די אויגן, איר שוועסטער, וועט דאָך שיינדל קאַנען בלייבן די באלעבאָסטע איבער דעם גאַנצן לעבן פאַרמעגן און אויך מיטן שטילן מאַן, וואָס קאָן ערלעך האַלטן א ווייב... זי האָט דאָך געזען, וואָס ער האָט איבערגעליטן פון דעם

קראנקן ווייב זיינעם און קיין מאָל נישט אויפגעהויבן דעם טאָן קעגן איר. האָט זי געזניצט דעם אלטן ווייבערישן טריק: זי איז ארומגעגאנגען אין שטוב, וויינדיק דעמאָנסטראטיוו איר ווייבלעכקייט, וואָס א נאָרמאלער מאנצביל קאָן געוויינטלעך זייער שווער ביישטיין. אַוונט און אין דער פרי איז זי ארומגעגאנגען כמעט נאקעט. אין א העמדל, וואָס האָט מער אויפֿ־געדעקט ווי פארדעקט איר ארויסרופערישן ווייבלעכן קערפער. קודם האָט זי געשלאָפן אין דעם זעלביקן צימער מיט איר שוועסטער, אָבער נאָך עטלעכע טעג האָט זי זיך געלייגט אין דער קיך, אין גיטלס בעטל, און גיטלען האָט זי געשיקט שלאָפן אין יענעם צימער. נאָר גיטל האָט געזאָגט, אז ליבער שלאָפט זי אויפן שטאָלן־בוידעם, ווייל עס איז דאָך זומער און אין שטוב אין פאר איר צו הייס...

האָט שיינדל עפעס באמערקט, אז דער שוואַגער אירער, יידל, ווערט צו מאָל פארפאלן און נאָך א צייט זעט מען אים מיט יעטלעכע סטעבלעס היי אין זיין באַרד? זי האָט געהאט א חשד, אָבער זי האָט נישט געוואגט דאָס ארויסצוזאָגן, אפילו נישט פאר איר שוועסטער, וואָס איז צוגענאָגלט צו איר בעט.

אין אן אַוונט האָט זי ארומגעכאפט יידלען און אים גענומען קושן איבער די אויגן און אים צוגעצויגן צו זיך, אָבער ער האָט זי אָפגעשטויסן מיט טאקט, געבנדיק אַנצוהערן, אז ער האָט עס פארשטאנען, ווי א זשעסט פון א שוועסטער צו א ברודער, זיי זענען דאָך שוואַגער און שוועגערין, דארף מען עס נישט פארשטיין דווקא ווי א זשעסט, מיט שלעכטע המור־איזלישע כוונות...

...ווען ער איז געווען ביים רבי זיך געזעגענען מיט א קוויטל, האָט ער זיך געקלאָגט, אז ער דארף האָבן א ישועה, נישט אזוי אויף א רפואה פאר זיין קראנק ווייב, ווייל ער האָט שוין לאנג פארלוירן יעדע האַפֿע־נונג צו דערווארטן זיך אויף אזא ישועה. מער האָט ער זיך גאַבעטן פאר א רפואת הנפש, ווייל פיל מער האָט ער געפילט די נויטוענדיקייט פאר זיך אויף א רפואה, צו קענען איבערלעבן די נסיונות. האָט ער זיך טאקע באקלאָגט, אז ער דארף אויסשטיין ווי יוסף הצדיק, זיך אקעגנצושטאַלען דאָס יצר־הרע.

נאָר וואָס האָט ער זיך צוצוגלייכן צו יוסף הצדיק? ער איז דאָך אויסגעשטעלט אויף גרעסערע נסיונות פון יוסף הצדיק. יוסף איז ארויסגע־לאָפן פונעם געצעלט און איבערגעלאָזט דאָס קלייד זיינס אויפן בעט פון זיין באלעבאַסטע, פוטיפרס ווייב, איז ער געווען אזא גרויסער העלד? ער

האָט זיך דערמאנט אז רש"י שרייבט: אז ס'ע האָט זיך באוויזן פאר יוספן דאָס געשטאלט פון זיין אלטן פאָטער יעקב, אזוי האָט ער געקאָנט גובר זיין דעם יצר-הרע... קאָן מען דאָך גאנץ גוט פארשטיין, אז יוסף איז נישט געווען ווייט פון אויסצוהערן די פוטיפרקע, ווען זי האָט אים גע-שלעפט אין איר בעט אריין, ער האָט אָבער דערזען דאָס געשטאלט פון זיין אלטן פאָטער, א רמוז אז די פוטיפרקע איז געווען אן אלט פארזעעניש, איז האָט ער דאָך נישט געהאט קיין גאָר גרויסע שוועריקייטן גובר צו זיין דעם יצר-הרע... והא ראייה, אז ער האָט שפעטער חתונה געהאט מיט איר טאָכטער, פוטיפרס טאָכטער. איז וואָס וואָלט מען געוואָלט, אז ער זאָל זינדיקן מיט זיין אלטער שוויגער?!... „איך וואָלט געווען געוואָלט זען, אז יוסף הצדיק זאָל געזעהן אנטלויפן פון פוטיפרס טאָכטער“...

דער רבי האָט אים געעצהט מיט א פילזאָגנדיקן שמייכל:

— גיי אהיים און פאריאָג דעם שטן פון דיין הויז, וואָס באהאלט

זיך אויס אין דיין שוועגערין, די חצופה, זאָל זי דיך לאָזן צו ר... .

דערנאָנגען אהער, האָט יידל סעגאל נישט געוואָלט פארלירן די

גנעלענגהייט זיך מתודה צו זיין מיט א האלב מויל וועגן זיינע באציאונגען

מיט גיטלען. ער האָט געוואָלט געבן אַנצוהערן מיט אן אַנדייט, אז אין

זיין הויז איז נאָך פאראן נאָך איין מין יצר-הרע, אפשר וועט דער רבי

פארשטיין, עפעס אויך אפילו פון דעם נישט דערזאָגטן און אים געבן אן

עצה, וואָס זאָל אים פארגרינגערן אויפן הארץ, אָט די פארבינדונג, וואָס

איז אים געוואָרן נאטירלעך און פשוט, אָן קאָמפליקאציעס, און דאָך צו

מאָל א ביסל פיינלעך...

אָדער דער רבי האָט נישט פארשטאנען, אָדער ער האָט זיך געמאכט

אז ער פארשטייט נישט, וואָס יידל האָט אים געוואָלט זאָגן. אָבער א פאקט

איז אז ער האָט מכלומרשט גערעדט ווי וועגן אנדערע ענינים. ער האָט אים

דערמאנט וועגן נסיונות, וואָס מען האָט געהאט אויסצושטיין פון תמיד,

אָנהויבנדיק מיט די הייליקע אבות. אברהם אבינו, למשל, האָט געהאט

אויסצושטיין די רדיפות פון דער מוטער שרה, וואָס האָט אים גרוי און

אלט געמאכט מיט אירע טענות, יעדן טאָג פון דער פרי ביז אויף דער

נאכט, פאר וואָס ער פאריאָגט נישט די ציגיינערטע הגר... ער האָט דער-

מאנט אז דער חרם דרבינו גרשון איז נישט קיין תורת משה... דער רבי

האָט נישט גערעדט מיט קיין קלאָרע דיבורים, אָבער יידל האָט געוואָלט

פארשטיין פון אָט די רייד, אז דער רבי ווייסט דווקא יאָ פון זיין אינטימען

לעבן און ער פאראורטיילט אים נישט.

איז נַר אהיימגעקומען און דאָס אַרשטע, וואָס יער האָט געטאָן, איז געווען אז יער האָט געזוכט א געלגנהייט אהיימצושיקן זיין שוועגערין, כדי ער זאל האָבן מער מנוחה אין זיין הויז. יער האָט זיך חלילה נישט געקריגט מיט איר. יער האָט געוואָלט אויסמיידן מהלוקות אין דער משׁ פחה, פון וועלכער יער האָט געהאט בלויו צרות. איז צו וואָס טויג זיך קריגן? יער האָט בעסער איר געגעבן אַנצוהערן, אז דאָס איז אין איר איי גענעם אינטערעס, אז זיי זאלן נישט געבן קיין געלעגנהייט פאר מענטשנס מיילער, פאר רכילות... איצט דארף מען אויסמיידן אזעלכע אומאַנגענעמע רייד, ביז איר שוועסטער לעבט נאָך...

זי האָט עס גענומען ווי א צוזאָג און איז אוועק אָן געוואלדעס. אלץ איז אדורך בשלום. גיטל האָט זיך אומגעקערט צוריק אין איר בעטל אין דער קיך, און דער ״פּעטער״ ייִדל האָט שוין מער נישט געהאט קיין סטעבלעס שטרוי אין זיין באַרד...

געשמוגלטע סחורות

שבת צו נאכט, ווי נאָר ייִדל האָט געמאכט די הבדלה, האָט ועמער צער אַנגעקלאפט אין די לאַדנס.

— ווער איז?

— איך בין עס — האָט זיך דערהערט א קול, וואָס האָט קענטיק נישט געוואָלט מאכן קיין רעש — עפנט אויף.

— ווער איז דער ״איך״?

— עפנט, וועט איר זען.

— גיטל, עפן אויף די טיר — האָט ייִדל געזאָגט — ס'איז נאָך נישט שפּעט און מע קאָן נאָך אויפּעפּענען דאָס געוועלב, כאַטש אויף א האלבער שעה.

ועס אין אריינגעקומען א פויער, וואָס האָט אים אוועקגערופן אין א זייט, כדי דאָס מיידל זאל נישט הערן דעם שמועס, אז יער האָט א ביסל שניט־סחורה, וואָס יער האָט אריבערגעשמוגלט פון ״יענער זייט דער טייט״...

קודם האָט יידל געזאָגט אז |ער האָט מורא און וויל זיך נישט ארייַן-
לאָזן אין אזעלכע מיסחרים, אָבער דער פּויער האָט נישט געהאט קיין
חשק אים אָפּצולאָזן. אויב ער האָט זיך פאר אים שוין ארויסגעזאָגט, אז ער
האָט צו פארקויפן געשמולטע זאכן, האָט יער שוין געוואָלט, אז יענער
זאָל אויך שוין זיין ארייַנגעמישט. וער איז גרייט געווען אים צו געבן פון
דער סחורה צו סיי וועלכן פרייז, אבי נישט ארויסגיין פון דער שטוב
מיט די ליידיקע הענט.

ביז צום סוף האָט יידל געזאָגט:

— נו, לאָמיר זען, וואָס איר האָט.

דער פּויער איז ארויס פון דער שטוב און נאָך עטלעכע מינוט האָט
ער זיך צוריקגעקערט מיט א פּעקל סחורה, וואָס איז גוט אויף שטעפּיר,
בעטגעוואנט, וועש און זיידנס.

דער אַנבאָט איז געווען האלב אומזיסט, אז עס איז באמת שוין
געווען זיך אָפּצוזאָגן.

א מענטש טוט אמאָל אָפּ א זאך, וואָס ווייזט אויס א קלייניקייט,
אָבער שפעטער, ווען דער ענין ווערט א ביסל קאָמפּליצירט, קאָן מען זיך
אליין נישט דערקלערן, ווי איז עס מעגלעך געווען, אז מע זאָל זיך קאַנען
ארייַבלאָזן אין אזעלכע טריפהנע עסקים?

יידל סעגאל האָט קיין מאָל נישט געהאט צו טון מיט קיין נישט
כשרן האַנדל. ער האָט געוואוסט איינצוקויפן א ביסל סחורה, געוויינטלעך
איין מאָל אין דער וואָך, העכסטנס איין מאָל אין צוויי וואָכן, און אויסצו-
פארקויפן צו ביסלעך, מיט א קליינעם ריווח, פון וואָס ער האָט געצויגן
פּרנסה. קיין עשירות האָט מען דערפון נישט געקאַנט זאַמלען, אָבער צום
לעבן, האָט ער געהאַט. ער האָט געצאָלט די שטייערן צו דער צייט, הגם
זיי זענען יעדעס מאָל געוואקסן און האָט אים געדריקט ביים האַלדז, אז
אַטאַט דערשטיקט עס אים. אָבער עפעס אנדערש איז דאָך אים נישט
איבערגעבליבן צו טון.

דאָס מאָל האָט ער מיט מורא געמאַכט אָט דעם נישט כשרן מיסחר,
וואָס דאָס געזעץ פאראורטיילט, הגם לויט דער אָנגענומענער מאָראַל, איז
דאָס נישט צום פאראורטיילן, וועמען ברענגט ער דען דערמיט שאָדן, דער
מלוכה? די מלוכה האָט דאָך קיין מאָל נישט געטראכט צי זי טוט אים אָן
שאָדן. אדרבה, דורך די פּאַשיסטישע געזעצן ווערן די רדיפות פון טאָג צו
טאָג ערגער.

גיטל, וואָס איז נישט געוועזן דאָ עצות צו געבן, האָט געהערט וואָס דאָ קומט פֿאַר, האָט זי קודם געשוויגן, אָבער דערנאָך האָט זי געזאָגט:

— פּעטער, צו וואָס טויג עס אונדז?

ער איז אויפּמערקזאַם געוועזן אויפֿן אויסדרוק „אונדז“, אָבער דער ענין גופּא, וואָס זי האָט געזאָגט, אז סײַ טויג נישט, דאָס האָט ער נישט גענוג דערהערט, אז ער זאָל זיך צוהערן צו איר עצה.

זי האָט נישט איבערגעחזרט, וואָס זי האָט געזאָגט. זי האָט זיך נישט גענומען דאָס רשות צו זאָגן דאָ דעות. זי איז דען דאָ די באלעך באַסטע? זי איז דאָך סוף־כל־סוף נישט מער ווי אַ דינסט. אזוי פיל נאָר, אז זי האָט געזען אז ער, דער „פּעטער“, איז איבערגעשראַקן, צו וואָס זשע טויגן אזעלכע עסקים?

האָט זי ארויסגעהאַלטן באהאלטן די געקויפטע סחורה. עפעס האָט מען אריינגעשטעלט אין געוועלב, און דאָס איבעריקע האָט מען באהאלטן אויפֿן שטאַלן־בוידעם, אין היי.

דערמיט האָט זיך עס אָבער נישט געענדיקט. שפּעטער מיט עטלעכע חדשים האָט מען געשיקט רופן יידלעך צו דער פּרימעריע, פון וואו ער האָט זיך צוריקגעקערט מיט דריי זעה שפּעטער, באַגלייט מיט צוויי אונגערישע זשאַנדארן (אין דער צייט איז דאָך מאַראַמאַרעש אַרונטערגעפּאלן אונטער דער אונגערישער הערשאַפט!). וואָס האָבן צוגענומען די גאַנצע סחורה, וואָס זי האָט געהייסן אז זי איז געשמוגלטע, אָבער פּאַקטיש איז זי גער וועזן אַ געגנבעטע. „יענער האָט זי טאַקע געברענגט פון „יענער זייט“, אָבער נאָך אַ שטיקל צייט איז „יענע זייט“ געוואָרן איינס מיט „דער זייט“ און אזוי אַרום איז מען גרינגער געוואויר געוואָרן, אז דער שמוגלער איז גאָר אַן איינברעכער און האָט באַראַבעוועט אַ געוועלב און אויספאַרקויפט די סחורה האַלב אומזיסט.

איצט האָט דער שמוגלער מודה געווען און דערציילט, וועמען ער האָט פאַרקויפט פון דער גניבה.

קודם האָט מען צוגענומען די סחורה. וואָס סײַ וועט זיין ווייטער, קאָן מען נישט וויסן. מסתמא וועט זיין אַ פּראָצעס, אין וועלכן סײַ וועלן אריינצעוויגן ווערן אויך די, וואָס האָבן געקויפט פון די געגנבעטע זאַכן. יידל האָט זיך דערווייל געמוזט באַגניגן מיט די מיאוסע שלעק, וואָס ער האָט באַקומען פון די אַכזריותדיקע זשאַנדארן, אז ער זאָל מודה זיין, הגם ער האָט נישט געהאַט וואָס מודה צו זיין. ער האָט דאָך תּיכּף, ווי נאָר מע האָט אים געפּרעגט וועגן דער געקויפטער סחורה, האָט ער

באלד מודה געוועזן און געזאגט אז ער איז גרייט צוריקצוגעבן די סחורה.

דער הימל איבערן מאראמארעשער דארף בכלל האט זיך דערווייל פארוואלקנט מיט ראסיסטישע גזירות. איבער יידלס קאפ בפרט האט גע- האנגען א סכנה, אז דער עסק קאן זיך ענדיקן מיט פארמישפטן אויף זעלעכע יאר תפיסה.

ביים דוכענען

אין בית-המדרש איז אין ווינקל, נאענט צו דער מיזרח-וואנט, גער- וועזן דאס בענקל מיט פיר זיך-ערטער. דאס איז געוועזן דאס ארט פון דער מישפחה כהנים: דער אלטער כהן מיט זיינע דריי זין. היים-בער איז געוועזן דער זעלטסטער פון זיי. אט דאס ארט איז געווען נאך פון יענער צייט, ווען עס איז געבויט געווארן דאס בית-המדרש. אט דאס זיך-ארט איז געוועזן א בכבודיקס. אמת, עס איז נישט מיזרח, אבער דאך איז עס גער- וועזן בשכנות, אין צפון-מיזרחדיקן ווינקל. פאר זיי, פאר דער משפחה כהנים, איז עס געוועזן א בכבודיק ארט. אמת, זייער פאטער איז טאקע געוועזן א ייד א תלמיד-חכם, אבער דאך איז ער געוועזן א בעל-עגלה. פאר איינעם וואס קאן נישט די סביבה קלינגט עס מאדנע, אז א תלמיד- חכם איז א בעל-עגלה, אדער א בעל-עגלה זאל זיין א תלמיד-חכם. דא, אבער, איז עס נישט קיין זעלטנהייט, אז א מאראמארעשער ייד זאל זיין א תלמיד-חכם. זיין פאטער איז אויך געוועזן א בעל-עגלה. ער האט אויך געפירט דעמבעס פונעם וואלד אבער בעת ער האט געטריבן די אקסן מיט דער בייטש, האט ער געבאמבלט מיטן מויל אויף אויסנווייניק, בלעטער גמרא. ער, היים-בער, איז שוין נישט אזא קענער. ער האט אזוי פיל טאקע נישט געלערנט, אבער צו באמבלען אויסנווייניק קאפיטלעך תהילים, דאס קען ער דאך. אויך די אקסן זיינע האבן שוין צייט געהאט זיך אויסצולער- נען פון דוד-המלכס תהליםדיקע זמירות...

זענען זיי דא געזעסן, אין בית-המדרש, אויף אט דעם קאלעקטיוון זיך-ארט, די מישפחה כהנים. דא האבן זיי געדאוונט שבת און יום-טוב, ווייל אין דער וואכן זענען זיי זעלטן געקומען דאווענען. זיי האבן

קיין צייט נישט געהאט. נעס האָט זיי גערופן די פרנסה. גאנץ פרי זענען
 זיי אוועק צו דער ארבעט, איז האָבן זיי געדאוונט ווי אזוי זיי האָבן גער-
 קאַנט. אָבער שבת און יום־טוב האָבן זיי געדאוונט דאָ. יום־טוב האָבן זיי
 זיך אויסגעטאַן די שיד און געבליבן נאָר אין די זאַקן. די לווים האָבן
 זיי אָפגעאַסן די הענט און זיי, די כהנים, זענען ארויף אויפן באלעמער
 פון פארן ארון־קודש, אויפגעהויבן די הענט מיט די פונדערגענומענע
 פינגער, ווי דער אות ״שין״ און געדוכנט, געבענטשט דאָס עם ישראל...
 מע פלעגט דערציילן אן אנעקדאָט, אז מע האָט אמאָל געפרעגט
 דעם אלטן כהן וואָס פאר א מחשבות ער האָט בעתן דוכענען, האָט ער
 געזאָלט ענטפערן, אז ער האָט אין זינען, אז מע זאָל אים נישט צוגנבע-
 נען די שיד... ווען מע זאָל געווען פרעגן חיים־בערן, וואָס ער האָט אין
 זינען בעתן דוכענען, וואָלט ער שוין נישט געגעבען אָט דעם ענטפער,
 ווייל ער האָט שוין נישט קיין שיד. ער גייט שוין אָנגלעטאָן מיט פאַסטע-
 לעס, וואָס זענען געמאכט פון אָפגעניצטע גומיע אויטאָמאָביל־רעדער.
 ער האָט זיך זיי אליין אויפגענייט. ער האָט זיי פארהאַפּטן פון פאַרנט,
 ווי א דרייעק מיט א דראָט, געמאכט צוויי לעכלעך ביי די זייטן און
 אריינגעשנירט אַ רימענדל, מיט וועלכן ער בינדט זיך זיי צו ארום
 די פיס. קודם איז ער געגאַנגען אין די פאַסטעלעס, ווי אלע פוילערס
 אָדער בעלי־עגלות, נאָר אין די וואָנדיקע טעג. אויף שבת און יום־טוב
 האָט ער געהאט שיד. יום־טוב, ווען ער האָט געדאַרפט זיך אויסטון די
 שיד פארן דוכענען, האָט ער געהאט א פאַר זאַקן. זיין ערשט ווייב האָט שוין
 אין זינען געהאט, אז זיי זאָלן זיין אויסגעוואשענע, זויבערע, כדי נישט
 בבושה צו בלייבן פאר מענטשן. אָבער זינט זי איז אוועקגעשטאַרבן, האָט
 צו ביסלעך זיך געפעלט דאָס אלץ. קיין שיד מיט זאַקן האָט ער שוין
 נישט. גייט ער נאָר מיט פאַסטעלעס, איבער די אָנעטשעס, וואָס וויקלען
 איין די אָנגעשוואַלענע פיס. איז דערפאַר בלייבט ער גענצלעך באַרוועס,
 ווען ער גייט ארויף פארן ארון־קודש דוכענען...
 דארף ער נאָך זיין פאַרזאָרגט, אז מע וועט אים אוועקגיבענען די
 פאַסטעלעס?

מיט דער צייט ניצט זיך אָפ דער מענטש ווי א מאשין, ווי א כלי.
 ער איז שוין נישט דער וואָס איז געוועזן אין זיין יוגנט, די פיס טראָגן
 אים שוין נישט אזוי. אדרבה, זיי אליין זענען אויך, ווי צו זיין א לאסט.

מע דארף זיי אויפהייבן אויף א שפאן צו טון, און סע קומט אן אזוי שווער. די אויגן ווערן אן זייער גלאנץ און אויך זייער ליכטיקע שיין. היים־בער האט געפרואווט ניצן א פאר אלטע ברילן. אָבער, דאכט זיך, אז מיט די ברילן זעט ער נאך ווייניקער ווי אן זיי. די אותיות שווינדלען אים פאר די אויגן, ווי קליינע פליגעלעך ארום א ליכטיקער שיין. איין מזל איז נאך, וואָס ער קען שוין דאווענען אויף אויסנווייניק. נאָר אזוי ווי ער איז שוין געוואוינט, אז אין די וואַכנדיקע טעג זאָל ער דאווענען אויפן וועג, אין וואַלד אריין, אונטערטרייבנדיק די אַקסן, און פון צייט צו צייט זאָל ער מספיק זיין דאָס דאווענען מיט א „וואָהאַו“ צי „טשאַ!“ און „העיס!“ טוט ער עס שוין אויך אָן זיין ווילן אויך שבת, ווען ער דאוונט אין בית־המדרש... און אויב ער איז פאַרויכטיק, ועס אויסצומיידן, כדי זיך נישט צו מאַכן צו לייטיש געלעכטער, פאסירט עפעס נאָך מער קאַמיש (פאר אן אנדערן, פאר אים איז עס ווייטיקלעך־טראַגיש!). ער פארפלאַנטערט זיך אין די ווערטער און קאָן זיך נישט אויפפלאַנטערן. סע קומט ארויס א מין „הדק־היטב — היטב־הדק“ אָן אַן עק, ווי אן איבערחזרן פון א גראַמאַפאָן ביי א קאליע געוואָרענער פלאטע. וואַלט ער געזען בעסער, כאַטש מיט די ברילן, וואַלט ער זיך געקאָנט ארויסהעלפן מיטן סידור, וואָס ער האַלט אין דער האַנט. ער זעט דאָך אָבער נישט אזוי גוט?

ער ווייסט, אז ער איז שוין צו לייטיש געלעכטער. ער ווייסט, אז אויך דאָס דאָזיקע האַט בייגעטראָגן, אז ער זאָל זיך אראַפּגליטשן פון דער געזעלשאַפטלעכען לייטער, און ר' היים־בער קאָן איז געוואָרן סתם „היים־בער“ און דערנאָך פשוטער: „היים־פערטש“... אָבער ער האַט זיך שוין צוגעוואוינט, ווי זיינע אַקסן האָבן זיך צוגעוואוינט צו זייער שווערן יאָך, אין וועלכן ער שפאנט זיי איין אין זיין וואַגן טאַג־אויס און טאַג־אויין. יאָ, ער האַט זיך אויך שוין צוגעוואוינט. ער שלעפט אויך גלייך מיט זיינע אַקסן, זיין אייגענע יארמע, דעם עול פון זיין שווערן לעבן... דערפאר מיידט ער אויס די מענטשן. ער קוקט קיינעם נישט אין געזיכט. ער מיידט אויס די מענטשן. יעדנס בליק. סע דאכט זיך אים אויס, אז ווען ער מיידט אויס פרעמדע בליקן, וועט מען אים אויך וויי־ניקער אַנזען... ער איז ווי אַפּגעזונדערט. און אז ער נידערט אראַפּ פונעם באלעמער, נאָכן דוכענען, און די מענטשן דאנקען אים אַפּ פאר די ברכת־כהנים מיטן טראַדיציאָנעלן „יישר כוח!“, ענטפערט ער בלויז מיט א שאַקל מיטן קאַפּ: „יישר!“ מע דערט קוים אז ער זאָגט עפעס. מע זעט

נאַר, אז זיין רויטע צעפלאַסענע באַרד שאַקלט זיך, שטעלט מען זיך פאַר, אז ער ענטפערט אויף דער ברכה.

זינט דער מעשה מיט גיטלען, קאָן ער נישט קוקן די מענטשן אין די אויגן. נישט נאָר אין דער שיל. איבעראל, וואו ער באגעגנט עמעצן א לעבעדיקן נפש, איז עס פאר אים ווי א שטראַף פון גאָט. גיכער וואָלט זיך די וערד פאר אים געעפנט, וואו זיך אויסצובאהאלטן, איידער צו באַ-געענען א מענטשן.

נו, יא, וואָס האָט ער די מענטשן צו זאָגן? נאָר אייגנטלעך, צוריק גנערעדט, וואָס האָבן די מענטשן אים צו זאָגן, אָדער פירצוואַרפן? עס איז א שטראַף פון גאָט. אפילו ווען ער איז געוועזן אין דער גרעסטער רציחה, ווען ער האָט זיך צום ערשטן מאל דערוואַכט, אז גיטל, זיין טאַכטער, איז פארגאנגען אין טראַגן, אויך דעמאָלט האָט ער נישט גער-וואוסט אויף וועמען זיך צו בייזערן. אויף וועמען זאָל ער זיך בייזערן? אויף איר, וואָס איז אן אַרעם מיידל און האָט געמוזט אַנקומען צו זיין א דינסט ביי פרעמדע, אויף צו פארדינען א שטיקל ברויט? אויפן באלעבאַס אירן, וואָס האָט זי טראַגנדיק געמאַכט? אויף וועמען? אויפן קינד, וואָס האָט נאָך קיין צורה נישט, נאָר הויבט זיך אונטערן פארטעך, ווי א טייג, וואָס יערט און אַט-אַט גייט עס ארויס פון דער מולטער?

אמת, כהנים זענען טאקע בעל-יריגוהניקעס, אָבער אויף וועמען זאָל ער אויסגיסן זיין רציחה?

ער פארשטייט עס. אָבער ער קאָן דאָס נישט געבן צו פארשטיין קיינעם. אַער אליין איז אויך אומבאהאַלפן און קאָן נישט כאַרשטיין אז אנדערע זאך: פאר וואָס קומט אים אזא שטראַף פון גאָט?

נאָך אזא אַפגיסן די הענט דוכנט מען?

די לופט איז געוואָרן אזוי געדיכט, וואָס שטיקט און וואַרגט און לאַזט נישט עטעמען. אין שטוב האָט מען געהערט איין איינציק קול, דאָס איז געוועזן מלכהס. זי האָט זיך נאָר פון צייט צו צייט געלאַזט הערן מיט איר הייזעריקן רוף:

— גיטל!

מער האָט מען נישט געהערט, ווייל דאָס איז געווען א מין רעפּ-
רען, וואָס סיי זי האָט יאָ געהאט יעפעס צו זאָגן, סיי זי האָט נישט גע-
האט, האָט זי איבערגעחזרט דעם נאָמען, כדי צו האָבן דאָס געפיל, אז זי
איז נישט אליין. זי האָט געוואָלט פילן, אז סײַ געפינט זיך עמעצער ארום
איר, אז אין א נויט, אז מע זאָל נישט באדארפן, קאָן זי יעמעצן צורופן,
און דאָס איז געוועזן די איינציקע גיטל.

אין דער אמתן איז זי טאקע געוועזן אליין. עלנט אליין. קיינער
האָט זיך מער נישט אומגעקוקט אויף איר און אויף אירע אויסגעשריייען.
אומזיסט האָט זי גערופן. ווער האָט זיך געקאָנט אָפרופן?

יידל, דער מאן אירער, איז דאָך געוועזן אין געוועלב, איבערגע-
בויגן איבער א ספר און געלערנט. פון צייט צו צייט, אז עס איז געקומען
א קונה, האָט ער זיך אויפגעהויבן, פארבויגן א בלעטל, כדי נישט צו
פארלירן דאָס אָרט, וואו ער איז געבליבן און האָט אויסגעפאָלגט דעם
קונה. ער איז געקומען איר ארויסהעלפן און זי באדינען צוזאמען מיט
גיטלען, נאָר דעמאָלט ווען מע האָט געדארפט איר איבערבייטן דאָס בעט-
צייג ולדומה, וואָס איין מענטש האָט נישט געקאָנט טון אליין.

גיטל האָט געוואוסט וואָס זי האָט צו טון, אָנהייבנדיק פון אין דער
פרי, צו מאכן איר די טואלעט, זי צו שפייזן צו דער צייט. מע האָט זי
נישט געדארפט רופן. זי איז אליין געקומען טון וואָס מע באדארף, און
האָט קיין מאָל נישט פארשפעטיקט מיט גאַרנישט. פארשטייט זיך, אז צו
מאָל האָט זי די קראנקע גערופן ווען זי האָט זיך גענויטיקט אין איר.
אַבער סע האָט זיך פיל מאָל איבערגעחזרט, אז זי האָט גערופן גיטלען
אָן א שום גרונד, דערפאר האָט זיך עס שוין מיט דער צייט געמאָלט, אז
דאָס מיידל איז שוין נישט געקומען מיטן ערשטן רוף.

איצט איז דאָס רופן געבליבן הענגען אין דער לוכט, קיינער האָט
דעם רוף נישט אויפגענומען. ווער זאָל אים אויפנעמען, גיטל? זי איז ווי
גלייך זי וואָלט דאָ נישט געוועזן. אייגנטלעך איז זי יאָ דאָ. מע זעט זי,
ווי זי דרייט זיך ארום מיט אירע שטוב־ארבעטן, אָבער זי איז דאָך נישט
דאָ. זי זעט נישט גאַרנישט און קיינעם. זי האלט די אויגן אראָפגעלאָזט
און וויל נישט זען קיינעם, הגם זי האָט נישט וועמען צו זען. אין גאנצן
הויז איז זי דאָך נאָך מיטאָג כמעט אליין. פאראסקע האָט געכאוועט די קו-
זי אָנגעטרונקען, זי אויסגעמאָלקן און נאָכן אָפפארטיקן אירע ארבעטן איז
זי אוועקגעגאנגען צו איר משפחה. גיטל, ווען זי איז איבערגעבליבן אליין,
האָט זי זיך געזוכט ארבעט, כדי זי זאָל זיך פארנעמען מיט עפעס, און וואָס

ווייניקער האבן צייט צו טראכטן, ווייל די מחשבות זענען אזוינע שווארצע, ווי וואראנעס, וואָס פליען ארום אין איר געדאנק, מיט די פונאנדערגע- שפרייטע פליגל און קראקען מיט אזא טומל, אז סע קומט אויס משוגע צו ווערן.

זי האָט נישט מיט וועמען כאַטש איבערצורעדן א וואָרט. זינט עט- לעכע טעג פילט זי נאָר, ווי סע איבלט זי, אז זי האָט געטרונקען א ביסל מילעך, האָט זי עס תיכף צוריקגעגעבן. האָט זי דערנאָך שוין נישט גע- געסן און נישט געטרונקען גאַרנישט. שוין צוויי טעג האָט זי נישט גענו- מען גאַרנישט אין מויל. אָבער דאָס איז אויך נישט קיין תכלית. ראשית מוז מען דאָך עפעס עסן, און, והשנית, הערט דאָך דאָס איבלען נישט אויף, אפילו ווען זי עסט נישט. סע קומט איר אַן ארויסצוגעבן פון זיך די גרינע גאל.

אין א שמועס מיט א שכנטע, וואָס איז געקומען עפעס קויפן, האָט יענע מיט א שמייכל געלאָזט פאלן א וואָרט, אז ביי פרויען אין אזעלכע פאלן איז עס א סימפטאָם פון פארגיין אין טראַגן, אָבער ביי איר איז דאָך דאָס נישט שייך, זי איז דאָך א מיידל...

דאָס איז געווען דער ערשטער נאָגל, וואָס איז אריין אין איר האַרץ. ביז איצט האָט זי דערפון נישט געטראכט, אז זי קאָן מעוברת ווערן. זי האָט בכלל נישט געטראכט פון גאַרנישט, אז די באציאונגען אירע מיטן באלעבאָס קאָנען זיך ענדיקן מיט אזא טראַגישן פאַרפאל, אז זי זאָל בלייבן קעוברת.

דאָס איז נאָך נישט צום וואונדערן זיך. זי האָט נישט געהאט קיין דערפארונג. זי איז דאָך געווען נישט מער ווי א נאאיוו מיידל. אָבצר ער, יידל, ער האָט נישט געטראכט קיין מאָל אויף אזא פאל?

סע קאָן זיין, אז ער האָט טאקע אויך נישט געטראכט. קודם האָט ער דאָך טאקע גאַרנישט געטראכט. ווען ער האָט זיך דערנענטערט צו איר, האָט ער דאָך זיך נישט דערנענטערט, ווי צו א געליבטער, נאָר בלוז ווי סתם צו א פרויענצימער, וואָס קאָן באפרידיקן זיינע פיזישע גלוסטע- נישן, אזוי פיל און נישט מער. פאר אים איז עס דאָך דעמאָלט געווען אלץ איינס, אויב עס איז זי, אָדער אן אנדערע. דאָס איז דאָך ביי אים געווען א נויטווענדיקייט, וואָס האָט נישט געשטעלט קיין פראַגן פון אן עתיד, צי פון קאָנסעקווענצן. ערשט מיט דער צייט, ווען ער האָט זיך געזע- טיקט אין דער פולער מאָס פון איר טרייער איבערגעגעבנקייט, ערשט דע- מאָלט האָט ער זיך געפילט צוגעבונדן צו איר, פערזענלעך, דווקא צו

איר, צו גיטלונג, וואָס האָט זיך אים איבערגעגעבן מיט איר גאַנצער יוגנט-
לעכער וואַרעמקייט. מע האָט געפילט אן זי באַמיט זיך אים צו לינדערן
זיין ביטער מזל, צו האָבן נישט נאָר א געלעמט ווייב אין בעט, נאָר אויך
אזא מיין פרוי, וואָס צוליב איר קרענק, צוליב איר אומבאהאַלפנקייט, צוליב
דער קנאה צו די אלע וואָס זענען ארום איר געזונטע, איז זי פאַרוואַנדלט
געוואָרן אין א מרשעת, וואָס האָט זיך ווי געשטעלט דעם ציל, זיי אַרויסצו-
ברענגען פון די כלים, זיי ממש נישט לאָזן לעבן, נאָר דערקוטשען, אויך
ווען זי האָט דאָס נישט געדאַרפט און נישט געמוזט טאָן. זי האָט עס אָבער
מיט דער צייט געטאָן. נאָר סתם אזוי, צו פייניקן, צו זאַלצן זייערע וואונדן.
אַט דאָס אלץ האָט דאָך נישט ווייניק גורם געווען, או זי זאָל קוקן
אַנדערש אויף איר באַלעבאַס, נישט סתם ווי אויף א מאַנצביל, נאָר ווי
אויף אן אומגליקלעכן, וואָס עס איז א מצווה, אויב מע קאָן אים אַרויס-
העלפן. אָט די געטריישאַפט האָט ער אויסגעטייטשט ווי ליבשאַפט, וואָס האָט
אים ענג צוגעבונדן צו איר. געפילט זי ווי א געטרייעם איבערגעגעבענעם
פריינד. איז א הידוש אז אין אזא צייט האָט ער נישט געטראַכט, אז זי
קאָן אין א שיינעם טאָג מעוברת ווערן?!

ער האָט דערצו נישט געטראַכט.

ער האָט נישט געטראַכט וועגן דעם, צוליב נאָך איין טעם. זיין פרוי,
מלכה, מיט וועלכער ער האָט דאָך געלעבט עטלעכע יאָר אין נאַרמאלע
באַציאונגען, איידער זי איז פאַראַליזירט געוואָרן, איז קיין איין מאל נישט
מ'וברת געוואָרן. האָט ער דאָך געקאַנט מיינען, אז ער איז אַפּשר די סיבה
דערפון?

איצט, נאָך כמעט דריי יאָר ווי זיי האָבן באַציאונגען, איז גיטל גע-
וואָרן מעוברת. זי ווייסט עס שוין אויף זיכער. ער ווייסט עס נאָך נישט,
ווייל זי האָט עס אים נישט געזאָגט קלאָר. לעת-עתה האָט זי אים געגעבן
אַנצוהערן. דערנאָך, אז ער האָט געזען, ווי דערשלאָגן זי איז, האָט ער זיך
אַנגעהויבן משער צו זיין, אז עפּעס איז געשען.

זי האָט אים נאָר געזאָגט, אז זי גייט אהיים אויף עטלעכע שעה.
מסתמא האָט זי געוואָלט רעדן עפּעס כאַטש מיט איר עלטערער שוועסטער.
מיט וועמען דען האָט זי געקאַנט רעדן וועגן אַזעלכע אינטימע ענינים?
אַבער ווען זי איז צוריקגעקומען האָט זי כמעט נישט געקוקט אויף אים,
זי איז אַרומגעגאַנגען מיט די אַראַפּגעלאָזטע אויגן, וועלכע האָבן זיך גע-
באָדן אין טרערן.

ער האָט זיך משער געווען. אָבער וואָס קאָן ער טון, וואָס פאַר אַן
עצה קאָן ער זיך געבן?

ער איז געזעסן אין געוועלכ, איינגעבויגן איבטראַ גמרא, ער האָט ווי
געוויינטלעך געוואָלט לערנען ווי שיעור, צווישן איין קונה און א צווייטן.
אָבער ער איז שוין נישט געווען ביכולת איבערצוקיינען איין געדאנק. ער
האָט נישט געזען די אותיות פאַר זיך. זיי האָבן געשווינדלט פאַר זיינע
אויגן, ווי זלידנע פליגן. ער האָט זיך נישט געקאָנט פאַרטיפן אינעם לער-
נען, כאַטש ער האָט זיך אָנגעשטרענגט עס צו טון, כדי אזוי ארום צו פאַר-
געסן אויף א צייט זיינע ערדישע קאַמפליקאַציעס, וואָס האָבן זיך אויף אים
אַראַפגעלאָזט, ווי בלייערנע וואַלקנס, וואָס שטיקן אים, וואָס וואַרגן אים...
אים איז נאָר געקומען אויפן געדאנק איין זאך: ווי אזוי וועט ער
זיך קאָנען ווייזן פאַר מענטשן?

כאַטש ער האָט געהאַלטן צו גיטלעך — פאַר אים איז זי דאָך איצט
געווען נאָענט און ליב, ווי אן אייגענע — דאָך האָט ער דערפון כמעט נישט
געטראַכט. דערפון האָט ער ווייניק געטראַכט: וואָס וועט זיין מיט איר,
ווי אזוי וועט זי זיך קאָנען ווייזן פאַר מענטשן, קודם מיט א הויכן בויך
פון א מעוברתער פרוי און דערנאָך מיט אן עופהלע אין די הענט, וואָס
יעדער וועט טייטלעך מיטן פינגער, אז זי האָט געבוירן א ממזר?
ער האָט ווייניקער געטראַכט וועגן איר לאַגע. מנר האָט ער גע-
טראַכט וועגן זיך. יעדער טראַכט דאָך קודם נאָר בלוזי וועגן זיך. איז האָט
זי געטראַכט וועגן זיך, וואו וועט זי זיך קאָנען איצט געפינען אן אָרט
אונטער דער זון, וואו? ביי אים וועט זי דאָך נישט קאָנען בלייבן (ווען זיין
פרוי זאל אין צווישן שטאַרבן? אויך דער געדאַנק איז איר געקומען אויף
איין רגע, אָבער דאָס איז א ווייטער געדאַנק, אויף דעם קאָן מען דאָך
נישט רעכענען. זי קאָן לעבן א וואָך, א חודש, אָבער זי קאָן נאָך לעבן
אויגן מערער יאָרן?! זי זאל גיין אהיים צו אירע עלטערן, איז דאָך אויך
נישט קיין עסק, ווייל פון דאָרט איז זי דאָך אוועקגעגאַנגען, אָבער בעסער
געזאַגט ארויסגעטריבן געוואָרן, ווייל זיי האָבן נישט מיט וואָס זי אויסצו-
האַלטן. איז איצט, נאָך מיט א קליין קינד דערצו, וועט מען דען זי יאָ קאָ-
נען אויסהאַלטן?!

ער האָט וועגן אָט דעם אלעמען ווייניקער געטראַכט. אים האָט גע-
מאַטערט דער געדאַנק ווי אזוי וועט ער קאָנען איבערלעבן די בוששה, אָט
דערנענטערן זיך די יום־טובדיקע טעג, ווען מע זיצט מער אין שיל, מע

קאן נישט אויסווייכן די מענטשלעכע בליקן, וואָס עקבערן אדורך און אדורך ביז אין די געדערים, ווי פארסטמטע שלענג.

נישט די מאטעריעלע לייזונג, נישט די זאכלעכע פון אַט דעם גע- פלאַנטער האָט אים געפלאַגט, אים האָט געמאטערט דער געדאנק: ווי וועט ער קאַנען אויסהאַלטן די בושע?

ער האָט געטראַכט אויפצונעמען א משרת אנשטאט פאראסקען, וואָס זאָל זיין ביי אים א גאַנצן טאָג, אז ער זאָל ארויסהעלפן ביי די שטוב-אַר- בעטן. ראשית מוז ער יעס טון צו פאַרלייכטערן פאַר איר, פאַר גיטלען, די אַרבעט, און א חוץ דעם האָט זיך אים פאַרגעבט אין אונטערבאוואוסטיין א געדאַנק, אז אפשר וועט זי אליין זיך אוועקגיין פון אים, זאָל ער נישט בלייבן אומבאהאַלפן, אָן א משרת, ווער סע זאָל באדינען די קראַנקע.

האַט זי דאָך אליין, איידער עס איז אויפגעקומען דאָס אומגליק מיטן מעוברתשאפט, געלאָזט אָנהערן, אז סע וואָלט נאָך אויסגעפּעלט אן ארויס- הילף. ער האָט דאָך געזען, אז עס איז פאַר איר שווער, זיך צו באפאָרען אליין מיט דער אַרבעט, וואָס איז שווערער פון טאָג צו טאָג, צוליב דער קראַנקער, וואָס איז וואָס מער צודרענגלעכער, און פאלט ווי אן עול איי- בערן גאַנצן טאָג. סע בלייבט נישט איבער קיין צייט אויך פאַר דער ווירט- שאפט אין הויז און ארום הויז.

אזוי האָט ער זיך געוואָלט איינלויגן, כדי צו באקומען צוריק כאַטש א טייל פון דער ביסל רו, וואָס ער האָט געהאַט ביז איצט. יא, א קליינער חלק רו, ווייל קיין פולשטענדיקע רו האָט ער דאָך קיין מאָל נישט געהאַט. אדרבה, ער האָט געוואוסט, אז קיין רו, אָן קאַפווייטיק, האָט קיינער נישט- אזוי איז דאָס לעבן. יא, איינער האָט ווייניקער, א צווייטער מערער, סע באַלאַנגט נאָר אין דער מאָס רו, וואָס דער מענטש קאָן זיך דעווערבן אין א געוויסער צייט. דאָס מאָל אָבער האָט זיך אויף זיין קאַפּ אַנגעזאַמלט צו פיל דאַגות און צרות.

ער האָט געטראַכט צו גיין צום רבין. נאָר וואָס וועט ער דעם רבי זאָגן? ער וואָלט זיך געוואָלט מיט עמעצן שוואַל-עצה זיין, אָבער איז עס דען אן ענין וואָס ער וואָלט געוואַגט ארויסצוברענגען אויף די ליפן פאַר עמצן, בפרט פאַרן רבי? יא, ווען ער וואָלט געווען זיכער, אז ער וואָלט געקאַנט באקומען אן עצה, וואָס זאָל אים ארויספירן פון אַט דעם קלעם, וואָלט ער אַנגעוואַנדן די לעצטע כוחות זיינע, כדי ביכולת צו זיין און זיך מתוודה זיין פאַרן רבי, אָבער ער גלויבט נישט אז דער רבי

קאן אים מיט עפעס ארויסהעלפן. דא איז נישט גענוג אן אָנווינטשן. עס איז זייער ווייניק.

דער הויכפונקט פון זיינע ליידן אין דעם ענין איז געוועזן דווקא אין שיל, איידער די כהנים זענען ארויפגעגאנגען אויפן באלעמער דוכע-נען. אמה, דאָס וואָס עס איז פאַרגעקומען, איז געוועזן און געקאָנט בלייבן א סוד. סע האָבן נישט געזען קיין אנדערע אויגן. אלץ איז פאַרגעקומען נאָר צווישן זיי ביידע. צווישן אים, יידלעך דעם לוי און היים-בערן דעם כהן, גיטלס פאָטער.

ער, היים-בער, איז דאָך א כהן. איז איידער די כהנים גייען דוכענען, וואשן זיי זיך די הענט. דאָס הייסט, אז נישט זיי וואשן זיך, נאָר מע וואשט זיי די הענט. די לויים, וויפל זיי זענען פאראן אין דער שיל, לייגן צו א האנט צו דעם טעפל וואסער און מע גיסט זיי אויף די הענט. כדי סע זאל נישט אויסקומען, אז יידל סעגאל דער לוי, גיסט אָפּ די הענט פון היים-בערן דעם כהן, האָט ער בכיוון אויסגעווארט צו בלייבן דער לעצטער צווישן די עטלעכע כהנים, זיינע ברידער און זייערע זין, כדי אויסצומיידן אז יענער לוי, יידל, וואָס האָט אים פאראומגליקט זיין טאָכטער זאל אים אָפּגיין די הענט.

יידל סעגאל, כדי אויסצומיידן, אז ער זאל נישט זיין געצוואונגען, אז ער זאל אָפּגיין די הענט פונעם כהן, וועמענס בליקן ער וויל דווקא אויס-מיידן, האָט אויך געזוכט צו בלייבן דער לעצטער, אזוי האָט זיך עס גע-מאכט אז דווקא דער דאָזיקער כהן און יענער לוי, וואָס האָבן זיך נישט געוואָלט באגעגענען, זאלן זיך דווקא יא באגעגענען, און אז יידל זאל דארפן אָפּגיין די הענט פון היים-בערן... ער האָט איינגעטונקען דאָס טעפל אין עמער וואסער וואָס איז געוועזן צוגעגרייט אין פאָליש, און די הענט האָבן אים געציטערט. אָבער איידער ער זאל עס נאָר ארויסנעמען פונעם עמער, מיטן אָנגעשעפטן וואסער, האָט דער כהן (כהנים) זענען דאָך בא-קאנט פאר אויפגערגטע מענטשן!) עפעס א וואָרטשע געטאָן אונטער דער נאָז און אריינגעשטעקט ביידע פויסטן אין עמער וואסער און זיך געלאָזט גיין צום באלעמער, איידער ער זאל זיך אָפווישן די הענט מיטן האנטעך... יידל איז געבליבן מיטן טעפל וואסער אין די הענט, און א מינוט נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. ער האָט זיך ארומגעקוקט, צי סע האָט עמע-צער נאָך געזען. אים האָט זיך אויסגעדאכט, אז אלע דאווענער וועלן איצט קוקן אויף אים און אראָפּלייגען פון זיין געזיכט אָט יענעם סוד, וועלכן ער וואָלט נישט געוואָלט אז ער זאל באקאנט ווערן פאר יעדן.

אָט דער פּאַרפּאל, כאַטש עס האָבן אים כמעט נישט געזען קיין
 פרעמדע אויגן. האָט אים דאָך אויסגעוויזן ווי א פּאַטש, וואָס ער האָט בא-
 קומען אין דער זפּנטלעכקייט.
 עס איז געשען דווקא דאָס, וואָס ער האָט געוואַלט אויסמיידן.

ווער וועמען קאָן מישפטן?

דאָס געוועלב איז געווען צוגעשלאָסן. מענטשן זענען פּאַרבייגעגאנ-
 גען פאַר דער פּאַרריגלטער טיר און האָבן געהויבן מיט די אקסלען און נישט
 געוואוסט וואָס צו פּאַרשטיין. אמת, סע זענען געווען אזעלכע טעג, נישט
 זעלטן, אז די טיר פונעם געוועלב איז געווען צוגעשלאָסן. אָבער נאָר פון
 אינעווייניק. דאָס האָט געהייסן, אז דאָס געוועלב איז נאָר צייטווייליק גע-
 שלאָסן. ווייל דער פּאַרקויפּער איז ערגעץ ארויס אויף א זייער קורצער
 צייט. אז די אויסערלעכע טיר זאָל זיין צוגעשלאָסן, האָט געקאָנט פּאַסירן
 נאָר שבת און זונטיק, צי אין א יום־טובּ.

איצט איז נישט געוועזן ווער סע זאָל עפּענען דאָס געוועלב, אָבער
 דאָס ווייסט נאָך נישט דער דרויסן. דערווייל ווייסט עס נאָר זי, גיטל, די
 אויף וועמען עס איז געפּאלז דער גורל, צו טראָגן אויף אירע שמאַלע
 מיידלישע אקסלען דעם עול פון א הויזוירטשאַפּט, מיט וואָס זי קאָן זיך
 קוים באַפּאַרען. אויב ער, דער באַלעבאַס, וואַלט געווען געעפּנט דאָס גע-
 וועלב און סע וואַלטן געקומען מערער קונים אויף איין מאָל, דעמאָלט
 וואַלט זי אויך אפּשר ארויסגעהאַלפּן א שטיקל צייט. אָבער צו עפענען
 אליין דאָס געוועלב, אָן אים, דאָס איז שוין צו פיל פאַר איר. בפרט אין
 דעם מצב, אין וועלכן זי געפינט זיך איצט.

האָט זי פּאַרליפּיק געווארט, אז דער באַלעבאַס זאָל זיך באווייזן.
 וואו איז ער? דאָס האָט זי זיך געפרעגט און נישט געפונען קיין
 ענטפּער. נאָך מער, — די פּראַגע האָט זי זיך געקאָנט שטעלן בלוז פאַר
 זיך אליין. קיין אנדערן האָט זי נישט געהאַט וועמען צו פרעגן. אזוי פיל
 האָט זי געוואוסט, אז נעכטן אָונט, פאַר מינחה־מעריב, האָט מען יידלען
 גערופן צו די זשאַנדארן, מיסתמא ווייטער אים אויסצופּרעגן אין שייכות

מיט דער געגנבעטער סחורה, וואָס זי האָט געקויפט, אָבער מער האָט מען
אים נישט געזען.

זי האָט זיך געאיילט אָפצופארטיקן מיט דער נויטיקסטער ארבעט
אין שטוב, כדי ארויסצוגיין זיך נאָכפרעגן, אפשר ווייסט עמעצער צו זאָגן
עפעס וועגן אים. אפשר איז ער נאָך אָפגעהאלטן ביי די זשאנדארן.

צוויי טעג זענען אזוי צו ביסלעך אריבער און דאָך האָט זי נישט
געקאָנט דערפארן מער, ווי זי האָט געוואוסט פון פריער. סע זענען גע-
ווען מערער מיינונגען. טייל האָבן געמיינט, אז ער איז אוועק אין שכנות-
דיקן שטעטל, כדי זיך צו אינטערעסירן וועגן דער סכנה, וואָס סע דראַעט
אים, געמישפט צו ווערן פאר האָבן א שותפות צו א גניבה. אָבער דאָס
איז נישט מער ווי אן השערה. וויסן האָט קיינער גארנישט געוואוסט אויף
זיכער, וואו ער איז. איין זאך האָט מען אָבער יאָ געוואוסט, אז ביי די
זשאנדארן איז ער שוין נישטאָ. דאָרט איז ער נישט געווען אליין. עס איז
נאָך געווען דאָרט נאָך איין יידישער געוועלבער, וואָס האָט אויך געקויפט
פון יונגע געגנבעטע זאכן. מן האָט זיי ביידע צעשלאָגן בעת דער אויס-
פארשונג, אָבער פארפאלן געוואָרן איז בלויז ער אליין.

דעם דריטן טאָג, ווען גיטל האָט געזען, אז דער באלעבאָס האָט זיך
נישט באוויזן, האָט זי אלארמירט ווינעם א ברודער. זי האָט געשיקט א
שליח מיוחד, אז ער זאָל אים רופן, כדי אים צו דערציילן דעם מצב. די
שטוב איז דאָך געבליבן אָן א באלעבאָס.

זי האָט דאָך געהאט גענוג אויך פון אירע אייגענע צרות. זי האָט
נישט געוואוסט, ווי אזוי זיך אן עצה צו געבן מיט זיך גופא. אמת, דער
פאָטער אירער האָט איר נישט געזאָגט גארנישט. ווען זי איז געוועזן אויף
עטלעכע מינוט אין דער היים, האָט ער זיך נישט א מאָל מטריח געוועזן
צו וואַרפן א בליק צו איר. ער האָט נאָר געוואַרטשעט עפעס אונטער
דער נאָז, וואָס זי האָט נישט פארשטאנען און נישט א מאָל געוואַלט איר
בערפרעגן. די מוטער, די שטיפמוטער, האָט איר אָבער געזאָגט גאנץ קלאַר,
אז דער פאָטער האָט געזאָגט, אז ער וויל זי מער נישט זען פאר זיינע
אויגן. אויב זי האָט געקאָנט אים אַנטון אזא מין בושה, אז ער זאָל נישט
קאָנען קוקן די מענטשן אין די אויגן, זאָל זי זיך אן עצה געבן, ווי זי
פארשטייט. ער איינער וויל פון איר מער נישט וויסן.

איצט איז געפאלן אויף איר קאפ אויך אַט דאָס דאָזיקע אומגליק.
וואָס זאָל זי טון? אויף וועמען זאָל זי לאָזן די קראַנקע, ווער זאָל זי בא-
דינען? ווער זאָל זי אין זינען האָבן?

זי האָט אָנגעהויבן פֿילן ווי אַ שינאה צו איר באַלעבאַס, וואָס האָט זיך אַפּשער יִרגעץ אויסבאהאַלטן און זי איבערגעלאָזט אליין, מיט אַזעלכע צרות אויפן קאַפּ. אזוי טוט דאָך נישט קיין ערלעכער ייד. אזוי טוט נאָר אַ שוואַרץ...

אַט די אלע טענות האָט זי, פאַרשטייט זיך, נישט געהאַט וועמען צו זאָגן. דאָס האָט זי געקאַנט זיך אויסטענהען מיט זיך גופאַ, אין געדאַנק. עס האָט זי פאַרדראָסן, וואָס ער איז קלוגער געווען פון איר. אלע מאָל זענען די בעליבתיים קלוגער פון די משרתים. אויך דאָס מאָל איז ער קלוגער. אַנשטאַט זי זאָל געווען עוקר זיין און גיין, וואו די וועלט האָט אַן עק, זי זאָל זיך אויסבאהאַלטן פאַר דער בושע, וואָס זי האָט אָנגעטראַפּן. אַ בושע, וואָס איז נאָך מער ווי די ווייטיק, וואָס זי ווייסט נישט, ווי אזוי זי וועט אַרויס פון אַט דעם אומגליק. איצט איז זי דאָ, און ער איז נעלם געוואָרן. ווי אזוי האָט ער עס געקאַנט טון, אויף וועמען האָט ער זי איבערגעלאָזט?

זאָל געווען ליגן אין אים אזוי פיל צביעות?! ווי אזוי האָט ער זיך געקאַנט אויף איין מאָל אויסדרייען מיטן רוקן און זיך נישט אינטערעסירן, וואָס ס'ע וועט זיין מיט איר, וואָס זאָל זי טון מיט דער קראַנקער, נאָר אוועקגיין אָן אַ „זיי געזונט!“?

זי האָט דאָך געגלייבט אין אים. זי האָט דאָך געגלייבט אין זיין ערלעכקייט. זי האָט דאָך געגלייבט אין זיינע אויפפירונגען אויך לגבי איר. ווען ער האָט זי אַרומגענומען, ווען ער האָט זי געהאַלדוט, האָט זי געפילט, אַז דאָס זענען נישט קיין אָפּנאַרערייען פון אַ הייסער מינוט, דאָס זענען דאָך געווען באַווייזן, אַז ער האַלט צו איר, אַז ער געפינט זיך גוט מיט איר און פאַר גאָר נישט וועט ער זי נישט פאַרטרייבן פון זיין הויז. אין דעם איז זי ביז היינט געווען מער ווי איבערצייגט. אָבער איצט, וואָס איז מיט אים געזען? ער האָט זי טאַקע נישט פאַרטריבן, אָבער ער האָט אָפּגעטאַן נאָך עפעס פיל ערגערס, ער האָט זי איבערגעלאָזט אליין מיטן גאַנצן עול אויפן קאַפּ?

ווען ער זאָל זיך איצט ווייזן, האָט זי זיך באַשלאָסן אים איבערצורלאָזן. זאָל ער זוכן וועמען ער וויל פאַר אַ משרת (פאַר אַ קעפּסווייבן). יאָ, מער ווי דאָס פאַרדינט ער נישט ביי איר. איצט, אין די לעצטע צוויי טעג האָט זי זיך איבערצייגט, אַז ער איז פּונקט אזאַ פאַלשער ווי אלע מענער... יאָ, זי וועט אים איבערלאָזן. וואוהין וועט זי גיין? יאָ, וואוהין קאָן זי אייגנטלעך דען גיין?...

זי האָט נישט צו וועמען צו גיין. איר וועלט איז דאָך אזוי באַ-
שרענקט און אזוי ענג, אז זי האָט נישט וואו צו געפינען קיין מיקלט. זי
איז געצוואונגען צו לייַדן און — — —

...אַבער אן אויסוועג פון איר מצב, ווי אזוי וועט זי געפינען?

אין מוח האָט אויפגעבליצט א געדאנק, א פארסמטער, וואָס האָט
פארפלייצט איר גאנצע נשמה, ווי א טונקעלער וואָלקן רויך פארשטעלט
אן אָפן פענצטער. זי האָט זיך פארלוירן און נישט געקאָנט זיך ווידער-
געפינען. גלייך זי וואָלט אויסגעטרונקען א שטארקע משקה און זי איז
פארשיכורט און ווייסט נישט מער, וואָס סע פאסירט מיט איר. זי האָט ווי
פארלוירן די גלייכוואָג אירע און זיך אָנגעהויבן ווי אין חלשות וואַקלען.
וואַקלען, וואַקלען...

יא, דאכט זיך, אז דאָס איז דאָס איינציקע, וואָס עס איז איר
איבערגעבליבן צו טון — זי זאָל זיך נעמען דאָס לעבן.

זי איז שוין מער נישט געוועזן ביכולת צו דערטראכטן דעם געדאנק
ביזן סוף. די מחשבות זענען ביי איר שוין געוועזן פארפלאַנטערט, אז זי
איז שוין געוועזן צו שוואַך אויף אויפצופלאַנטערן זיי. זי האָט שוין מער
נישט געקאָנט זיך באהערשן. זי האָט שוין נישט געהאט קיין כוח דערצו.
זי האָט נאָך היינט גאַרנישט געגעסן. זי האָט נאָך נישט גענומען גאַרנישט
אין מויל, ווי אין א תענית. איין זאך איז איר געקומען אין געדאנק און
אין דעם האָט זי זיך אָנגעכאפט, נישטוויסנדיק אפילו גענוי, וואָס זי דארף
טון, ווי אזוי זי זאָל פארווירקלעכן אַט דעם געדאנק, וואָס איר האָט זיך
איצט אויסגעדאכט, אז דער איז איצט דער בילכערסטער.

זי איז ארויסגעלאָפן פון דער שטוב און זיך געלאָזט לויפן, לויפן...
אזוי, מיט די באַרוועסע פיס, אין הוילן קליידל, מיט וועלכן זי ארבעט
ביי דער שטוב, מיט די צעפלאַכטענע צלפ, האָט זי זיך געלאָזט לויפן אזוי,
אַן א ציל, ווי א חסר-דעה, נישט וויסנדיק וואוהין און צו וואָס, איז זי גע-
לאָפן איבערן גאַרטן, איבער די פעלדער, צום וועלדל...

וונן דער ברודער, יידלס, איז אָנגעקומען, האָט ער קיינעם נישט
געפונען אין דער היים, די טיר איז געווען אָפן. אויפן פייער איז געווען
א טעפל, אין וועלכן סע האָט זיך געדארפט קאָכן דער מיטגאַנג...

פונעם צימער, וואו עס איז געלעגן די קראנקע, האָט זיך געהערט א
שטיל כראַפּען:
— גיטל, גיטל!

יערן מוז מען געפינען א זכות

די שכנים האָבן געזאָגט, אז זיי האָבן געזען, אז דאָס מיידל איז
געלאָפן איבער די גערטנער צום וועלדל.

דעם באַטייט פון אַט דעם לויפן האָט קיינער נישט גלואוסט. יעדער
האָט געוואָלט דערפון דרינגען דאָס, וואָס פאר אים האָט זיך אויסגעדאַכט.
אַבער דווקא דאָס נישט וויסן האָט דאָך באוואויגן די מיינונג, אז מע וואָלט
געדאַרפט גיין זען, וואוהיין איז אייגנטלעך דאָס מיידל געלאָפן אין אזא וויל-
דער איילעניש.

דערפאַר איז קיין חידוש נישט, פאר וואָס מען האָט זיך טאַקע גענו-
מען גיין אויף דעם זעלביקן העג צום וועלדל, זוכן דעם גרונד, פאר וואָס
דאָס מיידל איז אהין געלאָפן. פון וואו זאָל מען געווען וויסן, אז פארן מיידל
איז דעמאָלט געווען אַלצאיינס וואוהיין זי זאָל לויפן. זי האָט דאָך דעמאָלט
געוואוסט בלויז איין זאך, אז זי דאַרף לויפן. גיין, נישט לויפן נאָר אנט-
לויפן. אנטלויפן פון זיך אליין.

פון וואו זאָל געווען אזא יונג מיידל וויסן, אז מע קאָן נישט אנט-
לויפן פון זיך גופא? קיין מאָל קאָן מען נישט פון זיך אליין אנטלויפן.
אדרבה, וואָס מער מען אנטלויפט — דאָס הייסט, אז סע דאַכט זיך אויס, אז
מען אנטלויפט — אלץ מער דערנענטערט מען זיך דאָך צו זיך גופא.

אויך דאָס מאָל איז געשען דאָס זעלביקע.

ווען מען איז געגאַנגען אויף דעם זעלביקן וועג, וואוהיין דאָס מיידל
איז געלאָפן, איז מען דערגאַנגען, ביז מען האָט דערזען, אז אויף א בוים
הענגט א מענטש, געוויגט פונעם ווינט.

טייל האָבן זיך אָפגעשטעלט. עס האָט זיי געפעלט דער מוט, פאַר-
צוועצן דעם וועג. דער אַטעם האָט זיך ביי זיי אָפגעשטעלט, ווען זיי האָבן
זיך דערנענטערט צו קוקן דעם טויט גלייך אין די אויגן. נישט דעם נא-
טירלעכן טויט, נאָר דעם אומנאַטירלעכן, דעם גרויזאַמערן.

סע זענען אבער געוועזן טייל, אמת, ווינציקע, וואס האבן יא גע-
וואלט זען יענץ לעבן, וואס האט זיך אליין אונטערגעשניטן, מיט די איי-
גענע הענט.

צו זייער אלעמענס איבעראשונג האבן זיי געטראפן ביידע: יידל
סעגאל איז געהאנגען אויף א צווייג, שוין א טויטער פון מסתמא עטלעכע
טעג, און גיטל, דאס מיידל, וואס איז געלאפן אן א ציל און זיך באגעגנט
מיטן טויט אויפן וועג, זי איז געלעגן א געחלשטע. אמת, זי איז געלעגן
אין א קאלוזשע בלוט, ווי נאך א געבוירן, אבער זי איז געווען א לעבע-
דיקע. זי האט געאטעמט.

סע זענען פאראן חילוקי-דעות: טייל האלטן, אז די וואס נעמען זיך
אליין דאס לעבן זענען פחדנים. זיי האבן נישט קיין מוט זיך אקעגנצושטעלן
יענע פראבלעמען, וואס דאס לעבן האט זיי געשטעלט און נישט געפינענדיק
א תיכפדיקע לייזונג, באגייען זיי גיכער זעלבסטמארד. סע זענען אבער פאר-
ראן דעות, וואס מיינען, אז זעלבסטמערדער איז דער מוטיקסטער מענטש.
ער באווייזט דאך א קוראזש, אז אים שרעקט נישט אפ דער טויט... פאר-
שטייט זיך, אז דאס זענען גריבלענישן, וואס בארירן נישט דעם תוך פון
דעם דאזיקן ענין. מע וואלט דאך געקאנט צוגעבן, אז נישט פחדנות,
זי מוטיקייט איז דא צו לייגן אויף דער וואגשאל. דאך קאן מען אנה-
ווייזן אויף אן אנדערן אספעקט: אויבנאויפיק וואלט זיך געקאנט מיינען,
אז יענער וואס האט זיך גענומען אליין דאס לעבן, האט דערמיט ארויסגע-
וויזן, אז ער איז נישט קיין עגאאיסט — ער האט זיך געקאנט אפזאגן פון
דעם טייערסטן, וואס ער האט פארמאגט — דאס אייגענע לעבן. אבער דאס
איז נאך, ווי געזאגט, אויבנאויפיק. ווייל אז מע טראכט נאך צו דעם, וואס
בלייבט איבער נאכן נעמען זיך דאס לעבן, קאן מען באמערקן, אז דווקא
דער דאזיקער, וואס נעמט זיך אליין דאס לעבן, דער איז דער גרעסטער
עגאאיסט. ער איז א דעזערטיר פונעם לעבן און פון דער געזעלשאפט.

יא, דער מענטש וואלט טאקע געקאנט זיין זער בעל-הבית איבער
זיין אייגן לעבן, אז ער וויל עס אונטערשניידן, וואלט עס געוועזן זיין
פריוואטער פערזענלעכער ענין. יא, דאס וואלט געוועזן ריכטיק, ווען ער,
דער זעלבסטמערדער, וואלט נישט בארירט דערמיט דאס לעבן און די
פרייהייט (צו טון מיט זייער לעבן אויך דאס, וואס זיי ווילן!) פון די אנה-
דערע מענטשן. יא, ער האט זיך טאקע גענומען זיין אייגן לעבן, דאכט
זיך, אז ער מעג טאן מיט אים וואס סע גלוסט זיך אים. אבער וואס געשעט
ווייטער? ער איז דאך נישט פארשוואונדן פון דער אויבערפלאך. זיין טויטער

גוף איז דאך געבליבן און מע מוז אים באערדיקן. ווער וועט זיך מיט דעם באשעפטיקן? אזוי הייבט זיך אָן, שוין פון דער ערשטער מינוט אָן, ארויס-צווייזן או דער זעלבסטמערדער איז נישט מער ווי א דעזערטיר, וואָס האָט באַנקראַטירט און איז „אַנטלאָפֿן“. און איצט האָט ער געלאָזט אז אַנ-דערע, וואָס האָבן קיין שום מגע-משא מיט זיין אזוי גערופענעם פערזענ-לעכן לעבן, אָדער טויט, זאלן באַצאלן א טייל פון זיינע חובות. זיי דארפן זיך דאָך צו אלעם ערשט באשעפטיקן מיט זיין באערדיקן און מיט די אַנ-דערע נישט ליקוידירטע עסקים זיינע.

נאָך מער, נישט נאָר וואָס ער ליגט א טויטער און ווי אויף צו להכעיס וויל ער זיך נישט רירן פונעם אָרט — אנדערע זענען מחויב א-רומצולויפן און זיך מתעכט זיין מיט זיין קבורה — נאָר ער האָט נאָך אָפֿ-געטאָן אזא שטיקל מיאוסע ארבעט: ער האָט ארויסגעהאַנגען דעם טויט ווי א קויטיקע פּאָן, וואָס איז אַן אומאַנגענעם ספּעקטאַקל. ווער האָט עס אים געגעבן דאָס רעכט, אז ער זאָל פאַראומרייניקן דאָס „לעבן“, דאָס געזעלשאַפטלעכע, דאָס לעבן פון אנדערע, וואָס זענען צופעליק געווען אין זיין סביבה? ווער האָט עס אים געגעבן דאָס רעכט, צו פאַרשטינקען די לופט ארום זיך?

איז דערפאַר נישט קיין חידוש, וואָס ביי אלע וואָס קוקן זיך צו צו אזא ספּעקטאַקל, רופט עס ארויס א ווידערווילן צו אָט דעם גאַנצן עסק. און צו ביסלצכווייז גנבעט זיך אריין אין האַרץ פון די גאַענטע א געפיל פון שינאה, נישט פון רחמנות. פאַר וואָס זאָל מען האָבן רחמנות אויף איינעם, וואָס ער האָט נישט געהאַט קיין רחמנות אויף קיינעם, נישט א מאָל אויף זיך אליין?!

דערמיט דערקלערט זיך אויך, וואָס די יידישע טראַדיציע האָט תמיד פאַראורטיילט דעם זעלבסטמאַרד. ביי א זעלבסטמערדער איז מען זיך נישט נוהג ווי געוויינטלעך ביי אַן אנדערן מת. די קבורה, תכריכים און טהרה מאכט מען יאָ ווי געוויינטלעך, אָבער מען איז אים מקבר נעבן פלויס, ווי מחוץ למחנה. מע שניידט נישט קיין קריעה, מע זיצט נישט קיין שבעה, מע קלאָגט נישט נאָך אים...

אזוי האָט טאַקע די חברה־קדישא געוואָלט טאָן אויך אין דעם דאָזיקן פאַל. אָבער אז דער ברודער האָט געפרעגט א שאלה ביים רב, האָט יענער אנדערש געפּסקנט. קודם האָט ער געשטעלט א פּראַגע, וואָס דער יידישער דין שטעלט אין אזא פאַל: אויב מען האָט נישט געזען ווען ער האָט זיך אויפגעהאַנגען, איז פון וואַנעט זשע ווייסט מען אז ער איז באַגאַנגען

זעלבסטמאָרד? האָט דען עמעצער געזען ווען יידל סעגאל האָט זיך גענוי-
מען דאָס לעבן? איז אז קיינער האָט דאָס נישט געזען, קאָן מען דאָס נישט
וויסן אויף זיכער.

די פראגע איז קודם געשטעלט געוואָרן סתם, טעאָרעטיש, אָבער זי
האָט זיך באלד ארויסגעוויזן צו זיין נישט בלויז א טעאָרעטישע. פון ווא-
נען קאָן מען טאקע וויסן, צי ער איז בכלל באַגאנגען זעלבסטמאָרד? מע
ווייסט, אז ער איז גענומען געוואָרן פון די זשאנדארן אויף אויסצופאַרשן
אים אין שייכות מיט יענער גניבה. מע ווייס אז דאָרט האָט מען אים גע-
שלאָגן, אָבער מער ווייסט מען דאָך נישט גאַרנישט. מע האָט אים נישט
געזען ארויסגייענדיק פון די זשאנדארן. קיינער, קיין שום עדות האָט זיך
נישט געפונען, וואָס זאָל אים געווען זען נאָכן רופן אים צו די זשאנדארן.
אַט די פראגע פונעם רב, האָט געענדערט דעם גאנצן צוגאנג צו אַט
דעם פאל. דאָס הייסט, אז קיינער האָט שוין נישט דאָס רעכט אים צו
פאראורטיילן און נישט א מאָל דערלאָזן דעם געדאַנק, אז ער האָט זיך
גענומען אליין דאָס לעבן. דער רב האָט נאָך געזאָגט, אז ער האלט אז ר'
יידל סעגאל איז א צדיק, וואָס ער פארדיגט דעם גרעסטן כבוד, ווייל ער
האָט געליטן אויף דער דאָזיקער וועלט מער ווי א פשוטער בשר-רודם. ער
איז אויסגעשטאַנען אזוי פיל נסיונות, וואָס נישט יעדער ווייסט דאָס, דע-
ריבער וועט ער האַלטן א הספד (טראַץ דעם וואָס די, וואָס נעמען זיך
אליין דאָס לעבן, איז מען נישט מספיד!).

דער רב האָט טאקע אונטערגעשטראַכן ביי דער געלעגנהייט, אז
דאָס אלץ, וואָס מע טוט, איז נישט נאָר פונעם כבוד וועגן פונעם מת, נאָר
אויך פון זיין משפחה, וואָס האָט נישט קיין שום שולד נישט, איז פאר
וואָס זאָלן זיי ליידן אזעלכע בזיונות?
...יעדן מוז מען געפינען א זכות...

גיטל, ווען זי איז צו זיך געקומען, האָט זי נישט געקאָנט פאַרזעצן
איר נאַרמאלע ארבעט. א וואונד איז פארבליבן אין איר האַרץ. די אלע
רייד פונעם רב, וואָס האָט געמוטיקט דעם ברודער פונעם באלעבאַס, דאָס
אלץ האָט זי נישט אָנגערירט. זי האָט געפילט ווי א שינאה צו יענעם, וואָס
האָט זי איבערגעלאָזט אזוי, אָן א „זיי געזונט!“.

זי איז אַרומגעגאַנגען א שווייגנדיקע, נישט גערעדט צו קיינעם קיין
וואָרט. זי איז מער נישט אריינגעגאַנגען אין יענעם הויז. זי איז צוריק צו

אירע עלטערן און געשוויגן. אויב מע האָט זי עפעס געפרעגט, האָט זי אויסגעהערט, אָבער געענטפערט האָט זי גאַרנישט. זי האָט געפילט א שראם אין איר נשמה, וואָס לאָזט זיך נישט אויסהיילן אזוי גיך ווי א שראם אויפן גוף. זי האָט געפילט ווי א קנופ וואָלט זי געווען געוואָרגן אין האַלדז. זי האָט געוואָלט וויינען און נישט געקאָנט. די טרערן זענען נישט געקומען. די קוואַל איז ווי אויסגעטרוקנט געוואָרן. עס איז איר אָנגעקומען צו שרייען ווילד, ווי סע רעוועט א חיה. אָבער דאָס האָט זי געמוזט דערשטיקן אין זיך. פון דעם האָט זי [זיך געמוזט צוריקהאלטן. הגם איר האָט זיך אויסגעדאכט, אז ווען זי וואָלט געהאט די מעגלעכקייט ווילד צו שרייען אזוי, א שטיקל צייט, וואָלט איר אפשר גרינגער געוואָרן...]

א שפּאן פונעם טויט צום לעבן

גלייך זי וואָלט זיך געווען אדורכגעוועקט אין א טיפן תהום, אזוי האָט זי זיך פארלוירן. טעג און וואַכן איז זי געזעסן פארטיפט אין אירע מחשבות און נישט ארויסגערעדט קיין איין וואָרט מיט קיינעם. וועגן וואָס און מיט וועמען האָט זי עס געהאט צו רעדן, מיטן פּאָטער? דער פּאָטער איז כמעט נישט געווען אין דער היים. אין דער פרי איז ער אוועקגעגאנגן גען אין וואַלד אריין און צוריק געקומען איז ער שפעט אין אָוונט. נאָר וואָס האָט זי געהאט צו רעדן מיט אים? ער האָט דאָך בכלל כמעט מיט קיינעם נישט גערעדט. אויב ער האָט יאָ עפעס געהאט אויפן האַרצן, האָט ער זיך דאָך עס אָפּגערעדט פאר די אַקסן זיינע... די מענטשן האָבן שוין געוואוסט ווי אזוי ער באַקלאַגט זיך אויף זיין בידנע מול: אויב איך לאָז זיך ערגעץ אין וועג, מוז איך תמיד גיין צו פוס, ווילל אויפן וועג באַגעגן איך א וואַגן, וואָס קומט מיר אנטקעגן. קום איך שוין אָן, דאַרטן וואוהין איך דארף אָנקומען — יאָגט מיך איבער א וואַגן... אָבער ווען א איך בין שוין אָנגעקומען, דערוואַרט מיך שוין דאַרט דאָס שלימזל זינט דריי טעג פריער...

אזוי פלעגט ער שילדערן זיין שלימזל. עפעס דערמאָנט עס אינעם אופן ווי אזוי דער אבן-עזרא פלעגט זיך באַקלאַגן, אז ווען ער זאָל זיך

נעמען האנדלען מיט ליכט, וואָלט די זון קיין מאָל נישט אונטערגעגאָנג
גען; ווען ער זאָל האַנדלען מיט תּכּריכּים, וואָלט קיינער נישט געשטאַרבּן...
אזוי פּלעגט זיך באַקלאַנגן איר פּאַטער, הייַם-בער.

איז וואָס זאָל זי רעדן מיט איר פּאַטער?

מיט איר שטיפּמוטער? מיט איר האָט זי נישט געקאַנט רעדן. זיי האָבן
נישט געהאַט דאָס זעלביקע לשון. דאָס כּוחות-פּאַרהעלטעניש צווישן זיי איז
דאָך נישט געווען קיין גלייכס. פּאַר איר, פּאַר גיטלעך, איז יענע געוועזן
א פּרעמדע, וואָס האָט זיך איינגעאַרדנט אויף איר מוטערס פּלאַץ, געטראָגן
פּון אירע מלבושים, וואָס זענען איבערגעבליבן נאָך איר טויט... הגם, צו-
ריק געשמועסט, איז זי, די שטיפּמוטער, דען שולדיק וואָס איר מוטער
איז אוועקגעשטאַרבּן ביים געבוירן? אויך אָט דעם געדאַנק האָט זי נישט
זעלטן אדורכגעטראכט, ווען זי האָט רחמנות באַקומען אויך אויף איר,
אויף איר שטיפּמוטער. האָט זי דען געפירט א סך א בעסער לעבן פּון איר?
איז זי דאָך אויך געווען נישט מער ווי א דינסט אויפצוכאווען די קליינע
קינדער, וואָס זענען נישט אירע. אדרבה, פיל מאָל קוקן זיי אויף איר ווי
אויף א שונא.

יא, די איינציקע, מיט וועמען זי האָט יא געקאַנט בייטן א וואָרט,
איז געווען איר עלטערע שוועסטער, ביילע. נישט נאָר, וואָס זי איז על-
טער געוועזן פּון איר און איז אויך געוועזן מיט מער דערפּאַרונג, נאָר איז
אויך געוועזן צוגעבונדן צו איר, ווי א מאמע. אָבער זי איז דאָך אויך
נישט אין דער היים. זי איז דאָך אויך נאָר א דינסט. אין אז זי וויל כאַפּן
א שמועס מיט איר, דאַרף זי גיין זי אויפּזוכן, און ארויסגיין אויף דער גאַס,
ווייזן זיך צווישן מענטשן, דאָס איז איר אַנגעקומען שווער, זייער שווער...
אָבער מיט דער צייט איז זי צו זיך געקומען. יעדעס אומגליק, וואָס
ווייטער סע דערווייטערט זיך, אין אָרט, צי אין דער צייט, פאַרגייט עס,
ווערט עס אָפּגעשוואכט. אויך א באַרג, ווען מע דערווייטערט זיך פּון אים,
ווערט ער וואָס א מאָל קלענער, ביז ער זעט אויס צו זיין נישט מער ווי א
קליין פינטלעך...

...אן אומגליק, זעט אויס קודם ווי א ריזיקע וואנט. זי מאכט אזא
שאַטן אז סע דאַכט זיך אויס, אז מע וועט זי קיין מאָל נישט קאַנען אריי-
בער גיין. זי מאכט אזא ריזיקן שאַטן, וואָס פאַרשטעלט יעדע פּערספּעק-
טיוו. עס איז ממש סוף וועלט... אָבער מיט דער צייט (אוי די צייט!)
היילט דאָך יעדע קרענק. צו יעדן אומגליק קומט א סוף. אויב מע קאַן
נישט אריבער דעם וואנט-אומגליק, זוכט מען און מַגָּע געפינט, מיט דער

צייט, אן אויסוועג ווי אזוי כאַטש אויסצומיידן. מע נעמט אן אנדערן וועג, און מע גייט נעבן דער וואנט, רעכטס אָדער לינקס, און מע גייט פארביי, מע מיידט זי אויס. מע גייט פארויס... מע מוז דאָך גיין פארויס. נישט גיין פארויס הייסט דאָך זיין טויט, און טויט זיין וויל נישט קיין איין נאָר-מאלער מענטש אין דער וועלט, כל-זמן ער לעבט און האָט זיין גלייכוואָג נישט פארלוירן... מיט דער צייט ווערט דאָך פון דער דאָזיקער וואנט, ווי פון אלע שטרויכלונגען, א קליין בערגל, וואָס שפעטער דערמאנט מען זיך קוים, צי זי האָט גאָר איבערהויפט עקזיסטירט א מאָל.

גיטלען איז עס, וואָס אן אמת, זייער שווער אָנגעקומען. די פיזישע ליידן האָט זי נאָך ווי עס איז איבערגעטראָגן, זיי איז לייכטער געוועזן צו פאר-היילן. אָבער די מאַראַלישע, די גייסטיקע וואונד — דאָס האָט זיך נישט געלאָזט פארגעסן מיט איינעם און מיט צוויי. דער שניט, די וואונד, איז געוועזן טיף אריינגעקריצט אין דער נשמה, אין דער יונגער נשמה, וואָס איז נישט געוועזן גענוג געהארטעוועט פאר אזעלכע נסיונות. אָט דער שאַק איז גע-וועזן דער ערשטער אין איר לעבן, איז ער געוועזן צו ווייטיק פאר אן ערשט מאָל, דערפאר איז ער געוועזן אזוי שווער איבערצוטראָגן. און נאָך שווערער איז עס איר אָנגעקומען, ווייל זי האָט זיך נישט געהאט פאר ווע-מען אויסצורעדן דאָס האַרץ. וואָלט זי יא געהאט פאר וועמען זיך אויסצו-רעדן, וואָלט עס איר אפשר גרינגער אָנגעקומען.

איר שוועסטער, ביילע, איז עלטער געווען פון איר מיט צוויי יאָר, זי האָט שוין יאָ פארשטאנען, אז אזוי זיצנדיק ליידיק, וועט עס איר נאָך שווערער זיין. אויב מע פארנעמט זיך מיט עפעס, סיי וואָס, נאָר עפעס דארף מען דאָך טאָן, קאָן מען פארגעסן אויך פון אזעלכע ליידן. יא, זי האָט עס פארשטאנען — דערפאר איז זי געקומען מיטן פאַרשלאָג: זיי זאָלן זיך נעמען טראָגן מילעך אין דער שטאָט אריין.

די יונגעלייט, וואָס האָבן זיך מיט דעם באשעפטיקט זענען דאָך אוועקגעגאנגען אין צוואַנגארבעטס-לאַגערן, איז דאָך געבליבן ליידיקע ערטער פאר די מיידלעך, איז זאָלן זיי זיך מיט דעם באשעפטיקן... אויך זי, ביילע האָט אויפגעהערט ארבעטן אויף איר אַרט, וואו זי האָט געדינט. זיי האָבן צוזאמען אָנגעהויבן זיך צו באשעפטיקן מיט אָט דער פרנסה, וואָס איז נישט געוועזן גאָר לייכט, אָבער זיי זענען געוועזן אין זייער אייגענעם רשות. זיי זענען נישט געוועזן ביי יענעם.

די ארבעט איז באשטאנען אין צונויפנעמען יעדן אָוונט און פריי-מאָרגן די מילעך ביי די פויעריים, צו עטלעכע ליטער אויף יעדן אַרט. און

צונויפנעמען א צוויי-דריי קאָנדעס מילעך, וואָס איז געווען בערך א פערציק-פּופציק ליטער מילעך וואָס מע האָט זיי אין דער פרי אָפּגעפירט אין שטעטל, אויסגעטיילט פאר די קונים צו א ליטער, צוויי, ביי וואָס מען האָט פארדינט אויף ברויט און אויך אויף ארויפצווארפן אויף זיך א מלבוש...

די ארבעט איז איר נישט געווען לייכט, זי האָט אַוונט געדארפט ארומגיין אויף די בערג, צו יעדן פויער אהיים, נאָך דער מילעך, גאַנץ פרי איז זי אויפגעשטאַנען און געגאַנגען צו אנדערע, ביז מע האָט קאָמפּלעטירט די שווערע קאָנדעס און מיט א וואָג, צוזאַמען מיט אנדערע מילעך-טרעגער, אריינגעפירט די מילעך אין שטעטל. דאָ האָט זי געדארפט איבערגיסן פון דער גרויסער קאָנדע אין א קליין קענדל, א גרינגערס צום טראָגן, כדי סע זאָל איר מעגלעך זיין אויסצוטיילן די מילעך איבער די הייזער פון די קונים... עס איז נישט לייכט געוועזן, ווייל דאָס האָט מען דאָך געדארפט טאָן, סיי אין די הייזן, סיי אין דער קעלט, אין רעגן און אין שניי. יעדן טאָג אחוץ שבת און יום-טוב. יעדן טאָג.

מיט דער צייט האָט זי זיך אָבער איינגעלעבט אויך אין דער דאָזי-קער ארבעט און זיך צוגעפאַסט צו די באדינגונגען. אדרבה, מיט דער צייט האָט זי אויסגעפונען אז זי קאָן נעבן דער ארבעט נאָך טון צוויי זאַכן: איינס, זי זאָל זיך א ביסל אויסרוען א שעה-צוויי, לאַמיר זאָגן, צווישן צוועלף און צוויי א זייגער, אין דער צייט, ווען אויך די איבעריקע זאַמלען זיך צונויף מיט די ליידיקע קענדלעך, אויף אהיים צו פאַרן. אין אָט דער צייט, אויב זי איז פארטיק געוואָרן מיטן אויסטיילן די מילעך, האָט זי זיך צוגעלייגט א ביסל און געכאַפט א שלאָף כאַטש א שעה. דאָס איז איר צו ניץ געקומען, ווייל אז זי איז אָנגעקומען אהיים, האָט זי דאָך ווידער אָנגעהויבן די אר-בעט פונסיי: ווידער אויסוואשן צוזאַמען מיט איר שוועסטער די קאָנדעס און די קענדלעך, ווייל אז מע וואשט זיי נישט אויס ווי סע באַדאַרף צו זיין, זייערט זיך די מילעך נאָך איידער זי קומט אָן צו די קונים... און ווידער דאַרף מען נעמען דעם באקאַנטן וועג איבער די בערג צונויפצונועמען מילעך אויפן מאָרגנדיקן טאָג.

פאַר אויסרוען זיך האָט זי געפונען אַן אָרט, ביי א קונה, א פרוי וואָס האָט איר אָנגעבאַטן אז זי זאָל זיך צולייגן אויף דער סאַפע. סע וועט זי דאָך קיינער נישט שטערן...

דאָס איז איינס, וואָס זי האָט זיך פאַרלייכטערט איר ארבעט, און צווייטנס: זי האָט אָנגעהויבן לייענען צו א ביכל. איינער א בהור, שוואַרץ

שימי, וואָס האָט אונטערגעהינקט אויף א פוס און מע האָט אים נישט גע-
נומען צו די צוואנגארבעט-באטאליאָנען, הגם די מלחמה איז שוין אין
צווייטן יאָר. ער איז מיט איר באקאנט געוואָרן, ווייל זי האָט געטראַגן אויך
צו זיי יעדן טאָג מילעך. ער האָט זיך מיט איר אריינגעלאָזט אין א שמועס
און אין אכט גענומען, אז זי איז טאקע א דערפּעריש מיידל, אָבער זי איז
נישט קיין נאריש מיידל. אדרבה, ער האָט אנטדעקט, אז זי האָט מער שכל
ווי פיל שטעטערישע מיידלעך. אזוי פיל נאָר, וואָס זי האָט זיך נישט געלערנט.
זי קאָן א ביסל עברי, זי וואַלט געקאָנט לייענען עפעס, אָבער ביז איצט
האָט זי עס נישט געטאָן. זי האָט נישט געהאט די געלעגנהייט עס צו טון...
איצט באקענענדיק זיך מיט אַט דעם יונגמאַן, האָט זי דערפּאַרן, אז סע
זענען פּאַראן אזעלכע ביכלעך, וואָס קאָנען איר אויפּעפּענען דעם מוח. זי
האָט אָנגעהויבן לייענען קליינע בראַשורן, פון דער סעריע „גראַשן-ביב-
ליאַטעק“, וואָס זענען דערשינען אין פּוילן, אויף יידיש, און האָבן פּאַ-
פּולאַריזירט פּאַרשידענע וויסנשאַפּטלעכע און פּאַליטישע פּראָבלעמען.

פאַר גיטלען איז עס געוועזן א רעוועלאַציע. זי האָט זיך נישט גע-
קאָנט קיין מאָל פּאַרשטעלן, אז עס איז אזוי פשוט. זי האָט זיך נישט גע-
קאָנט פּאַרשטעלן, אז זי וועט עס קאָנען פּאַרשטיין א מאָל, אַט דאָס, וואָס זי
האָט איצט געלייענט אין אַט די קלייניקע ביכלעך... זי האָט זיי געשלוּנ-
גען מיט אזא אפּעטיט, פון אַן אויסגעהונגערטן. זי האָט זיי געלייענט אויפן
וועג, ווען זי איז געפּאַרן אויפן וואָגן. אמת, ווען דער וואָגן האָט זי געהוי-
דעט איבערן גריבערדיקן שטראַז, האָט זי א סך מאָל געמוזט איבעררייסן
דאָס לייענען, אָבער נאָך א מינוט-צוויי האָט זי ווייטער געלייענט. כמעט
יעדן צווייטן טאָג, העכסטנס דעם דריטן טאָג, האָט זי געדאַרפּט בייטן דאָס
ביכל. און אויב זי האָט באגעגנט ווערטער (און אין אָנהויב האָט זי זיי
באגעגנט זייער אָפּט!) וואָס זי האָט נישט פּאַרשטאַנען זייער באטייט, האָט
זי איבערגעפּרעגט שימי. ער האָט איר געדולדיק דערקלערט. אים האָט
עס הנאה געטאָן וואָס ער פירט זי ארויס אויפן ליכטיקן וועג. ער
האָט ממש געזען מיט די אויגן, ווי זי וואקסט אין אירע אייגענע אויגן...
זי הויבט זיך אויף, אויף א העכערער מדריגה. זי אליין הויבט אַן קוקן
אויף זיך און איר ארום מיט אנדערע אויגן. גאָר אנדערש זעט זי איצט די
וועלט.

נישט אלע ווערטער, וואָס זענען איר אומפּאַרשטענדלעך געוועזן,
האָט זי געפּרעגט. זי האָט דאָך אין אָנהויב געהאט צו פיל אומפּאַרשטענד-
לעכע ווערטער. זי האָט זיך געשמט צו פּרעגן יעדעס וואָרט. זי האָט

עס געלאזט אויף שפעטער. זי האָט זיך באַגניגט מיט דעם, וואָס זי האָט זיך משער געווען, זייער באַטייט. נאָר אזעלכע ווערטער, וואָס האָבן זיך נישט געקאָנט לאָזן פאַרשטיין מיטן בלויון משער זיין, אויב זי האָט נישט פאַרשטאַנען דעם גאַנצן זאַץ — דעמאָלט האָט זי געפּרעגט.

אזוי זענען געגאַנגען אירע טעג, וואָכן און חדשים. אמת, ווינטער איז איר שווערער אָנגעקומען דאָס ליינען. אין דער קעלט, צי אין א רעגן, צי אין א שניי, האָט מען נישט געקאָנט ליינען. איז האָט זי זיך אָפּגעזאָגט פונעם אויסרוען און — זי האָט געליינעט...

זי איז דאָך שוין נישט מער דאָס נאַיווע דערפּערישע מיידל, מיט די בלאַנדע פּלאַקסענע צעפלעך...

איצט איז זי שוין אונטערגעשוירן. די צעפּלעך לייגן אין דער היים, ערגעץ וואו אין א פאַפירענעם שקאַרמוץ. די שטיפּמוטער האָט זיי באַהאַלטן ערגעץ, נאָך דעם ווי זי האָט זי אונטערגעשוירן... איצט האָט זי קורצעשוירענע האָר, וואָס זענען נישט לענגער ווי די אויער-לעפלעך, מאַדערן, שטעטעריש.

די צוויי יאָר, אין וועלכע זי איז געקומען אין קאָנטאַקט מיטן שטעטל, האָבן זי געענדערט.

דאָס אָנגעטוועלכץ איז אויך שוין א ביסל שטעטעריש. אמת, פאַרנ-דיק מיטן וואָגן יעדן טאָג, מיט דער מילעך, קאָן זי זיך נישט אַנטון ווי א שטעטערישע, אָבער דאָך איז זי שוין בעסער געקליידט. אין דער היים, אויף שבת, ווען זי זיצט אין דער היים, דעמאָלט האָט זי בּעסערע קליידער. אָבער פאַר וועמען זאָל זי זיך אַנטון?

הגם מע זאָגט אז נישט די קליידער זענען דער עיקר, נאָר דער מענטש גופא, דאָך שפּילן די קליידער פון א מענטש א ראָלע. אויך פאַר זיך אליין, אויך ווען מע האָט נישט פאַר וועמען זיך אַנצוטון, אָדער זיך צו ווייזן אָנגעטון. דער מענטש, אין זיינע אייגענע אויגן, שעצט זיך אַנ-דערש, ווען ער איז אָנגעטאָן נישט אזוי נעבעכדיק, ווי א דינסטמיידל...

גיטל האָט זיך געפּילט צו אלעם ערשטן, אין אירע אייגענע אויגן פאַר א מענטש — פאַר א נייעם מענטשן... זי האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין דעם גאַנצן פונעם געראַנגל מיט דעם פּאַשיזם. זי האָט אָנגעהויבן פאַרשטיין די סכּנה, וואָס שטייט פאַר זיי, אויך פאַר די יידן, וואָס זענען געבליבן אין דער היים, אָן די יונגע מענער, וועלכע זענען ארויסגעפירט געוואָרן אויפן פּראָנט מיט צוואַנגאַרבעטס-באַטאַליאַנען.

אין תפיסה צווישן פרייע מענטשן

ווען גיטל וואָלט געווען געגלייבט אין אן עין־הרע, וואָלט עס זי אפשר ווינציקער געוואונדערט. דעמאָלט וואָלט זי זיך אליין אויסגערעדט, אז מע האָט זי פארעין־הרעט... אנדערש ווי אזוי קאָן זי זיך דערקלערן, פאר וואָס זי האָט געטראָפן אזא אומגליק?!

נישט נאָר די בושא, נאָר אויך די ווייטיק, וואָס זי קאָן נישט פאר־שטיין, וואָס עס איז מיט איר געשען. די פרוי, ביי וועלכער זי האָט זיך כמעט יעדן טאָג צוגעלייגט אויף דער סאָפּע, אויסצורוען זיך, האָט ארויס־געלאָזט א שם־רע, אז סע פעלט איר פון דער שטוב הונד־רט פענגע (אונ־געריש געלט!). יא, זי האָט געהאלטן דאָס געלט אין א שעלעכל, אויף דער קאָמאָדע און מיט א מאָל, ווען זי האָט איבערגעצייילט דאָס געלט, האָט זי באַמערקט אז סע פעלט איר א הונדערטער...

זי האָט עס נישט געזאָגט אָפּן, דירעקט פאר גיטלען. זי האָט עס קודם דערצייילט פאר די שכנים. פון די שכנים, אויף אומוועגן, האָט זי דערפארן וועגן אַט דעם בילבול. ערשט דערנאָך, ווען זי האָט איבערגע־פרעגט די פרוי, פאר וואָס זי האָט ארויסגעלאָזט אויף איר אזא בילבול, איז יענע ארויס מיט א געוואלד, אז טאקע זי האָט זי באַגנבעט. קיין אַנ־דערער איז דאָך ביי איר אין שטוב נישט ארומגעגאַנגען, נאָר זי...

איר האָט זיך אָנגעהויבן אויסדאַכטן, אז אלע קוקן אויף איר מיט א חשד, אז אלע האלטן זי פאר דער גנבטע... אויב עמעצער האָט עפעס גע־זאָגט נישט אויף א הויך קול, האָט איר אויסגעוויזן, אז מע רעדט וועגן איר, אז מע באַרעדט זי... אויב עמעצער האָט געלאכט אויפן קול, האָט זיך איר אויסגעוויזן אז מע לאכט פון איר. פון טאָג צו טאָג איז דער בילבול געוואָרן מער ספנטלעך, מער פארשפרייט. זי האָט זיך שוין אויך געשעמט צו נעמען א ביכל פונעם בחור, וואָס האָט זיך מיט איר מיט דער צייט באַפריינדט, און גערעדט מיט איר, ווי צו זיין גלייכן, אויך וועגן פאָ־ליטישע פראַגן. איצט האָט זי אים אויך געוואָלט אויסמיידן. זי האָט מער נישט גענומען קיין ביכלעך צום לייענען. איז איר דען איצט געשטאַנען דער קאַפּ צום לייענען?!

מיט וואָס קאָן זי זיך דען ריינוואַשן פון אזא מין בילבול, וואָס מע קאָן קיין מאָל נישט אויפֿווייזן אז דאָס איז נישט אמת?!

בלויז איין מענטש האָט איר געגלייבט, אז זי האָט טאקע נישט גע-
גנבעט דאָס געלט. דאָס איז געווען איר שוועסטער. זי האָט איר געגלייבט,
ווייל זי האָט געוואוסט, אז אויב זי וואָלט יאָ געווען גענומען דעם הונד-
דערטער, וואָלט זי דערקענט אין חשבון, און — זי וואָלט עס איר אליין
דערציילט.

אַבער וואָס העלפט עס איר, וואָס איר שוועסטער גלייבט איר יאָ?
שימי האָט געווען אז זי מיידט אים אויס. זי קומט מער נישט נעמען
קיין ביכער פון אים. אַבער ער האָט נישט געוואוסט דעם גרונד. ער האָט
אַנגעהויבן טראַכטן, אויב ער האָט זי נישט באליידיקט מיט עפעס אַ וואָרט,
זי מיט אַזשעסט. אַבער וויפל ער זאָל נישט געווען טראַכטן, האָט ער נישט
געקאַנט אויסגעפינען פאַר וואָס זי מיידט אים אויס.

נאָך אַ וואָך וואַרטן און נאָכפּרעגן איז ער אויך דערפאַרן וועגן ביל-
בול. ער איז קודם געבליבן איבערראשט. קודם איז ער אויך געווען גע-
נייגט צו גלייבן, אז אפשר האָט זי טאקע געגנבעט דאָס געלט? אַבער דער
אינסטינקט, ער איז דאָך געווען אַ ביסל צוגעוואוינט צו איר, האָט אים
אונטערגעזאָגט, אז דאָס קאַן נישט זיין אמת. ווי אזוי ער איז געקומען צו
דעם אויספיר? ווייל ער האָט אויך געטראַכט: ווי אזוי קאַן מען זיך ריינ-
וואשן פון אזא בילבול? פשוט חושד זיין קאַן מען דאָך אַ יעדן. אזוי איז
ער ארויפגעקומען אויפן געדאַנק, אז מע מוז האָבן צוטרוי צו אַזא מענ-
טש, ווי זי, וואָס ער האָט זי גענוג אויסגעקאַנט, אז ער זאָל מער זי נישט
חושד זיין. ער האָט דאָך געפילט אַ ביסל אחריות אַדער אַ מין שותפות-
דיקייט אין איר וואַקסן, צו וועלכן ער האָט נישט ווינציק בייגעטראָגן.
קודם האָט ער זיך געפילט ווי אויסגעפאַטשט. סע האָט אים ווי געטאַן:
איז עס מעגלעך, אז ער זאָל זיך אזוי אנטוישן אין איר? טראַכטנדיק אזוי,
האָט ער טאקע אַנגעהויבן צווייפלען: און אז זי איז טאקע אומשולדיק?

ער האָט עס נישט געקאַנט לאָזן אזוי. ער טאָר זי נישט איבערלאָזן
איצט, ווען זי געפינט זיך אין אזא פיינלעכער לאַגע. ער האָט זיך אנט-
שלאָסן, אז ער מוז מיט איר איבערשמועסן די זאַך. מע קאַן דאָך נישט
אזוי פאַראַרטליין אַ מענטשן אָן אַ משפט, ווען ער האָט נישט די מעגלעכ-
קייט זיך ריינצוואשן!?

איז ער ארויס אין דער פרי, כדי אקעגנצוגיין דעם וואָגן, וואָס ער
דאַרף אַנקומען מיט די מילעכטרעגער. ער האָט זיך שפּאַצירט ארויף און
אַראַפּ דער גאַס, אונטערהינגענדיק מיטן רעכטן פּוס. ער האָט זיך אלץ
אַפּגעשטעלט און ארויסגעקוקט אדורכצושטעכן די ווייטקייט, כדי צו דער-

זען דעם וואָגן. ער האָט געוואוסט, אז אָט דאָ דארף ער זיך אָפּשטעלן.
דאָ לייגט מען אראָפּ, אין א ווינקל, הינטערן טויער עטלעכע קאָנדעס מי-
לעך, פון וואו די מיידלעך נעמען שפעטער אין א קלענער קענדל, וואָס
איז לייכטער צום פונאנדערטראָגן. יא, דער וואָגן האָט זיך טאקע
דערנענטערט אָבער גיטלעך, אָדער ווי ער פלעגט זי רופן „פרייליך קאָץ“,
זי האָט ער נישט געזען. אָבער ער איז נישט אוועק פונעם אָרט. ער האָט
געווארט אז דער וואָגן זאָל זיך אָפּשטעלן, כדי זיך נאָכצופרעגן וועגן איר.
ער האָט זיך געמאכט אז ער הערט נישט, ווי איינע האָט לאַכנדיק אויס-
געשריגן: „דער קאָטער ווארט אויף דער קאָץ“... זי האָט עס געזאָגט אויף
א קול. אפשר ספעציעל, אז ער זאָל עס הערן. אלע האָבן אויסגעשאָסן אין
א געלעכטער.

— דיר מעג אָפּנעמען דאָס לשון.

ער האָט זיך ארומגעקוקט זען, ווער עס נעמט זיך אָן זיין קרייודע,
און האָט דערזען א מיידל, אן עלטערע ווי גיטל, אָבער אָן שפרענקעלעך
אויפן פנים. ער וואָלט געקאָנט שווערן, אז עס איז איר שוועסטער.

ער האָט זיך דערנענטערט צו איר:

— פרייליך קאָץ איז נישט געקומען?

— איך בין די פרייליך קאָץ — האָט זי געזאָגט מיט א שמייכל —

איר זוכט מסתמא מיין שוועסטער?

— יא, אויף גיטלעך האָב איך געווארט — האָט ער געענטפערט מיט

א צוריק-געהאלטענעם טאָן — איך האָב געוואָלט מיט איר עפעס רעדן.

— איר מיינט, אז מיר קומען אהער „רעדן“? מיר קומען ארומ-

טראָגן די קאָנדעס מילעך... מיר האָבן נישט קיין צייט צו...

זי האָט זיך אליין אָפּגעשטעלט און נישט דערזאָגט ווייטער. זי האָט

א טראכט געטאָן: וואָס האָט זי מיט אָט דעם מענטשן? זי קאָן דאָך אים

נישט א מאָל. זי ווייסט דאָך נישט וועגן אים נישט קיין גוטס, אָבער אויך

קיין שלעכטס — האָט זי זיך אליין צוריקגעהאלטן מיט אירע רייד. זי האָט

באלד געביטן דעם טאָן:

— מיין שוועסטער פילט זיך עפעס נישט גוט, בין איך געקומען

היינט. מיר ארבעטן דאָך צוזאמען. בין איך געקומען היינט...

שימי שוואַרץ איז געבליבן א ביסל פארטראכט. ער האָט געזען אז

דאָ איז נישט דאָס אָרט און אויך נישט די צייט צו פארפירן א שמועס, האָט

ער איר נאָר אזוי פיל געזאָגט.

— איז וואלט איך געוואלט עפעס רעדן מיט אייך. טאקע וועגן אייער שוועסטער, אבער איצט נישט. איר זענט דאך פארנומען. ווען איר ענד דיקט וואלטן מיר געקאנט רעדן? א זיגער וויפל ענדיקט איר? לאמיר זאגן א זיגער איינס...

— גוט, איז זי מסכים געווען — א זיגער איינס וועל איך ווארטן. הגם זי האט נישט געוואוסט, וואס זי האט מיט אים צו רעדן, אדער ער מיט איר.

די גאנצע מעשה מיט דער שוועסטער האט דאך גארנישט מיט אים צו טאן. און אויב אפילו עמעצער וואלט איר געוואלט העלפן, אז זי זאל רייני געוואשן ווערן פונעם בילכול, איז דאך אויך נישט שייך... ווען זי האט אויף אים געווארט, אין דער צייט ווען זיי האבן זיך אפגערעדט צו טרעפן, איז ער נישט געקומען. פאר וואס איז ער נישט געקומען? גלויבט ער אויך אז איר שוועסטער איז א גנבטע? זי האט נישט געקאנט פארשטיין. זי האט דאך אים נישט געזוכט. אדרבה, ער האט זי געזוכט, איז פאר וואס האט ער זיך אזוי גיך מיט געווען און נישט געקומען צו דער באשטימטער שעה?

ווען זי איז אהיימגעקומען האט זי דערציילט גיטלען, אז דער בחור האט זיך נאכגעפרעגט אויף איר, זי האט איר נישט געזאגט די גאנצע מעשה, אז ער האט צוגעזאגט אויף איר צו ווארטן, אז זיי זאלן זיך טרעפן און צום סוף איז ער נישט געקומען. ניין, זי האט איר דאס נישט דערציילט. צו וואס זאל זי זיך ערגערן אויך וועגן דעם?

אבער אז סע זענען אדורך עטלעכע טעג און שימי האט זיך מער נישט געוויזן, האט ביילע באשלאסן אים אויפצוזוכן. זי איז דאך נייעריק געווען צו דערפארן, וואס האט ער מיט איר געוואלט דעמאלט רעדן? ערשט שפעטער איז זי געוואויר געווארן, אז מע האט אים ארעסטירט און אוועקגעשיקט קיין וואך, נעבן בודאפעסט, אין דער באקאנטער אונגעריי שער תפיסה פאר פאליטישע...

ווען זי איז אהיימגעקומען, האט זי געוואלט אנוואגן די בשורה פאר גיטלען, אז זי זאל וויסן וואס עס איז געשען מיט איר פריינד — אבער, אין דער היים האט זי שוין נישט געפונען וועמען צו דערציילן דאס נייעס... מען האט דאך ארעסטירט אויך גיטלען, ווען מען האט געמאכט אן אבלאווע און געפונען ביי איר עפעס א ביכל, וואס מען האט געזאגט אז עס איז פארבאטן...

אין וואך, אין דער באַרימטער אונגערישער תפיסה, דאָ האָט גיטל
פאַרגעזעצט די שול, וואָס זי האָט אָנגעהויבן אין דער היים אונטער דער
השגחה פון שימין... דווקא דאָ, אין געפענקעניש, האָט זי געלעבט צווישן
פרייע מענטשן, וואָס האָבן געשטרעבט און געחלומט...

*

...נאָר, צוריק געשמועסט: וואָס איז זיך דאָ צו וואונדערן, אז אין גע-
ראנגל אויף טויט און לעבן צווישן פאשיום און אנטיפאשיום האָט די מאַלאַ-
מאַרעשער יידישע יוגנט געהאט נאָר איין איינציקע ברירה?!...

מדרש מאראמאָרעש

אין מאראמאָרעשער גרענעץ־לאנד זענען די אָרטיקע טראַדיציעס פון שטייגער, שפראך און אלגעמיינער קולטור באזונדערס טיף פארוואַרצלט. דער פּאָלקלאָר צייכנט זיך אויס מיט זיין וואכטיקער, עלעמענטאַרער, אויסדרוקסראַפּט.

דעו איינגעפונדעוועטער לעבנסשטייגער פון יידישן קיבוץ פון מאראמאָרעש קומט בולט צום אויסדרוק אין די שאַפונגען פון זיינע קולטור־טרעגער. וואָלף טאמבור געהערט צום יונגערן דור יידישע שרייבער, ער שטאַמט פון די מאראמאָרעשער קאנטן, וואו עס האָט געבליט א יידיש קול־טורעל לעבן, מיט יידישע צייטונגען און יידישע ביכער, מיט שרייבער־דיכטער, זשורנאליסטן.

ו. טאמבור דרוקט זיין ערשטע דערציילונג אין יאנואר 1935 אין טשערנאָוויצער וואָכנבלאַט „דאָס יידישע וואָרט“, וואו ער ארבעט שפעטער (1935 — 1938) אין דער רעדאַקציע און דרוקעריי. אין 1937 דערשיינט אין בוכפאָרעם זיין „ביי דער טיר“.

די ווארשעווער „ליטעראַרישע בלעטער“ שטרייכן אונטער אין אַרע־צענזיע „ו. טאמבורס אינטערעסאַנטע און רייכע שפראַכפאָרמען...“ שפעטער זענען דערשינען „מיין הייס“, „זאַלצמענטשן“, „פּרילינג אָן זון“ און „משה“.

ד״ר שלמה ביקל שרייבט וועגן מחבר: „אַט דער ליריקער און רעזאַ־נירער האָט דערביי א זעלטענעם כוח צו דראַמאַטיזירן געשטאַלטן און גע־שענענישן...“

ו. טאמבור האָט אין די ווייטערדיקע יאָרן מיטגעמאַכט א לאַנג־קאָמפּליצירטן וועג: ער ווערט מאָביליזירט אין די אונגערישע צוואַנגאָר־בעט־באַטאַליאָנען, פאַלט אַרײַן אין געפּאַנגענשאַפט פון וואו ער גייט ווײַ א פּרײווייליקער אין די רײען פון דער רומענישער אַנטי־פּאַשיסטישער דײַ־וויזיע. אזוי האָט די מלחמה, אין וועלכער ער האָט פּאַרלירן זײַן גאַנצע

משפחה, אויך אים אריינגעשלעפט אין געוויבל און געביטן זיין קאריערע. געוואָרן אן אקטיווער אָפּיציר פון דער נייער דעמאָקראַטישער ארמיי, ביזן ראנג פון קאָלאָנעל.

נאָך אַ לענגערן איבעררייס האָט זיך וו. טאמבור אומגעקערט צו דער פען. זינט דריי יאָר איז ער ועדאקטאָר פון דער בוקארעשטער צוויי-וואַכנדיקער „צייטשריפט“.

— — — און אַט פירט ער ארויס זיינע „מאראמאָרעשאנער“ צו דער ליכטיקער שיין.

... פון מזרח, זאָגט מען, קומט די ישועה. די מאראמאָרעשער ייזן „מיט דער געלער אָרעמבאנד“ האָט מען געשיקט קיין מזרח, אויפן אוקראינישן פּראָנט, כדי אומצוקומען פאר האָרטיס „גרויס־אונגערן“.

דער ווידעדשטאנד קעגן די פאשיסטישע רוצחים האָט אָנגענומען די פארשיידנסטע פאַרמען: ווער עס האָט זיך אקעגנגעשטעלט מיט כוח, ווער מיט פארביסענע ציין און געביילטע פויסטן. ווער מיט א ניגון, צי גאָר מיט א תפילה...

אין לאגער פון די צוואנגארבעטס־דינסטלער האָבן די שומרים זיך איזדיעקעוועט איבער די יידן מיט די הארבסטע שטראָפן און פייניקונגען. דאָס „אויסהענגען“ אויף אַ בוים מיט אונטערגעבונדענע הענט אָדער דאָס „זשאַבע־שפרונגען“ איז פאר די האָרטי־בעסטייעס אן אָפטע פארווילונג. ..האָט מען שוין אַ מאָל געפירט די ארבעטס־דינסטלער אין באַד אריין, האָט מען זיי אָדער אָפּגעברייט די הויפּ, אָדער געלאָזט איינגעזיפּט און נישט אָפּגעוואשן, און זיי צוריקגעטריבן אין די באראקעס מיט קלעפּ און מיט געדאנג:

**„איך בין דער זעלנער פון האָרטי מיקלאָש —
דער שענסטער זעלנער זיינער בין איך...“**

וו. טאמבור שילדערט איינדריינגלעך די פּחדים און אנגסטן, וואָס האָבן ארומגעכאַפּט יעטוועדן ווי מיט אן אייזערנער צוואנג. עס איז נישט לייכט אָנגעקומען דעם איבערזעצער פון יידיש און רומעניש אויף אונגעריש אויסצובאהאלטן פאר דער לאגער־צענזור א פּסוק פון

א בריוו ווי גמשל: „דער ימח־שמוניק זאָל נאָר אייננעמען א מיתה משונה...“ די איבערזעצונג האָט געקאָנט ביטער אריינלייגן אי דעם ארבעטס־דינסטלער, אי זיין משפחה אין דער הייס, פון דער אנדערער זייט איז דער איבערזע־ צער נישט ווייניקער אויסגעשטעלט, אויב מע דערוויסט זיך פון זיין נישט־ פינקטלעכקייט.

די שבעה מדורי גיהנום זענען נאָר א פרוזדור אקעגן די אָפּגרוניטיקע לייזן און דערנידערונגען אין צוואנגס־לאגער. האָט מען באוויליקט אן ארבעטס־דינסטלער אהיימצופאַרן זיך געזע־ גענען מיט פרוי און קינדער, איידער מע ווערט אוועקגעשיקט אויפן פּראָנט, איז אין דער זעלבער צייט זיין פרוי געפאַרן צו אים, זייערע צוגן קרייצן זיך און דער אורלויב איז אוועק מיטן רויך, צוריקקומענדיק אין לאגער, טרעפט דער אורלויבער זיין פרוי אויפן וואַקזאל, נאָר דאָ מישט זיך אריין דער לאגער־אונטעראַפּיציר, וואָס פארלאנגט די פרוי צו ערשט פאר זיך, א פויסט האָט ווי א דונער אנידעוועוואָרפן דעם אונטעראַפּיציר... כדי זיך ארויסצודרייען פון דער שטראַף האָט דער בעל־חוטא זיך פארשטעלט אלס משוגענער, געחשבונט און אויסגערעכנט, אז „פון זיבן זע־ נען געבליבן עלף“... ס׳איז אים אזוי ארום געלונגען, אז דער קאָמאנדאָנט זאָל אים אָפּשיקן אין א משוגעים־הויז.

*

די געשיכטע חזרט זיך איבער. די וועמען ס׳ע גלוסט זיך אייננעמען שטעט און לענדער אין מזרח, פאָר־ כאפט אים דער רוסישער ווינטער און פארפירט זיינע אברים און חלומות, די אָפּיצירן און שומרים פון צוואנגארבעטס־באטאליאָן האָבן גע־ וואָלט באגליקן די וועלט מיט „גרויס־אונגערן“, פון גזילה, גניבה און רציחה האָבן זיי געוואָלט שאפן א נייע „אַרדענונג“. וואָלף טאמבור, וואָס האָט אליין דורכגעמאכט דעם וועג קיין מזרח, קען זייער גוט, פון אייגענער דערפארונג די נסיונות און זעם פאַרעקשנטן בטחון פון די ארבעטס־דינסטלער, יעדער וואָס האָט איבערגעלעבט דעם היטלעריסטישן גיהנום גייט אריין — לויט זער מיינונג פון מחבר — אין דער בחינה פון גבורה און העלדישקייט.

דערפאר זאָגט בערט ברעכט:
"גליקלעך איז דאָס פּאָלק, וואָס באַדאַרף נישט קיין העלדן..."

*

די נאַוועלע „מיין ברודער פייוויש“ באַקענט אונדז מיט דער מערכה פון א יידישער מאַראַמאַרעשער משפּחה: אַכט פאַרשוּינען זענען זיי. טאַטע' מאַמע, צוויי זין און פיר טעכטער. די אייביקע קשיא: וואו נעמט מען פרנס' טה? עס איז אַך און וויי. מע שלעפט חיונה פון א פיצל גאַרטן מיט א שטיקל קו.

די עלטסטע שוועסטער, בראַנע, קאָן זיך נישט אויסקלויבן קיין חתן. אַ כלה אָן נדן בלייבט זיצן...

דעם טאַטן נאָגט דאָס דחקות, האַלט ער אין איין מוסרן פייווישן: „אַ ספר וועסטו נישט נעמען אין די הענט!...“ געמיינט האָט ער דעם אַרעמען גראַשן.

נישט געיאָגט זיך. פייוויש האָט צייט. ער גריבלט זיך, ער זוכט דעם אַבן־טוב, א „פערפעטואַום מאַבילע“... צום סוף האָט זיך פון פערפעטואַום מאַבילע אויטגעלאָזט א בוידעם...

וואָס זשע טוט מען? איז דאָס אַ תכלית?...?

אַז מע וואוינט ביי דער גרענעץ, איז באַין ברירה ווערט מען א שמוגלער.

פייוויש איז געוואָרן דער ברויטגעבער און פאַרזאָרגער. די עלטערע שוועסטער האָט מען געוואַלט פאַרשלייערן. געפונען אַט־אַט אַ בחור, וואָס נעמט זי אָן נדן. מיטן תנאי, אַז פייוויש זאָל נעמען דעם חתנס שוועסטער אויך אָן נדן...

נאָר מע האָט נישט געבראַכן קיין טעלער. ווי זאָגט די מאַמע:

„וועט יעס זיין פון מייערן —

וועט עס זיך פאַרשלייערן...

וועט יעס, חלילה, זיין פון כריין —

וועט עס זיך צעגייין...“

דער שמוגל איבער דער טייס־גרענעץ איז אזוי לאַנג געגאַנגען ביז דאָס אייז האָט געפלאַצט. מע האָט נאָכגעשאַטן די שמוגלער. זיי האָבן אוועקגעוואָרפן די סחורה און זענען געווען גליקלעך. וואָס מע האָט זיי

נישט געכאפט. און פייוויש איז געבליבן אָדס, נאקעט, אָן גאַרנישט, דער דלות פייפט ווידער אין שטוב דאָס אלטבאקאנטע ליד.

פייוויש איז אָבער פאַרט א „מזל־קינד“: ער דרייט זיך ארויס פון דחקות און געפינט א גוטע פרנסה. ער ווערט א האַלק־מענטש. כדי די וואלד־העקער זאָלן נישט אוועקטראַגן דאָס געלט צו אן אנדערן, שאפט ער אויך א קאַנטינע, וואו די גאַנצע משפּחה איז באשעפטיקט.

איצט האָט מען זיך ערשט געקאַנט דערלויבן פראווען א קנס־מאַל, מיט לייטן גלייך.

...פייוויש ווערט איינגערופן צום מיליטער, בלימע, די יונגסטע שוועסטער איז איצט זי ברויסגעבערין.

זי ארבעט און ברומט זיך דערביי אונטער, צום טאקף פון דער ניימאשין:

„וואו זענען מיינע זיבן גוטע יאָר?
 אז נישט זיבן, זאָל כאַטש זיין א פאַר...“

יענטע, איר עלטערע שוועסטער, ווארט אויף א וויצע צו פאַרן קיין בעלגיע. אפשר איז דאָרט איר מזל?

דער מיזיניק פון דער משפּחה האָט געענדיקט מיטן חדר. נישטאַ פון וואנעט צו צאָלן שכר־לימוד.

וויל ער, דער יונגסטער, אויסטרעטן נייע וועגן, אויסשמידן א ניי לעבן — איז ער אוועק צו משה, דעם קאָוואל, האָט ער זיך געלערנט שלאָגן אָן רחמנות מיטן שווערן האמער אויף דער קאָוואדלע...

דאָ הויבט זיך אָן א נייע געשיכטע.

צייטן בייטן זיך.

פרישע באשעפענישן מיט אנדערע מזלות אין א ניי־געבוירענער וועלט.

דעם המשך איז אונדז דער מחבר דערווייל שולדיק געבליבן...

מיר וועלן זיכער נאָך הערן פון די מאראמאַרעשער יידן מיט זייער זאפטיקער שפראך, זייער שפרודליקן הומאָר און וואולקאנישן טעמפּעראמענט. מאראמאַרעש איז א ליטעראוישער באגריף פאר זיך, וואָס אָטעמט מיט דערהויבנקייט פון אן עקסאטישער אטמאָספּער. מאראמאַרעש אנטפלעקט

פאר אונז זיין לעבנסשטייגער אין א רייכן פייסאזש פון וועלדער און גערט נער, בערג און וואסערן.

יידן אקערן מיט דער נאָז די ערד און האַנדלען מיט עולם־הבא. אָט די מדינה אַנטוויקלט און פאַרמערט געשטאַלטן פון א באַזונדערן שניט, פון אַן עקסצענטרישער פלאַסטיציטעט.

אין אָט די קאַנטן איז געבוירן סערל, א נישט געוואונטשן קינד. נישט לייכט קומט זיי אָן דער ביסן.

נאָר סערל איז געווען מלא חן און אלע האָבן זי געפּעשטשעט, גרויס און קליין. געענדיקט די עלעמענטארע קלאַסן, איז סערל אָנגעקומען אין שטעטל, צו איר מומע עטל, אַרבעטן אין דער ווירשטל-פאַבריק געביטן די היים, האָט זיך געביטן איר איידל הייטל. אויס זיידן פליטערל, וואָס שוועבט פון רוז צו רוז...

באהאלטענערהייט פלעגט זי זיך צו מאַל טרעפן מיט לייבין, זיי האָבן געשפּינט קאָנספּיראַטיוו דעם חלום פון ליבע און רעוואָלוציע. דעם זי בעטן נאָוועמבער האָט לייב זיך פאַרשטעלט אַדס קוימענקערער און אויפֿ־געהאַנגען א רויטע פּאָן אויפן דאָך פון דער פּאָליציי.

לייב איז פאַרשעפּט אין צוואַנגאַרבעטס־באַטאַליאָן.

סערלס יוגנט פאַרבלייבט און זי פאַרגעלט פאַר דער צייט.

...אין פיר און פערציקער יאָר. נאָך די יום־טובדיקע טעג פון פסח האָט מען די מאַראַמאַרעשער יידן אויסגעטריבן פון זייערע היימען און אריינגעשטופט אין ענגן געטאָ אויך פון סעלאַטווינע, אין געטאָ האָבן געהערשט פאַניק און הונגערי, חוזק און דערנידערונג, די אַכזריותדיקייט פון א ווילדער בעסטיע.

זי זשאַנדארן פלעגן זיך פאַרוויילן. שלעפּנריק די מיידלעך צום פאַרהער. סערל האָט מיט אירע שאַרפע ציין און נעגל זיך ארויסגעריסן פון די חייהשע לאַפּעס.

„רעדער מוזן ראָלן פאַרן זיג“.

די רעדער האָבן געראַלט און געפירט די יידן צו דער קרעמאַטאַריע. אין די פאַרשלאָסענע וואַגאָנען, אָן לופט, האָבן האַלוצינירס האַפּענונגען און ווייטיקן אין אַן אַפּאַקאַליפּטישן געראַנגל צווישן גלויבן און יאוש.

א טייל האָט ממש געזען און געפילט: אָט קומט די גאולה. אָט איז איר אויסגעשטרעקטע האַנט. בעטנדיק כאַטש איין שטראַל פון דעם אייביקן

ליכט... דאָרט וואַקסט די פאַרצווייפּלונג, דער אומגלויב... אָפּגעשיידט פון אלע הייליקייטן ווערן תּפּילין אַוועקגעשליידערט.
אין דעם עקסטאַטישן ווידעראַנאַנד צווישן גלויבן און יאוש האָט זיך געדאַטעוועט א כּזית פון האָפענונג און אַלץ ווייטער געטליעט...

אין טויטן־גרוב אוישוויץ זענען אָפט פאַרגעקומען סעלעקציעס: ווער סע האלט זיך נאָך אויף די פּיס, דעם שיקט דער דאָקטער אויף רעכטס, אין אן אַרבעטס־לאַגער, לינקס פּירט דער וועג צו דער קרעמאַטאָריע. וואו מע ווערט פאַרוואַנדלט אין אש און רויך.

טרעפּנדיק זיך דאָ מיט איר קוזינע ביי דער סעלעקציע, האָבן זיך האָפּערדיקע פּינקען אָנגעצונדן. ביידע זענען אדורך אויף ועכטס, באלאַנ־טירנויק מיטן רעכטן פּוס אויף דעם דינעם שטראל פון לעבן... ביז דער נצחון האָט זיך דורכגעראַנגלט.

...דער סוד איז געגאַנגען פון מויל צו מויל און אויפגעריסן די הערצער פון פרייד. די פאַשיסטישע בעסטיע איז פאַרניכטעט. עס פלאַטערן רי פּליגל פון דער פּרייהייטס־פּאַן...
וואוהין, וואָס, ווען?...

דאָס לעבן איז אויסגעהוילט. עס שמעקט מיטן רויך פון אוישוויצער קרעמאַטאָריעס.
אין איר היימטשטאָט סיגעט האָט סערל קיינעם נישט געפונען. אַחרובע נעסט.

סערל און לייבי חלומען פונאַנאַנדער, נאָר איינער ווייסט גאַרנישט פון צווייטן.

לייבי האָט זיך דערשלאָגן קיין בודאַפעסט. ער הייסט נישט מער לייבי אפּטער, נאָר לעאַן אפּטערי רופט ער זיך איצט אין זיין אַמט. אין מזרח־אַפּטייל פון מיניסטעריום.

אין זיין עלנטקייט נארט לייבי אָפּ די פּאַסט און די שכנים און שיקט זיך אליין בריוו.

די טרייסט פון איינזאַמקייט.

די כּוואַליעס פון דער דוניי פאַרבינדן אים מיט זיין עבר און פאַר־וויגן אים מיט וואָזשינקעס און מאַנדלען.

דינענדיק אין אן אונגענישן צוואַנגאַרבעטס־באַטאַליאָן, איז לייבי פון דער געפאַנגענשאפט רעפּאַטריאירט געוואָרן קיין אונגערו. ער האָט זיך

איבערגעגעבן דער ארבעט בלב ונפש. ער שטייגט אלץ העכער אויף דער
לייטער פון דערפאלג. נאָר עס שווינדלט אים פאר די אויגן.
בלייבט ער אָפהענטיק און אויסגעוואָרצלט.
עס קאָכט אין אים דער פארלאנג צו זיין אין איינעם מיט אייגענע
און נאָענטע.
אין דער סאמעטאָכע, נאָך די גרויליקע צייטן פון מלחמה און אומקום
איז זייער שווער געווען זיך אָפצוגעפינען.
דער ראָמאן צווישן לייבי און סערל ענדיקט זיך נישט מיט קיין
העפייענד.
ערשט נאָך צוואנציק יאָר פון צעשיידונג האָבן זיך סערל און לייבי
באגעגנט. יעדער פון זיי האָט חתונה געהאט, איז באשטאט מיט א היים
און קינדער... אזא אויסבליק קאָן מען אויך באטראכטן ווי א העפייענד.
ווארטן אָן א סוף איז נישט שייך...
פאר די פארוואָגלטע, וואָס ווערן מיטגעריסן אין שטורעם פון אויפֿ־
טרייסלענדיקע ווינטן, צייכענען זיך אויפן האַרציגאָנט בליצן פון רעגני
בויגן־פארבן...

בוקארעשט, יאנואר 1975.

מאראמאָרעשער לאָקאליזמען וואָס זענען בכיוון באניצט געוואָרן אין בוך

אַייגענען זיך — באגיין זיך; נישט האָבן זיך וואו צו אייגענען —
מיינט אָבער: נישט האָבן גענוג אָרט, וואו זיך
צו באוועגן.

אויסשורהען — אויסרייען, שטעלן אין איין ריי, אין איין שורה.
אויסרעכטן, אויסגעראַכטן — צוגרייטן צום וועג, ארויספראווען.
איינמאַנען זיך — לוינען זיך.

אַנטאסעווען — אַנשטופן, צונויפקוועטשן אין ענגשאפט.
איינשפענערל — פּורל מיט איין צייפּערד.

אַנפאַרן — צוגרייטן.

אַנרוקן — קומען צו גיין, צו פאַרן (מיינסטנס ביי א נישט דערווארטן
גאסט).

אַפּטרייבן א קינד — אוואָרטירן.

אַפּכאַזען — שפּיזן, באדינען, צוכטן.

אַרויסגעשארט — ארויסגיין בגנבה.

אַריטש — שטעכלער.

אַרשיצע — א זומערדיקער היציקער טאַג.

באַדנערן — מייסטרווען.

באַכטע — בולקעלע.

באַנשטראָז, באנוועג — גערעלס.

באַפּאַרען — פּונאנדערקלויבן, איינאַרדענען, אויספארטיקן די ארבעט.

באַקער — פּליט, צו טראנספארטירן האַלץ אויף א טייך.

באַקצריש — פּליט-טרייבער.

באַראָז — שווערער זעץ-האַמער ביי א שמיד.

בראַץ, בערעם האַלץ — א פאַר שייטלעך האַלץ, וואָס מע קאַן זיי
ארומנעמען מיטן אַרעם אויף צו טראָגן.

ברישקע — קליינע דערפּערישע קארעטע.

ברינדושע — פון די ערשטע פרילינג-בלומען, מיינסטנס פון געלן קאליר.

ג ווימלט — באוועגט זיך מאסנווייז היין און הער.
געלאפן — אקווערט באפרוכפערט דורך א בוהיי.
געאייסערט — ארויסגעזאגט.
גרייצער — עסטרייך-אונגערישע מינץ, גראשן.
גרעניטשערן — גרענעץ-שאנדארן.

דאגע — קלעפקע, יעדעס ברעטל, מיט וועלכן מע שטעלט צונויף א פעסל.
דערלענג — פאזע.
דבר-אחר — חזיר-פלייש.

האזארד — ריזיקע.
הארטי — פאשיסטישער דיקטאטאר פון אונגען.

הארעמעלאקשן — א תנאים-מאל, קנס-מאל.

זעהיען — דערקוטשען.
זערנע — קערנדל.

טאפען, צעטאפען — צעלאזן, צעשמעלצן.

יאקאס — וויעס איו.
יאקמיי — נאר וואס; סאמע.

כאלאשניעס — פויערישע ווינטער-הויזן פון פילץ.

לאפטע — שפיל-באלעם.
לאקעמקע — לאקעטקע.
לעווענטע — אונגערישע פאשיסטישע יוגנט-ארגאניזאציע.

מ א ל י י — פאפשווי.

מ כ י ן ז י י ן — טון די מענטשלעכע פיזישע באדערפענישן.

מ ע ל ע א ו ע — אן א טעם, אומגעזאלצן.

מ ע ר י ן ד ע — צידה-לדרך.

ס א ק ו ו ע ס — א טאפלטע טארבע, וואס מע טראגט עקליברירט אויפן

אקסל. איינע פארגט אויף דער ברוסט און די צווייטע

אויפן רוקן.

ס ט י נ ע — פאשע-פעלד פאר שאף, וואו סע ווערט אויך צוגעגרייט דער

שאפקעז.

ס ט ע ב ל ע — גרעזל, גראז צי שטרוי-צווייגל.

ס י ג ו ר א נ צ ע — פארצייטיקע רומענישע געהיים-פאליציי.

ס מ ע ר ע ק ע ב י י מ ע ר — פיכטן ביימער.

פ א ס ט ע ל ע ס — פויערישער פוסבאקלייד, אליין קאנפעקציאנירט.

פ ו מ פ ע ה ו י ו ן — שפארטהויזן, אונטערגעבונדענע אונטער דער קני.

פ י ד ל — טאמבאנק, פארקויף-טיש אין א געוועלב.

פ ר י מ ע ר י ע — שטאטהויז.

פ א ר ט ר א צ ע ן — פארטאכלעווען.

פ א ר ש ט י י — אפשר, מסתמא.

פ י נ פ ט ע ר ש ו ל ח ן - ע ר ו ך — שכל (סע זענען פאראן פיר ש"ע, דעם

פינפטן, שכל, לערנט מען גישט אין

קין ספרים).

פ י ר א ר ב ע ט ע ר — שלאגלער.

פ י ר - ב ל ע ט ל ע ך — לוצערנע האט צו דריי בלעטלעך. זעלטן געפינט:

מען א גרעזל מיט פיר בלעטלעך. דאס היט מען

אויף אין א ביכל, צווישן צוויי בלעטער, ווי א

סגולה.

קלאקע — מערער אירע ארבעטן צוזאמען, נישט פאר געצאלטס, נאָר
אויפן סמך פון קעגנווייטיקייט, ביי וועלכער מע זינגט
פאלקסלידער און מע דערציילט פאלקס־מעשיות.
קאַנפּענירן, קאַנווענירן — זיך לוינען.

רארע זאך — זעלטענע זאך.
ריבל — קארטאָפל.

שאכטל — שקעטעלע (שקאַטל); אלט שאכטל — פארעלטערטע
בריאָה, אַלטע מויד.
שטאט, צושטאט — פאמעלעך.
שליפערעס — די העלצער, אויף וועלכע סע זענען מאַנטירט די רעלסן.
שמייליק — לַגנאי הייליק.
שפּאַר — פליטע ביים אויוון.
שפּראַנטשיק — שנאָלן.

אינהאלט:

5 ..... אויך דעם מחבר . . . . .

מיט דער געלער אָרעמבאנד

9	..... אויפן וועג „נאך אסטן“
10	..... ווידערשטענדלער.
12	..... א קאפיטל תהילים
17	..... מיט שטאַלץ.
24	..... דער קאמאנדאנט איז געווען א ציווילער.
30	..... אזוי באַדט מען יידן
36	..... ראטעווען איז נאך וויכטיקער
45	..... צום געזעגענען
52	..... צוזאמענגעבראַכן
59	..... פון זיבן זענען עלף געבליבן
64	..... אויפן לעצטן וועג

מיין ברודער פייוויש

91	..... דער ברודער ווערט א שמוגלער
99	..... „פערפעטואום מאבילע“
105	..... מע דארף חתונה מאכן די שוועסטער
114	..... א סוף צו דער שמוגלעריי
118	..... מאראמארעשער קי
121	..... פייוויש האקט דעם וואלד
125	..... די קאנטינע
127	..... א קנס־מאל
130	..... א סוף מיט אן אנהויב

אין געראנגל מיט זיך

137	..... סערל, מאראמארעשער טאכטער
142	..... פון סערלס קינדערייארן
144	..... פון די יוגנטייארן
148	..... אויף א יוגנט־זיצונג
155	..... פריילינג אן זון — יוגנט אן געזאנג
159	..... צום געבוירן־טאג
163	..... פארליבט אין פיבער
167	..... אויפן וועג צו דער געטא
175	..... סערל — אין נסיון
187	..... דעפארטאציע מיט גאט
197	..... אוישוויץ מוז מען אויך איבערלעבן
205	..... באפרייאונג
208	..... צוריק א היים — וואוהיין?
220	..... לייבי איז עלנט
228	..... אין בודאפעסט
231	..... לייבי פילט זיך וויכטיק
236	..... אונגערישע יידן זענען אנדערש
240	..... אויפן שיידוועג

יעדן מוז מען געפינען א זכות

247	..... גיטל, גיטטל!
249	..... אן אקסיש לעבן... ..
253	..... אן אומגליק — א לעבעדיקער מת
257	..... תאוהדיקער קורצשלוס... ..
161	..... בייטאגיקע קאשמארן;
266	..... דעם רבינס עצה
271	..... געשמוגלטע סחורות
274	..... ביים דוכענען
277	..... נאך אזא אפגיסן די הענט דוכנט מען?
284	..... ווער וועמען קאן מישפטן?
288	..... יעדן מוז מען געפינען א זכות
292	..... א שפאן פונעם טויט צום לעבן
298	..... אין תפיסה צווישן פרייע מענטשן
303	..... מדרש מאראמארעש
311	..... לאקאליזמען

פונעם זעלביקן מחבר

זענען דערשינען:

- ביי דער סיר דערצײלונגען. פשערנאָוויץ 1937.
מיין היים, דערצײלונגען, סינעם 1940,
פּרילינג אָן זון, ראָמאַן. אראד 1947.
משה, א מעשה ווי אין חומש. אראד 1948.

גרייט צום דרוק:

- לעבעדיקע מתים, ראָמאַן.

לעקטאר: איזא שאפירא

טעכנישער רעדאקטאר: ש.ט. לעפאיעוו

פאַרמאט $84 \times 16/54$. זייטן 320. דערשינען 1975
טיראזש: 65 + 450
שרייב פאפיר: טיפ 1 A, 83%, $84 \times 108/72.6$
1 פאָרטעט. פארלאגס־בויגן 15.67.
דוק־בויגן 20. 22.844 A.

פאליגראפישע אונטערנעמונג „דער 13־טער
דעצעמבער 1918“. בוקארעסט. סאציאליסטישע
רעפובליק רומעניע.

Vladimir Tamburu

M a r a m u r e ș e n i

Povestiri
(în limba idiș)

Editura Kriterion
București 1975